

SAK HELYBEN
HASZNALATRA !

PC
GL86

ALSÓMOC SOLÁD KÖZSÉG HELYTÖRTÉNETI ADATTÁRA I.

Alsómocsolád község helytörténeti adattára I.

Megjelent a millennium tiszteletére, a III. évezred küszöbén.

A község ezzel a könyvvel állít emléket a XX. század fontosabb helyi történéseinek, és egyúttal köszönti a XXI. századot.

PC Gar helyt.
6286 R10

Alsómocsolád község helytörténeti adattára I.

*(Nyelvjárási-néprajzi beszédfelvételek,
néprajzi és dialektológiai tanulmányok)*

Szerkesztette
PESTI JÁNOS

288373

Alsómocsolád, 1999

A borítón:
Csonka Károly fotója

Képmellékletek:
Pesti András fotói
és archív felvételek

*

Kiadja:
Alsómocsolád Község Önkormányzata
Felelős kiadó:
Dicső László polgármester

ISBN 963 03 7958 9 ö
ISBN 963 03 7959 7

Nyomdai előkészítés:
Németh és Társai, Pécs
Készült 1000 példányban a Sümegi Nyomdában, Pécsen
Felelős vezető: Sümegi Ferenc

ELŐSZÓ

Az ALSÓMOC SOLÁD monográfia (sorozat) első köteteként 1992-ben jelentettük meg Kulcsár József életművét „Bolygó csillag, futó csillag”... címmel (szerk.: Pesti János); és ezt követte 1998-ban az „Alsómocsolád” című községtörténeti monográfia I. kötete (szerk.: Füzes Miklós).

Fontosnak és célszerűnek tartottuk, hogy folytatódjék a helytörténeti adatok részben monografikus, részben adattár jellegű közzététele: mégpedig azal a céllal, hogy az eddigi kötetek művelődéstörténeti, természetföldrajzi, esemény-, birtoklás- és gazdálkodástörténeti elemzései után képet kapjunk arról is, miként éltek, éreztek, gondolkodtak régen a mocsoládi emberek.

Az életmóddal, a néphagyományokkal kapcsolatos ismeretek nagy része – sajnos – feledésbe merült. Az 1960-as évek elejéről származó beszédfelvételek azonban – szerencsénkre – sokat megőriztek számunkra Alsómocsolád sokszínű népi műveltségéből.

Ebben a kötetben a község tárgyi és szellemi néprajzával, nyelvújásával, a hagyományos paraszti gazdálkodás munkafolyamataival és a helyi bognár kisipar szokincisével kapcsolatos tanulmányokat tesszük közzé. Az 1997-ben készült interjúk a falu mai életébe engednek bepillantást.

A jegyzetekben sok utalást találunk arra, hogy a helyi hagyományok nagy része a messzi múltban gyökerezik: és néhány népszokás még 1964-ben is sok szállal kapcsolódott a 19. század utolsó évtizedének népi műveltségéhez. Úgy is felfoghatjuk, hogy ez a könyv – 100 évnyi késéssel – folytatása Kulcsár József „Hegyhát” című tanulmányának; s e két mű alapján immár módunk van arra, hogy segítségükkel megismerhessük a 20. század helyi művelődésében végbement változásokat.

Bízom abban, hogy ez a könyv is segíti identitásunk erősödését, és egyúttal előmozdítja majd a népi műveltség értékeinek jobb megértését, a mai kultúrába való integrálását.

DICSŐ LÁSZLÓ

Alsómocsolád község polgármestere

TARTALOM

<i>Dicső László: Előszó</i>	5
<i>Pesti János: Alsómocsoládi beszélgetések</i>	7
<i>Pesti Mária: Az alsómocsoládi bognár kisipar munkafolyamatai és műszókincse</i>	238
<i>Banó István: Alsómocsoládi népmesék</i>	310
<i>Zentai János: Alsómocsoládi hiedelemmondák</i>	323
<i>Pesti János: Az alsómocsoládi nyelvjárás változásairól</i>	336
<i>Lantosné Imre Mária: Kulcsár József, Alsómocsolád és a Hegyhát néprajzi krónikása</i>	343
<i>Wild Katalin: A hegyháti németek nyelvéről</i>	351
<i>Képmelléletek</i>	357

ALSÓMOC SOLÁDI BESZÉLGETÉSEK

(Nyelvjárási, néprajzi és helytörténeti érdekű szöveggyűjtemény)

Pesti János

Szüleim, nagyanyám emlékére
Szülőfalum és valamennyi adatközlőm tiszteletére

„Az ember nem a jelen pillantat, nem a pillantati szükség rabja; értelmi eszméletekre lévén alkotva, nem veszi el a múltat szem elől; s ezáltal mind a jelennek több díszet szerezhet, mind a jövőre kiszámított hatással tud munkálni. Innen van, hogy neme százados tapasztalásait ősi kincs gyanánt meggyűjtve szívemelő kilátást nyitott magának a mindenségbe...

*

Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! mert haza, nemzet és nyelv három egymástól válhatatlan dolog; s ki az utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog.

*

A bölcsesség legnagyobb mestere az élet; azonban gyakran felkeresd a rég elhunytakat is, akik tanulások, vizsgálatok és tapasztalatok által gyűjtött kincseiket a maradék számára könyveikbe letették.”

(Kölcsey Ferenc: Parainesis Kölcsey Kálmánhoz)

*

A tanulmány tagolódása:

BEVEZETÉS	11
Munkánk célja és jellege	11
A gyűjtés körülményei	12
A magnetofonfelvételek lejegyzése	14
A közzététel szempontjai	16
Jegyzetek	17
I. ANYAGI KULTÚRA	19
A szántás, vetés, aratás (Németh Lajos)	19
A hordás és cséplés (Czukur Józsefné, Németh Lajos)	26
Gazdálkodás az új körülmények között (Gaál Jánosné)	30

Az erdőbirtokosságról (<i>Ragoncsa József</i>)	32
A szőlőművelésről (<i>Németh Jánosné</i>)	34
A kendertermesztés (<i>id. Nagy László, Pesti Kálmánné</i>)	37
A fonás és szövés (<i>id. Nagy László, Németh Jánosné, Pesti Kálmánné</i>)	38
A falu földrajzi neveiről (<i>Bódog János, Ragoncsa Ferencné, Ragoncsa József, Tombi János</i>)	40
Régészeti leletek a Szent-kútnál (<i>Bódog János, Tombi János</i>)	54
A pásztorzkodás (<i>Radics József</i>)	56
Az aprójószág nevelése (<i>Czukur Józsefné</i>)	57
A kenyérsütés (<i>Wéber Józsefné</i>)	58
A mosás (<i>Nagy László, Németh Jánosné, Vörös Józsefné</i>)	59
A kukoricafosztás (<i>Vörös Józsefné</i>)	61
A régi vásárok (<i>Wéber Józsefné</i>)	62
Az életmód régen (<i>Radics József</i>)	64
Gyógynövények, gyógyfüvek (<i>Németh Jánosné, Wéber Józsefné</i>)	65
Népi ételek (<i>Czukur Józsefné, Gaál Jánosné, Pesti Kálmánné</i>)	66
A ruházkodás és hajviselet (<i>id. Nagy László, Wéber Józsefné</i>)	68
1872-ben leégett a falu (<i>id. Nagy László, Tombi János</i>)	71
A bognármesterségről (<i>Pesti Kálmán</i>)	72
Munka a térszben (<i>Bali Imréné, Németh Jánosné</i>)	74
Jegyzetek	75
II. SZELLEMI KULTÚRA	77
A község múltjáról (<i>id. Nagy László, Bódog János</i>)	77
Karácsony és újév körüli szokások (<i>Bali Imre, Gaál Józsefné, Wéber Józsefné</i>)	78
A lucázás, kottyzás (<i>Gaál Józsefné, Pesti Kálmánné, Wéber Józsefné</i>)	79
A subrikálás (<i>Bali Imréné, Gaál Józsefné</i>)	81
A regőzés (<i>Bali Imréné</i>)	82
A maszkázás és nyársdugás (<i>Czukur Józsefné, Gaál Józsefné, Pesti Kálmánné</i>)	83
A hurkatánc (<i>Czukur Józsefné</i>)	84
A farsang (<i>Czukur Józsefné</i>)	85
A farsangolás (<i>Wéber Józsefné</i>)	85
Húsvéti szokások (<i>Czukur Józsefné, Vörös Józsefné</i>)	86
A hímes tojás (<i>Németh Jánosné</i>)	87
A fiatalok ismerkedése, az udvarlás (<i>Czukur Józsefné, Vörös Józsefné</i>)	88
A régi lakodalmak (<i>Czukur Józsefné, Németh Jánosné, Vörös Józsefné</i>)	89
Vőfélyrigmusok (<i>Tombi János</i>)	91
Népi hitvilág, babonás történetek (<i>Bali Imre, Bali Imréné, Gaál Józsefné, Pesti Kálmánné, Wéber Józsefné</i>)	98
A boszorkányokról (<i>Gaál Józsefné, Wéber Józsefné</i>)	103
A lucaszék és a boszorkányok (<i>Gaál Józsefné</i>)	105
A tüzesember (<i>Bali Imréné</i>)	106
Mi van a hegyen túl? (<i>Bali Imréné</i>)	107
Az orvoslás régen, népi gyógymódok (<i>id. Nagy László, Wéber Józsefné</i>)	108
A régi búcsúk Mocsoládon (<i>Pesti Kálmánné, Ragoncsa József</i>)	110
Az egregyi búcsú (<i>Ragoncsa Ferencné</i>)	111
A régi búcsújárásokról (<i>Wéber Józsefné</i>)	112
Halotti búcsúztató (<i>Bali Imréné</i>)	115
Az öreg ló búcsúztatása (<i>Wéber Józsefné</i>)	116
BETYÁRMONDÁK, BETYÁRTÖRTÉNETEK	117
Savanyó Józsi, Rigac Jancsi, Csondor András, Patkó Pista (<i>Radics József</i>)	117

Disznólopás (<i>Radics József</i>)	121
Rigac Jancsi, Töksütő Ferkó, Mádi Jancsi (<i>Ragoncsa Ferencné</i>)	122
Rigac és a Ferkó nevű betyár (<i>Wéber Józsefné</i>)	123
Rigac Jancsi halála (<i>Wéber Józsefné</i>)	127
A Rigac-ballada (<i>Wéber Józsefné</i>)	128
NÉPMESÉK ÉS MESESZERŰ TÖRTÉNETEK	130
Hol volt, hol nem volt (<i>Gaál Józsefné</i>)	130
A sárga csikó (<i>Gaál Józsefné</i>)	131
A gerényesi szerzetes (<i>Gaál Józsefné</i>)	131
Az igali pap (<i>Gaál Józsefné</i>)	132
Medár Matyó órája (<i>Ragoncsa Ferencné</i>)	134
GYERMEKJÁTEKOK	134
Járom az új várnak az alját (<i>Pesti Kálmánné</i>)	134
Ördög bújjék komámasszony ködmönébe (<i>Ragoncsa Ferencné</i>)	135
Hidas mester itthon vagy-e? (<i>Ragoncsa Ferencné</i>)	135
Csákváron volt egy kápolna (<i>Wéber Józsefné</i>)	136
Méz, méz, méz (<i>Pesti Kálmánné</i>)	137
Lánc, lánc, hosszú lánc (<i>Ragoncsa Ferencné</i>)	138
Egyéb gyermekjátékok (<i>Czukor Józsefné</i>)	138
Lovagoltató rigmusok (<i>Wéber Józsefné</i>)	139
Kiolvasó versikék (<i>Gaál Józsefné, Wéber Józsefné</i>)	139
A szüreti mulatság (<i>Pesti Kálmánné</i>)	142
Kulcsár Józsefről (<i>Radics József, Ragoncsa Ferencné</i>)	143
MOCSOLÁDI DALOK	146
Savanyó Józsi nótája (<i>Radics József</i>)	146
Patkó Pista nótája (<i>Radics József</i>)	147
Jobb módja van mifelénk egy kutyának (<i>Wéber Józsefné</i>)	148
Mágocs felől vörös az ég (<i>Wéber Józsefné</i>)	148
Nem idevalósi legény vagyok én (<i>Wéber Józsefné</i>)	148
Tegnap mentem zabaratni (<i>Wéber Józsefné</i>)	148
Édes, kedves feleségem (<i>Wéber Józsefné</i>)	149
Egy kislány elment (<i>Wéber Józsefné</i>)	149
Kukoricadödölle (<i>Wéber Józsefné</i>)	149
Én vagyok a mocsoládi kisbérös (<i>Wéber Józsefné</i>)	150
Hármat tojott a fekete kánya (<i>Wéber Józsefné</i>)	150
Csibe pityeg az ágy alatt (<i>Wéber Józsefné</i>)	150
Ja zapám asz ki volt (<i>Wéber Józsefné</i>)	151
Innen alól jön egy fekete felhő (<i>Pesti Kálmánné</i>)	151
Homokos a kis pejlovam lába (<i>Wéber Józsefné</i>)	151
Szagos rozmaring, lehajlik az ága (<i>Wéber Józsefné</i>)	152
A rácfutásról (<i>Wéber Józsefné</i>)	152
A helyi Színjátszó Egyletről (<i>Németh Jánosné</i>)	153
Gábor Károly plébános úrról (<i>Czukor Józsefné</i>)	154
A ragadványnevekről (<i>Németh Jánosné</i>)	154
Az egykori munkaeszközök különös értékéről (<i>Németh Jánosné</i>)	154
Kis emlékmű a Róka-gödörben (<i>Folkási Istvánné</i>)	156
Jegyzetek	156
III. ÉLMÉNYELMONDÁS, ÉLETRAJZI TÖRTÉNETEK, ANEKDOTÁK	159
A lánykérés régen (<i>Wéber Józsefné</i>)	159
A régi bálok (<i>Czukor Józsefné</i>)	160

Hogyan lettem vasutas? (<i>Radics József</i>)	160
Gyomros Jóska meg a kígyó (<i>Wéber Józsefné</i>)	164
Csancsi kanász (<i>Wéber Józsefné</i>)	168
Katonalátogatóban Besztercén 1917-ben (<i>Wéber Józsefné</i>)	168
Búcsú Nagyágon (<i>Bali Imréné</i>)	170
Az első autó Mocsoládon (<i>Tombi János</i>)	171
Anekdóták (<i>id. Nagy László, Tombi János</i>)	171
A drótosztót (<i>Wéber Józsefné</i>)	173
Egy botrányos maszkázásról (<i>Bali Imre, Tombi János</i>)	174
Tánciskola és szépségverseny Mocsoládon (<i>Tombi János</i>)	176
A járódó (<i>Wéber Józsefné</i>)	177
A rejtőző kanász (<i>Wéber Józsefné</i>)	178
Jegyzetek	186
IV. MOLDAI CSÁNGÓ BESZÉLGÉTESEK ÉS NÉPDALOK	187
Munkák a mocsoládi halastónál (<i>id. Bandi István</i>)	187
Milyen volt az élet Moldvában? (<i>id. Bandi István</i>)	189
Moldvai (gajcsánai) népszokások (<i>id. Bandi István</i>)	191
Katonaélmények (<i>id. Bandi István</i>)	192
Hegedűs Lajos gyűjtése Egyházaskozáron 1946–1949 között (<i>id. Bandi István</i>)	193
Domokos Pál Péter Moldvában (<i>id. Bandi István, id. Bandi Istvánné</i>)	193
A gajcsánai és a bácskai évekről (<i>id. Bandi István, id. Bandi Istvánné</i>)	194
Gajcsánai babonák (<i>id. Bandi Istvánné</i>)	196
Az állatok megnevezése (<i>id. Bandi Istvánné</i>)	197
A fonás és szövés (<i>id. Bandi Istvánné</i>)	197
GAJCSÁNAI NÉPDALOK:	
Gyere velem katonának (<i>id. Bandi Istvánné</i>)	198
Szerelem, szerelem (<i>id. Bandi Istvánné</i>)	199
Megyek az úton lefelé (<i>id. Bandi Istvánné, ifj. Bandi Istvánné, Molnár Jánosné</i>)	199
Sári csitkó, selyem nyereg (<i>id. Bandi Istvánné, ifj. Bandi Istvánné, Molnár Jánosné</i>)	199
Patak martján kis gerlice (<i>id. Bandi Istvánné, ifj. Bandi Istvánné, Molnár Jánosné</i>)	200
Barassóba kinőtt nyírfa (<i>id. Bandi Istvánné, ifj. Bandi Istvánné, Molnár Jánosné</i>)	200
Gyere ki, te gyöngyvirág (<i>id. Bandi Istvánné, ifj. Bandi Istvánné, Molnár Jánosné</i>)	201
A cseresti utca (<i>id. Bandi Istvánné, ifj. Bandi Istvánné, Molnár Jánosné</i>)	202
Jegyzetek	203
V. BESZÉLGÉTES A FALU JELENÉRŐL ÉS JÖVŐJÉRŐL	204
A falu fejlődése és a jövőre vonatkozó tervek (<i>Dicső László</i>)	204
A Teleház szerepe a község életében (<i>ifj. Nagy Lászlóné</i>)	206
A falu újságja: a Hírharang (<i>Ginzer Jánosné</i>)	209
Hogyan lehetne a község még tovább turisztikai célpont? (<i>Ginzer Jánosné</i>)	212
Néhány vonás két fiatal portréjához (<i>Ginzer Henrietta, Horváth Zsófia</i>)	213
Ketten a közép-nemzedék képviselőjében (<i>Kohl Béláné, Bódog Antal</i>)	216
Alsómocsolád Anteusza (<i>Sztankovánszky Imre</i>)	221
Jegyzetek	227
VI. ADATKÖZLŐINK	228
VII. UTÓSZÓ	236

BEVEZETÉS

Munkánk célja és jellege

Mindmáig igaz, hogy a magyar dialektológiai kutatások elhanyagolt területei közé tartozik a szöveggyűjtés. Joggal panaszolja még 1982-ben is Szabó József¹, hogy a „folyóiratokban, évkönyvekben... közölt szövegek... terjedelme összességükben is csekély. A könyvnyi terjedelmű szövegközlések száma pedig – összesen hat! – jóval kevesebb annál, amennyire a magyar dialektológiának szükséges lenne.” 1982 óta országosan kissé javult a helyzet, a mi régióinkban azonban nem. A baranyai Hegyhátról összefüggő beszédsszövegeket nagyobb terjedelemben még senki sem közölt.

Vidékünkön Kulcsár József² volt az első, aki már a múlt század végén felismerte a nyelvjárásgyűjtés fontosságát; és 1986-ban a „Hegyhát” című tanulmányában főleg mocsoládi tájszavakat, szövegrészleteket tett közzé.

Sajnáljuk, hogy Berze Nagy János³ gyűjtőútjai során nem juthatott el Alsómocsoládra; így figyelmét elkerülte községünk archaikus nyelvjárása.

A kaposszekcsői születésű Banó István⁴ viszont már fontosnak tartotta, hogy a „Baranyai népmesék” c. kötetébe felvegye az Alsómocsoládon gyűjtött szövegeit is.

A vidék hiedelemvilágát kutató Zentai János⁵ a 60-as években érdekes és archaikus mondákat rögzített községünkben magnetofon segítségével.

Jómagam⁶ kisdíakként 1953-ban végeztem először népnyelvi gyűjtést szülőfalumban a folklór témaköreiben. Akkor még csak hallás után, írásban tudtam megörökíteni a beszédműveket; mert magnetofonhoz nem juthattam hozzá. 1963-ban és 64-ben viszont már felhasználhattam a technikai haladás első csodáját, egy Calypso típusú magnetofont, és ezzel készítettem el az első beszédfelvételeimet. Az akkori felfogáshoz igazodva inkább idős adatközlőket kerestem fel, hogy a helyi nyelvjárás pusztuló értékeit mentsem elsősorban. A témák logikai rendjére külön nem figyeltem, csak arra volt gondom, hogy a falusi életről hitelesen és szépen beszélő emberek legyenek az adatközlőim... Már a gyűjtés legelején érzékeltem, hogy a szövegekben nemcsak nyelvjárási különlegességek vannak; s így a beszélgetések nyelvi anyaga – vélhetően – a dialektológia, a néprajz és a helytörténet kutatóinak egyaránt forrásul szolgálhat.

Miért vártam ilyen sokat a közzététellel? Azért, mert más célú feladataim (például a helynévgyűjtés) évtizedekre lekötötték energiáimat; és nem volt elég bátorságom sem a lejegyzéshez. A felvételek kényszerű „pihentetése”

azzal a haszonnal járt, hogy három évtized múltán kifinomultabb beszédhallással és integrált(abb) dialektológiai ismeretekkel kezdhettem meg 1996 telén a felvételek fonetikus lejegyzését. A késedelemből így – remélem – nem kár, hanem haszon fog származni.

A gyűjtés körülményei

A rendszeres és a tudományos kutatás céljait szolgáló nyelvjárási gyűjtésemhez a Pécsi Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszéke nyújtott fontos erkölcsi és anyagi támogatást. Magánemberként ezeket a munkákat soha nem tudtam volna megvalósítani.

A gyűjtést 1963 decemberében kezdtem el elsősorban a szülői házban, később nagyszüleim, szomszédaink, ismerőseim körében. Mivel a magnetofon akkor faluhelyen még szenzációnak számított, így érthető, hogy adatközlőim számára különös élmény volt hangjuk megismételhetősége, „viszszajátszása”. Bár volt némi ismeretem a falu lakóinak mentalitásáról, mégis kissé váratlanul ért az emberek őszinte közlésvágya, erős valóságismerete, a gondolat és nyelvi forma adekvátsága, a szerepjátszás kerülése. Megcsodálhattam, hogy az értelmezésre és az érzelmek árnyalt, pontos kifejezésére milyen jól használták a mondatfonetikai eszközöket (a hangsúlyozást, a hanglejtést, a tempóváltást, a szüneteket és a hangszínváltást). Érdekes, hogy a felvételek időbeli távolsága sem csökkenthette azt a tapasztalatunkat, hogy a hangzásból ma is „kihallható”, azaz látható a beszélők akkori arcjátéka, gesztusa. Erre utalnak a szöveg efféle zárójeles megjegyzései: nevetve; sírós hangon stb. – A természetes beszéd varázsát éreztem akkor, amikor velük szemben ülve adatközlőim beszédpartnere voltam; s most, 34 év távlatából – újrachallgatva a felvételeket – úgy látom arcukat, szemük villanását, mintha film peregne előttem... Szomorú és fájdalmas ez a találkozás, mert többen már nincsenek az élők sorában. Ezzel a szöveggyűjteménnyel ők állítottak maguknak „ércnél maradandóbb” emlékművet egyszerű, ám tündöklő szavakkal, mondataikkal. Nagy megtiszteltetés számomra, hogy a közvetítésben, a megörökítésben íródeákjuk lehettem.

1965-ben és 1974-ben a földrajzi nevek gyűjtése során újabb beszédfelvételeket készítettem Alsómocsoládon; majd 1982-ben ismét szüleim voltak az adatközlőim új lakóhelyükön, Bakócán.

1997 őszén a jelenlegi nyelvállapot rögzítésére azért kerítettem sort, mert tudni szeretném, mi őrződött meg a falu korábbi nyelvjárásából, illetve elmozdult-e a nyelvi fejlődés a regionális köznyelviség irányába. Ezért kérdéseim részben a falu múltjához kapcsolódtak, részben pedig a mai állapotok

íránt érdeklődtem. A rendelkezésemre álló technika 1997-ben: AKAI HX-2 magnetofon, Dyras mikrofon, TDK hangszalag⁷.

Adatközlőim kiválasztásakor a következő szempontokat követtem: az adatközlő lehetőleg helyi születésű legyen, és tipikus képviselője a falu nyelvjárásának; ismerje jól a beszédfelvételek tárgyköreit; érthetően és tagoltan beszéljen; legyen közlékeny; merje vállalni nyelvjárását, ne szégyellje azt.

A felvételek témaköreit részben személyes érdeklődésem, múltbeli tapasztalataim alapján állítottam össze, részben pedig néprajzi és helytörténeti szempontok szerint.

A felvételek során nem erőltettem a téma kifejtését, ha a közlésben zavar mutatkozott; azaz igyekeztem tekintettel lenni az adatközlők pillanatnyi diszpozíciójára, lelki állapotára is.

Növelte a beszélők bátorságát, ha kis társaság jött össze a magnó körül, amolyan figyelő-érdeklődő hallgatóság. Azaz a beszéd nem csupán a „gép”-nek szólt, hanem a kommunikációs partnereknek is. A várakozók hallhatták, megtudhatták, mire vagyok kíváncsi, miképpen kell válaszolni a feltett kérdésekre stb. A félénkebbek megbizonyosodhattak afelől, hogy ők is tudnak majd a mikrofonba „okosan” beszélni. Gyakran a várakozók fejtették ki bővebben azt a témát, amelyről mások csak vázlatosan szóltak. A kollektív jelenlét tehát sok haszonnal járt, ám néha az is előfordult, hogy egyesek belebeszéltek a felvételbe, mások beszédébe.

A felvételek előtt csak vázlatosan tekintettük át, hogy mit fogok kérdezni; nehogy zavarja a beszéd spontaneitását a szöveg esetleges ismételése.

A folyamatos beszéd érdekében (az első felvételek során) nem szakítottam meg az adatközlők gondolatmenetét; később azonban, látva, hogy ez nem zavaró, kérdésekkel próbáltam az elkalandozókat a témához visszavezetni. Váratlanul akkor is kérdeztem, ha nem volt világos előttem a beszéd egy-egy részlete. A beszédfelvételek ennél fogva nem monológok, nem nyilatkozatok, hanem beszélgetések. Erre utal egyébként a szöveggyűjtemény címe is. Az oldott, „beszélgető” stílust, a természetes beszédhelyzetet egyszerű és kissé nyelvjárásias formájú kérdésekkel is igyekeztem biztosítani. Érdeklődő magatartásommal pedig azt jeleztem, hogy számomra fontos, amit adatközlőim elmondanak.

Lazításképpen itt-ott éneklésekre is sor került. A sajátos zenei, néprajzi értékeik miatt ezek a felvételek is szerepelnek ebben a szöveggyűjteményben.

Kezdetben inkább időskorúakkal készítettem beszédfelvételeket; később a középkorúakat és néhány fiatalat is felkértem, hogy legyenek adatközlőim. Férfiak és nők egyaránt vannak az adatközlők között. Foglalkozás és iskolázottság szerint egységesnek mondható az adatközlők köre; ugyanis 1963-ban, 1964-ben, 1965-ben és 1974-ben főleg földműves foglalkozásúakat ke-

restem fel azért, hogy velük beszédfelvételt készítsék. 1997-ben már középiskolai végzettségűek és diplomások is szerepelnek az adatközlők között. E tények alapján állíthatjuk, hogy ez a szöveggyűjtemény a nyelvjárástörténeti (változástörténeti) és nyelvészociológiai vizsgálatoknak egyaránt fontos korpusza lehet.

Változásvizsgálatra azért is alkalmasak a szövegek, mert az első felvételek (1963) óta a legújabb felvételekig (1977) emberöltőnyi idő telt el; és az elmúlt három évtized alatt lényeges változás ment végbe Alsómocsolád nyelvében: az archaikus nyelvjárási sajátosságokat már csak az idős korosztály (60–80 évesek) beszéde őrzi, és részben a középnemzedék (40–60 évesek) is ide sorolható; – a fiatalok nyelvében azonban már alig érzékelhető a nyelvjárásiasság. (Lásd a 6., 9., 13., 14., 15., 20., 28. sz. adatközlő szövegét és beszédfelvételét!

A magnetofonfelvételek lejegyzéséről

A beszédsszövegek lejegyzésekor nemcsak a hangzáshűség rögzítésére törekedtem, hanem arra is, hogy csorbítatlan legyen a szöveg: vagyis a kozmetikázásokat kerülve leírtam a nyelvi botlásokat, szótévesztéseket, félbemaradt mondatokat, félig kimondott szavakat is. Ezek jelzik a szövegépítkezés nehézségeit, a szövegszerkesztési stratégia apróbb változásait. E szövegrészletek alapján következtetni lehet a beszéd pillanatnyi elakadásának okaira, sőt a beszédmagatartás módosulásaira is. Az efféle vizsgálatok a pszicholingvisztika tárgykörébe tartoznak.

Nehéz feladatnak bizonyult a lejegyzésben a beszéd folyamat mondatokra tagolása főleg akkor, ha a hangzás ehhez nem nyújtott érdemi fogódzókat. Ezekben az esetekben a szövegösszefüggés logikai-grammatikai kapcsolódásait tekintettem mérvadónak. A mondathatárok megállapításában Szabó József⁸ módszerét alkalmaztam.

A szövegek fonetikai átírásában az ún. egyezményes hangjelölést⁹ vettem alapul.

A *magánhangzók* állománya a község nyelvjárásában lényegében azonos a köznyelvvel. Természetes, hogy a fonémák alapjelei (*a, á* stb.) egyeznek a köznyelvi fonémák alapjeleivel. Csupán az *e*-féle hangok jelölése tér el a szokásos írásgyakorlattól; ugyanis itt a nyílt *e* és a zárt *ē* hangzónak jelentés-megkülönböztető szerepe van (vö. *elég, élég*), ezért jelölni kell a kétféle *e* hangzót. Az *ē : ö* hangmegfelelés alapján községünk a közepes fokban *ö-ző* déli nyelvjárástípushoz tartozik.

A következő mellékjelek utalnak a magánhangzók változataira: a maga-

sabb, zártabb nyelvvállású hangvariánsokra (pl. *a, á, o*); az alacsonyabb, nyíltabb nyelvvállású hangzóra (pl. *e, o, u*); a kerekítettebb ajakképzésre, a labiálisabb hangzóra (*i, e*); a kissé szélesebb ajakkerekítésre, az illabiálisabb képzésre (*ö, ü*); az orron át ejtett hangra, a nazoorális képzésre (*o, á*). – Időtartam szerint a magánhangzók rövidek (pl. *ö, ü, i*), hosszúak (pl. *ó, ő, é*), ritkán félhosszúak (pl. *ò, ù, ù*). Emfantikusz szándékkal főleg szó elején igen ritkán nagyon hosszú magánhangzó is előfordul (pl. *Éj!*).

Diftongus elvéte hallható községünkben; részben idegen szavakban (*autó*), részben pedig az erőteljesebb érzelmi hangsúly hatására magyar szavakban a szó elején (pl. *één 'én' jóu 'jó'*). Ez egészen új jelenség a falu nyelvjárásában.

A köznyelvvél nagyjából egyező 25 mássalhangzót a szokásos köznyelvi alapjelekkel jelölöm. A szóvégi félzöngések (médiák) jele a nagy betű (pl. *doB 'dob', bádoG 'bádog'*). A moldvai szövegekben hangszínárnyalatként gyakoriak az előrébb képzett fonémák (pl. *cs, s* stb.).

A mássalhangzók körében is létezik a rövid, hosszú, félhosszú időtartam.

A hangkapcsok változásainak jelölésében ugyancsak az egyezményes átírás gyakorlatát követtem. Jelöltem az összeolvasást (pl. *éccér 'egyszer' fordittya 'fordítja'*), a teljes hasonulást (pl. *ténnap 'tegnap', am má 'az már', hannám, 'hagynám'*), a zöngésség szerinti részleges hasonulást (pl. *hatyta 'hagyta', dopta 'dobta'*), a képzés helye szerinti hasonulásokat (pl. *nagyom merész 'nagyon merész', kémpor 'kénpor' különben 'különben'*); – ritkábban a *v* zöngésítő hatását (pl. *od vót 'ott volt', izs van 'is van'*) vagy ennek fordítottját, a zöngétlenedést (pl. *tesfér 'testvér', hetfen 'hetven'*). Jelöltem továbbá a mássalhangzók rövidülését (*othun 'otthon', it kapta 'itt kapta'*), kiesést (*majněm 'majdnem', uan 'olyan' kerbe 'kertbe'*), a betoldást (*fija 'fia', kérte ja diót 'kérte a diót'*). Függőleges vonalka jelzi, hogy nem hosszú mássalhangzó van a szóban, hanem két jól elkülönített hang (pl. *meg'gyün fog'gya, vigág'gya*).

A beszédsszünetek jelei elsősorban a mondattagoló és -kapcsoló írásjelek (vessző, pontosvessző stb.). Ezek a szokásos szünetek helyét jelölik. A váratlan, a szokatlan szünetek (az elakadások, az ún. hezitációs szünetek) jele a függőleges vonal. Gyakran szavak, mondatrészek, között (*Akkor fogott éty hosszú l botot...*), ritkábban az összetett szavakban is (*szabaccsáklharckor*). Az utóbbi példában nemcsak a szünet bontja meg az összetett szó egységét, hanem az is, hogy az utótag szintén kap némi hangsúlyt.

A szöveg bizonyos hiányait három pont (*Hát így...*) jelzi, s ha a hiány értelemzavaró, akkor – ritkán – zárójelben közlöm a kérdéses helyre illő szót, szókapcsolatot (pl. *...akkor lett... [megszántva]*); (*Vót neki egy ági [Ág faluból való] lány... stb.*). Ugyancsak zárójelbe tettem a szükségesnek vélt pontosításokat amolyan értelmező szándékkal (pl. *az ...émbörök [:a férfiak]*);

a *gyerök* [: a *fiú*] a *Lajosunk* [:Németh Lajos] stb.). A szövegkiegészítést csak ritkán alkalmaztam.

Az egyes szövegrészletek végén feltüntettem az adatközlők nevét, életkorát, a felvétel helyét és időpontját.

A feltett kérdéseim zárójelbe kerültek.

A közzététel szempontjai

A gyűjtött nyelvi anyag közzétételében is követtem az eddigi eljárásokat, különösképpen Szabó József könyvének¹⁰ szerkesztési elveit. Azaz a szövegeket nem az adatközlők nevének ábécé-rendje szerint, hanem a szövegek tartalma, belső logikája és stílusa szerint öt témakörbe soroltam be:

I. Anyagi kultúra

II. Szellemi kultúra

III. Élményelmondás, életrajzi történetek, anekdoták

IV. Moldvai csángó beszélgetések és népdalok

V. Beszélgetések a falu jelenéről és jövőjéről.

A besorolást nehezítette, hogy egy-egy szöveg több témakörbe is beleillik. Például Gaál Józsefnének a lucaszékéről szóló szövege a II. témakörhöz is tartozhatna. Mivel a témáról nagy átéléssel beszélt az adatközlőnk, ezt a szöveget az élményelmondás csoportjába soroltam. Természetesen az I. témakörbe tartozó szövegeknek ugyancsak vannak élményszerző részletei.

Előfordult, hogy egy-egy témáról több adatközlő is beszélt. Ezek a részletek egymás után következnek a szöveggyűjteményben. Van ugyan némi ismétlés a szövegvariációkban, de éppen ez teszi lehetővé az egyes témák sokoldalú kifejtését.

Látszólag nem illik bele ebbe a gyűjteménybe a IV. és V. fejezet. E szövegrészletek közzététele indokolja, hogy a Moldvából ide települt Bandi család idősebb tagjai 1963-ban még szépen beszéltek szülőföldjük nyelvjárását. A család kiváló adatközlőivel Hegedűs Lajos is készített magnófelvételeket Egyházaskozáron 1949-ben.¹¹ Fontosnak tartottam, hogy Bandi Istvánék szép beszédét a helyi születésűekével együtt tegyem közzé, hiszen Alsómocsolád mai lakosságához oly szorosan hozzátartoznak, mintha mindig is itt éltek volna. – Az V. fejezetbe került az 1997-ben készített felvételek egy része: azok a szövegek, amelyek a falu jelenét mutatják be, illetve a jövő tervezésével kapcsolatosak. Minthogy ezekben kevés a nyelvjárásiasság¹², a köznyelvi formában való közzététel látszott a legjobb megoldásnak. Eljárásunk mögött az a felismerés áll, hogy az 1963-ban készült beszédfelvételek a falu archaikus nyelvjárásának emlékei; – s az 1997-ből való legújabb felvételek

pedig azt dokumentálják, hogy a helyi nyelvjárás visszaszorulásával párhuzamosan itt is kialakulóban van a regionális köznyelv.

Eredeti terveim szerint tájszójegyzéket is szerettem volna csatolni a szövegekhez, hogy a ma már alig ismert helyi tájszavak jelentését megadjam. A szövegek lejegyzése közben és más forrásokból azonban úgy megszaporodott a tájszavak száma, hogy terjedelmi okok miatt ezek közléséről le kellett mondanom. Remélem, hogy külön kis füzetben, közelesen, közre tudjuk adni a falu tájszótárát is.

Ezúton is köszönöm adatközlőimnek, hogy önzetlenül támogatták munkámat, és nagy igyekezettel idézték fel azokat az eseményeket, történeteket, hagyományokat, amelyek messzi múltba nyúlnak vissza, illetve a mai életünkhöz kapcsolódnak. – Köszönöm a község önkormányzatának és külön is *Dicső László* polgármester úrnak, hogy biztosította munkám megjelentetésének költségeit. *Füzes Miklós* kolléga úrnak, a falumonográfia szerkesztőjének pedig azért tartozom köszönettel, mert kitartóan buzdított e szöveggyűjtemény megírására.

Az „Alsómocsoládi beszélgetések”-ből megtudhatják a fiatalabb nemzedékek, milyen volt elődeink-őseink élete, milyen kínkeserves körülmények között végezték a hagyományos paraszti gazdálkodást: a földművelést, az állattartást. Feltáruhat az olvasók előtt a falu tárgyi és szellemi világa, e különös kultúra sok-sok muzeális értéke. Képet ad – bár csak mozaikszerűen – ez a szöveggyűjtemény arról is, hogy községünk szellemi kultúrája nem marad el más vidékek műveltségétől. A „beszélgetések” azt is tanúsítják, hogy a nehéz, testgyötrő munkák után jutott kis idő az önfeledt vigasságokra, az örömteli összejövetelekre, a művelődési egyesületek működtetésére is. A mocsoládi emberek – gondjaik ellenére – mindig törekedtek vidám alaptermészetük megőrzésére.

Van mit tanulni elődeinktől!

Jegyzetek

¹ Szabó József: Nyelvjárási szöveggyűjtemény Nagykönyiből. Bp. 1982. 7.

² Megjelent a Várady Ferenc szerkesztette monográfiában: Baranya multja és jelenje I. 1896. 219–269. és Pesti János (szerk.): Bolygó csillag, futó csillag... Kulcsár József élete és munkássága 1992. 219–269.

³ Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok I–III. Pécs, 1940.

⁴ Banó István: Baranyai népmesék. Bp., 1941. Három alsómocsoládi mesemondótól négy meseszöveget tett közzé Banó ebben a kötetben.

⁵ A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs, 1967. 81–78. Zentai adatközlője az a Radics József volt, akivel e sorok frója (P. J.) is készített felvételeket 1963-ban, és ezek megtalálhatók

- ebben a szöveggyűjteményben. A Zentai által gyűjtött szövegek címe: 1. Garabonciás 2. Mitmit 3. Ludvérc. A mondatszövegeket a szerző fonetikus átírásban közölte, és példászenfőn elvégezte a szövegek néprajzi elemzését. Zentai Jánosról, aki jelentős néprajzkutató volt, tudnunk kell azt is, hogy legényként gyakran járt Alsómocsoládon, és tagja volt a híres helyi Szőnjátszó Egyletnek. Életművéről lásd: Magyar Néprajzi Lexikon. Bp., 1982. V. kötet 614.
- ⁶ Pesti János: Népmondák és népdalok Alsómocsoládról. Megtalálható: a Magyar Nemzeti Múzeum Ethnológiai Adattárában (Budapest, Könyves Kálmán krt. 40.).
- ⁷ A hangfelvételek megtalálhatók Alsómocsolád község Helytörténeti Adattárában
- ⁸ Szabó József: NyTudÉrt. 104. sz. 719–23.
- ⁹ Deme László: Magyar Nyelvjárások 1953: 18–37 és A Magyar Nyelvjárások Atlasza I., 5.
- ¹⁰ Szabó József: Nyelvjárási szöveggyűjtemény Nagykönyiből. Bp., 1982.
- ¹¹ Hegedűs Lajos: Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Bp., 1952. Ebben Bandi István szövege (246–250), Bandi Istvánné szövege (250–259)
- ¹² A főbb nyelvjárásiasságok: a lativusi *-ba* rag használata inessivusi (*-ban*) értékben; a köznyelvi *i, ú, ő* helyén inkább a nyelvjárási *i, u, ő* hallható; gyakori az intervokális hangzónyúlás (*tanított, esső* stb.)

I. ANYAGI KULTÚRA

A szántás, vetés, aratás

(Lajos bátyám, beszéljessünk arról, hogy a hagyományos paraszti gazdálkodás¹ idejében hogyan ment Mocsoládon a szántás, vetés, aratás? Induljunk el onnan, hogy befejeződött az aratás!...)

Amikor hát learattunk, akkor gyűtt a behördés, a takarodás. Akkor asztá vót éty pár ló mindéggyiöknek, akiknek főggye vót, aszt akkor mēkszántot-tunk, mēgbaránnyátunk. És akkor egyelőre mēgát | a tudomány a földdel egyelőre (nevetve). Vagy ugy is vót, hogy egy darabot hatytunk, és ha vót trágya, az be lēt trágyázva, és akkor asz csak utánna lēt lészántva. Abba (a földbe) a jövő évbe lēt izé | krumpli abba mēg répa (réipa?) mer jóuszág vóut bővem mindönkinek (nevetve), bőven vót.

(Olyan nem volt, hogy kétszer is szántottatok ősszel?)

De, de vóut. És akkor az a föld mēktellőt (trágyával), akkor lēt a zősi méjszántás. Akkó mēg nēm vót ijen divat, hogy mast má csak úty csinának, éccēr szántanak, és akkor röktön vetnek utánna.

(Az őszi szántás után milyen munkák következtek?)

Akkor vót a keverőűszántás, hogy job lögyön a | talaj; aszt... de nēm minnyá (:összes) lēt ám, csak ami | vetés alá kerūt minygyár. Aztán ez má utánna nēm is lēssz (szántva). Esz szeptember közepin van. Nēm is tudom, mikor is van a szászvári bucsu... szeptember tizēnötödikē? Na akkor mēntem én tudom szántani ide hátra, ā | réégi | Pusztaszentőtyház dülőbe. Aszt utánna lēt a vetés.

(Hányféle szántásmód volt?)

Vót ugyē összeszántás, ha bakhátra lēt szántva mēg ujan is, hoty | szét lēt szántva.

(Melyik volt a jobb?)

Tudod, akkor az vót, az mēnt legjobban, hogy széddobni, széddobatni. De akkor má, mikor össze lēt szántva, akkor annyira köllöd vigyázni, hogy nē mönnyön rá a ló a szomszét főggyre. Itt a Pusztaszentőtyházná ā | szomszédunk a szegény Bali Pista bácsi vót. Ott is mindig vigyásztam, hogy szántáskor nē léptyön a ló a főggyre. A föld az | érték vót ám! (Nevetve.)

(Lovakkal vagy tehenekkel szántottak?)

Lovakkal. Nekünk nem vót úty tehenünk, ami | besegitőd vóna a gazdaságba. Csak fejősteheneg vótak. Akinek nēm vót csak éty kizs darap főggye, asztá akkor vóut két tehene, azok tehēnnē szántottak. Hát a szegényebbek: a

Jauk Miska bácsi, a Pónërt Màrci. Ezök vótak a kisházások. A főggyik kin vóut a Balátába. – Régön vóut kéccászhatvan (:kétszázhatvan) darap tehén Mocsoládon. Vóut akinek egy darap főggye sè vóut, és annak is vóut tehene. A Pónërt Màrcinak a zannya az ugy bugyroszta a zödét mindig a teheneknek a zut mentin, kézzel mæk sároval, mæg gaszt szödött a határba. Avvâ târtották fönn üket, a teheneket.

(Milyen lovakkal lehetett legjobban szántani?) Hát a nàgy muralovakkal. Jó nagy, erös muraközi lovak vótak. Azok asztân vitték ám a zekét!

(Volt-e lóvezető szántáskor?)

Nëm köllött. Amikor aratás után úty szét lèd dobátva a föld, na akkor is vót egy barázda l a föld (:parcella) közepin, és azon mënt a ló, asztám visszafordút, asztám mægen befordút. Nëm köllött vezetni, mer má kiscsikó korába betanították a lovakat.

(Lóvezető csak az iglizéshez kellett?)

Vótak, tudod, ujan lovak..., az ugy elmënt a kukoricasorok között... Na nëm minnyá (mind). Azok má jó betanított lovak vótak.

(Vasekével szántottak?)

Vasekével.

(Egyes vagy kettes ekével ment a szántás?)

Tāróhántást, tudod, mikor kész vót a zaratás, asz l kettës ekével l ijen négy ujnyijan mæg lèt l fõrgatva (a föld); asztá akkor l utánna lèt a keverõ-szántás, utánna a vetõszántás. Azok má mind eggyes ekével, mer akkor az má nehezebbem mënt (nevetve); de kettës ekévè a tāróhántást (végeztünk). Ez àrra vót jó, hogy èty kicsit è lèt rontvâ a (talaj) hajszałcsövességgye, hogy az mækszünnyõn. Nè száraggyon ki ujan hamar a föld.

Régön inkáp csak faekék vótak, de hát a faekének csak a göröndõjje meg a zeke szàrva vót fábu.

(Milyen részei voltak az ekének?)

Vót hozzá taliga. Ez a két kerekü alkotmány l esz huszta a zekét; elõtte átak befogva a lovak. Na most a zekének vót eketálpa, arra rá vót a zekevas csavàrva. Akkor vót a zekekõrmány vaty a kõrmányvas. Asz fordította el a földet. Vót ám ujan eke jis, hogy l így is mënt, és ha mækfordították, akkor nëm köllött kõrbe mënni (a földdarabon), hanëm minygyár od vissza (ugyanazon a barázdán!). Ez vót a fordítóéke. Eszt itt a Nagyági-högybe alkálmaszták, hogy nè kõjjon fõ-lèjárnî a högyön (feleslegesen). Ha fölért, csak mækfordította (az ekekõrmányt), és gyühetõt visszafelé. A lovak nagyon szépen mëntek ám azok!

A zekegöröndõre vót fölerõsitve a csoroszla. Esz hasította el a földet. Ezök a bognárok mæg a zédõsapád uan szép göröndõket tuttak ám csináni, hogy igazán!...

A zeke szarvát foktuk szántás közbe, hogy nè fõrdújjon ki a zeke a földbü.

A régi faekéket fővátották a vasekék. A kaposvári Kүнә (:Kühne) mēg a Mosonmagyaróvári Gébgjár gyártotta ezöket a vasekéket.

(Milyen volt a jó és szép szántás?)

Hát nagyon szép vót az... A barázdák egymást takárták, nēm vót kima-
radva. Persze vót ám úty, hogy mēgugrott a ló, kijesött a zeke a barázdábu,
akkor ēty-ēty hejön négy-öt mētēr úgy maratt (nevetve). Az vót a vagbarázda.
A rōndös gazda, az visszafordút: „Gyerünk vissza! Ijen munkát nēm lehet
végezni, mer kinevetik a zembört!” Á hát akkor úgy vigyázott a zembör a
főggýire, mind a zélletire!

(Régen a trágyának igen fontos szerepe volt abban, hogy föld termőké-
pessége megmaradjon. Hogyan gyűjtötték össze a trágyát? Hol volt a helye
a trágyatelepnek?)

A trágyára mindönkinek nagy gonygya vót. A trágyatelep a faluba vót
talán négy-öt helōn. (Szabályos trágyatelep!) Tōp hejön csak ugyē l össze-
dobáták ēty határba. Nēm töröttek ijennel akkor. Mink, akik jártunk a gaz-
dasági iskolába – a Béla is járt, a Nagy Béla; a bátyám, a Jani, a jis járt;
akkor a Büközdsi Jóska, a Büközdsi Ernő, a Gál Jóska, hát ugyē ezök –
mink ottan tanultunk ugyē, hogy hugyan kő a trágyát kezēni.

Mindön nap lē lēt a trágya a jószágok alu dobávā; tragaccsā kitótunk;
és asztā akkor l ēty hēre dobátunk. Asztām mindön hétōn mēgöntösztünk,
hogy nē száraggyon ki. A trágyatelep mellet van ēgy ijen nagy akna; az
mindik telle vót trágyalévē. És aszt akkor vóút ēgy ijen vōdör, avvā szoktam
én öntözni. Jōu mēggázōni, a levegőt kiszorítani belüle, – esz fontos vót.

Még aszt is csináták ujabban, hogy részletōgbe nagy bētonlapokat raktak
rá a trágyára, és akkor a naty sujj alatt annyira mēgērōtt, hogy jó lēt.

(Miről lehetett tudni, hogy megérett a trágya, hogy lehet hordani a me-
zőre?)

Egēsszem mēgbarnút, tudod az a szalma mēg mindōnfēle, ami vód benne.
A tehēntrágyát, lótrágyát, disznótrágyát mind ēty hējre hōrtuk. Mikor má
ēlhatyta a füstölést, akkor kimerūt má ā l meleksége – mer meleg vót ám;
izzott a trágya! – akkor mēg vót érve.

(Mennyi idő kellett az éréshez?)

Hát ēty három hét körü.

(A baromfitrágyát nem raktátok külön?)

Nēm pedig asz monták, hogy nēm jó összekeverni a disznótrágyával. Ré-
gōbben jobban csak a kendőrfődekre vittek ki a tīganyét. A mi falungba a
trágyát jobban ganyénak monták a zembörök.

(Hogyan történt a trágyahordás?)

Kocsival. Hát az nagyon gyorsam mēnt, hogy minē előbb alá tuggyuk
szántani; nēhogy a mezōn kiszáraggyon. Ety haccáz (:600) nētyszögōlezs
darabot ēkesztünk, és akkor ēty-két nap alat kihōrtuk. Akkor a zasszonyok
mēg l ēterōgették. Utánna az má hārmannap az má lēt lēsántva. Aszt akkor

ot nagy jó cukorrépa vagy krumpli lett ám abba a földbe! Szántáskor – ha sok vót – a zasszonyok huzogattág bele a trágyát a barázdába kapával vagy gereblével. Ném sokájik tartott ám! Haccáz nétyiszögöl az éty délelőtt ékészűt.

(Hol volt a trágyadomb?)

Hát lektöp hejön a zudvárba vóut. Tudom itt a zapósomékná is | it vót a trágyatelep; it vótak (az udvarban) a disznóóllak, mellette még a trágya. Asztá mikor fölépütek má (:nagy istállót építettek!) negyvennégybe, akkor má egy rëndös trágyatelepöt csinátak. Ez most is mégvan. A zájja nēm ijen cēmēntlappal, hanēm tiszta téglával lē van rakva. Ott a végibe van egy ijē gödör, onnan szoktam én öntözni. Vót ujan is, hogy a Bélával kihórtuk a trágyalevet; ráöntösztük a födre. Még még a kiskèrbe is mégöntösztünk a földet; annyira, hoty sok vót. Akkor engöm még a Bélát okosztak a zasszonyok, hoty kiégött a fokhájma (nevetve). Ugyē árasztó öntözéssē csinátuk, mer méguntuk má ott öntözgetni (nevetve).

(Szántás után hogyan készítették elő a földet a vetésre?)

Szántás után szépen ē lett ēgyengetve. Akkor még nēm vót tárcsa... Még lēd baránnývā a föld. Ha nagyon hantos vót, akkor még hengörrel is rá-möntünk. A fahengörök azok má étüntek teljessen. A téjeszögbe od vótak jó vashengörök. A mágocsi téjesz az nagyon jó megművete mindig a földeket. Ot nēm vót éty hant sē, sēm misē!

(Mi volt a fogasolás?)

Hát ez a baránnýállás vaty fogasolás.

(Boronáláskor hány elemet kapcsolatok egybe?)

Nekünk még még is van. Három darap kerűt egymás mellé. Asztán vót egy ijē | fa, és abba ijen kampók vótak; abba beleakasztottunk, asztán úgy mēnt ēggyütt a zegész. Vóut úty, hogy ráátunk a baránnýára, mer ujan hantos vót (nevetve) a föld, hogy rá köllött áni. Szégény lovaknak nēm teccött ám! De hát... izzattak akkor szégényök. A lovakat nagyon szerettem. Nagyon rëndös állatog vótak a lovak! Szót fogattak. Plānē a züddössőbbek; azok úty tuttak má mindönt. Nyáron jó dógosztak, de télön lazásítak ám a gazdával ēggyütt!

(Mikor végeztétek a vetőmag csávázását?)

Hát vetés előtt lēt csávázvā a vetőmag. Rézgáliccā lēt kezēve. A zudvárba vóut egy ijen naty kobzóteknýő; abba beletöttünk öt-had zsák buzát vagy árpát, asztán aszt mēkkevertünk. Készítettünk ugyē ijen éty százalékos rézgálicos òldatot, meszed bele, mindömfélét. Utyhoty | közömbösiccse, nēhogy mögé-geesse a vetőmagot. Asztán akkor úty szépen ēkevertünk... Ezután gyütt a vetés.

Nēm is tudom hányba... minekünk vóut vetőűgép először. A kaposvári Kūnē (:Kühne) Gébgýár készítötte. Onnan vöttünk. Az vót Mocsoládon a zēlső! Ezörkilenászharminc körü lehetött ez. Tizēnnégy évezs vótam. Akkó má mēntem dógozni (nevetve).

(Kézzel is vetettek?)

Én kézzel nem vetöttem. Aszt a zöregök csinálták. Apám csináta. Fogot, tudod, egy zsákot, üres zsákot | akkor – ha vóna most megmutasztanám – akkor így vót mazzag annak a zsáknak a felső végén. A másik végire még oda lèt kötve; és akkor így a nyakába vette. És akkor úty szórta (abból) a magot. Eggyet lépött, eggyet hintött... Így, asztám megen így... Éty kézzel vetöd, de két sörba. Két sörba mēnt; szépön, taktusra.

(Nem mindenki tudott ugye szépen vetni?)

Nēm. Vótak ujanok, hoty kimarattak ujan csikok. Anná, aki nēm tudot jó vetni. Ugyē a züdős embörök vetöttek; nekünk nēm engettek. Azok má uty tutták, hogy vetögép sē vetöt külömben (nevetve).

(Hányféle gabonát vetettek?)

Ősszel először a zárpát. Az vót a legelső. Még most is ez a Pandur Dezső gyerök íty csinájja. Ez annyira tuggya, hugyan köll. Persze e jis vóut a téjezbe. Legelőször azér vetik el a zárpát, mer ugyē asz korábban érik is. Asztán utánna most má tritikálét vetnek... Asz monygyák, hogy ez nagyon jó a disznóknak. Ebbe van fehérje még mindönféle. A Nándor (:Dicső Nándor) nēm is vetöt most mást csak árpát mēk huszonhat hódon tritikálét; aszt vetött. Jobban ē lehet anni, mind a zárpát.

Buzát még bucsukor (:november végén) is szoktak vetni, az még jó lēssz. Most má éty hónaptya évetöttünk a buzát... A Pandur Dezső szántott, és megapróaszták ijen főkaparókkal. Géppel belevetöttünk. Mindön másnap-harmannap megnízöm, és májig (:1997. nov. 8.) nēm két ám ki. Nincs a földbe sēmmi nedvesség. Má annyira várunk a zessöt! Esne legaláb má annyi, hogy a port évergye, hogy az a kizs gabona ki tunna kēni. – Rozsot is szoktunk vetni. Régön mēk hajdinát is. Amikor a zárpátaró lēgyütt, abba vetöttek hajdinát. Hamar kikēt, és szép fehér virággya vót. A méheknek, mindönnek nagyon jó vót. Mēk hát hajdinakását csinátak, és disznóöléskor húrkat tötöttek vele. – Kukoricát Szeny-György naptu kesztünk el vetni. Ha meleg van, akkó hamar kikel. Három-négy nap alatt kikel, ha jó ē van munkáv a föld, és akkor jó a fejlődése is.

(Néztétek-ē, hōgyan nő a vetés?)

Pērsze. Régön nēm éty tagba vóut a föld, mim most. Mindönkinek it vót két hód, ot vót éty hód, amot fé hód. Mindig uton vótunk; sokfelé jártunk a határba. Akkor aszt láttuk, hogy mi a hējzet.

Műtrágyáru nēm vót szó akkor még. Megbaránnnyátuk a vetést. Aszt monták a régi öregök is, hogy aki a buzát baránnnyájja, asz hátra nē nízzön! Mer ugyē (nevetve) amennyi jót tett, annyi kárt is tett. Mer vóut úty, hoty, kitípött éty-kéd buzabokrot (nevetve)..., de ez a mulasztás (:károkozás) később begyütt. Ha szépöm még lēd baránnnyávā, akkor (ez) a hajszałcsöves-ségít ērontotta, és nagyō jó fejlődött a vetés. Akkor ha nagyom megbokrosodott | őszre a gabona, akkor jószágot is engettek rá. A Gábor bácsi vóut

a juhász; annak szótunk, mer asz tutta mindönkinek a főggyit, hogy mējjik az; na akkor az a birkákka mēgjáratta. Aszt ojan szépe légelegéték a birkák aszt a vetést! Csak úgy végigmēnt ám ràjtik; nēm egész nap ám! Csak a tetejit legēték lē; kárt nēm tētteg benne. Ettü jobban gyökeresödött a vetés, jobban fējlődött.

És tudod, mēg úgy is vóut régön, hogy rávetöttünk a rozsra l a lucërna-magot. Akkor mēgen szótunk a Gábor bácsinak, és az mēgen a birkákka mēgjáratta. És tudod a zapró magokat úgy belejáratták a földbe... Kéccő, háromszor mēgjáratta, és ujan szép lucërna lett! (Nevetve.) Mire lē lett aratva a roZS, tisz centi magossan má kin vót ā l lucërna (nevetve).

(Ezzel időt lehetett nyerni...)

Jā. Persze. Tudok ujan is mondani, hogy... ez a zöreg Márkvárt, a Grol Jóhannak a natypapájja, az má ujan rafinált vót, hogy amikor a kukoricát másoccor mēkapáták, az lucërnavā beszórta. És akkor az ojan szépen kikēt, ugyē gyütt rá eső töpször. És amikorra mēgérött a kukorica, addigra má vót lucërnejja is. Utyhogy az l ujan vót, mind a kiskert (nevetve).

(Volt-e szabálya annak, hogy egy-egy növény után mit kell vetni?)

Vót. A lucërna után kukoricát vetöttünk. Négy évig vóut, ötig is ēty hejön a lucërna. És az ugyē... asz pillangós (növény) vóut, annak ijen nitrogényüjtő izéjjaji (:gyökerei) vannak, a lucërnanak. Utánna asztán l nagyó jó l kukorica van. Vót l négyezs vetésförgő. Először l a buzát aszt általába l krumpli után vetették vagy réipa után. Utyhoty kukorica után nēm vetöttünk mi buzát. Oan széb buzág vótak ám akkor!... Mindönki ity csináta. Mēktanúták eszt a négyezs vetésförgőt a zidőüssektü, asztá akkor a fíjatalok is csak eszt csináták.

(Volt-e gyom a gabonában?)

Nēm vóut. Na a zēty tüsök l az vóut.

(Acatnak is mondtátok?)

Acat vaty tüsök, de inkáp csak tüsök vóut a neve. Mindönkinek vót ijen kétágu tüsögbökődőjje; ez ēgy botra vót rátévē. A Cukor Miska bácsi vót ugyē a kovács. Az má értötte, hogy hugyan köll eszt (csinálni)... Egy ijen söprünyélre vagy akármire rátették, akkor kifúrta (a kovács), beledukta; asztán így bököttünk akkor evvel a tüsköt.

Buzavirág is vót, de eszt nēm szokták irtani. Most buzavirágot sē nagyól látni. Pipacsot láttam én taval. Nekünk ot kin van ēgy darap föld, asztán vetöttünk bele árpát. Mēg mondom a zasszonnak: – Idenízz, a jó Isten mēgáldod bennünket... pipacsot látni ā l zárpába (nevetve)! Árpá-vóud benne.

(Hogyan készültek föl az aratásra? Miből lehetett tudni, hogy kezdődhet az aratás?)

Hát mikor vijaszérézsbe vóut a gabona, akkor lehető kezdeni. Mikor vóut Pétor és Pál, akkor a zöregők mindig mondták: – Most főszaad a gabonának a gyökere, és akkor állandóan érik osztá. Akkor ugyē hát hogy mēnt a

zaratás? A kaszára csinátunk ijen izét | takaróut (nevetve), és éllösre kivértük a kaszát. Na aszt a kaszás mēnt elü, vákta a rōndöt; anyám mēk szētte utānna a mārkot. Sāróval szētték itt a mārkot. Ēm mēk csinátam a kötelet. Mēkte-kērttem ēty kis csomó gabonát. | fönn a kalászokná, aszt lēraktam a kötelet a földre, a tāróra.

Ujan is vót, hogy a zidősebbek előre csinátak köteleket, ha a gyerōkfēle nēm gyōszte, maga eszt a munkát. A rozsbu való kötelet má othun ēkēszi-tōtték.

Na most a földre tēt kötélbe anyám belerakta a mārkot, akkor visszafelé | ém bekötōsztem. Ha ez lassam mēnt, akkor apám is segítōit. Aszt akkor, mikor má | ēkēsziút a daraB (:földrészt), vagy el akartunk hagyni (:abbahagyni), akkor kēvébe... vagy nēm is kēivēibe, hanēm kērēsztēgbē (így! nyílt e-vel!) raktuk.

(Hány kéve került egy keresztbe?)

Tizēnhárom vaty tizēnhét. Nēm is emlészōk rá pontossan.

(Milyen kéve volt a tetején?)

Mi is? Jā a papkéve! Ēfelejtī a zembör ám! (Nevetve.)

(Hogyan kellett járni a kaszának a gabonában?)

Az a jó ugyē, ha nekivággya annak a másiknak (:a még álló gabonának); szépen, hogy az ott ájjon mēg, nē össze-vissza kuszájja (nevetve)! Mer akkor a marokszēdō vót ám bājba, ha rossz kaszása vót! De hát asztā | aki ūty tudod vágni, utānna mārkot szēnni hát nagyōj jól mēnt (nevetve).

(Hogyan élesítették a kaszát az aratók?)

Munka közbe kaszaküjjel fenték mēg a kaszát, töpször is. A kaszaküj ez a tokmányba vót téve, és ez ot lōggott a zembörök nadrákszijján. Hát ugyē má mikor annyit lēt hasznávā a kasza, akkor hát muszāj vót kivērni. Hijába kōszōrūte ijenkor kaszaküjjel a zembör, mer amikor má | vastag élle vót, nēm vitte má akkor (a gabonát), csak kuszát vóna. Asztā akkor lēvētték a nyélrū, mēgverték szépen, asztā akkor mēgen ēgy nap jó vót. Vót akinek | ujan jó kaszájja vót, hoty két nap is birta a... verēs nēkü a kaszállást vele.

(Hogyan verték ki a kasza élet?)

Amire rátētték, az vót a zülō (:üllō), amivel verték, az a kalapács. Ez is naty tudomány vót ám, mer nēm mindōnki tudot szépen kaszát verni! Abba jis külōmpség vót, a kalapácdzsba jis! A jó acéllos kalapács | akkor az vitte jām (nevetve)!

(Az elmaradt szálakat mivel szedték össze a tarlóról?)

Nagygereble vout. Nagygerēbgye vout mindōnkinek. Talān két mētēr hosszú is vót; fābu vót csinávā. Evvē szēttünk össze a kuszalēkot. A jis össze lēt kötve, és oda lēt téve a | rakáskō. Rakásnak mondumk ám jobban, nēm kōrōsztnak! Hāny rakás van? Íty szoktunk mondani.

(Nehezítette az aratást a nagy meleg...)

Bizony nagy vót a hōség aratāzsba. Ezér má hājnalba kimēntünk a táb-

lába; három, négy órákor má ment a munka. Ha nagy vót a meleg, ugy dél tájba, akkor ebujtunk a fák, bokrok alá vagy a rakások tüvibe. Ivóvizet korsógba vittünk magunkkal. Ha elfogyott a víz, a mezeji kutagbu meritöttünk. Bizony nem mindëggyik kutnak vót tiszta a vize. Lëtt is ebbü sok betekség! Kin szoktunk ënni a mezön. Meleg étel jobban csak este vót. A nagyob gyerekök se marattak ki ebbü a munkábu.

Elmondta: Németh Lajos, 76 éves.

Alsómocsolád, 1977. szept. 27.–1997. okt. 8.

A hordás és cséplés

(Meddig volt a gabona a határban?)

Nëm sokájig. Akkor asztám mindönki igyeközött, ahugyan csak tudott. Si-jetött ugyë mindönki, mer fétek a zesőtü. Mas má ... ém mindig rágondolok, hogy l most ha vóna ijem munka, akkor it vóna a naty fólija, avval beta-kárnánk, asztán eshetne ám a zeső (nevetve)... nyugottan!

(Hogyan készítették elő a kocsit a takarodásra?)

Takarodásra ugyë hosszi kocsi vót. Így is (:keresztben) vótak elü, hátu ijen... rudak, ódalt mëk karfák. Aszt vót mëg egy jóu vastagabb (fa), avvà szoktunk lërudáni a zegész rakományt a tetejin l rudalókötéllel mëg rudalóláncsal (nevetve).

(Mindenki a maga szürüjére vitte a gabonát Vagy volt közös szürü is?)

Igën. Régön mindönki haza l vitte a gabonájját, a maga telkire. Asztán újabban l közös szürü is vót a zörvenes évegbe (:1950 körül) a maji fodbal-pája helin.

(Hogyan raktátok meg az asztagot?)

Apám az értötte; pedik hát l szakmájja izé vót l hentös és mészáros. Az Dombováron tanút a Szërafinál. Mindig ëmeséte neköm, hogy ot vóut inas. Annak vóut egy ijen vágóuhíggya, asztán ottan dógozott. Na l ü annyira értötte ám a zasztagrakást! Mindik kiszámóta, hoty hány körösz van, (és) akkor mekkorát kezgyenek. Utána lëlépte a zasztak hosszát, szëlösségit. Akkor ëkeszte innét, körbe... így mëgrakta. Na akkó vótung bájba, ha fébe maratt a zasztak, nëm vót mëk teteje, és esni kezdött a zeső!

(Tettek-e valamit az asztag aljába?)

Nëm tettek. Az mëg lët csináva, hogy gaz ne maraggyon ott. Nagyon szépen ë lët készítve a zasztagnak a heje. Mëg el is söpörtünk, főkapátunk mëg mindön. Eszt jobban a zasszonyok csináták.

Asztán akkor üty hordogattunk ám ëty hétig is.

(Kik segítettek?)

Hát a rokonyok összesegítettek. Segített mindönkinek a rokonnya. Először egyikét hõrtág be, utánna a másikat. A nõvéröm, asz tudod Görönyösre mënt férhõ. Mikor êkezõdõdött a behordás, először ëlmöntünk Görönyösre lovakkal, mindõn. Nëm izs gyüttünk haza addig, amig azoké be nëm fejezõdött. Akkor mëg a sógorom gyütt ide, asztán | it nekünk segített. Két pár lóval | asztán akkor mënt ám ëty-kettõre. A takarodás mindig jobban csak a zembörök (:férfiak) munkájja vót, mer ugyë a kévéket nehéz vót ám földobáni vëllával a kocsira mëg a zasztagra.

(Hogyan állapotatokat meg abban, hogy kihez menjen először a cséplõgép?)

Ez is vót ëgy izé, nagy gond ám (nevetve)!... Mer tudod, akkor vóut a Kis Jóska bácsinak ëty | cséplõgéptye; aszt má traktor húszta. A zõreg Zentaji vót a traktoros. Ú, az nagyon értõtt ám hozzá!! És vót akkor a Natypá Pista bácsinak Cukorékká közõssen. Apám az mindig ijen | embõr vót, hogy | a szëgényõket pártóta, a szëgényëbbëket. Minálunk csak a Cukorék csépõtek. Mer ugyë ot szoktunk a lovakat patkótatni a Miska bácsiná. Késõbb akkó, má ugyë a Józsi, a jis kovács lëtt asztá. Na ujan ërdõkös hëjzet is vóut, hoGY,... it laktunk mink, ot lakott a Bali Vince bácsi, a zõregapád (nevetve). Vót ujan, Jani, hogy ëccërre | itten, minálunk a Cukorék masinásztak, ottam mëg (a szomszédban) a Kis Jóska bácsi a traktorral (nevetve)! Micsoda földhajtás vót ot, Jani, aszt elgondúni së tudod! Csak arra emlékszõk, hogy | a Tót Jóska bácsi | akkor aszonta ënnekõm – én ijen gyerõk vótam, ijen tiz éves talán – hozzak ki ëgy üres korsót. Azok vótak a zasztagon, dobáták a kévét a zizéhó, a cséplõgépre, a dophó. Ugyë vót ott ëgy ëtetõ, aki ëtette a cséplõgépet. A kévéket adogatók atták kézre. Könnyü vót (kézre adni), mer ugyë buzábu vót a | kötél | csinávã. Fogott ëgy ijen... kaszaféle kést, (azzal) mëkhúszta (a kötelet), a kéve szëtnyillott, asztám má | eresztõtték izs bele a gëbbe, a dobba. – Na akkor ez a Tót Jóska mëg a társai jó földhúszták (:felmërgesítették) azokat (:a szomszédbeli cséplõmunkásokat), mer a züres korsót földn a zasztagon adogatták körbe. Úty tettek, mintha innának belüle (nevetve); azoknak mëg nëm vót (nevetve)! Ujan izs vót, hoty fogadázsbu | ja Tót Jóska bácsi | abba a nagy melegbe | mëgivott ëgy üveg bort. Bunda is vót rajta, és addig lë nëm tëhetette, amíg el nëm fogy a bor (nevetve)! Fõjt a verejték róla, csupa víz vót. Na, ezõk csak ijem mókák vótak ám! Biztosan azér, mer a masinállás nehéz munka vót.

Három cséplõgép vót a faluba. Ëgy a Cukor Józsijéknak, ëgy a zapóséknak (:Nagy Jánosnak), a Bélának (:Nagy Bélának) mëg a Kis Jóska bácsinak közõssen; mëg a Nagy Gyula bácsinak ot hátu a Sarogba. Tudod, a felesége póstás vót, a Kati néni. Nagy Gyula bácsi mëg lovakkal húzatta a cséplõgépet. A zapósnak, a Bélának mëg a Kis Jóska bácsinak ezõknek má vót traktorgyik mëg ez a legüjapfajta cséplõgép. A Ford traktort a zõreg Zentaji

bácsi kezete. Na később asztán gyűttek úgy a Hoffër-traktorok vaty körmösök. Ezek má bárhová ē tutták huzni a cséplőgépeket.

Cséplés után a gabona fölkerűt a pallásra. Ott mék szárathatott. Falapáttal szoktunk néha átforgatni.

(Láttál-e még nyomtatást?)

Nyomtatás² ém má nēm láttam, de tudom, hogy hugyan vót. A szürün kőrbe lērakták a kévéket, és lovakkal tipratták.

Cséptőünk mink mék cséppel is, de csak rozsot. Jó nagy vót a rozs, másfél méterös is sokszor. Kötelet csinátung belüle kévekötéshő. Régöm mēg ebbü lett a zsup, amivel a házakat befőtték.

A zaratást mēg a cséplést is mék tutta csináni a falu a maga erejibü. De tudod, itt a Stáncki-féle gazdaságba azér köllött ám hozni részesaratókat. Gyűttek is szívesen a summások a Zalföldrü mēg Zala mēgyébü. Hú, de nagyon rōndös, szorgalmas embörök vótak ám azok! Amikor elvégeszték a munkát, akkor kis aratóünnepségöt rōndösztek a Kastéjba a tisztöletikre. Azok mēg ijen szép aratókoszorúval ajándékoszták mēg a munkaadó uraságot.

Elmondta: Németh Lajos, 76 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A cséplés

(Kisgyerekként sokszor jártam Czukor Józsi bácsi kovácsműhelyében. Kereket vittem oda vasalásra; és ámulva, némi szorongással lestem a lovak patkolását. Máig emlékszem az égett lópata szagára... A kovácsműhelynek különös szépségei voltak: a fujtató, a ki nem alvó tűz, a pirosan izzó vasak, a kalapácsok szép csengése, az üllőről szétfreccsenő szikrák csillagszórónál is tüneményesebb tűzijátéka... A műhelyben két fáradhatatlan, állandóan „szurkos képű” iparos serénykedett: Czukor Mihály és a fia, Czukor József... Józsi bácsi sokoldalú iparos volt. Nemcsak kovács mesterként tiszteltük. Mihez értett még?)

Az mindönhez értött, Jani! Mindönt mēkcsinát. Ami ijen vaslmunka vót, az mindönt mēk tudot csináni. Mék famunkát is, ami ojan vót. Az mindig valamit csinát, télön is. Annak nēm vód ben mēgmaradása. Akkor kitakarította mindig a műhejit; ű úgy monta, hogy méhel. Utána mēgin kitalát valamit, akkó mēgin csinát valamit. De mindig dógozott! Lakatosmunkát, mindönfélét mēkcsinát.

(Szoktak űk az édesapjával együtt csépelni, masinálni is...)

Cséplőgéppel... bizony ám! Hát nekünk vót cséplőgépünk. Na és akkor esz közös vót Natypálékkal (:Nagypál Mihállyal) Akkor az így nēm mēnt jó. Közös lónak tūrós a háta! – asz monygyák. (Ezért) asztán elatták (aszt); akkor vöttünk magunk. Asz két évig vót csak, asztá kitört a háboru, akkor l nēm lēterött (...vele dolgozni).

Rēggel azok má mēntek, hājnàba három órakor kētek. Mēg mink is hát mōntünk, (mert) én is férészes vótam. Mōntünk a cséplőgéphő, hājnàba fők-ētünk. S akkó l este l sötétik l csépőtünk. Akkó azok még este, ami l ami munka vót a cséplőgépön, csináni való, aszt mindig l éjjel csináták szögényök. Utyhoty l sokszor még egy óra hosszát sē aluttak... a Józsi bácsi...

(Gőzgépük volt ugye?)

Gőzkazán..., de először traktor, asztá gőszkazán lett. Ami nekünk a sajátunk lett, az gőszkazán vót. De asztán akkor elvitték. Elvitték, (és) sēmmit sē kaptunk érte.

(Ki vitte el?)

Hát (nevetve) a komonisták!

(A téeszbe kellett adni?)

Nēm a téjezbe. A fene tuggya, hová vitték... a kazánt. Gyütt ide egy naty teherautó, és arra föltóták, földhuzatták, elvitték. A cséplőgépet elhuzatták, ... aszt is, hoty hová vitték?... A zelevátért aszt tudom, aszt Bikalra vitték.

(Pénzt nem adtak?)

Sēmmit nēm attak. Na asztám most kaptunk ēty kis kárpótlást azér rá a Bözsike mēg a Märgitka. Én nēm kaptam. A lányok kaptak mēg a zöregapjuk után.

(Akkor könnyebb volt a cséplés, amikor már ide a közös szérűre rakták az asztagokat a gazdák?)

Bizony ám! Má június végén, Pétör és Pálkor má gyüttek: – Józsi, léty szives, áj ki, mer má nincs ētetnivaló!

Akkor má árpát csépőtek. Má június végén, hogy lēgyön ētetnivaló. Éfo-gyott mindön (addigra), asztán akkor ki köllött áni. Kijátak (:kivonultak a géppel) ide ja falu alá, és akkor ot csépőtek.

(Meddig tartott a cséplés?)

Águsztus közepéjig. Águsztus elejéig? Akkor má végesztek.

(Megérte azért ez a munka? Jó volt a fizetség?)

Mégérte azér; mer muszáj vót mēgérni!... Jó vót azér. Fene tuggya. Szer-rették azok (:apósa és a férje) csínyáni. Sokat köllöd dógozni, de mēgérte.

(Hogyan fejeződött be a cséplés?)

A cséplés végén vót egy ádomás: bort ittunk, kalácsot sütöttünk, mindig a géptulajdonos (állta a költségeit). És akkor ēty kis hāmonika(zene) vót, tánc is vót. Ugy este tíz órájig l ottan ēszórakosztunk.

(Hányan dolgoztak a cséplőgép mellett?)

Hát hat férészes vót még egészrészes... aszt nēm is tudom, hoty hāny vót. Tíz asziszöm... Pontossan nēm tudom.

(Milyen munkákat végeztek ott?)

Vót két ētető. Azok mindig vāltották ēgymāst. Azok ēfokták a kēvét. A férészes (lány vagy asszony) atta nekik a (szétvāgott) kēvét, és azok még ētették (rakták) bele a dobba. Ēccő mājnēm beleléptem a dobba!... Fōlvāktuk a kēvéket; vót amikő madzaggal vót (összekötve), akkor aszt ē köllött óddani (:oldani). Jāj, de nehéz vót sokszor! Ūgy még vótak kötözve, hoty csak csoda. És akkő ētették azok. A rozst?... aszt ūgy mēnt, mind a fene! Aszt nagyon-nagyon gyorsan ētették.

(Mit lehetett nehezen csépelni?)

A rozst. Még a borsót. Nēm akarta bevēnni a gép sē.

(A gép mellett még kik dolgoztak?)

Vótak zsákolók, akik ot vótak, amikor fojt a buza. Akkor vótak, akik adogatták a kēvét; ojan vót kettő. Akkor kettő vót a szalmakazonon, kettő a törekné, kettő a pojvāná, kettő a dobon. Ezők férészesők vótak, tudod.

(Mennyi pénzt kaptak?)

Nem pénzt kaptunk. Buzát kaptunk még mindönfēle tērménybü kaptunk. Buzát is, ārpāt is, rozst is. Amit csépőtek, abbu mindönbü kaptunk. A l férfijak azok egész részt kaptak; a lányok, a férészesők csak a felit kapták. (Összesen ez mennyi lehetett? Tíz mázsa?)

Áá... nēm vót tíz mázsa! Őt mázsa talān ha vót. Őt- hat mázsa. Nēm tudom pontossan.

Elmondta: Czukor Józsefné 77 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Gazdálkodás az új körülmények között

(A hagyományos paraszti gazdálkodásnak már csak bizonyos elemei maradtak meg Alsómocsoládon. 1989 után újrászerveződtek a kis- és középgazdaságok. A tagosított birtokok tulajdonosai gépeket vásároltak, és ügyes szervezéssel, összefogással megindulhatott községünkben újra az egyéni gazdálkodás. – Gaál Jánosné veje is a sikeres gazdálkodók közé tartozik.

Irma, légy szíves mondd el, hogyan gazdálkodnak a gyerekeitek Mocsoládon, illetve Dombóváron!)

A Szilvi, a vőm l ő ugyē foglalkozik a földel. Körülbelü ojan husz hēktār fōlgye van. És mint tanár l ...a dombovári szakmunkásiskolába tanít l a lányommal, feleségével együtt. És közbe a szabadlidejibe pedig (gazdálkodik).

Van neki traktor és hozzá mos má felszerelésök | töB. Azér akat talán, ami hijánzik, például, mit is mondott?... Táracsájja. Most még nincs. Most vett egy gabonavetőgépet, mer kukorica-vetőgépe volt. Gabonavetőgépet vett | asziszöm kéccázötvenezör forint vót, pedig nem is ujj. És hát | most tisz hektáros folye van. Na mék pluz bérlí | a mijenket. Ety tizénöt, tizénhat hektár körüli | a mijénk. És ez a tisz hektár körüli darab, amit | most akar fogasóni, de nem tutta | a hantok mijatt. Ez így egybe van a Pörösön, a Gátra-dülőbe, szóval annak neveszték eszt, ami lédől (oda, ahol) monygyuk van ott egy gát. Hát most hogy àról neveszték-è el?... De nem | uty hogy ujan nagy viz | fojig benne; csak hotyha esött, akkor vód benne viz. És ugyè a halastó van a másik oldalom még. Ez oda dől, ez a | màjnem tisz hektáros | föld. És akkor ot van egy | egy öt hektáros kukoricalföld, amibe most kukorica van. Akkor a falu végén | szintén van egy | ezer nem tudom | hány öl; (ott) szintén kukorica van. Ezök a mijéjink. És akkor még a Pusztamalomná. A Pusztamalmi-dűlő az az, amikor | ugy Mágocsra mögyünk | talán tudot tē jis. Ott árpa volt | három hektár. Hát szóval ezek a folyeji. Még a dombóvári tizénkét hektár...

(Hogyan alakult ki ez az elhatározás, hogy a Szilvi gazdálkodni fog?)

Hát ugyè úgy mint tanár | azér a zagész napját, ènèrgiáját ez valahogy nem éte (:élte) föl, ugyè ez a tanári dolog. Ugyè most má ő is ötven éves. Monygyuk a tanítás má a kisujjába van; na így lèhet mondani, ugyè, Jani? Hát most má hány éves tanárok? Nem is tudom hirtelen.

(De hát ez nagy terület! Hogy győzi egyedül? Ki segít ebben neki?)

A fíja. A fíja, az onokám. Hát most it vót két hete körübelü? Ety hete. Utyhogy a zapja szántotta eszt a tisz hektárost árpa alá. És akkor jön este felé à | gyerök... a kocsijával. Ő Kaposváron dölgozik, és monygya, hogy: – Elmegyök, leváltom a zaput! És asz monygya, hogy ũ elmegy haza ètetni, mer sok állatuk is van. Disznókkal foglalkoznak. Anyakoca, hízők, malacok, sűdők vannak. Nem is tudom, most mennyi van hirtelen. Èggyik koca ellött, aszt tudom.

Ès de nem jön ő mék haza korán... (Így mondta:) – Későn jövök, nehogy megjeggyeték!

Hát én... jó, jó későn... | nem tudom, mikorra gondójjá aszt a későt! Közbe ugyè a Szilvi | megjön (:visszaér), s akkor mondom neki, hogy a Zatilla asz monygya, hogy ő későn | jön haza | félő... Hát aszonygya: – Nem hiszöm, hogy ojan későn, mer | nincs hátsó világítás... Ugyè erre nincs főkészítve a traktor, hogy éjszaka | száncson vele valaki.

Na és jár a zidő, kilenc óra, kijövök, bemögyök, kijövök... kilenc óra! Tiz óra körü | nincs a gyerök sèhol! Elüti a tizénèggyet, még nincs a Zatilla sèhol!

Ès mintha èccèr a Szilvi említötte vólna, hogy | ot van egy gödör, ott a végibe, vizmosás vagy mi? És ugyè hát ő (:a fiú) nem szokot szántani; (mert)

azér ő nēm traktoros. Habár a vöm sě, ugyě nēm traktoros (nevetve). De hát azér ő má | többed gyakorolta. Hát fél tizēnkettőkor föl híftam a Magdit má | bőgve: – Hát, mondom Magdim, hol van? Nincs a Zatilla! Hát mēg-őrülök! De hát ojan messze van, nēm tudok utánna mēnni! Hát | intézköggyetök!

De hát ki is vót kapcsolvā neki ez a... ez a hogy is hívják, ez a zseptēlőfon, és híjába hífták.

Na akkor onnan | fél tizēnkettőkor kijövök, újra lē-föl a zuccán, hoty hallom-ē, hogy bűg a traktor. (Nagyon halkán mondja!) Nēm hallottam sēm-mit. Akkor mēgin figyelök... Akkor má... akkor asztān | akkor jött éjféلكor. Addik szántott ez a gyerök! A zapját lēváltotta.

Na most neki is ölék fontos beosztása van Kaposváron; ot közgazdász. Közgazdasági Egyetemöt végzött. És ott (:Kaposváron) van | erty pesti kihe-jezöd brókercég... szóval ijem pēndzügyi (kérdésekkel) foglalkozik. Annak a vezetőjje. Aszt hiszöm, ijen fíjatalok vannak (ott) négyen-öten. És ő od dolgozik. És azér nēm tud éppen segíteni, mer ő is sokat jár ugyě Pest Kaposvár között, hol ide, hol oda. Asztá hát bizony a (munka) java részét ő (:az apja) csinálja.

(Ha most ezt láthatnák a nagyszülők, a dédszülők: a Józsi bácsi, a Trészka néni, biztosan örülnének neki, hogy van a családban, aki folytatni tudja a gazdálkodást; így a régi földjeik nem maradnak parlagon...)

Bizony. Mēg asz, hogy dēdunoka van ugyě a családba, és ő jis résztvesz ebbe, a munkába! Hát erre én sē mertem vóna gondóni korábban. Szerencsére ők pájázat utryān traktorhoz juthattak. Mer ugyě köllött ám tizēnöt hēktár földnek mēglēnni; mēg valami más szabáj is völt, hogy mēkkaphassák. Na és mēkkapták. Útyhogy ijen | hosszulējáratu valami kölcsönt (is vettek fel), mēg ujam pēncet is, amit nem kēll visszafizetni.

És asztān most má | hārmadik negyedik éve, hoty | csinájják ugyě eszt.

Elmondta: Gaál Jánosné, 68 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Az erdőbirtokosságról

(Az Agárcás merre található?)

A Zagárcás? A falutu keletnek, kimőgyünk Szalakna felé, és innen átnyullik egészen, egészen | a szalaknaji és a bikali határba (:határig). Száz... száz... nincsen egész száz hód | terület.

(A falu ezt közösen használta?)

Ez erdőbirtokosság vót. Eszt a területöt | tizennyódzba vették még a Sztánkovánszkitu. Ijen gabonaltörlesztést füzettek érte. Nëm tudom, akinek üzlet... vót aki tiz üzletrészt iratott | vót, aki eggyet-kettőt. Egy nëm sok vót, csak kettő és tíZ, tizenkettő. Mindön üzletrészér köllöt füzetni | nëm tudom, hány mázsa buzát. Ötven kiló buza vót (:egy rész), de nëm emlékszöm má rá. Aszt mindön évbe köllöt törleszteni, és a földet aszt hasznáták. Ety része (:az erdőnek) esz kitett (erősen gondolkodik)... kitövött... tiZ... tiz rész vót ety hòld. Ety katésztrális hold.

(A falu lakói részesedtek ebből a legelői jogból?)

Nëm mindönkinek vót legelőjoga. Csak aki akkor befüzette, aki törlesztötte aszt huszonégbe vagy mikor vót ez..., a | múld vilákháboru után. A földosztás, a parcellázás az vólt, de nëm itt (:a Proletár-dűlőben). Ijen részletre atták (:a legelőjogot), tiz évik köllöt törleszteni. Akkor az átszát a | saját nevikre.

(A Legeltetési Bizottság hogyan működött?)

Először Legelő Társulat vót, akkor ötvenbe (:1952-ben) lèt Legeltetési Bizoccság.

(Mi volt ennek a szerepe? Hogyan irányította az erdő telepítését és kivágását?)

Eszt uty csinyátatták, Jani, hoty például vót egy megbizott erdész, aki az erdőt kezelte. A legelőt még a | vezetőség kezelte. Vót | körülbelü | negyvenöt hòld legelő azon a területön és ötvenkét hòld erdő. A zerdőt | mi ugy osztottuk, ugy osztottág be, hoGY | a zerdőt ugyé vágni lehet | hãrminc (:év) a zagácsosnak a | növése. No most | ötven hód vót, na | ety hódat szoktak kivágni mindön évbe. Hát mindig a zelső (:a korábbi) ültetést, aszt szokták kivágni | tárvágással, egészen kiirtani tuskóval, tuskóstu kiszènni. (A tuskót) Ugy ástuk ki | és akkor a tövit (:a talajt) eligyenösítettük, akkor ugy nőt ki, hãjtott ki, ja sãrj. Asztá hotyha nëm jó hãjtott, akkó közbe ütettünk izs bele. Na most | ety hódat váktunk lë, fél hòldat, mijen ugyé... hoty köllött a ... (:fa), szóval mijen vót a faállomány. Ha erősebb vót, akkó kevesebbet. Ety hòldat ki lehető mindön évbe vágni | ennyi erdőbü. Ugyé vót ötven hód erdőnk, ety hòldat lëvãktunk, mindön évbe.

(Mikor szűnt meg a Legeltetési Társulat?)

Körülbelü... negyvennyolc... vagy ötvennyóc körü? Ötvenkilendzbe.

(Az erdőt most ki birtokolja?)

Valószínű a téjeszé lëssz. Hát... a téjesznek a lektöb részvény van. Körülbelü a hetvenöt, nyolcvan százaléka a téjeszé... a részvény, amit | bevitték a tagok, téjesztagok; a | huszonöt, hãrminc százalék még egyéné, aki kivülálló.

Elmondta: Ragoncsa József, 65 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 4.

A szőlőművelésről

(A szőlőműveléssel kapcsolatban milyen munkák voltak külön az asszonyoknak és külön a férfiaknak?)

Hát ugye köllöt mecceni, akkor kikapátunk. Először kikapátunk, utánna meccöttünk. Mer ugye ha be vót kapává, akkor nem tuttunk mecceni addig. Először aszt ki köllöt kapáni, ugye mer be vót össze tötögedve.

(Ez az asszonyok dolga volt?)

Jā, jā, a zasszonyoké jám! Kikapátunk, akkor a zembörök (:férfiak) gyüttek utánnunk | mēk hát a zasszonyok is. Ugye meccöttünk, szépen mēgmeccöttünk. Hát akkor utánna gyütt a kukorocavetés, mindön.

(Milyen szabályai voltak a metszésnek?)

Hát ugye aszt... hugyan monygyam? Még apánk is, mindig aszonta, hogy a tükének négy izéjja (:vesszője) lögyön. Nēm kő többet hagyni rajta, aszonta. Nétý szál vessző, nétý helön.

(Hány szemre metszettek?)

Kettőre. Kettőre, háromra? A zembörnek mijen vessző gyütt, ugye. Akkor úgy meccöttünk, hát.

(És ha nőtt a szőlő?...)

Hát ugye mikor má jó a karójik fölért, akkor ugye lēizētunk, lēvāktunk szépen.

(Ez volt a tetejezés?)

Asz hát. Hát pērsze, mēg gyomlálás... Akkor utánna ki köllöd gyomlálni. Hōgyne, hát először mēk ki köllöt törni is, mijelőt föllü mēg lētetejesztünk, hát ki köllöt szépen törni, ki köllöt szépen vállogatni, hogy az a nétý szál szépen mēgférgyön, nē egyik a másikat ēnyomgya, hát.

(Mivel kötözték?)

Hát ijen kendörrel mēg rafijával. De ugye mi szoktunk fonni, vót mindik kendörünk, asztān abbu a szōszkendörbü, abbu fontunk, és akkor abbu lēt kötözve. Akkor nēm köllöt mēgvēnni a rafiját.

(Kik permeteztek?)

A zembörök. (:férfiak) A zembörök.

(Mivel permeteztek?)

Mivel? Hát | rézgáliccal. Akkor nēm vót más, csak rézgálic. Beletētünk a meszet, mēgāsztattunk mindig ugye, amennyi köllöt, kiló vagy mi... Apánk mindig ēmēnt délutān, szépen beāsztatta, akkó másnap röggē ugye mōitiünk kocsival, vit-tünk a meszet. Bekeverték ēgy nagy hordóba. Még mindig ott izs van az a natý hordó, pērmetözō hordó. Bekeverték, és akkor abbu szépen permetōtek, bizony.

(Milyen szőlőbetegségek voltak régen?)

Hát az a filokszēra³, az nagyon garázdálkodott, az... Mēk hát ősz felé ugye gyütt a pēronospóra, mindönféle, akkor muszāj vót | permetōni. Másra má nēm emlékszök.

(Mikor kezdtek szüretelni?)

Mikor? Hát hugyan monygyam? Hát szeptemberbe má nekünk muszáj vót, mert nekünk tiszta hazaji (szőlőnk) vót. Hát. A mi lakodalmunk az október tizënnegyedikén vót, és akkó má uj bor vót lakodalomra. Lë vót mindön szüretövé, még is fórt má (a must).

(Hogyan szüreteltek? A szemeket külön nem szedték le, ugye?)

Nëm. Nëm. Vótak ugyë puttonyok. Nekiünk is vót két puttony. Ugyë nagyon sokat összehíftunk mindiG. Huszan izs vótunk. Istenöm. Jäj, de naty szüretöt tãrtottunk! Mindig váktunk ijen szép sűdóket vagy bírkát. Akkó két-három nap ot vótak a segiccségök. Èccër akkora eső gyütt, hoty kin köllöt a zegész bandának alunni. Soha nëm felej(töm el)... a Zantal bátyánk is ot vót, de sënki nëm alutt, ugyë. Mer be lët víve akkor ugyë szálma mők széna, és rá(tettünk) naty ponyvát, és akkor azon l fekűttek a zasszonyok, lányok. Szégény Gindzer Liszka, Kottër Giza, Gyeneji ánygi mind ot kin vótak, még a szomszéggyajink is. A Zantal bátyám asz csak eszetlenkődöt, nëm alutt sënki së.

(A Piszer Antal bácsi, ugye?)

Asz hát, asz. Jäj, istenöm. Mindig bolondozott. Istenöm, istenöm.

(Nagy esemény volt tehát a szüret. A rokonokon kívül kik segítettek?)

A szomszédok, a barátok... Hát, azok egyűttek! Háj hógynë!

(Nemcsak a felnőttek?)

Nëm, nëm, Sog gyerökög vótak, istenöm... Nagy esemény vót, na.

(Kik darálták a szőlőt?)

Hát a férfijak. Jobbára a férfijak, a zerősep férfijak, hát. Egy ijen nagy darálló vót nekünk, ijen naGY. Ugyë mikor mëgvöttünk (a szőlőterületet) a Stánckijéktu, akkor nekünk nagy darállót köllöd vënni, naty prést, mindön... Nëm az a kis prés vót mëg az a kis darálló, ujan nagyobb l darálló. A Jani az el is hoszta haza, mindönt. Most ithum vam mindön. Kád... a zëggyik ot van minálunk, a másik mëg únála van. Mëg egy l bëton (kád) lët csináva, asz hát ot kin van.

(Ki műveli most ezt a szőlőt?)

Sënki së. Sënki. Ugyë a Jani nëm mënt má. Vége van. Be van gyöpösödve, be van bokrosodva. Sënki nëm törődik vele.

(Kár érte, mert a falu egyik legszebb szőlője volt!)

Bizony. De nagyon szerettem ot kin lënni! Mikor legutójjára Karcsivã ot kin vótam, neköm annyira köllöt sirnom. Mondom, Karcsim, annyira szerettem ide járni ötven évig. Én annyira szerettem ot kin lënni. Ujam messze elláttam... Lenygyelig (Lengyel, falu Tolna megyében). Mindig a lenygyeli kastéjt láttam. Mëg ëre Kárász felé... körös-körü, ugyë. Mink ot fön vótunk a pokóba. De nagyon szép hejön vót. Mink ojan szép hejön vótunk a szőlölvel... Jäj, nagyon szerettem ot kin dógozni.

Mikor kivált ijenkor ősszel, ugyë, amikor mëg lët sarabóvã, szépen lë lët tetejezve, mëg lëd gerebgyévë, jäj de szép... ujan jó vót ot kin lënni. – Akkor

emöntünk ugye mindig örözni. Jāj, mēk hát főrakták a kereplőt ezők a l
gyerökök, a Kàrcsi mēg a Jani. Odakötötték a kúthó. Vót egy ujan naccörü
kereplőnk, apám csináta még, rajta vót a zekevas. És amikó ugye fujt a szél,
az annyira pörgött ám, hogy az elijesztötte a madarakat, aszonták. De asztán
lehet, hogy l nēm gyüttek úgy a seregéllök. Jā, asztán eszt ujan szēb vót
hāgatni, mikor űty fujt a szél, és az ottam pörgött. Amugy mēg örűtek a
gyerökök neki. Jāj, de az mindik ki lēt vīvē. Mikor ēkezdött érni ja szöllő,
akkor mindig oda ki lēd vīvē az a pörgető. Na, mikor lē lēt szüretővē, akkor
lē lēt szerēvē, és be lēt hozvā l a prēsházba.

(Jó boraik voltak, úgy tudom.)

Jā, jā... A görönyösi kocsmáros mindig mēgvēttē. Nagyon finom fehér
borung vót. Jāj, nagyon! Apánk az mēg nagyon is értötte. Annyira, ugye,
mindik fejteni köllött. Jāj, hát karácson felē, má bucsu után l má mēk kő
fejteni a borokat! Akkor eccő má végigfejtottek... Hát rengeteg borunk vót
minekünk. De úgy ē tutták anni, ity kocsmágba mindiG.

(Kik voltak a legjobb szőlősgazdák a faluban?)

Hát a Lajosék (:Németh Lajosék), a Naty sógorom (:Nagy János), hát
más nēm vót nagyon, akik a szöllővel annyira szerettek vóna... (foglalkozni).
Na még a Nagy Laci bácsi, na még az is szerette, mēg a Tombi János bácsi,
a Kis Károl, de hát annak nēm vót ám uan naty szöllőjje, nēm vót annak.
Annak, kisseb darap szöllő vót csak ot kinn (a Jóvó-hegyen). De hát akinek
érdömösseP... (:nagyobb területű szölleje volt) mind a Nagy Laci bácsinak,
annak mēk hát Tombijéknak itten hátu, fönn a falu fölöt vót, mēk hát nekünk.
Másnak csak ijem pár rend vót mindönkinek egész végig, a zegész ódal, a
Nagyági-ódal, āra mēk háttra, a Balátába. Mindönkinek csak ugye pár rend
vót, tisz-tizenkét rend, mēg öt-hat rend, uan kissebbek. De egész végig, is-
tenöm, szöllő vót, most mēg dzsungël mindön mindönhun.

(Senki nem műveli a régi szőlőket?)

Senki. Sēnkinek nincs sēmmi. Mēg a Harajjék is má othatyták. Mer ugye
mindönt elvittek a cigányok. Mindönt. Nekünk is még a pallót is fölszētték,
mindönt. Mindönt ēvittek. Mindönt. A falakon a régi képeket, mindönt. Rosz
hűtő kin vót mēg nagyon szép stēlázsi. Azér aszt bánom, nagyon szēb vót az
a stēlázsi. Á hát māj talán... (meglesz)... A zājtot lēsētték, a zablakokat,
mindönt. Mindönt lēsēttek l ezők a nagyági cigányok.

(Nem lehet megfogni őket?)

Nēm, nēm, nēm... Ugye hát ki mén oda ki? Sēnki, sēnki. Ugye a Janinak
mā nēm lēt akkor autójja, akkor má a jis röstēt kimēnni. Karcsi mēg ēlmēt,
ugye... Hát asztā igy vége lēt mindönnek.

Elmondta: Németh Jánosné, 77 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A kendertermesztés

A kendertermesztés⁴ | nagyon nagyba főjt a mi kösségüngbe még a szomszét, környező kösségögbe is. De főleg minálunk, mer it nagyon jó | kenderárasztó hëj vót. Mocsiláknak neveszték | a kenderáasztató | hejeket. Aszt mindön évbe ki köllöt javítani. A télön behördött iszapot | kipucóták mielőtt a kendört beleáasztattág vóna. Fogás'szerüjen, ugy lépcsössen, lëjjebb, lëjjepp, töb minc száZ (:100) kenderáasztató mocsilákat építöttek, amibe a kenderöket fojamatossan lërakták. Hogy visszatérgyek először is kenderltermesztésre, tavasszal | egy jop pàrcëlla földet | a családok száma szerint, kinek mijen erős (:nagy) csalággya vót, asszerint vetöttek. A lekkissep | terület kéccász (:200) szögöl, háromszáz, nétszáz szögöl... (amin) hát ëty-ëty csalát termët kendört. Tavasszal, márciuzsba vót a vetés ideje; kitavaszkodás(kor), április elejin, március végén | vót a vetés ideje. és vetéstü | nyüvésig nëm sok munka vót vele. Nagyon jó díszlött a kendor, mindön évbe jó sikerüt. Mék ha szá-rasság vót is. A nyüvés július utójjánn, águsztus elejin, amikor a kendor bejërött, aszt kinyüjték. Apró màrkokra | tették; tübe (:töbe) és fön középön | aszt vékonyap kendorszálakkal | összezsomóзва | bekötötték. Ijen kötësöket, apró kötësöket, husz kötést kötöttek ëty kévébe, amikor ki lët vërve. Mëksz-rogatva, kivërve | husz csomót kötöttek ëty kévébe. És akkor úgy vitték a kenderáasztatóra. A kenderáasztatóba úgy raktág be, hogy egynek a tüve, a másiknak a högye. Ity | földváltva | végig be ä | kenderáasztatóba. Ujan szël-lösek vótak, hoty két sòrt lëhetöd berakni, és aszt lënyomatták fákkal, a fákra rakot földdel, gyöp | darabokkal | lënyomták. Naponta figyelék, hogy a kendor lën lögyön (:a víz alatt). Esz hat | nyóc nap alatt, attu függöjen, mijen meleg időjárás vót, és a víz mijem meleg vót, kijázott. A kijsztatás után | mëksz-rogatva | a zudvarra | hosztuk, és asztá | itt a zasszonyog dölga vót a tilolás. A tiloló asz tiszta falszërkezet vót, aszt | avval mëgvákták a pozdörját tisztára kitörtég belüle. Amikor a pozdörját kitörték, akkó kaptak | mindöm morogbu | ëty szép marok kendor. Ennek szép szálla vót. Na jës akkor ä... ä | későbbi üdöbe, amikor má a munka jobbam mëgengette (:volt idő rá).akkorl hosszú padlódeszkákra | rakták, egy-ëgy màrkot külön. Rágázóvã, rátiporvã mëkti-pòrták, hogy në lögyön éllös, hoty szép puha kendor lögyön.

Elmondta: id. Nagy László, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 21.

(Hogyan természetették régen a kendert Alsómocsoládon?)

A kendörnek nagy jó finom főt köllött. És ity kapanyom után vetöttünk. Éty sort észörmi (:magot a földbe), másik sort rádobni. És akkó még in úty | szépen, hogy szép sürü lëgyön. A kendört aszt nagy jó vót nyűnni. Kicsit gyöngö vót a föggye, ijen kis màrkogba fölnyűttünk, és akkor uan aprajával | alu föllü összekötöttünk. Akkor összeállogattunk, hoty szároggyon. És mikor eZ | mëkszáraD, akkor ëvittük a fojóba | elásztattunk. Pocsoját ráraktunk | botokat mëg ijem posványt, mindönt... a fojónak a fenekirü. Ott ázott mëg, mëgnésztiük, mikor jó. Körübelü tizënkét nap ázott. Akkor jött (szokásosabban: gyütt) a kendörmosás. Akkor aszt lëszënni, és vízbe csapkodva a màrkokat kimostunk a kendört.

(Ez nehéz munka volt ugye?)

Nehéz vót, mer hát hideg vót sokszor a víz. De ki köllött mosni (sírós hangon), én is annak a | nyomorútya vagyok, fijam. Attu betegöttem mëG. Akkó kimostunk szépen, kiteritöttük, mëg abba ja vizes ruhába teritöttem ki. Amikor mëkszáratt, akkor | hazavittünk, kitilótunk. De elöb mëktörtünk, kemöncébe doptunk mëg a napra (tettük), és akkor ëjjel is tilótunk. Kitilótunk, akkor mëgnyomtattunk. Ijen | fákkal mëg mindön(nel), és akkor mëggerebe-nyöni is | mëk köllött. Akkó lët kóc is mëk kendör.

Elmondta: Pesti Kálmánné, 61 éves.

Bakóca, 1982. dec. 23.

A fonás és szövés

(Hogyan készítették elő a kendert a fonásra?)

A szárosz kendört mëktiporták, asztán vazsgerebenön mëggyaratták, és asztán kezdődött a rokkán való mëkfonás. A gyaratás | külön tette a kócos részt, és külön a finomap kendört. – A fonyás⁵ az nagyon hosszadalmas munka vót. Összegyűttek | rokonok, jó barátok | többen ëty hászhol. A férfijak mesétek, kártyásztak, beszélgettek, szórakosztak, tréfákosztak, a zasszonyoknak a kezibe csak pörgött a rokka, a zörsó nyëte a fonalat | egész télön. Mindön este | tíz óra, féltizëneggyik szörgalmassan hájtották a rokkát, fonyták a kendört. Ez, így mënt egész tél végelfelélig. Amikor má nagyba (:nagyjából) elvégeszték ā | elsőbe (:először) ā | szálla, szép kendört, később a kóckendört fonyták mëg. Amikor | mëkfonyták a zösszes kendört, aszt mëglugozva, szépre kimosva, mëkszárogaiva | lëáspáták, föllgombojitották, szüvésre elkészitötték. A szüvés | régebbi üdögbe házilag völt. Mindön asszony-nak mëgvót a szüjőfájja, és avval mëkszüjte | kiválogatva a legjavát | a

legjava kendöröket (:fonalakat). A legjava kendörbű készítettek kendőruhát, törüközöt, szakájtóruhát, amibe a kényereket szakajtották; lepedőt, abroszt, asztalterített és tőp finomab dógot készítötteg belüle. Asztán a szöszfonálbu l készítötték a kapcatàlpat. Abba züdübe még a gyaptyulkapcának a tàlpára hasznáták még a gorombáb vásznat. A kódzbu még zsákot készítöttek még husmazzagot sodörtak. Töpféle izére (:dologra) fölhasznáták a kócot is.

Elmondta: id. Nagy László, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 21.

(Maris néninek volt-e szövőszéke?)

Hògyné. Hát, apát (:Pesti Kálmán) csinyáta. Amikor a háboru ugyé gyüött, akkor vót naty szövőtanfojam (itt). Hát akkor a zemböröm (:a férjem) aszonygya, hát kõne csinátatni. Akkó emént a Kálmánhó, apáthó, és énnéköm èty szép szüjőfát... (csináltatott).

(Ha föltették a fonalat a szüjőfára, hogyan ment tovább a munka?)

Jāj, hát először asztat ugyé mēk köllöt vetni. Vót, egy ujan izé, amire rá lēt az a sok fonál izévā (:tekerve). És aszt mēk köllöt számúni. Nahát amikor lēvettünk arru a zizéru, pörgörű, hogy amijön mēg lēt vetve, akkor aszt szépen mēk köllöt fonyni, fonázszba, odavinni a szüvőfáhó és a hengörhő. És a zéggyik csavarta, a másik ottan igazította. Oda be köllöt neki űni a szövőfába, és akkó szépen fő lēt vetve a zegész izéra, àrra a hengörre. S akkor újra ugyé befűzni abba a bõrdába. Be köllöt fűzni, hogy mēllik, hugyan..., kívált amikor izé l gyaptyut... akkor na hād vót bàrna mēg drapszini, hány... ugyé nem kis föladat vót. Hát mēk köllöt mindönt pontossan... (csinálni), mer akkor nēm lēd vóna szép. Akkor èggyik embör... a zembörök jobban segítöttek akkor még.

(Mi határozta meg, hogy milyen bordákkal szöttek?)

Jāj, hát hògyne! Mikor a finomabbakat, akkor vót uan finomab bõrda is. Mēg amikor szöszöt vagy ijen tutyitalpnak a... (vásznát), akkor ugyé vastagab bõrdás vót.

(Milyen vásznakat szöttek?)

Hugyam mongyam? Lepedővásznat, tüüközőnek valót, mēk tutyitalpnak valót. Hát. Zsáknak valót. Aszt én is mēk szüttem, amikor ide kerütem. Akkor ugyé vót az a zuj szövőfám, akkor asztat én is szüttem l zsákot is.

Elmondta: Németh Jánosné, 77 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Hogyan dolgozták fel a kendert?)

Mëggerebenyőtük a kendört. Így évát a szállakendör mëg a kóc. Na akkó gyütt a fonás. A kódzbu ijen ritkáb vásznat és a szép szálla kenderbü mëg lepüdöket, törüközöt csinátunk. A kódzbu zsákokat.

(Csöppünek ezt nem mondták?)

De, csöppü... A csöppü vászon a durva vászon. Nálunk Mocsoládon vótak szövőasszonyok; mëg a papa (P. K.) is csinát három szövőszéköt. Én szőni nëm tanútam mëg, de fonyini nagyon szerettem. Mire mëgvérat, má fonytam egy örsó fonalat. Mëglugosztunk, és akkor 1 piros himösset 1 beleszött a takács. A zsákokat mëg ojan rozmaringos alakra 1 szőtték.

Elmondta: Pesti Kálmánné, 61 éves.

Bakóca, 1982. dec. 23.

A falu földrajzi neveiről

(Melyik a Falu-árok?)

A Falu-árok a Zagárcázsba ered, fön n a Pohár-gödörmé. Körübelü öt vaty hat főrázsbu tővődik össze. Ölék szép kis vizmennység gyün össze. Áradáskó hidadakat visz el a vize.

(Felsősarok utca)

A Főősarok ucca a kösségnek a legrégip települése. Eszt elárujják a régimódi házaji is. A zőreggyejink régönn abba ja üdőbe a szél ellen mëg a hideg ellen jobban a vőgybe mëg a högyegbe huzóttak.

(Kastély-kert)

A kasté-kerl^ő fáji ezök bizom má nagyon időssek, száz évné is időssebbek. Fenyőfájjaji ujanok vannak, hogy asztán ritkaság mëg ezön a környékön is ujan fákat taláni.

(Jégverem)

A Jégveröm tönkreménésit a Halastó okosza, mer ugyé annyira magos a talajviz állása mast, ahugyann a Halastóba föleméték a vizet, hogy it lëm má egyáltalán nëm lehet jégveremöt csinyáni. A Halastó teljessen tönkretész mindönfélét.

(Kis-kocsmá, Nagy-kocsmá)

Kocsmá a faluközepin, a Templom térön. Korábban Kis Mihál tulajdona vót, asztán Nagy László és Némöt János vëtte ki bërbe. – Régönte, cögér (:cégér) hivogatta a zemböröket a kocsmába. A kocsmá csucslikán rudat vaty karót duktak ki, ezön karácsonfa natyságu fenyő lóggott. A fáru mëg fehér, vörös és rózsasziniü ronygyokat lengetött a szél. A fehér rongy fehér bort

mék pálinkát, a piros vörözs bort, a rózsaszínű sört jelöntött. A mi falungba is vót ijen a Némöt János kocsmájján.

(Badacsony-tető)

Ez a falutu keletre húzódik. Mast szőlőterület jobban. Ennek a fölső részit ujjonnan telepített agárcás szegéjőzi. A Badacson-tetőnek talám még az is a nevezetössége, hogy ott a legjobb borok terömtek mocsoládi viszonyladba. Hazaji szőlők vótak it legjobban mer jó déli fekvése van.

(Bak-hát)

A Bak-hát ez a kösséktü délkeletre fekszik. Na ez ëty hepehupázs düllő, nagyon rossz minőségű itt a föld. Eszt huszonkettőbe a földreform fójtám mékkapták a kösség lakóji.

(Kisházás-dűlő)

Ez a szegény emböröké vót, ezöknék kevés (:kis) területük vót ott. Ezör néccögöl szántó, akkor kinn a högybe vót nekik ëty háromszáz néccögöl szőlőföld, akkor tartozot még hozzá itt a belsőségbe – eszt Kertvégnék monygyuk – ëty száznegyven néccögöl.

(Balátai-kút)

A Balátába töb gödör van. A gödörbe rencerint fórás szokot fakanni. A zëggyiknek Balátaji-kut a neve. Jó ivóvize vót ezöknék a kutaknak. A mezeji kutakat a kösség lakössága szokta gondozni, régöbber még a csöszök (:mezőőrök).

(Balátai-rét)

A Balátaji-rét nëm naty terület, lehet ëty tisz-tizenkét hód. Ez ëgy érték-telen rét vót, mer má a régi időktü fogva viz alatt áll. Itt állandójjan sás és csádé van, utyhogy értékös takarmánt innen lëtakarittani soha nëm tudott a lakosság, mer viz alat vót ez a rét.

(Hol állt a kecskeszobor?)

A Pusztatemplomtu keletnek, a Bence-tanya helin. A zöreganyám mesëte, aki negyvennyódzba születött (1848-ban), hogy amikor a törökök itt ëvonú-tak, akkor itt a tanya helin maratt ëgy ijen kecskeszobor. A török visszagyütt valami négy-öt évre (:év múltán), de hát a mocsoládjak nëm bontották lë a kecskeszobrot. Mékkérdöszte ja török: „Mëgván-ë még az a kecskeszobor?” Asz monták, hogy mëg. Odamënt a török, kinyitotta a hátúsó felit, kiszëtte belüle a zaranyat mëg a zezüstet, és avval elmënt. A kecskét mëg lerombúta. Eszt öreganyám mesëte mëg.

(Pohár-gödör)

Ez a Nagy-gödör fojtatása fölfele. A gödörbe bokrok, fák vótak, gyöngébb erdővel. Töp fórásviz vam benne. A Falu-árok is ugyë unnan ered. A kendörárasztó kátyókat (mocsilákat) mindiG it szokták csinyáni. Mindön családnek vót ëty külön kendörásztatójja, és aszt má a régi hagyomány szerint hasznáták: ez a zenyöm vót, ez a tijed, és így egyiki a másikájét ë nëm foglata egyiki évbe së. Ez ujan hagyomány vót. – A fölső (keleti) résziné,

a főrásná, a kutná szokták a pásztorok itatni a zállatokat. Ott az egy nagyon jó csapás (:állatok vonulására szolgáló, széles út) vót a főrásviszhő a legel-lőrészrű. A pásztor ugy a disznókat mind a birkákat l ugye behajtotta, és ott a déli órágba legyētetött. Egy delelő is vót ott. Ez a rész má annyira szakadékos, hogy oda álatot behajtani nēm lehet. Eszt a delelőt is most a tavali évbe (1963-ban) a zerdőbirtokosság teljesen beűtte agácossal. Nyóc-ezör csemötét útettek oda a tavali évbe. A delelőn örek fák vótak, amit még a zörek pásztorok uttek fíjatal korba, és mostmá elvénűtek (:a fák), ezér irtottuk ki ezöket most a tavali évbe. Régön, körübelű tizenöt, husz éve szállás is vót itt a pásztoroknak. Űk maguk készítötték fábu, ágagbu. A fába vót egy vašszög verve, az vót a fogas a tarisnya részire. Ez vót a zegész fölszerelés, sēmmi más. Karám is vót itt a zállatoknak. Eszt ijen kökönyetűskögbű fonyták és abba zállatok meglapútak a déli órágba, a delelési idő alatt. Ez jobban csak disznó- és birkalegelő vót.

Elmondta: Bódog János, 52 éves.

Alsómocsolád, 1964. dec. 27.

(Hol van az Ács-rét?)

Amint nyugatnak kimögyünk a falubu. Ot most halastó van. Mind a kétfelű. A Zács-rét, ha Mágocsra mögyünk balkész felű esik.

(Alsó-Pörös)

A Zalsó-Pörös, ha mögyünk a mágocsi uton, kezdődik jobru is balru is. Ami a Kęřesztęs-malomhosz közelebb eső rész. A tulsó (:északi) fele még a Fölső-Pörös.

(Alsósarok utca)

Eszt Bikali uccának is hífták, mer a Bikali ut azon mönt köröszttű.

(Badacsony-tető vagy Badacsony)

A Fölsősarok uccātu keletre. Mocsolád falutu keletre eső dombrész. Szöl-lők vannak rajta. Most is. Azelőt tőp szöllő vót, most má kevesebb. Agácós erdő vagy legelős erdő van közvetlenű mellette.

(Bak-hát)

A szalatnaki ut (mellett), vagyis Mocsoláttu (:a belsőségtől) szintén kelet-re. Csak a másik uton köll kimönni, és Szalakna felé vagyis délkeletre lē köl fordúni, az a Bak-hát. Ez a szalatnaki határral határos. Ety kis erdőréz is van ottan. Ez a Bak-háti erdő.

(Bak-háti-kút)

Ott a zerdő alat van egy rét, és ot van egy jó kis főráskut.

(Baláta)

Mocsoláttu ez vót a legmesszebbi határ(rész). Körübelű tőlünk néry kiló-méter... Ez dülő vót... éválasztotta a Külső-hötytű... mājdnem ujan füves

rész, és ęty kút, a Méhezs-gödör az választotta el. Van ot tőp kút is. Mājnēm mindõn dũlõbe kút van. Nagyon jó fõrásvizek vannak ottan. Magas hej. A vasuttu kõrũbelũ ęgy harminc-negyven mętęrrrel magasabban vannak a fõrások.

(Balátai-gödör)

A Balátába kęd gödör van. Męk két kút is van, vaty három is. A zęggyiket monygyák lekhátu Kisház-as-gödörnek, a zerdõhõsz közel. Az mint Kisház-as-fõd vót. Mellette van, innen délre a Balátaji-gödör.

(József-kúti-gödör)

A Téglagyár elõt van.

(Vállas-kút)

A Vállas-kut a Kisház-as-fõdegbe vót. Ez má ujan régi, hogy eszt má sęnki nēm ismeri ebbe a faluba. Eszt még a zõseimtũ hallottam (R. F. közlése!)

(Balátai-hegy)

A Balátaji-hõgy az nyugatnak van. Męg a Kisház-as-fõdek is. Aszt is még Balátának neveszték. A kęd dũlõ a polgároké vót valamikor. Ezõn föllũ má (ettõl DK-re) eszt má Páksomnak nevesztũnk. Ami a szõllõk alat vót, az mind Páksom. Legelõ volt. Kõrũbelũ hát negyven éve törték föl.

(Balátai-rét)

Ez a vasuttu jobbra huzódik. A Gindzër-malommal szõmbe, csak má az sincs.

(Bartos-cser)

Ahogy męgyũnk ki ja zállomásra, balkész felũ. Lęnyullik egęsszen a Zalsõerdõjig. A Zalsõ-erdõ most állami erdõ. Valamikor Stánckovánszki-birtok volt. Ezér neveszték Stáncki-erdõnek is.

(Béke-tér)

A Templom és a Kulturház kõszti tér. It van fölállitva a Béke-szobor.

(Belsõ-Pusztamalom vagy Belsõ-dũlõ)

A Pusztamalomnak a belsõ (:az úttól távolabb esõ) dũlõjit neveszték iGY. Vót ęty Kilsõ-Pusztamalom is, ami a zországut, a Téglagyár felũ vót. A belsõ męg rádũt a Zolaszi-berõkre. Rét választotta el a vasutvonaltu.

(Olaszi-dũlõ)

Esz pontossan a Gindzër-tanya alatt és Háp (:Háb)-pusztán innen. Nyóc-tísz hód. – A Zolaszi-berõk mellett, a Hamucskával átellemben vót ęty csárda valamikor, és az õreggyejink odajártak mullatni. Őtõlũk hallotam eszt... a Natypál Kati oda męnt férhõl. (R. F. közlése.)

(Belsõ-Põrõs)

Ahugyan Mágocsra mõntũnk balkész felũ, az volt a Belsõ-Põrõs. A zelsõ (:az út melletti rész) az a Kũlsõ-Põrõs volt, Põrõsnek is hífták, ami belũ vót (:az úttól távolabb) aszt Belsõ-Põrõsnek.

(Berekaljai-dűlő)

A Berökajjai-dűlő a zországuttra dűl, a mágocsi országuttra. Ha mögyünk Mágocsra, akkor a jobb oldalon van. Ma ot van a Halastó gáttya.

(Bikali-hegy)

A Bikali-högy ahogy mögyünk Bikára jop kész felül... A Köröszts-szöllő vót és tőp szöllő is. A högy a Tallër-gödörök tartott. A bikali határ széllit az (a gödör) választotta el (a mocsoládi határtól).

(Bikali ut)

A Bikali ut, ami a Zalsó uccán mögy végig, az vezet Bikára.

(Birka tér)

A Birka tér a Mázsaházná vót, ot szokták éválasztani a birkákat uccák szerint. Régön négy-öccáz (500) birka vót a faluba vaty haccáz (600) is. It szokta juhász (a nyáj egyik részét) elterelni a másik uccába. – A zöreg juhász má ránízve, mindön jel nekü megismerte, hogy Sarok uccaji ez a birka... ez a foka a Nagy uccájé, amazok mög má a Fösösaroké. Pontossan, mindön megjelölés nekü ki tutta választani. A birkákat ëty csopordba terête, és ugy indította hazafelé. Amejjik birkát ki jakarta válosztani, akkó odamënt, mők-koccantotta a hátát a bottyávā, evvel kitért a birka, és mënt a saját csopor-tyába. (A 4. mondattól: Bódog János közlése.) – A juhásznak vót ëty kampózs bottya, és ha nēm akart kiváni a birka, evvel ëkampúta a lábikat. Eszt szokta kajabáni: Kî të-ë-ë! Kî të-ë-ë! mög eszt is: Cî të-ë-ë! Cî të-ë-ë! A gazdák mög így hitták be birkáikat a fókábu: Cittám ne, cittám ne! (R. F. közlése:)

(Bükkszél)

A Bükszél a falutu keletre van. Ott nagy bükfák vótak. Bükfa-erdőnek azér neveszték (régebben). Ma is Bükszé a neve. Ez a falu széllin van, és ot kezdődött a birkalegelő. Ezér Ju-szélnek is monygyák.

(Cigány-köz)

Ot cigány pásztorok laktak (a pásztorházban), és ezér neveszték Cigán köznek. Ot gyüt lē, ahol Nagy bácsijék laktak. Kanászköznek is nevezik, mer a kanász régebben ot lakott.

(Csapás)

A Kërésztesék felé... és Lábos-hidnak is nevesztük. Lábos hid vót ot valamikor. Fábu vót, és lábakon (:cölöpökön) át (:állt). Eggyik a Malom-árok higgya vót, oszlopok tartották a hidat. A másik má küjhid vót. Eszt má lē is bontották. Egész uj hid van csinávā. A Csapás széllös ut vót. A zállatokat hajtották ára legēni.

(Körtefa-dűlő)

A Körtefa-düllő mög Láboshidi-dülőnek is monták mivel a Lábos-hid ot mellette van.

(Tejcsarnok, Csarnok)

Kis tejüzem vót. Most hatvanötéves (1900 táján épült).

(Cseres-erdő)

A Cserös-erdő a Bak-háttu nyugatra esik, jobru ahugyan mögyünk Szalnakra. Tiszta cser volt. A Sztankovánszki családé.

(Csigás-kút)

A Csigás-kut a Fölsősarok uccába, a Temető alatt. Valamikor csigán kötéllal huszták föl belüle a vizet. – Régön a Nagy uccaji pógárok itt itatták a jószágjaikat. (Tombi János közlése.) – A fölső faluvégön gyakran kiszárrattak a kutak, ezér csak it lehetött itatni a Csigás-kutná. A zalsó faluvégriü mők hajtottak ide lē a Kössékkutra. Parték alatt is vót ēty csigáskut, e jis kössékkut vót. A harmadikat, a zujjabbat is Kis Jóska csinyátatta, mikor bíró vót.

(Csurka-föld)

A Csurka-föld... amēre a Bikali juton mögyünk, a rétön tul vót, bal kész felü.

(Egyenesi-dűlő, Egyenes)

Igyenösi-dűlő ez a Fingos-kut és a Zországuttra-dűlő közöt vót. It nagyon igenous (:sík) földek vannak ma jis.

(Falualjai-rét)

Ma halastó. Jó rét vót. Valamikor (főleg húsvétkor) mi is odajártunk jác-cani. Most halastó a zegész, sajnos.

(Faluárok. Gát)

Fönt a Zagácázsba ered, vagyis a legellőbü. Összetevődik körübelü öt vaty hat főrászbu. Őlők szép kis vízmennyiség gyün össze.

(Farkasverem)

A Farkasveröm, amim mögyünk ki ja Zállomás felé, bal kész felü, a Papkérésztü egész a rétig, a Jegönyefaji-rétig és a Zállomásig. – Valamikor farkasok jártak ēre, mer it nagy erdőség vót, Ák (:Ág) felü is, Almás felü, a Bükszé felü, mindőnhun erdő vót. És a farkasok átjutottak (a faluba). És egy muzsikus éjjel gyütt és... csinyátak (ott) ijen vėrmöket, és belesöött a verőmbē. És akkor a cigány ēkezdöt muzsikáni. Akkor a farkas odahuzódott a sarogba. És a népek, mikor mēntek (ki a határba dolgozni), mēkhallották, hogy ott szóll a muzsika. És ugy mentötték ki... A farkas nēm bántotta, mer fēt a muzsikātu, és annyira fēt a farkas, hogy behuzódott a sarogba, és a cigány mēg a másik sarogba, a muzsikus. És így mēgmenekütt. (Hogyan csinálták a farkasvermet?) Egy gödröt ástak, és gajakat tēttek rá, hogy mikor rálép, szakaggyon lē. Valami huskoncod doptak rá. Ha rá mēnt egy nehezebb állat, akkor lészakadt, és beesött a verőmbē.

(Felső-Pörös)

A Fősz-Pörös az a mágocsi határná van. A határszėllön.

(Főlsősarok)

A Főlsősarok ucca a Badacsony és a legelő alat terül el (ezektől nyugatra). Más nevei: Madárdallos ucca mēg Betlehem. Nevezik még Kúdisne-

gyednek is, (jobban) azok ám, akik ot laknak. Talán négy-öt évvel ezelőtt (1960 körül) így vidzbü keszték mondani, hogy űk a Kúdisnegyedbe laknak.

(Ferkó-kút)

Kis Ferkó-kutnak is neveszték. Most halastó vam benne. Itt a Papkörösz alatt van. Ott a papnak, a tanítónak a főggye alatt.

(Figura-kút)

A Figura-kut az a Baláta mēg a Külső-högynek a mēgyéjjin van. Nagyon jó viz vam benne. Körübelü harminc méterrel magasabban vam mind a vas-utszint. Nagyon erős főrás. A főd, ahun a főrás van, a Figura családé vót. A Figura nevü molnár a Hájisz-malom mónárgya vót.

(Figura-kúti gödör)

Igön. Ez ot van, ahun a főráskut.

(Fingos-kút)

Ez má nincs mēg. Nēm jó viz vód benne. Nēm isznak má belüle, mer a halastó vize mājnēm fölér odájig. Ez a Gyepü-vőgyi-dülön alu és a Lábos-hidi-dülön föllü van. Valamikor mindig roz víz vód benne, asztán nyáron mégis csak ittak belüle, és hasmenést kaptak tüle (nevetve mondja). A kút körmyékit neveszték Fingos-kuti-dülőnek.

(Fogl-malom)

Ez a Köröszösék malma vót. Ez a Főglijé vót (korábban). Ez mágocsi embör vót, tüle vëtte mēg a Köröszös Marci bácsi édösapja. (Örlettek még ebben a malomban?) Igën. A zöregök. Akkor, mikor én (:R. J.) kizsgyerök vótam. Akkor mēk szoktak od darátatni, de öletni má nēm öletnek. A Marci bácsi még darát.

(Gátai-mező)

A Gátaji-mező fölölleli a Zásó-Pörös, Fölső-Pörös, akkor Gyepü-völgy... és a Berökajja hejeket. Ez mind Gátaji-mező a telekkönyvbe. A Mágocsi uttu a Téglagyárig, a Pusztamalomig (mind Gátai-mező). A térképön má réguta ity szerepöl.

(Ginzer-dülő)

Ez a Pusztamalomi-dülő része. A Gindzër-tanya (régen malom) vót ottan.

(Gyepü-völgy)

A mágocsi határ mellett. Ez a Gyepü-vőgy. Mocsoláttu nyugatra van. A völgy délriü északra mēgy. A Fingos-kut ettü lëjjebb van. A Gyepü-vőgy el-választotta a Fingos-kuti-dülöt a Pöröstü. Valamikor od gyepü vót, de kiirtották. Bokros, sövényös hej vót. Èty-két fiszfa még most is vót ott nēm is ujan régön, két-három évvel ezelőtt.

(Hajdena-dülő)

Ami a Pohár-gödörre dül rá. Töbnyire oda szokták vetni a hajdinát. Déli oldal. Öleg jó beért ott a hajdina.

(Haray-malom)

A Zállomásná közvetlen. Eszt a zöreg Haraji építtette. (Mikor?) Anyám

tuggya, hoty hányba... R. F. közlése: Kilendzbe... húzba (1920-ban?), nēm tudom. – Villanymalom vót, eszt lészereztek. Most maktisztító állomás.

(Hársas-dűlő)

A Gyepü-vőgynek a fojtatása. Hársasnak nevezik külömben. Kitész ujan husz, huszonöt hold földet. Lēhet, hoty hársfák vótak it valamikor.

(Hideg-ér)

A Sztankovanckijé vót. Ahogy mēgyünk ki ja Pusztára, ez ot van a tetőn. Magas hej, és a szél mindig érte, a zészaki szél. Van ott egy gödör is. Ez a Hideg-éri-gödör. Jó főráskut is vam benne. A főrásnak ez vót a neve: Hideg-ér.

(Hosszú-Nyilas)

Esz csak Nyillas. De vót Kerék-Nyillas is.

(Hullakert, Döggert)

Az a Hājdina-dűlőnek a zinnenső (:a falu felől eső) része. A Pohár-gödör oldalába van, agácós hej. Ide temették a zelhullot jószágokat.

(Imre út)

A Sztánckováncki birtogba vót. (A tulajdonos) a fijáru, a zidőssep fijáru neveszte el Imre utnak. A Virág-sürüt köti össze a Pusztával a Panni-hēgy tetejin.

(Itató-völgy)

A Zitató-vőgy ez lēnyullik a zöreg Zēntajihoz (:a Zentai-malomhoz). A Pusztátu. A zerdőgazdaságnak, ahun a Sertéstelep van. Ot szokták itatni valamikor a marhákat a pásztorok. Nagy, erős főrások vótak ott. Több is. Összegyűjtötték a vizet, mēg gémöskut is vót (ott).

(József-kút)

A József-kut a Zállomás után, attu északra van, a mágocsi országuttu bal kész felü. Közvetlenül az ut oldalán. A Téglagyárral átelemben. Nagyon régi kut, és nagyon jó viz vam benne. Csuda erős főrása van. Mellette a rétet neveszték József-kuti-rétnek, a zājját mēk Kerék-Nyillasnak. Ez ujan gömbö-lü, kör alaku, jó naty terület. Állandója viz vam benne.

(Jóvó-hegy)

Jovó-hőgy a Kis uccáná jobbra. Közvetlenül a Kálvárija fölött. Mér nevezik így, eszt nēm tunnám mēgmondani.

(Kanáris, Kanáris-árok)

Kanáris vagy Bikal-árok, de Vadviz-ároknek is monták. Aszt akkor monták, amikor a vize elöntötte a réteket. Nem vót akkor mēg hasítva árok... mind a víz, ami it lēgyütt, az ide beleömlött. Eszt a rétet neveszték Kulának.

(Kányás, Kányási-völgy)

A Sztankovánszki-birtogba vót. Hallani hallottam, de nēm tudom, mēllik az a rész.

(Káposztás-kert)

A Káposztás-kert it vót minygyár Köröztösökön föllü. Rádūt a zárokra,

malom-árokra. És ot vótak uan kizs darap fődek, aszt neveszték Káposztás-kertnek. Régön | mindön parasztnak vót egy ijen kis káposztáskertye. Pap-rikát, káposztát, zölcségét (szoktak ide ültetni). Ijem picike (terület ez) pár néccögöl, husz-harminc nétyiszögöl vót majnem mindönkinek. Lèhetött ott öntözni a zárogbu.

(Kenderföld)

Kendörföd itt a Bikali ut mellett, minygyár a faluvégéné kezdődött, és belü, ott rádüt, ahun most a halastó van, a rétekre. És mindönkinek ujan... kis... kinek nagyop, kinek kissebb (darab jutott). Ezök ujan kisseb darabok vótak. Kendört termétek valamikor jobbam benne.

Erre azér vót alkalmas, mer közel vót a rét, lapáj föld ez, jó föld... Fekete föld és méj fekvésü.

(Kenderföldi-rét)

A Kendörföd alatti rétek neve, de Falurétnak is hífták. Fölötte (ettől észak-keletre) van a Pusztatemplom.

(Keresztes-malom, Keresztes-tanya)

Ez a régi Fógli-malom. Most Kërëszttës-tanyának hívják.

(Kertvég)

A Kertvég ez a Bikali ut fölöt terül el. Közvetlen a kertök dülnek rá (a nagy utcától északra). Kis parcellák vannak rajta. A Kertvégi ut a Rëttër bácsi házátu vezetött a Temető felé.

(Két-árok köze)

A Két-árok köze az a Malom-árok mæg a Kanáris közöt vót. Ez rét volt.

(Két erdő köze)

A Pusztta mellett, a Zalsó-erdőnél volt. Az erdőgazdaság kaszállója. (Kis-berek, Kis-bereki erdő) A Zuj-kutná azt neveszték Kizs-beröknek. Ot vót egy kis erdő. Ki van irtva má. Nëm rég irtottuk ki, tisz, tizenöt éve. Mikor a Zállam Gazdaság átvette halastónak (1950 körül?), akkor lèt kiirtva. Ijen égërfák vótak benne mæg jegönyefák.

(Kis-berkirét)

Az ot volt a Zuj-kut és a Kizs-berök mellett.

(Kis-erdő)

A Kis-erdő ez most is mægvan mæg. A zajiábu van lëvágva egy rész. A Zállami Gazdaság vágatta ki. (Miért? Hogy ne vessen árnyékot a halastóra?) Valószínű fa is köllöt nekik. Kár, mer szép kis erdő vót.

(Kis Ferkó-kút)

A Kis-erdő mellett van, közvetlen a Pap-körösztt alatt.

(Kisházás-dűlő)

Ez a Balátába van. A Balátaji-erdő mellett. Azér neveszték Kisházás-dü-lőnek, mert ojan egyénöknek vót ot földgyük, akik féltelkesek vótak, kisháza-soknak⁷ neveszték (őket)... nyóc-tisz hót földgyük vót. (Kik voltak a féhelesek,

egészhelesek?) A féhelesök azok többen vótak a (faluban)... tizennyóc holt (:hold) főggyük volt. Egész helesöknek má negyven (hold) felé vót a főggye.

(Kis-Jóska-kút)

Kút (gémeskút) a Csapázsba. Eszt a Kis Jóska csinyátatta. A közelébe is vót ęty kut a zárkon túl. Ennek nęm vót külön neve.

(Kis-köz)

Kis-köz az, ami köröszümęgy a Tanácsná (:Part-ház; ma Polgármesteri Hivatal). A kis uccába męgy ott ęgy ut körösztü.

(Kis Máté-rét)

A Kis Máté-rét az má a Csurka-rétnek a folytatása, de az má a mágocsi határba nyullik föl. A mágocsijak is annak nevezik.

(Kis Nyilas)

Ez a Nyillasnak a folytatása a József-kut felé.

(Kis-Pista-gödör)

Kint van a Zállomáson föllü, amim mögyünk ki ja Külső-högyre. És a Külső-högy alatt ot vót ęty kut... (meg egy gödör), eszt neveszték Kis Pista-gödörnek. A Kis Pista ot kin lakott a högyön. És ęmęnt a kutra vizér l télön, és beesött a kudba, és mękfogyott. Arru nevezik még most is Kis Pista-kutnak. De még męgvan a kut.

(Köves-föld, Köves-földi-dűlő)

Sztankovánszki-birtok vót a Köves-föld. Itt męgy Szalaknára a zut. A Bak-hátnak az innenső (a volt major felőli) része, a nyugati része.

(Köves-földi út)

Ez vezet itt el Szalaknára.

(Körtefa, Körtefa-dűlő)

A Körtefa-dűlő it van a Lábás-hidná. Valamikor it vatkörtefák lehettek.

(Középső-dűlő)

Nęm tudom, hum vót.

(Kula)

It nagy viz vót. A Kalányis ebbe (a rétbe) belefojt (ha áradáskor kiöntött az árok), és nęm vót csatornája. Nęm vót lęvezető árka. Nagyon sok hal vód benne. (Csíkok is?) Azok is vótak. Męg ujam madár vót, hogy aszt bölömbikának neveszték. Beledukta a csőrit a vizbe, akkor ęhallott (a hangja) asz monták még a harmadik, negyedik kössęgbe is, mikor a csőrit a vizbe dukta és bömböit. Asztám bölömbikának nevesztük.

(Külső-hegy)

Esz főleg szőlőhögy vót, itt-ott azér szántó is vód benne. A nagyági hártu egész be a Balátájig, asz mint Külső-högynek nevesztük. (Több dűlő tartozott ide.) A zelső része a Páksom legelő vót. Neveszték Páksomnak is, de inkább csak Páksom...

(Lábás-hídi-malom)

Ez ma a Kęręsztęs-tanya.

(Legelő)

Birka- és disznólegelő volt, asztán szántóföld léd belüle. A széllin vót régön (1950 előtt) a fodbalpája. – A Legeltetési Társulat fölözlött. Azúta a mágocsi téjesz átvette. Most föl van szántva. A falutu keletre van.

(Mágocsi út)

Mágocsra vezet, Keresztésék felé.

(Mágocsi útra-dűlő)

A Pörösöket így is nevezik.

(Mogyorós, Mogyorós-tető)

Dűlő a Vargánya és a Pusztaszentétyház között. A Puszttemplom fölöt van az a Magyarós, ami ezután következik az még má Vargánya. – Ez valamikor bokros rész volt, azér neveszték Magyarósnak. Mellette (alatta) vam még a Zöregosztás.

(Méhes-gödör)

Az a Külső-högy eggyig gödre. A Zálomással majnem átelembé. Ez a Méhezs-gödör. Ebbe van egy jó kut. Valamikor méhek vótak ott. Jó fekvésü hej, jó meleg rész.

(Méhes-gödri-kút)

Jó ivóvizü forráskut a Méhezs-gödörbe.

(Malom-árok)

Esz hajtotta régön a Keresztés-malmot még a Hájisz-malmot. A Gindzër-malmot a mágocsi víz hajtotta.

(Nagy-gödör)

Ez a Fösösarok (falurész neve). Ez nagyon nagy gödör, nagyom meredök. Nagy hid van (ott), mer a víz má nagyon kimosta ottan aszt a gátat. a hid is nagyom magassan van. Itt vezet a zut a Csigás-kuthó. A Nagy-gödri-hid ez most még van építve. Naty-hidnak is mongyák.

(Nagy-irtás)

Ott erdő vót, asztán kiirtották. Irtásnak is neveszték. A Stáncki-erdő irtása ez.

(Nagy-köz)

Ez a Cigány köz (más néven).

(Olaszi-berek)

Olaszi-berök ez a Pusztamalom és a vasut közötti terület.

(Öreg-irtás)

Léhet, hogy öreg irtás, mer régön irtották.

(Pandur-kert)

A Pandur-kert a Temető mellett (van). Panduré vót most legutóB.

(Pandur-kút)

Pandur-kut, aszt is valamikor Pandurru neveszték el. Ez a Külső-högyön van.

(Pandur-kúti-gödör)

Gödör, amibe a zelőbbi kut van.

(Pap-kereszt)

A Pap-kēřeszt, amim mögyünk a Zállomásra, jop kész felü. A zut (itt) mēgy be Almásnak.

(Pohár-gödör⁸)

A Nagy-gödör fojtatása keletnek. Sok főrás van itt, és pohár alaku gödrök vannag benne.

(Proletár)

Prolētárnak azér neveszték mer l a háboru után lēt fölosztva, és a szégé-nyőbbeknek lēt juttatva. Körülbélü ujan szász (100) hódat osztottak (az uradalmi földekből).

(Pusztaszentegyház)

Pusztaszentētyház... valamikor ot templom vót, és a törökök, mikor háborusztak, elágyuszták a Balátaji-högyrü, állittólág, így monták a zöregök. Mindőnféle kő van ott a földegbe. Téglá, kő, mindön. Edénydarabok is. A falutu északi irányba van.

(Szent-kút)

A Szent-kut bent a rétajba, a Pusztatemplom fönn a dombon, a Pusztatemplomtu körübelü harminc méterre. A zöregök asz monták, hogy a harangok l oda estek be l a templomru. A zöregök, még én is tudom (R. F.), elmēntek mindig imátkozni oda szombad délután. Nagyon jó főrása vót a kutnak, és a vize is ölég jó vót.

(Ravaszluk vagy Ravaszlik)

A Zálomással átelembé. Az a Ravaszliki-rét.

(Rétvég)

A Rétvégek ott is vótak mēg jobban a Pusztatemplomnak a zaijába. Azér neveszték Rét-végnek, mer a zēggyik részit kaszáták, a másik részit szántot-ták. Répát, káposztát szoktak it termēlni.

(Róka-gödör)

Ez a Kastélon túl vót, jobbra. Ot huzódot fölfelé a högynek, főrás is, kut is vód benne. Nagyó jó, kut, nagyó jó viz... valamikor vótak rókák is ott. És oda jártak kifüstöni. Naty fák és bokrok vótak a gödör ódalába.

(Száraskúti horó)

A Száraskúti horó a Kis uccán ahoty fölmmögyünk, és ot valami Száraskúti nevü lakott, és arru neveszték el.

(Szedernyés)

Nevit arru kapta, hogy nagyon sok szēdērfa vót a Templom körü, de most lucsifák (: fenyők) vannak id, gyönyörűek.

(Szeli-kert vagy Pandur-kert)

Szeli-kert a Temető mellett. A Szeli család a temető mellet lakott. Vam még Szeli horó is (a Farkas veremnél). A Temetőt is hívják Szeli-kertnek.

(Széles-mező)

Hallottam, de nēm tudom, mejiket nevezik így.

(Sziget)

Aszt eveszték Szigetnek ott a Kuláná, ahová belefojt a víz (ha a Kanális kiöntött). Halastó van ott. Má nincs mëg. Ha lëengedik a vizet, ha nēm nagy a vizállás, akkor kiemelkëdik egy rëz belüle.

(Szent András utca)

A Templomnak Szent András a vétszenytye, ezër neveszték régebben a Nagy uccát Szent András uccának is.

(Taller-gödör)

A Tallër-gödör amim Bikalra mögyünk gyalog. Annak a gödörnek a par-tyán mëgy a gyalogut Bikalnak. Tallërë vót itt a föld a gödör mellett. Ha mögyünk a Magyaróson, akkor fölérünk a tetőre, és akkor lëfelé mëgy a gödör, Bikal felé.

(Talicskás-dűlő)

Talicskáz-s-dűlő ez a Páksomnak a zalsó része. Ujam meredëkën mënt lë, hoty szántani is alig lëhetëtt.

(Tanya-tető)

A Tanya-tető a Ravaszlik fölöt vót. Naty part (: domb) van ott. Talán tanya is vót ott.

(Téglagyár)

Kis Miháj építtette ezörkilencácszharminc (1930) körü. Álami téglagyár most.

(Téglagyári-dűlő)

Szántó ez a Hársos folytatásába.

(Új-kút)

Eszť Körtefa-dűlőnek is hifták. Ot vót ëty kút, új kut.

(Új-kúti-dűlő)

A Zuj-kut mellet van közvetlen.

(Vargánya)

A Vargánya fönt a Temető fölött, a Magyaróson föllü. Valamikor (itt) erdő vót, és sok vargánya vót ott.

(Varjú-kereszt)

A Vargyu-köröszť⁹ it minygyár a faluvégön vót, de most má bent van a faluba egészen. A köröszťöt a Vargyu család állíttatta. Eszt még én tudom (R. F.). (Régebben) mëntek a köröszťëkhő, mikor mëgvót annak a züdeje, köröszťljáró hétnek neveszték, áldozócsütörtök előtt. És akkor mindiG három napon három köröszťhöl elmëntek, a faluvégi köröszťhöl l a prosekciójával. Akkor mék tartották ezöket a zünnepöket. – Buzaszentölëskor (oda szoktak menni), ahol a lekközeleb vót a buza. Ot mëkszentöték a buzát.

(Vashíd)

Vasbëtonhid a Kanárison, ahogy Mágocsra mögyünk a Zálomáson föllü, mingyár ott. Körülötte aszt Vashidi-rëtnek nevezünk.

(Virág-sűrű)

Virák-sűrű a Kasté fölötti rész. Valamikor a bárónőjé (Perczel Vilma) vót. Asz csupa virágot rakott arra a zódalra. Kertészet is működött ott gyümölcsösssel.

(Vörös-kapu) (Vörös-kereszt)

It volt a... Kastélná. Valami vörösre vót befösvtve. Ezér neveszték Vörös-kapunak . Vörös-körösz a faluvégön vót. Lēhet, hogy valamikor a Vörös család épittette.

(Zsidó-kert)

Zsidó-kert ahun az a 1 Cigány vagy Kanász köz (volt). Még asziszöm, hogy a zis, ami most a Piszéréknek a szöllőjik. Az a kocsmáhó tartozott. A kocsmába zsidók vótak valamikor (mint bérlők). Még én is tudom (R. F.). Nēm idevalósíjak vótak. It laktak. Még zsidó nevű is vót a faluba, Árviz nevű zsidó.

(Zsidótemető¹⁰)

A nagyapám (:R. F. nagyapja) így monta, amikor elmēntünk a temető mellett, hogy három zsidót oda temettek el. Hāt azelőtt (1800 előtt?) is köllöt, hogy zsidók legyenek (itt), mer azokat oda temették.

Elmondta: Ragoncsa Ferencné Pandur Teréz, 81 éves.

Ragoncsa József, 65 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

(Hajdena-dűlő)

A Csapás mellet huzódót Mágocs felü. Körülbelü ēty husz hót (20 hold) terület lehetött. Körösztsékön túl kezdődött ez a dűlő, a Mágocsi ut bal ódalára dűt. Valószínű, hogy ot valamikő hajdēnát termētek. Mer valamikor az nagy lendülettē mēnt it nálunk. Sokat szállítottak Székszárdra, de itt is főszték a hajdēnakását. Hurkába is szoktak tēnni hajdnát.

(Kisházás-dűlő)

A kisházásoknak fōnn a högybe vót ezör néccögöl, ez ēgybe vót; három-szászshetfen néccögöl még má lējjeb, de szūnte a Balátába. Akkor ez a rét néccáz néccögöl lehetött a József-kutná; uttodom, ez a kis kert pedik szá-zōtvenhat néccögöl vót itt a Káposztás-kērbe. A háromszászhetfen néccögöl esz kifelé dűllő vót a görönyösi határra. A kisházásoknak uty kétezör néccögöl főggyik vót. Kisházások vótak a faluba ezök a Tombijék is a zén gyērőkkoromba 1 még jobban ez a némöccség... a Májer Lőrinc, ez a Majēr Johan aptya.

(Nagy utca vagy Vízkolduló utca)

A nagy uccát Viszkolduló uccának is neveszték, mer ugyē nem vót ám itten viz valamikor. Itten vót a zegész uccába ēgy négy-öt kut, még abba

zidőbe (1905–1909), amikor ém mék kizsgyerök vótam... It lënn a Falukut közön is vót ëty kut, onnant hòrtunk (a vizet), aszt mindön tizedik meg a huszadik házná csak ëty kut. Oda jártunk vizér mind a zegész környék. Mink még a Decsi Bözse néni még a Mati Ferkó l ëty kutunk vót hármónknak. Asztá mikó mëg'gyüt nyáron a szárasság, akkor főkëtek a zöregök három órákó, asztá huszták a vizet, hogy l gyusson nekik, mer asztá röggëre má nëm vód viz.

Elmondta: (Balogh) Tombi János, 64 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

Régészeti leletek a Szent-kútnál

(Hol van a Szent-kút?)

A Pusztatemplom alatt. A Pusztatemplom körülbelü a Pusztatemplomi-rét sarkánál, a Kendörfődi-rétek fölső, északra huzódó csücskiné kezdődik. Ot van ëty kis kut, amirü aszt álittyák, hogy az uty keletközött ot, hogy a törökök amikor aszt a régi templomot lërombóták, akkor a zot levő kis harang a toronybu lëesöt vóna, és ott a hejin főrás keletközött. A lëgënda aszt l monygya, hogy ot vót ëty kis haranG, ott a kut hejin. Ott ëty főrásviz van, ami most a Halastót táplálja (vizével). Egybe is van (a tó vizével), mer a vizet annyira mëgemëték, hogy aszt a kis kutat teljessen be is temette. Ez vót a Szent-kut.

(Mit találtak a Halastó gátjának építésekor?)...

Hát ot vótak nagyon régi dógok. És én is, éppen jelen vótam, amikor a Fölső-Halastónak a fogását csinátuk. Hát egy alkalommal, így délután, ahoty termëtük ki ja földet, körülbelü lën vótunk má ugyë egy méterné méjebben, ëccër a zásóm högye mëgakad valamibe. Èkezdöm kitisztázni, hát egy gömbölü (:kerek) kemény köféle tisztázódik ki. Ahugyan kitisztázom, kibököm, hát ijem malomköféle vót. Ugyam mind a két laptya egymáson vót, két lappal... A két lap alat mëg ijen gölöncséredényök vótak, de ez nëm a mostani gölöncséredényhő hasolló vót, jó sötéltszürke és nagyon kemény, màjnëm porcelányhoz hasolló anyag vót. A közepin vót ëty kis luk l a kőnek. A kőnek a két felülete sima vót, de a zëggyik része, a zásó része ki vót má kopva, ottan uan gödör mutatkozot körös-körü, de szabájjosan gödör mutatkozott. A malomkövek átmérőjje harminc, harmincöt, talán negyven centi is vót. Az a kő hasznáva vót, álitttólag daráló (:kis kézi malom?) vót a régi idögbe... Viszont a zalatta levő edényök össze vótak törve... Na most amikó ot tanakottunk, mi jez– mi jez... közbe jött a pécsi Mëgyeji Tanácstol... ijen

építési vezetők jöttek ki, akik ellenőrizték a Halastó elfogásának (:gátjának) a z elkészítettét. Na asztán ahugyan tanakodunk nézőgettünk, vótak ott azon a területön ijem barna fótok. Nëm szabájjosan sorba, hanëm itt-ott egy öt-tiz méter távolságba eggyes hejekön. Én jó l magam is bököttem ezöket a jó sötét fótokat. Asz l monygya ja eggyik mérnök, aki ot kin vót:

– Mind gondol, aszonygya, hogy mi jez?
– Éppen ezön tanakodunk, hogy mi lehet ez.
– Odabökök a zásómmal, kibökök ëty kis földet.
– Nézze, aszonygya, esz faszénnek a maradványa. – Egészen tényleg mëláccott a faszénnek a formája.

– Ez egy nagyon régi település, amikor a magyarog gunyhóba laktak. Látya, aszonygya, itt is egy gunyhóhel, ott is...

A túszej mëláccott, sötét fótogba, de nëm sorba, hanëm itt-ott cik-cagba, öt-tiz méter távolságra egymástu. Ot sëmmi téglát vagy téglatörmeléköt l találni nëm lehetött. – A falutu ez (a hely) ëty kilométerre van, a Bikali ut mellett, és teljessen északnak. Amikor a zut elfordul Bikalnak, keletnek, pontossan ot van. Ez a sarogba terül el. Ot kezdődik a Fölső-tónak a fogása, a töltése. A Pusztatemplom és a Szentkut között a távolság nëm töb mint egy jó száz méter. Ahol ugyë eszt ugy monygyák, hogy a török időgbe lévő Mocsolád az ot vót... Ott ezön a hejön ot má téglatörmelék, kő, cserépedény előkerült. Szántás közbe ot töpféle edényt lehet találni. Én jó l magam is szántottam má ott. Csak hát ásatás, kutatás nëm történt még, de ja régijek, igën aszt l monygyák, it vót a falu. Eszt még bizonyitya a zis, hogy amikor (:ahol) a Bikali ut keletnek fordul, akkor ott a földes l ut mellet még mindig látni vatszóllő tőkéket, ami esetleg énszerintem aszt bizonyitya, hogy ot valamikor tényleg a házakná lugoszóllő lehetött, és ugyë az vadba vót ótva. És persze... a vatszóllő mast kitört a földegbü, és töp hejön lehet látni ijen vatszóllő hájtást. Mer ot kimondottan telepítöt szóllő azon a részön nem vót, mer méj is ehhez a (hely; rét van ott), de mint lakásokná ëty-két lugoszóllő lehetött. A (régi) faluhosz közelebb eső részön van egy ijen hajlásos rész. Aszt álitották a zöregök, hogy a régi faluba a zészaki részrü onnan jártag be kocsival, és a régi kocsiut nyoma az a méjjudés. A viz elhorta, mer azon kocsisztak. Hogy ez mennyire felel még a zigasságnak, aszt nëm tudom, aszt a zásatások bizonyittanak. Ot töpször én is szántottam. A zeke má alig mend bele a földbe, földvetöt valamit. Vótag gazdák, akik kocsira rakták eszt a törmeléköt, és kihorták a zuttestre, mer nëm tutták má műveni a földet.

Elmondta: Bódog János, 52 éves.

Alsómocsolád, 1964. dec. 27.

(Szent-kút)

A Szent-kutná mēkkesztük a földhordást. Hát ugy elejinte nēm talátunk sēmmit... Egy ujan nagy árogha, katlanyba asztám má csontokat szöttünk ki ja földbü. Vót egy uan luk (:gödör), és asz kelet felé nízött. Ot vót a töröksír (:régi sír?). Aszt akkor talátunk mēk követ is, ijen régi malomkövet. (Ez abból az időből való), amikor a zembörök még magug daráltak, öllettek, maguk hajtották. Asztá sok csontot, cserépedényféléket nagyon sokat talátunk. A Templom az ot fön vót (az úton túl, a dombon), ot még mast is annyi téglát lehet taláni, hogy az rettenetös. A Templomná (:a régi templom helyén) nēm vót földmunka, az még ugy van. Aszt mēk tudom mutasztani akármikor. – A Szent-kutná a tüszhel, az minnyá (:az összes) gömbölü vót, és ot mēgvót a zegész uan kizs gömbölü (:kör alakú) kut forma. Monygyuk ęty szász (100) centi átméretü vót mindönhugyan, de gömbölüek vótak. Ebbü vót talán egy nyóc-tiz darab. Egy mástu | monygyuk egy uan öt-hat mētēr távolságra vótak. Sok hamu vód benne, mēg ijen | edény, edénydarabok, kis fekete edéndarabok. Ez a föld alatt körübelü egy uan | másféle-két mētēr méjjen vót. A zedényöket jobban mēg lehető vóna menteni, talán egészeb lét vóna, de hát ugyē mink csak ástunk, ástunk... Asztán mikor bele-beleböktünk, akkor asztá kifordútak ijen edéndarabok. Mer eszt a töröksírt (:régi sírt) is ahun mēktalátuk, ugyē arra is csak ugy bukkantunk rá, hogy a zásót lēnyomtunk, és csak mēnt lē. És akkor kesztünk kivárni, hogy mi van itt. Vastag csondarabokat raktunk ki. Ezök emböri csontok vótak.

Elmondta: (Balogh) Tombi János, 64 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

A pásztorkodás

(Úgy tudom, Jóska bácsi régi pásztorcsaládból¹¹ származik.)

Igēn. Édösapám itten (:Mocsoládon) tiz évig vòlt pásztor, mer a kilencedik évbe én mēgnősütem, asztán apámat ithatytam. Akkor a bátyámmal marattak kērēm ott a pásztorságná. Úty ujam | féle füzetést kaptunk: egy | nyócadozs gabona darabgya (:egy-egy jószág) után a szárvasjószágna. És aki ki nēm hajtotta a legellőre hozzánk, asz kērēm fé nyócadost füzetött. Asztán igy éldögéltünk, és, én mik má mēgnősütem, ugyē édösapám it maratt, és később mēg má juhász lett itt a kösségbe. Itt is hát mēk, tizenödbbe hát mēg, de hát akkor én má vasutas vótam.

Elmondta: Radics József, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. április 19.

Az aprójószág nevelése

(Az aprójószágokat hogyan nevelték régebben a faluban?)

Hát úgy útettünk kotlósokat. Benn l a konyhába, ahol meleg vót. A zágy alá raktuk a kotlósokat.

(Mikor?)

Február, márciuzsba, áprilizsba... ijenkor tájba. És akkor odaútettünk a zágy alá üket, két-három kotlóst, és akkor kivittük reggel megētetni üket. Kētek a csibék, akkor ugyē be lētek (hozva) a konyhába, ēgy lādāba. Ēgy lādāba tettük, amibe hát nēm ojan naty hej (volt), nēm futkosztak a zagész konyhába. És akkor ot nevētünk üket, még nagyok lētek. Akkor asztān ki lētek víve a zuccára. Mēntek ki az uccára, rédbe, mindōn l felē. Akkor nēm vótag bezárva mim most.

(Kacsát, libát hogyan keltettek?)

Azokat is uty kēttünk, kacsákat is. Tyuk alá tettünk (a tojásokat). A libákat aszt a liba kēttē ki. Tudod? Csak hát a kacsákat azokat mindik kotlós alá tēttünk.

(Milyen betegségek voltak az állatok között?)

Ű... pestis még az a kolēra vagy mi. Jāj, ēccēr vót, hogy megdōglōttek, mindōn napra kettō, három (dōglōtt) csibe vót a zólba. És azūta most azēr ijen nincsen. Sokszor megdōglōtt a zōsszes csibék, amiket útettünk, mā űty tavasszal.

(Ólba tartották a jószágokat?)

Ólba, tyúkólba. (Hogyan kell azt tisztán tartani?) Jā... mindik ki lētek sōpörve, ki lēt lapátúvā (a szemēt, a trágya), ēzs be lēt hamuzva. Mindik hamut szōrtung be, jó melek hamut sokszor, hogy az megōte azēr a tetüt. Mēk l hogy nē lēgyenek tetvesek, kiēgettünk a zóllat. Szālmāt tettünk (bele), és kiēgettünk.

(Mennyi baromfit tartottak?)

Csak úgy nekünk... ijen hārminc, negyven, ötven (tyúk?) akkor tisz-tizenōt kacsza, húsz-huszonōt liba vót. Azok még mēntek ki ja rédbe. Még ēmentek a Halastóhol is (nevetve), sokszor uty köllōtt értük menni (mert) l két napik sē gyűttek haza a libák. Áz...

Elmondta: Czukor Józsefné, 76 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A kenyérsütés¹²

(Nagymama, gyermekkoromban mindig nagyon nagy örömmel vártam, hogy kiszüljön a kenyér, a pompos meg a langalló. Mesélje el, hogyan sütöttek régen kenyeret!)

Most majd elmondom a falusi kenyérsütést. Hugyan sütöttünk kenyeret abba a züdőbe. Lēhosztunk a pallásru két szapu | kēnyérlisztöt, bekészítöttünk a teknyöt, mēg a teknyő alá a lábat, dagasztószékláb vót a neve, rá a teknyöt. Foktunk a szitát, mēkszitátunk a lisztöt. Akkor, amikor ēkotortunk ēgy rēszit, akkor aszt mēgāszlattunk a sütnivalót. Beleöntöttünk, és ēgy naty fakanállal mēkkevertünk, kovászt csinátunk. Akkor a kovász tetejire rátöttünk ēty | hārom āgu vagy négy āgu | ijen fābu készūt alkotmányt (:rácsszerű kis falétra). Rátöttünk, és akkor rá a zabroszt, és hatytuk, amīg | az fōkēt (:emelkedni kezdett). Amikor má jó mēkkēt, fōpuposodott, akkó gyütt a dagasztás. Szakajtóba odaraktunk, a zasztāra, szakajtóruhāba bele. Elkészítettünk szépon, és akkor ēkesztünk dagasztani. Ahāny kēnyérre | való | lisztöt hosztunk lē, annyi kalāny | sőt tēttüng bele. És akkor ēkesztünk lanygyos vízzel szépon dagasztani. Ēgy órájig | jó erősen, ki-kidagasztani aszt a tēsztāt, akkor mēk hatytunk ēty kicsit kēni. Mikor aszt kēt, akkor úgy a szakajtóba kiszakajtottunk. Nyócat, sokszor tizet nagyop családba. Lektöpször mink hatot sütöttünk. Na akkor, mikor ki vót | szēdve a szakajtóba a tészta, akkor ēggyik asszon | vaty ha nēm vót több asszon mind ēty, hát asz kimēnt, és befūtötte a kemőncét két | kötés rōzsével. Mindik közbe-közbe mēk köllöt kotorgatni... | ijem piszkafa vót a neve mēg ijen szēmvonyó vót mēg beōttōlapāt... A piszkafāvā mindig mēk köllöt kotorgatni a parazsat, hogy a kēnyérnek a feneke is jó süjjön mēg. És akkor mikor hát má mēklfūt (:befült) jó a kemince, akkor el lēt jó a parás terítve, a kēnyér (addigra) mēkkēt. Akkor kihúzni a parazsat, vót ēgy ijen csumāba készūt | hosszú fānak a végin vót ijen | csuma, aszt belemártottunk a vízbe, és akkor avvāl ki lēt permetōvē a kemince. Nē maraggyon ben sēmifēle | koromdarab vagy valami, hogy | a kēnyérbe belekerūjjön. Tiszta vót a kemince, akkó gyütt a beōttēs. Akkó szépen a beōttōlapātot odatēnni ja | kemince | ajtajāhó | akkor asztā rārakni ja szakajtóba a kēnyeret. Ot vót má a viz, avval szépon mēgmosni, a zēlsőre körōsztöt csināni, akkor beōttōgetni sōrba, a zutolsóra mēk | hüvejkujjunkal vagy a kisujjunkal ēgy lukat | szoktunk a közepibe bōkni. És akkor beōttöttünk hamār, a sindōvel a bumoslukat beduktunk, elöl mēg, a tēvöt odatēttünk a zajtajāhó, (a) parāzs ot vót körü. És akkor ēgy (szemēly) mindig nīszte a zórāt, hoty hāny óra vam, mer két óra mūlva lēhet kiszēnni. Akkor ēgy mēk hát mindig leste, hogy nēhogy a kēnyér mēkfēketōggyōn (:megégjen). Mer hotyha má szép | piros vót a kēnyér teteje, akkor a parazsat elhuzni, és hotyha mēg akkor izs barnūt a kēnyér, akkor a bumosluknā kihúzni a sindöt, akkor hát

nagyon szép | piros kenyér süt. Később asztá mikó má nem fokta fő (:nem barnult hirtelen), nem lēt feketébb a kenyér, akkor be köllöt tenni a bumoslikat, akkor a tévőt is odatenni, és akkor má röktön el lehető mēnni bárákárhová dógozni, csak arra a zidőre hát hazamēnni vagy bemēnni, hogy a kenyeret (tudja) kiszenni két óra múlva. Akkor ēty | tiszta tálba odakészíteni vizet, a kenyeret szépön lēmosni, tiszta abroszra odarakni. Uty hogy a | fenēke lēsz főfelé, hogy gőzőjjön szépen, ahogy mēg vót mosva. És akkó, amikor má mēkszáratt, akkor mēg lēsznek fōrgatva, és lētakarva abrosszal. – És ojan jó kenyérlillat vót a zegész | szobába.

Elmondta: Wéber Józefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

A mosás

(Hogyan mostak¹³ régen?)

Régön ēgy évbe | kéccör vót nagymosás: tavaszkor mēg ősszel. Hát először a zasszonyok lugot csinyátak fahamuba, asztán a ruhákat beletették a pállósajtárba. Ez ēty három-néty száz litēros fakád vót, amit kimondottan a mosáskor hasznátak. A zajján vót ēty csap, és eszt föllürü ēgy bottal lehető lēzárni és nyitni. A bot a kád ódaláhó vót kapcsóvā, így nem típte el a ruhát. Na most ebbe a mosókádba rakták bele a zasszonyok a mosnivaló ruhákat. Legajjára a lepüdōket, rá a kendōket, türűközōket és lekföllü a zinneplő ruhákat. Akkor eszt lēteritōtték a hamuslepüdōvel, ēgy avéttab vāszonnyal. Ezután ráōntōtték a ruhákra a lugot, és asz szépön lēszivārgott a kád ajjára. Ujra főfōrāták a lugot, mēgin ráōntōtték a kádra. Ebbe a gőzbe át a ruha legaláb lēgy napig. Akkó másnap kiszētték a ruhát a kádbu, és kosaragba mēk hát ha sok vót, akkó kocsival lēvitték a gátra. Ott a zasszonyok a vizre rakot pallón, kinyomkották belüle a lugot, jó kijōblitōtték, aszt sujkolófával kiverték. A lepüdōket mēglōbáták a fejik fölōtt | lendülettal, és hozzācsapták a pallóhol. A fīnomab ruhákat azér szappannal is mēgmōsták, ha köllōtt. A mosószappanyt űk magik fōszték disznózsiradégbu. Na | ōblittés után a vāsznakat mēkszāritōtták a fűjön. A zuj szűvésü vāsznat is ity szokták fehēritteni. Szāroгатás után a ruhákat kosaragba vagy kocsin hazavitték. Ezután követkōzōtt a tiszta ruhák kisimittása, māngorlása. A végin faszenes vasallóval ēvasāták a ruhákat. Mēg is fājdút a fejik a szēngāsztu. A mosás teljessen a zasszonyok munkája vót. A zembōrōk (:férfiak) csak a ruha szālittásába segitōttek.

Nālunk a zasszonynépnek nagyon sok vót a munkájja mindiG. Ugyē a

zállandó sütés-főzés, takarítás, mosás, a zaprójóságok nevelése, kendőrmunka: a fonás, szövés, akkor a mezeji munkák, a gyerekeknevelés... Ném is lehet mint fősoróni. Csoda, ha sokan korán megnyomorítottak a munkákba? – Mára azért má sokkal könnyebb a zasszonyoknak.

Elmondta: id. Nagy László, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 21.

(Maris néni, hogyan mostak régen?)

A kádagba a lepüdöket szépen beleraktunk, és akkor föllürü egy avéttab-bat. És akkor úgy akkor rá a hamut, de fahamut. Ném ám szenes hamut, (azt) nem lehetöt rátenni. Nagy bográccsal köllöt főrani a vizet, és akkor asztat ráöntöttünk. És akkor ugye állandójjan | megen lēengettünk, megen főratunk, megen ráöntöttünk. És akkor aszt, másnap röggel ugye ki köllöt szenni | szépe. Akkor lēmöntünk oda öredanyáddal (:Bali Vincéné Kovács Katalin)... jāj ēccēr oda lēmöntünk (a gátra). A túsó felin vót egy nagy gát, oda lēmöntünk. Kati néni izs gyütt, mēg mink is vittünk minnyájjan oda lē aszt a rengeteg sok lepüdöt. Jāj, istenöm! És ott a gátom mostunk. Lēvittünk ēty padot, és ottam mostunk ki bizōn ā | zizéval, a mosófával | ā lepüdöket. Asztān akkor kiterögettünk, a Kati néni is terögette... szegény... a fűre, bizōn. Mire mi végesztünk, má mēg is száratt az a sok lepüdöt. Jā... Hāt így vót, bizōny.

(Hányszor mostak egy évben?)

Hugyam mongyam? Tavasszal mēg ősszel lepüdöket. Ugye akkor nem izétunk (:tanakodtunk), hogy ēty-kettő van... | most kimosunk. Ném vót mosógép. És akkor tavasszal húsvétra, na mēg így ősszel, bucsura. Hā má elēb, mer akkó azé má hidegög vótak. Hā má elēb, szeptemberbe azért mostunk akkor, hāt. Szegény Kis Kati, istenöm, itten a Dicső Nándorékná (:Pandur Györgyné), az amikor má nagyon hideg vót, az mēg meztláb mosta... Mēg is szóták | akkor eszt a Kis Katit, a Pandur Kati nénit, a szomszédotokat, hogy mēgim meztláb mēnt oda lē a gátra mosni. Hāt aszonygyák ez egy dēlci (:délceg, erős?) mēnyecke: meztláb mos. Én nem mēntem lē sohasē azért meztláb. Ez meg meztláb mosta, mosta aszt a sok lepüdöt ki. Asztā szegény | mijen nyomorút lētt utóB. Mégis megártot neki az a hideg víz.

Elmondta Németh Jánosné, 77 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Bözsi néném, hogyan mostak régen?)

A zén időmbe (:1920 után) má nem nagyom mostak így. De ém még láttam, hogy a natyszülejim a hamura tettek vizet, eszt lészűrték. A mosókádba rakták a ruhákat, vásznakat szépen sorjába, erre rá aszt a lugos vizet. Akkor abba át egy darabig, és akkor kiszették. Akkor ijen dëszkára tették a visz fölé, és mosófával kiverték a ruhákbu a lugos vizet. A ruha lë lëd víve a zárokra, és akkor ottant, tudoD l körösztiü tettek ijen dëszkát, és akkor tiszta vízbe sujkráták, ütötték a ruhát.

(Hol szárították a ruhát?)

Régön vót úty, hogy ot kinn a rétön kiteritötték a fűjre a ruhát. Emlékszök rá, még ez így vót, amikor uan kislán vótam. Tudod, ot lën vót az a gát a falu alatt. Ott mostak.

(Hogyan hozták be a ruhát? Kocsival?)

Ahogy mëkszáratt, összeszették, és hazahoszták kocsival vaty csak úty hátton, ölbe.

(Hányszor mostak így egy évben?)

Ijen vászonnemüü l hát ősszel, tavasszal. Mëg akkor, tudod, othun izs vót ijen nagy mosófazék, akkor abba is kifősztiünk l ijen vászonyféléket, lepüdüü mëk törüközöt. Mer régön vászonylepüdü vót. Akkor nem vót mosógép. Ijen nagy bádofgazégba bele lët téve a ruha, jó mëkfőtt, és akkor utánna ki lëtt öblidve kéccör-háromszor mik tiszta nem lëtt. Tudot, hogy az a hamus lug gyüjjön ki belüle. Így vót régön a mosás.

Elmondta Vörös Józsefné, 72 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A kukoricafosztás

(Hogyan történt a kukoricafosztás?)

Hát este összejöttiünk. Teli vót hòrdva a pàjta, a féször kukoricával, és akkor sokan összejöttiünk, és akkor énekëltiünk. Széü vót. Ha sok vót a kukorica, akkor még másnap is emëntiünk, de ha sokan összegyüttiünk, akkor egy este kész lëtt. Másnap lët fõmërve és fõhòrdva a pallásra.

(Ott sok vidám dolog volt ugye?)

Ujan jó vót, mer viccõtek a zöregöbbek, mink mëg énekõgettiünk, danógatunk. Azér a munka is mënt szaporán. Kár, hogy utób má elmaratt a fosztás, mer a határba lábön szëtték lë a kukoricacsöveket. Most mëg má kombájn arattyja ja kukoricát uty, hogy lë is morzsújja. Nagyot változott a világ.

Elmondta Vörös Józsefné, 72 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A régi vásárok

(Nagymama, hogyan zajlottak a régi vásárok?)

A régi vásárokról beszéllek egy pár szót. A husz évvel ezelőtti (1945 előtti) vásárokról.

Nagy zsibongás, nagy sok lovak, lófogatok, marhavásár, lóvásár. Akkor árusok, sátrak... földön árúták a ruhát. Ötven krajcár vót röfö meg mētere. Mēg nagy | sátrak vótak mēg asztán ijem | mindönféle pecsenyesütők, jósok, planétások, Ócsó János, törökmézesök, bugylis, pirosittós, drótos, szörmés, kefeárus, márcos, abroszos, fékkötös (:kötőfékkészítő?), mindön... Hát egy kicsit māj ebbü is emondok, hogy hugyan is szokták ezöket ott akkor kijabáni.

Jobru, balru ugyē | sátrak vótak ming mēg ottan | bāmészködva möntünk ijen gyerökfélék, asztán csak hāgattunk. Hát aszt ēkeszte a pecsenyesütő: – Hēj, idegyűjjetök! It sül a finom pecsenye! Ide gyűjjetök!

A jósok mēk hát: – Gyűjjetök! Mēgmondom, hāny évig ész (:élsz)! Mennyi pénz van a zsebödbe? Planétát húzzanak a fehér egérrel! Planétát! Planétááá! Mēgmonygya ja zélleödet, hogy meddig ész, mēk ki ja szeretöd, mēg mindönfélét mēgmond a planéta. Igazmondó planétááás!

Ócsó János! Ócsó János! Nadráktartó, hōzēntrāgēr! Ócsó János! Bicska, mindön, törökmész. Törökmész, törökmész! Fele cukor, fele mēZ! Ide gye-re, tē pepitaszájju. It van a legnagyobb adag törökmész! Fele cukor, fele mēZ!

Bugylibicskás: – Öt krajcár a bugylibicskám! Öt krajcár! Asszonyok, embörök! Éllös, piros, zöt, sárga, mindön szimbe. Öt krajcár a bugylibicska! Szagos szappan!

Hát a pirosittós (énekelve): Hét, hét! It van a bőrözs zsidó! Van nála pirosittó.

Kinek szeplős a pofájja,
pirosittót raktya rájja,
Hét, hét, nálam mindön hét!
Nálam mindön hét!

A drótos: – Van-e valami fenekelni való? Drottoznyi, fótóznyi való? Fenekelni való? Fenekelni való! Asszonyok, fenekelni való?

Szörmés: – Eladó a bundám, asszonyok! Elsőrendű bundák!

Kefeárus: – Kájhakēffē, csökēffē! Kájhakēffē, csökēffē!

Márcos: – It van a finom | márc! Egy krajcár egy pohárral! Jeges a márc-com! Jēgēs! Jēgēs! It van a finom tögbe | szúrt bazárnyalóka! Egy krajcár a zára! Gyerökök! Ide gyűjjetök! Gyerökök! A tögbe szúrt bazárnyalóka! Igön finom! Igön jó!

Székej abroszosok: – Husz krajcár egy abrosz! Husz krajcár! Gyerünk ide! Tē lompos, ide gye-re! Itt az abrosz!

Székös: Széééeket kötniii! – Ára lëvalósi (:dél-baranyai) némöt embörök nagyon jó értötték a székkötést. Azok árúták a széket.

Hát így mënt régön a vásár.

Vótak asztán kösztik ujan jó iszákos embörök. Ezök nagyon sijettek ám a vásárra mindig. Vót egy ujan embör is, ëty család, az ölég jó gazdag embör vót... és arra vitte üket a lelkiismeret, hogy (...lopjanak). Ëmëntek a zëty-házaskozári vásárra. És volt (ott) ëty cse(h) keresködő, annak vót ott egy nagy tömött | ërszënye a pulton. Illetve valamit árút az ott. Nëm tudom, börféléket vagy mit, csak zërszënnyt is kitette a pultra. És hát ez za zal-sólmocsoládi asszony ez mëglátta nagy jó csikszömü asszony (volt), és miny-gyár ellopta, a belinërgye alá, a hóna alá vákta. És akkó a zura hátu át (:állt), áttatta még a zurának, és akkor ëtüntek. Asztá esztet valaki mégis láthatta, mocsoládi vaty ki jaszt nëm tudom most, hoty ki látta, csak hogy látták. Röktön a csendörök lëtartószatták (öket) a vásáron, de mëkszöktek, és hazagyüttek. Akkor a csendörök gyüttek utánnik. És akkor (az asszony) aszt hazutta a csendöröknek, hogy a szokolt, illetve a | nagy bukszát bele-dopta a malomárogha. Vót (ott) egy nagy víz, mer akkor még vizimalmog dógosztak, – és a malomárogha dopta ú bele.

Hát akkor október végén (jártak) éppen, és bizony a Bori néninek végik köllött egész Mocsoláttu Ëtyházaskozárig, és kotorni a sarat mëg ā | vizet | kézzel. Hát tunni való | mezitláb, mer akkor még nëm is vót gumicsizma, mezitláb végigmënni abba a hideg vízbe, és a sárt végiklkotorni... És a végén, amikor Kozárra értek, nëm taláttak sëmmit. Akkor mégizs bevallották, hogy ithun van (a pénz). És hát mëktaláták, akkor asz monta, hogy nëm sok, mëg mindönt hazudott. Akkor valahogy mégis | valahogy mëgmonta, és akkor a kút mellett | mëtaláták. Lë vót ásva má a nagy börlpéndzöstárca, telle szokollal. Hát ez ëty cse(h) keresködő vót, és rengetek sok szokol péndz vót nála.

Azúta mindik Szokol Borinak nevezik (az elkövetőt). Hát azúta is hogy miket lopott, asz tártytalan. Hát ijen vásárok is vótak.

Vót asztám mëg egy másik részögös embör, a jis mindön vásárra ëjárt, ha csak ëty pengőjje vót, de akkor is ëmënt a vásárra. És beüt a sátorba | inni-enni, mëk hotyha fizetöt neki (valaki)... potyát lesöt mëg mindön. Hát ëccër kapott othun nyóc forintot, hogy vögyön egy öltöny cájgruhát. Akkor héltövenér lëhetöt kapni Pécsön a vásáron ëty cájgruhát.

És hát el is mënt a kozári vásárra, asztám beüt a sátorba, evöt pörköttet, ivod bort, asztám marat neki ëty pöngőjje. Hát most mi tévő lögyön? Ezön a zëty pöngöm mit vögyön? Ëmënt oda ki ja rőfösökhöl, mëgvëtt ëty fé métër anyagot | cájgbol, s asztat hoszta haza. Aszt mikor hazajért, jó részögen, kérdözi a felesége? – Na, hun a ruha?

– Hát hun van aszonygya, há it van ëty fé métër fót. Befótozod a térdö-mönn a rëndös részt, aszt kész! Jó ez a ruha még. Mër adok én ki nyóc

pengőt, mikor l ócsóbbér is mēgvan. Eszt ráfótozod még máma este, aszt mēgvan a ruha!

– Na, ez valami...

Hát ijen embörök vótak abba a züdőbe. Mēg ujan embör is vót, hogy elmēnt a vásárra, s odaát a sátor elé, mēg ahun sūt a pecsönye, (meg) a bor vót, akkor két kézzel kapódott, íty kaparta a hasát két kézzel, és asz monta, hogy? – Három porcijó pörköttet kérők!

Aszt gondúták, hogy valami l társaság lēssz ott. Hát akkor csak hülle-dősztek, nīszték, hoty l hát mind a három l pörköttet ētyszörre mēkkérte, jēs ēggyenként mēgētte. Mēgētte mind a három adag, jó nagy adak pörköttet. Eszt is láttunk szömejinkel amikor hát vakarózott, és kérte ja három porcijó pörköttet. Mēg most is rájolvassák a fejire: – Köll-ē mēk három porcijó pörköttet?

Elmondta Wéber Józsefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

Az életmód régen

(Hogyan éltek¹⁴ régen a pásztoremberek?)

Szēgényők vótunk, mindiG. Pásztorembör és más cselédembör vót a zē-dősapám. Asztám minket is így nevelt. Völtunk kērēm négyen testvérők. Nap-számba jártunk mēg asztán ki hugyam mienféle beosztáshó kerūt. Jó módunk sohasē vót, abbu nēm dicsekszünk (nevetve mondja!). Mer hát vót kērēm mindig a zárpa mēg a rozsoskényér. Ujan töpször vót, hogy nem is vót zsir. Csinyát a zēdősanyám szárazrántást (nevetve), asztán azér csak étünk, hát ugy mind a szēgényők. Tēhát vót apám tōp pusztán, merd asztán nēm sze-rette, ha kiéték (:kiélték az erejét, azaz kihasználták) nagyon aszt a munká-sembört: hogy dógozzon, de asztán ujam füzetést kap, hoty l hát igazán kevés, nēm vót ölég a családnak sē kērēm. Tudom, emlékszök mēg én is rájja, mikor kaptunk kērēm komvencijót, mēgöllettünk... mijēgymás... Oan lisztöt kaptunk, hogy ráragatt (az étel) a szánk pallására. Benyútunk a zuj-jankal (nevetve), asztám piszkátuk lē, hogy valahugyan lēnyēhessünk. Hát ijenők történtek gyērőkkoromba, amire emlékszök hát kērēm. Mer hát ugyē-bár az a bizonyos kis füzetés, mit kaptak akkor, néty forintot ēty fērtálra, vagy ahol mēg mien (másféle) füzetésög vótak. Hát asztám bizon nagyon szomorú éllētög vótak.

Mēgvót a pusztai munkaüdő. Mikó má vótak nagyop testvérők, ēmēntek kērēm lovad vezetni, kukoricát... ugy nevezik igliszték... mēg mi, asztán ijen

l féle dölögokra emönt(ek), vaty pejig lovad vezetni a géphöl. – És asztán ijen szomoru élléd vót kéröm az a régi... ehhő (a maihoz) képöst. Hát asztán mostan egész máskép monthatunk avvà szömbe, mind (ami) akkor mijen élléd vót. Nagyon szegény élet... ruhátalan. Utyhoty kéd ballábos papucsom izs vót (nevetve), mind a kettő bal lábra való vót (nevetve). De azér visétük... mëk hosszi imög (:ing) mëg asztán gatya, uan rojtos vaty széllös gatya l vászonbul szótt tudomlislén mi. Uan vót, az ëtyhamar nëm is ázott át, mer uan zsiros vót má (nevetve), telle vót maszattal (nevetve). Ijen életöket tudok mondani... Mást nëm tudok asztán arru beszéni...

Elmondta: Radics József, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 19.

Gyógynövények, gyógyfüvek

(Milyen gyógynövényeket, gyógyfüveket gyűjtöttek és használtak régen?)

Na, aszonygya a nagymama, na, ëtyszër egy délután, na most emögyünk tēját szënni. – Tēját szënni? Hát hová?... Jäj, oda a Zälmási-erdőnek oda a zódalába mëntüink mecseki tēját szënni. Nàgy öllel hosztunk. De tényleg annak ujan jó szaga vót. Szépen mëksárogattunk, és amikor hát kehőtünk nagyon (nevetve), akkor abbu főzött, és ténylek hát az jó vót, mer az mecseki tēja vót. De ténleg, még a zillata is ojan jó... jó szagu vót, hogy nagyon. Hát arra emlékszök.

Mëk hát hársfát szëttünk, hársfavirágot. Aszt is fösztünk tejának. Hògynë, përsze. Másra ugy nëm emlékszök. Mëk hát a kamilla, az mëg mindönre jó.

(Állatbetegségekre nem használtak füveket?)

Jäj, farkasómát... Èccër tudom, a Krum Józsinak a l lova ëccër nagyom beteg vót. De mëg othun vótam (:nem férjné!). Aszonygya: –Hallod, neköd ë köllene mënni farkasómájér. – Hát hová? Ott ahum most a Kottër Màrgit lakott. Ot van az a körösz (Varjú-kereszt), ugyë ot vót egy ujam pàrt, ahum mëntek ot lë. Ot vót egy ut, ëty kocsijut, és annak a pàrtján vót az a kis, kis, apró kis sárga virága vót, és nagyom büdözs vót, farkasómának monták. És asztat köllöt szënni. Na neköm el köllöd gyünni, és abbu egy öllel hozni. És akkor aszt mëkföszték a Krumék, és annak a lónak a sebgye szépön gyógyút. Mer sebös vót a lába vagy mije, avval köllött mosni. Arra emlékszök, másra nëm emlékszök.

Elmondta: Németh Jánosné, 77 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Mivel gyógyítottak szem- és fülbajokat?)

Szömbajokra használták a feketenadár gyökerejét. Fülbajokra még a kövirózsa levét. Ez a zóllak tetején is mégél; nagyon szívós, életképes virág. A levelibü kiprésölték a levét, és eszt kis kalánnal a betek fülbe csöppentették. Ez mindig nagyon jó gyótyyszernek bizonyult.

Elmondta: Wéber Józsefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

Népi ételek

(Vannak-e sajátos, régi, mocsoládi ételek?¹⁵)

Vannak... Gánica, bapfőzelék, prósza, káposztaételök. Krumplibu abbu sokfélét lehetöt csináni, tudod? (Dödöllét csináltak-e?) Aszt is csinátunk mēk puliszkát is. Fóró tejbe köllöt tēnni a kukoricakását, fóró tejbe tettünk be, és akkor mēffagyasztani. Mēffagyasztottunk, akkor jó édēs lett. Mer cukor sē vót annyi azér, nēm tuttunk cukrot sē vēnni mindiG. Vót ujan is, mire hagymát piritottunk. Mēkfőszttünk a kukoricakását, és arra hājmát piritottunk. Most is szokok csináni. Eszt szeretik. Tudod? (nevetve).

(Mi volt a görhő?)

Száraz valami... Mikor száraz vót má a kēnyér, arra monták, hogy görhő.

Elmondta: Czukor Józsefné, 76 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Hogyan készítették régen a gánicát?)

Régön a gánicát úty készítötték, mēkhámoszták a krumplit vaty kolompért? (P. J. válasza: krumplit) krumplit és akkor főltették vízbe, kevézs vízbe. Sód bele, és amikor az mēkfőtt, akkor belekeverték lisztöt. Úgy l addig mindik kevérték, amig jó keményre nēm főtt. És amikor esz készen vót, lēvették (a tűzhelyről), és vót amēllik asszony kis pogácsákra szaggatta, tēpszibe rakta, mēksütötte pirostra. És ujan is vót, aki úty kivagdāta szépen, és tejfölös-hājmás zsirral lēöntötte. Íty készűt a gánica.

(Van-e olyan régi ételfajta, amit ma már nem nagyon főznek, de a régiek nagyon szerették, sokszor főzték?)

Ēn nēm tudom, ha csak édēsanyám nēm. (Igen gyors tempóban mondta, kissé restellkedve!)

(Nagy lászló kéri: A kukoricakását mond el!) *Ez nēm régi étel, eszt nēm*

tudom. (De) Régön kukoricalizdbü készítettek dödöllét (nevetve). De nēm tudom, hoty hugyan kő, mer én aszt soha nēm csinyátam.

(Hogyan csinálták a prószát?)

Fóró tejjel a kukoricalisztöt mēkészítették, és akkor aszt fóró tejjel lēöntötték. Kis sód bele; kis cukrot, zsírt összekeverni, és betēnni a tepszibe. És a tetejire tejfőt önteni, kis zsírt, és... ity készűt a prósza.

Elmondta: id. Nagy Lászlóné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 21.

(Hogyan készűlt a prósza?)

A prósza ez nagyon köszkedvölt étel völt. A nagyanyám szokta eszt (csinálni), de ő kēlt... élesztővel. Kiválasztották ugyē a kukoricát (lisztet), ez apróra ki völt szitálvā; utyhogy aszt a zapraját szokták ennek a prószának fölhasználni. És mondom, élesztővel völt, mind más ēgyép tészta, sóval és tejjel. Tējjel völt, fakanállal kiverve. És ő vaját szokot csināni, hogy ēccēr a tepszit ugyē kizsiroszta, és a fele maszát belerakta, s akkor (erre) mákot rakott... középre. Ez (a mák) ijen jó vastagon völt. Na és akkor a tetejire mēg rájött a l másik (réteg). És akkor a teteje mēg, völt kenyve kis téjföllel, tejfölözs zsírral. Akkor be lēt téve sütni, és akkor uānna (ha megsűlt) mēgin kis cukorral mēkszőrva és ijen tejföllel vaty kizs zzírral. Én oan nagyon nēm szerettem, nēm mondhatom; hanēm csak aszt szerettem, ami ojan vékony, ropogósra vót mēksűtve, (ami) ojan vékony vót, ami nēm kēlt völt.

És akkor a másik (fajta), ez ijen kētelen völt; ijen vékony is ijen ropogósra sūt. Az is hát ebből a lizdből vót. Kis só kēll ebbe is mēk tej. Jó vót ez. Eszt én is nagyon szerettem. – A mákos az má kicsit ojan városiassab vót (nevetve), uan urassab vót.

(Hogyan készűlt a gánica?)

Gánica az vót tőp féle. Még a natypapa eszt szerette, ami hagymázs zsírba vót kisűtve. A krumpli ētyszēr vízbe mēkfőzve, sós vízbe, akkor mēktörve, kis lisztel és fakanállal kiverve (:keverve). s akkor hājmāslzsir vór készítve, és avval ity hát kanalankint (kiszaggatva), ki így, ki úgy; vót, aki ijen kis karikákat csinált. És akkor abba (a zsírba) mēg lēt fōrgatva ēty kicsit, āt lēt sűtvē. A natypapa ity szerette. – Vót ojan is, hoty pogácsaformāt csinātak; lapos, vékony (volt). Ez így össze völt dolgozva l avval a tésztaival; és akkor zsírba vót esz kisűtve. Ugye jobru, balru mēkfōrgatva. Hāt most āltalāba eszt csinājják. Még én is eszt csināllom; így a mamával, ha ketten vagyunk. De a Magdi, a lányom az is nagyon szereti.

Elmondta: Gaál Jánosné, 68 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Milyen ételek készültek káposztából?)

Hát fijam, a káposztábu sokféle ételt tuttunk csináni. A kelkáposztábu készűt a zédöskáposzta, ami nagyon finom főzelék vót. Eszt mindik szeretettétök. Eszt mék tē is mék tuttat főzni. A fejes káposztát szoktunk savanyittani, ez vót a hordóskáposzta. Nyersen is szivessen ettétök. A hordóskáposztábu készűt a tőtőkáposzta. Eszt úty csinátunk, hogy a darát hushó tettünk rizsát, magyarborsot, paprikát mék hājmat. Akkor eszt összekevertünk még ěty-két tojással, kis liszttel. Összegyűrtünk a zanyagot, és ebbü kissep csomókat formásztunk a tenyerünkkel. Ezöket asztán | beleraktunk ěty-ěty szép, gyöngö káposztalevélbe. Rántást csinátunk hozzá, asztán | a fazék ajjára levelek kerültek. Arra raktunk a becsomagút kizs gombócokat. A tötélékök közé savanyókáposztát tettünk. Na asztán disznóvágás után má kisseb-nagyop husdarabok is kerültek a káposzta közé. A végén | paradicsomlevet öntöttünk rá. Vízze főttöttük a zedényt, de csak addik, hogy ellepje a káposztát, és akkor főraktunk a tűzre. Ölék sokájik köllöt főzni. Gyöngö tűzön talám mék | két órájig is szutyogtattunk. Ha mēkfött, akkor tejfőt is szoktunk rátēnni, de anékü is jó vót. Ez még ujramelegítve is finom étel. Sűrűn nem főszttünk, mer azér ez | nēm könnyü étel.

Reggölihö régöbben szoktunk csináni sűt káposztát. Sűt krumpli, szalonna mēk pörcc (:töpörtyű) vót hozzá.

Az bisztos, hogy a káposzta a fő ételök közé tartozot minálunk, akárcsak a krumpli és a borsó (:bab).

Elmondta: Pesti Kálmánné, 61 éves.

Bakóca, 1982. dec. 23.

A régi ruházkodás és hajviselet

(Régen a ruházkodáshoz¹⁶ hogyan használták fel a kendert?)

A finomap kendörbü | készítötték a finomab | dógokat, amibü még ingöt is | a zén gyerkölkoromba készítöttek | még a fölñötteknek. Hétkönapló ingünk saját elkészítésü kendörbü vót. Alsónadrág (:gatyá) és a zing. De a régebbi üdőbe (:1850 körül), még öregapám idejibe, akkor még a zünneplő ruhákat is kendörbü készítötték. Nēmcsak a mi kösségüngbe, még a szomszét kösségögbe is. Úty hogy egész nyáron a vászombu készitöt ruhába járt a nép. Sēnkin | bódba vagy | szabóná vēt ruha egész nyáron (nem)... csak ünnepon vót. Hétköznap kendörbü készitöt ruhát hōrdosztak (:viseltek). Aszt mast a zutóbbani üdőbe | annyira kimēnt a divadbu, hogy má ěgyátalán nēm

is vet | sënki kendört. Későbbi időbe lassan, fokozatosan elmaratt a kendörtermelés. Uty hogy most má egyáltalán nēm termēnek.

Elmondta: id. Nagy László, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 21.

A hajviselet régen

(Milyen volt a hajviselet régen?)

A régi hajviselet? Eggyetlen embör vót a faluba, akire emlékszők, Bütykös Szászinnak monták. Annak a haját soha sënki nēm nyírte mēg. Ahugyan mēk-születött, (és) a haja kinyőtt, abbu soha sënki ęty szállat lē nēm vágott. Ujan hosszura hatyta, ahugyan vót. És befonyták, és elü ęty csomó bütyköt kötött. Ezér neveszték bütykösnek, mer egy bütyök lóggott a homlokán (:inkább a halántékán!). A zelső hajrészt aszt... (így viselték), a hátsó hajrészt aszt hátralfelé fésűték. ggyetlen egy (ilyen) embört ismertem; körülbelü tész, tizēn-ęy éves lēhettem, amikor mēkhāt.

Asztán a | régebbi időbe | akkor | nyirték a zembörök a hajukat | hosszura. Hāt később mindig rövidebre, uty hogy | nagyon gyorsan ā | a kilencszásztizēnnęgybeli háboru után | ezök a frizurák vótak, amik minālunk a férifjajnak | májig is van.

(Kik terjesztették a rövid haj divatját? Hallottam, hogy az első világháborúból megjött katonák rövid haját viseltek...)

Igēn. Amikor a háborubu męgjöttek tizēnnęyóc, tizēnkilēndzbe, hazaért mindön katona (NB! Ez tévedés! Sokan meghaltak a mocsoládiak közül!) Mer a tizēnnęgybeli háboruba tizēnnęyóc ęftü ötven, ötvenkét éves korig mindön ępkézláb (ember) katona vólt. És amikor onnan męgérték (:hazaértek) a zembörök, akkor nyiröd bajusszal, rövidre vágot hājjal. Azelőt sēnkinek – ez a nyírött, akkor angolbajusznak monták –, sēnkinek nēm vót. Azúta pejig a lektőbb embör aszt viseli. Męg most má it a falun is sokan, (a) fįatalok is borotfád bajuszt visēnek.

Elmondta: id. Nagy László, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 21.

(Nagymama, hogyan öltözködtek régen?)

A zembörök (:férfiak) régön vászongatyába jáltak. A szēllőzs gatyának néty szēbü (:szēlből) vót ęty-ęty szára, és térdön alu ért. A ząjját kirojtoszták. A zűnnepi gatyá apróra vót szēdve. A fehér vászongyng, a gyócsűng bő ujju vót, erre kerű a fekete puruszlik (:pruszli vagy kiskabát). Divat vót a hosszú

fekete átalvető (:sál), más szóval a nyakravaló. A férfiak régön még hacukát is hõrtak. Esz kis rövid dõrõku kabát vót | egy gombal. Nyitot vót, és dõrékig ért. Télüdübe a zembõrõk ünnepõn tulipányos kõdment vettek õl. Esz tulipánnnyal vót diszitve, és báránybõrbû készût. Ünnepkor kordoványcsizma került a lábba. Dógozónapon | nyáron bocskorba, kancabocskorba jártak, hidegõbb üdübe mæk tutyiba vaty pacskërba, na mæk kapcába. A szõgényõbbek nyáron mesztélláb jártak. A siheder gyerõkõk tizënõt éves korba kapták még a zelsõ csizmát. A kizsgyerõkõk malaclopóba aluttak. Ez ëGY | egybeszabot hosszú ing vót. Ebbe sokszor még nappal is jártak a zuccán a gyerõkõk, fõleg a szõgényõbbek.

A zidõsebb és módos asszonyok télõn háromnegyedõs hosszú kabátot vettek fõl, a prémõs kacabajkót. Nyáron a jó szellõs, lebõgõs rõpikét kedvették. Ez mëllick szorossan tapadó kis ing, mellény vót, és lëjjebb bõ berakások vótak rajta. Dõrékon alu màjnëm ujam bõ vót, mind a szoknya. Kellemes viselet vót nyáron. Erre hidegõbb üdübe réklit (:kis kabátot) húsztak.

A fíjatal lányok, mënyecskék szëllõssen ötõszkõttek, mer a fõsõ, színõs szoknya alá sokszor nyóc-tisz (8–10) farpéntõt is fõhúsztak. A farpéntõ vaty pufándli durva vászonbu készût, és három-négy ujnyi fõvårás vót a dõrëkrészné, hogy jó naty fara lëgyen a viselõjjinek. Késõb má përkálszoknya hejõttesitõtte a farpéntõket. A përkálszoknya fehér gyódcsbu (:gyolcsból, vászonból) készût, és dõrékig ki vót keményitve. Ez jó kitartotta a fõlëjje húzot selõmszoknyát. Mindig naty suhogás vót, ha nyóc-tiz lány egymás mellett sétát a zuccán. A pëntõk fõlë került a molszoknya. Ez vékony, fehér, átláccó anyagbu vót, és alatta a pëntõnek mindõn rånca, korca mëgláccott. A kis gyócsüingõt masnira kötõt szallaggal fokták össze a nyaknál. A nyakat bodor diszitõtte, még lóggõs gyõnygy. A bodor csipkés nyagdisz vót. Fehér gyódcsbu készût, és ujan gallér formájja vót. A ruhára nem lapút lë, mer mindik kikeményitõtték. A németõk mizlinek neveszték, és õk eszt horgolással diszitõtték. Ez a kemény gyócs | gyakran fõdõrgõte a nyakunkat. A lóggõs gyõnygy két-három | soros vót, és dõrékig ért.

A zsepkeszkenyõt (zsebkendõt) a szoknya korcába kõllõt tüzni. A silingõt (:slingelt, azaz hímzett) keszkenyõt rozmaring és sziv mintákkal diszitõtték, és piros színü fonallal a lány neve is bele vót vårva. Ezër a lányok ùty hejõszték el, hogy a legényõk jó láthassák a nevet. Dicsõség vót a lánynak, ha ëgy legény ellopta | és magáná tårtotta a keszkenyõt. Ameddig vissza nëm atta, bizod benne, hogy elvész. A zsepkeszkenyõnek ujan nagy vót a tisztõlete, hoty csak parádés alkalmakkó lëhetõt kitënni. Nem vót | szabad belefujni a zórunkat.

A zõregõk régõn hosszú haját eresztõttek, és ódalt, a halánték tájjján csimbógba kötõtték. A zõreg Szász Bütyõk vót a zutolsó embõr a faluba, akinek mæk csimbók vót a haján. Divat vót a haj zsirozása is. – A lányok és asszonyok coffot (:copfot) visetek, rencerint befonyták a hajikat, még a zü-

dősebb asszonyok is. Asztá divadba gyűtt a rövid haj. A lányok maguk szokták kormizni a hajukat. Sütővassal göndörítették, bodorították egymás haját.

Hát ijen vót régön a ruháskodás még a hajviselet.

Elmondta: Wéber Józsefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

1872-ben leégett a falu

(Hogyan égett le a falu 1872-ben?)

Égy nagyon nagy nevezetős történet vót öregapám elmesélése idejigbe. Ezörmőcszászshetvenkettőbe építették itt a vasutat. Akkor it vótak olaszok, gráněroknak neveszték (őket). A falu alsó felin, ahol még májig is ott áll a kocsmá, ot mullattak a gráněrok. Abba zűdőbe nádas még zsupos vót a falunak a legnagyobb része, a kocsmá, is alacsony, zsupfűdelű | épület vót. És a zot mullató olaszok | földgyújtották a falut. Asztán nem ám a falut, csak a kocsmát. A kocsmá elkezdött égni | pünköszt másnaptyán estefelé, hat órájba. Hatalmas nyugati szél fujt, úty hoty pėrcök alatt a zegész falu lángba | borút. Mėgmenteni nem lehetēt sėnkit. Még (:míg) a lekszėlső ház tulajdonossa ben járt a faluba, attu nyugottan, hogy űnőla nem lész | sėmmi bajj, annak is lėégött mindőne.

Elmondta: id. Nagy László, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 21.

(Mit hallott a mocsoládi tűzvészről?)

Hetvenkettőbe (:1872-ben), amikő itten lėégött a zegész falu, akkor a Szeli-kerbe lakott egy Vörös nevű. Na ez vesztire | ben vót a faluba, és éppen itt a mi házunkat burogatták be vizes lepűdővel – öreganyám sokszor mesēte –, akkor monták nekijje (egy Vörös nevű vót), hogy:

– Mőnnyön haza, mer ég a házik!

– Aszonygya: A mi házunk nem ég.

Alikhogy eszt kimonta, má szalattak érte, hogy mőnnyön má haza, mer má ég a tető.

Hát akkor égőt a háza, még a zegész falu. Asztán (Vörös) oda épített ęty cserepes házat. Ezők a Zábėlok (:Ábel család) laktak ottam még a Májerok... od benn a öreganyádék (:Bali Mária) alatt.

Elmondta: (Balogh) Tombi János, 64 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

A bognármesterségről

(Hol és kitől tanulta édesapám a bognármesterséget?)

Alsómocsoládon | Folkási Jánosnál | voltam tanonc | három éviG. Föl-szabadultam, töpfelé kellett a szakmát gyakorolni, tanúni méG. Magyar-székön Hèring János bognárná, Tolnán dölgoztam Gujás Miháj bognárná és tőp hejöm méG. Tékösön is vótam. Sőn (:Schön) János minD | kovács | de valamikor kocsigyárba dölgozott és | még őtőle is igen sokat tanútam, fé-dőrkocsi-munkálba sokat tanúltam tőle. És utánna vitész Sztankovánszki Pálhosz kerütünk, kerütem bognárnak. Ott is sok fédőrkös munkát, kocsimun-kát kellett csináni.

(Mikor lett önálló édesapám?)

Ezőrkilencász|hàrmindzlba kerütem Sztánkovánszki földbirtokoshoz | Mo-csoládra, és ot vótam ezőrkilencáznegyvenkettőjig. Negyvenkettőbe önálló iparos löttem Alsómocsoládon | ezőrkilencáZlötveniG. EzőrkilencáZötvenbe a Bikali Álami Gazdaságkosz kerütem, (és) ém vótam a zelső | iparos mont-hatnám a Zálami Gazdaságba. Saját szerszámomat vittem oda (elérzékenyül-ve mondja), és od dolgoztam. Onnét kerütem nyugdíjba jis. Későb még azér munkát kaptam Oroszlón | a Sèrtéstelepön.

(Milyen volt a műhely?)

Hád valamikor ā | zugyneveződ bognár ipar | ... (szerszámai voltak)... a gyalupat, kerékszék, észtérgapaD, vonószék (ezt) szijószéknek is neveszték és | tőb más apró... (szerszám) vonókés, gyaluk, különböző gyaluk. Ezög vótak a bognár... (Szerszámok)... a faragóbálta, különböző sablonok, ami-vel a kocsialkatrésztet rájzoltuk át, és azok után gyártottunk.

(Hogyan kell egy kereket megcsinálni?)

Hát ęty kereket... el tudom már csak mondani, hoty hoty kell. A fát, a zagyat ki kell észtérgáni, fúrni, kivésni és | a küllőket meggyártani, mők-csapolni, vonókéssel kidölgozni a zidomokat a küllőket, azd bevèrni a zagy-ba; kerékltségbe tenni ā | zagyat, és ottan belevèrni szorosan. És utánna a keréktálpakat kifürészlèni, ki..., először kirajzóni a zagyat; kőrt, amijen naty-ságba akarja zembör a kereket (készíteni), mer van első kerék, asz kisseb mind a hátsó, és így asztán kifürészlètük, ugynevezőt fäusztolással. (Nevetve és sírva mondja, mert tudja, hogy a német nyelvi szakszó érdekes számomra! P. J.)

(Hogyan kell kiszámítani a kerékküllők helyét az agyon?)

A kerékagyat be köllött osztani, mer tizenkét küllő van ęty kerégbe, és mindęn keréktálblba van két küllő. Téhát hat tálp és tizenkét küllő | kerül ęty kerégbe. És eZ... a kerékagyon (az) ugynevezőt kőrzőt | álitotunk be tizenkét részre | beosztva, és akkor avvà | mijen állásra kerút a kőrző, avval be lètt osztva tizenkettő | küllőrész a zagyra. És aszt kifúrtuk, kivéstük. A

küllőzés az íty történt, mondhatnám szemmérték(re), mert | aszy | úty kēllēd benézni hogy | a zelső küllőt | léc után... Hát eszt nēm is lēhet kima...(gyarázni)... ělmagyarázni | szó szerint (:szavakkal). És így lēd beküllőzve a kerék. Utánna együtt a keréptálp (ráverése).

(Volt olyan, hogy valami nem stimmelt?)

A küllőt | kalapáccsal ütögette húszta a zembör jobbra, balra, uty hogy az | egy vonálba kerűjjon a léc után, ěgyenös léc után. A zugynevezőt kétsoros keréknek nevesztük aszt. A zelső sor az ugyanűgy mēnt, mint | ha ětysoros kereket csinátunk (volna), de a másodikat aszt hozzá köllött | idomittani má ity fēlsrēgēn | jōtt össze | igēn. Uty hogy | a zelege, a zugynevezőt kocsikerék eleje | az egy vonálba kerūt, csak a hátsó (:a második) sor aZ | hozzásrēgēlt, uty hogy így nevesztük kétsoros keréknek.

(Hintót tudna-e csinálni még édesapám?)

Tunni tunnák, csak erő vóna hozzá...

(Hogyan volt berendezve a műhelye Mocsoládon?)

A műhejbe déli oldalru lehetöd bejárni. A zablak előtt át a legjobb gyalupadom, hogy jobban láthassam a | munkára fogod darabokat még a szērszámokat. A gyalupad közelibe vótak a leggyakrabban kézbevēt szērszámjaim: a vonókésők vaty szijókésők, a furdancsok és a mérőeszközök például a | cirkli még a vinkli. A lábbal hājtható ěsztērgapad a műhej ěggyik sarkába vót. Ezön ěsztērgátam ki ja kerékagyat még másféle apró tárgyakat. A műhej közepe tájján vót mindig a heje a kerékszéknek vaty szatlērszéknek. Ebbe került bele a | kerékagy; és it történt a küllőzés, vagyis a küllők beverése a kerékagyba, na még a talpalás is. A falon lóktak a sablonok, minták. Ezōkkel rajzoltuk ki például a keréktálpakat, a kocsi elejinek még a hátujának a fő idomajit. Kis faliszekrényōgbe, a cājgrámágbá vótak a vésűk, a furuk, a szōgek, a fōstékōk. A műhej közepin át a faragótuskō. Ezön faraktuk ki a kerékagyat, a küllők anyagát még a talpnak valót is. Persze csak durván, mer a finomab munkáhō más szērszámok köllöttek. Sokféle gyaluval dōgosztam. A kifűrészölésōket álványok, bakok segiccségēvél végesztem.

(Kocsin kívül még mit tudott csinálni?)

Sok mindōnt. Tragacsot, talicskát, rōzsekōtōzōt, tilulót, dagasztōszékōt vagy dagasztólábat, szērszámnyeleket, ekegōrōndōt, szānkótálpát, mosóteknyōt, gyurōdēszkát, bōllérfát vagy akasztót, régōbben még jármot is. Faluhelōn köllött ěrteni a zasztalosmunkákphō is. Tuttam űvegōzni és fōsteni.

Így vót ez régōn.

Elmondta: Pesti Kálmán, 71 éves.

Bakóca, 1982. dec. 23.

Munka a téeszben

(Ángyom, milyen munkák voltak a téeszben?)

*Tavaj tavaszkor krumpit válogattunk it fönn a Pörösön a | prizmábu. So-
kan vótunk ott asszonyok, és a zèlnök odagyün, nagyó jó kedve vót, ot ma-
cërátá a zasszonyokat:*

– Mindönkinek köll éggyet danóni!

*Hát én a végire marattam, nèm nagyó jó kedvem vót. Többijek má danótak
éggyet. – Hát körösztyánám, magának is kő ám éggyet danóni! – Hát, mon-
dom, jó van, danolok, mind èlnök mæg nè sértőggy ám érte! – Nèm, csak
danójjon, amijent akar. Akkor évesztém: Elnök ur az irodába. | De rövid a
cèruzájja. | Édös lelköm nè csodájja, | Egész falu aszt hasznájja.*

Ne, mondom, most mëkkaptad! Ha teccik, jó, ha nèm ugy is jó.

Elmondta: Bali Imréné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

(Maris néni, milyen munkák voltak a téeszben?)

*Mindönféle. Ugyè mink meccöttünk tavasszal a zösszes gyümöcsfát. Gyö-
nyörü gyümölcsösse vót a téjesznek ot kinn a | Flasics-tanyának monták.
Gyönyörü almafák vótak, gyönyörüjek... Mægmeccöttünk, fõmáasztunk azokra
a fákra, kis fûrèsszel | mindönt lèfûrèszútünk. Szègény Pap Màrgit, Vadász
Margitka... Hát mink csak fõmöntünk, a többijek csak alu meccötték, mink
azér fõ tuttunk mënni ja fára. Istenöm! („Emlékező” hangon mondja.) De
asziszöm, mos má nèm mënnénk föl.*

(Ez a mágocsi határban volt? Olyan messze is elmentek dolgozni?)

*Elmèntünk. De gyüttek ám értünk Zètõrral; utób má vót busz. Akkor, avvã
(mentünk, és) mindèn rëggè hét órára it köllöt lènni.*

(A mágocsiak ide jöttek-e dolgozni?)

*Gyüttek, gyüttek, Amikor id vót a dolog it fönn... izén, ère a Vàrgányán
mindöm mæg a Pörösön, a köblényijeknek is è köllöd gyünni mæg a szalat-
nakijaknak, a bikalijaknak is. Hãrom vagy néty csapad vót: Bikal, Mágocs,
Mocsolád, mëk Köblény mëk Szalatnak. Ezök mind it vótak èty helön, mink
annyijan vótunk, mind a zorosozok. Jãj, de annyira szépen tuttunk mindig
énekõni. Débe (:délkor) aszonták: – Nahát, most énekõjjünk! Nahát most
énekõjjünk! Nahát most danójjunk! Most mocsoládjak, magik is danújjanak!
Hú, aszonygyák, de szép! Há hun hallották? Sokszor így monták. Hát, mon-
dom, a régijektü | hallottuk. Na akkor űk is akkor... na | háteszt mink is
mèktanulunk. Akkor a szaloknajiak azok is ujan vík kedélü népeg vótak mæg
a köblényijek. Ű, azok annyira tuttak dalóni, hogy nagyon.*

(A szomszédos községek dűlőneveit is megtanulták?)

Mink annyira nem tuttunk. Mink csak a magunkét. Annyira nevettek éccer, mikor ide főmöntünk a temető fölé. Akkor aszontuk: Na, most emögyünk a Pila utra. Hāgat a Vendel, aki vót a csapatvezető.

– *Mit mondunk? Hāt aszt, mondom, az a neve, hoty Pila ut.*

– *Hāt nē beszéjjön!*

– *Hāt az az.*

Akkor nevettek, aszonygyák, még ijen dülőnk is vót? (Nevetve.) Mēg Vargánya mēk hāt mindönt... ē tuttunk (mondani) mindönt, a mijenket, de a mágocsijakét nēm tuttunk. Űk tutták mindēggyik, a bikalijak mēk hāt a szatlnakijak (is a magukét).

Elmondta: Németh Jánosné, 77 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Jegyzetek

¹ A fontos témakör teljesebb szókincsének feldolgozása folyamatban van.

² Régen lovakkal nyomtatták a gabonát; a rozst pedig cséppel verték ki, és szalmájával, a zsúppal fedték be a házakat. Vidékünkön az első cséplőgépet (a helyi hagyomány szerint) Zentai János működtette. A nyomtatásról Kulcsár József is megemlékezett (Hegyhát. 236).

³ A filoxéravész főleg 1890 körül pusztított ki sok szőlőt Alsómocsoládon (Kulcsár: Hegyhát. 236–7.).

⁴ A kendertermesztés munkafolyamatairól lásd még Kulcsár: Hegyhát. 247.

⁵ A fonás és szövés munkálataihoz vö. Kulcsár: Hegyhát. 238–39, 247.

⁶ A kastélyt vitéz Sztankovánszky Pál helyi földbirtokos emeltette 1920 körül nemes őseinek birtokán. Helyreállítására és átépítésére az 1980-as évek végén került sor a MÖBIUSZ (ma: DÉLHÚS Rt.) költségvetéséből.

⁷ A kisházások voltak régen a falu legszegényebb emberei. Mivel a két holdnyi földből megélni nem tudtak, napszámba jártak módosabb gazdákhöz. Nyáron elmentek „masinázni” (cséplőgéphez dolgozni), és volt közöttük kubikos meg részesesarató is. A legszegényebbek a *cuhadosok* voltak, akik egy köcsög aludttejért is vállaltak munkát. Az 1865-ös kataszteri térképen „kisházás”-birtokosként az alábbi nevek olvashatók: Márcz János, Gerber János, Tombi István ifj., Dékány Mátyás, Weisz Antal, Márcz Józsefné, Jauch Mihály, Kerner Lőrinc, Grób András, Szieber Antal, Preitenbach János, Rausch Antal, Keresztes József, Mayer József, Szieber Ádám, Ábel Jánosné, Geiger Józsefné, Pitz György, Keimbaum Józsefné, Eppl János, Huth Imre.

⁸ Nagy László adatközlőnk szerint a *Polár* családról nevezték el a gödröt *Polár-gödörnek* vagy *Polár-gödri-nek*.

⁹ 1899 őszén állíttatta Varjú János. „A kereszt ára 100 frt, kerítése 18 frt, alapozási munka téglával együtt 2 frt 45 kr. A keresztet Manger Imre pécsi subsidiárius 1899. nov. 1-jén

Mindenszentek napján szentelte fel – írja Sipos Imre plébános 1899-ben a Historia Parochialisban.

- ¹⁰ Nagy Lajos (Notitiae I. p. 53.) 25 zsidó vallását említ 1828-ból Mocsolád neve alatt; és Fényes Elek szerint 1836-ban 35 zsidó élt a faluban. A számuk egyre fogyatkozott, hiszen 1869-ben 8, 1880-ban 6, 1890-ben 4, 1900-ban 4, 1910-ben 4 zsidó vallású lakott Mocsoládon. 1920 táján költözhetek más faluba, mert ettől az évtől községünk hitfelekezetei között a zsidót már nem találjuk.
- ¹¹ Zentai János (JPMÉ 1967. 81–87) érdekesen foglalta össze Radics József „kalandos” élettörténetét, és találóan jegyzi meg: bár Radics József MÁV-altisztként szellemiekben kissé emelkedni tudott, mégis „A paraszti társadalomba beleágyazódott ilyen ember továbbra is részese maradt a népi kultúrának... és a gyermekkori folklórhatások még késő aggsága korában is fel-feltörek emlékezetében” (Zentai: i. m. 81.) Hogy Radics József szövegeinek különös nyelvi értéke van, azt e sorok írója (P. J.) is érzékelte 1964-ben, amikor vele a beszédfelvételek készültek.
- ¹² A kenyér itt régen a táplálkozásban fő étkezésnek számított, mert gabona bőven termett. Kulcsár szerint (Hegyhát. 235) „Jó kenyeret esznek; a pogácsa, kalács, rétes is gyakoribb vendég asztalukon. Tésztafélét egyáltalán töménytelen mennyiségben pusztítanak el, úgy, hogy egy 7–8 tagból álló családban nem ritkán 30–35 métermázsza gabonát is fölélnek egy év alatt.”
- ¹³ A mosás munkafolyamatát adatközlőink úgy mondták el, mint ahogy Kulcsár is megörökítette (Hegyhát. 247).
- ¹⁴ A hegyháti emberek életmódját, az időtöltő egykori szórakozási formákat, a pásztorélet változásait Kulcsár színes leírásaiból ismerhetjük meg legjobban az 1890-es évekre vonatkozóan (Kulcsár: Hegyhát. 229., 231., 233–35.)
- ¹⁵ A száz évvel ezelőtti táplálkozásra és az ételekre vonatkozóan lásd Kulcsár adatait (Hegyhát. 234–35., 238.).
- ¹⁶ A régi ruházkodás és hajviselet kérdéseire vö. Kulcsár: Hegyhát. 226., 227., 228–29.
- ¹⁷ A helyi bognár kisipar történetéhez és szókincséhez lásd Pesti Mária „Az alsómocsoládi bognár kisipar munkafolyamatai és műszókincse” c. tanulmányát ebben a kötetben (238–309.).

II. SZELLEMI KULTÚRA

A község múltjából

(Laci bácsi, a falu történetéről tudna beszélni?)

A falunak a legérdökössepe történetit még a zöregapámtu hallottam. Tiz éves vótam, amikor öregapám mékhát. Asz sokat mesét a falunk történetéről. A falu története az vót, hogy a Pusztatemplomi-dülőnek¹ nevezünk aszt a dülőt, ahun valamikor régön | ez a falu (:Mocsolád) vót. De má akkor is téglábu építöt házak, épületök vótak, mer a küjtörmelékök még ma jis szemtanujja (:bizonyítéka) annak a dülőnek, ahol valamikor a falu vót. Asz körülbelü äty kilólméterre fekszik a jelenlegi kösséktü. A jelenlegi kösség valamikor | jóval főjebb, ägy gödörlvőgybe | vólt elterülv, ahol most (:ma Felsősarok) má csak alig äty-két ház van. A későbbi időbe, amikor má | cseréptetős házakat építöttek | mindik kijeb | jöttek a faluhol. Polár gödrinek neveszték aszt a hejet, ahol | äty Polár nevü család lakott ott, attu kijebb asztán abba a gödörlvőgybe huzódot még | a | huzóttak még a házak. Na de akkor asztán későbbben hát ère lèjebb, a falu alsó részire építöttek a házakat..., ahol most má a falu a zén időm alatt is nagyon sokat fejlődött. Kilencvenkettő hászlszám vót | ötven, ötvenöt évvel ezelött, és mast má | szászhatvan (:160), szászhetfen (:170) hászlszám körü vagyunk. Annyit fejlődött a falu a zàlsó felire. Kihuzódott a gödörbü, a zugynevezet | völgbü.

Elmondta: id. Nagy László, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 21.

(A gabona- és kukoricatermesztés mellett községünkben a kertgazdálkodásnak is fontos szerepe volt. Hol létesítettek ilyen kiskerteket?)

Közel a faluhó, még ujan helön, ahun kicsit nedvesseb vót a föld, még azért öntözni is lehetött a palánták ütetésekor. – A Káposztáskert ez ägy nagyon kis terület vót. Tényleg màjnëm ugy van, hoty csak káposztát lèhetne benne termèni, de még annak is | kicsi vóna. – Monygyuk, akinek tisz hótt (:10 hold) terület vót a határba, annak it mértek | tizenöt netyyszögölet. Anná nagyop terület it nëm vót. Na most, akinek negyven hótt főggye vót, az néccör tizenöt ölet kapott. Vót uan is, aki elatta. Nëm vót érdömös neki odamènni | művèni, iszèn tizenöt néccögölre nëm vót érdömös a zekét (:ekét) lètènni. De azért csak hatyta mindëggyik, mer itt äty kis káposztát, paprikát, zöccségöt

lehetött ezönn a kis területön termēni. Nagyó jó termőfőd vót. A nedvesség sē hijányzot, mer a Faluajjaji-rét l még a Malom-árok szegéjjözi keletrü. Igy asztám mégvót a nedvesség is l mék szárazság idejinn is. Utyhogy a konyhakerti növényök bisztositva vótak ezön a területön mindön családnak.

A Kertvégi-dülő ez mögin csak uan kjegészittő főd a kendőrfődekkē (együtt). Ez is nagyó jó minőségü főd. A Nagy ucca kertyeinek a végibe van, és bármit termētek itt, krumplit vaty konyhakerti növényöket, a zillető kosárba hazavitte. Hazagyütt tizēnēgy órakor ebédöt főzni, kimēnt a Kertvékhő, onnan hozott ēty kosár krumplit, zőccségöt, mék paprikát... Erre a célra nagyön jó vót. Ugyanakkor takarmány célra is, mer százötven néccögölre vetöt lucērnát, akkor mégvót a malacoknak a zőD. Utyhoty csak kiszalatt, és má még is vót a kis lucērna a zállatoknak.

Elmondta: Bódog János, 52 éves.

Alsómocsolád, 1964. dec. 27.

Karácsony és újév körüli szokások

(Milyen szokások voltak karácsony táján Mocsoládon?)

Nagyapám idejibe karácsony este l estére az vót a szokás, szòval ēgy naty szobába laktunk, vót ēty testvéröm, ēgy lánytestvéröm (:Bali Mária) még apám, anyám, nagyapám; nagyanyám az má előb mēkhāt. Az vót a szokás, hogy este, mire vacsora vót, ēgy nagy asztal vót, az alatt annak a zajját l mēgrakták ēgy jó kötő (:teherhordó ponyva durva vászonból) szénával, akkor ēgy zságba tettek zabot, kukoricát, buzát, árpát, összekeverve. Esztet l a karácsonyi ünnepögbe l a baromfinak még ā l lovaknak is esztet (adták) még a disznóknak is. Mindön álat eszt kapta. Asztán odatētték a szērszámot, a lőszērszámot is a szénára mēk csēngöt. Asztán nēm akartunk szót foganni, akkor l elővētték a csōngöt, asztám mēkcsōnggették. Akkor mindig mēkszeppentünk ēty kicsit. Bizony sokszor szót az a csōngő...

Elmondta: Bali Imre, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

(Milyen karácsonyi hagyományokra² emlékszik Maris néni?)

Most akkor a rózsavíz. Az mēg (az volt, hogy) karácsony röggel, aki a zelső vödör vizet viszi (be a kútról), az a rózsavizet viszi, és egész évbe egēsségös marad, szép l piros lész a zarca. A régi öregök l fölkētek má hajnalba, bevitték a vizet, nēhogy a szomszéd elvigye a szőröncsét.

Két karácsony közöt (: a karácsony és vízkereszt közötti napokon) mēg nēm szabad babot főzni, mer kellősös lēssz a zegész család. – Karácsony napytān savanyókāposztāát sē lēhet ēnni, mer nēm lēssz ēdös a Jēzus. Édös dógokat szoktak ēnni, ēdös tōrmāt, ēdös märtāsokat vagy ēdöskāposztāt. Ijenöket szoktak főzni, hogy egész évbe a Jēzus ēdös lēgyōn.

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

(Nagymama, milyen szokások voltak régen Mocsoládon karácsony és újév körül?)

Úty tårtották, hogy ujév napytān korān kő főkēni, nagyon korān. És ad-digra oda vót készítve a fejsze, hogy arra léptyünk, hogy egész évbe ujan l vasegességössek maraggyunk, ujanok lögyünk mind a vas. Arra köllöt rá-lépni. Mikor asztām mozsódoba (:mosakodni) mōntünk, akkor l anyām mē odahozta kezūngbe a piros ālmāt, hogy avval mosakoggyunk, hoty pirossak lögyünk. Ez is ēty szokās vót.

Karácsonykor mēg ēdösapām behozta a naty szénaköteget l a zasztal alá, a karácsonyfa alá, (és) aszt monta, hogy:

– Ha ebbü észnek a jószágok, az mind jó telel, mēg a disznó is jó mēkhízik. Ez azér vam benn. A zágy alá mēk kosárba tették a morzsút kukoricát, hogy a tikok jó tojók lēgyenek. Ijen szokāsok vótak.

Mēg a jis a régi babonākhó tårtozot, hogy l ujjev napytān a gazdlasszony nēm két föl a zasztaltu, hogy a tyukok jó tojók lēgyenek, mēg jó kotyójjanak. Akkor a lányok csinyáták mēg a l mosogatást, főzést. Jó darabig l nēm két föl a mama.

Elmondta: Wéber Józsefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

A lucázás, kottyozás

(Mikor volt a kottyozás?³)

Luca napytān (:dec. 13-án) van a kottyozás: „Kity-koty, kity-koty, māj hajná lész, mēj mēgvérad...” ijem pár vèrsöt mondanak, és akkor kapnak ēty tojást (a kottyozó fiúk). Na mēg diját, ālmāt, pénct, ki mit ad nekik. Mer az (:a kottyozó) viszi a szöröncsét:

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

(Mesélje el édesanyám, hogyan ment itt a kottyozás?)

Régi, falusi népszokás vót itt a mi falungba is a kottyozás | december tizenharmadikán, Luca napkor. Legelsősorba is a rokonsághó kütték a kizsgyerőkejket, azután a falu népejikhó, ahová csak kedvik vót bemenni | mindönhová. Beköszöntek, bekopoktak: „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szabad-ë kottyozni? – Szabad.”

Akkó létérdét a kizsgyerök, a háziasszony körül szórta kukoricával, mintha a kislcsibéknek szórná. Akkor (a gyermek) elkeste:

„Kity-koty, kity-koty, màj mëgvérad, mëj hajnó lész.

Këtöknek annyi csibéjje lögyön,

mind a zégön a csillag, földön a fűszál!

Kity-koty, kity-koty, mëj mëgvérad, màj hajnó lész.

Këtök tiktyának annyi tojássza lögyön,

mind a zistállóba a lószar!

Kity-koty, kity-koty, màj mëgvérad, màj hajnó lész.

Këtök disznójjának ujan vastak szalonnájja lögyön,

mind a mestörgèrenda!

Kity-koty, kity-koty, màj mëgvérad, màj hajnó lész.

Këtök lányának mëg ujan naty csöcse lögyön, mind a bugyogós korsó!

Kity-koty, kity-koty, màj mëgvérad, màj hajnó lész.

Këtök disznójjának ujan naty szalonnájja lögyön, mind a zajtófélfa.

Kity-koty, kity-koty, màj mëgvérad, màj hajnó lész.

Këtök disznójjának ujan hosszi kóbássza lögyön, mind a harankötél!

Kity-koty, kity-koty, màj mëgvérad, màj hajnó lész.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!”

Akkor a háziasszony | hoszta a piros almát, diót, pénct, és nagyon mëköszönte, mer hát ez naty szöröncse vót a ház népíre, de főleg a háziasszonynak.

Elmondta: Pesti Kálmánné, 42 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

(Volt-e lucázás Mocsoládon?)

A lucázásru annyit tudok mondani, hogy régön, valamikor hãjnalba mëntek a szegény gyerökök a zuccákon. Nagy zacskókat vartak nekik a szülejik, aszt vitték magikkal. És ebbe rakták aszt a kis ajándékot, ëggyemást, amit a kottyozásér kaptak. Te jis ëjártá kottyozni, szépen tuttat mondani a vërsöt. Mindig nagyon vartunk, hoty szöröncsét hozz a házra.

Elmondta: Wéber Józsefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

A subrikálás

(Ángyom, el tudná mondani a subrikálást?)

Hát abba a zidőbe, amikor mék fíjatalog vótunk, gyüttek subrikáni. Most má e jis émarad. De annyira bánom, mer addig nēm vót kellésöm.

Mikor gyüttek, beköszöntek, hoszták a subrikát. Asz fűszfavesszőbü vót fonyva. Asztám beköszöntek, hogy:

– Dicsértessék a Jézus Krisztus! Szabad-ë subrikáni?

– SzabaD, szabad.

Aszt akkő neki! Legelőször a háziasszonyt (verték), csak uty pufogott.

„Fris lögyön kē! Jó lögyön kē!

Egésszégös lögyön kē!”

De közbe ahányat mondot, mindig rácsapott.

„Kelésös nē lögyön kē!

Mikor vizér klűdik kēdet,

bort hozzon kē!

Jót főzzön kē... de eszt mindönt...

Jó vāró lögyön kē!

Jó fonyó! Jó kötő!”

Ez mind így mēnt. Akkor még neki ja lányoknak! A zágyba vótak, ott is l mekkeresték, hoty hun talájják még őket. Amēre vótak, oda mēntek utánnik.

Asztán neki! Pufogot, hogy:

„Jó vāró légy! Jó fíngó légy!

Jó egésszégös légy! Kellésös nē légy!”

Mindönt montak ijemféléket, amit jónag gondótak. Még a házigazdát, a zegész családot éverték. De hát azér má vártuk is, hogy l gyűjjenek, mer hát hotyha nēm gyütteg vóna, most azér van kelésöm, mer nēm gyünnek subrikáni.

Asztán ez így mēnt. A kottyozás után l gyütt a subrikállás. Luca naptya december tizēnharmadikán van. Aprószentök naptya pedig december huszonnyócadikán van.

Elmondta: Bali Imréné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

(Maris néni, mikor van a subrikálás ideje?)

A subrikállás aprószentök naptján (:dec. 29-én) van. Akkor elmēnnek a gyerökök l hājnalba má l subrikáni. Viszik a subrikát, és jó egésségöt kívánva jó éverik a házbelijeket. Subrikáni csak kizsgyerökök (:fiúk) mēntek l mindig, lányok nēm. Ijenöket montak: „Fris légy, jó légy, egésszégös légy! Jó fíngó

*légy, betegös nél légy!" – A jókívánságokér álmát, süteményfélét, kalácsot
mék pár fillért, forintot szoktak anna a subrikállóknak.*

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

A regőzés

(Ángyom, hogyan ment régen a regőzés?⁴)

*Kaposszekcsőn mék Csikóstöttösön is | abba a környégbe, Baranyába |
az vót a szokás, hoty karácsony este, ahol vótak lányok, odalméntek a legé-
nyök regőzni. Összeszedelők | amennyi legény vót, össze... naty kocsilő-
csöket kiszették | még naty | fákat, és rákötöttek nagy láncokat, hogy menné
jobban csöröggyön. És eméntek a lányosházakhoz | a legényök, és akit hát
kiszömöttek, teccöt nekik, aszt odaregőszték. Bemén... odaméntek a gangra,
asztán... „Haj regő, rajta! Pölöskeji bájca...” asztán ütötték körbe a gangot
lő. Amélliknek fődezs vót, aszt ölég vót mékcsináni | másnap. (Ritmusosan,
énekbeszédszerűen mondja az itt következő regölés szövegét.)*

„Haj regő, rajta! Pölöskeji bájca!

Belepödöröggék, mint a réce farka!

Id van egy nagy lány, kinek Kati a neve.

Amod van egy legény, annak Jancsi a neve.

Ez Isten oda | tárcsa,

kebelibe rejcse,

magának szeresse,

üket összeho...(zza)... házasiccsa!

Haj regő rajta! Pölöskeji bájca!

Belepödöröggék, mind a réce farka!

Amod van egy Böske, kinek Böske (nevet!) a neve... (tévesztés!)

Emid van egy legény, kinek Jancsi a neve!

Haj regő rajta! Pölöskeji bájca!

Belepödöröggék, mind a réce farka!

*Hát persze nagyon főtörött a gang, asztá a zembör | (a házigazda) mék-
haragudot, fokta a | fejszét, od benn, (és el)zavarta őket. Akkor lőtörték a
kapunak a cifrasággyát.*

*– A Krisztus vergyöm még bennetöket! Ném ölég, hogy a gangot is fő-
törtétök, még a kerítésnek a cifrasággyát is lőtörtitök?*

*Asztán szitta-hörta őket. Akkor eméntek másik házshó, és így sörba mind
a lányosházakhoz, asztán összeregőszték a legényöket a lányokkal.*

Elmondta: Bali Imrnéné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

A maszkázás és nyársdugás

(Bözsí néni, hogyan történt a nyársdugás?)

Nyársat is szoktak dugni. A nyásra összeírták, hogy hát ugye mit csinát... (nem jól)... a böllér, még a ház népirü is mindönt írtak, akkor aszt rátették egy botra, és bedukták a zablakon. Akkor (bent) lëvëtték, elóvasták, akkor tettek a botra hürkát még amit hát | akartak. A fánkot is beletüsztek a bodba. És akkor meglesték (nevetve), hogy kik vótak azok... (nagyon nevetve)... De elszalattak sokszó, nem tutták meglesni. Utánna mëntek vissza érte (a hürkáért) ezök a gyerökök, a pajtássaim (nevetve).

(Versbe volt szedve a szöveg?)

Versbe.

(Kik írták ezeket a verseket?)

Hát a fíjuk írták.

(Mindenkí tudott ilyent írni?)

Persze, persze tuttak.

(Kí tudott legjobb vőfélyrigmusokat írni és elmondani?)

A Piszër Jóska még a Balog Jancsi (:Tombi János) bácsi. Az mëkhát má. Na, tényleg az is.

Elmondta: Czukor Józsefné, 76 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Hogyan szoktak régen maszkázni?)

Igy este, mikor vaktak disznókat, akkor este elöt fölötösztünk, kí mijen ruhába, és akkor elmöntünk a disznótoros vacsorához, asztán ottan attak kí hürkát, kí fánkot.

(Minek szoktak fölötözni?)

Eggyik papnak, a másik még mënyecskének még boszorkánnak, mindön-féle... kí mijen ruhát húzot föl.

(Volt-e olyan, hogy valahol nem engedték be a maszkásokat?)

Nem vót ujan hel, mer mindönhol azér beengettek azér bennünket. Még vacsorát is kaptunk. Odaütettek a zasztalhol. Köllöt vacsorázni velik.

(Nem szégyellték a maszkások, ha felismerték őket?)

Nëm szégyötiük magunkat. Nëm.

(Milyen álarcokat szoktak felölteni? Miből készült az álarc?)

Ijen örek harisnyaszárakat... Papirozsbu ijem mit tudom én... ijen kiföstött álarcok lëttek csinávã... Így akkor má nëm ismertek föl bennünket. Elvöltünk a cigányohol is. Azok söprüt, fejszét foktak felénk (:ránk). Kiabátak cigányu: „Municsicsi págubá inyimã...” Akkor menekütünk, majd összetörtünk egy-

mást a zajtóná, ujan szaladás vót. A főzőkanállal ütöttünk üket. Aszt is vittünk (meg) kosarat. Abba atták a burkát.

(Nyársat dugni⁶ hogyan szoktak?)

Hát, aszt is megirták papirosra, egy botra rátették, és akkó bedopták a zajtóba. Asztán irtak rá mindönféle dógokat...

(Miket írtak ebben a nyársban?)

A böllérrü mēg a háziasszonyra... mindön... bele vót mindön vicc írva.

(Ha jól sikerült a nyárs szövege, akkor kaptak érte valamit?) *Igën. Ha nēm jól, akkor mēg nēm.*

(Mit raktak ki a nyársra?)

Húrkát, fánkot...

(Hogyan vihette el azt a nyárs írója úgy, hogy észre ne vegyék?)

Nem tudom eszt. Régön vót. – Pesti Kálmánné mondja: Hát későbben vitték el, amikor má alutt a házigazda. Mer azér, ha mēg akarták tunni, hoty ki vót (a nyársdugó), akkor kivürü leste, hoty ki gyün el érte. (Ezért) A lektőbb esdbe nēm vitték el, amit a nyársra tettek.

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.

Pesti Kálmánné, 42 éves

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

A hurkatánc

(Hogyan ment a hurkatánc?)

Hát emöntünk mindig. Vót ęty család, ot vót a barátnóm, Jani, a zanyád. Oda szoktunk mēnni, ott őtösztünk föl ki fíjunak, ki cigánynak, ki jennek, ki jannak. Állarcot tettünk ránk, és mēntünk. Kosarat vittünk | ugyē (nevetve mondja), abba kaptunk a hurkát mēk fánkot. Kolbászt aszt nēm igën kaptunk, mer nēm vót ugyē még mēksütve (nevetve). Nēm osztogatták, de hurkát mindik kaptunk. Hazamēntünk, nekiűtünk ot nálatok (nevetve), asztán ęttünk. Nēm felejtöm el soha.

(De hol táncoltak?)

Jā... bemöntünk a szobába, kőrbe fogósztünk, és táncótunk. Bot is vót nálunk, mer kanász mēg ijem | féle is vót. És akkor kopogattak (a bottal), és táncótunk kőrbe.

(Mit énekeltek ott?)

Ami gyütt, mindönt. Ezöket a régi nótákat.

(Akkor a hurkákat voltaképpen a táncért kapták a végén?)

Igën.

Elmondta: Czukor Józsefné, 76 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A farsang

(Hogyan mulattak farsangkor?)

Fàrsankor má hétfőn ékesztünk... hétfő, ket, szërdán éjjelig mullattunk. Napközbe aluttunk ëty kicsit, este mindig má mõntünk a bálba mëgin. Nagyon szép vót.

(Kik muzsikáltak?)

(Nevetve) *Csárdás János bácsi hàrmonikával mëg akkor vót a Rédër András bácsi, ez a rezezs l banda (:fúvós zenekar). Azok kijártak ide fujni (:zenélni) l a kocsmá elé, hifták össze a vendégöket. (Nevetve) Hëj, akkor má mõntünk is! Akkor màjnëm tizëneggyig (:11 óráig) muzsikáltak a rezes..., a rézzel (:fúvós hangszerekkel), utánna mëg má hàrmonikával, evvel-avval. De nagyon szép bálók voltak akkor.*

(A kárásziak is szoktak itt muzsikálni?) *A kárászijak is, a tékösijek is muzsikáltak itt. Rédër András l mëg ki jis méG?...*

(A mágocsiak. A Barát Náci?) *A Náci is. A zén lakodalmamba mëg az muzsikát, a Náci...*

(Mi volt az a ganyésbál?)

Asz?... Hát aki attá a tèrmöt, a szobát, annak mindöm pár vitt ëty kocsi trágyát a fõggyire...

(Vagy ahogy itt mondják ganyét...)

Ugyë (nevetve) és... ez mëg édösanyám korába (:1910-1920 között) vót ám, mikor édösanyám vót fíjatal. Azër kapták mëg akkor a szobát, és ot vót akkor a bál.

Elmondta: Czukor Józsefné, 76 éves.

Alsómocsolád, 1997. okt. 27.

A farsangolás

(Volt-e nálunk régen farsangolás?)

Hogynë... Fàrsangba is vót régi szokás, hogy l ëlgyüttek más falubu öre-göbb embörök, akinek nëm vót úty sënkiije, szëgény vót. Mer ujankor mëglrakták a vászonyltarisznyáját szalonnával, ódalassal, kóbásszal, ki mit adot nekik. Mihozzánk is szokod gyünni egy magyarlegrögyi öreglembör, és az mindig be szokot hozzáng gyünni. Kopogot má kinn a gangon (:pitvaron), má kopoktatta ja bottyát: kip-kop, kip-kop, kip-kop... Akkor nagyot zörrent a zajtón. Akkorát ütöt rá, hogy mi kizslgyerökök hát mëgijetünk, de édösa-nyám rágyüt, ki jez, és aszonygya: – Na, mámëg it van ám má!

Hát asztán beeresztünk, begyün. Koppantot hármát a bottyával a földre, akkor elkeszte:

Kip-kop fársáng!

Megőté a zártánt,

de nēm aggyák májját,

csak a szalonnájját.

Ha nēm annak szalonnát,

kivágom a zablaktyát.

Kop fársáng! Kop fársáng!

Mink mēg nagyom megijettünk, mer aszittünk, hoty tényleg kijüti a zablakunkat. (Nevet) Így vót.

Elmondta: Wéber Józsefné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec 23.

Húsvéti szokások

(Milyen húsvéti szokások voltak Mocsoládon?)

Szoktunk tojást fösteni. Ez úgy mēnt, hogy gicával rárajzótunk a mintákat vijazbu. Vót virágos, gerebjés mēk sokféle. Utánna hāmahèjat tettünk lábosba, és ebbe a lébe barnás színűjek lēttek a tojások.

A himőstojásokkal kókányúni szoktak a gyerökök husvét napján. Egymáshó ütötték a tojásokat, és az nyert, akinek a tojássza nēm töröd be.

Husvét napján, röggel vót a huszszentölés a templomba. Kis kosárba elvittünk oda a sunkábu egy darabot, kóbászt, tojást mēk kalácsot. A pap mēkszentöte. A szentött ételöknek valahogy job vót a zize, mint a többi ételnek.

Husvéthétfőn szokták egymást meglátogatni a körösztlszülők. Szépen ébeszégettek a föl nőttek, a gyerökök mēg jáccottak egymással. A gyerökök kis ajándékokat kaptak: himőstojást, almát, kalácsot, cukrot, csokoládét, ijesmiket.

Elmondta: Czukor Józsefné, 76 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Milyen húsvéti játékokra⁸ tud visszaemlékezni?)

Hogyan is jáccottunk a Falurétön? Sorba köllött áni. A sor végén át egy legény, a sor elejirü két lánynak előre köllött futni, hogy ott elérgyék egymást. Ha ez nēm sikerüt, és a legény elkapta a zéggyik lányt, akkor mēkcsókúhatta.

(Mi a neve ennek a játéknak?)

Utolso pár, előre fuss!

Na még ujan is vót, hogy a legényök a szomorufüsza lèhajló ágajibu hintát fonytak, és abba hintásztatták a lányokat.

(Milyen húsvéti tojásokat csináltak?)

Szépeket. Mèg lèt hímözve ijen gicával, és akkor hàjmahéjba lèt mèkfözve. Attu ujan szép l piros, barnás színt kapott.

(Hogyan kókányoltak a fiúk, legények?)

Összeütötték a két himöstojaş högyit, és akinek a tojaşsa betörött, az vót a vesztes. Az akkor átatta a bevert tojaşst a nyerő pajtaşsának. A jó keményre főzöt tojaşsokkal mèg a fatojaşsal sok tojaşst lèhetöd bevèrni. Ha valaki kókányuláşná csibésségbü fatojaşst hasznát, aszt nagyom mègvetötték ezér a hamisságér.

Elmondta: Vörös Józsefné, 72 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A hímes tojás

(Hogyan készült a hímes tojás?)

Hát mondom, oda köllött a spàrheltre tènni aszt a kis tégèjt, ami jó főfórósodott (ti. a tégelyben levő viasz). Akkor vót az a gica, és akkor (azzal) úgy rajzótunk a tojaşsokat.

(Milyen mintákat?)

Hát mindömfélét, virágokat. Virágokat jobbára mèk hát cifraságokat. Mèg vót èty kis könyvecske, mègvót; és abbu mindön évbe abbu nésztünk l mindég (a mintákat), hát.

(Volt gereblyés, kacsatalpas?)

Gerebjés, já, mindöm l féle fajta vót. Jàj, istenöm! Az. A Csilla (:az adatközlő unokája) má aszonygya: – Mama, mami ugy monygya, mègigértem a zovónéninek, mer a kislá vitte a kezibe a himöstojaşst... – Hát ki csináta tènèköd l eszt a szép himös l tojaşst?... A Csillának a kislánya öt éves... – Hát a dédim, aszonygya, na, dédim, tè asztám most valamit csinyátá!... Aszonygya jövöre a zösszes ovodáşnak kő Komlón neköd màj csináni. – De jó van, mondom, de akkor neköm vijaszt màj szörözzé. Aszonygya a Laci, ja vöm, hát màjd ü szöröz. Bakócán van egy méhész, màjd attu kérgyé, mer mással nèm lèhet, aszonygya. És akkor lèvész a zovodába a Fruzsínával, és ottand mègmutatod, hogy hugyan készül el ez a himös tojaş. Aszonygya: – Na, te csinyátá egy naty szènzácijót a tojaşsà. Sènkinek nèm vót ujan szép tojaşsa mind a Fruzsínának. – Na, aszonta a zovónéni, na, ha mègèrünk

jövőre, akkor a dédinek   k  gy nni, és akkor aszt m g is k  mutatni, hogy hugyan k ... (kifesteni).

Ugy  h t amikor még l tt irva, akkor gyerünk, sok h jmah jrat sz tt nk a nagyll bozsba. Először aszt m kf szt nk. amikor asz kih t, és ujra   akkor  t  t tt nk bele a tojásokat hideg n   szépen.  s akkor, amikor h t m  gon-d t nk, hogy jó, hát akkor   ugy  kihoszt nk oda a gank (:gang, azaz p tvar) széllire. Amikor m kh t, akkor szépen kisz tt nk, l d rg t nk  gy ronygyal, és akkor hát  gy    gy v t. J .

Elmondta: Németh Jánosné, 77  ves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A fiatalok ismerkedése, az udvarlás

(Hogyan történt régen a fiatalok ismerkedése?)

A legény kisz m te magának a l ny t, és akkor s t gatt nk itt a zorsz -gutom mindig. De csak este nyóc  r jik szabad vót. Nyóc órákor, harank-s z kor haza köllött m nni. Addig s t lt nk a zorsz guton,  nek lt nk a zor-sz guton. Az ojan szép v t.  s akk  besz gett nk. A f juk j ttek ut n nk, és akkor am jjik m kszerette, h t az akkor kezd t neki udvar ni. De n m jártak hozzá. N m mert elm nni hozzá, mim mostan. Akkor nem  gy v t. N m jártak a l nyosh szh  a leg ny k. N m, n m. De n m  m!

Elmondta: Czukor Józsefné, 76  ves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Hogyan ismerkedtek a fiatalok régen?)

A fíjatalok ismerk d se  ty kezd d t, hot ylha  ty f junak m ktecc tt  gy l ny, akkor  sszeismerk ttek, és hát akkor esténként besz gettek... Nyáron s t gatt nk a zuccán, énekőtünk szépen, és amik  akinek h t tecc tt nk, a zudvarl nk l tt. Kicsit id besz gett nk.  gy v t. Na m g bálba t nc tatod bennünket, ha b l v t.

Elmondta: Vörös Józsefné, 72  ves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A régi lakodalmak

(Hogyan jutottak el régen a fiatalok a kéretéstől a lakodalomig¹⁰, majd a kereszttelőig?)

A kéretés az úgy mēnt, hogy a fiatalok gyűttek a szülőkkel. Szülőkkel gyűttek kéretni. Mēgmonták, hogy mér gyűnnek, hotylhát | beleēggyezünk-ē?... Hát én |... lányok... hát akkor mit montunk...? Hát akkor mēg | volt (nevetve) a zalku, ugyē (nevetve) a fíjokkal. És akkor hát beleēggyesztünk. Aszt... | akkor mēg lētt, el lēt tervezve, mikor lēsz a zeljegyzés. A zeljegyzésre is mēg vótak híva a köröszztanya, a köröszztapa, testvér, más nēm. És akkó | ki lēt tűzve a lakodalom. És akkó mēg | lētt a lakodalom. Utánna gyűttek a gyerökök | hamarossan (nevetve). Akkor asztán mēg lēttek köröszztöve, persze. Ugyē ēty hétik köllött fekünni (a szülő nőnek), amikor mēkszülettek a gyerökök, de má a másik vasárnap má mēg lēttek köröszztövē a gyerökök. Mer attu fētek, hogy mēkkal, és ne hàjjom mēg ugy mint | pogány. Akkó má mēk köllött köröszztöni. Mēk is lēttek köröszztövē. Nekünk nēm vót szabad ēmēnni (a kereszttelőre). Előtte (:a szülés előtt), míg mēg nēm születtek, akkó mēk köllöd gyónni, áldozni. Utánna mikor fölkētünk a gyerökágybol, akkor mēgin első utunk a templomba... (vezetett)... gyónni, áldozni. Ez volt... Eszt nēm felejtöm el sohasē. Ez ujan szép szokás vót.

(Mi volt az a paszita?)

Jā... mikor asztán vitték... a komasszony... ēgy naty fehér szālvétāba oda bele lēt téve a sütemény. Őssze lēt fogva a négy sarka, és aszt vitte akkor a komasszony | a köröszztgyeröknek (meg az édesanyjának). Na érdökös vót ām ez nagyon akkor. Ēn úgy emlékszöm rá!

(Ugye nemcsak süteményt vittek?)

Hát süteményt (vittek)... mēk hát húst is rántottak ki. Tējjes (:komplett) ebédöt vittek. Fősztek huslevest, húst, rántot húst; mēk kalácsot (vittek) lek-töpször. Ēty kis sütemény is vót azér, de kalácsot inkább. Akkor mēg kalács vót a divat.

Elmondta: Czukor Józsefné, 76 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Hogyan zajlottak le régen a lakodalmak?)

Hát hugyan? Gyűtt a sok segiccséG. Köllött ēmēnni hívni a zasszonyokat, a gazdalasszonyokat | mēg a pincéröknek való közeli emböröket (: férfiakat), közeli rokonokat. És akkor csütörtökön ugyē má mēkpucútunk a baromfijakat mēg | levestésztāt csinātunk. Na akkó péntökön má mārhat vāktak a zembörök, disznókat. Akkor ugyē belet köllöt mosni, mēk hát húrka lēt csinávā,

mindön. Mëk kuglófot sütöttünk, kalácsot, mindönt, hát. Ez vót. Szombaton akkó má | csak ugyë... hát | má | az má... csak ugyë igazi ebéd vót. Akkó má gyüttek|gyüttek a vendégök má szombaton dére (:délre). Akkó délután vót ugyë a lakodalom. De ugyë akig gazdagabbak vótak... ugyë a zén lakodalmom asz tiz óraji szentmisével | kezdődött. Akig gazdagabbak vótak, azoknak misés esküvőjjik vót.

(Akkor ebédet is adtak ugye?)

Persze, mindönkinek. Përsze. Jã.

(Kik muzsikáltak?)

Ezök a tékösiyek... mëg a Náci zenekara.

(Mi volt a szerepe a lakodalmakban a vőfélyeknek?)

Ezök a lakodalom elöt, vásárnak ëmëntek hínnya (:hívni) két vőfény, bizony. Mindönkit mëkhíftak. Fölirták a zajtóra, hory hányadikán lessz a zesküvő. Hát asztán ëmonták a mondókájjikat. Nagy rozmaringot rajzótak mindëgyik felü a zajtókon (nevetve). Ugyë barna ajtók vótak, (és) mindönhun láccott ám akkor a rozmaring. Jã.

(Az is elmondták, hogy mit kell vinni a lakodalomba?)

Kés, kalánt hozzanak, mer ot së lessz... valahogy így volt. Nëm tudom má hugyam vót. „De a pöndöt jó főkössék, hogy az ottan lë në essék!” – mintha máma is hallanám, de az embör má ëfelejtí jám (nevetve). Jãj, istenöm! Hát, így vót.

(Egy napos lakodalmak voltak?) Hát... ëgy napos, ëgy napos. Përsze, përsze.

Elmondta: Németh Jánosné, 77 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Beszéljessünk a régi lakodalmakról! Hogyan ment a kéretés? Kik szoktak kéretni?)

Hát a közeli rokonság, na. Avvã (:azokkal) ëjöttek, és akkó mëkkértek. Csak úgy este ëjöttek, és hát mëkkértek, hory hát ëmennék-ë feleségül, na... ahhol a legényhöl, aki szeret engöm.

(A kéretés után már tervezték a lakodalmat?)

Először a zëljegyzés naptyába, asztán a lakodalom naptyába állapottak mëg. A fíjatalok mëgvëtték a gyüriüt, asztán eljegyezés vót. Akkor vót vacsora. Elgyüttek a körösztszülök mëk hát a közeli rokonság. És akkor vót vacsora, és akkor a gyüriüt odaatta a vőlegény. És akkor mëg lëd beszëvë, hogy mikor lessz a lakodalom. Ha tavasszal vót a zëljegyzés, akkor úgy ősszel vót a lakodalom.

(Kik mentek hívni a lakodalomba a vendégeket?)

Jãj, kik is? A vőfényök, azog gyüttek.

(Milyen előkészületek voltak a lakodalomra?)

Othun a házakná sütöttek kalácsot, kuvlukot. Hát süteményféle izz vót. Mëk hát disznóvágás, baromfivágás. (Mindez) Othun vót, a házná régön.

És akkó kipakótunk a legnagyobb szobát, és akkor ott vót a tánc még a vacsora, – mindön ott vót.

(Muzsikások voltak-é?)

Hogynë! Cigányzene vót a zén esküvömön. Cigányzene vót, a mágocsijak.

(Mikor és hol volt a polgári esküvő?)

A templomi esküvő előtt vót a világi (:polgári) esküvő. Bikára möntünk a jegyzőhöl. Szánkóval vittek, mer januárba esküttünk. Szánkóval vitt a Nagy Béla. Másnap még a templomba esküttünk.

(Hogyan várták a kisgyermeket?)

Hát othun szültem én. Ha baj vót, akkor gyütt a doktor ur, a Pálmaji doktor ur. A szülést általába a bábaasszony vezette. Nálunk a Boc Kati néni vót a bábaasszony. És akkor a körösztlés még rá ëty hétre, hát régön úgy vót. Mëk fekütem a zágyba, és ott is ebédösztem úgyë, mer nëm tuttam főkëni. Mégis megvót a körösztlés.

Elmondta: Vörös Józsefné, 72 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Vőfélyrigmusok

(János bácsi, hogyan tanulta meg a vőfélyrigmusok¹¹ nehéz szövegrészeit? Hogyan alakította át a nehezen mondható sorokat?)

A pohárköszöntőt eszt lakodalmakkor szoktam elmondani.

Tizënnýódzba, mikor mëggyüttünk a viláklháburubu. Tizënnýóc éves së vótam még | (amikor) be köllöd vonúni. Asztá | itten akkó a legényök, akik vótak, ezök a zidőssebbek | vót valami tizënkettő, tizënhárom...

Legelőször a Tombi Jóska bátyámnak vótam a vőfénye. De hát a Nagy Laci is vót, e jis! A Csordás Andris asz csak dicsért (:„Dicsértessék”...-kel köszönt), de nëm tutta ëmondani a köszöntőt. Én izz be vótam | gyulladva, hogy nëm tudom ëmondani. Hát ëm még ámba (:álmomban) is montam éjjel a zistállóban. Hát mikor oda lëmöntünk, és a Tombi Pista bácsiná kértem ki ja feleségit; Gyürébü (:Györe község Tolna megyében) hoszták a Csoma Bözsit, hát én nëm níztem máshová mind a | Tombi Marci bátyámnak a | kéményit, és csak mondtam ëtyfojtába, de el nëm tévesztöttem (nevetve mondja). Mer nëm mertem férenízni. Attu fétem, hogy eltévesztöm. Asztám mikor a Piszër Jóska lakodalma vót, akkor it vót | a Naty Panni néni, ennek a Nagy Lacinak a | nënyye, és ez monda itt el a pohárköszöntőt. Na | hát az úgyë nëm úgy mind én, mer az a Szent Örséböt oltárt mëk Katalint mëg

nëm tudom minféle... (személyeket említve); én ezöket kikapcsótam, aszt akkö csak a | javábu álitottam össze, üty hoty hát ez | összegyűjjön rigmuzsba. Na hát asztán eszt mindig lakodalomba szoktam | emondani. Mëk hát | íty kezdődött, először köllöd dicsérni, hogy:

„Dicsértessék a Jézus Krisztus!” Asztán ékesztem, hogy:

Kivánom, hogy a magyarnak

lëgyën tele mind | a zicce,

mind a pince, mint a verem, mint a bor.

A magyarná lëgyën szolgálga

mind a zolá, mind a szerb, mind a tót.

Hoty së dalmányán, së nadrág'gyán

në lëgyën sëmmiféle fòlt.

Akkor vót egy rozmaringos pohár a kezembe, aszt fölemëtem. Ugyë szép | piros vaty fehér bor vót benne. Akkö montam:

Ezen bornak szöllötöke vòlt a heje,

Zöld vòlt a levele, édes vòlt a leve.

Kapafokkal kocoktatot tőkécске,

Görbe vassal sanyargatot vesszőcske,

Tòltyfába tòltetet borocska

Magyarólfával össze|kòttetet hordócska.

Ez a bor jó bor – akkor fölemëtem a poharat –

Ma sziv | vidámittó,

Holnap ember bolondittó,

Ruharondittó, orszákpusztittó!

Ugyan te bor, mond meg nekem,

Hol vam benned ez a zerő?

Ha iszok belòlled,

Mér vagyok ol vakmerő?

Igyunk, igyunk hát

A zérclpintezsbòl aranysziniü bòrt

Mig ol vidámak nëm lëszünk,

Hogy estére kedvesüinktü ë së mëhessünk!

Tëgnap este má úgy is haragudot rám,

Hogy ol bòrszagu vòlt a szám.

De erre én aszt feleltem:

Engety továp terengette!

De én esztet szégyellettem.

Mars a zólba, mind a német monygya!

Ëty huszonnégy óra kurta| vasra.

Ó, szent kut, verebél

had ballag'gyon befelé!

Aggyon isten minden jót,

Ami taval szüken vót!
 Hëgyën, vòlgyön jó buzát,
 A szëgénybòl jó gazdát!
 A tótnak mëg jó kaszát!
 Hadd l arasson a magyarnak jó buzát!
 A németnek bugyogót,
 Legyen ràjta ezer fót!
 És akkor vót ëgy nagy nevetés. A mënyasszony is nevetött. Akkor mondom:
 A mënyasszonyunk is de veti a szemét,
 Mer ő is szeretné a gatyamazsagra tenni a kezét.
 Akkor erre mëgin vót ëgy nagy röhej. Akkor mondom (tovább):
 A zelső nyoszolólányunk is odaveté szemét,
 Mer ő jis szeretné odatënni a kezét.
 Aggyon a zuristen e virákszáltnak ujam magzatot,
 Aki jövő ijenkor sòrba rugdossa a zablakot.
 Asztám mëk Pistikát,
 Aki pisál a zaptyának pálinkát!
 Asztám mëg Marcikát,
 Aki kiszëdi a zannya elü a fazégbu a gánicát!
 Teljes szivembòl kívánom eszt:
 Aggyon a zuristen száz ólat mëg ëty koszos malacot!
 Akkor a zuj pár egëssëgire üritöttünk a poharat.

Amikor öreganyádat vitték Nagyágra (:ma Ág falu), a Bali Marit (:Bali Vince lánya, nekem anyai nagyanyám, – P.J.) l hát ugyë l a l Vince bácsi, öregapád, a nagyöregapád az neköm bérmakörösztlapám vót l asztán òk vótak ott is. Mëg itt a fényképünk, níz d a l Zimre bátyád (:Bali Imre), Dicső Pista mëg én ot vagyunk (mutatja a fényképet), od vëtték lë Nagyágon. – Asztán énnëköm má szótak ez a nagyági Illës Jancsi, hogy l gyerög vigyázz, aszonygya, mer a Hërcek Pista, a görönyösi el akari velet tévesztetni (a szövegmondást). Hát akkor ém bemëntem, kértem én a l körösztanymtu (:Bali Vincéné Kovács Katalin) ëgy l naty kakaslcombnak a csontyryát. Hát asztán mondom, jó van, csak monygya neki, hoty tévesztesse ë velem, nëm számit, mondom. Én nëm féllök, hogy eltévesztöm. És akkor az vót a l divat, hogy mikor ëty szakaszt muzsikátak l a cigányok, akkor l mindik l szòval l montam ëgy l vërsöt. Akkor mëgem muzsikátak. Asztá mikor l közbe vót esz, hogy mëgátunk, akkor kivëtem a zsebömbü eszt a csondarabot, aszt l oda-doptam a Hërceg elibe, (és) asz montam: – Ugass, kutya! Neköd is köll ëgy darab! – Hát ott ujan röhej vót! Eszt emlögette midik sokájik; talán három vagy négy évig is haragudot rám, hogy odadoptam (a csontot eléje), hogy aszonták, hát ennyire mëkszëgyönitöttem, mer el akarta velem tévesztetni. De hát nëm birta. (Nevet.)

(Soha nem tévesztette el János bácsi a vófélyverseket?)

Nëm, sohasë.

(Mikor, hol tanulta ezt János bácsi?)

Esztet ugyë így magamtu. Aszt akkó itt is hallottam ëggyet, ott is ëggyet, akkor | össetëttem | mindön irkába, akkor össezálogattam | árvalányoknak mäg másikoknak mindömfélésset.

(Majdnem minden személyhez más-más kikérőt modott?)

Igön. A lányoknak is, a legényöknek is külön, a zapátu is külön, a zanyátu is külön, a testvéröktü is külön, minnyátu külön köllött elbucsusztatni. De hát akkor nëm ugy vót, mim mast, hoty csak kimén (:az ifjú pár), asztám mënnek. Akkor mindönhun uty köllöt kikérni, kivezetni a mënyasszonyt. Két-felü fokta a (két) vőfény. Asztá akkor ot kinn, a zajtó elöt kikértünk mind-ëggyik mënyasszonyt.

(János bácsin kívül kik értettek még ilyen vőfényszövegek elmondásához?)

Hát akkor abba zidőbe | màjnëm mindön legény. Hát mëk köllöt neki tanúni, mer ugyë körözdlygerőkeji férhő | mëntek vagy akárki, akkor | hát akkor el köllöt | neki mënni. Ëm még Nömörőbe (: Nemerő, helység Tolna megyében) izs vótam. A Fekete Ádánnak a lakodálmába. Hát tudod, ottan mäg ugy jártunk, mëkhíjtak, dupla lakodalom vót. Kettőt ki kő kérni, a két vőlegényt. – Hát, mondom, jó van, Ádi, màj... ez meg (lesz valahogy). Odamögyök, szépen ki jis kértem üket. Hát a zörek Fekete elővött egy ujan nagy dobos szivart. Abba züdőbe ez rövit szivar vót. Erős, feketë. Hát én nëm szivarosztam. Ëccő montam neki: – Ënneköm nëm kő, Fekete bácsi! – Nëm bánom, fijam, aszonygya, ha eldobod is, de aszonygya eszt | tëdd el! Aszonygya màjd elfogy ez. – Mëk két pint bort (adott). Hát én nëm tuttam, hogy mire való.

Hát fölülünk a kocsira, mögyünk Nagyhajmásra eskünni. Hát ëmëntünk mà talán három kilométer körü, mondom a kocsisnak: – Ájjom mà mëg, barátom! Igyunk ëggyet hát! Mondom: belelfagy ebbe a züvegbe a bor. – Aszt monygya ja kocsis: – Eszt vártam mà. Mاما maga itten a zatyauristen, aszonygya, amit maga mond az | úgy van.

Hát akkor elővëttem a szivart is, akkó mà tuttam, hogy mire való. Hát aszt(án) ottan gyüttek, úgy osztogattam mindönkinek. Szivarosztak ezök a cselédök úgy, mind a fészkes fene. (Nevet.)

Mikor mëgesküttünk | a templomba, hazafelé möntünk, (és) bemöntünk a kocsmába. Az vót a divat, akkor mëg a vőlegény töllelhördatta a zasztalokat börral. És asztán ott ittunk. Na most, mögyünk hazafelé a zuton, aszonygya neköm ez a Fekete Ádi: – Laci tesfér! Neköt kő mind a kettönket be jis kérni. – Hád... gondókottam, mer egynek aszt tudom, de hát a másikat... hát hugyan kérgyem én eszt be? Asztám mà rám is szót: – Hát mijön gondókoc, tesfér? – Hát honnë gondókonnák, hát nëm akarok szégyömbe dűni. Hát mind a kettőtöket be kő kérni.

Na asztán ętyszër (csak) ott eszömbe gyutott (a megoldás). – Hát, mondom, má mëgvan.

Amikor asztán odértünk, lészátunk, dicsértem (Dicsértessék a Jézus Kriszus!), elkésztem mondani, mer Ádi vót a neve:

Ádám apánk a fejét búnak ęresztötte,

Nëmöröbe örömet nem lelte.

Mihaszna volt négy ökre, nagy ostora,

Nem volt, kivel kedvét tölcse.

Hát akkor ujan röhej lët, hogy má tovább nëm tuttam mondani. Odagyütt hozzám a gazda, aszonygya: – A zistenit magának! Hun tanúta maga esztet? (Nevetve.)

– Mondom: hát Håjmåstu idájig.

– Hát aszonygya, eszt énnököm írgya lë, mer ém még ijem beszédöt nëm hallottam éllëtömbe.

Akkor a másikat ugyë bekértem remdössen, na asztán az gyüt vóna utánna ugyë, hogy:

Akinek nincs kedve, fére áll a szájja,

Szëggye magát össze, illëggyën bokájja!

Mullassunk, vigaggyunk világozs virattig,

Vaty ha az nëm élëg, mindaddig,

Mig ëgy eleven csirke lëssz a zólba,

Mig ëty csöppentöt csöb bor lëssz a hordóba!

Ha bånnya ja gazdánk, hogy mink it mullatunk

Vigye el a házát, màj mi it maradunk!

Hát ez lët vóna még a...! ahhol a másikhól a vers l hozzát.

Akkó be köllöt kërni a màrhahust, tòrmával, mindömfélët, rétest, káposztát. Még a màrhahusná az vót, ugyë mast má annyira nëm tudom, az uty kezdödöt, hogy:

Ez a bõrgyu, nagyon gyöngë bõrgyuhus, hosztam tòrmával.

Csak harminc évig járt a zannyával.

Gyengesége mijatt a szénát nëm ehette,

Szegény gyenge állat csak a kòrpát nyëlte.

Azér hosztam, jó urajim puhára főzve.

Ęgyenek jó étvággyal minnyájjan! (Nevet.)

Akkor a káposztára (:töltött káposztára) mëg az vót, hogy a káposzta és a szárma l ez a magyaroknak híres eledele, a nëmötnek mëg a halállla.

(Milyen búcsúztató részletek voltak a kikérő-versekben?)

Elmondom ezöket is.

Szünnyék meg a hegedünek zengése,

A sarkanytyunak csendülő pengése!

Legyünk csendességbe,

Bucsuzásomnak most lészön kezdése!

Zeng bucsuzó szavam, hullanak könnyeim,
Mert tőletek válllok, kedves jó szüleim.
Szencséges Úristen, vilák teremőjje,
Tekincs lē ezen kedves jó szülőkire!
Kik által engöm a világra helesztél,
Most pejig más utat jelöltél,
Engem a házasiéletre segítettél.
Id vót ēty szakasz(nak vége és szünet?), akkor gyűtt a zapyātu (való búcsúzás):

Kedves édeslapám, fölnevlő dājkám,
Dājkáló kezettel áldásodat ad rám!
Gondviselőm voltál mind a maji napig,
Álgyom még ezekér, ki ja menybe lakik!
Akkó gyűtt a zannyától:
Kedves édeslanyám, tudom, mint szeretted,
Mind gyenge virágot ápoltál, neveltél.
A jóra tanítottál, a rosztól féltetted,
Most pejik szárnymra eresztél.

Akkó gyűtt a testvéroktü:
Kedves testvéreim, tēratok a záldás uty szájjon,
Miként száll a hārmát a fűre.
Isten áldását kérem a fejetekre,
Hogy jövő ijenkor ti jis
Menyasszonyi koszoru alat legyetek!
Kedves lēám pajtásim, ti nyilló virákszállak,
Gyönyörködve tekint két szemem rējátok.
Ēty kertnek rózsáji voltunk eddig mindannyijan.
Engemet most lēszakított, s keblére tűsz párom,
Rējátok is mihamarap hasonló sors várjon!
Vigyenek férjhez titeket is,
Hogy ēggyűt lehessünk mēnyecske|fejjel is.
Készen van a násznép, indulni szeretne,
Bucsuzásom bevégzem sijetve.
Mēnnyünk hát zengő nótalszóval,
Vig muzsika mellett, cifra lobogókkal!
Áldás, békesség a zit maradottakra,
Dicséret és dicsősség a menybe lakókra!
Dicsértessék a Jēzus Krisztus!
Ha árvalány vót a mēnyasszony, akkor eszt a versöt montam el:
Tisztelt násznép, hajjunk ēty pár bucsulszavakat,
Mijelőtt ithagynánk ez érdeemes házat!

Merd illő, hogy (ha) il utra indulunk,
Isten és ember előtt híven beszámójjunk!
Kedves menyasszonyunk is e módon szólna,
ha szívérzelmétől most szavakhoz gyutna.
Elmondom tehát, amit elméje gondol.
Ijenförmán vólna, látom bus arcárdl.

Örömmel virat fel reám e szép reggel,
Örömmel üdvözlöm ártatlan szívemmel.
De keblemet most nagy bánat foggya el,
Mert a házasság uttyára lépek fel.
Hosszú a zén utam, amerre most indulok,
Azér jó Istenem, tēhozzád fōrdulok.
Buzgó szívvel kēgyelmet ezsdeklek...

Kedves édeslapám, tudom min(t) neveltél,
Mind gyenge virágot ápoltál,
A jóra tanítottál, a rosztol féltetél,
De monst engemet szárnyomra eresztél.
Bucsuzásom rövid, de annál nehezebb,
Mert nincs nekem édesanyám,
Kihez nyűjcsam a kezemet.
Ha most arkanygyal vónák,
Tēhozzád trombitaszóval szólnák.
Annak harsogása talán felkeltene,
Bezárult két szemem rējám tekintene.
Tē nēm ébrecc, nēm mozdulsz,
Mél sirodba pihensz.
Boldogságomér pejig a zúr előtt esedezz.
Magat pejik pihenny csendes békességbe,
Jutalmadat vedd el mennyjei örömébe.

Kedves testvérejm, hozzátok is szóllok,
Mijelőt tőetek ezuttal elválllok.
Isten áldása kérem, a lelketekre ulan bőven szájjon,
Miként a hārmāt száll a fűre.
Véktire vegyen fel benneteket a zégbe,
Vigaggyatok ott örök dicsőségbe!

Kedves lámpajtásim! Ti nyilló virákszálak,
Gyönyörködve tekint két szemem rejátok.
Éty kertnek rózsáji vóltunk eddig mindannyijan,

*Engemet most lészakitot, keblére tűsz párom,
Rējáto is mihamaráp hasonló sors várjon!
Vigyenek férjhesz titeket is,
Hogy eggyüt lehessünk menyecskelfejjel is.
Nna! (:Vége!).*

Elmondta: (Balogh) Tombi János, 63 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

Népi hitvilág, babonás történetek

(Imre bátyám, milyen tanácsokat, megfigyeléseket, regulákat hallott az idősebb emberektől?)

Sokfélét, és ezökre lehetött is anni (:adni).

Néhányat mondok:

– *Ha a kakas bekukorékul, vendég gyün.*

– *Ha a kutya, macska füjet rág, rossz idő lesz.*

– *A lányokat nēm jó körülsöpörni, mer nēm mēnnek férhöl.*

– *Ne űjj a sarokra, mer nēm mész férhöl! – monták a lányoknak.*

– *A mēnyasszony cipőjjibe riblit (:kovászt) kő tēnni, hogy ű lögyön a családba a gazda!*

– *Aki elēb belép a házba – mēnyasszony vagy vőlegény –, az lēssz a gazda.*

– *Ha asszony kocsizik, eső lēssz.*

– *Ha kivikkol a bagol, haláleset lēssz. Ezér is monygyák nálunk, hogy a bagol halálmadár.*

Elmondta: Bali Imre, 63 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

(Ángyom, milyen tiltások voltak Mocsoládon az ünnepekkel kapcsolatban?)

Nagyon érdekössek. Ijenök:

– *Karácsony naptján nēm vót | szabat kivinni a szemetet, hanēm össze-söpörtünk, és oda (tettük) a zajtó mellé. Akkő hamar aprószentök naptján (:dec. 28-án) sijettünk korán főkēni, kivinni ja szemetet, (hogy) mire gyünnek a subrikállók, addigra nē érgyék benn a szemetet a szobába.*

– *Luca naptján (:dec. 13.) nēm szabad vāzni, mer bevārgyák a tikok seggit (:nem lesz tojás!).*

– Két karácsony között nēm jó mosni, mer betegség gyün a hászhol, és a tehenek, lovak bőre ot lóg (majd), ahun a ruhakötél.

– Borsót (:babot) sē szabat főzni két karácsony között, mer kellősössek lösztök.

Elmondta: Bali Imréné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

(Hittek-ë nálunk régebben az emberek a babonákban?)

A mi falungba a régi öregökl mēg a szomszédos falugba jis | nagyon hittek boszorkányogba, babonágba, rontásogba. Hát mēg máma is van, aki mēk hiszi eszt, mēg ijen öregöbkek. Mi má fijatalok máj nēm hisszük el ezöket. Például a tehenek mēgódózása jis. Ha a gazda mēkhal, akkor hotyha kiviszik a zudvarra, akkor el köll egy embörnek futni a zistállóba, és mēgódózni a jószágot, hogy a lelke (:a halottnak!) a másvilágon is szabad lögyön. Mēg azér is, hogy nē kötöggjön semmihöl, könnyen mönnyön át a másvilágra.

A halotti tor után Görönyösön (:Gerényes községben) mēk hát a tor idejin is ételt tettek a zablagba mindömbü. Lēhet, hogy ez Mocsoládon is szokás vót régön, de errü nēm hallottam.

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

(Említsen néhány babonát!)

Ezöket mēg a zöreggyejinktü hallottam:

– Ha viszked a bal szömöd, örüni foks.

– Ha viszked a jop szömöd, sirni foks.

– Ha viszked a tenyered, pénct kapsz.

– Zavaros vizzel nēm jó álmonni, mer az betegségöt jelönt.

– Fokhuzásru álmonni, asz halálesetöt jelönt.

– Ujévkor nēm jó tikot főzni, mer a baromfi elkapari a hásztu a szöröncsét; de jó disznóhusbu készíteni a zételt, mer a disznó az mēg odatúrgya a szöröncsét.

– Disznótoros vacsora után nēm jó émosogatni, mer a gyüvő esztendöre nēm lész kövér disznó.

Elmondta: Pesti Kálmánné, 42 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

(Nagymama, milyen babonákat, hiedelmeket ismer?)

Most màjd beszélök a babonákru, hijedelmekrü, amiket régön hát el is hitt a nép. Mast má nēm hiszik el, de abba a zidőbe (:korábban) bizony nagyon elhitték.

Ha egy gyeröknek (:fiúnak), kislánynak vaty fölñőtnek vérbe borút a szöme, lehetött az akkor, amit most neveznek nēm tudom ém minek is... ijen szömbajjoknak, traomának (:trachoma, a szem kötőhártyájának fertőző megbetegedése)... lehet, hogy akkor is traomás vót. És akkor elmēntek a java-sasszonyhol, az mēg elmēnt a rétre, és ást ki | feketenadárnak neveszték aszt a fűjet. Fekete gyökereji vótak, és akkor annyit ást ki, hogy lögyön belüle egy ijen rózsafüzérlszerü hosszu... (lánc?), és a nyakába köthesse. Akkor a gyökereket cēntimetēr darabokra vagdosta, és közbe imátkozot, mindig mormóta a zimáccságot, amig asztat csináta. Összevagdosta, akkor bele (:össze) | fűszte cernával, házilcérnával, amit a zasszonyok fonyrak kendőrbü. Mer az jó erős, hogy è nē szakaggyon, hogy a nyakába hordhassa, a ruhájám belü, hogy nē lássák azér a népek. Asztán (:tehát) ijent fűzött. Még most is éll az a zasszony, a Nagy Mari néni, asz csináta. Ha valaki emēnt hozzá, és mēkkérte, mēg is csináta. Emēnt a rétre, ást ki ijen gyökeret, és szépem mēkcsináta. Hogy asztá attu gyógyút-ē mēg a szöm vagy... mit tunni, nēm lehet tunni. Mer elhitte a nép.

Ha valaki mēk kellős vót, vagy mit tudom én, a nyakán naty kiütésök mēk kelésök vótak, és fájat hát nagyon neki, vót itt egy embör, Párt Jóska bácsi vót a neve, oda fōmōnt hozzájjik, akár éjjel is hotyha nagyon fájat. Még éjjel is fōkeresték, akkor is fōkēt. Bevitte a fejszét, háromszor odasuhintott. Nēm ám, hogy a kellést elérgye, csak úgy, mint hotyha | ű asztat most agyonvágna. Asztá akkor | azon a zéjjelöm mēk kifakatt a kellés. Eszt hitték, hogy azér fakat ki. Pedig bisztos, mēgēröt má vagy mit tudom ém mi. Ijenög vótak. Akkor mēg mindönféle babonák.

Babonaság vót a jis, hoty csinátak Luca naptyán (:napjára) lucaszéköt. Aki erre űt, az mēglátta a boszorkányokat a templom kapujába. Akkor emēntek a gyerökök kottyozni, hoty szöröncsét vigyenek a ház népire. Mindönt ēhittek a népek (:emberek).

A babonák közöt régöm mēg ujan is vót, hoty | ha valaki valakire haragudot, hotyha valakinek | valamijit ellopták, és a nyomát ot látta ja fa alat vagy a gyümöcsné vagy bárákárhun, akkor fōszette (a nyomát), acskóba tette, és fölakasztotta a kéménybe a fűstre. És mindik tüzēt alatta mēk fűstōte, hogy | uty száraggyon ki ja vélágbu... El is hitték, hogy uty kiszáratt a zégyn, hotyha a lába nyomát fōszették, és a fűstön lōggatták évekig. Akkor mindig mondogatták a rokonságba: – Látod, má szárod ám el! Elszárad mast! Akkō (:az kell) neki! Minek járt ott? Minek lopta el a | holmimat? Most észárittom a vélágbu.

Asztám még ujan is vót, hogy valakit szömmel vertek. Fáj a feje? Hát akkor | szömmel verték. Bisztossan. Hát am má csak szöm vót! Akkor elhijták a javasasszonyt. Raktak tüzet, csináltak parazsat. Ęty pohárba, vizes pohárba... félig vízzel... akkor a parázsbu három szömot | mindig belekotort (a javasasszony). Közbe mindig járt a szájja. Valamit imátkozot vagy mormót. De hogy mit, aszt nēm monta el sēnkinek. Csak a szájja állandójjan járt, és beledopta a zelső parazsat. Akkor köröszöd vetöt rá, akkor | megmozsdatta a gyerököt vagy asszonyt. Akinek a feje fáj, ěty köröszöt csinát a vizes kezivel így a homlokára. Akkor mēgin a másik parazsat | kotorta ki, mēgim morgot valamit. Asztá amikor má mind a három parázs belemēnt a pohár vízbe, ha lēmēnt mind a három parázs, illetve má hát kijalutt a láng, a fény, akkor aszt monta, hogy: – Szömmel vótá verve. Látod? Mind a három lēmēnt. Most mēggyógyúsz. Akkor összekente neki (a fejét) avval a vizes kézzel, mēg a fejire köröszit alakokat csinát. Asztá akkor egész mēkkönnyebbüvē mēnt el a beteg... (azzal), hoty kész, nēm fáj a feje. Hát egēz biztos, hogy a hideg víz csinátá (: idézte elő a javulást), mer inkáp csak vizes ruhát tēt vóna othun a fejire, avval job lēt vóna. Mocsoládon a Kis uccaji Nagy néni csinátá eszt a hókuszpókuszt.

Akkor mēk hát | ujan is vót, hotyha valakinek fáj a lába | mēg nagy | beteg vót, ě köl mēnni a javasasszonyhol, asztá mēk köl gyógyittatni. Hát hugyan? Hát öntetni. Hád de köll ám akkor ehhol vijasz is. Köll ehhol vijasz, víz, ěgy edény. Edénybe vizet tēnni, akkor ěgy | láborszba oda köl tēnni a tűzre ja vijaszt. Ęs akkor a betek feje fölött, amikor a vijasz főr, aszt a vizet a lavorba a betek fejire tēnni, és akkor ā | főrő vijaszt beleönteni | a lavórba, a vízbe. Ęs akkor az ot szőrcsög mēg ujan szagot at, hogy örületös, ujan erős vijazgyērtyszagot ad. Ęs akkor lēvēszi | a fejrü a lavört, imátkozik, akkor nézi jaszt a vijaszt, hogy mijent formáz. Sokszor kutya alakot mutat,... a kutyātu ijēt mēG. Sokszor lovat vagy embört. Na, ez rontot mēg! Látod? It van, asszon mēg embör (:férfi). It van! Mēgijettē kutyātu, mēgijettē lótu. Hun jártá? Satöbbi. Ijen hasonlókát... (mond a javasasszony). Akkor asztám | mēgin összecsavargatta aszt a vijaszt, mēgim beledopta a láborszba. Eszt valami héccör ismétli mēg. Asztá addig imátkozik, ameddig az héccő (:hét-szer) fölővad, és mindig beleönti a vízbe a | betegnek a feje fölött. Akkor asztán utób lēfelē a lába felē mossza (a beteget), hogy mönnyön ki, a lába felē mönnyön ki ja betekség, haggya el a betegség a testöt. Szájtu lēfelē, a lóp felē. Asztá így jár a keze. (Mutatja is.) Mozdattya, közbe mēg | imács- cságot mormol, mēg mindömféle hókuszpókuszt | mire kész. Akkor asztá jó mēklfüzetik, ha mēggyógyul (a beteg), ha nēm. De jó mēg van füzetve a javasasszony, asztá akkor ělmēgy, kész.

Babonák közé tartozot mēg a jis régönte, hoty | ha ěgy asszony állapotos vót (:gyermeket várt), akkor kitanitották a zöregöbbek, hoty: – Tē, hoty | ha valami csunya jószágot lácc, akkor íty csináj ě! Tēdd ide a hüvelkujjadat

a kötözésödbe (:a hasra, öv tájra), mer fészoknyát hòrtak. Ide be köllöt tenni (mutatja) a hüvelkujjat, és asztám mondani magadba, de nēm ám (úgy, hogy) valaki hājja, csak halkan: – Másodmagammal, másodmagammal, másodmagammal... Íty háromszor. Nēhoty ha valami csunya békát lát, nēhogy ujan lögyön a gyeröke! Valami kígyó vagy ijen | csúszó-mászó bogár | alak nē gyűjjön a gyerökre. Ez azér vót.

Asztán ha gyüütt a vihar, esött a zeső, jéggel, nagy jégek esték, akkor akárlmekkora jégek estek (is), vagy akármijen nagy eső vót, de valakinek a házbu ki köllöt mēnni, és a fejszét a csöpögetézsbe | belevágni és otlhanni, hogy a jégverés mönnyön el. Mer hát | akkor avval elvágódott a jégverés. Ez is ijen téfhit vót.

Asztán vótak még régi szokások is. Én is mēk tudom mondani... édösanyám eltette énneköm is a kődökömet. Mikor évakta a bábaasszony, hét évig a sublótfiógba | ęty papirba bepakóta, bekötötte. Mikor hét éves vótam, akkor odatta: – Gyere jide, tē lányom! Mondom: – Mit akar, édösanyám? – Hátlez a tē kődökszinórod... Má fęketę | kemény darab vót.... Esztet tē most fölódod, (s) ha fő tudod ónni (:öldani), akkor tē jó kézilmunkázó, jó dógos | asszony lésző. ha pejig nēm, akkor | sēmmiérő asszon lez belüled... Hát odahosza, bizon kibogosztam, de jó sokára. Régi cėrnávā vót (összekötve) az a régi kődögdaraB. De én azér kilóttam. Hát e jis uan régi babonasákhó tartzott.

Męg a jis, ha valaki koraltavasszal piros pillét (:lepkét) látott, az egész évbe jó egészségbe vót, aki pedik sęrgát látott, az mēk számíthatot rá, hogy egész évbe beteg lész.

Mēk ha Szenygyörgy-nap előt kibujt a kígyó a liktyábu vagy a gyík, akkor aszt mēk köllöt nyomni evvel a | középső ujjunkal (mutatja) a gyíkot, és akkor ippen a | tőrunkon kivüriü odanyúni a manduláho (mutatja) | innen is męg innen is. Annak sohasē fáj a tőrka.

Męg amikor édösanyám úty tanitod bennönket, amikor mozdóosztunk | először a kezünket kő mēktörőni, azután a zarcot męg a nyakat, hogy a toroklgylladás mönyön el | tüünk. Akkor nēm fáj sohasē a | tőrunk, ha először a kezēt mēktörőni, utánna a zarcot. Ez is ijen régi | babonaság vót.

Męg ujan is vót, hogy | Luca napytán kitéttek ęgy nagy üres hordólabroncsot a zudvarba, és abba szórtág bele a kukoricát. Amęjjik tyuk asztán abba belemēnt, abba ja gyürübe, abba a zavéd (:avított) gyürübe, az min nagyó jó tojó lét męg | nagyó jó kotylós.

És hotyha Luca napytán régön emöntünk a rokonokho, hát akkor bizom póru jártunk. Mer ugy męg löttünk szidva, mēk rok hejöm męg be jis piszkitották a fejünket | tyukpiszokkal (:tyúkrágyával). Bekenyték a zén fejemet is. Elmēntem a Kis Panna ánygyomhol (nevetve), az męg jó be | tyukpiszkosza a fejemet. Asztán akkor | asz monta, ha nēm tojott | a tiktya neki: – Męgáj, Kati! Idekütted a lányodat! Piszkozs, babonás asszony vagy! Idekütted a lányodat! Ugyē most neköd van kotylósod is mēk tojásod is! Neköm

még nem. Azér kentem be a lányot fejit. Azér nē is haraguty, hogy bekentem. Mer neköd most van, neköm még nincs. Máj másik Luca naptyán maj nem küdöd ide, tudom!

Még egy babona! – Husvét naptyán | nem szabad vót addik tüzet rakni, amég valahun nem látni, hogy valakinek füstöl a kéménnye. Mer hoty | ha valaki korán mēgraktya ja tüzet, akkor mindöm férög ahhol a hászhol sijet. Bogár, rovar, gyík, kígyó, béka, mindömféle. Akkó mindig | édösanyám | mindég mēgleste, hoty kiné füstöl má jó messze | a másik uccába. Hotyha füstöt, akkó... – Na, mast füstöl ám má ezöké mēg azoké. Mēgrakhatunk mink is (a tüzet).

Mi fíjatalok má nem ütünk föl ijem babonáknak.

(Mit tettek régen a hideglelés ellen?)

A régi időgbe, amikor még a hideglelés járta a faluba, mer az vót (akkor) a magyar betekséG. (Ha) hideglelézs gyütt, akkor három hétig lēte üket a hideG.

Asztán akor ugyē | ha valami zöccsékfélét ēttek, monygyuk salátát vagy zöd uborkát vagy | ehhö hasonlót, akkó má ugy mēkszokta | a nép, hogy asz monta, ha először övöd belüle tavaszkor, hogy:

„Ujság hasamba,

hideglelés pokolba!” Eszt háromszor monták. Annyira fétek má a hidegleléstü, hogy mindön ijen zöl|fözelékné monták eszt a babonaságot.

(Mi volt a „kécsillagos” szó értelme régen?)

Ha ēty kizsgyerök mēkszületött, és má kicsit kifejlődött, és a feje ujan széllösseb vót, akkor (a) hajáná kétfelü, innenfelü, jop felü is vót ēty csillag mēg bal felü is, akkor asz monták a régi népek, a zöregöbb asszonyok, embörök (:férfiak): – Ez majd gazdag embör lész | valamikor, és jó eszü! Mer hát ijen kéccsilagos (:2 csillagos!) Még én is látom ijen kéccsillagos gyerökököt.

Elmondta: Weber Józsefné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 23.

A boszorkányokról

(Hittek-ē az öregjeink a boszorkányok¹³ létezésében?)

Régöbben bisztossan, de talám még máma is fél sok öregembör a boszorkányok rontásajitu. Elhitték, hogy a boszorkány | képes mēgrontani a jószágot, de még a zembört is, főleg a kizsgyerököket.

A tehenekkel kapcsoladba is vannak babonák. Ijenök:

– A frisfejslehtëntü a zelső csöppöt a tutyiba kő fejni, hogy a boszorkány
mëg në roncsa së a gazdát, së a tehenet; és hãromszor l rãvetni a Szend
Benedök körösztyit a tehén fãrka tũvire. Eszt mindõn fejés után kilenc napik
kõ csinãni. „Rãvetõm a Szend Benedök körösztyit!” – eszt kő mondani hã-
romszor.

– Kilenc napig nëm szabat tejët kianni, mer mëgronytyãk a zãllatot!

– Naplẽmẽnte után a tejët lẽ kő takarni kötẽnnyẽ vaty körösztyõt vetni a
fejõkére, nõhogy mëgroncsãk a tehenet!

Mãsfẽle babonãk:

– Amikor a gyerõk mëkszületik, akkor minygyãr rã kõl kötni a rózsa-
füzért a vãn-
kossãra, mer máskũlõmben kicserelik (a boszorkányok); elviszik és má-
sikát hoznak hejibe.

– Mëg a bõcsõjjibe vaty kocsijãba fokhãmagirizdõket tẽsznek, mer más-
kũlõmben a boszorkány a mejjit kiszijja, asztã földagad.

– Boszorkányok ellen sõprũt szoktak a sarogba fõlãlítani, hogy be në
tuggyon gyũnni (nevetve) a boszorkãn l a kujcslikon. Mer be tud (bũjni)
aszonygyãk szãlma alagba, mëg mindõmlfẽle alagba l be tut csũszni. Hãt
ezér tẽszik oda, hogy be në tuggyon gyũnni. Mẽk hãt aszt is lẽhet mondani:
„Rãvetõm a Szend Benedök körösztyit!”

– Mikor a boszorkãnyal õsszegyũvũnk, kõpni kõl hãromszor, (és) utãllak
mëg ijen szavakat mondani.

– Hogy në tuggyanak begyũnni a boszorkányok, fokhãmagirizdõt kő tẽnni
a kujcsligba.

Elmondta: Gaál Jõzsefnẽ, 38 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

(Mit gondoltak rãgen a boszorkányokról?)

Sok mindõnt gondũtak rãgõn a boszorkányokru, mer fẽtek tũlik.

Ha a kizsgyerõknek pupos a mejje, akkor bisztossan szõptyãk a boszor-
kányok. Na akkõ fokhãmjãt mëg bugylikẽst kő tenni a szõmazsãgba vagy a
fejvãnkos alá.

Aszt is szoktãk mondani, hogy a pójãzsbaba vãn-
kossãra õvasõt (:rózsa-
füzért) kő tẽnni, nõhõty kicserẽjjẽk a gyerõkõt a boszorkányok.

A boszorkányok ellen eszt kő mondani: „Szent köröszty, tõrd õssze!” Eszt
hãromszor kő elmondani, akkor hasznãl. De mëg eszt is lehet mondani: „Sza-
rom lõgyõn a szõrõncsẽd!” Eszt is hãromszor, és kõpni kõl kõzbe.

Ujan is võt, hotyha ẽty fijatallasszõnnak mëkszületõt a kizsgyerõke, és
mẽkfũrõsztyõttek, kijõntõttek a vizet, hãromszor utãnnakõptek, hogy nõhõty
szõmmellverẽst kãptyon (a baba), vagy (nehõty) l gyũjjõn a boszorkány és

*még...|boszorkányójjja vagy megbabonázza, nem tudom én. Háromszor után-
nalköptek.*

*Akkor bekenyték a fíjatal mēnyecske melbimójjit fokháj mával, hogy nē-
hogya boszorkány éjjel mēszoptya, és a kizsgyerőknek nē lögyön akkor |
nyugvása, vagy hát nē lögyön tej. És akkor mēk fokháj mavizet raktak a zágy-
ba, hogy a boszorkány mēg nē közelithesse a zágyat. A kujcslikat bedukták
ronygyal, nēhogya a boszorkány begyűjjön.*

Ijem babonák vótak, mēg ijem mindönféle hijedelmek.

Elmondta: Wéber Józsefné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 23.

A lucaszék és a boszorkányok

(Maris néni, hogyan készült a lucaszék^{14?})

*A lucaszékri is mondok ęty pár szót. Hát ez még Mocsoládon történt még.
A zén öregapám meséte el, hoty tizēnhárom | fábu csinyáták eszt. December
tizānhārmadikān keszték a lucaszéközést, tizānhárom napik köllött csinyáni,
tizēnhárom fábu, és karácsonyor a zéjféli misére odalvinni a templomba.
És hát a baráttya öregapámnak, az elvitte ja | lucaszéköt éjféli misekor, és
odaūt a szentētyház ajtajába. Amikor kész vót a mise, gyűttek ki ja népek.
Öregapám is odamēnt mēg mégęgy baráttya, azokná szentőd viz vót mēg
mák ęgy acskóba. Akkor aszonta nekik a Pista, ez | aki a lucaszéköt csinyáta,
hoty: – Pista, csak szórd, mer annyira gyűnnek, hoty fölöklēnek, összetörnek
(a boszorkányok), csak szórgyátok a szentőd vizet mēg a mákot is! Aszony-
gya, én nēm látok sēmmit, öregapám aszonygya, én nēm látok sēmmit.*

*– De csak szórd, mer akkora szàrvik van, hogy ódókost (:oldalvást) gyűn-
nek ki ja szentētyház ajtaján! Akkora..., csak szórd méG!*

*Na akkor űk csak szórták, szórták egész ki ja szentētyház kapujájig. Ők
sēmmit nēm láttak, csak a Bodom Pista. Az látta űket... (a boszorkányokat).
Asztán annyira mēgijett a zis akkor, hogy mājnēm megbetegödött. Ágyba
kerūt utānna | a félelőmtű, hogy mijen szàrvik vót.*

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

A tüzesember

(Imre bátyám, mesélje el, hogyan találkozott a nagyapja a tüzesembörrel!¹⁵)

Ezer... Ezernyócszász | hetvenes, nyócvanas évegbe történhetött...

Nagyapám | mék fíjatallembör vót, és a faluvékhöz nēm messze egy | nyócszász, ezör méterre | lévő régi darállómalomhoz (:a Keresztes-malomhoz) vitt ęty kizs gabonát darálni. Mer abba züdőbe csak | ijen kįs darállólmalmok vótak, és mindön gazda elvitte | úgy a vállán vagy a hátán ęty fél zsákkal vagy ęgy negyed zsákra való gabonát (így is hallható: gabnát!!). A nagyapám is elmēnt asztán | asz monta neki a mōlnár, hoty hát | előtte kettő szemėj vam még, akijét mék kő daráni. Ott is vótak a zilletők. Asz monygya, az lēmęgy, akkor | ő kerül a sorra. Hát kęröm, mire nagyapám végzött evvę a darállással, ujan ęjfélltájba vót a zídő | ęjjel. Asztán | a zut mellett, jobrul is balrul is | ijen ingoványos rét vót abba zídőbe. Külömben is a mocsoládi határba nagyon sok a rét. Nēmcsak azonn a részön, másfelé is láttak ijen... ijen... ęjjeli vagy esti fényössęgöt, de hát nēm! tutták bisztosan, hogy mi jaz. Na, a nagyapám is így járt. Amikor elvégzött a darállással, a hátára vętte męgen | nēm tudom kukorica vót-ę vagy más, gab^ona, nēm emlékszöm annyira má közelődött a faluhol, hát akkor má rájja, de gyütt hazafelé. Közvetlen ęgy mellékárok van ott a malom mellett. Azon a hidon ájtjött (sic!), jöt hazafelé, hát akkor, hąd visszatekintött ottan, hát látta, hogy job oldalon | valami fényössęg | ötet követi, ahugyan ő męgy , az úgy jön utánna. Hát nēm tutta ęgondóni, hogy mi ja csoda lęhet ez. Mennę jobban sįjetöt vagy gyütt | a jis utánna. Hát má közelődött a faluhol, hát akkor má annyira kifáratt, mer má | a vége felé, ahugyan tudot, futázsba erett avval a kis teherrel. Hát annyira kimerűt, mikor má a faluhol közel ért, (és) úgy látta má, hogy mintha | elibe kerűne ez a fényössęG... Hát aszonygya, most mi ja csoda lęssz űvele? Lędopta asztat ā | kizs zsákot a válláru, akkor | má magánlkivű vót, úty hogy ottan lęűt rájja (a zsákra). Asztán aszonygya: – Most má lęssz, ami lęssz! Nēm tudom, hogy mi történik velem...

Na asztán | akkor ottan | ęty kicsit pihent, körüinízött, hát akkő męg má nēm látot sęmmit. Akkor ętünt... ęltünt ez a hoty híjják, ez a fényössęG. Akkor fővętte a hátára (a zsákot), asztán | dę | sokájjik tarthatott ez, mer akkor, amikor ez męktörtént, hogy ujra a vállára vętte, nēm tutta, hoty hol van. Nēm tutta magát kijismerni. Akkor, akkor ęgy darabig męgen csak visszafelé męnt azon a zuton... Akkor asztán, mikor | űjra visszafordút, akkor valahugyan észrevętte, hogy mast má ęty kicsit tut tájékozónni, akkő látta a kössęgöt, a falut. Na akkő | hazagyütt, asztán ithun ęmesęte ā | zapámnak (:Bali Vincének) męg ā | nagyanyámnak, hogy | űvele mi történt. Asztán

kérdöszték, hoty hol vót ijen sokájiG? Asztán akkor elmonta, hogy mit látot, mēk hugyan járt.

Na, akkor asztán | csodákosztak rājta, hogy mi lehetött ez. Hát aszt monták nekijje, ugyē a faluba má többen is láták eszt a dógot, hát tüzesembörnek nyilvánították eszt a fényös | láng históriját. Hát tüzesembör vót. És annyiran elterjett a kösségbe ez a hír, annyira fétek | este mēg éjjel, hogy | nēm is mērték igēn kimēnni a kösségbü. És na | hát asztán | akkor | hát ugyē ezzel | hát èlmullott ez | a | e za zéjjel. Külömben asztán a zérdökössebbet ètyszēr apám (:Bali Vince) is említötte, hogy ő jis | évót a bikali | malomhoz – a zén öregapámnak egyyik fija (:Bali József) ot vót | abba a malomba, saját tulajdona vót – és a jis (:Bali Vince) látta, hogy egy este vagy éjjel, (amikor) gyüt haza, hogy itten a Pusztatemplomi-rédbe – ott is ujam mocsaras rét völt – ott is látott... (valami lángfélét?)... de csak uan, uan... rövidessen mutatkozott... Ijen, ijen kis föllobbanások... (voltak). Hát akkor | édösapám... hát aszt is hát tüzesembörnek monták.

Na asztán akkó | későb má mikor én errü hallottam má, mikor nagyob gyerök vótam, meséték – együttek este beszélgetni (a) szomszéd embörök mēg mi | satöbbi – hogy asztán hallották valakitü valahugyan, hogy ez valamijen földgáz | vagy mocsárgáz lehetött.

De hát öregapám idejibe (:1870 körül), akkor mēk hát tüzesembörnek monták.

Elmondta: Bali Imre, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

Mi van a hegyen túl?

(Mit tudtak a helybéli öregek a világról?)

Nēm sokat. Nēm törték nagyon a zesziket a vilák fojásán. Vótak ujanok, akik asz hitték, hogy a Balátaji-högyön túl má nincs is töp falu.

Èccēr a Bali Pista mēg a zöccse émēnt bucsura | vendékségbe Nagyággra (:ma Ág falu). Egy naty högyön túl van ez a falu; öreganyánk nēm tutta ègondúni, mēre is járhattak.

Hát persze öreganyám | ez nēm szokot sēmēre sē mēnni, csak ithun vót, ā | kösségbe járogatott èty kicsit, aszonygya hát: – Mi van a högyön túl? Ott izs vam mēk falu, gyerökök? – monygya ezöknek a zonokáknak.

– Van hát! Hát hugyan, hogy nēm tuggya kē? Nēm járt kē mēg ott?

– Nēm hát.

– Hát hány éves kē?

– Vagy ötvenhat vagy hatvanhat – asszonygya öreganyám.

Hát szóvā így ē vótak maradvā | abba a züdőbe, hogy nēm tutta, hoty hāny éves.

Elmondta: Bali Imréné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

Az orvoslás régen, népi gyógymódok

(Hogyan gyógyítottak régen falun?)

Faluhelōn ötfen évvel elelōt (:1910 körül) még nagyon ritkán lehetōt látni ōrvost. Akkor, ha éjjel | a kizsgyerōkōk nēm tuttak alunni, éjjel fōlsikíto, mēgijett, elvitték a javasasszonyhō. A javasasszony mēgōntōtte. Nēmcsak vijaszt hasznátak a zōntéshō. Mēglāccott annak a része, amitū a gyerōk mēgijett. Például kutyafej | vagy ijes...(mī), ehhō hasollō dōgokat láttak a vijasz formájába. Aszt a gyerōknek beszugēráták, hogy most mēg vagy gyógyítva, és a gyerōk mēggyógyút. És nagyon szép kizsgyerōkōknek mēg nagyon sokszor | aszt a hibáját taláták, ha ālmatlan vót vagy étvātytalan, hoty szōm ārtot neki. Mer nagyon szép gyerōk. Csinyátak mozdóvizet. A mozdóviz | az ūty tōrtént, hoty szentōtvízzel kevēt vízbū | pohárba tettek. A sparherdbū paraszat tettek a vízbe, és | akkor aszt fōlōt imātkosztak. A parāzs lēsāt, akkor biztos, hoty szōm ārtott a gyerōknek, hoty hasznát is neki. Ez vót a régi gyōtkezelēs | ötfen évvel ezelōd, de eszt most mē a mī falungba nem alkālmazzák. De azēr mēk tōpfelē idősebb asszonyok, embōrōk még mindig hisznek ennek a dōgoknak, ennek a valōtlan dōgoknak.

(Mocsoládon régente működōtt ēgy olyan „fogorvos”, aki ugyan csak fodrász mester volt, de tudomásom szerint fogat is húzott. Hogyan dolgozott ez a borbély-fogorvos?)

Ez a fodrász-fogōrvos | még a zén fogajimat is a huszas évegbe hūszt. Annag vót ēgy lapos fogójja; mēgmutattā a zembōr, hogy mēllik foga fāj (nevetve), (és) sokszor a mellette lévōt cimbāta ki.

(Hogy hívták ezt a csodadoktort?)

Jukēr Antal vót a neve. Borbél vót.

(De még más gyógymódja is volt...)

Kōrpűlōzōtt. amikor gyerōkōg vōtunk (:1910 körül), Kozárru (:Egyházaskozárról) jōttek ide erōs, vastag, vōrōs nēmōt embōrōk eret vāgni (:vāgatni!) Kōrpűlōzōt, krisztērozōtt (nevetve mondja).

(Mi volt a krosztērozás?)

Krisztērozás? Hanyat fektette (a beteget), és gumicsōt | a végbelibe nyujtotta, és lanygyos vízzel | kezēte. A zērvāgās pedik | szōllōkarót fōrgattatōt

l vele, szorongattatta a szöllőkarót, és a karjából (:karjában!) az ereket vagdosta föl, és vérd vêt l tõle. Ijen òrvosok vótak a borbélok.

(Mikor alkalmazták ezt az érvágást?)

A zérvágást? Időssep, kövér emböröknek. Valami bajja vót, aszt határozták el, hogy eret köl vágatni. Elmöntenek a borbélhol, és ez a borbél eszt a négy műtétöt értotte: borotfát, borbélüzletöt (tartott)... fogat húzott mők csinyáta a krisztérozást és a körpülözést.

(Milyen szerszámmal csinálta ezt a körpülözést?)

A szérszámát nem láttunk mi, mer az a mårkába vót szorítva, csak aszt láttunk, hogy a szöllőkarót erőssen szorongattatta vele, és forgattatta a kezibe. Asztán hoty l hugyam mēnt? Minket közel nem engettek, mink csak távolru láttunk, mer a zudvarba végeszték eszt a l vérzõ munkát (nevetve).

(Nagymama mesélte, hogy a borbély egy bádogedényt tett a beteg hátára, az alatt meggyújtott egy gyertyát. A levegõ átalakult az edényben, és ennek szívó hatására szinte kicsordult a vér a bőr alól...)

Persze, ez vót a körpülözés.

A zérvágás az etsyzerübben mēnt. A hádbu úgy intésték, hogy a hátán váktak eret annak, akinek a háta fáj. Akinek a keze, lába fáj, ott a kårbu, lábba vettek vért.

Elmondta: id. Nagy László, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 21.

(Nagymama, hogyan gyógyították egykor a betegségeket/)

Nehezen és szégyenyössen. Röttöktünk a betegségöktüi.

Lēhet mondani, hogy régön nemzeti betegség vót a hidegrázás, akårcsak a tüdőbaj.

Tavasszal és nyáron édösapámat is mindig elérte a hideglelés. Ujankor mindig bebujt a zágyba, mer fázot, remögöt még a sok takaró alatt is. Csak úgy vacoktak a fogaji. Ujankor fétem nagyon, hoty hátha mēkhal. Futottam a zédösanyámhol: – Gyűjjon be kend, mer édösapám összecsatoktati ja fogajit. Hát aszonygya: – Mi csinyájjunk? tőszünk még rá etsy takarót.

De assē hasznát. Orvos nem vót. Akkor egy vén vajákos asszony¹⁶ gyütt, és aszt tanácsóta, hogy l háromszor kő mondani: „Ujság hasamba! Hideglelés pokolba!” Ettü várták a gyógyulást.

Abba a züdőbe sok-sok kelés vót a zembörök nyakán, tomporán. Öregapám asz sok kelést fölnevēt. ggyik elmullott, gyütt a másik. Mēk kölkes kelése is vót. Erre asztán raktak csöcskohászt. Az úty készűt, hogy lenmagot mēgráktak, és etsy tiszta vászonyronygyra pökték (:köpték), és elmēntek ujan hászhó, ahun vót szoptatósasszony. Avval ráfejettek a mēgrágot lenmagra, és összekeverték vele. Asztat ráburították a kelésre, és az másnap fölfakatt. Vót

is dicséret a lenmagra! Ha azomban ez nem sikerűt, akkor elmēntek a zőrek Pàrt Jóska bácsiho. Az ráijesztőt fejszéval l a betegre, akkor jó darabig nēm bujtak elő a kelésők. Uty csinyáta, hoty főlemēte a fejszét, egy nagyot káromkodotlmérgessen, mintha lévőgná a zillető fejit; az megijett, és nyilván a kellés is megijett.

Ha valakinek vérös vót a szőme, akkor a Nagy Mari néni győngyöt fűzöt föl feketenadár gyökérbü. Eszt fölaprogatta, és ötven, hatvan szömöt szokot fölfűzni. Amék csinyáta, közbe járt a szájja, valamid dūnnyögött. Eszt a győngyöt a ruha alat köllöt hordani, amék háromszor megujjult a hold.

Régön nagy vót itt is a csecsemőhalandóság. Mivel nēm vót orvos, sorra háltak a csecsemők. Nagyob vót a kizsgyerőkök temetőjje, mint a fölnőtteké. Akkor csak eszt tutták mondani mindön bājra: „A Szent Anna tüze vitte el a kizsgyerőköt.” A zigasság asz, hogy elvitte szēgénykéket a bélhurut, a toroggyík mēg a sok-sok fertőző beteksék.

Nehéz vót régön a zasszonyok éllete. Régön ha egy asszony mék ha várandós vót is, bele köllöt mēnni a hidek kátyóba kendőrt mosni, mer az előrébre való vót, mind a zegésség. Aratni, markot szēnni az utolsó pontiG! Mikor má a (szülő)fájásog gyüttek neki, akkor engették haza a mezőrü. Eszt magamru tudom. Én is így jártam. Három napik kinlóttam, mire mēkszültem a kéd gyerökömet l orvos nékü, szük medencével... Hát csoda, hogy mégis it vagyok.

Elmondta: Wéber Józsefné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 23.

A régi búcsú Mocsoládon

(Édesanyám, miért volt olyan nagy ünnep Mocsoládon a búcsú napja?)

Azér volt nagy ünnep, fijam, mer egész nyárba dógozik a parasztnép, a pógárság; és alig várgyák má a nagy ünnepöket, mikor hát kikapcsolónnak a munkábu. És akkor eszt nagy napnak tartyák.

Előtte napogba má sokat készittenek: süteményöket, tortát sütnek, rétest, kalácsot; sok hust készittenek. És akkor gyűnnek a rokonyok. Ugyē ezögbe a napgba akkor gyűnnek a testvérök, mēg a távolabbi falugbu (azok), akik oda férhőlmēntek, akinek a zédösapja távol van mēg a zédösannya. Ijenkor a zösszes rokonság összejön, és nagy vendégösködést tartanak.

Este elmēnnek a kocsmába. Annyi nép összegyűn, hogy alik tunnak mozogni l eggyik a másikátu. Éjjél után lehet ēty kicsit táncúni.

(A gyerekek miért várták annyira a búcsút?)

Mert sátorosok jönnek, bazárosok, cukrászok, és akkor (a gyerekek) elnézőgetölőnnek.

(Miket vettek a bazárban a gyerekek?)

A gyerökök vettek ijen... (játékokat)... fapuskág vótak mēg bádogbu..., asztám bugylik, ijem bugylikēsök. Például tē jis ēgy bucsubu avvā gyütté haza, hoty hát: – Édösanyám, én is akarok venni ēgy bugylit! Aggyon rá pénci!

Elmondta: Pesti Kálmánné, 42 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

(Hogyan zajlottak a mocsoládi búcsúk?)

Mocsoládnak két bucsujja van. A zēggyik a világi, a másik a zētyházi. Katalin nap közelibe (:november utolsó hetében) szoktunk tartani a falubu-csut. Eszt tréfássan zabállóbucsunak is szokták mondani, mer nagy evés-ivással, mullatozással járt. A templomi bucsu mēg András-napkor (:nov. 30-án) van.

A Katalin-napi bucsut má nagyon várta mindönki, főleg a fijatalság. Ad-digra má mēkhíztak a libák, kacsák; így a zünnepökre lehetőit készíteni jó ételöket. Na mēk hát a zuj borok is lētisztútak addigra. A bucsu nagy esemény vót mindig a faluba. Mēkhifták a rokonyokat. Messze vidékökrü is gyüttek a családok hozzátartozóji.

Zenekärt fogattak erre ja napra. Este bál vót a kocsmába. A gyerökök nagy örö mire a Templom térön bucsukor, bér málláskor sátorokat, bazárokat szoktak fölálítani ezek a mágocsi mēg a dombovári kereskődők. Vót ot mind-ön: mézeskalácsos, késös, cukorkás, játékarus, céllövölde, ēgyebek. A térön, a kocsmá mellet ringlispil forgott. A legényök hajtották fönn a kőrhintát. Íty szórakoztak a fijataltok. Akatt azér más esemény is a bucsu naptyán: a kapatos legényök néha kocsmái vereködéssel, bicskázásokkal tették eszt a napot nevezetössé. – A családokná békés, csöndes beszélgetēsök fojtak. Örűtek ēgy-másnak a rokonyok, barátok.

Elmondta: Ragoncsa József, 65 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 4.

Az egregyi búcsú

(Mióta szoktak eljárni a magyaregregyi búcsúra?)

Mijúta én tudom, mindig játak innen Egrögyre bucsura. Kisasszony nap-tyán (:szept. 8-án) szoktunk menni.

(Hogyan zajlottak ezek a búcsúk?)

Húha!... Nagyon szépen! Mikor elmöntünk Mocsoládrü, a templombu,

énekszóval még zászlókkal möntünk, és harangosztak. A zegész uton mindig imátkosztunk és énekőtünk. Így möntünk.

(Meddig szoktak ott maradni?)

Ėgy nap, de vót ujan, aki má elmént (előtte való nap) este, és éjjel is ot vót.

(A Szent-kút körül mit szoktak csinálni?)

Imátkosztunk, szoktunk inni is a kúdbu, még vót, aki megmosakodod benne.

(Miért mosakodtak ott?)

Hogy a betekségrü (:betegség ellen) hasznájjon.

(Mit jelent az, hogy mosdatott körösztfiam meg mosdató körösztapa?)

Igën. Azokat a fíjatalokat ot mekkörösztfőtünk avval a szent-kuti vízzel, és akkor ot körösztanyát fogattak (:választottak) a lányok, körösztapát a fíjuk. És tartották is aszt a szép szokást, hogy mikor a zesküvőre vagy lakodalomra kerút sor, még is hífták a körösztliszülőket.

(A szembetegségek ellen is végezték a szemmosdatást?)

Azér is. Igën, mer régöbben sok szömbajos vót ezön a vidékön.

Elmondta: Ragoncsa Ferencné, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

A régi búcsújárásokról

Most a régi bucsujárásokru beszéllök. Hát nēm is uan régön történtek ezök; még (akkor), amikor a nép 1 husz-harminc évvel ezelött (1944 körül) ugyē elárt a bucsujáró 1 helekre, szent helekre: Gyűdre, Magyaregrögyre, Andocsra, Csicsóba (:Somogycsicsóba). Ez vót a mi körzetünk. Asztá akkó süttöttünk, fősttünk. Kalácsot, kőttest süttöttünk. Hát akkor úgy, nevesztünk mink: kőttes. Pogácsa, főt tojás... Vótak, akik hát 1 bőjtőtek, azok eméntek éhössen. Vót ujan is, aki üty fogatta (:fogadta!), hoty hát 1 csak buzaszömöt, kilenc szöm buzaszömöt észik még, akkor tejjes bucsut nyer. Asztám még ujan is vót, hoty teljes éhössen elmént, ott evött (csak); akkor még megbetegödöt, mer ugyē telle 1 ette-itta magát. Akkor gyűttek a részögös embörök, telli tarisznyával. (A) szörtarisznyát is tellilrakták pintöslüveg borokkal, (és) akkor a zutlszélli csárdágba betértek még inni. Ujan embör is vót, aki még a szörtarisznyájját is elitta. Még ujan asszony is vót, aki 1 mindig a biróné még valami komámasszonyféle, ijen nagyop (testű) 1 potrohos asszonyok, hotyha 1 gyűtt a zeső, ety kis csöpörgös üdő, akkor minygyár a szoknyájjikat fő szokták hajtani a fejikre, hogy nē ázzanak még. Abba züdőbe akkó nēm vót még esernyő a népnek, vót 1 csoda! (:csodákat; á, dehogy!) Naty, széllös

szoknyák, péntők, azokat föl a fejre, asztá akkor nēm ázod be a | háta mēg a válla (az embernek).

Asztá vót egy ujan asszony, hogy bizony, hoty | hát főjajtotta a szoknyájját, akkor a legalsó kis péntőjje marat csak rajta, mēk hátu vóta a hasittéktya. Asztá akkor kiláccott a bőre, mindöne; slicnek hítták mēk hasittéknak. Hát aszt ijen is történt. Akkor nēm mertek neki szóni, mer asz hitték, hogy naty szentös buzgalombu fogatta, hogy ű így mén a zuton, hoty | hát ugyē főtēszi a szoknyájját. Sztá (:asztán) akkor hazafele má mindönféle különös esetök vótak... Vótak ujanok is, akik hazafelé kötöttek ijen | érdökös nótákat. Ezök arru szótak, hogy mijen furcsaságok történtek velik a zuton. Mer odafelé | ugyē mindik szentös énekel mēntek, hazafelé mēg má pajzán nótákat szerkesztöttek. Midik történt valakivel valami (furcsa dolog).

Na asztán... ugyē vótag beteg kizsgyerökök, azokat is elvitték, akik hát má tuttak jobbam mēnni. Tizēnkét-tizenhárom évezs gyerökök (:fiúk), lányok, akiknek ugyē vérös, vérágas vót a szöme, hoty | hát ottam mēgmossák a kuton, akkor mēggyógyul. És hát akkor aszt ēneveszték mozsdató körösztapámnak, mozsdatot körösztfijamnak... mozsdató körösztanyám, mozsdatot körösztlányom... Hát azér, hogy... (tudd?), mēg édösapámnak is áll egy mozsdatot körösztfija it Mocsoládonn, a faluba. Natypál Mihálnak híjják. Az úgy neveszte mindig édösapámat: körösztapám. Mondom neki, édösapámnak: – Mér híjja ez magát körösztapámnak? Aszonygya: – Azér hij ez ēngömet ugy, lányom, mer én esztet Gyűdön (:Máriagyűdön) mēgmozsdattam a kiskutná. Nagyon csunya | vérös vót a szöme, asztám mēgmozsdattam a kiskutná.

Hát asztá | így akkor errü mindik szörkesztöttek hazafelére nótát. Mer hazafelé ugyē | ki vótak fárodva, nēm ínökötek mēg imátkosztak, hanēm ijen nótákat... (énekeltek). Na hát osztá | marat is egy ijen nóta¹⁷ hát én esztet most elínökölöm:

„Mikor Gyűdre mēntünk,
köttesünk is vót.
Mikor hazagyüttünk,
kēnyerünk sē vót.
Ó, egrögyi naty körtéfa,
hej, de sok körté līg-lóg rajta.

Édös komámasszony,
mámēk kend a zelső.
Nēm is vöszi észre,
elát má ja esső.
Nē szój neki! Íty fogatta,
szoknyájját a fejín hòrgya.
Ó, egrögyi... (2 sor ismétléssel!)

*Istókom, Pistókom,
hol a szőrtarisznyád?
Útszélli csárdába,
azonnal mēnny vissza!
Nē szój neki! Íty fogatta,
tarisznájját hogy eligya.
Ó, egrögyi... (2 sor ismétléssel!)*

*Mikor a mánfaji
nagy erdőbe értünk,
árnyékos fák alatt
mēgebédőgettünk.
Ki sūt tojást, ki kēnyeret,
ki pejik csak buzaszömöt.
Ó, egrögyi... (2 sor ismétléssel!)*

*A gyűdi kis kutná
jó mēglocsókottunk.
A beteg gyermeköket
mind végigmozsdattunk.
Jézus atta köröszta,
mēgmozsdatot körösztfija.
Ó, egrögyi... (2 sor ismétléssel!)*

*Mezeji vatkörtéj,
de mēgrepedöszté!
Mikor egész nyáron
a fűbe heverté.
Ó, egrögyi naty körtéfa,
de sok körté līg-lóg rajta... Ámēn.*

*Nyomēntatott ez ínök
Árpád Nyomdájjába,
Ezörnyócszászhatfan
február havában.*

Elmondta: Wéber Józsefné, 60 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 23.

Halotti búcsúztató¹⁸

Kislán vótam még, lehettem tiz éves, amikor | eszt hallottam | Kapos'szek-cső kösségbe. Vót ott ëty fő... kisvasszari főjegyzőné... (mikor) a férje mëkhât, odagyütt ő özvegyön. Ot lakott a zuccángba. És ëmeséte, mer kü-lömben | ű a tòrmási tanitónak a lánja vót. És mikor ëmöntünk este | hoz-zájuk, hozzá beszélgetni, akkor mindig meséd valamit. És ez vót a leglemlé-közetössep számára, ez a két temetés, amit én is megjegyözstem | magamnak. Elhågattam, amikor úgy meséte.

Mëkhât ëgy embör | Tormáson. Ugyë ott az vót a zërdökös, (ha) miné | cifrábban ellénekötég vagy ellbucsusztatták, elsiratták a halottajajikat.

Hât a zëccëri... ëgy embör is mëkhât. Beteg vót ëgy idejig, és kívánta a zuritököt. Hât szëgény asszony mëksütötte neki a zuritököt, betette a kemincébe sütni. Közbe a zembör mëkhât, mire a tök mëksüd vóna. Mëkhât a zembör. Hât a zasszon siratta jám (sírós hangon, énekbeszédszerűen): „Jáj, kedves párom! Të a hideg ágyon, tököd a kemincébe...” Asztám mëkhât ëty kislfija is. Szegényög vótak, aszt mëg a lába közë tették, mer má akkor a naty koporsót mëglrendőték, kicsikét mëg nëm tuttak má akkó csinyátatni. Odatették a lába közë (nevetve mondja).

„Jáj, csak azd bánom, ami a lábat közöd van.

Mer mijen okozs vàgy, az is ujan okozs vót.

Mék három hete, mikor ëvótam a bódba, akkó mennyire mëgijesztötté.

Mikor hazamëntem, odabujtá a zajtó mellé,

asztán aszontat, hogy BU... (igen erős hangon!) mikor bemöntem.

Jáj, kedves párom! Csak aszt a tököt, aszt tuttud vóna mëg mëgënni!

Mikor àv vót a zutósó kívánságod! Kedves, jó párom!

Akkor a zannya gyujtot rá:

„Jáj, kedvezs, drága fíjam!

Istókom, Piskókom! Istiglicl madaram!

Mikor a cucérplaccon egrecuca cucérosztá!

Elvittem utánnad a mákos tekerincsöt,

turós kalafanyót! De ha tuttam vóna,

hogy mëkhósz, mëk többed vittem vóna.

Aranyos, jó gyerököm!

Bárcsak eszt në köllöd vóna mëgërnöm,

hogy a lábot közë kerút az a gyerök ujra!

Istenöm, mit köllöt mëgënni!

Kedves, jó fíjam, Istókom, aranyos jó fíjam!

Mennyit jártam utánnad! Elvótam Gyűdön is!

Tuttam vóna, hogy így jársz, mëk többet ëvittem vóna.

Aranyos, jó fíjam!”

Na ez vót a zembörnek (:a férfinak) a bucsusztatója. Most majd még egy asszonyt is (: asszony siratóját!). Mèkhát egy öreg asszon. Ruzsám vót. Aszt is ésiratták (sírós hangon):

Kedves, drága Ruzsám! Mikor mëgmontam, hogy eladunk a gunarakat, vészünk rájta firhangokat. Kedves, drága nénémasszony! Csak legalább egy l nappal tuttam vóna előb gyünni, még mëkhót kè!

Legalább a selömöt is, kit mëgaját kè, odakaptam vóna.

Mer màj a zánygyomasszon nëm aggya most oda. Kedves, drága Ruzsám! Aranyos nénémasszon! Mennyire szerettelik! Akármëre jártalik, mindik szé-pön szótalik!

Kedves, jó nénémasszony!

Csak még egyget szóna kè hozzám!

Mikor mennyire tuttunk egymást kénáni (:kínálni) a szöllőbe, mikor ebé-dőtünk.

Aranyos, jó Ruzsánk! Mennyire bánom kèdet! Csak legalább, akkó vala-hogy előp hát vóna kè mëg, mikor még nëm mënt... nëm házasodot mëg à l kisebbik uram. Akkor legaláb nëm mëntem vóna ehho férjhó, akiho most férjhó l mõntem.

Mikor mennyire szerettelik. Kedves, drága nénémasszony!

Elmondta: Bali Imréné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

Az öreg ló búcsúztatása

Elínöklöm az öreg ló bucsusztatását.¹⁹ Abba a zidőbe elínököték ám, ha egyig gazdának mëgdöglött a lova. Hát asztán most én is asztat ellínökölöm:

„Jaj, de gyalázatos a szégény öreg lónak az élete,

Hotyha mëgörekszik, nincsen böcsülete.

Ütik, verik, rug'gyák; a bőrit lënyúzzák.

Ja bőrit lehúzzák, ja gödörben dobgyák.

Jāj, mer mék hogy zabot nëm is öttem,

Mégis öreg löttem.

Kukoricacsután sokszor kitélétem.

Mer mëgmontam én öreg komám,

Ne végy öreg lohat!

Merd l ha mëgörekszik, az nyakadon marad.

Ütik, verik, rug'gyák; cigánkézre aggyák.

Cigánkézre aggyák, a bőrit lënyúzzák.

*Ja bőrit lēnyúzzák, ja gödörben dobgyák,
A gödörbe dobgyák, ja kutyák kihúzzák.
A kutyák kihúzzák, a csontyát kirág'gyák.*

(Egyházi halottas, búcsúztató ének dallamára!)

Elmondta: Wéber Józsefné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 23.

BETYÁRMONDÁK, BETYÁRTÖRTÉNETEK

Savanyó Józsi, Rigac Jancsi, Csondor András, Patkó Pista

(Józsi bácsi pásztoemberként biztosan sokat hallott a híres dunántúli betyárokról²⁰. Mesélne róluk?)

Jó emlékszök kéröm, ezörkilencszáztizēnkettőbe a Pesti Naplóba bele vót írva, hogy mēkszabadút Savanyó Józsi. És asztān aszt is óvastam benne, hogy nēm jól érőszte magát ebbe a szabad élledbe, ezér mégis; pedig már akkor ugyē idehaza volt. Egyépként asztān esztet óvastam a zujságbu, mást nēm mondthatok róla, mer vele nēm beszétem, csak ujságbu olvastam. Külömben asztān... ahoty hallottam, jó gyerök vót ű, nēm vót bāntalmazó, (mégis) hát kiērdömūte... ott asztān rájja ütöttek a dologra.

Rigacru aszt a bizonyossat hallottam abba a züdőbe, csakis a zöregöktü, akik má uanog (:korosak) vótak... Tēhāt a Zalmási-csárdába ottan lütték agyon. Ulyan (sic!) eset vót, hgy este kéröm | ot vótak a pajtássával a csárdába, és kéröm a kutya nagyon ugatott. És aszt monygya a kocsmáros a lányának, hogy mönnyön ki, nízze mēk, hogy mit ugatnak a kutyák. Kimēnt, de visszajött a lánya, és nēm mondot sēmmi sē, hogy látod vóna... Nēm látot sēnkit, szóval. De úgy űtek kéröm, hogy a zablak irānt a kocsmáros háttal űt, és szömbe mēg a Rigac. És a pandurnak kéröm a zuttyába vót az a cél, hogy rālűjhessön (Rigacra). Akkor aszt monta a... nagyon ugattak a kutyák, aszonta a kocsmáros, hogy majd ű kimēgy | és mēgnēzi. Mēgnészte kéröm, hát akkó mēg | monta neki (a pandur), hogy ájjon fēre, mer irānnyába van a Rigacnak. Hát akkor, amikor bemönt a kocsmába, vissza, akkor úgy űt, hoty hát a Rigac | szabadon lögyön a zablak irānt. És asztān | rālött (a pandur), mēglötte, ugyē mejbelūjte vaty hogy is. És akkó fölugrott a Rigac, és odaszalatt a fogashol, lēkapt a fegyverit, ki jakart mōnni. És asztān mikor a zajtót kinyitotta, akkó hasraesött. Ugyē elöntötte a vér, de hát a másik társal az mēg mēgugrott. Asz tulajdonképpen az a csárda ujan vót, hoty kocsmá is vód benne, italmérés, és asztān üvekcserép... ahogyan van lēnt | ahhoz bujt valahugyan. Ezök ugyē ahogy a Rigaccal foglalkosztak, akkor ű

elbujt valahugyan. Mi történt vele tovább, aszt nem tudom, de a pandurok l azok megijettek, mikor látták, hogy Rigac fölugrik, és a fegyvereit lekaptak a fogasru... (nevetve mondja). Így l ennélfogva hallottam eszt... (úgy), ahogyan mesétek.

Tulajdonképpen eccör mentem Kajdocsra, és szárospusztai gyerök vót az a bizonyos pandur, aki agyonlűjte. Már akkor jó üdözs bácsi vót.

(Hogy hívták ezt a pandurt?)

Happ Ádám vót...

(Habb vagy Happ?)

Habb.

... Mikor asztán visszagyűttek a pandurok, természetös, hogy elintézték a dolgukat, ami vód vele (Rigaccal). Egyépként a másik társat hogy elfokták-é, nem tudom, hogy mi történt vele. Ölég asz hozzá, csak ennyit hallottam.

De ezzel a Habb Ádámmal (találkoztam) valamikor...; (akkor), amikor én Kajdocsra möntem, Szárospusztán reggelisztünk és étettünk még a jószágot, és asz monygya ęty Susztę József nevű – kocsis vót a Stánckiná – aszt monygya neköm: – Jóska, níz, az a zembör, aszonygya, az lűjte agyon a Rigacot.

Uan átellembé lakot, sréjgen a kocsmáhol. Asztán odamöntem hozzá l mind aféle gyerök, mondom: – Jó röggét, bácsi!

– Jó röggét, fijam! Na hova mönnek?

Montam, hoty hát jószágot hajtunk föl Kajdocsra. Asztán (nevetve) mondom:

– Bácsi, igaz, hogy maga lűjte agyon Rigacot?

Aszonygya hát: – Igaz, fijam. Miér?

– Hallottam, asztán szeretném tunni, hallani asztat!

Jó ujan hosszu szakállá vót nekije; gondozot, fehér ősz vót a bajsza, szakállá neki. Hosszu száru, görbe pipábu pipázott, és csak ot vót vörösses a bajszáná még a szakállá széliné a szőr, ahun a füst męnt ki (a szájából). A füst mękfokta...

Hát asztán kęröm csak ennyi vót a beszędöm vele. És męgmonta: igönis, sokszó fenyögetölözöt Rigac. Mindig üzengettek ęgymásnak, vagy levelesztek męg mi. Valami alkalommal... aszt monta a Rigac, hotyha nem hágy békét nekijje, akkor hát majd kivégzi, vagy valahun māj męglesi. És abba a züdöbe állítólag ezöknek a panduroknak parancsra (:szolgálati jelentésre?) köllöt mönni mindön csütörtökön l Sásdra vaty Pécsre (?), aszt má nem tudom bisztossan. És mikor a vasszari högyre fölért (Habb Ádám), Rigac męg od várta, várta ja pandurt, de hát férehuzódot természetöszen, asztán amikor fölért a kocsi, – Liget felé ijen jó vőgynek męgy lę a kocsi –, (akkor) asztán lészát kerekét kötni a kocsis, és (H. Á.) is a ző dógára lészát. Eszt męk figyete a Rigac, és asztán célbavętte. Csak úgy gondúta a Rigac, hogy męg-ijeszti. Hát a csákót kilűjte a fejrü (nevetve), lęsöt a csákó, és asztán akkor męgüzente neki (H. Á.-nak), hogy most csak męgviccűte, de majt későp, ha nem hágy békét neki, hát lęlüvi, męglesi. Emmęg (H.Á.) annak üzent,

hogy... így, úgy... Midig ijen körözbe átak egymással. Hát asztán a végén ugye asz történt a Zalmási-csárdába, hogy ottan kézre kerűt uan l formán a Rigac. Esztet, mondom, meséte jis az a... röviden azla pandur, és asztán csak annyi vót a züdöm, hogy ottan nēm tágútam (:kitartóan maradtam), de hát hallottam ahugyan emeséte. Tēhāt ennyi vót a zegész. Arru kērōm, Rigacru ennyit tudok.

(Rigac nótáját és balladáját nem tudja elmondani?)

Nem tudom, (de) van ám, aki a faluba tuggya.

(Kotri Piláról nem hallott? Állítólag az volt a hírvívő a lengyeli betyárok meg Rigac között...)

Nēm hallottam.

(Voltak-e mocsoládi betyárok?)

A Gábor bácsinak (:mocsoládi pásztornak) a bujtárgya a Rigacnak vót a társa. Egy üdejig, amig birtak együt lenni. Akkor (lehetett ez?), mikor ā... magyarszéki papot kirabútták. Ety Csondor nevű, Csondor András nevű vót, a Juház Bori néninek a sógora vót ez. Aszt hallottam, mikó meséték, hogy a gujás, aki ot volt (a rablásnál?), az ez volt, az a Csondor. És ezek ot vótak ezekkel a betyárokkal l még ez a Gábor bácsinak a zizéjja... (bojtárja). Sosē monta még a nevit ez a... akár(kinek?)... bácsi hoty híjják magát? Aszonygya: – Csiribirivincsingiri József (nevetve). Mindig aszt l monta az a bujtár. Hát asztán (ez) meséte asztat, hogy ot vót, mikor esztet (?) a zéggyet lēvagdāták a Zalmási-csárdába. Tizēnketten vótak, és ez a zēgy elárúta űket, hoty hát kirabútták a papot. Asztán akkor a pēnszt, ahogy elosztották, csak tizēnetyfelé osztották, a tizēnkettedikrű (:személyről) aszonta (Rigac?), hogy ennek azēr nēm jár, mer hát ugyē elárúta űket. Na és asztán az a bizonyos (Rigac?) aszt monygya, mikor készen vót (az osztozkodással): – Na most, gyerōkōk a zivás (jön), a tánc, a mullaccság! Gyerünk csak! (De előbb) Esztet ki kō végezni, eszt a zéggyet!

Asztán kettő odaát a baltávā, és lēvagdāták ottan, darabokra vagdāták a csárdába. Ez (a bojtár) meséte esztet.

Nos asztán, hoty tovább mōnnyüng vele, az a Csondor, az ot gujás volt, és ēccō főmondott ottan (?), hogy elmēgy így Szend l György-nab vagy ijenféle józsefnapi üdőbe. Akkor bemōnt kērōm Ligetre (:község a Hegyháton) – a zispán ben lakott – a zispányhó bemēnt oda, hoty hát fölmondot, hogy elmēgy a pusztáru. Aszonygya a zispán: – Jó van, Csondor; de, aszonygya, ā... fērtálbērit lēfogom, merd a gulaablakok (az istállóban?) ki vannak törve; és, aszonygya, ezek híjányoznak l a zablakfijók.

Aszt monygya neki ja Csondor: – Jó van, ispány úr, akkor ētyször má vótam tekintetős úr, akkor māj mégēccō lészōk! – aszonta.

És apám mikó bemōnt, a zédōsapám, kērdōszte ez za zispány, hogy: – Radics, mifēle mondat ez?, aszonygya, a Csondorral ijenfélekép jártam. Apám aszonygya neki: – Hát úgy okoskoggyon vele, aszonygya, emlékszik

rá, mikor a magyarszéki országuton ot tizenkét rőföst (:kelmekereskedőt) vagy ijen zsidó partékáskocsit kirabútak, – mēntek vásárra ezök a zsidók –, asztán kirabúták (őket) ottan. S akkó monta neki a zsidó, ennek a Csondonak: – Tekintetös úr! (nevetve) Tessék eszt a lekszöp selmöt váloztani, vagy jó dolgot váloztani!

Asztán azér monta a zispánnak akkor ez a Csondor, hoty hát: – Ęccör voltam már tekintetös ur, de akkor (nevetve) mégēccör löszök!, aszonygya (nevetve)

Igēn (nevetve) asztán ity hallottam ezöket meséni, kéröm így elbeszéni ugyē.

Hallottam ezöket (a betyárokat?) éneküni is, hogy mijen jó vót Patkó (Pista). Jó gyerök vót. Tulajdonképpen akkor meséllöm tovább. Jól van?

(Jó!) Kéröm, itten a ligeti pusztán volt egy gujás embör, az mesét róla, hogy innen, Nosztán nevü (:Tolna megyei pusztza) tájbu gyütt ide lē... szögáni, asztán előgyütt a beszéd ijenféle régi dolgokru. Aszonygya, vót azon a pusztán, a mosztánin vagy mēllikön, esztet nēm tudom (pontosan) mondani, vót ottan, kéröm uan uri mullaccság. Összegyüttek jedző ijen-uan mindömféle jop képü vagy gazdag embörök, asztá nagy mullaccság vót. Patkó Pista akkor működött ott azon a tájjon, és asztán ez az a bizonyos (személy, a gulyás) személlössen látta (Patkót).

Hát áll a báli este, és kéröm uan tiz óra, tizēnety tájba kéröm, ęty fekete hintó, fekete lovakkal is (megérkezett). Három férfi út a hintóm mēg a kocsis. Hát asztán kéröm a kapuná lészátak. És kétfelé a kapuná, kettő elát (:odaállt) a cipruzsbokrok mēg ijen fűszfák mellé, Patkó mēg bemēnt. És asztán táncót velük nagyba. Asztán amikor má úgy mēguntág vagy mi történt, akkor kéröm, hát fébehattyta a Patkó jis a táncot. És asztán a zurak, ahogy ők is mēgátak a táncal, – vót ęty szép fekete bajszu úr ottan –, és odamēnt a Patkó, és így mēkhuzogatta a bajsztát. Aszonygya: – Ęj, ha ijem bajszom vóna, akkó mēglēccő lēnnék Patkó!

Eszt meséte az a bizonyos embör (:a gulyás). És asztán akkor nagy ricsaj lētt. A nők ękesztek sikitozni, és akartak kimeneküni, s (de) mēgintötte őket: – Sēnki a hejit el nēm haggya! Mullassanak tovább! Ű elmēgy, bántásuk sēmmi (nem) lēssz!

Kimēnt kéröm, fölüt a hitóra, és asztán elmēnt. Mind a hármat elvitte a hintó. Hogy hova, az má a ző dolguk vót, ugyēbár.

Esztet meséte az a bizonyos (:gulyás). Na asztán tőp szó is gyütt elü. Jó kedvik vót a bácsiknak, uan nap vót. ękesztek éneküni. Aszonygya: „Őrek csárda négy oldala fakó...” (A dal szövegét lásd a „Mocsoládi dalok” között!)

Elmondta: Radics József, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 19.

Disznólopás

(A nagy és nevezetes rablások²¹ egyike volt az, amikor a betyárok elhajtották Peczel Vilma disznait Mocsoládról Csurgópuszta felé. Hallott-e erről az eseményről Józsi bácsi?)

Hogyné, de hogy miben üdőbe (:mikor?) vót (ez) ugyebár aszt nem tudom, arra nem emlékszőm. De meséték, beszéték, hoty|hát itten kéröm ellopták étyszér a rétegbü, vagyis a zuraságnak a | disznajit. Ötven, ötvenkéd darab disznó vót. És először sikerüt kéröm ellopni, de másoccor, mikor karácsony éjjel vitték el (a jószágokat), mikor az a bizonyos kanászlombör vaty pásztorlombör it vót a lakáson (:a pásztorházban?) akkor... (már nem?).

Léhet, hogy ennek vót valami érdőke (:köze?) a Rigacnak is hozzá, de arru nem beszélhetők (:vagy nem tudja az igazságot, vagy nem meri elmondani az igazságot ennyi év után sem??), mer nem tutták ők sě (:kik? Radics József testvérei?).

De asztán, mikor hát ellopták a disznókat, akkor eszt monták ezők a testvérők, a Radicstestvérők vóiak, mind a négyen kéröm, hogy: – Tě monst ěre mész, tě mēg ěre... Szóvā négy írámba nyomozzák a... (rablókat), mēre lopták el. Mer abba a züdőbe az vót, hotyha Somoty-Csurgón – már itten így monták aszt a hidat – valahugyan átlépöt, kéröm Baranyábu vaty Tolnábu Somogyba vaty hugyan; ölég asz hozzá, hogy aszt a hidat így neveszték, Csurgóji hid. Ha ott áthajtyák, akkó nem tuggyák többé mēkfogni ja lopókat.

Valamind (:mind a négyen?) asztám mēntek... Hát asztán még aszt a karácsonyi köttest, sütemént néty felé: – Tě, öcsém ěre mégy, tě mēg bátyám, ěre! Jó?... Asztán így nyomozunk.

Mer valahogy | gyanusították, hogy ezőknek kő tunni róla, talán összeköttetésbe vannak a lopókkal ugyebár. Szivessen nyútak mindönhöl (a pásztorok)... (Ez volt akkor a „közvélemény!!)

(Ezért is voltak kénytelenek vállalni a nyomozásban való részvételt!)

Těhát mēntek is. Ěgy kocsi mēnd velük, hotyha hát köl valami, akkor ot lögyön ěty kocsi is.

Ěre vót a nyom Csurgó felé. Akkor asztám mēgészleték, akkó aszonták ezők (:a Radics testvérek?), hogy: – Gyerünk, valaki mönnyön előre a Csurgóji hűhó, de nē csinájjon ottand lármát, csak ű várgya (aszt), mikor odaérnek a fókával (:falkával)! Akkor asztán űk is úgy nyomúnak utánnik, hogy odaérgyenek hamā! Akkor áliccsa mēk (a falkát), hogy át nē tuggya hajtani a hidon.

Ěs asztán (egy) Piszér nevü – idelvaló vót (:mocsoládi), a Jancsi bácsinak (:Piszer Jánosnak) valami rokona vót – az... asz kéröm nem várta mēk hoty közelödnének (: az ő társai). – Hēj – ěkezdöt ám (kiabálni)... – mēgáj, bētyár! Így bētyár, úgy bētyár! Most majd ellész (el fogva?)... Uan vót mind a Piszér Jóska (:hirtelen, lobbánékony és meggondolatlan!). No, asztán a bētyár mēk

kéröm rálűjt, és hasba lűjte. Még is hált a zillető, mer összetépte a lövés a gyomrát, belejit. És asztán a betyárok elugrottak. És asztán ők (:a Radics testvérek és társaik) mők tutták álítani a jószágot. És asztán visszahajtották. Így megllettek, de a betyárok nēm lettek mők kéröm, azok észökteg valamere.

Hát esztet meséték ezök ā l báyám, apám mög ezök a zizék... (pásztorok), hogy esz történt velük. És nagyon gyanussag vótak, utylhoty hát bántotta őket, hogy ártatlanog vótak, de hát hijába, nēm tutták a szájját becsukni valakinek, mer a végin beköpte őket valaki, – úgy beszéték. De hát a végin kitisztút ott az a dolok, hogy nēm úgy van.

Itten asztán vót egy másik pásztor, egy juhász embör, az valahugyan el-lensége vót ezöknek a pásztoroknak, ezöknek a Randicsoknak. Asztán akkor avvā haragba is vótak, mer gyanusította őket, hogy a betyároknak kézrea-dójjik vótak.

Először (?) (tehát) sikerűt ellopni a disznókat, de hát másoccor így ěfokták őket, (és) nēm birták ěloponi a disznókat.

Ez vót.

Elmondta: Radics József, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 19.

Rigac Jancsi, Töksütő Ferkó, Mádi Jancsi

(Milyen betyárok jártak itt Mocsolád környékén?)

Minnýának a nevit nēm tudom, aszt má ělefejtöttem. Valami nyócan vótak. De kettőjőre emlékszök: Mádi Jancsi vót egynek a neve, a másik mők Töksütő. A Töksütőt azér neveszték Töksütőnek, mer mindik tököt sütött, és nēm mert velik elmenni (rabolni?). Asztán ez mindig othun vót (valahol az erdei szállásu-kon?), és agyon is csapták szegényt, mer attu fétek, hogy elárújja őket.

(Járt ki a faluból valaki ezekhez a betyárokhoz?)

Igön. Jártak. Egy, Kóródi Margit nevü. Uan idős lán vót. És az vit nekik ěnni. És kijabát nekik a nevikrü: – Mádi Jancsi! Töksütő! Gyertök elő, szép legényök!

(Ki volt az a Rigac Jancsi?)

Őregapám meséte, hogy it lőtték agyon a Zalmási-csárdába, a Péc-csár-dába. – Ahun a Zéntaji (János) lakik (régén) ott is völt ěty csárda (helye-sebben: malom). Oda is szoktak járni ezök a betyárok.

Elmondta: Ragoncsa Ferencné, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

Rigac Jancsi és a Ferkó nevű betyár

Rigac Jancsi Baranya vármegye naty hirössége vót a hatvanas (:1860-as) évegbe. A zegéz Baranya vármegyébe..., (de) talán a zegész országba halották a hirit. Itt ebbe a hetyhádi járásba a Zalmási-erdőtü Pécsig | lehetött erdőm menni. És ez a zegész erdőség vót neki a tanyájja. Lakóheje is it vót neki megépítve neki a Zalmási-sűrűbe. Ot vót ęty természetlalkotta... nagy gödör, és ot kiásták, és ijen... apró fákkal, faágokkal kerítették, és besároszták. Belürü asztá akkor mękcsináták a lovaknak ęgy jó | darap hejet, hogy a lovak beférjenek. Ęgy (rész ebből) męg vót a zű tanyájjik męk hát a konyha. Ot főszték; mer vótak tizęnhárman is, sokszor többen is. Vót neki ęgy ági (:Ág faluból való) lány, ki vót a kedvesse. Panna vót a neve. Amikor ijen összejövetelők lęttek, hát összegyűttek ezők a bętyárok, ujankor mindik fözést csinyátak. És akkor ez a Panna kimęnt mindig a zędösannyávā segíteni, mękfözni a bogrács|gujásokat ottan. Akkor ęttek-ittak. Bor ızs vót bőven. És ęgy ęldögęltek.

Vót asztán kősztik ęgy, akit mindig arra hasznátak fől, hogy lóhátan | összekötetést tártott | a lenygyeli erdőbeli | szintén ijem | bętyárokkal. Annak a nevit nęm tudom má, csak annyit tudok róla, hogy Ferkó... Ferkó nevű bętyár. Nągy, erőzs dalija vót, fehér gyódzs|gatyába, gyócslimögbe járt. Męk télőnn is csak ugy lobogot rajta. Fokos volt a zódalán. Naty fekete lova vót, azzal járt.

Na ez odamęnt mindig a lenygyeli erdőbe, és... hoszta, vitte a hirőket, hogy mi hol van.

Történt ęccęr, hogy Rigac Jancsi | tártott ęgy nagy mullaccságot, és nęm alutták ki... a mullaccságnak ā | zálmatlan, mindőmféle | órájit. Fokta magát, főlűt a lovára, és asztán elmęntek a többi bętyárokkal is. Vót ot közel a völgyi rédbe ęgy nagy malom (:Zentai-malom?). Ott álladójan őrótek, és (oda) behąjtatta a lovakat, nekiátatta a garatnak, és jólakatta buzával a lovakat. És errű (:emiatt) mindig nagyon haragudott ā | mőlnár... Mer hát a pęnct is kizsebűte tüle, aki vót. Ha vót aranypéndze, aszt is el szokta tüle szęnni, mer hát a gazdagokat nęm tųrte. Szęgényőknek męg mindik szęjjel-osztogatta. Nem tųrte, hogy valaki gazdag lögyön, és ęgy szęgénynek męg nę lögyön semmijje. Ezér a nép jótęvőnek (nevezte)..., és hát nagyon szeret-ték, a nép jótęvőjinek neveszték el. A gazdag népek, a földbirtokosok | azok męk hát nagyon fętek tüle.

Ęs akkor | történt az, amikor ęccęr | az ā | lenygyeli Fęrkó, ez emęnt ottan Ętyházaskozáron ęty hász hó... Ki vót fogyva a kęnyere. Hát nęm tudot má mit anni a legęnyejinek. Ęmęnt, látta, hoty füstöl a kęmény ęgy nagy gazdak házná. Odaálitott a konyhaąjtóba | lóhátan, és nęzöd be. Látta, hogy a zőreg Tęrézsi néni ęppen fűtötte a kemőncét. Ű csak ott át, mind ęgy bálvány a lovávál. Hát amikor Tręzsi néni visszanész, hoty ki jaz a nagy árnyék:

– Jesszus Márijám! Ki jez itten?

– Na, aszonygya, csak tüzeējön tovább | nénémasszony! Nëm öszöm mëg magát! Csak arra várok, hogy bevesse a kënyeret, mëk kisűjjon.

– Jó van, akkor – aszonygya – ëmögyök a zuramér. A bíróná van a zuram, és akkor hát majd az is segít majd énnököm.

– Nëm, ëty topot së fog mënni, Trézsi néném! Nëm mëgy el maga sëhová! Maga csak öccse be ja kënyeret, hogy mentü elöp süjjon ki, mer vannak rá ëhözö gyerökök mëg a legénység.

Hát addig ott is maratt a Fërkó | lóhátton üvë mind ëty szobor, amég a kënyér | másfél óra hosszájik ki nëm süt. Vót nyóc jó nagy darap kenyér mëg ëty pompos (:kis kenyér). Aszonygya a Trézsi néni: – Legalább a pompost hadd itt, Ferkó énnököm, mër hát | uan ëhössek vagyunk.

– Van kënek a palláson ölég lisztye. Mäj süt kë, ráér sütni! A zistenfájját neki! Énnököm ëhözö gyerökök vannak ot mëg a legénység! Neköm ë kő vinni. Hozzon lë a pallásru gyorsan kéd | zsákot, asztá beleraktyuk, asztá had vigyem!

Lëhoszta a pallásru a kéd zsákot, kihút (addigra) a kenyér, belerakta. És akkor összekötötte a kéd zsákot. Egyiket innen a lónak a zódalára, a másokat amonnan... Ferkó mëksarkanytyusztá lovát, és vitte a zeleségöt | a legénységnek. Mer ott asztán vót ám a lenygyeli erdőbe egy naty, csodállatos... (hely?), mäjnëm mind ëty kaszárnya ojan vót kerítve. Az ugy mëg vót csinává, hogy oda befértek lovak, mårhák, ökrök, akit hajtottak éjszak, bir-kák, mindömféle. Mëg ot sütöttek-fősztek. Ot halomszámra feküttek a naty, fehér csontok. Ott uan lakmározások vótak. Hát asztán oda vitte a kënyeret, mer hus vót, de kenyér nëm vót.

Hát ëccër mëk történt asz, hogy egy nëm tudom ém, mijen uraságnak, ëre valahol ëty pusztán, valami hat hordó bort hosztak el (a betyárok). És hát | fölsütött a nap, aratás ideje vót. Ugy beraktak a kocsin, hogy nëm tuttak tovább mënni. Bemëntek egy nagy buzaltáblába, és ottan | lërakták a kocsi ru ja | hordókat. Mëkcsapóták, és annyit ittak, hoty három napig is ot feküttek. Hát persze ugyë a zuradolomé vót az a nagy buza, és amikor mëntek a zaratók, odakerűtek, hát láttyák, hoty kik feküsznek (ott)... Ferkót minygyár mëgismerték, a bëtyárvezért. Ot feküttek részögön, és ugye a hordók csapra vótak vërve. A kocsi is ot vót, lovakkal, mindön, jó hátaslovak... Hát akkor azok a szëgény aratók| csöndessen (mëntek)..., nëm mertek kaszáni, mindik csöndessebben... De utóbb asztán Ferkó figyelmes lëtt a susogásra, fölébrett.

– Hé, atyafijak! Minket ki në arassatok innen a bòrral ëggyütt! Mer asztán hát | bajjok lësznek ám! Na, hát, szomjassag vattok?

– Hát, ha kapnánk, azok vónánk.

Hát kaptak azok is jó | belüle...

Na asztá akkor kocsi ra dobáták a hordókat, mikó má alkonyodott, asztá ëvítették a lenygyeli erdőbe. És asztán a többit ott ëlfogyasztották.

Történt asztán éccer, hoty Csikós | tütösne négy ökröt hajtottak el ezek a lenygyeli | betyárok. És ujan nagy vót a por, hogy... egész a lenygyeli erdőjik tutták a | parasztok a nyomot (kísérni). Utánnal mēntek, és látták, hogy mēre hajtották el a | zökröket. De má tovább nēm mertek bemēnni ja zerdőbe, mer hát ottan má magik is öröszték ezek a | betyárok. Na és asztá akkor | röktön | az a gazda – mer az nagyon gazdag vót, a tütősi embör, akinek ehajtották a zökrejít – az elmēnt Pécsre a pandurokér. Hat pandúrt rendőt. És asztán a hat pandúr | elgyütt, és köröszte üket (:a betyárokat). Elgyüttek azok is a zerdőbe...

A Ferkó éppen uton vót, hogy elgyün a Rigac Jancsihol, ide a Zalmási-erdőbe | naty hirt hozni a Rigacnak. Bikal és Etyházaskozár között | a | pandúrok gyüriüjibe kerüt... Ott a bokros-fás ut mentin vót ety kis kanászlakás, oda be tudot meneküni. Na asztán hát akkor azok (a kanász) elrejtötték. Ott is alutt. A lovát is behajtotta a konyhába, (és) ott alutt a Ferkó. Na és akkor, amikor elmullott a zéjszaka,... addigra má a pandúrok | elmēntek. Utylhoty Ferkó mēgmeneküt.

– Na, asz monygya – a kanásznak vót tizēnkét kizslgyērmeke – na, asz monygya, én titöket mast majd jó | mēgajándékozlak. Harmannap idegyüvök... Mi van avval a kislánnyal, aki a zágyon fekszik? Mi a bájja?

– Nēm tudom én, aszonygya a zembör, a kanász, csak má két hét óta a hideg rázza, és hát nēm tudom, hogy mi van vele. Lázás, és a hideg rázza.

– Nēm baj, majd én harmannapra ideérök.

Elmēnt a Ferkó lóhátan. Elmēnt elébb a Rigachol, elvitte neki a | hírt, hoty kin vannak a pécsi pandúrok hatan, és körözik üket. Akkor a Rigactu | egyvákttatást elmēnt | a hetyhāti erdőn egész Pécsig, uty hoty falut sē ért a Ferkó. Az | úgy mēnt lóhátan, a Rigac is elmēnd vele.

Elmēntek a pécsi patikába, ot mēgmonta a patikába, hogy: – Üneki ujan örvosságot írgyon... (mert) ety kislány, ety tizēnēgy | éves kislány nagy betekségbe van, eggyik nap lázas, a másik nap a hideg rázza. És nēm tudom, mi ja nyavajának a neve, de patikárus ur csak tuggya!

Na | hát asztán akkor ugyē | összekervert mindönt a patikus, amit hát köll, egy üvegbe. Összerásztá, és asz monta a Ferkónak:

– Ebbü mindön nap a kislánynak egy övőkalánnyal aggyon!

Jól van. Az má mēgvót. Na most akkor történt asz, hoty pērsze Rigaccal ot vótak | mēg a banda, elmēntek, (és) fényös nappal betörtek Pécsön | egy bódba. Vék | (:vég) szám a gyócsokat mēg a ruhát, mindönt hát bepakóták a zsákogba, és föl a ló hátára! Úgy gyüttek vissza Rigachol (Almásra), ott asztán elosztották... (a rabolt holmit). Pántlikát hosztak Panninak, ruhát, mindönt; (a) kocsmárosné is kapod belülle, a ruhábu mēg mindömféle gyódzsba. Akkor egy egész vég gyócsot elvitt Ferkó ennek a szēgény kanászlénak, hogy:

– Esztet mastan vagdájja föl, és vārgyon a fijuknak, fijajinak | gatyákat,

a lányoknak ásószaknyát, péntőt; mēk hát minnyá (:mindenki) ruháskogy-
gyon föl.

A szēgény kizs betegnek mēg minygyá | atta a zēső (adagot) a kalányos
orvosságbol. Asztán hát a kislány ēty hét mŭlva | össze is szētte magát,
tēljessen kigyógyút. Uty | hogy asztán | évekig, mēg évtizedőig is | mēg |
májig is emlőgeti a nép, mer annyira jóltēvőjje vót a népnek.

Hát a Rigacnak is vannak ijen jó, nagyō jó törtēneteji.

Ēgy alsómocsoládi embör, Nagy János, Nagy Lacinak, a | Nagy Laci |
bácsinak a zōregaptya | vēllanyelet (illetve annak való fát) mēg gerēb-
gyenyeleket szōdött itt a Zalmási-sűrűbe. Ott a sűrűbe | zōrgött a bokor,
mindön ahoty szōtte, asztán | eccēr csak odaállit ám elibe ēgy nāgy, magos
embör csizmába, gatyába.

– Aggyon Isten! Bátyámuram, kit keres kē itten?

– Vēllanyelet szēnnék, aszonygya, mēr | ebbü keresöm a kis pénzdzömet,
aszonygya. Gyün a mágocsi vásár, mēg itten ekörü is à | vásárok. Asztán ē
szeretnēm anni űket. A vēllanyelet, gerēbgyenyeket nagyō jó mēgvészik mos-
tanába. Mēk hét nyelet is csinyállok! Hát ebbü tengetöm a zēlletöm.

– Ujan szēgény kē, bátyám?

– Hát, istenöm, gyērőkejim vannak, mindön. Hát pērsze, hoty szēgény
vagyok.

– Na nízön, it van ez a zacskó pēz, segiccsön magán! De nēm látott
engöm! Mer tudom én, hoty kē tuggya, hogy én Rigac Jaccsi vagyok, mer
nagyon jellegzetös ám a zén | alakom!

– Na, jó van, tudom, mēgismērtem.

– Na, jó van, aszonygya, akkor csak pucójjon most evvel a pénzē, pucójjon
haza, asztán vōgyön rājta, amit akar!

Hát Nagy János | vēt rajta a vizs (:árok) portyān ēty | hászhejet, és oda
építettött ēgy vizeslmalmot, akkō lēt neki ēgy vizeslmalma. És köröskörü jó
fōdeket (vett), mindönt. Uty|hogy asztán ēty-kettőre | jó módu | parasztle-
bör lēd belüle.

Akkor a népek | annyira mindönki környéköszte | Rigacot! Mindik csak
jártak a zerdőbe gombájér, ezér-azér, hoty találkoznának vele. Ēn tudom,
mikor mēg öregapām is | ēmēnt, de nēm mēnt ám űres kézzē (1910 körül?).
Mindig vitt ēty kapát, hogy | valami hārsfa tűjjibe majd valamit talál. Mindik
fōkapáták (az öreg fák alját), mer ugy hirlőt, hogy | Rigac valahová elāsta
a sok, a nagyon sok | pēszt. Aranypēndze vót neki, és hát hogy elāsta vala-
hovā. Hát öregapām is szeretőd vóna taláni, de hát | hijába. Sokam mēntek,
és keresték, de nēm taláta mēk sēnki.

Ēs hát ugyē ez ity törtēnt akkor.

Elmondta: Wēber Józsefnē, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

Rigac Jancsi halála

(Hogyan halt meg Rigac Jancsi?)

Na most majd emondom Rigac Jancsi l történetit, ahogy mékhát, ahogy agyonlőtték.

Hát történt asz, hogy l amikor a zutósó mullaccsága vót itt a csárdába, nagyó jó kedve vót. Monták is neki othun (:az erdei szállásán): – Mámög Jancsi, nagyó jó kedved van, vesztödet éröd!...

De nēm tuttak vele bírni. Elgyütt, és hát tiz icce bort l rendőt oda a kocsmába, hogy így iszik és mullat. Szóval éröszte a vesztit.

Hát má a pandurok persze lesték, mer a mölnár (:a Zentai-malom molnárja), a mölnár l az elárúta, mer sog gabonát fölletötöt (nála). Évek óta má a sok pëndzit, mindönt (elvitte). És (ezért) a mónár elárúta, hogy mostan mékfokhattyák, mer majd ü lēcsalattya valakivēl (az erdőből). És asztá mikor mullat, jó mullat, akkor a zablakon körösztü... Mer máskéb nēm lehet mék-környéközni, mer ez egy l veszödelöm. Eszt kin nēm lehet agyonlūni, csak úty hotyha benn a csárdába iszik. Hát össze is stimmőt akkor a csöndérökkal (pandurokkal), asztá akkor úgy beszéték még (hogy), a mónárná vótak (a pandurok) egész nap l elrējtvē.

És akkó má estelfelé, amikó má méktörtént, hogy a Rigac má ugyē mullat, a kocsmáros akkor má vitte a hírt (a malomba), hogy:

– A Rigac má jól áll (:kapatos), és iszik; má tiz icce bor van a zasztalon. Lēhet kezdeni! Mihelt elkezd a zeste lēszáni, hoty sötētödik, akkor má hát lēhet kezdeni a l körözést.

Akkor ez a négy zsandár – (mert) van ottan a kocsmātu lēfelē ēty patak, azom van ēty hid, (és) a hid alá bebujt az a négy zsandár, és – onnand lesték, hogy majd nēm-ē kigyün a Rigac (a csárdából) vagy valami (valaki más), nēhogy veszödelömbē lēgyenek. Mind a négynē mégtötöt pisztajok vótak. Hát Rigac még benn ugyē mullatozot még mindön. Becsukatta ja kaput is, mim még van a balladába jis l énekövē. Becsukatta alu, fölü a kaput, mindön; de hát a kocsmáros l az vót a záruló, az vitte a hírt a mónárnak, a mónár még a zsandároknak. Így asztán akkor l mullatott, ivott és danút. Danúta aszt a nótát, hogy: „A Zalmási-csárdába ecöt ég a lámpába...” Asztá ivot, tötöt ot mindönkinek. A kocsmárosnak is oda köllött űni, még a kislánynak is oda köllött űni. Az a Rigacnak a zölibe út, a kislán. És má akkor is a kislánt úgy beálították (:felkészítették?), hoty: – Hajúj lē, amikor a zsandár bácsi l belüj a zablakon!

Odaqtak má a zsandárok, má ragyogott a l puskacső még a gombgyik, mindön. A Rigac még úgy út éppen, hogy az éppen nēm látta a zsandárokat. Asztá mikor ittak még nóta közbe l ēccēr csak a kislány éllös szöme észrelvätte, hogy má ott ának a zsandárok. Akkor a kislány hirtelen, ahugyan

a zaptya mēkparancsóta neki, így lēbukot, lēhajút (mutatja!), és abba a pil-
lanadba dōrrent ā | puska; ablakon körösztü mejbe | lütték Rigacot. Hab
zsandár nevü lütte agyon Rigacot.

Rigac el tudot mēk futni a zajtójjig, ēgy nagyot káromkodott: – A zapád,
bētyár... ēre mēg āra... elkeritötte nekik, és az ajtónā összerogyot, hoty kifojt
a vére.

Na asztān | ez vót a története, hogy akkor másnap kocsira dopták, mind
ēgy āllatot, szēgēnyt, szālmára, és ugy vitték el szómān, kocsin a sāsdi te-
metőbe. És ot temették el. Hogy asztān koporsót kapott-ē, én as sē tudom,
csak annyit tudok, hoty szómān vitték el, kocsin. Amēre mēnt (a kocsi), csö-
pögött a vér... Mintha ēgy āllatot vitteg vóna el.

Elmondta: Wéber Józsefné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

A Rigac-ballada²²

Rigac Jancsi
(népballada)

Lejegyezte: Pesti János, Alsómocsolád; 1961. aug. 7.

Énekelte: V. J.-né Bali. M., 58 é. Alsómocsolád, Baranya m.

Jaj, de sü - rü az ó - má - si rē - zu - la,
Ri - gac Jan - csi ab - ba va - gyon el - buj - va.
Ke - re - si üt hét vár - mé - gye zsan - dár - gya,
De so - ká - ig nēm a - kat - tak nyo - má - ra.

Az ómási öreg erdő hársfájja,
Az alatt van Rigac Jancsi tanyájja.
Oda várgya az ű kedves babájja,
Mög a tizenhárom tagu bandájja.

Jaj, de sűrű az ómási rözula,
Rigac Jancsi abba vagyon elbujva.
Keresi űt két vármögye zsandárgya,
De sokáig nem akattak nyomára.

Rigac Jancsi az ómási csárdába
Békjót vetöt kesej lova lábára.
„Legejj, lovam, fakó lovam a rétönn,
Ameddig a szép csárdásnéet mögnízöm!”

Rigac János mögéröszte halálát,
Erdő szélön összeverte bokájját,
Űgy sétlád be az ómási csárdába, (hogy)
Belevágott a mestörgerendába.

„Szép csárdásné, fehér kötént kössön föl,
Az asztalra tíz icce bort tögyön föl,
Kislányát a lócára ide tögye,
Alsó-fölső kapujját kend betögye!”

Rigac Jancsi az ómási csárdába,
Ott mulladgat szegény legény móggyára,
Szép csárdásné be-bekacsint hozzájja,
De szépönn szól Rigac Jancsi nótájja.

A kisleány szalad be nagy ijetten,
Hogy: „Zsandárok gyünnek lenn fegyverössen!”...
– A kocsmáros leinti a leányát,
Betyár elöt nēhogy elszójjja magát.

Rigac Jancsi az ómási csárdába,
Vörösbort öntött a zűjeg pohárba,
Rigac Jancsi eccör ivod belüle,
A Hab zsandár körösztü lütte mejbe.

Az ómás csárdáhó nem messzire.
Van egy malom, odalēnn a Nagyvőgybe,

*Abba lakik az átkozot mónárgya,
Rigac Jancsit zsandárkézre gyuttatta.*

*Kivirágzott a sásdi naty temető,
Rigac Jancsi sírgya benne az első,
Sirattyák a sírgyán kinyőt virágok,
Baranyai szőke-barna kislányok.*

*Szép csárdásné egy kis kertöt kerített,
Köröskörü szökfű-rózsát ütetött,
Körösökü szökfű-rózsa nyildogál,
Közepibe szép csárdásné sirdogál.*

*Az ezörnyóccászatvanas évegbe
Mëktörtént ez az ómási Nagyvőgybe,
A vén csárda most is ott ál magába,
Újra ződül Rigac Jancsi hársfájja.*

Énekelte: Wéber Józsefné, 58 éves.
Alsómocsolád, 1961. aug. 7.

NÉPMESÉK ÉS MESESZERŰ TÖRTÉNETEK

Hol volt, hol nem volt...

Vòlt ëtyszër ëgy nagy erdő. Annak a zerdőnek vót háromszászhetfenöt fájja. A háromszászhetfenöt fának háromszászhetfenöt ága, a háromszászhetfenöt ágon vót háromszászhetfenöt szoknyácska, a háromszászhetfenöt szoknyácskán vót háromszászhetfenöt zseböcske, a háromszászhetfenöt zseböcskébe vót háromszászhetfenöt imakönyvecske, a háromszászhetfenöt imakönyvecskébe az vót beleirva: aki ja zém mesémet mëghägattya, jaz örökké jél, aki pedig nëm, az örökre elkárhozik, (és) sohasë láttya Isten országát.

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

A sárga csikó²³

Amit most èlmondok, a kilencszázas évegbe történt | èty kis maradi faluba, Görönyösön (:Gerényes községben).

Èty házaspár elmént estelfelé Csikoslőtösre. Èjjel tizènkét órakor gyüttek haza | a temetön körösztü. Láttak ègy naty fényösségöt | maguk körü. Csör-gőzést is hallottak. Akkor jobban körültekintötek, hát èty szép sárga csikó vót. Szól a zembör a zasszonyhol: – Tè asszony, mijen jó lenne, ha ez a csikó a mijenk lenne!

– Hát csájja kəd | èl hát!

Elindút a házaspár, a csikó ballagott utánnik. Ha mégátak, a csikó is mégát. Mikor hazaértek, a zudvarba, a zasszony hozot kötőféköt, (és) odalatta a zurának.

– Na, kösse kétök a nyakára!

Mikor a zembör még akarta kötni, a csikó mēkszólát:

– Köszönd, imádd istenödnek, hogy a kakasok mēkszólátak, mer minygyá széjjeltípteleg vóna bennetöket!

Erre eltünt. Akkor mind a ketten mēgijettek, mēk szóni sē tuttak ijettigbe. Másnap röggel èmonták a faluba:

– Hallitok-è, hugyan jártunk? A temetön a zéjjel gyüttünk körösztü, asztá szép, sárta csikó | keverödött utungba. El izs gyütt a zistálló àjtajájig, asztám beszét, és ètyszerre ètünt, mind a kámfor. Ez más nem vót, mind valami jelönet vaty kísértet.

A zembör monta: – Hallod, tè asszony, naty szöröncsénk, hogy èlmullott tizènkét óra, mer széjjeltípöt vóna bennünket ez a jelenet.

Asztám még májig is màjnēm ijem maradi ez a falu.

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

A gerényesi szerzetes

Görönyösön járt èty szerzetös. Elhíjt magáhol két fíjatal legént, hogy màjd elviszi oda, õhozzá (õket), asztá lēssz ötfogásos ebéd. Jó helön lēsznek, még gyóntatólpap is lēz belőlük. Jó becsapta üket.

Ès akkor ègy görönyösi embör mēgbetegödöt, rēumás vót. Akkor asz monta (a szerzetes), ű elmēgy Lábodra (:Somogy megyei község), a javashol,

mer ennek mēkl kő gyógyúni. Mer ű māj ujan orvosságot (hoz), hogy ez rendbelgyün.

El is mēnt a szèrzetös | három napig (ment) lóhátan. Elvót, csupa hab vót a ló. A hãrmadik nap, amikor visszakerűt, hozta ja zorvosságokat: porokat mēk | fűjeket, ijen dógokat.

(És akkor azt mondta) *Hogy esztet be köll a zembörnek szènni, és a vörös macskát elégetni, és a szàlmábu sēnki sē vigyöm, mer máskülömben nēm lēz gyógyulás!*

Na közben (mindez) | mēg is történt. A vörös macskát elégették a kemin-cébe, lángok között. A sok nép ott áit a zudvarugba. És akkor még a bélviszt (?) is körösztü vitték, mer ha asz| szikrázik, akkor biztos gyógyulás lēssz. Hát szikrázott is a víz.

Akkor mēg odaítak a szàlmakazalhol... a felesége egy naty karóval. Oda-ítatták, hogy nē lopjon sēnki abbu ja szalmábu, de még madár sē szájjon arra ja kazálra, mer hát akkor sē lēz gyógyulás. Na és odaít a felesége naty karóval.

Asztán este a kocsmába a zembörök emēntek beszélgetni, kártyázni, és főbérőtek egy öreg némöt embört, Luc vót a neve, hogy mōnnyōn szàlmát lopni. Hát a zōreg ivott, (és) el is mēnt. Ha hoz ēty csomó szàlmát, akkō kap ennyi mēg annyi ádomást.

Hát odamēnt a zōreg, (és) úgy ellverték a zéjjel a szalmáná, hogy még a zoldallbordájját is betörték, (úgy) hogy a mentő vitte el, annyira mēnt (a verés). És hát ebbü komojab bajjok is lēttek, mer | a csendōrség lēfényképeszte a zasszont. Mi is láttuk aszt a képet, ez igaz vót. Lē vót vètetve a zasszon naty karóval, kabátostu, (amint) ott őrszte kinn a szàlmát; asztám mutatták a képet.

Hát ennyire hittek ijem butaságoknak, babonáknak. Ijen dógokat mēkcsinátak.

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

Az igali pap

Amit én it most elmondok, aszonygyák, hogy ez Igalon régōm mēktörtént.

Valamikor régōs-régōn | nēm vót | masina (:csépelőgép), hanēm úgy nyomtatták a népek | (a) gabonát. És a szègény embör a jis nyomtatott. Kirakták a zudvarra a gangru a gabonát, hoty (ha) hãjnalodik, akkor nyomtatnak. Hát a felesége monta neki, hogy:

– Gyere, embör, feküggj lē!
– Nēm mēgyünk, asszö, mer | hājnalodik asztá | akkor kimēgyünk | nyomtatni. Nēm érdömös lēfekünni! Māj én kin löszök.

Hāt szēgény embör kinn is alutt a gangon (:a pitvarban).

Tizēnkét óra vót. Ęccerre a vaskapuk kitárútak, magātu (:segítség nélkül!), és berobogot négy lóval ēty hintó. Telle űtek urakkal. Lapátok a hintón... Lóllábik vót azoknak a zemböröknek.

– Na, tē szēgény embör, most elgyüsz velünk!

– Na, hát én nēm mehetök el, mer neköm nyomtatni köl má mijást (:mihelyt) vérad. Nēm mehetök el velik.

– De elgyüsz velünk, mer mink addigra visszahozunk ide tégöt, csag gyere! Űjj a hintóra, ēzs gyere!

Hāt a szēgény embör űty tett, ēlmēnt; fölüt a hintóra, és ēlmēnt velik.

Odajértek a pokolba. Lēsžátak od, (és) bemēntek.

– Na, tē szēgény embör, ismeröd-e eszt a zilletőt? – Ott át a zigali pap a sarogba. Stóla vót a nyakába.

– Hognē ismerném! A mi papunk! Nēm régön hāt mēg.

– Hāt adunk ēty kizs botot, (és) piszkát ki ja nyakábu a stólát!

Szēgény embör nēm merte. A pap mēk csag bólogatot (:inkább integetett?), hogy nē, a fejivel. Nēm tutta a szēgény embör, hogy mi tévő lögyön. Ezök a zurak mēk csak asz monták neki, hoty:

– Csak piszkát ki, akkor hazamēhecc!

Hāt akkor fokta a | szēgény embör, űty tett. Kipiszkáta a bottal a stólát, odaatta a kezügbe, ezöknek a zördögöknek, és akkor aszt összetűrték. Asz monták neki:

– Na, itt a stóla! Vit haza eszt mast! Adunk ēty kis kutyát. Ha jez a kutya mēgáll, te jis mēgász! Ha mēgindul, akkor te jis elindúsz vele, és māj hazajérsz.

Hāt amikor kigyütt (a pokolból) a szegény embör, a pap má jàjgatot, má ütötték, má gyilkóták od benn. Ű mēg elindút a kiskutyával. Ha a kutya mēgát, ű jis mēgát; mikor elindút, ű jis elindút.

Hāt haza jis ért hājnalra, myomtatásra. Bemén a zajtón. Nagyon fárat vót.

– Tē, asszony, én ēvótam a pokóba.

– Nē beszéjj ijem butaságokat! Dehogy vótát!

– De én elvótam. Itt a papunknak a stólájja! Elhosztam (onnan).

A zasszony is mēgijet nagyon, hoty hát tényleg látta a stólát. Akkor (azt is) tutták, hogy mēkhāt a pap...

Hāt a zembör annyira mēglbetegödöt (hogy), kilenc napig ágyba fekütt, és bele is hāt ebbe a jeccségbe.

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

Médár Matyó órája²⁴

Egrögyön (:Magyaregregyen) vót egy Médár Matyó nevezetü ember (sic!), és az mindig ere Mocsoládon járt körösztü. És bejöt hozzánk is, és édösanyám adot neki egy kis énnivalót. Mer nagyon szegény embör vót. Kapanyelet, ásónyelet, gyereblét a hátán hordosztá mindig Mágocsra eladni. És a mi uccákon köllöt neki végigmenni, és mihozzánk mindig betért. Ez a bácsi Egrögyön harangozó is vót.

És (egyszer) elmént Pécsre, bevásárolt (és vett egy) órát, hogy üneki lögyön egy órájja, hoty tuggya, hoty hány órákor köl harangozni.

Akkor mēkhosztá a zórát, föláll... fölakasztotta a falra, és a zóra natycágërja ékerüte mindig a kiscágërt.

– Hát ez nem jó! Fokta, összekötötte a kiscágërt a natycágërral. Hát akkor a zóra nem mēnt. Akkor fogott egy furkósbotot, lēütötte a zórát.

Hát hotyha jótállásra atták ezt a zórát, és méksē jó, ű elviszi vissza Pécsre. El is vitte mēgen gyalog. Elmént Pécsre, és visszavitte a zórát. Mēgmonta, hogy hogyan járt vele: összekötötte a cágërokat, hogy esszüt mēnnyenek, asztán akkor mēgát a zóra, és nem mēnt.

– Nahát – akkor monták nekijje –, Matyó bácsi, hát eszt nem lehet így (járatni)! Ennek köll kerüni mindig a natycágërnek a kiscágërt!

Mēgmutasztották neki, hogy hugyan csinájja. Akkor azér mégis belevette a fejibe (:megértette?), és hazavitte a zórát. Akkor azután (már) boldogút a zórával.

Hát ez (:ő) mindig ere járt. Még én is ismertem. Talán kilenc éves kislány vótam, amikor mindig bejöt hozzánk.

Mer nagyon szegény népek voltak Egrögyön. Szegény, öreg népek.

Elmondta: Ragoncsa Ferencné, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

GYERMEKJÁTÉKOK

Járom az új várnak az alját

(Milyen játékaik²⁵ voltak, amiket még énekelni is szoktak?)

Két lány főtartya a kezit, és akkor ott a kéz alatt sokan, vaty hãrmincann is èlbujnak. És nyölcas alagba így váltakozva csak mindig mēnnek, állandójan.

(Mi ennek a játéknak a neve?)

Járom a zuj várnak a zajját. (Ketten éneklük a dalt: Pesti Kálmánné és Ragoncsa Ferencné.)

*Járom az új várnak a zajját,
 Járom a sor magamat.
 Szolgalegény, szolgalegény nēm nyújtya,
 Fehér karját sēm nyújtya.
 Nádas, nádas, szekeres, gyönygyösi.
 Gyönygy Péterné, gyönygy mesterné,
 A zújvári gyönygyiné,
 A Péter mesterné.
 Nádas, nádas, szekeres, gyönygyösi.
 Gyönygy Péterné, gyönygy mesterné,
 A zújvári gyönygyiné,
 A Péter mesterné.
 Elmondta és elénekelte:
 Pesti Kálmánné, 43 éves.
 Ragoncsa Ferencné, 81 éves.
 Alsómocsolád, 1964. nov. 7.*

Ördög bújjék komámasszony ködmenébe

*Ördög bújjék komámasszony ködmenébe,
 Kilenc litër pálinka fér a zsebébe.
 ¶Tizediket úgy vitte,
 Attól mēnt el az esze, komámasszony.¶*

*Komámasszony, mēg nē monygya a zuramnak,
 Hogy el attam a zabomat a birónak.
 ¶Ha kérdi aszt monygya kend,
 Ety szemet se látot kent, komámasszony!¶*

Hidas mester, itthon vagy-e?²⁶

Eszt úgy fogják jáccodni, hoty két sorba összefogózva ának, eggyik alu, a másik föllü. És úgy szólittyák egymást. És akkor szaladnak, és bujnak rajta át. A keziket főtartyák, és az alat szaladnak, bujnak át. A zalsó sor.

(Mikor szokták ezt játszani?)

Mikor a ziskolába szünet vót (:óráközi szünetekben).

– Hidas mester, itthon vagy-ē?

– Ithon vagyok, csak jőjtek!

– Eressz átal gyönytyhidadon!

– Nēm eresztlek, mer lészakad!

– Ha lészakad, màj mëragad.
 – Mivel tunnád mëragazdni?
 – Aranygyöngygel és gyűrűvel.
 – Hol vënnéd a zaranygyűrűt?
 – Isten anná a kezembe.
 Buj, buj, zöld ág! Zöld levelecske!
 Nyitva van a városkapu, mennyeteg be rajta!
 Rajta, rajta, rajta, rajta!
 Nyitva van a városkapu, mennyeteg be rajta!

Elmondta és elénekelte: Ragoncsa Ferencné, 81 éves.
 Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

Csákváron volt egy kápolna

(Milyen gyermekjátékot játszottak legszívesebben az iskolaudvaron?)
 Mostan eléneklöm: „Csákváron vòlt ëty kápolna...” Ez ëgy iskolajilgye-
 rökjáték. Kinn a zudvaron, szünidőbe (:szünetben) | kőrbefogóosztunk. Ëty
 csacsi benn át a közepin. (Tehát) Csacsi vót a zëggyig gyerök, a mások mëk
 kívül át, és a tenyeribü, mintha pohárbu itatta vóna a szamarat; a mások
 fordulóba mëk köténybü, mintha sàjtárbu itatta vóna.

Elénekölöm, hoty történt:

„Csákváron vòlt ëty kápolna,
 Csákváron vòlt ëgy libidoni labdom
 labdónija libidon kápolna.

Kápolna melled zöld mező,
 Kápolna melled libidoni labdom
 labdónija libidom zöld mező.

A csacsi nagyon szomjas vòlt,
 A csacsi nagyon libidoni labdom
 labdónija libidom szomjas vòlt.

Pohárba hosztak fris vizet,
 Pohárba hosztak libidoni labdom,
 labdónija libidom fris vizet.

A csacsi szája nem fért be,
A csacsi szája libidoni labdom,
labdónija libidom nem fért be.

Sajtárba hoztak fris vizet,
Sajtárba hoztak libidoni labdom,
labdónija libidom fris vizet.

A csacsi ebből jót ivott,
A csacsi ebből libidoni labdom,
labdónija libidom jót ivott.

A csacsi neve Kati vòlt,
A csacsi neve libidoni labdom,
labdónija libidom Kati vòlt.

Na, asztán így jáccottunk. Nagyon szerettük jáccani!

(Milyen kiszámolók voltak? Hogyan dőlt el, hogy csacsiként ki kerüljön a körbe?)

Hát például, hogy „Ádám, Éva lēmēntek a kerdbe, láttak mogyorót. Há-nyat mondasz tē? Ěty, kettő, három, négy... asztá így (tovább)... Akkor akire a zutolsó (szám), a tizes 1 kerūt, az akkor bemēnt a körbe. Az mēnt belü a körbe, kivürü mēg asztá (az maradt), aki itatta.

Elmondta: Wéber Józsefné, 60 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

Méz, méz, méz²⁷

(Hogyan játszották?)

Csak körbe átunk, és éneköltünk:

Mész, mész, mész, termet mész.

Termet mésznek állaccsága

lēhullot virága.

Ez a záldod bor,

ki mindēn nap vòlt.

Ha jót iszom belőle,

a torkomra foj.

Elmondta és elénekelte: Pesti Kálmánné, 43 éves.
Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

Lánc, lánc, hosszú lánc

(Hogyan játszották ezt?)

Ugy jáccották, hogy | összefogózt... miné többen összefogóztunk. És asztán | akkor | mēntünk | ijen | evvel a dallammal, és evvel akkor kőrbē, kőrbē... Mikor | ahhol a sòrhol értünk, aki utánna gyütt, akkor annak a nevit montunk ki. Akkor utób má mint kifordút ā | lányok (közül), de mindig (:állandóan) mēntünk, kőrbē mēk hosszába mēg mindönlhogyan.

(Tánclépésben mentek előre?)

Tánclépésbe. Igőn.

(Szerették ezt játszani?)

Nagyon szerettük jáccani. Eszt énekőtünk:

*Lánc, lánc, hosszú lánc,
hosszu lándzba járunk.
Jó fíjuknak, jó lányoknak
koszorut csinállunk.*

*Zölt selem szoknya,
piros àlma gājja.
Bogár szemü kis Mariska,
fordujj anygyal módra!*

Elmondta és elénekelte:
Ragoncsa Ferencné, 81 éves.
Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

Egyéb gyermekjátékok

(Hogyan játszottak régen?)

Hāt sokfélét jáccottunk. Mikor esött a zesső, akkor jártunk a vízbe (nevetve), mēk csuszkáni (szoktunk), mikor tél vót. Anyátok alatt, ahun laktak, itt a zárogba (nevetve) csuszkátunk.

Mēg lēmēntünk ide a falu alá husvétkor. Ot kétfelü áitunk, ketten kettő... szalattunk, és akkor középön át egy, az elfokta a zéggyiket. Az lētt a párgya, avval visszamőnt, akkor annak a párja maratt ott, és mēgin asz fokta a másik párt, amikor mēntek. Ez lēm vót a Falurétön, it lēm minygyá, a Bálinték alatt.

(Mi volt a játék neve?)

Utolsó pár, előre fuss!

Na mēg sokszor kacserosztunk, bujócskásztunk.

Elmondta: Czukor Józsefné, 76 éves.

Alsómocsolád: 1997. szept. 27.

Lovagoltató rigmusok

Öregapám (:Bali Ferenc) sokszor vëtt a térdire. Az vót a csikó, és akkor azon köllöt lovagúnom. Fokta azér a kezemet, hogy lë në essek. Eszt dudógatta:

„A budaji basának habuda happ,

Ördög béka hasába habuda happ,

Éveszött a turbánnya habuda happ,

A budaji vásárba habuda happ.”

A végim mék föl izs dobod, de ügyessen elkapott a levegőbe. Ez neköm nagyon teccöd, de édosanyám midik pöröt vele: – Apám uram! Këd úgy elronti esz a lányt! – Nëm rontom és Katám! A lányoknak is kő tunni lovagúni, nëm?! – így a zöregapám.

Na asztán vég nélkü még evvel a rigmussal is lovagótott engöm:

„Iccandárom cinaldom! Appa lappa lappa pa! Iccandárom cinaldom! Appa lappa lappa pa!” Nagyon szerettem eszt a játékot! Tovább is attam a gyerökejimnek mēg a zonokáknak.

Elmondta: Wéber Józsefné, 69 éves.

Alsómocsolád, 1972. dec. 24.

Kiolvasó versikék

(Milyen kiolvasó versikéket ismernek?)

Ěc, pëc kimëhecc.

Holnapután bejühecc.

Cérnára, cinögére,

ugorj cica a zegérre, sicc!

Átánténom, szájrakáténom,

szájraká tiketuka

*alabama bandusz
vigyön el a kicsike kis krampusz!*

*

*Ětám, pětám pět,
jášámáro zec,
jášámáro, pápáduska
ětám pětám pět.*

*

*Ātām gotlozó
zongorádi bó.
Āmárijě dobrě věcs
untirári reccs (nevetve).*

*

*Ěgyedem, bėgyedem
děbol, dābol.
Ökör, bika
legygyel tábor.
Karika, fickó,
túróscsusza, platty!
(Kitől tanulta Maris néni ezeket?)
Má régön tanútam.
(Játszották is ezeket?)
Jáccottunk a ziskolába.
(Milyen játékokhoz kellett ezek a kisolvasók?)
Körbe áttunk asztán... a lányokkal... kacsérozáshó, még ijen félélkhöl.*

Elmondta: Gaál Józsefné, 38 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

(Milyen kiolvasókkal választották ki a gyermekjátékok központi szereplőjét?)

*Ellem bellem bumboríjja,
kupicsitě těrězijja.
Álvě, álvě dominiszku.
Tí tú, párá tu,
iskovári káspádu*

kávárátë kávisëtë pú.
(Az utolsó két sort így is mondták:
iskovári káváru
kávárëtë komisztëtë princ.)

✱

Ëccër ëgy időbe,
naty kerek erdőbe
szárkák veszeköttek.
Szárkapapné mëkhallotta,
szunyoglábát kirántotta.
Bagót küttek doktorér,
még a bagó ballagott,
addék szunyog mëgdöglött.
Dír-dúr naty hasu,
lëesött a toronybu.
Igy mult ki ja világbu.

✱

Foktam én ëty szunyogot,
nagyob vót ëgy lóná.
Kisütöttem a zsirgyát,
töb lët két akóná.
Aki jeszt elhiszi,
keze, lábú törgyön ki!

✱

Hid alat, hid alat van ëty ház,
abba lakik a kanász.
Kértem tüle vacsorát,
asz monta, hoty pofonvág.
Ha pofonvág, mëkhalok,
elvisznek a bihalok (:bivalyok).
Répafődre temetnek,
mëgésznek a tehenek.
Inc, pinc, tē vaty kinn!

Elmondta: Wéber Józsefné, 60 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

A szüreti mulatság

(Nemrég még Mocsoládon is voltak szüreti bálók. Hogyan zajlottak az ünnepi események?)

Pár évvel ezelőt még nálunk is tartottak szüreti bálokat. Ez úgy történt, hogy előtte összejöttek a fiatalok, (és) megbeszéték, hogyan is lögyön, ki minek öltözzön. Legelőször is a kocsikat földiszitötték, még a kerekeket is így körülfonták piros, fehér, zöld kréppapírral. Sok virágot kitűzeltek a kocsira. A zelső kocsira a bíró út még a bíróné.

(Ki volt a bíró meg a bíróné?)

A bíró vót a Szédéli Márton, a bíróné még a Csizmadija Edit. Be vót kötte a lánnak menyecskére ja feje, a bíróm még ijen régi pruszlik vót, ijen rézgombos pruszlik. Akkor vótak lóhátasok; azok még... bő gatya, piros pruszlik,... bő ingváll. Így fölűtek (a lóra), nyérgöt szörösztek valahunнан. Nyóc-tíz legény, ez mēnt a mēnet elejin, és akkor utánna a bíró. Akkor ęty kocsi męk cigányal is vót męgrakva. Azok nagyon ęrdökössen föl vótak ęltözve. Vót ęty kártyavető cigányasszony, ez a Máté Tęri vót, akkor ijen ronygyos ruhágba cigányok... Akkor a zęggyik kocsi kerekeji ęssze vótak cseręvę: a hátulsó kerék elü vót. Ujan nagyon ęrdökös látvány vót, hogy asz csoda! Akkor vót sirversiró, az még l elmonta a falunak a törtęnetit, ęrdökös eseményejit. És akkor eżön jóđ derűt a nép.

(Milyen ęrdekes események voltak, amiket itt „kięnekeltek”?)

Nem ęnekölték, elmonták. Jó verzsbe. Például a Naty Pistának a... kutyája (nevet)...

(Hogy volt ez, Mama?)

Elmęnt a Pista bácsi a zędősapáddal a pincębe, s ott ivogattak borokat. Jó pár pohárral męgivogattak, hát bisztos, kicsit jó is átak (:álltak), és ęfel-ęjtkösztek róla, hogy a kutya bemmaratt. Hát a kutya męk kirákta a ząjtót, úgy gyűt haza a kutya. Ez verzsbe vót szędvę, és akkó csak hágatott a Pista bácsi, hát hunnan tutták eszt męg?

(Máskor ne hagyja a kutyáját a pincęben! – szólt az intelem...)

Igęn. Hát ijen kis faluba mindöm męktörtęnt dógot tunnak ęggyik a másikáru.

(A Piszer Rozi nęniről mit írtak?)

Hát hoty két ręturt vátott (a vasútállomás jegypénztáránál). Odamęnt a jetykijadóhoz, és aszt monta, hoty: – Két ręturt kęrők!

– Hát miért?

– Hát haza jis akarog gyűnni. A zęgyik oda, a másik vissza.

(Mikor járták körbe a falut a szüreti bál fölvonulói?)

Ębéd után. Vęgigjárták a falut, és dobót a kizsbiró. Akkor, mikor ez męg-vót má, akkó bemęntek a terőmbę. (Ez) Szępőn föl vót diszitve szőlőfürtökkel

mék paprikafonattal. A terömnek a közepin vót ëty szöllőkoszoru. Éjjél után elárvereszték, (vagy) kisorsóták. A szöllön (:szőlőnél) vótak csőszök, csőszlányok, azok öröszték a szöllöt; és ha valaki ëty fejet ëlopott, és mëkfokták, az birságot fizetött. Ez nagyon szép, magyaros ünnep vót.

(Szoktak muzsikálni ezen a mulatságon?)

Pesti Kálmán válaszol: Igën. A kárászi rezezsbanda. A Vida testvérök: a bajszos Vida Pista, a zöreg Vida Laci, a Dobos Pista, a Tulungër, a zörek Csicsó. Ez (:az utóbbi) naty trombitás vót. A kárászijak azok nagyon szépon tuttak ám muzsikáni!

Elmondta: Pesti Kálmánné, 43 éves. Pesti Kálmán, 55 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

Kulcsár Józsefről²⁸

Kulcsár József tanítottu szeretnék ëty pár szót mëgempléközni. Ismertem jó. Uan félmagos embör vót, jó testü. Egyépként asztán gesztényesziniü haja vót nekijje. Nagyon okos embör vót. Ennek a környéknek a zokos mestöre vót. És asztán hang'gya nëm vót így... (túl jó?)... Nagyon széb bucsusztatókat tudot mondani temetközésnél, de bizony a hallása (helyesebben: hangja) nëm uan jó vót nekijje, de az a szép összeállítása (a beszédekben)... aszt érdömös vót mëkhágnni. Mégis asztán a nép szerette. Sokájig volt itt... (tanító). Itt is halt mëg, mondom, és asztán ennyiren tudom mondani, hogy ujan költeménnyezi vótak, mind ëty költőnek. Uty tudot beszéni këröm kösségökrü, egy-más... (:miegymásról), szokásokru, mindönrü. Nagyon jó tanító vót. Szerette jis a nép! Itt is akárki hozzáfördút valami tanáccsal (szívesen segített).

Vót ëty kis szöllőjje neki itt a bizonyos högybe, Jovó-högynek nevezik. És asztán ëccör annak idejin, valaki bejárt a szöllőbe dézsmáni (nevetve)..., hát asztán màjd ü asztat mëkfog'gya... Hát tuggyuk is, hoty ki vót; ëty Prigli (Krigli?) nevü kanász vót itt a Pusztán, az lopta aszt a szöllöt. Asztán ott érte, de uanl forma tetön vót a szölleje, – hát most is mëgvan még az a hej –, uan kétlölesnél magossap pàrt. Ü mëg asztán nëm gondúta, hogy itten ijem pàrt van. Szalatt a lopó után, és asztán ottan valahogyan lëesött azon a pàrtan, és ëtörött a lábá neki. Erre is emlékszők, mondom. Ijen jó gondolkodásu embör vót, sajnáta mindönki. Asztán hosszabb idejig it vót, mondom tanító. Más egyebet nëm tudok mondani, mind a... szeretetirü..., hogy mijen ëty falubeli embör vót! Tanító, és asztán a nép is nagyon kedvete.

(Szép írása volt Kulcsárnak...)

Nagyon szép írása vót neki, igazán mostan nëm is lehet hozzá uty hason-

littani... Mijen szép bötüket tudot csinyáni! És ugy is tanította. Vannak még tanítványok, akik tunnag beszéni róla, kéröm. Akik tunnag beszéni, hogy mijen vót, hugyan..., akik vannak kéröm, jobban emléköznek rájja, vaty töp-szö találkosztak ugy uan helön (vele)...

Hát mind dijágggyerökök | akkö kezdőiskolásog vótunk. Arru tudok mon-dani (valamit), hogy mijen szép bötüje van (:vót) neki...

Hát nevettünk éccör, (mert) uan izét... kérdözött a történelömrü, hoty Szent László mijen vót még mi... Vót nálunk ëty Hablër Pétör nevü pajtásom a zén patsoromba. Aszonygya (:K.J.) odairta a táblára, hogy mirü akargya, hogy beszéljön. Ity hát kimönt (a táblához), – a könyv a kezibe vót –, a Hablër odamënt a táblához (nevetve), és akarta magyarázni, hogy... Szent László aszonygya az uan vót, hogy asztán vezette a katonaságot. Ezér ne-vesték el a szentlászlóji helet Szent Lászlónak, merd ottam mégát, és a lova térdibü fojt a főrászviz. Ugy van ott ijen szobor | kübü vagy micsodábu van... Asztán ërü akart beszéni a Hablër. E mëk (K.J.) csak hāgattya. Valahugyan nēm jól ejtötte ki ja szót, hát aszonygya: – Tanító ur, ivóssag vótak a ka-tonák. Asztán, aszonygya, mëgitatta a katonákat ottan abbu a vizbü. Asztán aszonygya nekijje a tanító, így a krétát ütötte így a fejire (mutatja!), aszony-gya: „...Ékere, békere,

Hablër Pétör tökfeje!”

Aszonta nekijje (nevetve), mer hogy ujan rosszul fejeszte ki magát. Há mást nēm csinyád vele, csak hogy nevetött asztán a zegéz dijáktársaság (ne-vetve). Erre emlékszők, hogy ijem bácsi völt.

(Jóska bácsit hány évig tanította?)

Hát akkor vót ugyë az a nēm kötelező iskolábaljárás. Ha mënt, mënt... (ha nem, az se volt baj!) ugyë szegény gyerökög vótunk, pásztorog vótunk, és én lektöbbet csak pásztoroktam. Csak itt-ott mëntem el iskolába... Asztán az is ijen gyerökhuncuccság, hoty szülejim ugyë dögozni vótak, ém még othun vótam, elcsavaroktam, asztán iskolába ugyë nēm mëntem (nevetve)... Ijen is mëktörtént. Nēm követeték, csak uan félhivatalossan... Gyerünk csak is-kolába!... Nēm vót így mim most. Most nagyon szépen izének (:mennek), mer köl mënni, ha szegény, ha ijen, ha ujan. De akkor nem vót ijen kötelező, ennyire.

(Hol volt régen az iskola?)

Itt, ahol most a Kultur (ház áll).

(Mikor épült?)

Ez má régön, mert én így emlékszők ërre, kéröm. Csak ijen átalakittás (volt), hogy mostan, amijóta a Kultur van. Hát ugyë egész más lëtt. Mëgvótak még a régi padok ottan, kéröm, azok a szoros padok ottan. Igën. És vót elötte az a zasztal | forma. Fijóktya (volt), a könyvit oda betéhetta a gyerök, a tanuló. Asztán sokszor, ha magyarázod valamit a pap vagy a tanító (ne-vetve), akkor ot kotonásztunk ottan a zizéba (:a pad fiókjában). Ott (:a pad

alatt) valahugyan cirkátunk a papírra, vagy irtunk a másiknak. Tótunk (:tol-tuk) oda ja papirt, hogy óvassa el, hogy: – *Ėn nĕm oda | hāgatok!* (Nevetve.) *Hāt* hogy: – *Mit jāccadozunk?* – akkor csak ránk-ránkszót a tanító vagy a pap, hogy: – *Ėjnye, ĕjnye, hāt tĕ micsinyāsz (:mit csinālsz)?!* *Mĕg mi...* *Hāt uankor szĕttünk kicsit ĕssze magunkat* (nevetve). *Ijen dolgok is elĭfordĭtak* (nevetve).

Elmondta: Radics József, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 19.

(Kulcsár József tanító úr ugye tanította Treszka nénit?)

Igĕn. Kulcsār József tanított tanított.

(Milyen ember volt?)

Nagyon jó embör vót. A hangja az nĕm vót jó, de azĕr mindĕnki szerette. Ės mink, a dijakok mindĕn nap mĕntünk vele templomba, és mi ínĕköltünk. Ő mĕk csak orgonālt. És azĕr annyira szerette ja nép, hogy ĕgyāltalān nem akartak másikat (választani). Mer akkor a tanítók kāntortanítottok is vótak. Akkor mĕk csak mestĕrurnak hívtunk a ziskolāba.

(Milyen ember volt? Hogy tudná szavakkal leírni?)

Ujan kicsit szĕkĕs embör vót. Közĕptermĕtĕ.

(Családi életĕrĕl mit tud?)

Kĕccĕr is nĕsĕt. Az ĕlsĕ felesĕge (:Koleszārics Terĕz) mĕkhalt, akkor elvĕtt ĕgy māsik asszonyt. Nĕm tudom, hogy hunnan. Ismĕrtem a felesĕgit, mer a szomszĕdba laktunk. És nĕm nagyon jó viszonyba vótak. A zasszony ugĕyĕ kicsit nĕm vót ujan takarékos, és (ezĕrt is?) nĕlkĕlĕsztek.

(Versĕre emlékszik Treszka néni, amit ō írt?)

Nem tudom, de (talān ezt ō írta):

„Elbugatta sok labanca haj, haj, haj!

Nyulhājat kenny a talpadra haj, haj, haj!

Hoty szalathas nyul mĕggyāra,

Ha Rākĕci it talālna haj, haj, haj!”

(Ėnekelt szĕveg!)

(Kulcsār írta ezt?)

Ő írta.

(Hogyan tanított Kulcsār?)

Tĕrtĕnelmet, mindĕnt elmondot kĕnyv nĕlkĕ. És akkor ũ ugĕy ĕggyenkĕnt fĕkĕrdĕzĕd bennĕket, és mink ugĕy montunk utānna. Ėn szerettem eszt nagyon. Ėn el tuttam utānna mondani. Kĕnnyen mĕnt. Kĕnnyen mĕg lĕhetĕtt tanĭni nagyon.

Szĕllĕjje itt a Jĕvĕ-hĕgybe vót. És ĕlmĕnt hājnalba mĕgnĕzni a szĕllĕjĕit, hogy nĕm-ĕ lopják. Ėty kanāsz a bārĕnĕnā (:Perczel Vilma birtokān) vót itt

a Pusztán. Az odamönt, és má léteritötte a ruhájját, és tellerakta szöllővel. Amikor ő (:K. J.) odajért, akkor (a kanász) hamar elszalatt, és ot maratt a ruhájja. Akkor (K. J.) utánna akart futni, de a tőkébe mégakatt a lába, és eltörött a lába. A lopó még elszalatt.

(Utána nemsokára meghalt?)

Nëm. Azér még ét (:élt). Sántitva járt is méG.

(Hogyan halt meg? Tüdőbajban?)

Lëhet, hogy abba. Különössen így má nëm emlékszöm (arra). Csak aszt monta, hogy ő techalot lësz. Mindig monta a feleséginek, hogy në temessék el őtet hamar, mer ő techalot (:tetszhalott) fog lënni. És hát azér (:a kérés ellenére) èltemették ahugyan ű akarta, a felesége. A temető mellet lakott egy Vida nevezetü; valahunnand vározsbu jött ő ide lakni. És vót egy naty kutyájja. Az mindig odamönt, és ásta a (K. J.) sirgyát. És töp sirt nëm ástot, sënkijét së mind ezét. Akkor a felesége mindig betemettette egy öreg Rájbër nevezetü embörrel, és adot neki a (K. J.) ruhájjába...

Elmondta: Ragoncsa Ferencné, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

MOCSOLÁDI DALOK²⁹

Savanyó Józsi nótája

Bejártam és Somogy Tolnát,

Baranyának mindön sarkát.

||: *Sosëm láttam ojan rablást,*

Mind a kölcsedi zsidónál. :||

Zsidó, a zistenöd annyát!

Add elő a pénzüd naggyát!

||: *A pénzümmel nëm törődök,*

Csak az éllötömet féttöm. :||

Fölső fijógba a bankó,

Másodigba a rész-kongó.

||: *Harmadigba tizes, huszas.*

Bëtyár gyerök, ígyál, mullass! :||

(Ez a vége ennek a dalnak.)

Vót neki egy másik nótájja is, kéröm. Valószínű, mikó má üldözték vagy mi... Aszonygya:

Ugy elmögyök, hirt sē hallasz felöllem,
Párjavesztöt kismadár lész belöllem.
Lészállok egy zöld erdőbe zokogval,
Fészket rakok ęty kék nęfelejdzs bokorba.
(Vége)

Elmondta, elénekelt: Radics József, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 19.

Patkó Pista nótája

Örek csárda négy oldala fakó,
Odaruktat az a hirös Patkó.
Patkó Pista ugy aggya föl a szót,
Látott-ę má, kocsmárosné egy lovon hét patkót?

Ha nēm látot, jöjjön ide most lát
Négyet hordoz e gyönyörű jószág.
||: Țn vagyok az ötödik az nēmde,
Kettő męg a csizmámra van verve. :||

Aszt beszéllik a semseji lányok:
Mire isznak itten a bętyárok?
||: Vam mék csikó künt a legelőbe,
Békókúcs męg zörög a zsebüngbe. :||

Variációk: a 2. versszak 1. és 2. sorának rímszavai:

..... láthat,

..... állat.

a 3. versszak 3. sora így is:

Vam mék csikó ölég a mezőbe.

Elénekelt: Radics József, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 19.

(Kitől tanulta, nagymama a régi mocsoládi dalokat?)

Most élenekölöm a zalsómocsoládi nótákat, amit még öregapámtu (:Bali Ferenctől) hallottam, mikor még a térdin, lovagótatott, asztá eléneköte (ezeket). Talá lehettem öt-hat éves. De azér ujan jó a fejembe l tærtottam, hogy még mast is tudom. Mast azokon a hangokon énenekölöm el, ahogy akkor tanútam.

*Job móggya van mifelénk ëty kutyának,
Mind ëty szëgény kezdő juházlbujtárnak.
|| Merd a kutya bébujik a szénába, szómába,
Ëm mëk csak ity tekergök az vëlágba. :||*

✱

*Mágocs felü vörös a zég,
Csuka Örzse, szerecc-ë még?
|| Ha nëm szerecc, mér hitögecc?
Mom mëg ikáp, hogy nëm szerecc! :||*

*Csuka Örzse pogácsájja,
Kihentörgött a zuccára.
|| Örek huszár görbe lábba,
Igyenössen fut utánna. :||*

✱

*Nem idevalósi legény vagyok én.
Messzi földrü vándorútam ide jén.
|| Így jár, aki messzi földrü vándorúl,
Nincs babájja, jaki vállára borul. :||*

*Nyár dërekán takarodik a paraszt,
Amikor má sárgúni kezd a haraszt.
|| Úgy elhánnya, vettye szëgény erejit,
Elaluszik elhájtyák a zökrejít. :||*

✱

*Tënnap mëntem zablatratnyi,
Ma mögyök fölkötnyi.
Feleségöm elveszöttem,
Ma mögyök keresni.*

Ha még  tyszer m kital lom,
Nagyom m gb cs ll m:
Kez t, lábát  sszek t m,
A f stre f lt sz m.
 ra gy nne a vén  rd g,
Kosar ba tenné, (s)
Menn  jobbam pity r gne,
Ann  jobban vinné.

 d s, kedves feles g m,
De szép asszony vagy!
Beillen  sodr f nak,
Ujan  gyen s vagy.
Lappot keres a fol viz
N m a sáros dombot.
Ki ja fene látot sz rdolm nyon
Apró ez zsdgombot?
Gimb d-gombod, gimb d-gombod,
Apró ez zsgombot?
Ki ja fene látot sz rdolm nyon
Apró ez zsdgombot?

 ty kislány  lm nt
 sztatni kend rt.
 gy béka hirtelen
A szoknyáján terem.
A béka halgatott,
A kislány jajgatott:
|| Jajjaj, jajjaj, jajjaj, a zsvány!
M gl tta a ruhám. ||
(Ism tl skor: ...M gl tta a szoknyám.)

Kukoricd d lle, dödölle,
N m f z k  n t bbet m  bel le.
Ecc r f sztem, de még mast  z bánom,
Akkor hagyott engöm el a párom.

Hej dödölle, dödölle, dödölle,
Nëm öszök én többet má belüle.
Eccör ettem, de még mast izs bánom,
Akkor hagyott engöm el a párom.

Ém vagyok a mocsoládi kizsbérös,
Csizmám szára a pökéstü de fényös!
Ha mëgrakom a szekerem ganyéval,
Szömbepököm biró lányád bagóval.

Hármát tojott a fekete kánya,
Engöm szeret a kê bàrna lánya.
‖ Lifityëmba, lafatyomba,
Gyere rózsám a karomba!
A karombu a zölembe,
Veled estem szerelömbé. ‖

Në aszt níz, hogy ronygyos a nadrágom,
Csak aszt níz, hugyan jár a lábom!
‖ Lifityëmba, lafatyomba... stb. ‖

Csibe pityög a zágy alatt,
Jaj, de régön nëm láttalak.
‖ Öszöm aszt a csöp kis szádat,
Engöm szeress, në anyádat! ‖

Kibujt a ház a zablakon,
Mëkszökött a gazdaasszony.
‖ Buggyrot kötött a hátára,
Ugy mönt a pécsi vásárra. ‖

A Mocsoládra vetődött drótos tót nótája

*Ja zapám asz ki vòlt zaszt nēm tudom,
Csak nagy zur vòlt zaszt jól tudom.
Bisztricebányákon drotostot volt.
Zugrottunk nagyokat, zláttunk szép lányokat
Zujjúj, juj juj, zujjúj juj juj.*

*Ja zëgyik zuccsán lëmënni,
A másik zuccsán fëlmënni.
|| Jaj, szegény drótos tót!
Mindik krumplit zabalnyi,
Zattul nēm tuc zugrálnyi. :||*

Elmondta és elénekelt: Wéber Józsefné, 60 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

*Innend alol gyün ëty fekete felhő.
Szalaty kislány, mer utolér a zesső.
|| Akárhugyan szaladom is, mēgázok,
Mocsoládon szeretőt nēm talállok. :||*

*Innend alol gyün ëgy bubos pacsirta,
Ki van annak mind a két szöme sírva.
|| Szárnya alat hoz ëgy jászos levelet,
Rá van írva, hogy a babám mást szeret. :||*

*Innend alol jön ëgy jászos pacsirta,
Ki van annak mind a két szöme sírva.
|| Anyám mēkhált, a szeretőm elhagyott,
Én istenöm, de árva lëjány vagyok. :||*

Elmondta és énekelt: Pesti Kálmánné, 42 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

*Még van két régi nóta, aszt is elénekölöm, a jis mēg lëgyön hát örökitve.
A zapósomnak a nótájja vót Ák (:Ág) kösségbe:*

*Homokos a kis pej lovam lába.
Mëgbotlot jaz bíró udvarába.*

||: Loham lába mēk sēm botlot vóna,
Ha ja biró lánya kedvesöm nēm vóna. :||

Biró, biró, mocsoládi biró!
Vájja ki ja két szömöd a holló!
||: Mért irattál engöm katonának?
Mikor még a lányok is sajnának. :||

Szagos a rozmaring, lēhajlik a zága.
Ennek a kislánynak nēm löszök a párgya.
||: Kivórrot kendőjít visszaadom néki,
Ēty csókér hatot is ad neköm a régi. :||

Istenöm, istenöm, mit is cseleköttem?
Görbe hátú legény felesége lēttem.
||: Mihaszna a szép ló sallangos szērszámba,
Hotyha nincs szép legény a zülléskosárba? :||

Elmondta és énekelte: Wéber Józsefné, 60 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

A rácfutásról

(Mit meséltek nagymama családjában a rácfutásról³⁰?)

Öregapám ezörnyócsáz|negyvembe születött. És akkó má nyóc éves vót
| a negyven|nyócas szabaccsák|harcok. És eszibe gyutot neki (:még tudott
emlékezni rá), hoty kizs|gyerök vót, amikor | gyüttek a rácok. Ugy neveszték,
hogy rácfutás aszt a szabaccsák|harcot.

És gyüttek sok népek, – mindig meséte öregapám –, hogy gyüttek kaszával,
kapával. És akkor öregapám aptya jis, Bali Miháj a jis akkor eltünt. A jis
elviit ěty kaszát a hásztu, és elmēnt a falubeli embörrökkēl, de azúta sē
lálták.

És akkor a ködmenüket mēg asztán vászonneműt, ami vót, aszt mindönt
beleásták a kérdbe, és ráraktak szómát. Mer űnekik (:gyermekeknek, asszo-
nyoknak) is menekūni köllött. Öregapám tuggya, hogy ěgy egész napi járó-
födēt mēntek, és akkor ottan elbujtak ěgy ěrődbe. És ot várták mēg, amik
hát | haza tuttak mēnni. Öregapám édosaptyának ot nyoma veszött. Ennyit

tudok a negyvennyócas rácfutásról. Ennyit tudok. Öregapám kizsgyerők vót, nyóc éves. Hát esztet tutta emondani.

Elmondta: Wéber Józsefné, 60 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 23.

A helyi Színjátszó Egyletről

(A 30-as évek végén, a 40-es évek elején híres Színjátszó Egylete volt a községnek. Maris néni is szerepelt a darabokban?)

Jā, jā, én is vótam, anyáddal.

(Ki tanította be a darabokat?)

A Nagy Béla, ez. Ez mēg a Kis Károl. De a Nagy Béla vót a főmufti.

(Milyen darabokat játszottak?)

Mi is vót a címe? Nēm tudom má.

(Szerettek odajárni a próbákra?)

Persze. Itt a kocsmába vót mindig (a próba), oda köllöt mindig mēnnünk. Kis Miska bácsi vót ugy a kocsmáros. Akkor odajártunk a kocsmába ottan köllöt próbáni.

(Akkor még ott a nagyteremben volt színpad is...)

Igaz, akkor a kocsmába vót még. Igazad van, a kocsmába vót, amikor még mink jáccottunk. Utánna lētt iten csinávā (:a mai Kultúrotthonban). Jā, jā, a kocsmába vót, tēnleg. Abba a naty terömbe vót l szimpat csinávā.

Elmondta: Németh Jánosné, 77 éves.
Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Gábor Károly plébános úrról

(Bözsí néni, emlékszik még ugye Gábor Károly plébános úrra? Tiszteltük és szerettük őt...)

Szerettük. Nagyon népszerű vót. Szerettük. Tanítot szindarabokat is. Még anyád is, apád is mēg én is szerepöttünk benne. Hosztam én képeket is, ne féjj! (:örülsz majd, ha meglátod!). Na és amikor eszt tanította, akkor az a péndz, ami bejött, azon vöttük... csinátatták a lurdi (:lourdesi) barlangot (Mária-szoborral) a templomba, azon a pénzön.

(Még bábszínházat is szervezett a plébános úr a helyi gyermekek nagy

örömére; és valóságos ünnepnek számított egy-egy előadás. A bábok művészi mozgatásához is értett...)

Igën. Tényleg szépek vótak ezök a zelőadások.

Elmondta: Czukor Józsefné, 76 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A ragadványnevekről

(Mivel több azonos nevű család élt és még ma is él a faluban, ezért itt ragadványnevekkel³¹ különböztették meg az azonos nevű családokat; úgy, ahogy ez más faluban is szokás. Bár a ragadványneveknek volt némi gúnyolódó hangulati értéke, mégsem sértődtek meg a szóban forgó személyek, ha ragadványnevüket említették mások. Milyen ragadványnevek voltak Mocsoládon?)

Sok Tombi volt. Hát hányféle Tombi völt? Hátu, a mijken itten, a János bácsi az vót a Kindër Tombi. Kis uccába a Csirkó, a jis Tombi vót, a Tombi János bácsi, há. Akkor a Balok (:Balogh) Tombi Jancsi, az a Balok Tombi vót. De hogy mér monták úgy, nēm tudom.

(Sok Pandur is volt a faluban.)

Az. A Sarogba, hátu az a Dunër Pandur vót. Akkor a Gazdak Pandur a Nagy uccába, akkor a Natyfejü Pandur a tē szomszétok ottan.

Na akkor a zasszonyokat mēg arru neveszték el, hoty hunnan gyüttek Mocsoládra. A Budafaji Anus néni (:Nagy László felesége) Budafáru származott; a Gyeneji Kati néni mēg bisztossan Baranyajenőriü való. A Tombi Pista bácsi felesége, a Csoma Bözsi néni Gyürebü származik, ezēr a családot így is neveszték Gyüreji Tombi.

A Nagy uccaji Naty Pista, a Komlaji Pista mēg valószínű Komlóru való.

Elmondta: Németh Jánosné, 77 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Az egykori munkaeszközök különös értékéről

(Maris néni, megvan még a szűjőfája?)

Apát (:Pesti Kálmán) csinyát neköm ēty szép szűjőfát. Fön van a palláson. Nē féjj, a Csilla nēm is hagy ám békít. Az örökké aszt a szűvőfát előhizza jám.

– Mami, én lēhozom onnan a pallásru.

– Dehoty hozod lē!

– Mëgvam még?

– Mëgvam.

Aszonygya: – Én ëviszöm.

– Mi csinász vele?

Aszonygya: – Mëktanulok szünni.

– Hát, mondom, akkó fonál kő...

Akkor vót (régén) a sok kendörfonál mëg utóbb az a sok gyaptyufonál, mer annyi sok birkánk vót, mindön. Akkor ugyë aszt mëkfonytunk, becserétünk, és akkor abbu szööttünk szép ruhát, tudod. Tudom szép, ujan draplszinü kockásat.

Mondom: – Akkor most mit szüjné?

– Hát akkor is ë kõne vinni!

Főment a mútkor a pallásra, vót (ott) egy ijen, egy régi fogas, uan l egy állófogas. A zöreg l a Müllër Erzsikének a zaptya (:esztergályos mester volt) csináta még.

– Jáj, de szép ez a fogas!

Nahát, amire gyüt mégëccër, akkor lëhosztam, lëporótam.

– Jáj, de szép! Mer ű eszt el izs viszi...

– Éviszöd? De, mondom, ëggyik uan izéjja (:fogasa) asz hijányzik nekije... ljen forgós vót. Szép álványos vót.

Aszonygya, ű esztet elviszi.

Hát a mútkor mögyök ám hozzá, (és) át (:állt) a szoba közepin (a fogas)!

– Atya Úristen! Évid neköm a szoba közepirü eszt a fogast! Vid be oda a sarogba!

Az a sok pöndő, – pöndőnek monygya, mer ugyë a mocsoládjak péntőnek monygyák, de azok a bakócajiak, mincentijek pöndőnek monygyák –, (a) sok pöndő ugyë, az mint körös-körü rá vót aggatva, hogy nehogy összelgyü-röggjön.

– Hát látod, aszonygya, mami, mijen jó, hogy ëhosztam eszt a zállófogast. Most az a sok pöndő (nevetve) most mind rajta van.

– Hát jó van akkor (nagyon nevetve!), de në itt a szoba közepin hadd! Vidd oda a sarogba!

Na, hát jó van akkor...

De most evvel a szüvőfával van ëfoglálva. Mëg nagyon szép rézmozsaram van. Mondom: – Aszt nëm adom oda lányom, mer én asztat má eligértem a Zévikémnek, a Kàrcsinak és lányának. Mer az aszonta, hogy: – Végrendö-ledbe had, mami aszt a mozsarat! Az a zenyim lëssz!

Most aszonygya (a Csilla) mútkor:

– Èkönyöröktem ám én a Zévéátu!

Hát, mondom, ot van a mérleg, ami a zén anyámé vót. Hát, mondom, aszontat, hoty të mëglölégöcc a mérleggel, a Zévikéjjé lögyön csak a mozsár!

– *Nahát most, aszonygya, beszétem a Zévával, aszonygya, akkor évihetöm?*

– *Nëm adom! Hát énneköm köll az még, mondom, az a mozsár. Sokszor szárogatok télön uty kënyeret, akkor avval töröm mëG.*

– *Hát akkó jó van...*

– *Mäj akkor, amikor mëkhalok, akkor mäj ëviszöd.*

Jäj, ez a lány, istenöm!

Elmondta: Németh Jánosné, 77 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Kis emlékmű a Róka-gödörben

A Róka-gödörbe a Sztánkovánszkiné – mivel szentös (:vallásos) asszony vót – ëgy ijen kis kübàrlankfélét építettött a zédösannyának a zemlékire. És abba vót ëty kis Szent Terészke szobor. Eszt kilencáznegyvenödbe behoszták a Templomba, hogy mëgvéggyék, hoty szóval el në veszelőggjön, kárba në vesszön. (Sajnos) a vasrácsot kipusztították (:megrongálták) előtte, a követ is összerombúták, (ezt) a kis barlankszerüségöt.

Ën óvastam, amikor még épségbe vót a barlang fölirattya jis, (és) mäjig el tudom mondani. Az vót ráírva, a Sztánkovánszkiné iratta rá ugyë:

„A zanyaji szívek nëm halnak mëg.

Csak mikor elfárad a szíviük, pihenni térnek.

Áldotlszíviü édesanyám emlékire.”

Ez vót a fölirata. Ebbü máma nincs mëk sëmmi.

Elmondta: Folkási Istvánné, 42 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 26.

Jegyzetek

¹ Lásd még BMFN I. 11/101. nevét: *Pusztatemplom és Pusztaszentegyház* alakban! Továbbá Pesti János: Nyr. 94 [1970]?: 219-26.

² Adatközlőim arra nem emlékeztek, hogy községünkben szokás lett volna a betlehemezés mint karácsonyi dramatikus pásztorjáték. 1948-ban azonban Gábor Károly plébános úr (iskolás gyermekeknek) betanított egy párbeszédese-énekes betlehemes játékot, amelyet néhány éven át sikerrel mutattak be a szereplők. Minden családot felkerestek a „szent estén”. – Kulcsár idejében (vö.: Hegyhát. 249.) Mocsoládon még élő néphagyomány volt a betlehemezés; vízkeresztkor pedig a három királyokat ünnepelték.

- ³ Kulcsár is említi (Hegyhát. 249.) a Luca napi kottyozás szokását.
- ⁴ A regőzés Kaposszekeső vidékéről kerülhetett Alsómocsoládra.
- ⁵ A maszkázás és a hurkatánc a múlt század végén is összekapcsolódott a helyi hagyományban (vö.: Kulcsár: Hegyhát. 249.)
- ⁶ Községünkben régebben inkább a gyerekek szoktak nyársat dugni (Kulcsár: Hegyhát. 249.); újabban pedig ez már a legények kedvelt téli szórakozása.
- ⁷ A három napig tartó, szakadatlan farsangi mulatozást Kulcsár (Hegyhát. 249.) szinte ugyanúgy örököltette meg, mint ahogy adatközlőnk elbeszélte az 1930-as, 40-es évek farsangi báljait.
- ⁸ Mára már teljesen kiment a divatból az az érdekes szokás, hogy a gyermekjátékokat akár felnőttek is játszották. Az 1890-es években még természetes volt, hogy „A kicsiny, de néha nagyobb leányok is... a régi játékokat szokták játszani; sőt helyenként a húsvéti ünnepeken – néha egyébkor is – még a menyecskék is.” (Kulcsár: Hegyhát. 247.)
- ⁹ A faluból való „kitörés” lehetőségét jelentette az, hogy már száz évvel ezelőtt „A fiatalság búcsúkon és vásárokon szokott megismerkedni, hova azért mindig kicsipve mennek, akár van ott dolguk, akár nincs.” (Kulcsár: Hegyhát. 240.) Így a századfordulón már egyre több mocsoládi legény választott feleséget magának a szomszédos községekből, sőt távolabbi vidékekről (Budafáról, Baranyajenőről, Felsőegerszegről, Győréről stb.); illetve a mocsoládi lányokat szívesen „vitték” menyecskének a szomszédos falvak legényei. – Bár a községben németek is éltek szép számban 1948-ig (a kitelepítés évéig), itt magyar-német házasság korábban alig volt. Mára ez a helyzet alapvetően megváltozott.
- ¹⁰ A régi lakodalmi szokások (Kulcsár: Hegyhát. 242-47.) egyszerűsödtek, és sokat veszítettek mozgalmasságukból, színességükből. Mindazonáltal a mai lakodalmak is jelentős eseménynek számítanak a fiatalok és családtagjaik életében.
- ¹¹ (Balogh) Tombi János a falu leghíresebb vőfélye volt. Távolabbi falvakba is meghívták erre a szerepre. Kiváló emlékezőtehetségű vőfély volt. Értett a rögtönzéshez is. Szövegei sok egyezést mutatnak a Kulcsár által közölt vőfélyversekkel (Hegyhát. 244-47.)
- ¹² Bár adatközlőink kissé szépíteni akarták a valóságot, mondván: itt már nem hisznek az embernek a babonákban; e sorok írója még az 1960-as években is hallott sok efféle megjegyzést: „Vigyázz, ez boszorkány! Vigyázz, megronthat!” A babonák és babonás hiedelmek minősítése azért nagyon nehéz, mert ezek egy része a régebbi pogány világképek maradványa lehet, vagy különleges és érthetetlen jelenségek (pl. a tüzesember) magyarázatai. A Kulcsár által felsorolt és leírt hegyháti babonák nagy részét (ráolvasás, szemvíz, az öntés, a nyom felszedése, tüzesember, lucaszék, boszorkányok, hazajáró szellemek stb.) adatközlőim is ismerték (vö.: Hegyhát. 252-52.)
- ¹³ Kulcsár szerint az emberek ezen a vidéken „Hisznek a boszorkányok létezésében, kik az embert megrontják, a tehén hasznát elveszik” (Hegyhát. 252.)
- ¹⁴ A lucaszékéről lásd még Kulcsár: Hegyhát. 252.
- ¹⁵ Lásd még Kulcsár: Hegyhát. 252.
- ¹⁶ A kuruzslókról és javasasszonyokról lásd még Kulcsár: Hegyhát. 252.
- ¹⁷ A búcsújárásokhoz kapcsolódó humoros-játékos rigmusokat más községekben is kitaláltak. E versikékben nem a búcsú tényén élcelődnek, hanem azokon az emberi gyarlóságokon (kivagyiság, részegség stb.), amelyek nem illettek bele a búcsúi komoly áhitatba. Kifejeződik e versekben a zarándokút sok nehézsége is.
- ¹⁸ Régebben Mocsoládon is voltak siratóasszonyok, aki recitáló, kötetlen énekhangon siratták az elhunytat. Sajnos, ezekből a szövegekből nem maradt ránk sem hangfelvétel, sem frott sirató ének. Az itt közölt kaposszekesői sirató azért különös, talán egyedülálló ebben a műfajban, mert nem drámai a hangvétele; ellenkezőleg: valamiféle derű és humor árad belőle. Lehet, hogy ezt így virrasztáskor soha, sehol el nem mondták; és célja szerint inkább a siratónak mint műfajnak a paródiája.
- ¹⁹ Ebben a búcsúztató énekben és versezetben az a különleges, hogy a „komoly” egyházzenei

- dallamforma profán témához kapcsolódik. Ma már szinte hihetetlen, hogy régebben Mocsoládon az elhullott jószágnak is „megjárt” a sirató ének...
- 20 Vidékünkön sok betyár megfordult. Vezetésükre, befogadásukra jobban csak a pásztorok vállalkoztak. Ezért hozták gyanúba azonnal a pásztorokat, ha egy-egy nagyobb lopás (egy falka disznó elhajtása) sikerrel járt. – Kulcsár (Hegyhát. 232.) szerint „Rabló-hajlamok sem voltak a Hegyhát népében soha... Speciális „helyi érdekű” betyárja csak egy volt e járásnak az 50-es években: Rigacz János. De az is csak rövid ideig sütkérezett a betyárhímnév kétése fényében”...
- 21 Erről a rablásról Kulcsár József levél formájú riportot küldött a Pécsi Figyelő c. újság számára. Az 1878. június 15-én megjelent írás szerint a „sertvések” (:sertések) elhajtása 1878. május 28-án történt. Kulcsár írásának adatai lényegében megegyeznek Radics József elbeszélésével. Ez azért lehet meglepő, mert Kulcsár kortársként örököltette meg az eseményt, adatközlőnk viszont csak „hallomás” alapján (kisgyerekként!) szerezhette róla tudomást. Kulcsár szövege: széprőri teljesítmény; Radics elbeszélése beszédmű a helyi nyelvjárás szintjén. A két szöveg összevetése sok tanulsággal járma.
- 22 Pesti János: Rigac Jancsi, a hegyháti betyárvezér (In: Művelődési Tájékoztató. 1963. április. 110-117.)
- 23 Gaál Józsefné három meseszövege (A sárga csikó, A gerényesi szerzetes, Az igali pap) azért tudja erősen lekötni a hallgató figyelmét, mert a valóságselemek (a falunévek említése, személynévvel élő személyre utalás stb.) a félig irreális eseményeket-történeteket elhíphetővé teszik. A megjelenítés ereje és a szuggesztív előadásmód jelzi azt, hogy a mesélő is hisz a mese realitásában!
- 24 A humoros történet alapján elmarasztaló falucsúfoló keletkezett az egregyiek maradiságáról, mondván: „Az egrégysiek: a cágérkötözők...”
- 25 Régen bizonyára több gyermekjátékot ismertek községünkben a fiatalok, főleg a leányok. Ezeknek egy része „örökölt” játék a megelőző generációktól; egy másik (jelentősebb?) része pedig az iskolában tanult ismeretek körébe tartozik. Ez utóbbiak „hangzásban” a köznyelvi normához közelítenek (pl. *mester, mesterné, jőjete* stb.). Kulcsár is említi a gyermekjátékok fontos szerepét, és néhány játék leírását is elvégezte (Hegyhát. 249-50.)
- 26 Lásd még Kulcsár: Hegyhát. 250.
- 27 A játék szövegében zavaró a *mész* szónak *mész* formában való előfordulása. A szövegromlás egyik oka a média jellegű hang (*méZ*) zöngétlenedése (*mész*); továbbá az *áldottsága* szó félrehallása és „értelmesítése” a gyermeknyelv szintjén (*állaccsága*).
- 28 Kulcsár Józsefről az 1960-as évek elején még több idős ember tudott beszélni; olyanok, akik tanítványai voltak (Lécz László, Simon Jánosné, Radics József, Ragoncsa Ferencné). Nagyon sajnálom, hogy hangfelvételt közülük csak két személlyel tudtam készíteni a Kulcsár Józseffel kapcsolatos emlékeik rögzítése céljával.
- 29 A dalszövegeket azért közöljük ebben a szöveggyűjteményben, mert azt igazolják, hogy a nyelvjárásiasság a kötött (verses) beszédművekben is jelen van. Tervezzük, hogy kottákkal együtt közelesem közzétesszük, a dalok szövegeit.
- 30 A *rácfutás* szóval megnevezett eseményre 1848 októberében kerülhetett sor vidékünkön Csikóstóttós, Dombóvár térségében, illetve északabbra a Kapos-völgy erdős tájain, Döbrököz közelében. Az Oroszló irányából vonuló szerb (horvát?) haderőt a hegyháti kapás-kaszás népfelkelők szakadatlanul nyugtalanították, támadták; így közvetve nekik is részük lehetett abban, hogy Ozoránál a magyar sereg Perczel Mór irányításával (1848. okt. 7-én) megverte a betolakodó szerbeket. Anyai szépapám, Bali Mihály több társával együtt elesett a Kapos-völgyi ütközet során. Családunkban soha senki nem mondta, hogy hős volt; csupán ezt jegyezték meg: „és ott az öregapádnak nyoma veszett.” –
- 31 A község személyneveinek (családnevek, keresztnévek, ragadványnevek) összegyűjtését és feldolgozását a közeljövőben kívánjuk elvégezni.

III. ÉLMÉNYELMONDÁS, ÉLETRAJZI TÖRTÉNETEK, ANEKDOTÁK

A lánykérés régen

(Hogyan történt a lánykérés¹ régebben a mi falunkban?)

Na, most még emondom, hogy a régi lánkérés hugyam mēnt itt a mi falungba. Hát csak emondom a körösztnevikön: Jóska még a Katinak a kére-tése, mikor a Katit együtt a Jóska mēkkéretni.

Hát (ez) a szerbijaji háboru előtt, tizēnháromba történt. Emēnt a Jóska mēkkéretni ja Katit. Hát asztám minygyárl ahugyam bejért a szobába...

– *Még is mondom, urambátyámék, hogy mér gyüttem.*

– *Hát mégmondot szóbu ért a zembör, – aszonygya ja Katinak a zédö-saptya. Mom még fijam, mér gyütté!*

– *Hát a Katicát akarom feleségü venni. Mer má régön elhatároasztunk, még a ziskola! paggyába, hogy mi egybekelünk, ha | nagyok löszünk. Hát most itt az ideje.*

– *Hát jó van. Na, Panni néni, – asz monygya a Jóska bácsi ja Panninak –, teridzsd még, asszony, teridzsd még a zasztót, rakty | mindömfélét, asztán had ögyünk-igyunk! Ém még māj emögyök evvel a dēmizsonnyal a pincébe, asztá hozok abbu a rókaszagu nohábu, had igyunk! Hát másik nincs mer hazaji (:nemes szőlő) nēm termöt, hát elvitte a filokszēr. Ez még van, hát eszt hozom.*

– *Nēm baj, asz monygya ja Jóska, ide hógassanak; nēm bajj az, jó az, mēgiszom én!*

Hát akkó teritöttek még a Jóska bácsi odavót a pincébe. Mēkteritötték a zasztót, odaraktak mindönt. Hád gyün ám be ja Jóska bácsi a nohaborrá; lētēszi, poharagba önt.

– *Na, Jóska fijam, üjj ide hát, asztá érözd magad ithun! Mintha má it is vóná, mer tunnum (:tudom) ugyis, hogy vőnek gyüs, mer háрман vatytok mēg négyen is testvérök. Hát akkor it lösző hát mind vő.*

– *Jó van!*

Mēkteritöttek hát. odaütek a zasztal körü, hát elkesztek enni. Vót (ott) még egy öregasszony, a Katicának a zöregannya, a zörek Pani néni. Hát az bizony ékeszte régilmódijan (kissé éneklő hanglejtéssel!):

– *Égyé Juskám, égyyé! Nē ja csontot szopogazsd! Vēt ki ja hussát! Van it mindön. Szerviánpaprika, hussinka, malomi kēnyér! Noha bor! Égyyé, iggyá!... Ugy egyé, mintha má othun vóná! Ha jólaktá, kikisérhetöd a Ka-*

ticát. Ugyis mindik késérgetöd! Iszëm (:hiszen) má mije régúta késérgetöd! Mindég a kapuba vattok (:vagytok). Éjjélig is. Éggyé, iggyá! Nē ja csontot szopogazsd! Vēt ki ja hussát!

Evött, ivott a Jóska, jólaktak. Akkor mēgēggyesztek abba, hogy màj a zösszel, új borkor mēglész a lakodalom. Októbërba! Mēgēggyesztek.

Na asztá | akkó elbucsuzot Jóska, a Katica kikisért. Mēgvót a lánkérés. Kimēntek a kapuba. Éjjél után két órakor mēnt vissza a Katica. Ujan jó észórákosztak a Jëskával.

Hát ijem vót abba a züdöbe nálunk a faluba a lánkérés.

Elmondta: Wéber Józsefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

A régi bálók

(Hogyan zajlottak a régi bálók?)

Régön este hét órakor, nyóc órakor mēntünk a bálba. Nēm ám tiz órakor, mim mast sokszor. És akkor batyuzsbál vót. Vittünk ennivalót, innivalót is sokszor, mer nēm vót péndz. Innivalót azér lektöpször azér csak a kocsmába vettek a férfijak. Vittünk szalámit, svártlit, kolbászt, kēnyeret, savanyuságot... Ki mit akart hát vitt. Hád de nagyon szép vót! És akkor mullattunk réggelig. Fàrsankor három napik tartot a mullaccság!

Elmondta: Czukor Józsefné, 76 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Hogyan lettem vasutas?

Hogyan lett a pásztorlegényből vasutas²?

Apám tizēnödbe hát mēg, de hát akkor ém má vasutas vótam. Ékerütem a vasuthó. Arru van egy jó elbeszélésöm... (nevetve)

ÉN... mikor ott örösztünk, akkor még nēm vót ez a malom (:Harray-malom), nēm vót a kocsmá (:Koller-kocsmá) sē. Ot màrhák legyētek a rétön.

Asztán három órakor Dombovár felü gyütt egy vonat. Kimēntem oda a zállomásra, asztán a görbebotra rádűtem (nevetve), asztán nésztem ahugyan kiszának mēg beszának a népek. Akkor vót itten ez a báró Horvát Béla főnök.

Elöljáróji rangba vót ugyan, asztán kicsit ujan vadregényös (:furcsa, különös viselkedésű ember?) vót... Aszonygya, mikó èlmënt a vonat – hát nēm tutta jól a rö bötüt mondani (nevetve) – aszonygya:

– Maga mit kehes (:keres) itt?

Mondom: – Hát nízélődök csak, fönök ur, këröm, – mondom neki.

– Tessék āha (:arra) kifelé nézelõnni, meh (:mert) valagba hugom (:rúgom)! – aszonta. Èm mëg má ujan jó suttyó gyerök vótam, aszontam:

– Èj, a bukod báró istenödet!

Mëkfoktam a görbebotot, asztám mëg akartam ütni. Beszalatt a zirodába, és asztám bejelöntöt két nap (múlva) këröm, hogy Sázsdra... mëgidésztetött. Hát el köllöt mënnöm këröm, két nap lészógáni (a büntetésül kiszabott) a züdöt. És asztán bemëgyök këröm, bizonyos mëkhivóra (:hívásra), jelöntközök ot minygyárt a börtömbe. Ott egy Gothárd nevü rendör vót, vagy minek monygyam, börtönör ugyébár... És asztám mondom ot, hogy: – Mëggyüttem. Am mëg asztán asz monygya, hát aggyam oda a tarisznyát, kést,... gyufa, pipa,... mindönfélét észettek tülem.

Ègy Máté nevü főbiró vót itten. Csunya, vad embör vót; nāgy, vérös szömeji vótak nekijje (nevetve). Ha valaki odamënt (nevetve), má a szömejivë mëgöte. Hát asztán (nevetve) minygyár, jó van, észettek mindönt...

De nála nagymosás vót a főbiróná. Aszonygya a börtönör:

– Radics, it máma nagymosás van, de hotyha hoz vizet a mosónõknek, akkó nēm kő két napot l szógáni; estère má ëmëhet haza. Nēm kő a második napot lészógáni.

Hát asztán kaptam rajta. Aszonygya akkor: – Visszakapta a zélelmit, a tarisznyát, vëllát... Mindönt odakaptam (:visszakaptam), de a kocsi má várta a főbirót, hogy falura mönnyön valahova. Ott át (:állt) a ziroda előtt. Asztán behíjta a börtönört, fokta a natykönyvet, így odatartotta elibe, aszonygya:

„Tessék natyságos fõszolgabiró úr, aszonygya, Radics József lëtötötte a két napi büntetésit!”

Rám nözöd vérössen a főbiró, asztán csak hāgattam, nēm szótam sēmmit.

Mondom, rendben vagyunk. Hát asztán alá köllött irni, mëk hát az is aláirt, hoty hát lëtötöttem a két napi büntetést.

Hát mondom, ém má nēm vagyok bünös itten, mikó kimëntem. Foktam a tarisznyát fëválra, asztán gyerünk, hazafelé!

Kijabának utánnam: – Hëj, gyerünk vissza! Mert hát asztám mëg így és így lëssz!...

Èm, mondom, lëtötöttem a két napi büntetésömet (nevetve)! Hát lārmāsztak, oda së hāgattam.

Èmëntem én ère... Mocsolāt felü van ugyë az a kocsmā... Nēm tudom, mi ja neve nekijje mast a kocsmānak. Oda bemëntem, kërtem fél l litër bort mëg ëty pörkõttet; asztán ott övõgettem (nevetve).

Hát ëccör, këröm, beállitt oda a rendör, (és) aszonygya a kocsmārosnak:

- Van id valaki idegön?
- Nëm tom, (de) van ëry fijatalembör itten.
- Hova valósi? Mondom: – Mocsoládi...
- Hoty hivják?
- Radics József.

– De hát maga észökött! Magának két nap büntetése van.

Mondom: – Haggyon engöm a zutamon! A zisten álgya mëg! – mondom (nevetve). Bãnom én... Letötöttem má, alá van írva a fekete könyvbe (nevetve)!

Asztãn aszonygya: – Në okoskoggyon! Csak gyerünk!

De én iparkottam, hogy minél elöb szabadújjak tüle. Gyerünk! Ère haza-felé irányútam. A rendör mëg mëkfokta a karomat:

– Gyűjjön csak velem!

– Dehogy mëgyök, mondom. Haggyon békit engöm!

Annyira (ment a huzakodás), hogy összekapaszkottunk, mondom, birkósz-tunk.

Innen|felül, nyugat felü a sãndzba (:árokba), minygyá a zországunsãndzba ugy estüing bele, (hogy a) rendör allu, én körösztü a sãncon, nëm tudom... Valami mëkhajulás (:kartörés?) is történt a kargyának, ahugyam belezuhan-tunk (nevetve). Èn asztãn lëkeveröttem (a rendörörl) onnand, asztãn csag gyüttem ëre; akkó má nëm gyütt utãnnam a rendör. Nëm mert-ë, mijë? (nevetve) Hát akkor ëgyüttem haza. Mikó jöttem be (a faluba), akkó úgy irãnyútam – mer nagyon tiltott az a fönök, hogy nëm szabad a vasuton körösz-tüjãrni –, hát këröm, ém mëg ëppen úgy (gondoltam) l... hogy ippen a zi-rodãnak gyűjjek neki, körösztü a vasuton. Mer akkor jött az a dëlutãni vonat, mëgin az a...

Kint söntörgött a fönök, asztãm màj mëglãttya!

Hát asztãn odaërök a vasutszélhő, a raktãrhó, akkor ëgy Gërgő nevü raktãros vót itten. Kijabãt neki a bãró, hogy:

– Gejgő, Gejgő! Hát ez a bitang?... Ennek bent kõne csücsüni, aszonygya. Asztãm má gyün haza? Aszonygya, mãma mã enneg ben kõne csücsüni!

Èm mëg nevettem, és odaszótam:

– Jã, mondom, uriembört nëm tartanak ãm ottan (nevetve)!...

Hát eszt felëtem neki (nevetve). Dühöngjöm, mondom, hát csak körösztü-gyüttem a vasuton!

Hát asztãn ãt kõsztiünk így a harag, de ëgymãst nëm bãntottunk. Nëm vód vele dógom. Nëm mëntem oda a vasutra uan üdöbe.

De közbe akkor lëtt az a vasut alapítva. (:Folytak mëg a vasútépítési munkák?) És asztãn odajãrtam a vasutra. Szãzan is kétszãzan is dógosztunk itt.

Ètyszër ëgy nyãron mullaccsãg vót abba a Zalmãsi-csãrdãba. Èvótunk hatan is ijem magyar gyerökök. Asztãn ugy ëjjél utãn vãncoroktunk haza

nyári üdöbe. Asztán jöttem ittend a Pusztaföljárattu ere, a Kasté felü, amind az za zemelkődő van. Én kicsit ugy emarattam; hát a pajtások még ere gyűttek, má lejértek ide a, mājñem ide, ahun má a Kastéhoz érünk.

Ez a báró még bejárt a Májtényiného kártyázni. Asztá akkor elkártyáz(gat)tak, am mög gyűtt onnand; akart hazamönni. Ezök asztán – mer nagyon haraguttak rá a faluba, mer sokat má megbüntettek végette (:miatta) – asztán ekapták.

Kijabátak: – Radics! Gyere csak, it van ā... jóakaród, még mi..., mer mozsá bánnyá el vele, még mi...

De védeközöt, vót neki revolvèrgye is. De a revolvèrt is évették még a bőrkabátot ügymondva. Éggyikné ez vót, a másikná az. És odaérök, hallom, hogy asztám monygyák: – Na, most csak níz, it van, aszonygya, aggy ne-kijje! Uty sē jóba vagy vele, ... még ijen...

– Nēm ugy, gyerökök! Szégyön ez – mondom – hatan vagyunk... Egy embört it lēbunkózni? Mondom: nem szép ez!

Foktam a kabátot, a revolvèrt, veszöm el a gyeröktü, hoty: – Hocide, de jide, gyerökök!

Nekiattam: – Tessék, it van a dölga! Mēñjön a zisten nevibe haza! – így mondom neki.

Ēmönt | jó ēty száz lépést | vagy ötvenet... valamennyi távolságra, és kijabált, aszonygya:

– Jadics! Jadics!

– Tessék! – mondom.

– Gyűjjön ide!

Hát ezök (:a barátai) még aszonygyák (nevetve):

– Mājd, aszonygya, ēbán veled, mönny csak oda!

– A rosseb, mondom, nēm félök én tüle! Mondom, befogom a revolver csövöt, (és) beleszorúnak a golók. Akkor nem tud (nevetve) éngömet meglüni. Viccūtem (nevetve).

Odamögyök, mondom: – Parancsul főnök úr, kéröm?!

Aszonygya: – Jadics, akar maga vasutas lenni?

Hát akkó kéröm, abba a züdöbel parazdgyerök tuggya fene mit fizetöd vóna azér, hogy vasutas lehessön! Ém még mint! szegény csördás (nevetve), hát mijér nē lēnnék? Honnē (:hogyne!), örűnék... hajaj!...

– Hát, szeretnék lenni! – mondom, akkó má, mondom kesztem köszörűni... (a hangom)... Báró ur, kéröm, mondom (szeretnék?).

– Hát én... magát, aszonygya, ēccör lészartam, és most lēnyalom, aszonygya.

Így, eszt monta a báró.

Hát jó van kéröm. Együttem haza, (és tovább) dógosztam ott a vasuton. Ez vót ezörkilencászkilenc kilencedik hónap kilencedikén. Ēccö délután tē-

lëfonál ki oda, ahun a Zëntaji (János) lakik. Od dógosztunk, és a zörhászho tëlëfonát, hogy:

– A Radics a munkaszünetkor gyűjjöm be ja zállomásra, ű hivattya!

Hát asztán ém mëntem is kéröm, minygyár. Bemögyök, asz monygya a báró:

– Na, Jadics, mëg'gyütt?

– Mëg'gyüttem, báró ur, kéröm.

Aszonygya: – A maji naptu kezdve, aszonygya tekincse magát vasutasnak, mer fővëtem altisztnek!

Hát így lëtem vasutas...

Elmondta: Radics József, 81 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 19.

Gyomros Jóska meg a kígyó

Azér mondom eszt is csak el, hogy abba a zidőbe még | mijen vót a kanászok³ sòrsa is, és mijem most... Most ahho képöst most urak mëg mind-ön... Akkor?

Azér neveszték el Gyomros Jóskának, mer mëgëtte a macskákat. A falubu tiszttára kiirtotta a macskákat. Az, amikor hajtott (ki a legelőre) így nyári-dőbe, ha egy macska kinn üt a kapuba vaty hástetön vagy bárákárhun, az ujjant célzott a furkózsbottyával, hogy az... (annak) a macskának, annak el köllöt veszni. Az biztos, hogy mëglëtt, és hát ugyë aszt kivitte (a legelőre). Akkor rakott ot kin tüzet, nyárrson mëksütötte. Ez vót űneki a csemögëjje.

Hát sokszó kilesték. Hát asztán annyira vitte esztet a dölgot, hogy | nëm maratt a faluba macska. Hát má asz monták a zembörök: – Ennek fő kő mondani! Mönnyön a fenébe innen ijen egy | embör, aki mëgëszí a macskát!

– Hát eszt ki látta? Ki tuggya eszt mondani? Hát ëccër gyerökök mëntek ki ja erdőbe epörgyézni. Hát azok látták, hogy nyárrson fõrgatod valamit. Valami nyúl,... nyuszká vót? Vagy ördög tuggya, mi vót. De macskabörbü mindig adott el acskókat. Uty hogy a zörek szutyákoló pipás emböröknek mindik tudott ijen acskókat elanni. Sztá (:asztán) akkor kérdöszték tüle, hoty hát:

– Mijen acskó jez?

– Hát kostökacskó!

– Á ffenéket! Në monygy ijent, Jóska! Iszën a kostökacskó az nëm ijen. Hát lëhet látni, hoty ki van cserözve. Hát ennek szöre izs vót.

Hát akkor akármí vót, de aszt monta, örüjjenek neki. Mëk szurkállót is

csinyát rájja, sárga dörödbu. És szépen élátta őket. Ű is jólakot, még a jó gazdak paraszt öregemböröket is élátta dohányacsköval. Hát ijen embör vót az a Gyomros Jóska, a kisvasszari kanász.

Hát asztán ętyszër mëktörtént ęgy nyáridőbe, hogy ęgy asszonnak – őlęg jó módu parasztasszony vót – ęgyik tehene nēm adott tejet este. Másnap este hazahajt, mëgin nēm adot tejet. Így mënt három-nęgy napig. Asztá röggē, mikor l hajtotta... mer ugyē nēmcsak a disznókat, hanēm a teheneket is azér őrszte, hoty tőp pészti kapjon; mer hát elválata, nem uan naty kösség. Mivel kevész vót a disznó, így akkor a mārhákat is őrszte.

Hát nēm vót a tehennek mondom teje. Hát akkor a zasszony, jó csērfős asszony vót, hát...

– Gyomros Jóska bácsi! Mi van a zén tehenemmel? Idájig mëgatta a nęgy-őt litēr tejet este, most mëg ęty csöppös sē? Azér hízik a kē pofájja! A fene a vörös pofájját ęnnē mëg! Ijen jó naty pofájja lēt kēnek. Szóval kifejte a tejemet, asztám mëgitta.

– Ęn? Hogy az a kórsák tőrgye ki, jaki ijent gondol! Hogy én kifejöm a tejet? Mēk sē ęnnēm a tejet, az macskánag való! Vęgye tudomásul, én a hust őszöm, nēm pejiglen a tejet! Ęn nem nyútam a tehenikhő. Māj lē is mondom én ęlsejin esztet a tehenőrzést, asztám māj csak disznókat őrzők.

– Bánom is én, ha lēmonygya, ha nēm monygya! De a zén tehenemnek a tejit kiszoptya kē!

– Na māj mit nēm mondok, hoty ki szoptya ki!

Jó vam. Męgin ętellött ęgy nap. Męgin este gyün haza ugyanaz a tehen üres tőggyl. Akkor jelöntötték a biróházná mëg a zeskütteknek:

– Hád biró gazda, valamit kő csináni evvel a rēmonda Gyomros Jóskával. Hát eszt má nēm lehet kibírni. Hát ęgyik tehenünknek mindig üres a tőgye. Kiszíjja a tejed belüle. Mi csináll ez? A macskák is ętüntek a faluba? Mos mëg mëg hát a l tehenemnek a tejure van ez ráutáva?

– Hát jó van. Tuggyák, aszonygya a biró gazda, tuggyák embörök, majd kiküdők ęty-két embört oda, mëgbiszható emböröket, lesrę. Asztám mājď mëglesik. Mājď ugy lész, hoty fōlváltva. Hogy a munka is mēnnyön ithun, ęty-két órájik két embör, akkor ęty pár órát mëgin hát két embör. Így asztán fōváltva l mājcsak l valaki mëgláltya, hoty hát mit mivel az ott.

Hát úgy is lēt. Másnap akkor kiküdöt két mëgbiszható embört. Ezők mëg ębujtak a fa mögé, asztán onnun lesték, hogy a Gyomros Jóska mit csinál. Hát látyák ım, hoty tiz óra felē l ęmēnt a zerdőbe, és hozott ęgy jó őltre való szárosz fát, asztám mëgrakta a tüzet. Hát akkor aszonygyák: – Most végig l lesünk, hogy mi csinál. Csak addig ne küldenének más emböröket, hoty tuggyunk esztet mindvégig nízni! Hogy ez most mit művel... Nē lenne addik tőb vátás (:váltás az őrségben)! Hát nēm is lēt.

Akkor lejakasztotta a tarisznájját a fáru. Ęgy ujan csonka fára vót fōl-akasztva. Onnan kivēt ęgy ronygybu valami vérőzs dógot. Úgy láccot, mint-

ha egy nyuszká még vóna fejítve. Akkor fogott ęty hosszú l botot, kihęgyęszte; arra ráűszte, és ot fęrgatta. Sęszta és (űjra) mękforgatta. Akkó męgim męk-kente szalonnával męg zsirral; asztán ęty továp fęrgatta. Hát a hus męk csak sęrcęgęt, pirosodott. Hát nęm gyűt neki rosűszaga. Nęm gondótunk mi macs-kára. Semmire sę gondótak ęzök a zembörök.

Hát asztán ęcęcър csak l látunk ám, hogy – mer naty fűj vót ott, ahun delętek délbe a tehenek; a disznók is ott ęty csopordba átak męk fekűttek a pocsojába – mozog ám a fű!

– Nęzd, aszonygya ęggyik embör a másiknak, mozog a fűj! Ottan valaki vagy valami mászik a fűbe!

Hát jobban figyelmesek, (és) odanűsztek. Láttyák ám, hogy ęgy órijási, jó nagy és męktęrmöt kűgyó gyűn.

A Gyomros Jóska asz csak sűtötte a hust, az ára sę nűzött. Gyűn a kűgyó, gyűn! Odamęgy ahhol a tehénhöl, amelliknek hát hibázot mindig a teje, hogy nęm vót męg a teje. Odamęnt. A tehén ávą (:állva) kęrőzött. Odamęnt, és a lábára fętekerődött, és fęlkűgyózott egész fөл l a csęcsiijg. És bekapta a szájjába, és sűjta.

És a tehén męk sę moccant, sę ęre nęm lépöt, sę ára, sęmęre. Asz csak tűrte, hogy az a kűgyó kiszoptya.

– Na, asz monygya, látod, a zęggyik embör a másiknak. Így van. Ott a Gyomros Jóska sűti a hust, kęzbe a kűgyó męk szoptya ki ja l tejet. Hát most így van. Ugyę az most kiszoptya, hát akkor este hugyan lęgyön l nekijje teje? Hát eszt most l jó vóna, ha męg vóna valaki (aki látná), hoty hitelőssebb lęgyön!

Erre a szóra asztán gyűttek l a másik őrsęg. Asztám monták azoknak is, hoty csak halkan gyűjjenek, lassan... Asztán azok is męgláttyák.

Na akkor hát ugyę mikor a kűgyó l úgy esöt lę a... (tehénröl)... (mert) telle vót a kűgyó. Uty hogy jólakott, asztá ugy lęvetötte magát l a tehénrű, csak uty tottyant lę. És akkor męgin elmászott ára a fűbe át ahunnan gyűtt. Azonn a zuton vissza is mászott.

Akkor űk ugy vissza is męntek a faluba, hogy a Gyomros Jóska nęm is tudot róla, tudomást sę szörzöt róla, hoty hát űk ot vótak lezsbe. Jelöntötték a birógazdának, hoty hát l mijen ęgy naty kűgyó járt kinn, és a tehembű szopta ja tejet. Ugyanlabbu a Zottójék tehenigbű.

– Na, jó van hát. Majd akkor szöllunk a csędęröknek, azoknag van fęgyvęr, męg ęty pár vadászot is odahijunk, mer hát veszęllős lęhet ęgy ijen nagy, vastak kűgyó! Azęr nęm kő szóni a Gyomros Jóskának! Csak had gondójja aszt, hogy űlrá gyanuskodik a falu.

Na, hát asztá akkor męgmonták annak a Zottójék asszonyiknak męk hát a zemböröknek is: – Nę is vąrgyanak tejet, mer ęty kűgyó kiszoptya a tehembű!

– Jáj, asz monygya ja zasszony, azonnal a tehenet hajzsd el aptyik l a

dombovári vásárra; asztá | add el vagy a vágóba | valahová, valakinek gyorsan add el, mer ém még nem is akarom látni! Bórsasztó, aszonygya, asztán röggé mindik kifejtem aszt a kígyó után való tejet! Hogy mijem mérgezést kaphattung vóna!

Na asztán akkor szót a birógazda persze a csöndéröknek. Vót akkor | közel, asz hiszöm akkor vót csöndérsék Kisvasszaron is mők hát Mágocson. Asztá hát oda lettek híjva, mők ijen | érdészök, akikné vót hát | puska. Sorba átak. Ellmöntek a fák mögé, hogy a kígyó azér nē vège észre űket, hogy gyűjön.

Asz monta a Gyomros Jóska – mer má látta akkor, hogy mennyi embör van (ott) – hogy:

– Minek gyüttek ide? Mit akarnak? Űtet agyonlűnni?

– Dehogy is? Csak hāgasson kē! Asztám māj mēgláttya, hogy mi lēssz!

Hāt éppen pontossan délbe | mozog mēgin a fűj! A tehenek legētek, izē delētek. Mozog a fű, gyün a naty kígyó! Nāgy, órijási kígyó. Két mētēr hosszú vót; és jó vastag átmērőjjü kígyó lēhetött. Nāty farka (volt), körösztsös | kígyó vót. Nahāt asztá | odagyütt, mēgin csak odamēnt a tehénhöl, asztán | ēkeszte szíjni. Hāt asz monygyák ott a csendörök:

– Most mi csinyájjunk? Ha odalűjünk, akkor mők... | a tehén is ugyē | mőksebződik, mők hát mās baj is lēhed belüle. Mők köl várni, mire jóllakott, asztán akkor ēccerre célózzunk, mire má a fűjbe mēgy! Akkor māj csak éri goló.

Na, hát úgy is lētt. Mēgvárták, mig jólakott. Esz a Gyomros Jóska is végiglűszhette. És akkor, mikor jólakott a kígyó, mők... | mők... | izéták... | agyonlű... szóval sörtűzet attak neki. Mikor monta ēggyik erdész, hogy: – Na most! Akkor sortűz! És a kígyó mőksebződött, és mēgdöglött.

Akkor aszt javasóta ez a Gyomros Jóska, hogy űneki ēneggyék mők aszt, hogy a kötelet ráköthesse a kígyónak a farkára; asztán jó rálerősitti és föl-huzza ja | fára, és lēvággya a kígyónak a fejit. Mer űneki köll a kígyóvér.

– Hāt minek kő kēnek a kígyóvér?

– Jāj, ijent mők nē is monygyatok, aszonygya, gazdák! A kígyóvér az mindönd gyógyétt! Mindön sebot! Mindönre jó!

Az dērága dolog.

Hāt asztá fölakasztották. Ēty kilóra való vér csöpögöt lē a Gyomros Jós-kának a lājbossába.

Asztá hát ennyit tudok róla, errü a Gyomros Jóskáru.

Elmondta: Wéber Józsefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

Csancsi kanász

Azér neveszték Csancsi kanásznak, mer Jancsi vót a neve, de azér csak Csancsinak neveszték.

*Ű maga csinyáta a lábára a bocskorát; (ezt) éneveszte kancabocskornak. Gömbölü (:kerek formájú) bőrt vágot ki magának, kettőt is. Eszt körüszurkátá, és akkor ijen kis kesköny bőroket vágot ki. Mer ha megdöglöd valakinek a lova vagy valami (más állat), lőfejthette és kicserőszte (a bőrét), és mēcsináta magának kancabocskornak. És ráfűszte a lábára. És akkor ujan szél-
lössen l... (járt benne)... a pòrba mindig utánna l möntünk. Uan nagy l lépéseji vótak màjnēm mind egy élőfántnak. Ujam bocskort csinyát magának, és kancabocskor vót a neve.*

És még àru vót hirös, hotylha palacsintát sütött a felesége, szászhusz (120!) palacsintát köllöt sütni, mer asz szászhusz palacsintát övöt mēg. És asztá èrű vót hirös a Csancsi kanász.

És asztá hát ez ujan embör vót, hogy l annyi l lovat mēk teheneket l lőfejtot, a zösszest, ami mēglöglött a faluba, aszt mind lőfejtotte. És asztá csinát am mēk pógáremböröknek is ijen kancabocskort! Asztá l abbu is keresöt mindig l jó pénct keresöt magának. Mēk szíjjakat, szerszámot csinátak; mēg ijen ostort, kanászostort csinát. Nagyon ügyes embör vót. Csak mindönki nevette, hoty hát a Csancsi kanász szász... szászhusz palacsintát észik mēg. Na tévessen montam. Szászhusz palacsintát tudot mēgēnni. Annak akkora gyomra vót, hogy nagyob mind a Gyomros Jóskának.

Máma má nincsenek ijen kanászok.

Na mēk hát aszt is monta a nép, hogy aszt mēg lehető messzirű ismerni a vásáron:

– Na, esz kanász! Éhiszitök?

– Hát mirű?

– A mēnésirű, a járásáru mēg a bocskoráru!

Elmondta: Wéber Józsefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

Katonalátogatóban Besztercén 1917-ben

Most pedig elmondok még egy régi történetöt.⁴ Valamikor tizenhédbe, tizénhadba (?) történt (ez), amikor édosanyám emēnt l mēglátogatni édosapámat (:Bali Vincét) Besztörcébe (:Besztercebányára). És emēnt vele a zánygyom (Kis Panni néni) is mēg egy mágocsi asszony mēg egy ide l való némöt ajku l asszony, Ábēlné.

Négyen elméntek Sázsdra. Sázsdru köllöt nekik hozni vizumot, illetve l papírt, hogy l el tuttak mēnni. Édösapám ot vót a hatvanhármasonkná katona Besztercébe.

És akkor két nappal előb má l elkezdött édösanyám sütni-főzni. Sütöt l két naty tepszi kalácsot, rétest, cukorpogácsát. Mer akkor, abba a züdőbe még nēm vót tőrtā mēk piskóta mēg ijenős, ujan finom süteményök! Ęty tojásfehérgyit cukorral összegyūrta, ijen cukorpogácsának monták. Kiszaggatták mindömfēle sziv alakra, üstökös csillag (formára) mēg l mit tudom ém... mindömfēle l alakokat l mēg hòldat... (csináltak). Asztá ijent is ēgy jó naty tállal sütöt mēg mākös rétest, dijós rétest. Akkor ēgy egész nagy gömböcöt, ēty sonkát mēkfőzöt mēg nēm tudom én há szál kalbászt, – mer kislán vótam akkor –, mēg hūrkat hozott. Ęgy nāgy vesszőlkosárba belepakóta, és ēgy nāgy abrosszal fō vót kötve. Uty hogy l öregapám l mēg a testvéröm (:Bali Imre) a zāgynā alik tutták a fejire fōtēnni, amikor kimēnt a konyhajajtón. Alik tutták fōtēnni a fejire! Hāt l aszt monta neki öregapám (:Bali Ferenc): – Jāj, jāj, tē Kata! Hugyan tuc tē evvel Besztörccējig elérni? Lē a vonatru, fōl a vonatra... Ki segít māj tēneköd? – Māj segittünk ēgymásnak, aszonygya, māj csak ēmőgyünk valahugyan.

Hāt elmēntek. Ęjjel a tizēnkettes vonattal mēntek innen Mocsoládru el, asztám Pestre értek rōggel. De nēm kaptak vonatot (:csatlakozást); csak másnap este kaptak vonatot, és akkor l hāt persze l (más) mindömfēle elérte ott űket. Köllöt nekik, köllöt vóna féremēnni (:vécére menni). Asztá akkor l a Kis Panna ānygyom mēnt elū, édösanyám utánna mēg a mágocsi asszony. Bokros helet kerestek valahun a zállomás körü. Na asztān ēgy vasutas urfēle embör l elirānyította űket végre ēgy vécēbe. Ott elāmúltak a naty tisztasāgon, de hāt nēm merték hasznāni. Aszonygya a zānygyom: – Te Katám! Csak nēm rondittung bele ezōgbe a szép porcēlānyedényōgbe! Mōnnyünk innen, mer itten valami tévedés lēhet!

Na akkor mégis kimēntek a ligedbe, asztá ott a bokrok alat végeszték el a dōgikat.

Másnap odajértek Besztörccēbe. Hāt nagyon örűtek, hogy a zemböröket egésségbe taláták. Kipakúták a kosarakat, és nekiláttak a zevésnek szaporān, mer akkoribal sokat ēhōsztek ām a magyar bakák! Evés után elmonták, hogy a katonēllet it sē könnyű. Gyōnge, vėkony a ruhāzat, hūtfāny a bakkancs, kevés a zėlelēm. Csak kinlōnnak (:kínlōdnak) a nēmöt vezėnyszavakkal. Halt vēr da! – (:Állj, ki van ott!) ijenōket köl mēktanūni...

Amikor ēkōszöntek ēgymāstu, édösapám a lelkire kötötte édösanyámnak, hogy othun vigyāzzon nagyon a gyėrōkōkre, mēk hāt a jōszāgokra és a fōdekre is lōgyōn azēr gonygya. Hogy örōmöt szōrōzzōn nekünk, kūdōtt ēty szép fėnykėpet magāru. Ez mājig mēgvān. Ezōn édösapám bakaruhāba vān lėvėtetve. Szépōn be vān keretōzve, és ez vān rāirva ceruzával: „Ilyen vótam 16-ba”.

Hát ez vót a zén édosanyám első nagyobb utazása!

Édosapám tizenennyódszba szöröncséssen hazatért a háburubu, de – sajnos – ot sújos betegségöt szörzött. Ott a hijányos öltözet mijat bisztossan töpször mēkfázott, és vesegyulladást kapott. Ebbe a vesebajba hát mēg negyvenhadba (:1946-ban).

Elmondta: Wéber Józsefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

Búcsú Nagyágon

Alsómocsoládon történt. A nagybácsim (:Bali István) meséte.

Amikor kizsgyerög vót, Nagyágon, a szomszét kösségbe vót rokonuk. Mēk-hijták űket bucsura. Hát három gyerög vót egy bandába. Azokat ēkütték a bucsura. Mikor odjértek, hát nézelődött a zembör:

– Māmēg ezōket a taknyos kōkeket kűtték ide bucsura! A Krisztus Máriájját, ém mindig ezōkkel kinlōggyak itt a bucsun! Hát űjjetök lē oda, aszonygya, māj minygyár lēssz ebéd!

Leűtek. Teritōttek. Mēkteritōtték a zasztāt a zebéthō. Telimerték a tányé-rokat le vessē. Hát odaűtek. Hát persze ithun nēm övöt levest! ez a Bali Pista bātýánk. Nēm szerette kizsgyerōkségibe. Telimerték neki a tányért. Nēm mer-te othanni mēg mēgēnni sē akarta, mer māj akkor nēm szerette.

Aszonygya neki – mer ēkezdōt sirni –: – Nē réjj! A Krisztus Máriájját! Ha mēgētted, mēk kapsz! Azér rész (:sírsz) talán, hoty kevesellōd?

– Dehogy azér léjjok (:sírok), othun sē szeretōm a levest.

– A Krisztus Márijádat! Hát akkor mineg gyűtté jē? Marattā vóna othun! Aszonygya, emertōg gyűnni ijem puckos kölkek? Iszēn a Kati nēnéd (:Bali Vincéné) mikor a mūtikor mēnt Mocsolád... Mocsilágra, lē köllōt neki tēnni a köcöllékōt, mer gyűtt a nēmōt. Elüvette (:B. V. né) a bugylit:

– Gyere ide! A Krisztus Márijádat! Lēvágom a vāncodat (:farkadat?), hotyha mērsz bāntani!

Na asztān akkor elijett (a német), nēm mert odamēnni, amikor mēglátta a bugylikést.

*– Mindig ijen kōkeket kűnnek (:küldenek) a bucsura is mēg! Nēm ölék; hogy máskor (is) ezōkkē kō kinlōnni, veszōnni, hanēm mēg bucsukor is ezōk-
kel kinlōggyak?!*

Elmondta: Bali Imréné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 23.

Az első autó Mocsoládon

(Mikor láttak először autót Mocsoládon⁵?)

Hát a Gábor bácsi ez egy öreg juhász vót | Mocsoládon. Hát má lehetöt má uan nyócvan, nyócvanöt éves. Ott a József-kutná őrzött, aszt akkor látott egy autót. Este hajtót haza, (és) aszonygya ja emböröknek még nekünk is a gyerököknek:

– Tuggyátog, gyerökök, én ujan kocsit láttam, hoty sè ló, sèmmi nèm vót előtte, de az annyira mēnt, hogy benn őrsztém (:a rétben), (és) mire kijértem a zországutra, má nèm láttam én sèhunsè. Hát én nèm tudom, miféle fránya lehetött az a... (nevetve) gép?

Így a zöreg (nevetve)!...

Elmondta: (Balogh) Tombi János, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

Anekdóták⁶

(Hogyan akarták elfogni Vásárosdombón 1914-ben az „ellenséges” autót?)

Tizénnegybe a vásárosdombaji faluba történt, hoty táviratot kapott a | kösség, valahogy mēktutták, hogy Jugoszláviájabu (:Szerbiából?) egy autó járt itt, és (az) ellenségös autó. Föl akarták deríteni. A doktor után a zegész falu kivonút a zországutra, hogy megfoggyák az autót (nevet). De ā | sofőr észrevette a naty tömegöt, elindút Jágónak felü a dülőuton, és othatyta a népet (nevetve); utyl hogy nèm taláta (meg) sēnki. Pedik harankszóval je-lőszték, hogy jön az autó! És nèm tutták a záutót elfogni. Na, ugratták is sokájig a környékön a dombajiakat, hogy ezek harankszóval akartak kémöket fogni!!

Sokféle falucsufoló vót ezön a vidékön. Mājnēm mindön falu mēkkapta a magájjét. Ety pölöskeji embör így ugratta a dombajiakat: „A dombaji ucca nagyon sáros. | Végigmēnni rājta nèm tanácsos!” Na, mivel régön az a komlaji vonat, vicinális vonat vót, és nagyon lassan mēnt, ezér a dombaji embör aszonygya ja pölöskejinek: „A komlaji vonatra nem érdömös föllüni, jop, ha èlmēnneg gyalog! A komlaji vonat a musz-musz vonat!”

*A kaposszekcsüji embörnek mēg asz monták: „Magik föl sē űhetnek, a vonatra, mer a magik mēgállójáná a rōndös vonatok mēk sē ának!”
Hát sokszor errü vitatkosztak, hogy mēllik faluba jobb.*

Elmondta: id. Nagy László, 63 éves.
Alsómocsolád, 1963. dec. 21.

A káposzta és a szárma, ez a magyaroknak a hirös eledele. Mer eszt má a zerdéli (:erdélyi) orvos is mēgmonta, és a naplójjába fölirta.

Mer eccő egy l magyar embör, akirü má lēmondott a zorvossa, aszonta a feleséginek l a zörek, hoty hát főzzön nekijje kilendz gombócot; ű nēm bānnya akkor, ha mēg is hal.

Hát a zörvos mēnt a harmadik vagy a negyedik nap ára, hát a zörek kint fűrészőt a zudvaron.

– *Hát, mi jasz, papa? Mēggyógyút?*

– *Dē mēg ám!*

– *Hát mitü?*

– *Mēgētem kilendz gombócot.*

Aszonygya, hát akkor eszt fölirgya a naplójjába, hogy: „A magyar embör mēggyógyút a tōteléktü!” (:töltött káposztától)

Akkor egy nēmöt is mēgbetegödött, annak mēg aszonta (az orvos): – Ögyöm mēg kilendz gombócot, mēggyógyul!

Az mēg mēkhāt. Akkor bejirta a naplójjába:

„Szárma és a káposzta

a magyar embör orvossága.

A nēmöt embörnek

ez mēg a halállá.”

(Nevet.)

✱

(Hogyan úszták meg a györeiek a hajdenát?)

Ēvöt két gyüreji (:györeik) sógor Szászra (:Szászvárra). A Dallos közü kocsmába jó belittak, asztá mēntek haza l a szászvári mēgálló fele a dülőuton. Hát asztán láttya ám l valamēllik ott, – éjjel vót, sūtét ugyē –, hogy naty tábla hājdena ottan virágzott. Vót l talán ēty hód vaty kettő...

– *Tē sógor, odanízz, mekkora víz van!*

– *Hát tudot, sógor, köröszűszunk rājta!*

Akkó lēfeküttek, és ott ēkesztek úszni! Nétykézláp l köröszűmōntek ott a hājdenán (nevetve). Asztá ugyē másnap röggē eszt mēktutták, hoty hát l a kēēt sógor mēgusztá a hājdenát.

Oszt azér monygyák, hogy: „Mëguszom, mind a gyüreji embör a hàjdë-nát.” Hotyha valaki rosszat csinál vagy mi... (nevetve).

Elmondta: (Balogh) Tombi János, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

A drótostót

(Mocsoládon is jártak régen drótostótok?)

Hogynë! Szükség is vót rájjik, mer ügyessen befótoszták a lábhosok, fazëkak ajját, ha kilikattak.

A zöregapám a zis ijen ëgy ërdökös, tudállékos embör vót. Mëg nagyon szerette, ha valaki gyüt hozzánk. (Ha) Este gyütt, akkor az má oda|fogatta alunni.

Hád gyüttök lë (ide) ezök a | Zemplém mëgyeji tótok. Abba zidöbe nagyö jártak ëre drótozni, fótozni. Asztá vót nekik ujan năgy-năgy szëllös karimájju kalaptyik. Ha esött a zeső, hát azok nëm ásztag be, mer akkora karimájja vót, mind ëgy esernyő. (Nevetve.)

Hát uan ëty tót „zembör” gyüd be hozzánk este. Éppen vacsorátunk. Még én is tudom, kislány vótam, süt krumpli vót a vacsora | fagyos szalonnává mëk hàjmává. Hát ëttiünk, (és) begyütt a zöreg drótostót. Öregapám minygyár lëütette: – Á... én nëm ülök szék, én jó a föld.

Lë is út a földre. Hát nëm gyüt vacsoráni. Mi mëgvacsorátunk, ëdösanyám a maradék süt krumplid beletette ëty szakajtóba; és odavitte a sparhel (:tűzhely) mellé, hogy màj másnap mëgëszik â | malacok.

Hát a szoba közepire almút (:almolt) neki (:a jövevénynek) a zöregapám | örek ködmönögbü, pakródzdarabogbu | a zöreg drótostótnak, és avvâ lëfeküütt.

Hát ëccër csak éjjel | valami zirög-zörög. Asz monygya öregapám:

– Hëj, atyafi, mi lëssz ott? Mid zörög? Mi csinyál kë?

– Hát mëgnízöm az a grumbli. Éhös vagyok.

– Hát mëgmontam, hogy ëgyék kë! Mér ujan szömërmös? Hát ëhetöd vóna abbu | nálunk a zasztalná! Jó van, csak ëgye kë mëg!

Hát asztán röggë, mikö főkët, hogy ëmén, aszonygya neki a zöregapám:

– Hát azér ëty pipaszurkállót athat ám kë, atyafi! Mer a Krisztus koporsójját së őrzik ám ingyyen, tudhattya!

– Na jó, it van ëty pipaszurkáló.

– Na de mëg ëgy nótát is, mer ez a lány, ez màj mëk|cërkad a nótákér... Egy jó drótostót nótát nëm tud?

– Dehogyném tudok...

Nahát akkor asztán eléneköte, ém még mëktanútam, és még májjig is tudom.

Hát íty szól: „Ja zapám asz ki volt, zaszt nëm tudom...” (Szövege: a Mocsoládi dalok között!)

Elmondta: Wéber Józsefné, 61 éves.

Alsómocsolád, 1964. ápr. 18.

Egy botrányos maszkázásról¹⁷

Alsómocsoládon történt a zén gyerökkoromba. Én ezörlkilencáz águsztus hónaptyába születtem. Esz történt oan | oan... ezörlkilencásztizénhadba, ti-zénhat-tizénhét éves kòrba (:koromban).

Az vót a divat, mikor így mëkkezdődött a disznóvágás, akkor | hun itt a pajtásokná, hun amott este összejöttünk, hoty fölajtösztünk | uan... kiváló, maszkás ruhába vagy ronygyozsba vagy uan másféle fajta ruhágba, hogy a zembörre | rá në ismèrgyenek a zembörök. Akkor is íty történt. Összejöttünk. Mocsoládon abba zidöbe ijen korbelt | gyerökféle igèn sog vòlt. Èty hejjen | összejöttünk, asztán | fölajtösztünk | maszkának. Zarcunkra is csinátunk. Vót ijen | gyári állarc is, még vaty papírt vaktunk ki ja a szömünk előtt és a zórunkná, hogy luk lögyön. Aszt beföstöttünk valami szinnel, hogy rá në ismèrgyenek. Az oan natyszörü vót, hogy aszt még nëm ismerte sënki. Ha más nëm vót, akkor | korommal is | belkormosztunk magunkat, hogy ugy níztünk ki, mind à | fekete ördög! Csak az embörnek a szöme fehézzött.

Na akkor | hát | tuttuk má, hoty ki, mēre vágot má akkor disznót. Odamöntünk, töp hēltre is. Pērsze ugyē gyerökféle | rosszalkodik uccán, mind-ömlfelé kutyák ugattak, neszötek.

Asztán | odamöntünk èty szegényembörhő. Ez a falu végénē | ègy... ègy bikaētető vót. Vót nekijje két nagy lánya is. Hát vótunk valami heten vagy nyócan. Hát így névrü emondani má nëm igèn tudom, de azér èty-kettőt tudok, hoty kik vótak ott. Na akkor ugyē | èggyik része, mi azok közöt vótunk – éppen vacsora vót – bemögyünk. Mert ahugyan belépött a zembör oda a régi épületögbe, (a bejáratnál) vót a tüszhej, süütökemince – füstöskonyhának hifták eszt a heliségöt –; akkor (ezután) ègy ajtó vót; asztám be a másik szobába, ahol hát | laktak is még alutak is mëk satöbbi. Na akkor | hárman | mi joda bemöntünk. Mink ot | hát ugyē körünésztünk; ottan viccötek velünk. Ot spēkulátak, hoty kik lehetnek ezök még mifene, asztán akkor | a többi része mëk kim maratt. De | mikor má | möntüing be, akkor én láttam, hogy | ottan à fateknögbe még ijen vājlinkfélégbe ottam má ki vót véve a főzöbii ja | húrják még ijemféle dógok. Hát èggyik része kim maratt. Ming még

ottan benn azokká mājmosztunk, addig a másik része, három-négy az mēk kim maradt. Asztān vót ott a konyhába | szögön ijen | edémféle, asztān tuggya fene, mennyit tēteg bele. Mēk kézbe is fokták, uan gőzölgő vót; félik kihűt má.

Asztān azalatt a züdő alatt, mig mi ben vótunk, azok kiosontak avvā, ki-mēntek. Asztān közelibe, a szomszédba ot vót a vendéglő. Még oda is vitteg be belüle. Asztān egy vidéki embör ot vót a vendéglőbe; asztān aszonta, hoty hát | Mocsoládon ijen jó világ van, hoty ijen húrkat lehet taláni? Kérdöszte ezöktü a gyerököktü, hoty hunnan? Hát nēm monták mēk, hoty hunnan hoszták (nevet!), csak kináták, hoty hát ögyön ő jis. Asztān | a másik részit aszt mēg | fokták (és) odavagdáták a kerittéshő, csak úgy locsogott.

Na asztān | ugyē mink onnan kijöttünk. Asztā... asztān | észrevötték, hoty hijányzik a húrka! Hát akkor a gazda gyütt utánunk, hoty hova töttünk, mi csinátunk?

Asztān mēktutták, hoty | hát | mi ja hēzet: (Hogy) ottan (a maszkások) edobáták mēg | ēre, āra észörták. Akkor | sírt a felesége jis, hoty: – Tönk-retettek! mēg | mindömféle...

Asztān aszonygya ja zembör: – Na, māj főjelöntlek bennetöket!

Ugy is lētt. Jelöntötte a kösségi biróná; akkor jüttek a csendörök pár nap múlva. Na akkor asztān oda lēt híjva a zegész társaság. Asztān a jegy... a csendör fővette a jegyzőkönyvet, hoty | mer a zöreg (:a károsult) amit mon-dott, az úgy vót. Mer ugyē nēm tutták űk sē, hoty mennyit vittek ē, vagy hány darab vót, vagy hugyam vót... Amit | zöreg mondott, a gazda, annyi kár vót. Asztān | a zembör még aszt is a jegyző | könyvbe iratta | a csendörre, hoty uan húrka vótak, mind a feleségöm bonca, uan vastagok.

Na asztān | ugyē kiskoruak vótunk, hát ugyan énnököm nēm is köllött emönnöm, mer asztān kiderūt asz, hoty kik vitték el a húrkat. Azokat behi-vatták Pécsre. A kiskoru bíróságon (:a kiskorúak bíróságán!?) vót a tárgya-lásuk.

Hát ez vót a szöröncséjjik, hoty kiskoruak vótak, mer máskülömben – hát valamennyit köllött a szüleiknek füzetni – de mást... hát | bezárva nēm lēttek, mer | hát gyerökkorba vótak méG.

Hát ennyit tudok róla.

Elmondta: Bali Imre, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

(Jancsi bácsi, hoty is volt a mocsoládi maszkázóknak az a botrányos esete 18-ban?)

Hát tizēnnýóc, tizenkilendzbe (1918–19-ben), abba züdőben nagy divat vót Mocsoládon húrkat táncóni. Legényök fölőtősztek. Szēépöm, magyar ru-

*hába mēk huszárnak mēk katonának. Ugyē akkor vót mēk katonaruha mind-
önkinek. A főradalom hoty kitört, hazahozta mindönki ja katonaruhájját,
derékszijját.*

*Hát ēccēr ēgy este fölőjtősztünk, talán nyócan vaty kilencen, ēmőntünk
maszkába. Asztán űty hijták it hogy Baksa Ruzsa, máskēb valami Csördās
vagy mi vót a neve. Ot lēn lakott a bikaistállóná, bikaötető vót. Bemőntünk
mink oda legényök. A Piszēr Antal mēg ez a Pandur Pista l ezök kim ma-
rattak. (A) Kis Miska vágot nálik (:ō volt a böllér). Hát mi nēm gondótunk
rá (hogy a kintiek valami rosszat csinálhatnak?), gyüvünk ki...*

*Hát másnap röggē hájjuk, hogy elhorták a hűrkájját. Gyütt ēty kozári
katona, és akkor az aszonygya: – It jó világ van, mer it hűrkával durrogat-
nak!*

*Hát asztám mēg be is pörőte a Ruzsa néni űket. Ēmēntek tárgyolásra,
(és) mēg lētteg büntetve mindēggyik, merd asz monta Antal bácsi, az a csör-
dās, hogy l hát:*

*– Tuggya, kedves járászbiró uram, ujan hűrkájjim vōtak ám mind a Ru-
zsámnak a bonca!*

Vōtak ijen viccös esetök.

Elmondta: (Balogh) Tombi János, 64 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 7.

Tánciskola és szépségverseny⁸ Mocsoládon

*It husz... huszonkettőbe (?) kezdődött a tánciskola. Addig mēg it nēm vót
sohasē.*

*Asztá mēntek ám a pógárlányok is minnyájjan, de ez a Szibēr Kati, eZ...
ijen szēgény cselédlány vót, kisházaslán. Hát asztán ugyē l ezök a pógárlá-
nyok l mind a zórikat (:orrukat) nagyon fōnhörták! Háttha mēg a szépség-
vērőnyit mēgnyerik, akkor mi lész velik??... Nēm is nagyon níznek ezök a
zembör fijára! – gondótuk mi, legényök. Mi idősebbek uan huszonkét évesseg
vótunk. Há, mi nēm mēntünk tánciskolába, (mēgis) összebesztünk:*

*– Tuggyátok mid, gyerökök? Most a Szibēr Kádira szavazunk minnyájjan!
Annak kő mēgnyerni a szépségvērőnyit!*

*Hát vót a Nagy János, ez mēg a Lédz Bözsit szerette. Hát ez vētte neki
ja jegyeket. Monta a Hájisz Jóska: – Gyerökök, lēmarattok, mer a Nagy
János mēgvēszi mind!*

*– Nēm törődünk vele! Májd a mījenk lēssz azér a nyeremény. Májd vē-
szünk mi többet!*

A Hamuza (Hamucska?) Jóska az még a Magyar Katira vett, mer az vót a felesége. Még mink is attunk minnyájjan jegyet. Hát asztán irtunk a fűzedbe, kinek lesz több...

(Itt – sajnos – megszakad a felvétel; de e sorok írója, P. J. így emlékszik a történet végére: Tombi János és társai összefogással megakadályozták, hogy ún. *pógárlány* legyen a falu első szépségversenyének győztese. Ezt a kitüntető címet – a segítségükkel – a szegény, ám szép és jó lelkű Szieber Katalin nyerte el.)

Elmondta: (Balogh) Tombi János, 63 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

A járódó⁹

Alutt asztán nálunk | abba a züdőbe... egy járódó. Mer öreg | apám az mindömféle embört bevett (:a befogadott a házába) alunni | a házungba, pejik csak éty-szoba-konyha vót. A zelső szobát nem laktunk, ott nem vót kájha sē, hoty fűthettünk vóna.

Ezér öregapám mindig a konyha közepin almót még nekik, és ott alutt egy embör.

– Tudod, édös fijam, aszonta édösapámnak, tudod, Vincém, mindönkinek köll anni szállást. Mer ezök... ezök járódók ugyē, ezök jó embörök; nem bántanak sēnkit. Egész nyugottan csak lē kő üket fektetni!

Járódónak neveszte üket. Pedik hát ez a járódó, ez éppen ā | Ferkónak a kiküldötye vót, akit küdött ide a Zalmási-erdőbe, a Rigachol. Gyütt a lenygyeli erdőbü, és itten éjjel lett, és sötét vót, (ezér) nem látta ja zutat. Nem akart eltévenni. És hát akkor | itt alutt mondom, minálunk. Öregapám adot neki helet. És akkor, mikor tizēnkettő (:éjfél) lett, eccēr csak szöll ām a járódó.

– Öreg bácsi, hugyan híjják magát?

– Ém Bali Ferkó vónék!

– Hát akkor Ferkó bátyám, szöggye össze magát (és) éngöm késérgyön el | egy darabig. Tuggya maga ja zutat a Zalmási-erdő felé?

– Tudom, tudom, aszonygya, hát āra szokok járni fájér mēk hát | ritkittani még gombázni még ez-az...

– Hát jó van akkor. Gyűjjön, Ferendz bátyám, asztán éngöm késérgyön el odájig ā | zutig, ami ā | Zalmási-csárdába vezet!

Hát öregapám fokta magát, fővette ja széllözs gatyájját, asztán utnak erett a járódóval. Elértek odájig, mast is ott áll éty körösz... Pap-körösz a neve

annak a körösztnék. És onnantu vam be egy ut, egy ujan horó alaku, az vezed be a Zalmási-csárdához. Öregapám odájjig élvezette, de mikor öregapám odajért evvel a járódóval, akkor robottak föl | Rigacék | lóháton szél-
lőzs gatyákkal, fehér ingel. Csak uty suhogot rájtuk a szélőzs gatyá! A lovak,
a paripák csak uty fűjtak! Öregapámnak még | remögöt mindön porcikájja.

– Na, aszonygya, most má helön vagyunk, Ferendz bátyám! Eméhet haza.
Itt ez a marok pénz, esztet vigye kē haza! Asztán segiccsön kē magán! Mer,
aszonygya, hát most má helön vagyunk, má it vagyunk...

Öregapám akkor | hazaszalatt, uty szalat haza, hoty kilēte a hidek; három
napik hideg rászta utánna. Annyira megijett, pejik hát | nēm fēt tiulik. Adot
nekik hát szállást is, de mégis azér | ettü a sok robogó lótu megréműt.

Hát ennyit tudok róla.

Elmondta: Wéber Józsefné, 60 éves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

A rejtőző kanász¹⁰

Hát ém most elmeséllöm egy régi, öreg kanász történetit. Nēm is mese,
mer igaz történet. Méktörtént ez itten Alsómocsoládon.

A zöreg kanász | ez ugy monta abba züdőbe, ezörkilencásztizénnégybe,
hogy mék Szlavónijábu kerūt ēre. Akkor (először) fölkerūt Temes mēgyébe.
Temes mēgyébe kanászkodot, még a Béga-csatornya mentin. Hát asztán on-
nand is sok adatokat szörzött, és emonta ithun, itten. Asztán idetelepődött
akkor (végül) Mocsoládra. Émeséte többek közöt, hoty hát | sok avas sza-
lonnát mēksütött a Béga-csatorna mentin, mer ára jó legyellők vannak. Ára
öröszte a nyájját. Bujtárgyerök vót, mer korán árvaságra gyutott. Asztán
ugyē akkor bujtárnak kerūt számadókhó még ijen kanászokhol. Asztán hát
kiné jop sora vót, kiné rosszap sora vót.

Vótak ujan gazdák is, akik attak neki ókor (:néha) a zavas szalonnábu...

Hát asztám má nagyobbacska lēt, mēgnősūt, és akkor főkerūt ēre főjjebb,
a Zormánságba..., asztán ára ēte a világát. Onnan kerūt ide föl Alsómocso-
ládra, a Pusztára. Abba züdőbe a Pusztá a Sztánkovánszkijé vót, a fele pedig
egy bárónéjé. Ott a cselédöknek a disznaját öröszte még a zispányét, mer
az uradalomnak má számadójja vót.

Hát asztám ben lakott ű a faluba | ēty kis házba. Közös konyhán vótak
bivajosékkal; mer bivajcsorda is vót régön. A bivajosok külön öröszték a
csordát a rétön, ű még fönn a zerdőbe, a Póznázsba, Bozótozsba, mindönhun,
amēre köllött.

De hát mondom, a bivalosné még a bivalos külön lakott ęty szobába még ők is külön. Középön még vót ęty konyha | ęty spórheldel. Ot főszték még a mindönnapi krumplijukat męk hát ami vót, ęty kevéske kis liszt még ijesmi... A zágy alat vót a „pince”, ot vót a krumplici halomba. Ot köllöt táróni, mer más hel nem vót. A sarogba vót a savanyókáposzta, az is od bűzlött. Akkor a szögön – mer szögek vótak vęve a falba – a szögön lógott a tarisznya, a zsirostarisznya, akkor a kancabocskor, akkor a furkózsbatok, még vót kari-kásosstor szíjjal męk sallangal ellátva.

Męg ujan jó emlékszök arra, mer akkor ém | másodiki osztájós kis | lány vótam. Klumpába jártunk iskolába. Persze mikor asztán valami bűszt (:csínyt) csinátunk ott a zudvárba, ahun ez a kanász lakott, akkor vót naty futás! Sokszor kihágattunk, hogy męgim mit csinának még mindön. Mer a ziskoláho közel vót..., akkor a klumpába nęm tuttunk jó futni, nagyon sokszor lęmaratt a lábomru, akkor asztán fölázott a kapcám; othun még jó kikaptam. Hát ijenök történtek.

De mink asztán | mindönt kilestünk, hogy mit csinálnak.

Történt eccő, hoty kinn őrszte a kondát a Póznázsba. A zuraság is kin vót a bęrlőjjivel még a zispánnyal, és od beszélgettek. Ez a kanász | ém még nagyon ügyes embör vót, úgy męk szömös (:szemfüles). Mindik uty csinát, hoty kihágatta őket. Most is ity tętt.

Ugyę akkor vót ez a | háboru, hoty kitört ez a szęrbijaji háboru (1914-ben) a Balkánon. Hát ez még (:a kanász) ębujt a sűrű bokrogha, ottan kihágatta, hogy męre áll a háboru?... Nęm-ę ęre gyünnek, asztán mąj meneküni köll?...

Arru beszélgettek męk, hogy mi lęsz hotyha nęm lęsz sę kęnyér, sę liszt, sę só, sęmmi... Akkor mibü ęllünk még? Na még aszt is hallotta, hogy męre áll a front, męre van a katonaság..., męk hoty fókágba vannak a katonák a háboruba..., és hogy má Bęlęgrádba csatáznak!

Hej asztán közbe asz történt, hogy męg (:amíg) ęzök ottan szórakosztak, beszélgettek, a zispány ártánnyaji bemęntek ám a gabonatáblába, a buzarakásokhol; s ott má rákták a kęvéket.

Hęj, ęszrevętte a zuraság, asztán elkerítötte: – Aszt a zárgyelussát ennek a tőrömfüttýös vęlágna! Hát asztán hol ez a ręmonda kanász? Hát így őrzi a kondát?

Keresték a kanászt, hát ętyszęr csak ęty sűrű galagonyalbokorba męglát-ták. Kihúszták onnan, és a zispány ęgy nátpácával jó elvęrte. Jájgatva futot haza szęgény kanász, a kondájját sę tutta ęsszeteręni.

Męgüzente neki a zispány, hoty kevesebbet kap ęgy męrő buzával. Ez lęssz a büntetęse.

Othun a felesęge, Anygyal vót a neve, bekötöszte a seböket a hátán; a bivalosné is segítöt neki. Közbe ő ott ępanaszóta nekik, hogy a kár mijat lęhuzzák neki ja fizetęsit, csökken a járandósága.

– Mibü ęllünk még íty, te asszony?

Másnap is fáj a háta, mégis kihajtott. Ott asztán kigondúta, hugyan se-githetne magán még a csalággján.

Eszibe gyutott asz, hogy a felesége, a Zangyal betegös asszony vót, és amikor rágyütt a szivbaj, akkor elvágódott, akkor nēm tudot magáru. Ugy dörzsöték fő, asztám mēk ki köllöt a zujjait kujcsóni..., hoty l hát éleggyön föl. Akkor űty fölnízött a szömejivel...

Igy asztán a kanász arra a gondolatra gyutot, hogy mi vóna, ha ű jis űty tēnne?... Monygyuk, hogy ű jis elhāna így, vaty tētetné magát, asztán ezōket a szērbijaji bemonadásokat mondanā, hogy látta a mocsolādi katonākat āra lēnn a déli részekön. Mer hát jó ismeri aszt a vidéköt.

Szēpen előatta a feleséginek eszt a tervet:

– Mēgmondod a bivalosnénak, mikor māj legelőször lēfekszők, hogy érej-tősztem. Az annyit jelönt, hogy a lelköm kimēnt, a másvilágra szāt a lelköm; asztám mindönt lát a mezőn, amēre röbdös. Asztānnék a többi má a zén gondom lēssz! Nē busujj, asszony! Mājd lēsz minekünk ennivaló! Mer iszēn ezōk a pa-raszt l asszonyok hiszēkönyek. Mēk hát nincs is ujan ház, ahunнан katona nē vóna el Szērbijába. Mēg ujan is van, hoty kettő... Asztán három hete vagy néty hete nēm irtak ēgy bōtūt sē! Gondútam, asszony, űty tőszők. Mikor este haza-hājtom a főkāt (:falkāt), akkō lēfekszők, és érejtőzők. űty tőszők, mintha mēk-fāsúnāk... Mikor kinyitom mājd a szömömet, hogy má fölélettem, akkor ēkezdők mājt prédikāni. Beszēllök māj, hoty hun, mit lātām...

Hāt úgy is vót. Harmannap, mire má kicsit jobban lētt, és gyógyútak a sebeji, lēfekütt a zágyba, ēkeszte a szömejit fōrgatni. A felesége mēg átfutott a bivalosnéhol; az ēppen gyūrta a pogácsāt.

– Jāj, szomszédasszony, azonnal gyűjjön ātu! A zén uram mēkhāt-ē vagy érejtőzöt, nēm tudom. De csag gyűjjön, nézze mēg! Ujam, mintha mēkhāt vóna.

– Jāj, lelköm, de hát csupa tészta a kezem; hugyam mēnnyek?

Akkor mégis hamar lēmorszúta a kezirü a tésztāt, és akkor odamönt, mēg-níszte.

– Hāt iszēn ez mēg van hóva (:halva)! Szalaggyunk szomszédasszony se-giccségér, hogy legaláp hát föltősztestessük addik hát, mik ki nēm hül a teste.

El is szalatt a felesége a bódba, mer ot mellettik vót a bót. Árviz Sándor lakott ott akkor, ēgy zsidó botos és kocsmáros. Nagyon jó lelkü népek voltak. És asztán akkor azoktu kérdőszte, hoty tunnānak-ē segíteni? Ha nēm tunnak, akkor szōjjanak valakinek ēre körü, hogy mēnnyenek el a bikaistállóhol, mer a kanász mēkhāt, és fő kōne őtősztetni!

Hāt mikor asztán l ősszegyűttek a népek, befördútak a zudvarra; még a Zárvizné izs gyűtt mēg a zura is. Má akartak ēppen segíteni, amikor asz monygya ja Zangyal: – Nēm kő följtősztetni, csak had lögyön úgy, ahugyan van. Má máskor is járt így. Aszonta akkor, hogy inkább dörzsőjjük mājd a szive tájjékāt, asztám māj hēregyiün. És űneki a lelke akkor l visszagyüün mājd a testibe.

Hát így is tett. Odamént, asztán ęty kicsit zsurógatta így a kezivel. Asztán ętyszer csak kinyitotta a szőmit a kanász. De aszt ujan csunyán fõrgatta, hõgy mindõnki ękezdõt jàjgatni.

– Jàj nekõm! Fõlébrett a halottajibol a kanász!

Aszonygya a felesége: – Ez biztos nem is vót mękháva, csak ęrejtõzõt!
Na akkor kapta a faluba eszt a nevit, hogy Rejtõzõ kanász!

Tõbben ęlfutottak a nagy rijadalomba, de a bátrabbak azér marattak.
Lęútek a zàgya széllire, ęs kérdõszték tüle:

– Mit látott a másvilágon?

Hát aszonygya, hosszi sora van annak. Nagyon hosszi lenne ęmeséni, de azér ęty pár szót mondog belüle. Tuggyák, két vizõn röpýt át a lelkõm, ęty széllõsõm męg ęty keskönyõn; assziszõm, hogy ez a két viz a Duna męg a Dráva lehetõtt... Àra röbdõsõt a zén lelkõm. Ęn ott ujan naty fõka katonaságot láttam, hoty csoda. Asztán annyira dõrgõt a zàgyu, hát mondom haza kõne gyünni, mer hát fęllõk ęn a zijentü... Hát azér akkor asztán dõrgõték a szivemet, hát haza is ęrt a lelkõm, hát hijába... Mast it vagyok.

– Jàj, hát akkor eszt męk kõne mondani a faluba is többeknek, hoty | ha męgętyszęr így járna, hoty talán tunna találkoznì azokkal szegény katonákkal; asztá męgmondaná, hogy ęnek-ę, hónak-ę? Isze hát | most má három-nęty hete jis, hogy nēm irtak, többeken is. A Dicsõ Pista sę irt má a Piszęr Jancsi sę irt má. Nēm-ę elestek má | ott a fronton? Bęlęgrádbu irtak utójjára, asztán azúta nincs róluk hir sęmmit.

– Hát, aszonygya ja kanász, màjd ugyis męgen ęrejtõzõk, gyűjjenek el, ęs mindõt ęlmondok! Màj męgnízõm ęm mijem fõkába szógának a mocsoládi katonák!

Mer hát szęgény kanász aszt hitte, hogy ott is fõkák vannak... Nem tutta, hogy ot százað vam; męg ez męg az...

Nahát akkõ má męgin ki vót ęhõzve a család, ezér aszonygya a feleséginek:

– Te, asszony! Hunap ippet szombat lęssz, ęn hunap estére męgin ęrejtõzõk. Szõliccs ide ęty-két job módu parasztasszonyt! Talám mà hoznak valamit; ęn mà asztám męgmondom, hogy mit láttam!

Asztá akkor úgy is lętt. Másnap ęrejtõzõt. Hazahàjtotta a fõkát, lęfekütt, ęs ęrejtõzõt. Azonnal szõtak a bivalosnének: – Gyűjjék átu szomszédasszony, mer má a zõreg kezd kéküni!

– Jàj, ęnnekõm! Má nę ijessenek halálra! Csak a zuram vóna ithun! Mindig ot van a bihalok között, ęs nēm tuggya męglátnì, hogy mi van itten!... Hát nízék csak! Má męg is fásút! Má hideg! Mà męktapogatom.

– Nēm, nēm! Nēm kõll a zàgyára üni! Hát ha visszarõbben szęgénykém! Ha visszarõbben a lõlke, akkor rosszabbul lęsz, męg męg is hóhat! Csak haggyák! Nę röbdõstessék a lõlkit! Màjd | jól lęssz az...

Hát közbe azér három asszony begyütt: a Bérõs Ilona néni, a Császtì

Kata még asztán a Hóri Gyüreji. Ez a három asszony begyűtt. Hát hotyhát ténylek, ha mők tunná jósóni, hoty találkozik Szerbijába a zű fijajikkal, akkor űk l hoznának is valamit.

Hát kin a bivalosné aszonta neki a konyhába, csak futás haza, hozzanak valamit, mer akkor szivesebben elmonygya, amit látott!

– Hát mit hozzunk?

– Hát mit? Vam magiknak mindömféle. Ötek disznót, tudom. Bor vam, pálinka van... Mi köll egy ijen elfásútt embörnek?

Hát jó van. Hazafutottak.

A Bérös Ilona vitt egy nàgy bésősunkát, lapockasunkát. Akkor a másik asszony még vitt egy acskó lisztöt, a hãrmadik asszom még egy dẽmizsom bort.

Hát asztám mire visszatérték, és lètették, kezdõdött is má forogni a rejtõzõ kanásznak a szõme. Ásitozott, dõrgõte a szõmejit:

– Istenõm, hun jártam l én?

– Jãj, aszonygya neki ja felesége, ja Zanygyal, hun jártã, drága jó uram?

– Hahã! Szerbijába! Lãttam naty hõgyeket, a mitrovicaji hidat is lãttam. Ippeg akkor robbantottãk ẽ, mikor odajértem.

– Nahát akkor a mocsolãdi katonãkat is köllõt kènek lãtni!

– Hajjàj! Lãttam bizony. Magiknak itten mi ja nevik?

– Hát , aszonygya ja zèggyik, lãtta-jẽ asztat a Dicsõ Èsványt ott a fronton?

– Lãttam, lãttam! Hallottam, mikor a sűrűcsillagos l tiszt aszonta neki, hogy l Dűcsõ, gyerünk! Mãma tẽ lõszõ õrségõn, Dűcsõ!

– Hát akkor ẽl a zèn anygyali, drága fijam!! (Szinte sírva mondja!) Jó van! Akkor hát ẽll! Nẽm is sajnãllom eszt a sunkát, nẽm biz ẽn! Hát akkor ẽl! Hãla Isten!

– Hãd bizony hallottam, mikõ monta a sűrűcsillagos... Asztám mæg el-mẽntem a ritkacsillagosékhõl. Asztat kerűgettem, hogy nẽm-ẽ hallom a Mocsilág nevet mők hát a mocsolãdi katonãk nevit... De többet má nẽm hallottam, de eb biztos, hogy ẽl! – Hát akkor kènek a fijának mi ja neve?

– Pista.

– Hát mējjik fókãba szógãl?

– Hát aszt nẽm tudom, aszonygya, hogy mējjik fókãba, csak aszt tudom, hogy a pècsi l századba van. Abba mẽnt el.

– Hát jó van. Maj lekkõzeleb mègeccõ ẽmæg a lelkõm, akkõ màj arru is mægjõsolom. Mast ẽn csak a Dűcsõ Pistával talãkosztam. Aszt is csak ùty tuttam mők, hogy a sűrű l csillagos úr l asz monta neki, hogy ẽjjel õrségbe lõszõl. Ujan szép havasi gyopãr vót a Ferenc Jóska-gombgya mellett a l katonasapkája hõgyibe, hogy l a kirelejszomãt, ẽn ùty szeretnèk abba katona lènni! Inkãb mind itt a zãgyba l hentõrõgni mæg asztãn kinn azokat a poscètãzs disznõkat õrõzgetni ott a l labba (:lapban; vizes legelõben!).

Hát asztã l akkor ugyẽ lèt nekik ez a sonka, mi, bor... Jókat ivott a borbu, csak uty kotyogott a zűjæg.

Na avval eresztötte el a zasszonyokat, hogy: – Kedves asszonyok! Mäjt keddön vaty szerdän, akkor mëgin ráadom a fejemet, mer naty kímba kerül äm ez neköm! Nëm láttyák, mijen vizeg gyünnek lë rullam? Mire ërejtözök, asztäm mire én Szerbijába kerülök, mëg mindön, hát ez naty färaccság!

– Jó van na! Nëm bánom, csak éllebbe maraggyon, mëk hogy a fíjaink is éjjenek! Mäjt hozunk ënnivalót mëg mindönfélét!

Harmadik napra mëgin elrejtözött. És asztäm mëgin ëkesztek jàjgatni a zasszonyok, hoty hát mi van vele...

Gyütt akkor a Güsztüs Szászi Kati néni, Hóri Gyüreji mëgin, Mati Tëréska, Doszpot Örzse, Császti Kata, Bërös Ilona néni mëgin, Barna Bözse, annak is a Jancsi fíja | ot vót (a fronton); Sovän Kata, azoknak a Jóskájjik, a Csábrän Katának a Pistájjik, asztän akkor a a Doszpot Örsének a Jancsi, Gyurka... Hóri Gyürejinek is a Jóskájjik, Güsztüs Szászijék Lacijjik... Hát ez mind ära szögát. Asztän hát | ezök mint kíváncsijak vótak, mer ezöknek mindig ujan nagyon sokájig ért ide ja levelik. Bevonútak má | nyáron, aratáskor, de csak egy levelet irtak eddig, pedig má ősz van. Persze fétek má a szülök, hoty hát talám má nëm is ének.

Nem csoda, ha mëgen sorakosztak äm a zasszonyok a kanászház előtt. A zöreg Güsztüs Szászi Kata néni hozott egy acskó lisztöt, Hóri Gyüreji hozott egy litër pälinkát, Mati Tëréska néni asz hozott egy egész tábla szalonnát, Doszpod Örzse hozott egy | sonkát, Császti Kata néni | hozot tésztalisztöt, Bërös Ilona néni hozott egy dëmizson bort, Barna Bözse pogácsát, turót mëg lisztöt, Soväm Panna | a jis mëgin bort, Csábrák Kata a jis egy naty sonkát.

Na, akkor asztä lërakták a zasztära, a zasztal telli lett.

– Szeretnének mëglátni a rejtözö kanászt!

– Hát csak mënnyeneg be!

A kanász fekiütt a zágyba, jó be vót takärva, és szakat róla a verejtek. Az eggyk asszony sirós hangon monta többijeknek:

– Jäj, häjjátok-ë, esz halódik! Mijen nagy vizeg gyünnek lë róla! Mönnyünk haza, mer ez má halódik!

– Dehogy is halódik, aszonygya bivalosné mëg a Zangyal, a kanász felesége, csak hát nagyon izzad. Në ijeggyenek mëg! Most kipárolódik, és akkor gyün a lelke haza. Azér van ijen kémba (:kínba). Mire a lëlke visszagyün, az mëg nehezeb, mind mikor kimén... Mid gondónak? Hát ez naty kín!

– Na jó van. Hát akkö mëgvárunk.

Mëgvárták sörba hát szépen abba a kis szobába.

Mi, gyerökök mëg lesesköttünk kinn a zudvaron. Pici kis ablak vót a házön, azon alig lëhetöd belátni. Ezér inkább a pitärba átunk, és ot hăgatósztunk. Ezér is tudok ém mindönt ijen részletössen fölidézni.

Hát akkor asztän fölébrett a kanász, kinyitotta mëgin a szömit, csunyjăju förgatta, mer a zasszonyok annyiran fôhászskottak, sôhăjtosztak, jăjgattak. Vót ujan ijedős, aki ki jakärt mënni.

– Jāj, lèlköm, nē mēnnyetök ki! Most minygyá fölül, asztá röktön emonygya esz sòrru sorra, hogy mējikkel találkozt. Hát asztán akkor l fülüt a zágyon, mikor fölébrett. Körünízött, hát látta, hogy árnyékok vannak kívü a zablakon...

– Tē, Anygyal, akazd lē aszt a zostort arru a falru! Mēg ott a furkós; vágd közigbe ezöknek a kukacozs gyerököknek! Máme a zablakon vannak!

Na, akkor asztán kaptunk! Kigyütt a kanásznak a felesége, utánung dopta a furkózsbót. Futóra, neki!! Eltörött a palatáblám, elestem. Akkor még a zuccán is l hajtod bennünket. Ot mēg asztán a szivacsom is mēgakatt ēty kapuba, és a jis elveszett. Vászombu vót a kis iskolaji acskóm. Abba vót a palatálám, a zábécéskönyvem mēk hát a palavesszöm. Ölég naty kár ért. Othun ezér jól kikaptam, de azér emesétem, hogy mit láttunk.

Hát ugyē l azér akkor a nagyob gyerökök visszamöntek. Azoktu akkor hallottam, hogy mit jóstolt a kanász. Mer azok má nēm lēttek ēzavarva. Mink mēg a kapuba vártunk.

Akkor elkeszte a rejtőzö kanász mondani, hoty hát hun látta a Gúsztü Lacit:

– Hát Bělgrádná egy naty högyön, ippeg akkor üt egy naty sziklán. Asztán verögette lē a sapkájjárú a port. Asztánnék l aszonygya a pajtássának – az nēm vót mocsoládi a pajtássa –: „Hallod-ē, de nehéz ez a Ferenc Jóska-gomb ezönn a sapkán. Ronda ólombu van ez a Ferenc Jóska-gomb. Ez nēmcsak a szivünket nyomja, hanēm még a fejünket is előre húzza. Hogy a kórsák törnē ki jeszt a ronda háborút! Hát asztán ity tuttam mēk, hogy a magik Lacijik l ot vót, és hát az éll.

Hát akkor a Hóri Gyüreji Jóska mēg ezök mind. Hát elmēntem, mēkér-dösztem a sűrűcsillagos úrtu, hogy mējikk fókába vannak a mocsoládjik. Mondok akkor māj l könnyebben tudok hozzájutni a zadatokhó. Hát aszt monta jakkor, hogy mēnnyek a ritka csillagos urhó, az jobbam mēk tuggya mondani. Hát akkor az mēgmonta, hoty hát a mocsoládjik tēnnap naty háb... hārdzba vótak, bevöttünk Arangyēlovártot... mēk Palánka... Kragujévác... most a Cigán-szigetön vannak. Monitúron mēntek át a Dērāván. Hát hogy mi jaz a minotúr, nēm tudom, csak láttam átu uszkáni a l vizön. Mēg visszalhörták a fókákat... Akkor asztám mēg l monta az a l ritka csillagos úr, hoty hát a mocsoládjik azok mind it vannak egy izzéba, egy l fókába. Mēgmonthatom én aszt magiknak, hogy éll a Barna Bözse fija is a Jancsi. Asztán akkor éll a Sován Pannának a fija, a Jóska, ének mind.

Hát l az gyütt asztán ki ja végín, amikor má odahoszták a sok sunkád, bort, a végín ēccēr csak az gyütt ki, hogy gyütt a levél, hoty Piszēr János,... Piszēr Miháj l mēkhāt. Hát pedig má akkor mēkhātak, mikor eszt a kanász elmeséte. Akkor má hálva vótak, de asztán akik mégis hittek, mēg azután is hōrtak neki sokat.

Étyszēr mégis kiüttött ám a nagy baj: elérte szēgény feleségit a szivroham,

biztos a jó ételöktü még a zitaloktu. És ęty szép napom mękhāt. Mire a kanász hazagyütt a zörzésbü, a felesęgit hālva találta a zágyon. Mękhót.

A bivalosné tördęte a kezejit, hogy:

– Mękhót a Zangyal! Mękhót a Zangyal! Vęge vam mindönnek!

Hād bizony elkeserödött a szęgény kanász. Ennivaló, innivaló most má vót bőven, de mihaszna, ha mőkhāt a zannyik!

Hāt akkor ugyę | mire a temetésre kerūt vóna sot, ugy berugott a Zangyal kanász, má ęgy a rejtőző kanász, mer Anygyal kanásznak is hította sok, de rejtőző kanász volt azér a neve, – na, annyira berugott, hogy mikor a temetésre kerūt a sor, akkor két ökölrel ütötte a koporsó tetejit, hoty: – Kutya sziv, repeggy męg! Anygyalom, Anygyalom! Męgęsnek a férgek, kukacok. Ugyę te vótá a negyedik felesęgöm... Most asztá énelem mi lęssz? Hová huzok? Nincsen sę gyerököm, sęnkim. Messzirü gyütt embör vagyok. Nęm nagyon vagyok üsmerős ęre. Hāt most mi tévő lęgyek hāt?

A pap mękhőköt, nęm mert ęmęnni a temetésre. Mększentöte (a halottat), asztán ęmęnt haza | a ministráncsokkal ęggyütt, annyira fét. Mer annyira be vót rugva a rejtőző kanász.

Mink męg kinn átunk a zuccán, és onnan nisztünk, hogy ökrös szekér vitte ki ja temetőbe (a koporsót). Météros hosszi szarvig vót azoknak a zökröknek!

Asz monygyák, hogy akik elmęntek | asszonyok ki ja temetőbe, hogy ott is mijem beszédöt tartott (:a kanász) | a felesęginek.

Nahāt akkor | harman | napra persze męktutta a zuraság is, hogy męgvęrtę a koporsó tetejit. A pap męgmonta neki. Akkor kiderūt a jis, hogy ęjen jóslásokat csapott. Akkor asztán csendörkézre is kerūt, és fölmontak neki ja Pusztán. ęccęr csak odaát a zökrös szekér, és asz monták neki: – Na, rejtőző kanász, hoszt ki ja zágyadat, męg a lądádat, asztám mőnnyünk!

– Hāt hová mőgyünk? Mit akarnag velem?

– A bagbūzi pusztára indulunk.

Hāt akkor elvitték a bagbūzi pusztára. Ez itten | Hętyhātmarócnak a közelibe van, Tófü mellett ez a kis puszta. Rá vót írva a kocsitáblára nagy bötükkal, ęn is bötüzöm: Bakhūzi Uradalom¹¹.

Męg most is mintha látnám a kocsin a táblát...

Mink męg asztán azon ujan jót neveltünk, ezön a zérdökös névön.

Hāt asztám męk sokájig beszélgettek ám a zembörök Mocsoládon a rejtőző kanászu. Hire gyütt annak, hogy a zuj helön is ęlkezdött ęgy jósolgatni, de má jobban figyętek rá.

Hogy asztám mi lętt a sorsa, nęm tudom. Hāt ennyit tudok róla.

Elmondta: Węber Józzsefnę 60 ęves.

Alsómocsolád, 1963. dec. 24.

Jegyzetek

- ¹ A lánykérést régen általában a *kéretőre* (a leendő násznagyra vagy a keresztapára) bízta. A kéretők háromszor tisztelték meg a házat. Kéretéskor a lány jegykendőt szokott adni a legénynek. Az „eredményes” kérést követte a *eljegyzés* vagy *gyűrűző*, majd a lakodalom. Lásd még Kulcsár: Hegyhát. 241.
- ² A mocsoládi pástortlegénynek akkor még ritka és különleges karrierjéről – magyarázatul – Zentai János a következőket írta: „A századforduló táján mindjobban polgárosodásnak indult, felbomlott a paraszti rendben a pástortársadalom éppen fordítva, egyre alább csúszott. Mind kevésbé becsült tagja lett a pásttor a falu társadalmának. Ezt érezve adatközlőnk, igyekezett kitörni ebből a mélységből. Ez időben a fejlődő vasúti forgalom nyújtott itt (jobb) keresetet néhány embernek. A nyugdíjas állás vonzotta a szegény nincstelen. Radics József is felhagyott már ifjan az ősei foglalkozásával –, vasutas lett.” (A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1967. 81–87.)
- ³ A kanászokkal, pásttorokkal kapcsolatban sok érdekes történet maradt meg Alsómocsládón az idők emlékeztetésében. Régebben vidékünkön a pásttorkodásnak nagyobb volt a szerepe (vö.: Kulcsár: Hegyhát. 231.); és azért is állhattak sokszor az érdeklődés középpontjában a pásttorok, mert velük mindig történt valami különleges. Gyakori beszédtema volt egy-egy kanász vagy csordás ügyessége, ravaszsága, szegénysége, a betyárokhoz fűződő kapcsolata stb. Az itt közölt történetek valóságos eseményekről szólnak, mégis több vonatkozásban nagyon közel állnak a népmesékhez.
- ⁴ Az elbeszélés jól illusztrálja, hogy a századelőn milyen körülmények között, milyen tényezők hatására kezdődhetett a mocsoládiak kényszerű „világlátása.”
- ⁵ Az első autó 1913–15 között jelenhetett meg Alsómocsládón; akkor, amikor adatközlőnk – Balogh Tombi János – még gyermek volt. Az autók tömegtermelésére 1913-ban Detroitban (Bodo Harenberg: Az emberiség krónikája. 3. kiadás 844.) kezdődött meg. –
- ⁶ Az anekdoták nemcsak azért érdekes és fontos szövegek, mert a mocsoládi emberek jó humorérzékének, vidám alaptermészetének bizonyítékai, hanem azért is, mert jelzik, hogy a falu egykori zártsága (lásd a „Mi van a hegyen túl?” c. szöveget!) megszűnőben van.
- ⁷ Szövegkuriózumnak számít, hogy egy azonos eseményt, (maszkázás) hogyan idéz fel két azonos korú adatközlő, akik – ráadásul – szereplői is voltak az egykori történésnek. B. I. részletezően, komótos tempóban mesélte el a botrányos maszkázást; és a részleteket motiváltan adta elő, utólag is sajnálván, hogy a botrány megtörténhetett. B. T. J. viszont lendületesebben, erős tömörítő szándékkal (kissé nagyvonalúan?) és kissé motiválatlanul idézte fel a történetet. Mivel ő a botrányt csak „vicces eset”-nek minősítette, a morális tanulságok megfogalmazására itt nem volt gondolja. Éppen a stílusbeli eltérésekből adódik a két szöveg különlegessége.
- ⁸ A rövidke történet elsősorban művelődéstörténeti érdekű, de egyúttal azt is jelzi, hogy a falu társadalmának további polarizálódása 1920 körül már a magatartásformák szintjén sem ritka kivétel.
- ⁹ A *járódók* bizonyára a vándorló, állandóan úton lévő pásttorok voltak eredetileg; részben pedig a betyárok segítőitársai. Kulcsár is említi a „*járandó kanászok*”-at (Hegyhát. 232.)
- ¹⁰ A *rejtőzés* vagy *révülés* a pogány magyarok hitvilágához (az ősvalláshoz) kapcsolódó fogalom. A szamanizmus szerint a sámán lelke képes arra, hogy elhagyja a testet, és bizonyos időre a szellemek birodalmába megy át (Magyar Néprajzi Lexikon. Bp. 1981. 4. kötet 347. *révülés* címszó alatt). A szövegben szereplő *rejtőző kanász* ténykedése nagyon közel áll az ún. *halottlító* szerepéhez; vagyis olyan személyről van szó, aki a *rejtőzés* segítségével „képes” arra, hogy az időben távoli személyekről tájékoztasson. Ő azonban nem halottlító, hanem – fordítva – az éppen aktuális helyi kívánság (vágy, óhaj) figyelembevételével *élőtlató!* (Vö.: magyar Néprajzi Lexikon Bp. 198. 2. kötet 448–49.)
- ¹¹ *Bakbúzpusztá* egészen pontosan Szászvár község északnyugati határrészében lévő majorság volt; és kicsit átnyúlt még a vékonyi határba (lásd: BMFN I, 25/40, 26/143, 26/144.).

IV. MOLDVAI CSÁNGÓ BESZÉLGETÉSEK ÉS NÉPDALOK

Munkák a mocsoládi halastónál

(Hogyan szokták a halakat eteni?)

Hát | mēkkezgyük a zētetést | ojan formábo, hogy este ledagasszuk a gabonát, kukoricát vāj ārpāt vāj rozsot | a halaknok ledagasszuk; szépen | uty hogy mēkfogjon rēggelig. Másnōp rēggel | akkor kezgyük a zētetést. Mēgin-dulunk. Vannak nekünk | kéccáz (:200) ētetō | hēsék (:helyünk) | karóvāl. Asztá a kařónál mindēnūt lēöntünk | ēty tisz-tizēnōt lapátot mindēn kařóná beöntünk. Na most amikor ez a | zētetés (kész)... vége lēssz – ētetünk ugy | nyōlcvan mászát napōnta –, akkor ebéd után | két óra felē | akkor minnyá mēkkeressük mindēn kařónál, hoty fēlēték-ē a halak a gabonát vaj nēm ētték fēl.

(Miből lehetett ezt megállapítani?)

Aszt mink ugy állapiccsuk mēk, hogy | mēkkeressük (a lerakó helyeket, és) | van hosszu nyelü lapátunk, mivel lēérünk a fōthōz (:a tó fenekéig). Mikor a fōdre lēérünk ā | takarmánt fēlveti a viz. Fēljōn a vizz tētejire. És uty tuggyuk mēgállapítani, hogy | mēgették-ē vaj nēm ētték mēg. Es mēk ha mēg nēm ētték, akkor | másnāp kevesebbet kapnak. Ūty sōrjábā mindig ity cšinájjuk eszt a munkát.

(Hogyan történik a halászás?)

Na mostan, mikor a halászás (következik)... lēengēggyük a vizet, a halak összejōnek rakázsbā, halágybā, akkor | a zembōrōk – vannak tisz-tizēnōt embēr, ami (:akik) hosszu hálóval, ötven mētērēs hálóval – húzzák a halágybā, hol lektēp hal van. És ez a halászás ity történhetik mēg.

(Hány ember húzza ezt a hálót? Csónakkal húzzák?)

Nēm cšónakvāl, hanēm kézvāl. Uty, hogy ūgy mēnneg benne a tōba.

(Mennek a tóban?)

Igēn. Hoszu száru cšizmābā.

(Hogyan szállítják a halat?)

Halat | kosaragba kikosarazzák, kocšira tēszik, vizvāl (szállítják); ponyvás kocšiba | vizet tēsznek. Ūty, hogy a halat élve száliccsák akár | hova. Ha vagómba száliccsák, ha pijarcra száliccsák, mindig vizbe viszik a halat. Uty, hogy mindig élve ér a hal a pijarcra.

(Nehogy becsapódjon a gazdaság, ezért mérik-e a halakat?)

Igën. Mérjük pontosan. Kosàrba mëgmërjük. Uty hogy ëty kosàr monygyuk hàrminc, hàrmincöt kiló.

(Hogyan tartják a halastavat tisztán?)

Mikor láttyuk, hogy az àjnövényzet vāj a plankton | sok van, vaj | zōdül a víz, akkor azoñal meszezünk | mézvël (:mésszel). Uty hogy a méZ (:mész) | lehuzza, lehuzza a zolgát (:algát?), aszt a zōd | izét lehuzza a (t6) fenekire, vissza neki... | a mész. Ezér kō meszezni, hogy ez a zōd..., ami van a víz tetejin, ez a zōd izé... (megszűnjön).

(Nem békanyál ez?)

Uam mintha békanyál lenne, de még vam más is... Nëm uam mind a békanyál. Ègy uan zōd izé jün ā | visz tetejire. Békanyál az még más, mer az vastagabb.

(Egyik télen baleset volt a tónál. Pista bácsi beleesett a lékbe. Hogyan történt ez?)

Télbe ékézünk (:léket vágunk), mer ha nëm ékézünk, a halak nëm kapnak okszigëntot. Na mikor | ékéstünk, egy vasárnap reggel elmëntünk, uty hogy | a szél éccakárul fűjt, s a hullám az bevákta (:a korábban kivágott jégdarabot?) a jég alá, ém mëg észre nëm vëtem, hogy oan vékon (ott) a gyég (:jég). Ém min vaktam, körümëntem a zékën. Külömben a zék ojan nagy vót, két méter széljézsbe, három méter hosszùba. S akkor körül min vaktam, ëccër csak lëszakadott egy nagy | darab gyég, mind egy àjtó. S akkor lementem a vízbe, a fenekire. Körübelü ojan két méter és huszonöt cënti vòlt | a viZ | méjségbe. Akkor min lëértem, akkor fëlvettem magamot, s akkor mëkka-paszskottam a jégbe. Akkor nëm tuttam kijöni. Fél óra hosszat kénlòttam, mik ki tuttam jöni. Uty, hogy (a) lapátot | kërëzdbe a nyelire, fëlfeküttem, mëktöttem (:tele lettem) vízvël, csizmájim | teli vòltak vízvël. Asztán ùty történt, hogy egy bog (:darab, rész, csomó) gyég (:jég) lë vót fagyva a gyégre,; uty tuttam asztán kijöni, (hogy) kezemvël mëkfoktam | a bogjeget, uty tuttam asztán kijöni. Amikor kijöttem, akkor ā... fòláltam lábra, aszt... teli vótam vízvël. Akkor | rëáfagyott a ruha, ameddig a lakáshoz értem. A ruhát ugy vaktam le kézsvël ròlham, asztán akkor átváltosztam (nevetve), s vëtem más ruhát. Asztán hazajöttem.

(Hogy volt lélekjelenléte ahhoz, hogy megkapja a lapátnyelet?)

Elértem, met ot vòlt. Mikó bëestem, ot | vòlt gyék (:jég) tetejin. Uty hogy elértem, nëm vòlt messze a lapát. Met mindig | vāj rudat vittem véllem, vāj a hosszú nyelü lapátot, ami... hogy... Mindig a zembörnek védni kël magát | ijen esedbe.

(Lopók vannak-ë a halastónál?)

Az is fòrdul elõ. (Kik szoktak lopni?) Vannak ijen | vízi pëcázók; ijenëk, akik szeretnek halászni.

(Nagyobb mennyiséget nem visznek el?)

De vannak ujanok, hogy visznek | tisz kilu tizënhármat, mëk hàrminc

kilut is élvezsnek. De ritkán történik ugyë. Hát ha elfogjuk ugyë, akkor l bāj éri, bājba jut.

(Hogyan nevezik azokat a helyeket, ahova az anyahalakat teszik?)

Tározónak. It nálunk kettő van ijen.

(Ezeknek mi a szerepe?)

Ezek ojan tározók, hoty telelők ës, és monygyuk télbe l a pijaci halat letelelik oda. Ès mék hát vannak ojanok, hogy mi... ja zanyahalakat beteszik, hogy leivnak a zanyahalak l nyáron. Lërakják a zikrákat.

Elmondta: id. Bandi István, 65 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 24.

Milyen volt az élet Moldvában?

(Legyen szíves mondja el, hogy mennyi szenvedés árán jutottak el ide, ebbe a kis faluba! És meséljen arról is, milyen volt az életük Moldovában!)

Na most... mü Románijábu jöttünk ezerkilencáz l négyvenëgybe. Münket a magyar álam hazahozot Magyarországra, bételepitëd Bácskábq. Ott ës kaptunk juttatást. A gyuttatás közbe vótunk három évig Bácskábq, míg a zorosok bélértek. A zorosok béjöttek, akkor ëlmënekültünk onnan, elértünk Szabatkáraq. Szabatkán letartóosztattak a pàrtizányok, bészártak bennünköt. Két hétig bë vóltung zárva családostól. Mindönünköt ëlvëttek. Akkor a zorosok elvütteg bennünköt Szegedre; úgy akartak intérnálótáborba vigyënek. Szëgedën átvíttek Ujszëgedre. Ujszëgedën nëm vólt még męgalakulva a tábor; (ezért) akkor elëngettek, s visszajöttünk Szëgedre. Szëgedről visszajöttünk Szabadkáro l a csaláthoz, mër a családót ottan hattam. Çsak a férfijakat vitték el. Asztq akkor l ot marattunk még ëty l hétig Szabatkán. Akkor ëlkerültünk Kirájhàlmára. Kirájhàlmán ot vóltunk l egész télön, tavaszig. Akkor tavaszon ëlkerültünk l Bajáraq, Baja mellé Vaskutra. Vaskuton vótunk két éviG. Két év után akkor áttelepitëttek Ètyházas l kozára fõthivatal... Fõthivatal Pécs áttelepitët Ètyházas l kozára. S onnan Kazárol l ezërkilencáz l ötvenkettõbe kerültem Alsómocşoládra. Vöttem egy lakást. S it lakom mámq Alsómocşoládon.

(Mijen volt az élet Romániában?)

Ottan a l zélet nem ojan vólt, mim mast van. Ottan nehezeb vólt a zélet, met a fõrgalom (korlátozott volt)...; a magyaroknak nëm atták még a rományok. Uty hogy magyar iskolák nëm vótak. Szoval a magyar(nak) nëm lëhetött elëb lépni, met nëm tanították. Szoval magyar iskolák nem vóltak. Uty hogy a magyarok mindik l küssepségbe vótak.

(Milyenek voltak a lakások?)

Ott a lakásokat építették fából. Uty hogy a házok tiszta faházok vótak. S faszindéjvél, észseklével (?) fëtték be a házakat.

(Mindenki saját maga építette ezeket a házakat?)

Lettöp saját... a ző saját kezivel építötte a házát.

(Milyenek voltak azok a régi, híres székegykapuk?)

A székegykapu uty készült... három oszlopot fëlalít a zember a földbe. Kapu vòlt alatta, a teteje bë vòlt fedve, s galamboknak vòlt galamphász csinálva l fënn... fënn a tetön. Fëlü l izs bë vòlt l fëdve zszindéjvél. Faszszindéjvél csináltuk, nëm ijen cserebzszindéjvél vòlt. (A faházhoz ott könnyen hozzá lehetett jutni...) Tëb vòlt a fa, mind itt.

(Ott a férfiak sokféle munkát végeztek. Sok mindenhez értettek...)

A ruhanémüt aszt mindönt a zasszonyok készítöttek l mindig ben a házba. Hát mig a férfijak mindënyi azét maga magájét mëk tutta építeni, monygyuk házát és mëg akármit építettek, met értet mindënyi hozzá l a munkához.

(Pista bácsi ért a ködmönkészítéshez is?)

Érték. Én szödzs vótam valamikör, csak más nëm vagyok a szakmába. Más hallötetö vagyok.

(Milyen volt a szöcsmunka? Mit készítettek?)

Birkalbörëgböl mindënt vartunk: subákat, bekecsëket, sapkákat, téli sapkákat vartunk l bárámbörböl. Kikészitöttük a bőrököt, és ijembü ijjenëket csináltunk.

(Kik készítették a díszítést?)

Vótak ujanyok, hát üdössebb embërëk, akik l tutták a mintákat; aszt mi fijatalok tanòltuk a züdössebbektül.

(Pista bácsi is értett ehhez?)

Hogyne. Értettem ém met tanòltam másol, más mëk tanòlta töllem. Ity fojtatták mindig eszt.

(Van-e még olyan ködmön, amit Pista bácsi készített?)

Ninçsen most sëmmink.

(Hallottam, hogy nagyon szép szövësmintákkal szöttek az asszonyok...)

Igen, a zasszonyok nagyon szépen szöttek.

(Hogyan fontak? Rokkával?)

Uty fontak örsóval, nëm rokkával a zasszonyok. Guzsájrol fontak orsóval. Ez úgy vòlt ottan. Itten (már) rokkán fon.

(A famunkához is ért Pista bácsi?)

Érték én faragni mindënt.

(Miket csinált?)

Kocsikot, kerekët, ijjesmikët. Monygyuk faragni gërendákot házshoz. Ijjesmikët tutta ém.

(Hogyan tudott kerekët csinálni?)

Hát mëktanòltuk; ëggyik tanòlta a másiktól, így. Fijatalák vòltunk, asztán

l megnőszültünk; akkor egygyiknek nem volt kocsi, akkor összeáltonk, aszt māj csináltonk egy kocsi. A mindönki mekcsináta a maga sajáttyát.

(Hogyan tudták kiesztérgályozni a kerékagyat?)

Vótak ojan emberek, akinek volt észtergalpaggya, s azokná kiésztergátok, de a kereket aszt má (önállóan) mekcsináltuk. Szová a kerek l agyakat kiésztergáltuk másnál l asztán mekcsináltok a többit előre.

Elmondta: id. Bandi István, 64 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 24.

Moldvai (gajcsánai) népszokások

(Milyen érdekes népszokások voltak Pista bácsi szülőföldjén?)

Lakodalmak, bálak voltak ot nállunk l mindén vasárnapon. Ez divadba vót. Mindén vasárnapon a fijatárság bált csinált. Szóval ez nem volt tiltva. Mindén vasárnap, amig jött a zádvént, a zádvént után monygyuk a l böit (:böjt). Nagyböjdbé² akkó nem vóc szabad táncóni, nem vóc szabad mullatni. Karácsony előtt Szent András (napja; nov. 30.) zárta a mulaccságot. Utánna má nem vóc szabad monygyuk viszkérésztig (jan. 6-ig). Viszkérészt napjától kezdöttek meg a mullaccságok a fijatárságnak, s akkor zárta a hushagyat. Husvétiq nem vóc szabad a mullaccság, bált csinálni.

(Karácsony körül milyen népszokások voltak Moldovában? Tettek-e például takarmányt a karácsonyfa alá?)

Nëm, ez nëm volt. De a régi emberek aszt tartották divadba, hogy a zújjév estéjjin l akkor jó... (ha) jóllakik a jószág. Akkor eszt tartották. Jó kosztot kosztójjanak újév estéjjin a jószág ës! Mer lépnek át más évbe. Hát a zöregek ity tartották (nevetve).

(Mi volt a szokás Luca napján és aprószentekkor?)

Luca napján nëm csináltak sëmmit. Aprószentekkor akkor megindult ez a l fijatárság, asztán egy vesszővel mëntek mindenkit aprószentékelték. S asztán montak szép vërsekét.

(Ilyenre nem emlékszik Pista bácsi?)

Dehogynëm. Mikor mekfokták a..., mikor egy legén mekfogott egy lëánt, aszonta: „Aprószenték, Szent Dávid! Viseld jó egészséggel ez uj esztendőt!”

(Vesszővel azért verték a lányokat?)

Azér verték, ütötték a lábajit jól.

(Mikor betlehomeztek?)

A betlehemessek mekeszték karácsonykor, s eszt tartot Szilvësztër napjáig.

(Milyen volt a betlehomezés?)

Ez a betlehemzés kiált... tizenkét főből állot ki. Asztán hát... szóval ez le vót tanídvá monygyuk úgy, hogy lejáccották a zegész Betlehömöt (:bibliai történetet), hogy jácoták... Most így nem emlékszőm pontosan, hogy... El is kezdēm feléjteni... Huszonkét éve jöttünk onnan; eszt má elfelejttem.

Elmondta: id. Bandi István, 65 éves.
Alsómocsolád, 1964. nov. 24.

Katonaélmények

(Volt-e katona?)

Ezérkilencász | huszonnyódzba bésoroltak katonának. Huszonkiléndzbe le-szeréltem. Akkor | hol voltam...? Hãrmincnyöldzba Birlut (:Bírla helység Erdélyben) vòltunk, mikor a háborù kitört. Harmincnyöldzba. Harmincnyöldc, hãrminckilendz, nẽgyven, nẽgyvenẽgyig, bẽnd vòltam à | háboruba, a harc-térẽn vòltam, a zoroszf fronton. Künn | keccẽr vòltam sebesült. Akkor à | nẽgyvenõdbe, mikor hazajöttẽm – másoccor sebesült vòltam – a kórházba, akkor el | jöttünk Magyarországra.

(Hogyan sebesült meg?)

Kün vòltunk Odészába, ben vòltunk a vározsba. S a város el vòlt foglálva, s a zuccák... zsákok homogvãl | nagyon magassan fẽl vòltak rakvã. Ingemet fẽlkültek a tiszték, hogy mẽnnyünk fẽl. Nẽmcsak ingemet, hanẽm tẽp katonát, hogy ledobjuk a zsákokat, hogy à | tankok tuggyanak bémenni à | vározsba. Mikõr fẽlmẽntünk dobni, foktok a zsákok, lëlúttek bennünkõt a zoroszok a várqzsbol. Uty hogy | ot marattunk sebesúlten, elvúttek bennünkõt, elhusztak (onnan), elvúttek kórházba. Hoty hogy mẽntek be (a tankok?) Ogyæsszába, aszt nem tudom. De ben vòtunk a város széjjibe. Ot láttuk, a zösszes villanyos | vagònyok bé vòltak nyomvã a tengẽrbe, a Fekete-tengẽr pãrtýára, mind bẽ vòltak a vízbe a villanyos... izék mind a vízbe, be vòltak gurulva. Uty hogy a város egy része égõt, más... (másnap?) ãlfogláltuk a vizet augusztus tizẽn-kilencedikẽn. Husz nap vòlt még víz a vározsba a | izéknek, à | visztartájnak. Ugyẽ sebesült voltam, akkor visszjõtẽm a kórházból, és nem tudom, mi tẽr-tént még ott.

(Volt azért vidám, humoros esemény is a katonasága idején?)

Rományokná nem úgy vòt, hanẽm a rományok nagyon vèrték à | katonát. Monygyuk, hoty ha valamit bántot, valamit csinát, akkor minygyã | ottand | mind verésvèl mẽn. Løvètték a derekszijjat, asztán | tàrcsa fenekit! Asztán agy neki! Uty hogy ameddig jól esett. Kapot huszonõtõt, hãrmincat a fenekire.

(Ez nem lehetett kellemes...)

Így vòlt. Ijjen a katonaélet! (Nevetve.)

Elmondta: id. Bandi István, 65 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 24.

Hegedűs Lajos gyűjtése Egyházaskozáron 1946–1949 között

(Emlékszenek-e még Hegedűs Lajosra³?)

Igën. Hát a Hegedűs lajos odakerűt Etyházaskazárra 1 négyven– négyvenkilëndzbe. S akkor készítet felvételüket. Akkor még emlékeztünk a felvételekre (ezek témáira, tartalmára), ijjenyëkre, hogy 1 mesékről még énekëkről. Amit tuttak, én nëm tuttam, de a tőbbi mék tuttak. Sok mindënt fëlvet fëlvétëlre.

(Bandi bácsiéknál lakott?)

Nállonk 1 ot vòlt. Szállást attonk neki. Vaty két hétik tàrtószkodott Etyházaskazáron. Akkor... ötvenkilëndzbe, asztán ötvembe is vót ottant. Akkor tőbb... tőbbet tàrtószkodott, és tęp fëlvetelëköt csinát. Ami öt érdekelt. A zasszonyok nëmcsak meséltek. Szépen énekelték odavalósi (moldvai) énekëket.

Elmondta: id. Bandi István, 65 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 24.

Domokos Pál Péter Moldvában

(Domokos Pál Péter⁴ nevét ismeri?)

Igën. A nevét hallottam. Na az vòlt nállonk bent Románijába. Domokos Pál Péter kolozsvári születés(ű), az ben vòlt Románijába, fëlkereste a magyar fálvakot, ben Románijába. De amikor bėjött, úgy jöt, mind ety cigán, egy lóvål, ety küs kocsiavål, bėjülvë a kocsi fenekibe, mind a cigányok járnak itten, szokás szerént. Met tiikossan jëd bë ä 1 magyar kösségbe, s akkor ot 1 csinált fëlvetelëket. Akkor ot nálunk télbe 1 vāj monygyok őszvël 1 hát mëntek fonni ä 1 lëjánok. Összegyűltek, csapatonként tiszt, tizënöt lëán 1 (egy) háshoz, asztán ő és odakerűt. Asztán akkor 1 vëttek lë (:fel) énekëkët. Lëányok énekëltek neki, ő mék csinált fëlvetelëkët. Asztán ot tàrtószkodot három hétig ben nálunk ety faluba.

(Miért volt kénytelen álruhát felvenni?)

Hát eszt úgy vették őt mintha | izé lét lenne... kém, kémkedni. Ő csak azét jët ity hogy... (álruhában), me neki nem attak igazòlvánt, (és) ne gondójj meg valaki, hogy ő miér... (jött) és ezér kiutasiccsa. (mert egyébként kérdezték volna tőle, hogy) kicsida (:kicsoda)..., hogy ijen ęty tanár jön bé Moldovába, hogy vęgyęn fęlvételekęt csinájjon. Uty hogy, úgy vették, mintha kémkedęt lenne. Ity csak biýkjált.

Domokos Pál Péter amikor átjętt a zárkonn, amikor kijętt a hęgyre, akkor (ott) kutásók vótak. Ástak ęty kutat | ot fend a hęgyęn. Akkor odamęnt, este vót, úgy estefelę, későn vót. Odamęnt, köszön nekik. A zembęręk fogatták.

– Jó estét! Ott úgy monták: – Istem męgálgya!

Itt ęs monygyák sokan: „Isten męgálgya!” Hát uty fogatták. Amikor męk-hallotta, hogy ojan tiszta magyarul monta, hogy űneki tisztán monta á | gazda, hogy neki tiszta vólt... Domokos Pál Péter. Na asztá | akkor bé ęs męnt velik a faluba. Odahúzott á | kántorhoz, aki | misét | mindig misézött minálunk. A kántorhoz (ment), na ott ęs tanyázott ő nálla. Akkor ő (a kántor?) nagyom mękteccętt neki, hogy azok a zelmaradot magyarok... Mer más | hol ugyę tőp tájszóllás vam, mind itt ęs. Mindęn kössębe külön tájszóllat. Mjnąllunk aszt ő úgy męgvállasztotta volna, hogy tisztábbul lét volna magyarul, mind a többjek.

Elmondta: id. Bandi István, 65 éves.

id. Bandi Istvánné 64 éves

Alsómocsolád, 1964. nov. 24.

A gajcsánai és a bácskai évekről

(Kik keresték fel még a magyarokat Moldvában?)

Münköt mikor | akartunk jőni Magyarországra, akkor bęjött ęty | pap, a magyar köveccsęen kęrésztűl, bęjętt a faluba hęzzánk, és aszt monta, hogy Magyarországon aszt akarják Hortiék, hogy mindęm magyart hazaszálics-csanak Moldovábl. Akkor a pap ot maradott a faluba. Elmęntek négy em-hęrvęl a magyar köveccsękhöz, (s) męgatták a zutlevelet. aki akart jőni, ot | hagyot mindőnfęli vagyonnyát, amennyi vót. Komisszijó fęlvętte, hogy a rományok mękfizetik a magyar államnak a vagyont ottand, ami ot maradott. Asztán akkor | münk elindútunk, de á | papot nęm ęngették, hogy eljőjön,

met kellett vóna élőktoálni (?) (:evakuálni?) a zegész magyarságnak Mòldo-
vábòl. Uty hogy asztán nēm tuttak semmire mēnni, mer a rományok lètàr-
tòsztatták mindēt. Szóval l nēm vòlt szabad mēnni sēnkinek, hogy jòjön Ma-
gyaròrszágra.

(Hogy hívták ezt a papot?)

László Antal.

(Most hol van ő?)

Szèkszárdon. Most már nēm pap. Lemondott a papságròl. Csalággya van.
Körübèlű oan l tiz éve, hogy lemondott?

✱

(Mi volt a falu neve, ahol laktak?)

Gajcsán(a).

(Milyen helyek vannak mellette?)

Ázsut, Szárkut, Lábniik...

(Bandi bácsiékkal milyen rokokság jött még erről a vidékről?)

Sógorok, sógornők, testvérèk. Ezèk tartoznak a rokonsákhò. Így gyűltünk
èssze, íty számítottunk, hogy gyòjjuink, mīnk csak a rokonságbòl.

(Moldvába csak magyarul beszéltek?)

Csak magyarul...

Bandi István: Rományul is beszélünk, mert román iskolágba tanòltunk,
román katonák vòltunk. Román kéz alatt vòltunk.

Bandi Istvánné: Nēm ès vòlt szabad, nēm ès vòlt szabad. Hoty l ha èl-
mēntünk egy vására, valamikor, hogy èlmēntünk vòlna..., ha mēkhàlták a
románok, hogy beszélünk magyarul, akkor minygyár annyira lècsufòltak ben-
nünkòt, hogy banygyinák vagyunk...

Bandi István: Hazátlanyok vatytok! Nincs hazátok! Asz monták a
rományok: „Mēnnyetòk Magyarországra! Od beszélhattèk! It nēm Magyar-
ország, it Románija van! Nè beszèjjetèk magyarù, mert hazátlanyok vatytok!
Tehát piszkòltak lè bennünkòt.

(Hogyan csúfolták a magyarokat?)

Bangyinè, „hazátlany”... Aszonták, ojan nyok vagyunk, mind a nyùlak, hē-
jába szelidítnek bennünkòt, mer mi mégès Magyarországra szèkünk, amikor
nekünk eszüngbe jut, ès l idejvünk a l hazánkhoz, hējába szelidítnek ben-
nünkòt. Nagy verekèdèsòk vòtak sokszor à l vásárgòn a magyarokvål. Pedik
kevés magyar vòlt ot, nem ojan sok. De èssze mèrték mēnni a rományokvål.
Sokat csúfòltak bennünkòt. Mikor ès vètték a könyveket ki ja a templommog-
bùl? Addig magyarul misésztek. Hàrminckilendzbe... Akkor szüntették még
a magyar misét, akkor (:azután) csak románù (misésztek). Èlvètték a köny-
veket a templomoghùl. Most ès misèznek, de románùl.... ezèk a zènekèk l

román dallamra (mennek), de nēm magyarul. Mikor hazamēntünk, nēm s értētem, mit (énekelnek).

(Mikor voltak otthon?)

Mikor ēs? Mqst három éve (1961-ben), tavaszon.

(Maradtak-e ott rokonok?)

Még ēty testvéröm van nekōm. Igōn.

(Ők miért maradtak?)

Nem akārtak jēnni. Nem akārtak. Azután má készūtek ōk nagyon, de (akkor már) nem vót szabad. Nagyon nehezen élnek azok ott. Münk szēgēnnyen éltünk Mōldovába, de szerettünk ot lēnni. Ez a mū szūlőföldünk.

(Milyen különleges ételeik voltak?)

Ojan süteményēk ēs vōltak, amit prōszának nevesztünk. Aszt kukuricalizd-bōl csináták. Tepszibe mēksütték, asztán édēs tējvël eszt használták (:ették); édēs tējbe betētték, asztán édes tejvël ētték eszt a prōszát.

(Bácskában⁵ nehéz volt az életük?)

Nekünk Bácskábō nem vōlt nehéz a zéletünk. Nagyon ēs jó vōlt. De hát onnat el kēllēt jōni, met bē vōtunk telepítve a szērb lakásogba. Amikor fēl-szabadútak ugyē ā | szērbek, jēttek vissza | ugyē mikor elfoglalták ... akkor ki kēllēt mēnni a lakásábul. Nekünk muszáj vót | valamēre ēl kēllēt nekünk menekūlni. Nekünk jó éllētünk vōlt (ott). Nagyōj jó vót ott élni. De muszáj vót, ē kēllēt jēnni.

Elmondta: id. Bandi István, 65 éves.

id. Bandi Istvánné, 64 éves

Alsómocsolád, 1964. nov. 24.

Gajcsánai babonák

(Milyen babonák⁶ voltak Moldvában?)

Ojan babonákot, hogy ... a küzsgyerēk asz | szūletēt ugyē, akqar | ben nēm hatták egyedūl, mer aszonták, hogy nēm szabad ben maradni (egyedūl), hogy valaki, szellem mēg nē támaggya. Akkor (ezért) tēttek vāj ollót, kēst | vāj sēprūt mellēje, hogy magányosan nē maraggyon a szobába, mer od ben nēm szabad ugy maradni.

(A kisgyereknek nem adtak még külön nevet is, nehogy megtalálja a rossz szellem?)

Ot minállunk ēs, aki betegēs gyermek vót, akkor aszt áttētek, más nevet attak neki, met aszonták, hogy az ā | ā név, az | nēm hasznos neki, aggyanak más nevet. Ez vót a szokás nállonk.

(Milyen új nevet adtak?)

Pista, Gyuri, Miska, Màrci, mind itt és, ahogy vannak ijen nevek.

(Ilyen  v neveket nem adtak: Nem vagy?)

Eszt nem hallottam. Ijen nem v lt. Másik nevet attak neki. Aszonták, ha beteges a k zsgyer k, akkor adnak más nevet neki. Ugyanazokat (:a szokásos) nevek t, csak mást. Pistának v j P t rnek v j Miskának, akárminek, ami tecc tt a sz l nek. Más nevet attak neki.

(Ha a tehén hasas volt, és borj t vártak, milyen babonák, hiedelmek f z dtek ehhez?)

Mikor aszt (:a borj t) v rt k, hogy ujév r ggelin, ha fijugyer k m nt b  v j emb r (:férfi) m nt b , aszonták, hogy na most   bika l sz     b rj .  s még ha n  m nt b , akkor aszonták,  sz  l ssz.

(Hittek ebben?)

Aszonták, hogy igaz, d ...

(Lehetett erre adni?)

Erre?... N m tartottuk mi eszt. N m t rtottuk.

Az állatok megnevezése

(Hogyan nevezt k az egyes állatokat?)

A z ggyes állatokat ... vágyók a l t! A kancának aszontuk kavala, mig   iz nak       rnek mim mongyák it     r, h t aszontuk  rmasz r. A bikának mi  sak bika montuk. A tehének aszontuk tehén, a borjunak n m aszontuk borju, hanem b rnyu. A k s l , asz  sitk  v lt. A disznónak mi csak aszontuk disznó, nem montuk koca; de eszt (?) m  elfelejt tem. Kosnak n m montuk kos,  sak b rb cs. A birkákat  gy montuk: johok.

A fonás és sz v s

(Mit készítettek gyapj b l?)

Kab t kot, ijen n ji ruh kot és férfi ruh kot. Mink sz tt nk, fontunk mindig.

(Hogyan fontak?)

N m rokk val mind itt. Guzs jr l  rs val.  gy botot f l littunk,  ra f l t tt k a kend rt, és k zv l m nt a fonás.

(Mit készítettek a birka tejéből?)

Sajtot.

(Meddig fejték a birkákat?)

Ahogy elválasztották. Ugyë Szen György nap után szokták elválasztani. Mëg 1 októberba, akkor, mikor â kosokat hëzzik 1 ëngették. Akkor asztán lëválasztottuk, nëm fëjtünk tëbbet. Jó sokáig. Októberig, úgy van.

(Márciustól októberig?)

Igën.

(Hogyan ment a házi szövës'?)

A férfijak csinátak, aszontok neki osztovátát, it monygyák szëvõszéknek, osztovátát... Ôk farakták, ôk csináták. Minden férfi csinát a feleséginek. Akkor még bõrdákod vëttünk...

(Gondolom, Pista bácsi is csinált osztovátát...)

Igën. Na, akkor a bõrdát úgy vëttünk, nyistët mëg uty këtëttünk 1 mü, a zasszonyok. Na oszt akkor avvà szõttünk. Mindënt. Fehér kendõt hõrdosz-tunk (:viseltünk), nëm feketébe (jártunk). Üty szõttünk kézimunkát, mindënt. A férfijaknak ës ruhanemüt, nekünk ës a zasszonyoknak. Mindënt kézi 1 munkával, mindënt. Kivágattuk, akkor kihímzëttük â 1 a nõji ruhákot mëg â 1 férfijakot. Met fijatalok vótak, kihímzëttük â 1 a zingjikët, a mëjjet mëg a kezit (:ujját), mindönt. Üty kézvël...

(Szép is lehetett a Pista bácsi!)

Igën. Hát.

(Mi tartozott a szövõszékhez?)

A szövõszékhez sok minden hëzzaltartozott. Annak van hasajó... erre te-kertük a fonalat, amit këlet szõni. Akkor feszitõ montuk neki, mivel husztuk (a fonalat). Akkor vót uan vászonnak csináltok uan vasat; úgy vëttök, veisznek montok, kifeszitëtte a bõrdát nagyon. Sok minden völt... vetöllõ, çsöllõszék... Çsöllõszékkël a fonalat çsõre gombojitottuk, mind a gyáarak.

Elmondta: id. Bandi Istvánné, 64 éves.

Alsómocsolád, 1964. nov. 24.

GAJCSÁNAI NÉPDALOK

Jere velem katanának, hallod-ë?!

Hét esztendõ nem a világ, hallod-ë?!

Sem nem arass, sem nem kaszász, hallod-ë?!

Csak a császár uttyán sétász, hallod-ë?!

*Mënyecske, mënyecske, ně mënny ki Csërézsbe!
Mer ha kimégy, Cserézsbe,
Megmász kégyó szerelem képibe.*

*Szerelëm, szerelëm, átkozot szerelëm!
Mër nëm termettél ott,
Mindën fa tetejin?*

*Mindën fa tetejin, dijófa levelin.
Høj szakasztot vóna
Mindën szëgénylegény.*

*Met én szakasztottam, el és szalasztottam.
De mék szakasztanék,
Ha jóra találnék.*

*Jóra, Isten, jóra, ne fordiccsad roszra!
..... (Tovább nem tudom! B. I.-né)*

*Énekelte: id. Bandi Istvánné, 64 éves.
Alsómocsolád, 1964. nov. 24.*

*Mëgyëk a zuton lefelé,
Sënki se mongya, gyere bé.
Gyere be, rozsám, gyere bé!
Egyedül vagyok idebé.*

*Vörös a zég kelet felé,
Mom mëg rózsám, szerecc-ë még!
Szerettelek, nëm tagadom,
Annak inmár vége vagyon.*

*Sári csitkó, sejëm nyerëg,
Este hozzád eregelëk haja ha.
Ha eljössz is, çsendesen járj,
Ha eljössz is, çsendesen járj, haja ha!*

*Ajtót nyitok, bëeresztlek,
Ajtót nyitok, bëeresztlek, haja ha.*

Széket hozok, leültetlek
Széket hozok, leültetlek haja ha.

Ajtót nyitok, kijeresztlek,
Ajtót nyitok, kijeresztlek haja ha.
A kutyával megusztalak,
A kutyával megusztalak haja ha.

Kutyafékom teremtette,
Nálam mégért a csőrösnye haja ha.
Minél jobbam pirosodik,
Annál jobban sonyorodik haja ha.

Patak mårtyán küs gerlice,
Çattoktassa szárnyacsájját.
Çattoktassa szárnyacsájját,
Hivogassa páracájját.

Odamène a nagy madár,
Mé sírsz, mé sírsz küzs gërlice?
Honnè sírnák, honnè ríjnák?
Elrabolták a páracámot.

Nè sírj, nè sírj küzs gërlice!
Párat hejèt párad lészék.
Társat hejèt társad lészék,
Párat hejèt párad lészék.

Odamène a nagy madár,
Mé sírsz, mé sírsz küzs gërlice?
Hogynè sírjak, hogynè ríjjak?
Társacskámot elrabolták.

Barassóba kinyót nyirfa,
Az alat van három árva.
Három árva földig gyázba,
Három árva földig gyázba.

*Hova mēntēk három árva?
Hosszi utra, szolgálatra.
Nē mēnnyetēk három árva,
Nēm találtok jó szolgára!*

*Vetēk néktēk három vesszőt
Mēnnyetēk ki ja temetőn.
Çapjátok mēg a néty sorkát
A méty sorkát, a néty szēgét!*

*Kējjen, kējjen ēdēsanyám!
Kējjen, kējjen, ēdēsanyám!
Mikor a jék fölföcsüllik,
A hajunkat mint kitépik.*

*Gyere ki tē, gyöngyvirág,
Met feljött a hòldvilág, jāj!
Gyere ki tē, gyöngyvirág,
Met feljött a hòldvilág, jāj!*

*Papuccsomat gombolom,
Szeretőmet gondolom, jāj!
Papuccsomat gombolom,
Szeretőmet gondolom, jāj!*

*A tē kicsi ujjadat
Más szorittya, de nēm én, jāj!
Hađ el, hađ el, ha nēm én,
Màjd eszēdbe jutok én, jāj!*

*A te kicsi orcádat
Más çókójjá, de nēm én, jāj!
Hađ el, hađ el, ha nēm én,
Màjd eszēdbe jutok én, jāj!*

*A te kicsi kapudat
Más nyissa ki, de nēm én, jāj!
Hađ el, hađ el, ha nēm én,
Màjd eszēdbe jutok én, jāj!*

*A te kicsi kutyádat
Más hërgeti, de nem én, jàj!
Hað el, hað el, ha nem én,
Màjd eszèdbe jutok én, jàj!*

*A cseresti utca gyázba van borulva
A zén édesanyám oda van elmúlva.*

*Anyám, édēsanyám, ki ölel meg engem,
Ha ja sírpántlika nem ér el már engem?*

*Eddik kettőt vëttem, csòkròssan mëkköttem.
De most hármát vëttem, bogra hogy mëkkössem.*

*Anyám, édesanyám, fëlhejhetèk⁸ el engem!
Mer a zén édèssem mászt szeret, nem engem.*

*Szerethetèt vóna, ha szép nem voltam és.
Met én szerettem őt, ha szègény vótam és.*

*Anyám, édēsanyám, mikor füröszteìél,
Mikor füröszteìél gyënge meleg vizbe.*

*Inkáp füröszteìél vóna nagy lobogó vizbe
..... (Itt megszakad az éneklés!)*

A dalokat énekelték: id. Bandi Istvánné, 64 éves,
ifj. Bandi Istvánné, 33 éves,
Molnár Jánosné, 32 éves.
Alsómocsolád, 1964. nov. 24.

Jegyzetek

- ¹ A moldvai magyarság eredetéről, a *csángó* név jelentéséről, a csángók gazdasági, társadalmi és kulturális helyzetéről, valamint nyelvjárásáról lásd Hegedűs Lajos: Moldvai csángó beszélgetések és népmesék. Bp. 1952. 5–9, 9–14, 15–24.
- ² A nagyböjti és húsvéti szokásokról lásd még Hegedűs Lajos: i. m. 41–42.
- ³ Hegedűs Lajos: i. m. 14–15.
- ⁴ Domokos Pál Péter főbb művei: Moldvai magyarság (Kolozsvár, 1941), Csángó népmese (I–II. Rajeczky Benjaminnal, Bp., 1956, 1961). Életéről: Magyar Néprajzi Lexikon. Bp., 1977. 1. kötet 603.
- ⁵ A moldvai és a bácskai gazdálkodás közti különbségről lásd Bandi István szövegét; in: Hegedűs Lajos: i. m. 249.
- ⁶ A moldvai babonákról és hiedelmekről lásd Hegedűs Lajos: i. m. 44, 47, 48, 50, 60, 68, 156, 238.
- ⁷ A házi szövés munkájának menetéről lásd még Bandi Istvánné szövegét (Hegedűs Lajos: i. m. 250.).
- ⁸ Az utolsó népdal 4. szakaszában a *felhejtheték* szó talán *felejcsetek* formában hangzik a felvételen?

V. BESZÉLGETÉSEK A FALU JELENÉRŐL ÉS JÖVŐJÉRŐL

A falu fejlődése 1989 óta és a jövőre vonatkozó tervek

(A község az elmúlt 7–8 év alatt az infrastruktúra alapjainak megteremtésében és a közművelődés különböző részterületein páratlanul szép eredményeket ért el; olyannyira, hogy a környező falvak lakói és a távolról ide érkezők is kissé irigykedve néznek ránk.

Polgármester Úr! Mivel lehet magyarázni a szembetűnő fejlődést?)

A kérdés nagyon összetett, és egyben nyilván nagyon egyszerű is. A településnek nagyon jó fekvése van; s ezen elsősorban azt értem, hogy a környezetében, tehát a közigazgatási területén belül sok üzem működik, és ezek az üzemek jelentős támogatást nyújtanak a településnek. Emellett még rengeteget pályáztunk, és ezekkel a jó feltételekkel értük el azt, hogy a falu ilyen dinamikus fejlődésnek indult. A problémánk ennek ellenére szinte ugyanaz, mint sok más településen: nagyon sok az idős ember (120 nyugdíjasunk van a 360 fős lakosságból!), és emellett nagyon sok a munkanélküli. Annak ellenére sok a munkanélküli, hogy a jelenlegi lakosságszámnak megfelelő munkahely van a közigazgatási területen belül. Hát ez azt jelenti, hogy durván 360 munkahely, illetve lehetőség van itt, Alsómocsoládon, és mégis van közel 30 munkanélkülünk. Ez bizony elég szomorú arány.

(Lehet-e mondani, hogy a rendszerváltás Mocsoládon kissé korábban kezdődött, azaz nem pontosan 1989-ben?)

Ez azért nehéz kérdés, merthogy a rendszerváltás valóban egy máig tartó folyamat. Én azt gondolom, hogy ez nem az új választással kezdődött, hanem ennek voltak nyilván előzményei. Nagyon sokat tett például a faluért már 1989 előtt is az Alsómocsoládiak Baráti Köre¹, amely alapvetően a faluból elszármazottakból szerveződött, és ma is ők azok, akik generálják a Baráti Kör tevékenységét, községfejlesztő programjait. Ennek egyik illusztris példája az, hogy még rendszerváltás előtt – a Baráti Kör segítségével – létrejöhett és megnyílhatott az Idősek Klubja.

(Milyen szép tervek vannak a jövőre vonatkozóan?)

Rengeteg tervünk van a jövőre vonatkozóan. A közel nyolcéves munkásságom alatt jutottam arra a következtetésre, hogy a falu fennmaradását és a létének a biztosítását a legjobban az nehezíti, hogy a faluban nincs iskola. A kérdés látszólag egyszerű mindkét oldalról. Vagyis: ha logikusan gondolkodnak a fiatalok, akik többségükben tanult, iskolázott emberek, – joggal

mondhatják: „Ezen a településen nincs iskola, nincs óvoda; innen el kell költözni...” Ugye a polgármester és a képviselőtestület is logikusan gondolkodik: „Nincs elég gyermek, nem tudunk működtetni se óvodát, se iskolát...” Ördögi kör! Tehát mindenkinek logikus az álláspontja, csak közben tönkremegy a falu.

Na most ezért gondolkodunk mi azon, hogy egy speciális iskolát építsenek; ami azt jelentené gyakorlatilag, hogy jó értelemben vett speciálisat; olyant, amelyben új oktatási-nevelési módszerek honosodnának meg, eredményesebbek a hagyományos módszereknél. Ettől mi azt várnánk egyrészt, hogy a mi gyerekeinknek nem kellene naponta elutazni Mágocsra, a körzeti iskolába; másrészt meg azt várnánk, hogyha ez valóban jó iskola lenne (és csak jót érdemes csinálni!), akkor viszont a környező településekről is jönnének ide tanulni a gyerekek... És ha most összerakjuk a „jövőkép” mozaikjait, akkor ezekből ezt lehet kiolvasni: ha itt (Mocsoládon) van egy jó iskola, van egy munkahelye az itt élő embernek, és az önkormányzat igazán szán arra pénzeszegeket, hogy építési-letelepedési támogatást adjon, akkor azt gondolom, hogy a mai fiatalok számára ez a jövőtervezésünk igazándiból vonzó lehet.

Emellett még nagyon szeretnénk most egy kábeltévé-hálózatot is kiépíteni, ami szintén vonzó lenne a fiatalok számára. Terveink szerint az interaktív kábellel „oda-vissza” jellegű kommunikációs lehetőséget tudnánk teremteni a rendszeren belül. Ez úgy működne, hogy bármelyik lakásból (aki erre igényt tart) biztosítható lenne az internet hozzáférhetősége, és emellett még telefonálni is lehetne Alsómocsoládon belül. És természetesen ez (a belső telefon) ingyenes lenne. Ennek a rendszernek a kiépítése jelentős költségekkel jár, de próbálunk most pályázatot benyújtani az Ipari, Kereskedelmi és Vízügyi Minisztériumhoz. Amennyiben ezt elnyerjük, akkor ennek reális megvalósulási lehetőségei vannak.

(Hogyan fogadta a falu lakossága, hogy 1997 nyarán itt nagyon jelentős régészeti feltárások indultak?)

Abszolút pozitívan. A lakosságnak tetszett ez a dolog; és azt gondolom, örülnek annak, hogy a falu múltját így is kutatjuk. Az előrelépésünkhöz tudnunk kell, honnan is jövünk. Ezért fontos a múlt emlékeinek feltárása és megértése. – Úgy láttam, hogy az emberek segítőkészek voltak. Kissé váratlanul a falu belterületén is indult ásátás a gázvezeték-építési munkákhoz kapcsolódóan; és a helyi lakosság szívesen segített az ásásban, a földmunkában.

(Volt-e feltárás a Pusztatemplom-dűlőben?)

Egyelőre ott nem volt ásátás, csak a hely régészeti bejárása történt meg ez év (1997) nyarán.

(Hol tartanak most a gázvezeték-építés munkálataiban?)

A gázvezeték-beruházás az önkormányzat jelentős támogatásával jöhetett létre. Lakásonként 90 000 forintot kellett volna befizetni a lakosoknak, de

ebből az önkormányzat 80 000 forintot átvállalt; és ezt az összeget az önkormányzat fizette be. A 10 000 forintot is csak havi ezer forintos részlettel kellett a lakosoknak megfizetni. Most már van esély arra, hogy a falu házainak 87%-a gázzal, illetve gázcsonkkal ellátott lesz. Nagyon sokan már gázzal szeretnének fűteni 1997 telén.

A beruházás támogatására az önkormányzat hozott egy olyan határozatot, hogy 25 000 forintot ad azoknak, akik bevezetik a gázt ténylegesen. Ez egy kamatmentes kölcsön, amit 25 hónapon keresztül kell havi ezer forintos részletekben visszafizetni.

(Minden lakóház előtt megvan a csatlakozás lehetősége?)

Nem minden ház előtt, csak 87%-nál. Voltak sokan (heten), akik az utolsó pillanatban visszakérték ezt a 10 000 forintot is, mondván: nekik inkább nem kell a csonk sem. Tehát azoké nincs készen, meg azoknál sincs, akik eleve úgy gondolták, hogy a 10 000 forintot is sokallják.

A beruházáshoz tartozik az is, hogy a tavalyi évben (1996-ban) pályázat révén nyertünk egy iskolabuszt. Ez egy 17 személyes Renault típusú busz, ami 8 millió forintba került. Most ennek az állagmegóvása céljából építünk egy garázst. A Polgármesteri Hivatal melletti istállóépületet fogjuk átalakítani úgy, hogy felújítjuk a régi kaput, de azért megtartjuk annak eredeti formáját. Csak az épület belső terében alakítunk ki egy garázst.

Emellett még pályázatot nyújtunk be a Baranya Megyei Területfejlesztési Tanácshoz a kiegészítő támogatások közül egy útprogramra. Ennek az lenne a lényege, hogy a Rákóczi utcában néhány helyen aszfaltoznánk, ahol az szükséges és hiányzik; valamint a Petőfi utcát teljes hosszában egy vékony védőréteggel borítanánk le. Ez a program körülbelül 5–5,5 millió forintba kerülne. Ebből 4 millió forintot pályázatból szeretnénk biztosítani; így nekünk ténylegesen csak 20%-nyi összeget kellene befizetnünk erre a fontos beruházásra.

Egyelőre ezeket a feladatokat szeretnénk megoldani a közeljövőben.

Elmondta: Dicső László, 36 éves, a község polgármestere.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A Teleház szerepe a község életében

(Hogyan jött létre a Teleház, és hogyan működik?)

A Teleház gondolatát már 1991-ben megfogalmazta Dicső László polgármester, aki szorgalmazta, hogy Alsómocsoládon létesüljön Teleház. Ez a gondolat akkor még megvalósíthatatlannak tűnt. 1995-ben fordulat történt. Ekkor

a Nők Klubjának kirándulása során Csákberényben jártunk, és megnéztük az ott működő Teleházat. Ez az országban az egyetlen Teleház volt akkor. Láthattuk a falu életére gyakorolt pozitív hatásait. Úgy döntöttünk, hogy nálunk is létre kell jönnie ennek a rendszernek. Lehetőségünk erre 1996 őszén adódott, amikor a United Way a „Hálózat a demokráciáért” program keretében pályázatot írt ki teleházak létrehozására. Ekkor éltünk a lehetőséggel, és tavaly ősszel (1966-ban) beadtuk a pályázatot, amin 1 millió 850 ezer forintot nyertünk. Hét „nyertes” teleház volt még rajtunk kívül ebben az évben az országban.

A központi gépbeszerzések 1 millió 600 ezer forintot tesznek ki. Ez az összeg 4 számítógépre, 1 fénymásolóra, 1 nyomtatóra, 1 telefonra (üzenet-rögzítővel és faxszal) volt elegendő. Internetvonalat is nyertünk, amihez modemet kaptunk. A fennmaradó 250 ezer forintból irodabútort vásároltunk; a helyiséget pedig az önkormányzat biztosította. A valamikori Idősek Klubjából alakítottuk ki, két kis szoba egybekapcsolásával, boltíves megoldással ezt a termet, ahol most vagyunk, ahol most a Teleház működik.

(Milyen szolgáltatások vannak jelenleg?)

Június 5-én nyitottunk, de még mindig csak ott tartunk, hogy az igények felkeltése az elsődleges feladatunk; mert a falusi emberek nem igazán ismerik fel ennek a létjogosultságát, nem tudják még, hogy mire kell/lehet használni... Ami jól működik, az a fénymásolás. Vállalkozók és a faluból is többen bejönnek fénymásoltatni különböző iratokat. Valamint azért jönnek be az emberek, hogy hivatalos leveleket írássanak meg olyan helyekre, ahová kézzel írott levelet nem szeretnének küldeni. Ezeket én megszerkesztem, kinyomtatom, lefénymásolom, ha kell. Nagyon jól megy a névjegykártya-készítés. Van a számítógépen ilyen program. Az itt készült névjegykártya nagyon tetszik az embereknek, és vidékről is jönnek megrendelőik. Ez tehát már térségi szinten is működik. Volt már olyan, aki 200 darabot rendelt.

Nemcsak az a dolgom, hogy itt ülök és megvárom, hogy bejöjjenek az emberek és fénymásoltassanak, vagy valamilyen plakátot készíttessenek. Mert itt készítik az összes plakátot a különböző programokhoz. A Nyugdíjas Klub például most szervezett a Nyugdíjasok Világnapja alkalmából egy találkozót, amelyre én készítettem a meghívókat.

A Teleháznak az is feladata, hogy saját maga szervezzon programokat, például a civil szervezetek megbízásával. 1997. aug. 30-án a Baráti Körnek volt egy kirándulása; s ezt már a Teleház szervezte. Keszthelyen megtekintettük a Festetich-kastélyt, Hévízen volt egy fürdés, és még a Krishna-völgyben is jártunk.

Minden réteget szeretnénk segíteni. A munkanélküliek számára most tervezünk egy olyan személyiségfejlesztő tréninget, amelynek ez lesz a címe: „Kiút a válságból”... Segítségével az érintettek talán rájönnek majd arra, hogy merre orientálódjanak. S ezt is a Teleház szervezi.

Kapcsolatot tartunk minden olyan szervvel, intézménnyel, amely számunkra fontos információkat tud nyújtani. Kapcsolatban vagyunk például a pécsi Munkaügyi Központtal, a pécsi Képző Központtal. Jelenleg egy számítógépes tanfolyamot szervezünk az utóbbi közreműködésével úgy, hogy akár húsz számítógéppel segítenék a tanfolyam munkáját.

Hiszünk abban, hogy ezek az első próbálkozásaink is előmozdíthatják a munkaügyi gondok megoldását a faluban; és távlatosan a helyi művelődésnek is egyik serkentője lehet a Teleház a maga nyitottságával és sokoldalú programkínálatával.

(A tanulók használják-e már a számítógépeket?)

A gyerekek használták a gépeket a nyári szünetben. Most nem nagy az érdeklődés, mert megkezdődött az iskola. Ők inkább a játékokra használták, de én azt gondolom, hogy kezdetben ezzel be lehet érniük. Vagyis ha a játékok szintjén elkezdik elsajátítani a számítógépes ismereteket, egyáltalán a billentyűk használatát, az már nagyon jó. Az én kisfiam például még nem tud olvasni, de a billentyűzetet már használni tudja a játékokhoz.

Nemrég a Népjóléti Minisztérium is kiírt egy pályázatot, s ezen 2,5 millió forintot sikerült nyernünk. Témája a speciális feladatok ellátására irányul; és úgy gondoltuk, hogy ezt is összekapcsoljuk a Teleházzal meg a falugondnoki rendszert is. Most ebből a 2,5 millió forintból szeretnénk még bővíteni a Teleházat különböző technikai eszközökkel. Három számítógépet sikerült beszerezünk, és ezekhez már CD-rom, hangkártya, hangfal és joystick is tartozik.

(Erika, szeretsz-e Alsómocsoládon élni?)

Szeretek.

(Miért?)

Hát, amikor ideköltöztünk, akkor egy évig nem igazán vettem részt a közösségi dolgokban. Csak otthon voltam a gyerekekkel. Akkor még nem igazán szerettem itt lakni, és mindig volt bennem egy ilyen gondolat, hogy elköltözőm innen. Aztán amikor elkezdtem az újságírói tanfolyamot, majd Dicső Laci révén bekerültem a falu életébe, akkor nagyon megtetszett a dolog. Most már úgy érzem, hogy mindig ezt szerettem volna csinálni, amit most csinálok: emberekkel foglalkozni, különböző programokat szervezni nekik.

Én vagyok most a gyermekönkormányzatnak is a felnőtt segítője. Nagyon szeretek foglalkozni a gyerekekkel. Vezetéssel színdarabokat, jeleneteket, verseket tanultak anyák napjára. Tavaly nagyon szép falusi karácsonyt csináltunk. Igen jól sikerült. Úgy érzem, hogy azóta itt szükség van rám; és értelmét látom annak, hogy itt vagyok.

(Az újságírás sem maradt azért abba?)

Nem, nem. Még most is írogatok... Ez az újság (a Hírharang), ami itt tizenhat hónapig létezett, ez – sajnos – az érdektelenség miatt megszűnt. Pedig az embereknek szükségük lenne arra, hogy első kézből kapják meg a

leghitelesebb és legfontosabb információkat, és ne innen-onnan (a kocsmából?) halljanak „fél”-híreket, mendemondákat... Ezért szeretnénk ezt az újságot újra elindítani.

Elmondta: Nagy Lászlóné, 28 éves, a Teleház vezetője.
Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

A falu újságja: a Hírharang

(A „Hírharang” c. helyi újság terve kinek a fejében született meg? Hogyan indult meg az újság, és hogyan csináltátok?)

A „Hírharang” megjelentetése már régóta foglalkoztatott bennünket; elsősorban talán a Dicső Lacit, a jelenlegi polgármesterünket. Ő volt talán rajta leginkább, hogy minél előbb megjelenhessen ez az újság.

Ugye itt a faluban az emberek nem annyira tájékozottak még a falu életével kapcsolatban sem, mint ahogy az elvárható lenne. És így született meg a gondolata annak, hogy megjelentessük ezt az újságot.

Na most ugye kivel legyen megjelentetve? Hát a választék vagy hát az emberek ehhez adottak a Polgármesteri Hivatalon belül. Úgy gondolta a Laci, hogy megpróbálja a kollégáknak adni ezt a feladatot, mert így talán könnyebb összedolgozni. Meg azért mi járatosabbak vagyunk a falu ügyesbajos dolgaiban, meg hát mindenféle eseménnyel kapcsolatban is, mint mondjuk egy kívülálló.

Úgy kezdődött az egész, hogy ugye megszületett a döntés, hozzájárult az önkormányzati testület is ahhoz, hogy anyagilag támogatja az újságnak a létrehozását. Ezt követően elkezdtünk egy újságírói tanfolyamot Pécsen... Úgy döntöttünk, hogy négyen veszünk részt majd a helyi újság írásában. Négyen végezzük a hírek gyűjtését és megírását, mégpedig a kolleganőm, Márton Erzsike vagy Nyakas Erzsike, a Nagy Lászlóné (Erika), én és a Mühlbert Kornél. A főszerkesztő természetesen a polgármester úr, a Dicső Laci.

Aztán akkor megkezdtük tanulmányainkat az újságíró tanfolyamon. Szerencsénkre ezt éppen ebben az időben, 1995 májusában indította az Új Dunántúli Napló.

(Mennyire volt jó ez a tanfolyam?)

Nagyon hasznos volt, mert itt talán megtanulhattuk a lényegét ennek a munkának. Nagyon sok mindent elsajátítottunk az újságírással kapcsolatban. Most már tudjuk, hogy milyen híreket lehet és érdemes közölni; azt is, hogy a cikkeket milyen formában lehet megírni stb. Szóval nagyon jó volt, nagyon érdekes volt a tanfolyam. Én nagyon sajnálom, hogy a tanfolyam bizonyára

anyagi okok miatt hirtelen befejeződött. Ha több időnk lett volna, feltétlenül többet tanultunk volna.

Tehát elvégeztük ezt az újságíró-tanfolyamot, és akkor '95 őszén jelentettük meg az első számot. Az első alkalommal a faluban minden ház kapott újságot, sőt '95-ben az egész év végéig minden hónapban. És akkor '96-ban úgy hirdettük meg az újságot, hogy elő kellett fizetni rá. Valamennyi kis pénzt szerettünk volna beszedni; és azt is szerettük volna elérni, hogy a helyiek érezzék: nekik is áldozniuk kell(ene) erre a nem kevés kiadással járó újságunkra.

(Mennyibe került a megjelenetés?)

Nem volt olcsó mulatság. Kiszámoltuk: több mint 100 forint volt egy-egy szám egy példányának megjelenetési költsége; ha mindent fölszámolunk. Itt mi, természetesen a megkívánt technikával nem rendelkezünk. Amikor számítógépre felvittük a megírt cikkeket, akkor utána el kellett vigyünk egy tördelőhöz Sásdra. Ott a szöveget hasábokra szedték, ott kapta meg a szokásos újságformát. Így az újság több mint 100 forintba került, és mi ezért 25 forintot kértünk. Ugye ez minimális összeg.

(Hogyan fogadták a helybeliek?)

Úgy éreztük, hogy a falusiak jó szívvel fogadták. Akik előfizették, azok szerették; és keresték is, ha késett. Mert ugye az is előfordult, hogy késedellel tudtuk kiadni; ugyanis ezen kívül nekünk nagyon sok más munkánk is van. Az újságírást mi a hivatali elfoglaltságaink mellett csináltuk...

Aztán – sajnos – kevesen maradtunk. Négyünk közül inkább csak hárman írtuk az újságot. A Kornélnak egyéb elfoglaltsága miatt nagyon kevés ideje jutott rá. Igazán nagy munka nem is a cikkek megírása volt, hanem a szövegeknek a számítógépre való vitele. Átnézni a szöveget, hogy hibátlan legyen; hogy a tördelőnek már ne legyen annyi dolga vele; hogy ne kelljen újra és újra javítani. Igyekeztünk úgy csinálni, hogy ne legyen hiba a szövegben.

Szorgalmasan írogattunk a „Hírharang”-ot. Tizennégy szám jelent meg '96-ban; '95-ben két szám. 1995 őszén kezdtük el írni.

Megmondom őszintén, hogy rengeteg munka volt vele, de én személy szerint nagyon élveztem, nagyon szerettem. Sokat is írtam bele (G. Rózsa név-aláírással). Úgy érzem, hogy minden egyes számnak külön története volt. Mindig a falu életéről írtunk, az önkormányzati eseményekről, hírekről. Próbáltunk közölni különleges témájú és tartalmú szövegeket is; olyanokat, amelyekről jó, ha tudnak az emberek.

Bizonyos híreket olyan újságokból vettünk át, amelyeket ritkábban olvasnak.

Voltak, akik örömmel olvasták a „Hírharang”-ot, voltak olyanok, akik fenntartással és kritikával. A piszkálódó bírálat sokszor fájt. Bosszankodtunk és mérgelődtünk is miatta, mert sokan nem azt nézték, hogy ezzel mennyi

munka van; meg, hogy milyen erőfeszítések árán csináljuk meg... „Miért írtátok ezt bele? Miért nem ezt írtátok?” – kérdezték gyakran szemrehányóan.

Az első számban közzétettük azt is, hogy szívesen várunk a helyiektől is írásokat. Ha olyan dolgokról, eseményekről tudnak, ami érdekes lehet a helyiek számára, írják meg, és mi megjelentetjük. De hát nem igazán volt ilyen vállalkozó.

Én elkezdtem – te voltál az ötletadó – a visszaemlékezések (önéletrajzok) közlését. A Sztankovánszky Imre bácsi volt az első és az egyetlen, aki válaszolt nekem a levélre, és megírta az életét. Énnekem ez annyira nagyon tetszett! Sajnos, mások nem voltak hajlandók írni magukról. Volt több efféle kezdeményezésiünk, ami kudarcba fulladt, mert ezeket érdektelenség vette körül. De ezekről te többet tudnál beszélni, mint én.

(Hogyan vélekedtek a „Hírharang”-ról a szakmabéliek, az újságírók?)

Én személy szerint sok jót hallottam róla. Voltak olyan kollegák, akik oktattak bennünket, és telefonon számtalanszor megkerestek. Aztán volt itt egy összefoglaló Mocsoládon az újságíróknak tavaly nyáron; és mondhatom azt, hogy elég jó hírnévnek örvendett az újságunk az újságírók körében is. Tudták, hogy van; és számtalanszor értesítettek bennünket, hogy jó. És nemcsak itt, Baranyában, hanem másutt is, több helyen, ahol kézbe került, mindenhol elismeréssel szóltak róla.

(Tudom, hogy a közművelődési tevékenységek hatásfokát nagyon nehéz mérni, mégis megkérdezem: vannak-e ismereteitek arról, hogy ez az újság miként formálta a falu közvéleményét?)

Kicsit. Én azt hittem, hogy majd jobban fogja... Megmondom őszintén, én azt hittem, hogy ennek az újságnak sokkal nagyobb lesz a visszhangja. Érdekes, hogy formálta az emberek ízlését, gondolkodásmódját, de nem abban a rétegben elsősorban, ahol én azt vártam. Nagyon bíztam benne, hogy ez az újság a fiatalokban nagyobb érdeklődést kelt. Az újságot is szerettük volna arra felhasználni, hogy segítségével a fiatalság tevékenyebben vegyen részt a faluközösség életében. A lap hatását e tekintetben alig érzékelhettük.

(Részben kívülállóként, de úgy is mint a lap „önkéntes” munkatársa: bírálója és lektora, – örömmel olvastam a „Hírharang” minden számát. Jelentőségét az aktualitás biztosította, továbbá a cikkekben megjelenő friss és „fiatalos” szemléletmód. Értékét növeli, hogy ez a lap egy kicsit krónikája is a falu mai életének, jelenkori történetének. Ti is így látjátok?)

Igen. Ebben minden megtalálható, ami ebben az adott időszakban (1995-ben és 1996-ban) történt a faluban. Semmi nem maradt ki. Mindent próbáltunk hűen tükrözni és megörökíteni.

Én csak annyit tudok róla mondani, hogy – nem azért, mert én voltam az egyik részese – nagyon jó újság volt; és ebből mindent megtudhattak azok, akiket ez érdekelt.

(Éppen ezért folytatni kellene ezt az újságot!)

Igen. Ha minden igaz, akkor újra lesz újságunk! A Teleház keretein belül készülné, és itt jelenne meg a faluban. Nagyon örülnénk az újraindulásnak; és ha módom-lehetőségem lesz rá, talán a G. Rózsa cikkei is megjelennek benne...

Elmondta: Ginzer Jánosné, 37 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Hogyan lehetne a község még vonzóbb turisztikai célpont?

(Mennyire lehet sikeresnek mondani az idei üdültetési-nyaraltatási akciókat? Hogyan „működik” a vendégházatok?)

Az idei évben nagyon jól. Tavaly még csak ilyen szárnycsapkodások voltak; nem igazán indult be a vendégjárás.

Három évvel ezelőtt beléptünk a Kelet-Mecseki Turisztikai Egyesületbe, amelynek a központja Szászváron van. Ott dolgozik egy térségmenedzser, turisztikai menedzser, aki segít nekünk abban, hogy a vendégek hozzánk is eljuthassanak. Ehhez az egyesülethez egyébként hét település tartozik: Magyaregregy, Kárász, Vékény, Szászvár, Köblény, Szalatnak és Alsómocsolád.

A turisztikai menedzsernek az a feladata, hogy a vendégeket hozzá-íranyítsa ezekbe a községekbe. Ezért kapja a bérét. Ebben az évben igazán megszolgált.

Tehát egyre inkább érdeklődnek a község után, és szívesen jönnek. Most már olyan helyzet is volt, hogy nem tudtuk fogadni a vendégeket, mert nem volt elég szabad szoba. Aztán az is előfordult, hogy bejelentkeztek, de nem jöttek. Összességében azt mondhatom, hogy az idei évünk (nyarunk) sikeres volt. Még van egy-két dolog, amit szépíteni kell, másképp kell csinálni; de hát most tanuljuk a vendégvárást és – kiszolgálást mint új „szakmát”. Örül-nék neki, ha többen is részt vennének benne, mert akkor több vendéget tudna fogadni a falu.

(Álmodozunk egy kicsikét! Hogyan lendítené fel ezt a jól induló idegen-forgalmat az, ha a faluban nyáron több látványosság vagy valamilyen érdekes rendezvénysorozat lenne? Erről van-e a faluban valamilyen elképzelés?)

Biztosan meglendítené az idegenforgalmat az, ha érdekes programokat tudnánk szervezni. Azt hiszem, ennek nem lesz most már akadálya. Itt van ez a jól működő kis Teleház. Segítségével sok olyan jó programot lehet majd szervezni, ami a turistákat is érdekli. Gondolunk itt különböző kulturális rendezvényekre, összejövetelekre, konferenciákra stb. Rövid időn belül ezeket

itt meg lehet szervezni. A vidék szép, most már szálláshely is van... Talán vendégcsalogató és -marasztaló eseményeket is ki tudunk találni!

(Reméljük! Fantázia, sok-sok invenció kell hozzá meg intézkedés, ügy-buzgalom! Akkor sikerülni fog.)

Igen. Arról is álmodozom, hogy ez a gyönyörű halastó valahogy másképpen fog „működni”... Mert amikor bejönnek a vendégek ide a faluba, az a legelső kérdés – érdekes módon –, hogy a halastavak... Lehet itt horgászni? Lehet itt csónakázni?... Sajnos, erről le kell beszélünk őket, mert se horgászni, se csónakázni nem lehet. A másik kérdés a Kastély... Be lehet-e menni? Meg lehet-e nézni? Ugye ott a gyönyörű park. Tudják azt is, hogy ott van a gyönyörű szoborpark... Néha-néha, ha mód van rá, bekéretőzünk, megnézzük. De hát ez lényegében nincs nyitva a turisták számára.

(Ki tudná kézbe venni ezeknek az ügyeknek az intézését? Nem úgy van, hogy mindenki másra vár?)

Lehet, hogy így van. De az az igazság, hogy a halastónál nagyon sok tulajdonos van, és nehéz megegyezni. Sok az idős ember. Ők már kötik az ebet a karóhoz, hogy ők már nem akarnak változtatni rajta. Eladni nem akarják, más formában nem akarják üzemeltetni. Próbálkozott ezzel az önkormányzat is; úgy, hogy horgásztóként működjön a halastó. Ez nagyon jó ötlet volt, mégsem lelkesedtek érte a tulajdonosok. Biztosan azért, mert kisebb hasznot hozna így a tó. Egy ideig, amíg rá kellene költeni a pénzt, addig kevés haszon lenne rajta. Jelenleg nem csinálnak vele semmit. Kiadják bérbe, így nincs gond vele; mert aki bérli, az mindent megcsinál. És év végén vagy amikor halásznak, akkor csak bekasszírozzák a pénzt. Ezen kívül semmi gondjuk nincs vele. Ha ez egy horgásztó lenne, akkor másképp alakulnának a dolgok. Talán ettől is félnek. Vagy talán az újtól? Nem tudom.

Elmondta: Ginzer Jánosné, 37 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Néhány vonás két fiatal portréjához

(Meséld el egy napod történetét!)

Reggel korán kelek. Olyan fél hat körül ébresztenek mindig. Vagy anyu vagy apu. Gyorsan felöltözök, megmosakodok. És akkor hat órákor indul innen letről az alsómocsoládi helyi járat. Kis busz, ami kivisz minket minden reggel az Állomásra. Dombóvárra beérek olyan fél hét körül. Onnan indul a következő helyi járat, amivel fölmegek az iskoláig. Esetleg elmegyek reggel a boltba, hogyha valamire még szükségem van..., mert ugye nyolckor

kezdődik a tanítás. Addig még van általában egy másfél órámm. A dolgaimat még át lehet ismételni, amit még meg szeretnék tanulni, vagy esetleg átnézni csak úgy óra előtt. És akkor nyolctól folyik a tanításunk délutánig. Általában olyan fél kettő körül végzünk, és hát a vonat olyan közel három óra felé indul, amivel most haza szoktam jönni. De hát ha vannak fakultációink ugye, négy héten kétszer van nekem például, akkor későbbi vonattal kell hazajönnöm. Az egy órával később indul. És hát hazaérek... olyan délután... (ez) attól függ ugye, hogy fakultációm van vagy nincs. Ha nincs, akkor három óra, fél három körül; ha van, akkor olyan negyed öt körül érek haza. Akkor is a kis busszal jövünk be; kijön minden vonatra délután. Hazaérek, megébédek...

(Hány órákor van az ebéd?)

Mihelyst hazaérek. Attól függ mondjuk..., mert anyu, ugye négyig dolgozik, és valamikor hazaér (nevetve), akkor kezd el főzni.

(Ez akkor már majdnem vacsora?)

Igen, már majdnem vacsora. Ha ez elkészül, akkor eszek, és utána neki is állok rögtön tanulni. Úgy általában nyolcig szoktam; tovább nem, mert akkor már elég fáradt vagyok szellemileg is; és akkor már nem lehet tanulni úgysem. És attól függ, hogy van-e valami film, de hogyha van is, azt se nézem meg olyan sokáig, éjszakába nyúlóan... (nevetve)..., mert akkor másnap nem tudok fölkelni.

(Melyik iskolába jársz Dombóváron?)

Ez az Illyés Gyula Gimnázium.

(Korábban mi volt a neve?)

Gögös Ignác Gimnázium. De hát akkor még szakközépiskola is volt, egészségügyi tagozattal; de ez már megszűnt. Most már csak gimnázium.

(Mit tud nyújtani a város a diákjainak az iskolán kívül?)

A Művelődési Házban tudom, hogy vannak különböző tanfolyamok, nyelvi tanfolyamok is; lehet táncolni is járni, vannak tánccsoportok. De hát az iskolában is vannak különböző szakkörök, fakultációk. Szerintem lehetőség van szinte mindenre, a sokoldalú művelődésre.

(Továbbtanulási terveid?)

Konkrét... (nevetve) továbbtanulási tervem még nincsen egyelőre. Még várok egy picit. Böngézek a dolgokat, hogy mi érné meg, mi az, ami keresett szakma. És hát mi az, ami a képességeimből telik?

(Voltál-e már valaha veszélyhelyzetben?)

Gyerekkoromban... nem igazán emlékszem vissza, hogy volt-e ilyen veszélyhelyzet. Legalább is, ha volt, nekem nem mondták. Talán tavaly novemberben, amikor édesapámmal fölborultunk motorral, akkor... Ez az egy, ami re én emlékszem. Ami konkrét dolog volt.

(És ez megrázott téged is...)

Hát viszonylag. Akkor talán utólag nem volt semmilyen következménye, így rám nézve, sem testileg, sem lelkileg, de az akkor (mégis) egy sokk volt...

(Hogyan történt ez?)

Hát én akkor voltam Pécsen próbanyelvvizsgán, és jöttünk haza busszal, és apu benn várt. Viszonylag jó idő volt, és akkor motorral jött be értem Dombóvárra. De hát csúszott a busz, és így elég sokat késtünk, másfél, két órát. És már besötétedett, mire mi odaértünk Dombóvárra. Ha apu tudta volna, hogy így késünk, akkor autóval jön. De hát nem tudta, motorral jött el. És hát elindultunk arra kifelé, a laktanya felé, a hosszabbik úton. És ott a laktanyánál ment elöttünk egy autó, és azt akarta apu megelőzni. S ahogy előzte, szembe pedig jött egy szekér, ami nem volt kivilágítva, és nekimentünk.

(Te is a motoron ültél?)

Igen. Én hátul.

(Tehát édesapád fogta fel az ütést?)

Igen. Én szerencsésebben megúsztam, mint ő. Végül is törés nem volt egyikünknek se komolyabb... De apunak a lábán azért látszik (a sérülés); nagyon sántít még azóta is. Mert ugye neki már volt egyszer egy balesete korábban, és hát nem maradt nyomtalan az se.

Elmondta: Ginzer Henrietta, 16 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Zsófi, ki a legjobb pajtásod? Miért kedveled?)

Hát énnekem a legjobb pajtásom a Szigeti Brigitta. Őt nagyon kedvelem, mert nagyon rendes lány. Osztálytársam, és nagyon szeretek vele játszani. Hát meg sokat vagyunk együtt.

(A mágocsi iskolába jársz, ugye?)

Igen.

(Szeretsz oda járni?)

Igen.

(Melyik tantárgyat szereted a legjobban?)

A történelmet és a testnevelést.

(Van-e már terved a továbbtanulásoddal kapcsolatban?)

Német nyelvet szeretnék tanulni, és óvónő szeretnék lenni. Azért éppen óvónő, mert szeretem a gyerekeket; szeretek velük játszani. Van egy húgom is; vele is szeretek foglalkozni.

(Voltál-e már veszélyhelyzetben?)

Igen. Mikor egyszer valami hibát követtem el, vagy rossz jegyet hoztam az iskolából. Akkor féltem, hogy kikapok otthon. Akkor (mégis) megmondtam anyunak az igazat. Nem akartam hazudni. Hát akkor mondta, hogy: „Nem

baj, kislányom! De azért máskor jobban odafigyelj!” Meg hogy: „Még egyszer ne forduljon ez elő!”

(Miért volt ez veszélyes helyzet? Féltél, hogy kikapsz?)

Féltem. Ezért gondoltam veszélyesnek.

(Szereted-e a vidámságot?)

Igen.

(Szeretsz együtt lenni a pajtásaiddal meg a felnőttekkel is?)

Igen. El szoktam járni misére... Akkor ha verset kell mondani valami nyugdíjasnapon vagy karácsonyi ünnepeken vagy anyák napján, akkor mindig vállalom. Szívesen játszom a pajtásaimmal.

(Szoktál-e viccet mesélni?)

Szoktam.

(Mondjál egy jó viccet!)

Hát ugye a rabló nyuszika elmegy a hóemberhez, és azt mondja neki, hogy: „Ide a répát, mert hozom a hősugárzót!”

(Miért szeretsz Mocsoládon lakni?)

Hát itt nagyon sok a rendezvény. Akkor karácsonyi műsorokat szerveznek, kirándulásokat. Akkor ez egy nagyon tiszta falu; rendezett. Szeretek itt élni, mert nagyon sok a kedves ember. És én is mindenkit nagyon kedvelek.

(Melyik a kedvenc állatod?)

Nekem a kutya meg a delfin. A delfineket nagyon szeretem, (mert) azok értelmes állatok, a kutyák is. Hamar idomíthatók. Szeretek őket, mert lehet velük barátkozni. Még nagyon szeretem a bálnát. Az is egy nagyon szép állat.

Elmondta: Horváth Zsófia, 11 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Ketten a középnemzedék² képviselőjében

(Erzsike, meséld el életrajzodat; és beszélj arról is, hol dolgozol, mi a munkád!)

1962-ben születtem. Az általános iskolát 4. osztályáig Alsómocsoládon, az 5. és 6. osztályt Mágocson végeztem. És mivel nem nagyon tetszett az ingázás, így a 7.-től Szekszárdon tanultam. A 8. osztály elvégzése után Gyönkre jelentkeztem a német tagozatos gimnáziumba. Oda felvettek. Négy évet ott töltöttem. S mivel egy nagy családnak 6. gyermeke voltam, ezért úgy döntöttem: a gimnázium után nem tanulok tovább, hanem megpróbálok egy kis pénzt keresni. A Bikali Állami Gazdaság akkor épülő Halfeldolgozó

Üzemében helyezkedtem el 1980. szeptember 1-jén. Azóta ebben az üzemben dolgozom; habár több tulajdonosunk volt, több névváltozás (is) történt az üzemben. 86-ban (:1986) ezt a halfeldolgozót átalakították, és megvásárolta a Baranya Megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat.

(Mit jelentett az átalakítás?)

A géppark az jó volt azokhoz a termékekhez, amiket akkoriban gyártottunk. Tulajdonképpen új gazdánk lett; ez volt az egyik dolog, a másik pedig az, hogy egy szakmunkásmagot alakított ki a vállalat vezetősége. Úgyhogy Pécsváradra jártunk két évig; itt szakmunkásvizsgát tettünk. Két évfolyam volt tulajdonképpen (ebben a képzési formában). 87-ben (:1987) tettem szakmunkásvizsgát, és akkor férjhez is mentem. És mindjárt egy év múlva született egy fiam, majd később a másik is. Így hat évig gyesen voltam otthon.

Hát még azt elmondanám, hogy először finomfűszer-bemérőként dolgoztam, még a halfeldolgozó idejében, majd a Húsiparinál csoportvezetőként. És a gyes után visszamentem a szárazáru-csomagolóba. Jelenleg is ott dolgozom mint mérleges.

(Milyen volt a finomfűszer-bemérő munka?)

Az nagyon jó (volt). Nekem nagyon tetszett. De mivel csoportvezetőnek megválasztottak, így a fűszeresből ki kellett jönnöm az emberek közé. Végül tetszett. Megpróbáltam mindig a helyzetnek megfelelően helytállni. Azt hiszem ezt bizonyítja az, hogy most már tizenhét éve itt dolgozom.

(Jelenleg mi a munkaköröd?)

Mondom, a szárazáru-csomagolóban vagyok mérleges. Mivel az izo minőségbiztosítási rendszerbe beléptünk, itt vagyok gyártásellenőr.

(A gyermekevelés gondjairól mi a véleményed?)

Azt hiszem, hogy a mai világban főleg az iskolás korú gyerekekkel elég sok gond van. És nagyon sok a kiadás, úgy gondolom. Hát ebben nekünk nagy szerencsénk van, mert az önkormányzat nagyon sokat segít abban, hogy megvásárolja a füzetcsomagot, a tankönyveket; valamint a (busz)bérletet ingyen kapjuk. Úgy hogy ez nagyon nagy segítség. De mindemellett nagyon sok kiadás van még. Ha az ember szeretné, hogy (a gyermeke) minden fontos foglalkozáson részt vegyen, színházba menjen, úszni menjen, (akkor) ez még mind plusszki költséggel jár. Hát igyekszünk...

(Mennyibe kerül itt egy hónapban a gyermekek iskoláztatási költsége?)

Hát ezt így nem lehet megmondani... Nagyon sok szeptemberben, mert akkor vannak ezek az induló dolgok. Például nekem van egy óvodás és egy iskolás fiam. Az óvodások is jártak úszni már. Az most egy fél évre 2000 forint, az iskolásoknak 2500 forint. Mivel mindkét gyerek jár színházba, az megint 5-500 forint. Plusz még a buszki költség, amit ezen felül biztosítani kell.

(Nincsenek nevelési problémáitok? Vagy itt-ott azért van nézeteltérés a családban a gyermek „ügyei” körül?)

Nekem hál' istennek, nincsen. Én jól megvagyok a gyerekeimmel (nevet-

ve). Foglalkozom velük sokat, ahogy az időm engedi. Mondjuk ebben egy kicsit (az) a nehéz, hogy három műszakba járok dolgozni; valamint (az, hogy) hétvégeken ilyenkor, nyáron – általában – be kell menni dolgozni. Kevés időm (marad a gyerekekre), de hát beosztom.

(Miben tudsz segíteni a gyerekeidnek?)

Hát egyrészt az iskolással leülök gyakorolni, olvasni, matematikát... (megoldani?);... a kicsivel játszunk, (neki) mesét olvasok.

(Béla hogyan tud ebben segíteni neked?)

Hát a Béla is kénytelen besegíteni (nevetve); mert mikor én délutános vagyok, akkor őneki kell a gyerekekkel foglalkozni: minden teendőt, a házi feladatot ellenőrizni... Az esti fürdetés meg egyéb ilyen dolgok is az övé, amikor nem vagyok itthon.

(Szeretsz-e Mocsoládon élni, lakni?)

Igen. Szeretek; először is talán azért, mert itt születtem, és itt élek most már 35 éve. Valamint azért is, mert ez egy nagyon csendes, szép külsejű kis falu. És hát alapjában véve az emberek is jól viszonyulnak egymáshoz.

Elmondta: Kohl Béláné, 35 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

(Anti, kérlek, mesélj az életedről! – Ugye te is mocsoládi születésű vagy?)

Annyit módosítok mindjárt, hogy nem Alsómocsoládon születtem, hanem az akkori, még létező dombóvári szülőotthonban. De hát (nevetve) itt laktam.

(Ezért mocsoládinak számítasz...)

Természetesen. Tehát 1955-ben születtem. 1961-től jártam általános iskolában, az akkor még gyönyörű Kastélyban. Négy évet jártam oda. És mi voltunk az első 5. osztály, amelyik elkerült Mágocsra 1965-ben. Maradt az alsó tagozat Alsómocsoládon, egytől négyig (:I–IV. osztály), és ötödiktől mentünk Mágocsra. Mi voltunk az első fecskék... (nevetve)...

(Hogyan tetszett ez akkor nektek?)

Mit mondjak? (nevetve) Rosszul esett nagyon! Gyerekként is... ugye korábban kellett kelni egyrészt, meg utazni kellett. Akkor is ilyen hét óra tájban ment a busz; az egy ilyen hagyományos járat volt. Mondjuk egy órával korábban kellett kelni,... és ez egy tíz éves gyerekeknek nem mindegy.

Lezajlott az a négy év is. Utána én jelentkeztem Pécsre a Széchenyi István Gimnáziumba, ahova szerencsére föl is vettek. És abban az időben a nővérem (ott) pontosan negyedikes volt. Tehát egyrészt volt családi kötődés is, másrészt abban az időben, abban az osztályban több mocsoládi is megtalálható volt akkor. Ez egy olyan hagyomány volt akkoriban. Ott volt a nővérem, a Csizmadia Sanyi; ők voltak negyedikesek... Harmadikban a Mühlbert Jóska is oda járt. A Horváth Attila is mocsoládi volt. Aztán alattam a

Tombi Jani. Az már elkerült Mágocsra azóta... Sőt a Koller Viktor is oda járt, csak az még előttem. Meg a Kohl Jani is, a sógorom, a kozári sógorom, az is. Többen voltunk, akik innen oda jártunk. Így alakult. Nem tudom, hogy miért. De jó hagyomány volt!

Hatvankilencről hetvenháromig jártam oda. Hetvenháromban érettségiztem, és akkor... (mivel) egy ilyen gépjárműtechnikus szakra jártam... a szak-középiskolába, de akkor még így hívták, hogy gimnázium, ennek folyományaként Győrbe jelentkeztem az autógépész szakra. Ahova sajnos nem vettek föl első évben. És akkor hát itt a környéken próbáltam elhelyezkedni, és akkoriban a gépállomásra sikerült ez. Ahol hát betanított munkás voltam (nevetve)... Ilyen levegős alkatrészeket kellett szétszednem, szerelnem. Azt utána megtisztították, elmosták, amit kellett, felújítottak rajta, és utána újból összeszerelték. Ezek tehergépkocsik fékalkatrészei voltak. Ezt egy évig csináltam, és 74-ben újra jelentkeztem a főiskolára, de annyi módosítással, hogy immáron nem autógépész, hanem vasútépész szakra.

(Miért módosult itt a terved?)

A családban nagy volt (nevetve) a vasúti kötődés, mert az édesapám az a vasúton dolgozott sokáig. És én bizony (nevetve) a nyarat nagyon sokszor ott töltöttem az Állomáson. Akkoriban még megvolt az a nagy raktár, és akkor sok cég, a Téglagyár, a Bikali Állami Gazdaság, a mágocsi ktsz, az Erdőgazdaság ez mind hordta ide az árut. Nagy forgalom volt...

Na, hol is tartunk? 1974-ben szeptember tizedike tájban győri lakos lettem; átmeneti jelleggel... Akkoriban Közlekedési és Távközlési Főiskolának hívták, most Széchenyi István Főiskola a neve. Ott az a három év, nem kell mondanom, kemény munkával telt el, és laza élettel... (nevetve)... A középiskolai kollégium eléggé szigorú házirendje után ez egész más volt. Kissé döcögősen (nevetve), de azért 77-ben leállamvizsgáztam. Mondjuk nem az államvizsga volt döcögős, hanem menet közben (a munka). De gondolom, ez (nevetve) minden főiskolánál előfordult.

77-ben akkor ott állt előttem, hogy hogyan, hova?... A legközelebbi nagyobb vasúti csomópont, az Dombóvár volt. Ott a pályázatomat nem fogadták el, mert nem volt olyan üres állás, amiben foglalkoztatni tudtak volna. A nővérem akkor már Pécsen tanított; így talán könnyebben lehetett volna ott kezdeni, de végül is jobban szerettem volna Dombóvárra jönni. Aztán valami szerencsés véletlen folytán úgy alakult (a helyzet), hogy idő közben még, egy fél év alatt annyi változás állt be (nevetve), hogy mégis csak idekerültem Dombóvárra.

1977. augusztus 16-án megkezdtem a munkát a dombóvári Vontatási Főnökségen. Azóta ott vagyok.

(Korábban neked fontos szereped volt a falu sportéletében...)

Valóban. Érettségi után... megválasztottak sportköri elnöknek. Ez 1973-ban volt. Igen fiatal voltam akkor, 18 éves. És mondjuk másfél évig én be

is töltöttem ezt a tisztséget. Akkoriban a fő sportág a labdarúgás volt; ahogy most is van. Ami elég jól működött akkor, az a labadarúgó szakosztály volt. Akadt néhány pinpongosunk is, de ez csak egymás közötti sporttevékenység volt. Versenyekre nem jártunk. Na volt még a sakk, mert az mindenhol űzhető. Ez a három sportág létezett akkoriban Mocsoládon. Összesen talán harmincan voltak tagjai ennek a sportkörnek.

Nagy gondunk volt azzal, hogy a vidéki szerepléseket és főleg az elutazásokat nehezen tudtuk megoldani. S ebből adódóan aztán volt olyan is például, hogy Kárászra biciklivel mentünk focimeccsre. Mondjuk, az eredményen meg is látszott (nevetve). Már akkor el voltunk fáradva, mire odaértünk. Volt olyan, hogy ketten mentek egy biciklivel! Hát ki is kaptunk, természetesen. Vidékre mindig kevesen jöttek el, itthon meg két csapat is kitelt volna.

A másfél év alatt értünk el egy-két jó eredményt, kiugró eredményt is, de amúgy az átlagteltjesítmény az gyenge volt. A régi és jó hírű csapatokhoz képest bizony mi nagyon gyengén „muzsikáltunk”...

(Anti, te milyennek ítéled meg a mocsoládi embert, a helyiek mentalitását? Persze ideszámítva magunkat is.)

Szerintem büszkék lehetünk arra, hogy ez a kis falu – a 60-as évekhez képest tényleg kis falu – mennyi magas szinten dolgozó, művelt embert tudott adni a nemzetnek, a hazának. Együttal – sajnos – a falu így gyengítette önmagát, mert igen nagy mértékű volt akkor innen az elköltözés. Érdemes lenne egy kimutatást csinálni, hogy a 60-as évektől kezdve ki és hogyan került el a faluból, és milyen életpályát tudott befutni. Tanulságos lenne nagyon szerintem.

(Mit gondolsz, mi adhatott nekünk erőt ahhoz, hogy valahogy elinduljunk a művelődés örömteli, ám sokszor kíneserves útján; ahhoz, hogy egyre többet tudjunk magunkból kicsiholni?)

Szerintem ebben nagy szerepet játszott az, hogy láttuk, milyen sokat dolgoztak értünk a szüleink. Ez egyik fő motívuma volt az akkori elhatározásainknak. Ha küszködve is, de – hála Istennek – a nővérem is meg én is felsőfokú iskolát tudtunk végezni; amellet, hogy – magyarán – szegényen éltünk. Még talán az akkori körülményekhez viszonyítva is szegényen éltünk.

(Azért is mentünk tanulni a messzi városokba, hogy ebből a szegénységből kiemelkedhessünk... „Éhe a kenyérnek, éhe a szónak, éhe a szépnek hajtott” bennünket...)

Pontosan. És biztosan azért volt bennünk az akaraterő is magasabb szintű, mint esetleg azokban, akik jobb körülmények közül jöttek. Nekünk más esélyünk nem adódott a boldogulásra, csak a tanulás. Azért is törekedtünk, mert tudtuk, hogy ha szüleink ránk áldozzák azt a sok munkát, illetve hát a pénzt, akkor nem szabad soha megrendítenünk őket abban a hitükben, hogy képesek leszünk diplomát szerezni.

Mindezek – sok más tényező mellett – nagy szerepet játszottak a mi akkori törekvéseinkben.

Elmondta: Bódog Antal, 42 éves.

Alsómocsolád, 1997. szept. 27.

Alsómocsolád Anteusza

Alsómocsoládon évszázadokon át tisztelet és megbecsülés övezte a Sztankovánszky család nevét. 1945 után, a jól ismert történelmi események következményeként, az új „rend” megfosztotta ezt a családot is szinte minden vagyonától. A hirtelen nincstelenné vált és emberségükben mélyen megalázott, megbántott fiatalemberek: Imre és Pál azonban példás szorgalommal, kitartó munkával a nehéz években is új egzisztenciát tudtak teremteni maguknak. Történelmi fordulatról legfeljebb csak álmodoztak. S amire gondolni sem igen mertek, 1992-ben mégis bekövetkezett: Imre a kárpótlás során visszaszerezte a család birtokainak egy részét; és 40 év múltán (!) – csodával határos módon – volt ereje, bátorsága ahhoz, hogy újjászervezze a gazdálkodást a szüleitől örökölt, ősi földbirtokán...

A Sors, a történelem (?) több alkalommal keményen a földhöz verte őt. Ebből azonban erőt tudott meríteni; mindig talpra tudott állni, akárcsak a mitológiában szereplő libyai király, akit ellenfelei soha nem tudtak legyőzni, mert ha ellankadt, csak a Földanyával kellett érintkeznie, és ettől megújult az ereje.

Ezért is mondhatjuk, hogy Sztankovánszky Imre a szó valóságos és metaforikus értelmében egyaránt a mocsoládi föld Anteusza.³

(Imre bátyám, légy szíves, beszélj családodok történetéről; meséld el nekünk életrajzodat! Foglald össze eddigi életutad néhány olyan tanulságát, amin a jövő nemzedékeinek érdemes lesz elgondolkodni!)

1929-ben születtem Budapesten, és gyermekkoromat 45-ig Alsómocsoládon töltöttem. Itt jártam iskolába; majd Bonyhádön a gimnázium következett. 1945 után, édesapám halála után, akkor a nyakamba szakadt az egész gazdálkodás, de még a földreform ügye is.

Mocsoládon hagytak először 200 holdat, és anyámnak a drávaszabolcsi birtokából 100 holdat. Akkor egy év múlva már (összesen) csak 100 volt, illetve 200 volt először, mert a drávaszabolcsit elvették. Az utána való évben

még Mocsoládon is elvettek 100 holdat, úgyhogy összesen 100 hold maradt. És akkor ki kellett mennem a Kastélyból, és akkor költöztem ki a Pusztára, az ispánlakásba. Egészen addig voltunk ott, amíg a Sertéstenyésztő Nemzeti Vállalatnak át nem adtam az egész gazdaságot, mert hát nem akartam akasztófára kerülni... Mert ennek ez lett volna a vége úgyis...

És akkor költöztem be a falu utolsó házába, a Temető közelében egy kitelepített német család házába. Mert aki az én tulajdonomban levő házban lakott – ahol inas- meg sofőrlakás volt; és azt nem vették el, mert nem volt mezőgazdasági ingatlan –, a bentlakó nem volt hajlandó kimenni, hosszas rábeszélés után se.

Akkor ugye 49–50-ben Komlóra jártam fuvarozni, mert ott akkor nagy építkezések voltak. Egészen addig csinálhattam ezt, amíg a beszolgáltatás elmulasztása miatt ugye meg nem ismertették velem az „Ismerd meg hazánk börtöneit!” mozgalmat. Ott eltöltöttem hat hónapot, és akkor 51 tavaszán jöttem haza, és akkor otthon lehettem három hónapig. Akkor elvittek munkaszolgálatos, lapátos katonának két és fél évre. Ugyhogy végül is 53 őszén jöttem haza véglegesen, de akkor már se a ház, se a maradék föld nem volt meg; és távollétem idején, 52-ben édesanyám is meghalt. És hát azt nagyon fájjalom, hogy nem a saját házában halhatott meg, hanem albérletben, mert semmi nem maradt meg a régi otthonunkból...

A feleségem már korábban visszaköltözött Magyaregregyre a szüleihez, és akkor 1950-ben megszületett a nagyobbik lányom, Klári, aki jelenleg gyógyszerész. Természetesen én is odamentem Egregyre a leszerelésem után, és hát nagy nehezen tudtam Komlón elhelyezkedni; mert ugye a feleségem a bányába nem akart elengedni. A mélyfúrókhoz akartunk menni, mert ott sok ismerős volt Egregyről. Ha nem lett volna a Hetesi Jancsi, aki akkor ott személyzeti vezető volt – ő is mocsoládi származású (a Káplárvő volt ő; Mocsoládról ismertem) – akkor föl se vettek volna a mélyfúrókhoz. Na akkor ott voltam másfél évig, de olyan nagyon nem tetszett, mert nagyon kevés fizetés volt. A feleségem az Erőmű laboratóriumában dolgozott, és ő ott többet keresett, mint én a mélyfúróknál. Na ez bökte az én csőrömet, és elmentem az ő tudta nélkül a bányába. És hát Bétán (:Béta-aknán) kezdtem 55-ben, és ki is húztam egész 84-ig ezt az egynehány évet... (halkan és elérzékenyülve mondja!)...

84-ben mentem a bányából nyugdíjba.

Na, hát időközben akkor ugye két lakást is kaptunk. Először kaptunk egy három szobás, hagyományos tüzelésűt; és akkor, amikor a gyerekek elmentek (hazulról), akkor kértünk minőségi cserét. Akkor kaptunk fönt Szilvásban egy másfél szobás, összkomfortos lakást 82-ben. Jelenleg is abban lakunk.

Éltük a nyugdíjasoknak a nyugodt életét egészen hat évig, egészen addig, amíg nem jött ez a nagy történelmi fordulat 89 táján.

Van egy kis szőlőnk Mohácson. Ott voltunk gyakorlatilag egész nyáron...

(Ezt ti magatok építtétek?)

Igen. Mindent (nevetve)! Tudod, úgy, mint a fecskék... Lassan-lassan csináltunk rajta mindent; ahogy volt rá pénzünk. Mire nyugdíjba mentem, addigra elkészült.

Na, akkor 89 után következett a kárpótlás. Akkor fölborult minden, mert ugye 1992-ben a kárpótlás során szerzett földeken el kellett kezdeni a gazdálkodást, hogyha igénybe vettem ezt az utalványos támogatást.

Jelenleg 70 egynehány hektáron gazdálkodom Alsómocsoládon, plusz az erdők, amik szanaszéjjel vannak, mert itt egy kis darab, ott egy kis darab; hát amit kijelöltek kárpótlásra.

(Hogy volt erőd, bátorságod újrakezdeni a gazdálkodást ennyi év után? Valami elképesztően nagy akaraterő kellett ahhoz biztosan, hogy a semmiből indulva újra meg tudod művelni ezt a nagy földterületet!)

Hát tudod, ennek három oka volt. Az egyik oka az volt, hogy ugye unokák hát lagalább ne legyenek munkanélküliek; mert ebből a mezőgazdaságból meggazdagodni ugyan nem lehet, de éhen halni sem fognak. Mert hát a paraszt ember marad legutoljára az éhezésben; hát ez már régi dolog...

A másik oka az volt, hogy a veszett fejsze nyelét megfogjam. Mert végül is amit elvettek, hát mindent nem, de amit lehetett megmenteni, azt megmenettem és visszaszereztem. Egyébként ilyen olcsón és jutányosan földhöz jutni Magyarországon még az életben nem lehetett, mint most evvel a kárpótlással, ha megegyezés volt a faluban. És hát nálunk nagyon jó megegyezés volt.

Igaz, elég rossz minőségű földet juttattak, de azt tudtam megvenni végül is, amit a gazdaság kijelölt meg a téasz.

És a harmadik oka pedig az, hogy ezeknek a szemeteknek meg akartam mutatni, hogy másképp is tudtam volna csinálni, mint a bányában dolgozni 30 évig! Gondolom, ennél többre lettem volna képes.

(Mit termelsz jelenleg?)

Jelenleg csak gabonatermesztés van, mert jószágállománynak nincs helyem. Megvettem én a Nagypál Pista bácsinak a volt házát, és szépen rendbetettük: vízvezetékkal, mindennel el van látva. Most a gázt is bekötötték, csonkra. Hát még nincs bekötve a házba. Na, így fejlődik a mocsoládi kis gazdaságunk... Aztán még egy pár disznóm van így felesben kint egy családnál Mocsoládon; de modom, főleg a növénytermesztéssel foglalkozunk. Most a tritikálé^d nagyon divatos meg hát a kukorica. Ebből tendőgünk most; mert ha sok van, akkor az a baj, ha kevés a termés, akkor az a baj. Én olyan tendenciát látok – sajnos – ennek a mostani „vállalkozásbarát” kormányunknak a ténykedésében, hogy a kisgazdaságokat megint egyesülésekre akarja kényszeríteni; mert az árakkal tönkreteszik a kisgazdálkodókat.

Egyáltalán nem kapunk támogatást. Erre jellemző adat, hogy ebből az idei 50 milliárdos mezőgazdasági támogatásból Baranyának jutott 3,5 mil-

liárd. Ebből a magántermelők, tehát a kistermelők (a 100 hektár alatti termelők) 56 millió forintot kaptak csupán; a többi mind a nagy, volt téveszelnökökből, egyebekből alakut kft-k és más nagygazdaságok vették föl. Nem is tudtunk nagyon erről a pályázati rendszerről meg erről a támogatásról.

Hát most azért annyival előnyösebb helyzetben vagyok, mert az unokám az Kaposváron most negyedéves az állattenyésztési szakon; és hát ha ő majd ide tud jönni (nevetve) – ő úgy gondolja, hogy érdemes idejönni – akkor ő szeretne itt tehenészetet beállítani. Hát hogy ebből mi lesz, és mikor lesz rá pénz, nem tudom. Mert tőkeszegény a mezőgazdaság, borzasztóan tőkeszegény! Mi is a semmiből indultunk, mert ugye amíg a vállalatnál dolgoztunk meg ugye nyugdíjasok voltunk, nem gondolt arra senki, hogy tőkét halmozzon föl, meg nem is volt miből. Mert itten az elmúlt évtizedekben a szegény embernek nem lehetett meggazdagodni... Az biztos, hogy mi tényleg a semmiből indultunk el. Az Antall-kormányt bármennyire is szidják, kétségtelen, hogy akkor egy olyan gépvásárlási pályázatot írt ki, amit ugye sikerült kihasználnunk, és végül saját tőke nélkül, 20% hitellel hozzá lehetett jutni 2 millióig gépvásárláshoz. Na most ez azt jelentette, hogy 30% vissza nem térítendő támogatást kaptam, továbbá 50%-ra 5 éves futamidejű, 1 év türelmi idejű hitelt kaptam 0 kamattal. És 20%-nyi összeg kellett banki kölcsönből vagy saját erőből. Na most így tudtam a gépparkot végül is beállítani kombájnostól, traktorostól együtt.

(Jól működik ugye?)

Hát azt nem mondanám, mert ezek a gépek nem svédacélból vannak, hanem sárgarépbából! Olyan pocskék az alkatrészellátás meg az alkatrész is, hogy az egészen elkedvetlenítő. Volt olyan eset, hogy négyszer mentiünk Dombóvárra a traktorhoz egy fékkinyomószelepet hozni, mert amennyit hoztunk, az mindegyik rossz volt. Szóval elképesztő az alkatrészek minősége; az árak viszont fönt vannak a csillagos égben!

Na, így küszködik az ember... Most meg az értékesítéssel vannak problémák, mert itt mindig az a baj, ha van valami... Ott vannak a szárítók, nem veszik át hol ezért, hol azért. Teljesen ki akarnak csinálni bennünket! Ez a véleményem. Ha ezt valaki meg tudja cáfolni tényekkel, akkor elhiszem, hogy neki van igaza.

(Nagy örömmel láttam és hallottam, hogy a Panni-hegyen valami nagy fásítási programot valósítottál meg.)

Igen. Beültettem a Panni-hegynek a részét, ami nagyon nehezen művelhető. Tudniillik a mi kombájnunk, az orrnehéz. Na most lefelé az ott nem tudna aratni, mert orra bukna; fölfelé meg nem tud menni, mert annyira meredek a hegy. A traktorral ugyanez a helyzet. Ezért beerdősítettem azt a 2,5 hektárt – körülbelül –, ami ilyen dombos rész. Akáccal van beerdősítve. Összefügg a Róka-gödör nevű erdőrésszel. És az idén még erdősítettem a Róka-gödör felső részét, mert ott sok gázolaj kellett a felszántásához; sokat kellett ott a

gépnek fogolódni. A Bartos-cserben is volt egy fél, háromnegyed hektárnyi ilyen nagyon dombos terület, ahol csak kézzel lehetett kaszálni a gabonát. Úgy kellett lehúzni, és kombájnnal csépelte el ott az aljban. Félttem, hogy feldől itt a traktor, ezért ezt is beerdősítettem. Fog az ott árnyékolni, de ez lesz a kisebbik baj.

(Mesélj még a családdodról!)

A családuknak Kajdacsról származik. Időben és helyben is távolabbi kapcsolataink a következők: családuknak 1300 körül (az 1320-as években) kapta meg a nemességet. Akkor még fönt voltak a birtokok a Tátrában; valahol a Vág felső folyásánál, Trencsén megyében. Az adományozó oklevél megvan a szekszárdi levéltárban. A család nevéről annyit tudunk, hogy állítólag a ma is létező Sztankovana helység nevével van kapcsolatban. A Sztankovánszkyak tehát onnan, a Felvidékről jöttek a Dunántúlra a török idők alatt. Erről az időről jelenleg nincs semmiféle adatunk. Valamelyik Sztankovánszky – állítólag – török fogságban volt Konstantinápolyban. A Dunántúlon 1600 táján tűnt föl a Sztankovánszky András nevű ősöm, aki Pápán volt aljegyző. Úgy tudom, ott valami megyei funkciót töltött be. És akkor a későbbiekben eléggé bonyolultan, mindenféle birtokcserékkel meg házasságokkal meg egyéb módon kerültek le végül is Kajdacsra és Mocsoládra.

Apám 1923-ban leszerelt a katonaságtól, akkor vitézi telekké nyilvánították a mocsoládi 700 hold körüli birtokot, és hát azóta ott gazdálkodtunk. Ugyanakkor Kajdacson is volt föld; ott a nagybátyám gazdálkodott. Ott több volt; ott 1000 hold fölött volt a birtok, de ott három nővérnek is volt benne része. A 45-ös földreform idején ezt a birtokot is elvették. Ott volt egy óriási, nagy kastély, avval együtt... Ott volt egy nagyon szép sírkápolna. Ybl Miklós tervezte. Körben kilenc kriptá volt benne. Őseink oda temetkeztek. Nagyanyám meg a nagybátyám is ott van eltemetve. A kápolna nemrég még igen leromlott állapotban volt: a kriptákat feltörték, az ablakokat (binnen a gyönyörű, festett ólomüvegeket is) összetörték. A kápolnát mostanában szépen helyreállították, a tetőt is kijavították. Pénzt fordított erre a helyi önkormányzat, a Műemléki Felügyelőség és a Tolna Megyei Közgyűlés. – A kastély az most iskola; egy része pedagóguslakás. Az is aránylag rendben van. A kastély a múlt század végén épült (1894 körül); úgy, hogy a régi (kis) kastélyhoz lett hozzáépítve ez az újabb rész. Érdekes, hogy ennek a teteje 1948-ban leégett, s az egész épület mégsem pusztult el, mert a padlástér úgy volt elválasztva az alatta levő lakótértől, hogy ott egymás mellé tölgygerendák voltak rakva, és föléje meg elére rakva egy téglasor. Így nem tudott keresztülgéni... Aránylag jó állapotban ma is áll.

A mocsoládi kastély az nem is volt kastély, hiszen csak nyolc szoba volt benne. A mai úrgazdagok palotái ezt a szintet már messze túlszárnyalják... A MÖBIUSZ (ma: Délhús Rt.) nagyon szépen rendbe tette. Ezért érdemelnek köszönetet; azért, hogy tőlem elvették, illetve megvették, azért nem.

Én aránylag korán, 48-ban nősültem Magyarereggyről. Feleségemmel, Zag Katalinnal Bonyhádön ismerkedtem meg. Ő a zárdába járt, én a gimnáziumba. 1950-ben született a Klára nevű lányunk, aki jelenleg gyógyszerész. Az ő családjában van egy nagy unokánk, aki egyetemista Kaposváron. A Klári férje hivatásos katonatiszt, és jelenleg a Kossuth Lajos Katonai Akadémiának, Szentedrén, a főigazgató-helyettese, ezredesi rangban.

A kisebbik lányom, Ágnes pedig gyógynövény- és gyógytermék-kereskedő. Több-kevesebb (nevetve) sikerrel. Pécssett, Patacson laknak. A ház nem a legragyogóbb, de szépen rendbehozták; és nagyon jól érzik ott magukat. Panelbetegségük volt, ezért cserélték el a panelt erre a házra. Ott (is) van egy unoka, aki 8. osztályos az általános iskolában. Ő vajúdik, hogy erdész vagy mi legyen. A másik vőm pedig a rendőrségen dolgozik; ott fegyvermester és a gyakorló lőtér parancsnoka.

Ennyit tudok mondani magamról meg a családukról.

Göröngyös életutam tapasztalatait magamnak sokszor megfogalmaztam. Kérésedre most elmondom, hátha okulnak belőle az utánunk járó nemzedékek.

Mindig fontosnak tartottam, hogy ne adja föl az ember; még akkor se, ha teljesen reménytelennek tűnik a küzdelem.

Szerencsémre töretlen maradt a hitem, bár a történelmi körülmények bőven adtak okot az elkeseredésre. Ebben talán segített az is, hogy megőriztem a humor iránti fogékonyságomat, a vidámságra hangolt alaptermészetemet.

A korábbi emlékek nyomasztó súlya alatt nem igen mertem hátrafelé nézni, a múltba, mert az csak növelte volna a nehezen szűnő kétségbeesésemet. Nem sokat meditáltam azon, hogy miért kerültem vert helyzetbe. Tettem a mindennapi dolgaimat töretilen szorgalommal, és ez erőt adott.

Erőt adott továbbá az, hogy a családukban mindig megértés volt. Sok-sok biztatást, támogatást kaptam a feleségemtől, az ő szüleitől, de még a gyermekeimtől is.

Igyekeztem nyitott maradni, így mindenhol befogadtak. Mindig jó kapcsolataim voltak munkatársaimmal. És azt is tudom, hogy a mocsoládiak örömmel vették a visszatérésünket.

Az elmondottak talán azt is illusztrálják, hogy még az én koromban is lehetséges a megújulás, az új körülményekhez való szakadatlan igazodás.

Elmondta: Sztankovánszky Imre, 68 éves.

Pécs, 1997. okt. 29.

Jegyzetek

- ¹ Lásd még Pesti János „Az Alsómocsoládiak Baráti Körének jubileuma (1986-1996)” c. tanulmányát.
- ² A mai lakosság középnemzedékét képviseli könyvünkben még a 9., 13. és a 20 sz. adatközlő. Ők hárman közérdekű témákról beszéltek; tőlük életrajzi adatokat nem kérdeztem. Az idősebb nemzedékek képviselői az 1997. évi beszédfelvételek idején a 8., 12., 21., 22., 26. és a 30. sz. adatközlő.
- ³ Anteusz (Antaios) a görög mitológia szerint Poseidon és Gaia fiaként Libya királya volt (Trencsényi-Waldapfel Imre: Mitológia. Bp., 1963. 200.).
- ⁴ A *triticale* a latin *triticum* 'búza' és *secale* 'rozs' szavak elemeiből alkotott szó. A növény a búza és a rozs előnyös tulajdonságait egyesítő, keresztezés útján létrehozott gabonaféle (Magyar Larousse Enciklopédia. 3:938.).

VI. ADATKÖZLŐINK

Az adatközlők kiválasztásának szempontjait a „Bevezetés”-ben már említettem. Az egyes szövegek nyelvészeti (hangtani, szóalaktani, szövegtani stb.) felhasználhatóságát, elemzését szeretném megkönnyíteni azzal, hogy minden adatközlő beszédéről készítettem egy rövid összefoglalást. Szerepük az, hogy felhívják a kutatók figyelmét a helyi nyelvjárás változásaira; és utalnak az egyes adatközlők beszédének főbb jellegzetességeire.

Itt is feltüntettem (zárójelben Felv.: rövidítéssel) a felvétel készítésének időpontját és az adatközlő korát. Ha több évszám található egy-egy név után, akkor az utolsó évszámmal van korrelációban az adatközlő életkora.

Mivel adatközlőimet egyáltalán nem zavarta a magnetofon jelenléte a felvétel idején; nem jelentkezett az ún. „magnóláz”, ezért erről a kérdésről a továbbiakban már nem esik szó.

1. **Bali Imre** (Felv.: 1963) 63 éves, alsómocsoládi születésű, helyi lakos. Apai ágon ősei már a 16. században Mocsoládon éltek; édesanyja Csikóstóttősről származik, régi magyar családból. Pár holdas birtokán földműveléssel és állattartással foglalkozott. A falut hosszabb időre nem hagyta el. A térszében (az 50-es években) vezetői funkciója is volt, de a hivatali nyelv nem érződik beszédén. Tipikus képviselője a helyi nyelvjárást beszélőknek. Sok nyelvi archaizmust őriznek a vele készített beszédfelvételek. – Szövegszerkesztése egyszerű, világos, áttekinthető. Pontos megfigyelő volt. Szóbeli leírásai plasztikusak. Előadásmódja a lassú beszédtempó ellenére eleven és dinamikus. Nyelvhasználata közelebb áll a 19. század végi helyi nyelvjáráshoz, mint a falu mai nyelvéhez.

2. **Bali Imréné Kovács Teréz** (Felv.: 1963) 60 éves, kaposszekcsői születésű; a férjhezmenetele után alsómocsoládi lakos. Mindig a mezőgazdasági munkával foglalkozott; és ellátta a ház körüli teendőket. – Szülőfalujából hozta Mocsoládra a *v* hang zögésítő hatását mutató ejtésformákat (*izs van* 'is van'). Családjában többen, sőt a szomszédai is átvették ezt tőle; de a falu nyelvjárásában ez a jelenség nem vált általánossá. Élénk beszédtempóban, de jól tagoltan és érthetően beszélt. Kiváló humora volt. Szerette a vidám történeteket. Jó memóriával még gyermekkorában rögzítette magában a költött szövegeket (például a siratókat), és ezeket nagy átéléssel, csaknem színészi eszközökkel tudta újra és újra előadni.

3. **Id. Bandi István** (Felv.: 1964) 65 éves, moldvai, gajcsánai születésű. 1941-ig szülőfalujában mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozott; de tanult szakmája szerint szűcs volt. Értett a famunkákhoz is. Családja 1941-

ben Bácskába került; majd 1949-ben áttelepítették őket Egyházaskozárra. 1952 óta laknak Alsómocsoládon. Itt halletetűként dolgozott. – Egyházaskozáron 1949-1951 között Hegedűs Lajos beszédfelvételeket készített vele; Gajcsánában pedig Domokos Pál Péter volt a vendége. – Nyelvjárásának sok archaikus vonását őrzí a beszéde. Jó szókincsű adatközlő volt; sok témáról tudott érdekesen beszélni.

4. **Id. Bandi Istvánné Csernik Borbála** (Felv.: 1964) 64 éves moldvai, gajcsánai születésű. Szülőfalujában a mezőgazdasági munkákban vett részt, és végezte a ház körüli teendőket. Értett a fonáshoz, szövéshez. – Hegedűs Lajos vele is készített beszédfelvételeket Egyházaskozáron. – Szülőfalujából alig mozdult ki, jobban csak a vásárok idején; ezért nyelvében több az archaikus vonás, mint a férje beszédében. Nyugodtan, kellemes tempóban beszélt, szép dallamívekkel. Szövegei a szóismétlések ellenére igen tömörek.

5. **Ifj. Bandi Istvánné Gyurka Anna** (Felv.: 1964) 33 éves moldvai származású, alsómocsoládi lakos. Vele csak énekelvételeket készítettem.

6. **Bódog Antal** (Felv.: 1997) 42 éves, alsómocsoládi származású, aki jelenleg Dombóváron dolgozik a MÁV-nál. Felsőfokú végzettsége van. – A regionális köznyelvet beszéli; s kiejtését nem feltűnő nyelvjárásiasságok színezik. Jó elbeszélő; kedveli a társalgást. Bár törekszik arra, hogy közlendőinek tartalma felejen meg a referenciális funkcióknak, beszédében gyakran és sokszor váratlanul felerősödnek az affektív vonások. Ez együtt jár az élénk arcjátékával, erőteljes gesztusaival és a sok nevetéssel! Mindezek a jegyek a hangfelvételtől is jól megállapíthatók.

7. **Bódog János** (Felv.: 1964) 52 éves, alsómocsoládi születésű, helyi lakos volt. Kis birtokán földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. Sokat tudott a falusi életéről, a szokásokról, a parasztság életkörülményeiről, az állattartásról. A határrésznevek helyének, a nevek eredetének, a művelési ágaknak egyik legjobb ismerője volt. Részt vett a Szent-kút dűlőben végzett, nem régészeti jellegű ásatásokban; és akkori megfigyeléseiről pontos szóbeli leírást tudott adni. – A falu archaikus nyelvjárásának egyik kiválóságát tisztelhetjük személyében. Tényszerűen, pontosan fogalmazva adta elő gondolatait; és elbeszéléseiben mindig volt valami mesészerűség is.

8. **Czukor Józsefné Dicső Erzsébet** (Felv.: 1997) 76 éves alsómocsoládi születésű, helyi lakos. Ősei – anyai, apai ágon egyaránt – régi mocsoládi családokból származnak. A háztartási munkák mellett a mezőgazdasági tevékenységekben is részt vett, sőt a férjével együtt tagja volt éveken át az egyik cséplőbrigádnak. – Rendkívül nyitott, közlékeny személyiség. Oldottan és természetes hangon tud mesélni. Tömören, racionlisan fogalmaz, mégis érzelmileg is rendkívül árnyalt a beszédmódja. Erre utal beszédében a változatos, nagy hangközű dallammenet és a sok nevetés! A falu nyelvjárásának ma is egyik őrzője, de nyelvében már köznyelvi fordulatok és hangzásformák is megfigyelhetők.

9. **Dicső László** (Felv.: 1997) 36 éves, alsómocsoládi születésű, helyi lakos. 1990 óta a falu polgármestere. Szülei ugyancsak alsómocsoládi származásúak. Az érettségi után mezőgazdasági üzemmérnöki diplomát szerzett; majd elvégezte a JPTE humán menedzser szakát. Tanulmányokat folytatott az Államigazgatási Főiskolán. – Szövegszerkesztésére elsősorban a közigazgatási-hivatali nyelv stílusjegyei a legjellemzőbbek. E stílus merevségeit ügyesen tudja ellensúlyozni a mindennapi beszéd szokásos fodolataival. Nyelvjárásiaság alig-alig hallható a vele készített felvételen. Nyelvi norma szerint a regionális köznyelvet beszéli. Közlendőiben a referenciális funkció erőteljesebb, mint a fatikus-emotív jelleg. Ügyel a szövegkohézió megtartására és nyelvi kifejezésére. Beszédtempója nyugodt, egyenletes.

10. **Folkási Istvánné Simon Rozália** (Felv.: 1963) 42 éves alsómocsoládi születésű, helyi lakos. Szülei ugyancsak ősi mocsoládi családokból származtak. Házkörüli és mezőgazdasági munkákkal foglalkozott. Szívesen és sokat olvasott. Tájékozott volt a helytörténet kérdésköreiben. Tőle kaptam ajándékba Kulcsár József tankönyvét, a „Hármas Kis Tűkör” című munkát, valamint a költő egyik kéziratát („Gyászba borult...”). Kiváló volt az emlékezőtehetsége. Érdekes, hogy irodalmi tájékozottsága mellett is megőrizte beszédének nyelvjárásias vonásait. Nagy kár, hogy vele kevés beszéfelvétel készült.

11. **Gaál Jánosné Ragoncsa Irma** (Felv.: 1997) 68 éves alsómocsoládi születésű, helyi lakos. Szülei apai és anyai ágon egyaránt mocsoládi származásnak. Mindig a mezőgazdasági munkával foglalkozott és a ház körüli teendőkkal. – Nyelvhasználata közelít a regionális köznyelvi szinthez, de beszédében – főleg a hangzás tekintetében – elég sok nyelvjárási vonás őrződött meg. Édesapjához (27. sz. adatközlőnk) hasonlóan igen élénk tempóban beszél, de így is jól formálja a hangokat. Szövegszerkesztése, fegyelmezett, racionális. Beszédében alig észrevehetően vannak jelen az emotív, érzelmi-hangulati jegyek; például a hang hirtelen elhalkulásában és a hangszínváltásokban.

12. **Gaál Józsefné Nagy Mária** (Felv.: 1963) 38 éves, aki Gerényesen született, de kora gyermekkorától Alsómocsoládon élt. Történeteinek egy részét gerényesi emberektől hallotta. Igen jól ismerte a falusi hagyományokat, hiedelmeket, babonás történeteket. Élénk fantáziája és erős megjelenítő képessége volt. Szuggesztív módon, nagy átéléssel tudott mesélni. – A helyi archaikus nyelvjárást beszélte. Mesemondó stílusára a közvetlen hangvétel, a természetesség volt jellemző. Sok tájszót ismert. Szívesen vállalta a magnó előtti beszédet; szeretete, ha mesélésre kértem fel. Az akkori (1963-as) középnemzedék egyik legkiválóbbika volt adatközlőink között.

13. **Ginzer Jánosné Pízer Rózsa** (Felv.: 1997) 37 éves alsómocsoládi születésű, helyi lakos. Szülei ugyancsak alsómocsoládi származásúak. Az érettségi után könyvelői és számviteli ügyintéző képesítést szerzett. Pécsett újságíró-tanfolyamot végzett. Dolgozott a Somogy Megyei Tanácsnál, majd

a helyi Halfeldolgozó Üzemben. Jelenleg a helyi Polgármesteri Hivatal gazdasági előadója. Munkatársa volt a „Hírharang” c. helyi újságnak. – A regionális köznyelv helyi képviselője. Beszédében főleg a hangzás szintjén megőrződtek bizonyos nyelvjárási jegyek. Beszédmódja rendkívül odott, természetes. Kommunikatív készsége erőteljes. Kellemes társalkodó. Őszintén, bátran fogalmaz. Jól látja a dolgok, jelenségek összefüggéseit. Beszédében itt-ott túlsúlyba kerül az emotív funkció.

14 **Ginzer Henrietta** (Felv.: 1997) 16 éves, helyi lakos. Gimnáziumi tanuló Dombóváron. Beszédében alig van nyelvjárásiasság; így ő is a regionális köznyelvet beszéli, akár csak édesanyja (13. sz. adatközlő) és az azonos érdeklődésű kortársai. – Szövegszerkesztésére a visszafogottság, a túlzott takarékoság a jellemző. Emiatt itt-ott túl tömör és hézagos a beszéd tartalma. Közlékenysége egyelőre átlagos; de ez bizonyára javulni fog évek múltán. Beszédtempója jó, a hangképzése csaknem hibátlan.

15. **Horváth Zsófia** (Felv.: 1997) 11 éves, helyi lakos; általános iskolai tanuló. Három éve él Alsómocsoládon. Beszédében nincs nyelvjárásiasság. – A hangképzése pontos; jól bánik a szövegfonetikai eszközökkel (hangsúly, hanglejtés stb.). Közlékeny, szeret társalogni. Jó kapcsolatteremtő képessége van. Szövegszerkesztése megfelel a korosztálya szintjének.

16. **Kohl Béláné Nagy Erzsébet** (Felv.: 1997) 35 éves, alsómocsoládi születésű, helyi lakos. Iskolai tanulmányai idején hat évig volt távol szülőfalujától; s ez idő alatt bizonyára különböző nyelvi hatások érték. A gimnáziumban német nyelvet is tanult. – Jelenleg üzemi dolgozó (mérleges és minőségellenőr) a DÉLHÚS Rt. Alsómocsoládi Üzemében. – Igen fegyelmezett, racionális egyéniség. Szóbeli megnyilatkozásaiban objektivitásra, precízre törekszik. Célrátörően, tömören fogalmaz; kerüli a hatásvadászó irodalmias-retorikus nyelvi formákat. A regionális köznyelv helyi változatát beszéli.

17. **Molnár Jánosné Bandi Katalin** (Felv.: 1964) 32 éves, moldvai származású, jelenleg bakonyai lakos. A felvétel idején (1964-ben) vendégségben járt Mocsoládon. Sajnálom, hogy vele nem készült beszédfelvétel; ő csak a közös éneklésben vett részt 1964-ben.

18. **Id. Nagy László** (Felv.: 1963) 63 éves, alsómocsoládi születésű, helyi lakos. Szülei is mocsoládi származásúak voltak. Az 1. világháború harcaiban fiatalon (16 évesen) vett részt. Hazatérése után mezőgazdasággal, állatternyéssel, majd bortermeléssel foglalkozott. Később kocsmát bérelt; de a gazdálkodást akkor sem szüneteltette. – Egyik tipikus képviselője volt a helyi nyelvjárást beszélőknek. Nyelvében sok archaikus formát használt, különösen akkor, ha a hagyományos paraszti gazdálkodás témáiról folyt a beszélgetés. Szívesen nyilatkozó, barátságos, jó kedélyű ember volt. Sok fontos részletet tudott a falu régi történetéből. Lassú tempóban, megfontoltan be-

szélt; súlya volt minden szavának. Alkalmanként kötött szövegeket is mondott: Balogh Tombi János után ő volt a falu 2. számú vőfélye!

19. **Id. Nagy Lászlóné Kis Tóth Anna** (Felv.: 1963) 61 éves, volt alsómocsoládi lakos, aki a Mánfa melletti Budafáról jött „menyecskének” közösségünkbe. Ezért így hívták a mindennapi beszédben: Budafai Annus néni. A férjének (18. sz. adatközlő) hasonlóan ő is jobbára a mezőgazdasági munkákban és az állattartásban tevékenykedett. – Nyelvjárása közel van a mocsoládi népnyelvhez, de attól kicsit el is tér. Kár, hogy kevés felvétel készült vele. Ha jártas volt a témában, jól tagoltan beszélt; ha bizonytalan volt, akkor gyorsan tempóra váltott.

20. **Nagy Lászlóné Jurasits Erika** (Felv.: 1997) 28 éves; helyi lakos, aki 1992-ben költözött Alsómocsoládra. Korábban Nemerőben és Bicalon lakott. A Teleház vezetője. Ebben a szerepben a falu közösségi életének, a helyi művelődésnek egyik fő szervezője. Az érettségi vizsgája óta több tanfolyamon sikerrel vett részt. Jól segítette a „Hírharang” c. helyi újság szerkesztését. E lapban érdekes, tartalmas riportokat tett közzé. – Nyelvhasználatában, beszédében a köznyelvi normák érvényesülnek. Minimális nyelvjárási-asság csak a beszédében hallható. Érdeklődő, nyitott egyéniség; s jó kapcsolatteremtő készsége van. Célratorőn, jól fogalmaz. Beszéde dinamikus. A versmondáshoz is jól érzéke van.

21. **Németh Jánosné Gász Mária** (Felv.: 1997) 77 éves, alsómocsoládi születésű, helyi lakos. Német származású. Német anyanyelvét ma is jól ismeri, de gyakorlás hiányában ez a tudása kissé megkopott. A magyar nyelv helyi, nyelvjárási változatát szépen elsajátította, sőt annak egyik jeles képviselője. Így műveltségének különös és nagy értéke a kétnyelvűség. Sokféle munkához ért. Dolgozott a mezőgazdaságban; állattenyésztéssel foglalkozott; megtanulta a fonást és a szövést. A falusi életnek szinte minden részletéről vannak ismeretei. – Jó szókincsű, dinamikus beszédű adatközlő. Ténytisztelő, racionális gondolkodású, de emellett beszéde érzelmileg is árnyalt és kifejező. Kifejezetten jó társalkodó. Bizonyos pontokon beszédében az emotív-affektív jegyek váratlanul felerősödnek.

22. **Németh Lajos** (Felv.: 1997) 76 éves, alsómocsoládi születésű helyi lakos. Korábbi foglalkozása; földműves; de a vasúton is dolgozott több éven át mint pályamunkás, vonalbejáró és bakter. Pécsett, Nagyváradon és Kőszegen volt katona. Kiválóan ismeri a hagyományos gazdálkodás témaköreit. E kérdésekről érdekesen, sőt szenvedéllyel, örömmel tud beszélni. – A falu archaikus nyelvjárásának kiváló képviselője. Nagy rejtély a beszédében hallható néhány diftongus (diftongoid?) a köznyelvi *ó*, *ő*, *é* helyén. Ismereteim szerint Mocsoládon csak az ő beszédében van diftongus! Ez itt egészen új nyelvi jelenség. Feltehetően a hangzónyúlások eredménye.

23. **Pesti Kálmán** (Felv.: 1982) 71 éves, kárászi születésű. Az apai ág ősei a 19. század elején Szlavóniából kerültek Dél-Baranyába; anyai ágon

az ősök völgysegi (kárászi és magyaregregyi) magyarok. A kárászi nyelvjárás kevésbé érződött a beszédén, mert ifjú kora óta úton volt: bejárta Tolnát, Baranyát. Több helyen s főleg német nyelvű mesterektől tanulta a bogárn mesterséget. Szaknyelvében ezért sok német mesterségszót használt. 1928-tól 1978-ig volt alsómocsoládi lakos; így adódott lehetősége arra, hogy a falu nyelvjárását megtanulja. Volt némi előadói készsége, ezért lett tagja a 30-as években a helyi Színjátszó Körnek. – Beszédére a tárgyilagosság, a tömör fogalmazásmód volt jellemző. Lassú tempóban, megfontoltan beszélt. Sokat tanultam tőle: legfőképpen szorgalmat, kitartást és emberi tisztességet. Minden tekintetben példaképem volt. Ő volt az édesapám...

24. **Pesti Kálmánné Dicső Ilona** (Felv.: 1963, 1964, 1982) 61 éves, alsómocsoládi születésű. 1978-ig volt helyi lakos, majd férjével Bakócára költözött. Ősei apai és anyai ágon egyaránt magyarok voltak. Édesanyja: Bali Mária (a 31. sz. adatközlő). – A falu archaikus nyelvjárását jól ismerte, és szépen beszélte. – Jó elbeszélő készségét édesanyjától örökölhette. Beszédtempója nyugodt, egyenletes volt. Változatos, tág hangközű dallamformák árnyalták beszédét. Szépen énekelt. A vele készített beszédfelvételeken oldott, természetes volt a beszédmagatartása bármiről kérdeztem. Anyanyelvem – szó szerint értve – egyezik az övével. Egyéniségem első alakítója, formálója volt ő, az édesanyám...

25. **Radics József** (Felv.: 1964) 81 éves, alsómocsoládi lakos. Régi pásztorsaládból származik: apja és nagyapja is pásztor volt. Családja – apja nyughatatlan természete miatt – sok helyen megfordult. Ő Lengyel községben született; s követvén apja példáját, gyakran cserélt lakóhelyet. Itt előbb pásztor, majd vasutas volt. (Életéről lásd még Zentai János tanulmányát; JPMÉ 1967. 81–87.) A népi élet, (főleg a pásztorkodás), a hiedelemvilág és a betyártörténetek témaköreiben a szóismerete messze meghaladta kortársainak színvonalát. Kiváló memóriája segítette abban, hogy nemcsak a közelmúlt, hanem a régebbi idők eseményeit is pontosan, hitelesen tudta felidézni. A helybéliek mindig szívesen hallgatták mesészerű történeteit. Kitűnő mesemondónak tartották. Egyéniségében volt valami a „székely góbék” furfangjából, leleményességéből. Szellemes, jó humorú ember volt. Kulcsár József egykori tanítványainak egyike. – A helyi nyelvjárás archaikus változatát beszélte. Nyelve több szállal kötődik a falu 19. századi nyelvéhez, mint a jelenkori nyelvjáráshoz.

26. **Ragoncsa Ferencné Pandur Teréz** (Felv.: 1964) 81 éves, alsómocsoládi születésű, helyi lakos. A földművelésben és a ház körüli munkákban tevékenykedett. Mocsoládról ritkán mozdult ki, legfeljebb a búcsújárások és vásárok idején. Ő is azok közé tartozik, akik „még Kulcsár mestőr úr eleibe jártak.” – A századforduló helyi nyelvjárásának sok-sok archaizmusa színezte beszédét. Jó emlékezőtehetségű adatközlő volt. Szívesen mesélt; s szerette,

ha volt érdeklődő hallgatósága. Kellemes orgánuma volt; szépen énekelt. Idős korára beszédtempója lelassult, de így is élmény volt hallgatni őt.

27 Ragoncsa József (Felv.: 1964) 65 éves, helyi születésű, alsómocsoládi lakos. Földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. Hosszabb időre nem távozott el Mocsoládról. A határrésznevekre és a művelési ágakra vonatkozó ismeretei alaposak, megbízhatóak. – Takarékosan bánt a szóval; megfontolt, komoly ember volt. Beszédirama kissé gyors, de azért jól érthető a szöveg tartalma. Nyelvében átmeneti hangjelenségek is előfordulnak (*ĕ, ĭ stb.*), de az alakváltozatokban inkább a régies nyelvjárási formák vannak túlsúlyban.

28. Sztankovánszky Imre (Felv.: 1997) 68 éves, budapesti születésű, aki gyermekkorától (kivéve a gimnáziumi tanulmányok éveit) Alsómocsoládon élt egészen 1948-ig. Akkor kezdődött életének az a legnehezebb szakasza, amelyről életrajzában e könyv lapjain is beszámol. Családjával jelenleg Komlón él, de gyakran visszatér Mocsoládra, hogy az 1992-ben újjászervezett gazdaságában vezesse az éppen esedékes munkákat. Nyelvhasználata a köznyelvi normához áll közelebb; s csak itt-ott figyelhető meg beszédében néhány nyelvjárási sajátosság. Beszédtempója lendületes, dinamikus. Szövegszerkesztésére az átgondoltság, a racionalitás jellemző. Nemcsak a részletek pontosságára figyel, hanem az összefüggések megragadására is.

29. (Balogh) Tombi János (Felv.: 1963, 1964) 64 éves, alsómocsoládi születésű, helyi lakos volt. Főleg földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. Fiatalon részt vett az 1. világháború harcaiban. Onnan szerencsén haza tudott térni. A falu leghíresebb vőfélye volt. Sokan megcsodálták memóriáját, hiszen a leghosszabb vőfélyrigmusokat is fennakadás nélkül tudta végigmondani; és a rögtönzéshez is nagyszerűen értett. – A falu archaikus nyelvjárását beszélte. A kötetlen szövegek (történetek) elmondásához is jó érzéke volt. Jó humorral adta elő mesészerű történeteit. Mestere volt a tömörítésnek.

30. Vörös Józsefné Bali Erzsébet (Felv.: 1997) 72 éves, alsómocsoládi születésű, helyi lakos. Bali Imre (az 1. sz. adatközlő) leánya. Elsősorban a mezőgazdasági és a ház körüli munkákban szokott részt venni. Jól ismeri a falu hagyományait. – A helyi archaikus nyelvjárás tipikus képviselője. Tömören fogalmaz, de a részletek kifejtésére is mer vállalkozni, ha jártas a témában. Sok tájszót ismer. Beszédtempója kissé visszafogott, hangja halk, akárcsak édesapjáé.

31. Wéber Józsefné Bali Mária (Felv.: 1961, 1963, 1964, 1972) 69 éves, alsómocsoládi születésű, helyi lakos. Bali Imre (az 1. sz. adatközlő) leánytestvére, húga volt. Ág községbe ment férjéhez; majd férje halála után visszaköltözött szüleihez Alsómocsoládra. Rövidebb ideig Dombóváron cselédként szolgált egy kocsmában. Ezután huzamosabb időre már nem hagyta el a falut. Értett a mezőgazdasági munkákhoz, az állattartáshoz, a ház körüli teendőkhöz; szépen kézimunkázott, és megtanulta a varrást, szabást. Idős

korában „göloncséredényekre” virágokat „föstött”. – A falu archaikus nyelvjárásának egyik tipikus képviselője volt. Soha nem restellte nyelvjárási beszédét; ellenkezőleg; tudta-ismerte sajátos értékeit, ezért tudatosan törekedett ezek megőrzésére. A magnetofonfelvételeken kívül még arra is vállalkozott, hogy 1972-ben megírta életrajzát („Emlék irat” címen); mégpedig úgy, hogy igyekezett a déd- és ükszülok szavaival, észjárásával fogalmazni. Ez a kézirat a falu nyelvjárástörténetének egyik becses emléke. – 1961-1972 között több magnetofonfelvételt készítettem vele. Az itt közölt szövegek igazolják; kivételes emlékezőtehetségű, nagy szókincsű mesélő volt. A stílusváltásokhoz is volt érzéke. A tárgyilagosságot kívánó témákban (például: „A kenyérsütés”) szakszerű leírásra törekedett; a meseszerű szövegekben viszont élénk fantáziával jelenítette meg a történeteket. Előadásában szinte filmszerűen peregnék az események. (Volt némi „dramaturgiai” jártassága is, mert sok regényt olvasott, és a színdarabokat ugyancsak kedvelte.) A vele készített beszédfelvételek fő jellegzetességei; a tematikai gazdaság, a szókincs változatossága, előadásmódban pedig a természetesség, a közvetlenség.

Végül úgy érzem, e helyen is meg kell említenem, hogy az ő segítségével, önzetlen közreműködésével tudtam anyagot gyűjteni legelső publikációimhoz (Művelődési Tájékoztató 1963. április 110-117 és 1964. június 105-106). Ugyancsak ő volt az első és legfőbb forrása a helynévgyűjtő munkámnak 1958-ban, pályám legelején. Bízgatása nélkül talán soha nem eveztem volna a nyelvtudomány (a névtan és a dialektológia) vizeire...

Legyen szabad így is tisztelegnem nagyanyám, Bali Mária emléke előtt.

Most van éppen 40 éve annak, hogy 1957 őszén elmondta nekem a falu dűlőneveit és a hozzájuk fűződő mondákat. Munkánkat a Magyar Nyelvtudományi Társaság különdíjjal jutalmazta 1958-ban (Magyar Nyelvőr LXXVIII, 218).

VII. UTÓSZÓ

A beszédsszövegek gyűjtésekor, majd lejegyzésük közben inkább csak az egyes részletek tartalmával, nyelvi különlegességeivel voltam elfoglalva. Erősen lekötötte figyelmemet a hangélmény hangzashű fonetikus átírása is. Töprengésre, megállásra késztettek az érdekes tájszavak, a helyi idiómák, a sajátos frazeológiai egységek. A részletekre való koncentráció így – összességében – gátolt abban, hogy azonnal észrevegyen a szövegrészletek közlebbi-távolabbi összefüggéseit.

A munka befejező szakaszában, a kézirat végleges megformálásakor azonban fokról fokra világosodott meg előttem, hogy akár egy-egy mikroszövegnek (például lovagoltató rigmusnak) is van/lehet kultúrtörténeti előzménye és kapcsolódása újabb témakörök irányába; hogy ezek is fontos részei a nagy egésznek: a helyi szó hagyomány rendszerének.

A tartalomjegyzékből is kitűnik, hogy a szövegrészleteknek a nyelvi jelek, jelkapcsolatok valóság alapja szerint sajátos rendszere van. Kiindulópont a rendszerben a természeti környezet, a szűkebb-tágabb táj, a helynevekkel azonosított határrész (dűlő), a termőföld, a föld megműveléséhez szükséges valamennyi objektum. Ehhez kapcsolódik a megélhetést biztosító földművelő-állattenyésztő munka, a háziipari és a kisipari tevékenységek sora. Összefoglaló kategóriával: az *anyag kultúra*. Erre épül, mintegy ebből következik a faluközösség *szellemi kultúrája*; amely ugyan kollektív szerepű érték, ám hordozói, életői az egyének. Mindkét rendszeren belül léteznek kisebb részrendszerek. Rendszere van például az ünnepekhez kötődő népszokásoknak, hiedelmeknek vagy – mondjuk – az élet nagy eseményeihez (ismerkedés, udvarlás, kéretés, lakodalom, keresztelő stb.) kapcsolódó helyi hagyományoknak, szokásoknak.

A beszéd felvételek jobb megértését segíti az, hogy a szövegekben bizonyos helyeken (zárójelbe téve) pótoltam egy-egy oda kívánczó szót, szó szerkezetet; szükség szerint szinonimával értelmeztem a ma már ritka előfordulásúnak számító szavakat. A fejezetek végén, „Jegyzetek” címszó alatt helytörténeti, nyelvészeti, néprajzi érdekű megjegyzések és szakirodalmi hivatkozások adnak információkat.

A beszédsszövegek közreadásában tehát olyasféle munkát végeztem, mint a régész, aki edénytöredékekből is képes (kötőanyag hozzáadásával) eredeti formájú használati tárgyakat rekonstruálni.

E munkám során – remélem – sikerült azt a célmotot elérnem, hogy minden közölt szövegrészlet önmagában is értelmes és értelmezhető legyen. A tematikus szerkesztés pedig bizonyára segíti az olvasókat abban, hogy felfedezzék

Alsómocsolád népi műveltségének szerves egységét; azokat az összefüggéseket, amelyek eddig – a szövegek hiánya miatt – rejtve voltak előttük.

Kétségtelen, sok-sok mozaikból állt egybe községünk népi műveltségének nyelvi emléktára. Ha itt-ott netán hiányérzete támad az olvasónak a szövegek bizonyos töredékessége miatt, az természetes, hiszen ezt a munkát még mindig nem tekinthetjük befejezettnek. Biztosan lesznek még olyan kutatók, akik a népi emlékezet ki nem apadó kútjából újabb kicseket tudnak majd felszínre hozni; és pótolni tudják azt, ami ebből a gyűteményből valamilyen oknál fogva kimaradt.

Érdekes tapasztalatom az, hogy nemcsak én formáltam munka közben a nyelvi anyagot; munkám tárgya, a sok szép szöveg engem is formált: azaz a beszédfelvételek hatására ma már kissé másképpen látom szülőfalum múltját, műveltségét. Váratlan hozadéka ennek a munkának az, hogy ismét kapcsolatba kerülhettem a falu lakosságának egy részével; így számomra eddig alig ismert emberi értékeket sikerült felfedeznem, újabb barátokra tehettem szert. Szellemi gazdagodásom örömeit szavakkal alig lehet kifejezni. Köszönet jár érte valamennyi adatközlőnek!

Végül néhány gondolatot arról, hogy mivel lehet igazolni e szöveggyűtemény néprajzi és helytörténeti értékeit. Idősebb adatközlőim még a múlt század végén, illetve a 20. század elején születtek. Bár tőlük engem két-három generációnyi idő (50–60 év) választott el, mégis az általuk elmondott történetek, népszokások nagy részét gyermekként még hallottam, láthattam. Ezek az ismeretek máig fontos részei a világról szerzett tudásomnak. Ezért is mertem vállalkozni a megörökítésükre. Ha ehhez még hozzátesszük, hogy idősebb adatközlőink 1900 körül gyermekként déd- és ükszüleiktől kapták a nekem átadott szellemi örökséget, akkor az időben visszafele számolva újabb 60–80 évvel hosszabbodik meg a népi emlékezet még követhető időtengelye. (Erre figyelmeztet az, hogy gyakran hivatkozom Kulcsár József „Hegyhát” c. munkájára!) Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy az „Alsómocsoládi beszélgetések”-ben közölt szövegek nagy részének legalább két évszázados története van. De az sem túlzás, hogy ennél távolabbi időkbe (a középkorba, sőt a honfoglalás előtti évezredbe) is visszanyúlunk néhány népszokás, hiedelem (például a regölés, az elrejtőzés, a vas szerepe az ártó szellemek ellen stb.).

Büszkék lehetünk arra, hogy községünk mai népi műveltsége nem előzmény nélkül való; és ennek a messzi múltban gyökerező szellemi kincsünknek mindmáig van történelmi kontinuitása.

AZ ALSÓMOC SOLÁDI BOGNÁR KISIPAR MUNKAFOLYAMATAI ÉS MŰSZÓKINCSE

Pesti Mária

I.

A Baranya megyei Mecsek-Hegyhát egyik kisközségében, *Alsómocsolád*on a bognáripár fenntartásának egyik feltétele az volt, hogy a szorosabb értelemben vett bognármunkán (a kocsikészítésen) kívül sokféle faipari terméket kellett készítenie a *mestörnek*: az ácsipari munkadarabokon (kútkáva, tetőszerkezetek, tiloló, szövőszék stb.) kívül készített asztalostermékeket is, pl. konyhaszekrényeket, üveges és betétes ajtókat stb. A bognár legfontosabb munkája azonban a *kocsikészítés* volt; ugyanis a parasztság földművelő munkája szinte elképzelhetetlen volt a főleg teherszállításra, de közlekedési eszköznek is használt kocsi nélkül. Talán nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a kocsi elválaszthatatlanul hozzátartozott a parasztember életéhez, még a közelmúltban is. Az ifjú jegyespárt az eljegyzéskor (ez volt az ún. *gyűrűző*) felpántlikázott, feldíszített *kocsira* ültették, és úgy vitték őket végig a falun *csöngőszóval* a szomszédos falu jegyzőségére... És a halottnak kijáró tiszteletet egyik formája még ma is, hogy a koporsót a díszítetlen *parasztkocsira* téve viszik a menet élén ki a halottasházig; és ott már a legközelebbi hozzátartozók, barátok, ismerősök veszik vállukra a koporsót.

Községünkben így szinte generációkon keresztül rögződött és mélyült a kocsinak a tisztelete. Noha a kocsi nélkülözhetetlen eszköze volt a paraszti munkának, mégis a helybeli emberek felfogása szerint a *bognármestör* csak a többi iparos után következhetett a rangsorolásban. Ugyanezt a felfogást tükrözi az 1896-ban megjelent *Baranya multja és jelenje* (Szerk.: Várady Ferenc) című monográfia, amely a „Gyár és a tulajdonképpeni ipar” cím alatt felsorakoztatja ugyan a fontosabb vasipari ágakat (rézöntés, arany-ezüstművesség, bádogosipar, kovácsipar), de egészen jelentéktelen helyet ad a közlekedési eszközök gyártásával foglalkozó iparágaknak (i. m.: I. kötete 655. o.).

Baranya megyében olyan *kocsigyártók* „akik 4 fő iparágat (bognár, fényező, kárpitos, kovács) űznék, tulajdonképpen nincsenek is, többnyire az ez iparágakat űzők társul szegődnek, vagy bognáraink a kész kocsik teljes készítését is elvállalják s az iparuk körén kívül eső munkát hol egyik, hol másik szakiparossal végeztetik.” (i. m.: I. 605. o.)

A bognáriparhoz kapcsolódó fent említett négy iparágat egy személy napjainkban nagyon ritkán űzi, csupán arról tudunk, hogy a hintókészítők vé-

gezték a tulajdonképpeni famunkát (bognármunkát), illetve a fényező és kárpitos munkáját is.

A *szekér* szavunknak nem csupán évszázados, hanem szinte évezredes története van. „A honfoglaló magyarok főleg a hordozható iparágakat gyakorolták. Szíjgyártók, kovácsok, fémművesek, *kocsigyártók*, fegyverkészítők,... kerültek ki soraikból.” A pécsváradi apátság 1015-ben – de újabb vélemények szerint jóval később – írt adománylevele a kovácsok, *bognárok*, [az én kiemelésem] aranyművesek, *szekérgyártók* és tímárok mellett esztergályosokat, pékeket, szakácsokat, cukrászokat, fazekasokat, gyertyaöntőket, molnárokat és kádárokat is említ (Baranya c. monográfia – szerk.: Kolta János. Pécs, 1958. 218–219. o.)

MUNKÁCSI és *SCHMIDT* szerint óindiai eredetű a *szekér* szavunk, de már az ugor-magyar korban ismertük. A szó Indiából nem közvetlenül jutott el a finnugor népekhez, hanem az iráni eredetű szkíthák közvetítésével, akik mint nomádok szekereken vándoroltak. (*Magyarság Tárgyi Néprajza* II. 201. o.) *BÁRCZI GÉZA* Magyar Szófejtő Szótárában viszont azt olvassuk, hogy a *szekér* szó személynévi összetételben 1389-ben és helynévként pedig 1067 körül fordul elő; s ennek a forrásokban gyakran előforduló szónak eredete ismeretlen, iráni és finnugor származása elfogadhatatlan. (SzófSz. 248. o.)

MUNKÁCSI, *SCHMIDT* és *BÁRCZI* vélekedése alapján látjuk, hogy a *szekér* szó (s az általa jelölt közlekedési eszköz) eredete bizonytalan. Dolgozatomban természetesen nem lehet célom a szó etimológiájának tisztázása, s a fent említett szerzőkre is csupán azért hivatkozom, hogy munkáikra való utalással bizonyítsam fentebbi megállapításomat: azt ugyanis, hogy a *szekér* szónak szinte évezredes története van. –

Nézzük, milyen volt a *szekér* legősibb formája, és ebből hogyan alakult ki a *kocsi*!

„A *szekér* ősi formájának a *kétkerekű talyiga* tekinthető. Dél-Ázsiának ez a legelterjedtebb kerek járműve. (A közelmúltban még a hortobágyi pásztoroknak is kedvelt közlekedési eszköze volt.) A *szekér* nagyobb terhek szállítására szolgáló négykerekű jármű. Európában jobban elterjedt, mint a *talyiga*. A *kocsiszekér* vagy röviden *kocsi*, voltaképpen könnyű *szekér*. A *kocsi* a magyarságnak igen régi közlekedési eszköze. Gyors közlekedésre alkalmas jármű, ezért a Kaukázustól Angliáig majdnem minden nép átvette tőlünk.” (A *Magyarság Tárgyi Néprajza*. II. k. 266. o.) – L. még TESz. 3:702.

„A *kocsi* szót a német *kutsche*, a francia, spanyol *coche*, az angol *coach*, az olasz *cocchio*, a lengyel *kocz*, a flamand *goetsche*, a svéd *kusk* szóval jelöli”. (A *Magyarság Tárgyi Néprajza* II. k. 273. o.) „Keleten, a Fekete-tenger mellékén és Kisázsiaiban a négykerekű könnyű szekeret – mely a mi kocsinknak felel meg – *madzsarnak* nevezik. A *kocsi szekér* (régőbbi neve a kocsinak) a Buda-Bécs közötti forgalmas útvonalban levő Komárom megyei *Kocs* községről vette nevét. A *kocsi* szó az európai nyelvekben csak a

XVI. században tűnik fel. Magyarországon a könnyű személyszállító jármű megnevezésére már a XV. században is a kocsi szót használták. Magát a járművet alkalmasint már a honfoglaló magyarság is ismerte, mert kalandozásaiban az ellenség gyors meglepésén alapuló taktikájának nagyon megfelelt. A Fekete-tenger mellékei törökség a honfoglalás után vehette át tőlünk a járművet.”(A Magyarság Tártyi Néprajza II. k. 266. o.)

BÁRCZI GÉZA szerint a kocsi szavunk *elvonással* keletkezett a „*kocsi szekér*”-féle kifejezésből, ennek első tagja a Komárom megyei *Kocs* község nevéből keletkezett. (Szófejtő Szótár 167. o.) Ebből az adnominális szófajú szószerkezetből a szófaji kategória eltolódásával, szófajátcsapással az eredeti melléknévi jelentésű szóból a szószerkezet rövidülésével és tapadásával *főnévi értékű szó* jött létre. (L. még TESz. 2:514)

A Magyar Nyelvtörténeti Szótárban a *kocsifajtákra* a következő megjelöléseket találtam: *borított kocsi, ernyős kocsi, fakó kocsi, folyó-kocsi, födeles kocsi, hintó-kocsi, könnyű kocsi, pohárszék-kocsi, posta-kocsi*. Nálunk (Alsómocsoládon) a kocsinak csak az alábbi fajtáit ismerik: *hosszi kocsi, rövid kocsi, igáskocsi, fédörös kocsi, kiskocsi*.

Községünk bognáriparosainak számáról csak a századfordulótól vannak pontos adataink. 1900-ban 32 iparos közül csak kettő a bognár. 1910-ben 40-re, 1920-ban 47-re, 1930-ban 54-re emelkedett az iparosok száma. A bognárok száma azonban továbbra is kettő maradt. 1937-től már három, 1945-től négy bognáriparos dolgozott a faluban. 1950-től (a későbbiekben ismertető okok miatt) a falu bognárai kénytelenek voltak önálló iparuktól megválni, s jelenleg működő bognár nincs is a községben. A falu parasztemberei és *bognármesterei* úgy emlékeznek, hogy az 1930-as években *Kozma József* és *Folkási János* végezte a bognármunkákat. Kozma József a német, Folkási (Fókási) János a magyar lakosság számára dolgozott. A németiségnek a magyarságtól való elkülönülése nemcsak néphagyományok, népszokások más-ságában nyilvánult meg, hanem abban is, hogy külön iparosa volt a német ajkú lakosságnak.

A község bognáriparosai *csak a helyi szükségleteket elégítették ki*, vásárookra nem termeltek. A hegyháti vásárokon a faiparosok közül csupán a német származású *klumpások* (*klumpa*: 'facipő') árulták ipari termékeiket a földre tett gyékényen vagy a hevenyészve összerakott sátraikban. Előfordult az is, hogy a szomszéd faluba nőszülő *legényök* visszaemlékezvén szülőfalujuk bognármesterének kiváló munkájára, sokszor visszatértek Mocsoládra, hogy megrendeljék a kocsit vagy egyes alkotórészeit a jól ismert mestertől. Így dolgozott édesapám, Pesti Kálmán kárászi, magyaregregyi, vékényi, császtai stb., általában *völgyeségi* parasztnak.

II.

1. Édesapám, Pesti Kálmán visszaemlékezése szerint rokonai nem foglalkoztak a *bognármestorséggé*. Noha a mesterség elsajátításához hosszú évek kellettek, édesapám mégis ezt az ipart választotta; ugyanis a sok gonddal küszködő bányászszülők (akik a századfordulón csak Németország bánya-városaiban juthattak emberibb körülmények biztosítását lehetővé tevő munkához, és ezért kivándoroltak...) „külsorsági” és az itthoni tapasztalataik alapján felismerték azt, hogy gyermekük kezébe ipart kellene adniok. A bányász-családban így öröklődött az „*iparosság*” tisztelete, megbecsülése. (Még ma is úgy tartja édesapa testvére, nagypapa meg különösképpen, hogy az „*embör az iparosná kezdődik*”).

Édesapám inaséveit Ócsárdon (Dél-Baranyában) kezdte, ahol nehéz sors várt a 13 éves inasra. Éjszaka a *méhelben* aludt a számára készített függő-ágyban. Általában 12-14 órát dolgozott; ezért már *hajnába* föl kellett kelnie. A mezei munkán (kaszálás, kapálás) kívül házimunkát is végeztek vele. Fát vágott, alkalmanként boltba küldték stb.

Tanonciskola nem volt a faluban, ahol a mesterséggel kapcsolatos szám-tant, anyagismeretet stb. tanulhatott volna. „Négy ismétlős” iskolába járt; itt azonban ipari tárgyak nem voltak.

Három év eltelte után Alsómocsoládra került *Folkási János* bognárhoz. Itt már szinte családtagként fogadták be. Nem véletlen, hogy a legtöbbet éppen itt tanult az ipar elsajátításában. – Az inasévek után (ez 3 évet jelentett) *segédlevéllel* segédként dolgozott *Magyarszéken, Magyaregregyen, Tolnában*. „Az inas és a segéd miné több mestörné dógozott, anná többet tudott *ēlopni a mestörségbü*.” Valóban a segédeknek, inasoknak szinte úgy kellett ellopniok a mesterséget, mert a mesterek nem sokat tanítottak, nem sokat magyaráztak. Az inas- és segédek alatt egészen egyszerű munkát végezhetett csupán, pl.: *fűrészőt, ékeket és keréktalpakat faragott, citlingőt* stb. Később már keréktalpakat javíthatott, s különböző *szekörce-, kapa-, gereb-lenyeleket* csinálhatott. Így a bognáripar legfontosabb munkáját képező *kocsigyártást*, a kocsikészítést nagyon nehezen lehetett megtanulni egy mes-tértől. Az inas és segédek alatt hozzávetőlegesen 30%-ban sajátíthatta el a mesterség fogásait, szerszám- és anyagismeretét, valamint a kocsikészítés munkafolyamatait. A segéd csak évek múlva léphetett elő azzal a kívánsággal, hogy *mestör* szeretne lenni. Édesapám is csak 8 év eltelte után, 1930-ban tehette le a *mestörvizsgát*.

Mivel az *önállóságot* szerszám és műhely hiányában nem vállalhatta, ezért szerződés szerint munkát vállalt, azaz *ēszegődött bognárnak* vitéz sztankováni Sztankovánszky Pál „*nemzetős úr*” alsómocsoládi földbirtokán. Azért írom, hogy *elszegődött*, mert akkor a mai értelemben vett szerződés még

nem létezett. Édesapában a „nemzetes úr” mindig becsülte a szorgalmas, ügyes iparost, aki a legigényesebb asztalos munkát is el tudta végezni.

1942-től 1950-ig önálló kisiparosként dolgozott. Minthogy a család megélhetését egyedül a bognármunka nem biztosította, a földműveléssel és az állattartással is foglalkoznia kellett. Általában részes földet vállalt a család a jobb megélhetés érdekében. Amíg önálló kisiparosként dolgozott, nem volt kifizetődő a munkája. A közismerten sok és nehéz munkát igénylő szövőszéket pl. Németh Jánosnak három zsák krumpliért készítette. Igaza van Gelléri Andor Endrének, amikor a „Varázsló, segíts!” című novellájában így vélekedik az önálló iparos helyzetéről: „Az önálló iparos a maga ura, de az élet szegénye.” – Így volt apám is: önálló iparosként a maga ura, s egyszersmint az élet szegénye.

1945-ben kapott 2 hold juttatott földet, s ezután már nem kellett részes munkákat vállalnunk.

1949–50-ben a szerszámaellátás nagyon rossz volt. Az anyagot nem ritkán az egész megyét bejárva lehetett csak venni, s ha került is megfelelő, drágán lehetett hozzájutni. Ez természetesen megemelte a termékek árát. Helyzetünket nehezítette az, hogy a parasztság nagyon ritkán csináltatott termékeket, éppen a drágaság miatt. (Erről részletesebben: a „Javítási munkák” cím alatt.) A felsorolt okok miatt egyáltalán nem volt kifizetődő édesapa munkája. Ezért úgy határozott, hogy a Bikali Állami Gazdaságba megy dolgozni. Innen került 1954-ben Alsómocsoládra a Sertésenyésztő Vállalathoz. Nemcsak kocsikat készített itt, hanem minden egyéb karbantartó munkát is el kellett végeznie. Ezt a telepet (Sertésenyésztő Vállalatot) 1960-ban Bikalhoz csatolták. Ebben az erősen iparosodó, nagyüzemmé váló „sertésgyárban” ma már bognármunkát alig végeztenek; ugyanis a kocsikat teljesen a kivonták forgalomból; helyettük korszerű járműveket használnak.

2. Az alábbiakban két alsómocsoládi bognármester (Kutnyánszky Ernő és Pesti Kálmán) házának beosztását és műhelyének berendezését fogom ismertetni.

Kutnyánszky Ernő és Pesti Kálmán lakóházára és a kapcsolódó gazdasági épületek elhelyezkedésére egyaránt az L alak, valamint a lakóépület mellett lévő nagy udvar jellemző. Alsómocsoládon, akárcsak a Hegyhát *szalagtelkes* falvaiban, a lakóházak a telekhatáron vagy annak közelében állnak.

Az I. sz. lakóház udvarán csupán egy bognárszék áll: a fából készült *satu*, amelyet rossz idő esetén lefednek. (I. sz. kép) Ebben az épületben az I. sz. szobát jelöl; ez az *első szoba* (*első szoba*), amelyet csak kivételes alkalmakkor és nagy ünnepeken (karácsonykor, újévkor stb.) használnak.

Az *első szoba* utcára néző külső falára helyezték el a mester cégtábláját: *Kutnyánszky Ernő bogár mester* (Korábban: *Folkási János bognár*) Az *első szobát* a *lakószoba* (II. sz.) követi. Ez télen egyúttal konyha is; ugyanis itt sütnek, főznek, étkeznek. A *nyári konyha* (III. sz.) köti össze a lakást a *műhejvel* vagy *méhellyel* (IV. sz.). A műhely után a *féször* (V. sz.) következik,

amely a *pajtával* (VI. sz.) együtt a bognármunkák készítéséhez szükséges *faanyag tárolására alkalmas*. A lakóház végén található *istálló* (VII. sz.) az állatok tartására szolgált régen, és szolgál ma is. A trágyadomb az istálló mögött, a lakóháztól távolabbra került. (Nem az udvarba!) Az udvar tágas, körülkerített térség, amely nyersebb *rönkfák* és a már kifűrészelt *fosznik* tároló helye.

A 4,5x4,5 m méretű műhely berendezése a következő: A *pitvartól* vagy *gangról* nyílik a műhely ajtaja. A műhely két, egymással szemben lévő falán ablakok láthatók, amelyek kis méretűek; tehát a műhely elég homályos, sötét. Éppen a terem rossz megvilágítása miatt az olyan szeszámok, amelyeken többször kell dolgoznia a bognármesterek, az ablakhoz kerülnek. Így az *esztérgapad* (1.) és a *gyalupad* (12.). Az esztérgapad előtt található a *köszörükü* vagy *köszörüküj*. A falra két polc (3.) van elhelyezve; amely különböző festékek, olajok és zsírok tartására, tárolására szolgál. A polcok előtt áll a *vonószerk* vagy *vonyószerk*, ill. *sziószerk* vagy *szijószerk* vagy *szatlérszerk* (4.). A falon 2 db *natyfűrés* (5.), *kisfűrésztartó állvány* (6.), továbbá *fanyelű furukat* tartó állvány (7.) található. A fanyelű furukat tartó állvány mellé 2 db *fakalapács* (8.) és 4 db *vonókés* (9.) van elhelyezve. (Az 5., 6., 7., 8., 9. számmal jelölt szerszámok a 3. sz. fényképen láthatók). A vonókések mellett a *furdancsok* (11.), valamint a szegre akasztott 4-5 db *kalapács* látható (9/a.). A kisfűrésztartó állvány előtt áll a fából készült *satu* (10.). A gyalupad felett található a *toportartó* 3 db *toporral* vagy *székörccével* (13.); a *vinkli- és körzőtartó* (14.), a *mérőszallag* - (*colstok*), *cőruza-* és *küllőrtartó-doboz*, amely fából készült (15.). A gyalupad mellé helyezték el a *vésűk*, *furuk* és *gyaluk* tartására, tárolására alkalmas *cájgrámákat* (16., 17.) (A 9/a., 13., 14., 15., 16., 17. számmal jelölt szerszámok a 4. számú fényképen láthatók.) Az ajtótól balra található a második *gyalupad* (20.); közelében a *vonókésök* (18.) és a *fűrészek* (19.) lógnak a falon. A műhely közepén a *fatuskók* (22., 23.), valamint a *kerékszerk* (21.) látható. A műhely sarkában lévő vaskályha (24.) előtt állnak az *állványok* és a *bakok* (25.).

A 2. sz. lakóház utcára néző (I. számmal jelölt) kétablakos szobája volt a lakószoba, amelynek külső falán függött a mester cégtáblája: *Pesti Kálmán bognármester*

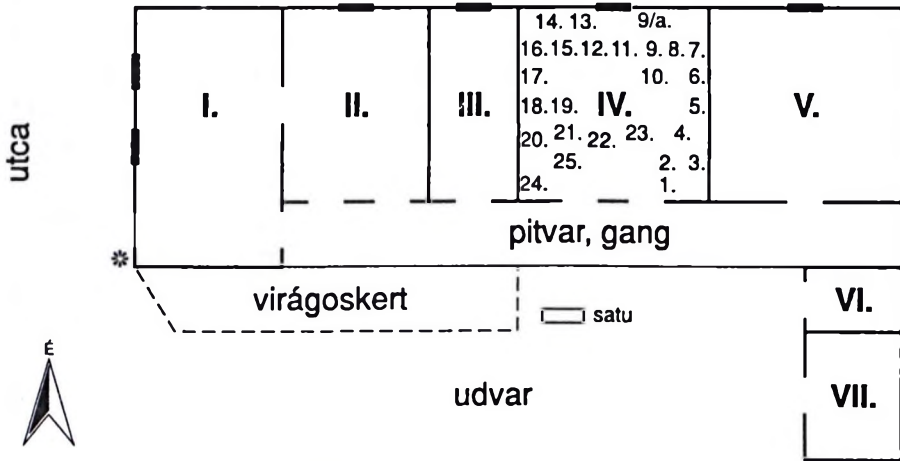
A lakószoba és az *első szoba* közt volt a *füstöskonyha* (II.). A füstöskonyhába épített *kémincében* sütötték a kézzel dagasztott házikenyeret és nagyobb ünnepekre a kalácsot. A *kémince* fölött lévő kéményben *füstöték* a sertéshúst; s talán éppen ez magyarázza a *füstöskonyha* elnevezést. A füstöskonyha sarkában volt a *pallásfőjáró* (III/a.). A *féször* (IV.) és az állatok tartására alkalmas *istálló* (V.) kötötte össze a lakóépületet a 4,3x4,5 m méretű *műhellyel* és a *pajtával* (VII.). A *féször* és a *pajta*, az 1. sz. épület ugyanilyen nevű és rendeltetésű melléképületeihez hasonlóan *anyagtároló* volt. (*Foszni*, *küllő*, *kerékagy*, *talp* stb. tárolása.) Az 1. sz. műhelyhez (Kutnyánszky Ernő műhelye) hasonlóan az ajtó a *gangról* nyílik (5. sz. kép), s az egyik *gyalupad*

(1.) az ablak előtt áll. Az ablak mellett, falba vert szögeken függnék a *vonókésők* (3 db) (2.); a *furdancsok* (2 db) (3.), valamint a *mérőeszközök* (4.) (*vinkli, cirkli* stb.). A festékeket, olajokat tartó polc (5.) elhelyezése azonos az 1. sz. műhely polcának (3.) elhelyezésével. A műhelyben, ha belépünk, bal felől találjuk a második s egyben kisebb méretű *gyalupadot* (15.); s a műhely jobb felső sarkában van az *esztërgapad.* (7.) A gyalupad előtt az ablak felé eső részen *vaskályha* áll (6.). A gyalupad előtt a *kérékszék* látható (8.); hozzá közel a falon lógnak a *sablonok* vagy *minták* (9., 10.). A sablonok mellett vannak a *cájgrámák* (11., 12.). A 13., 14. szám ugyancsak *sablonokat* jelöl. A bal oldalon több *fűrész* (16.), *nyeles furu* (17.), egy polc, valamint a *puskázó furu* látható (19.). Az 1. sz. műhelyhez hasonlóan a *tuskó* (20.) *itt is a műhely közepén van.* A tuskótól *balra állványok* és a *bakok* (21.) sorakoznak egymás mellett.

KUTNYÁNSZKY ERNŐ alsómocsoládi bognármester házának (benne: műhelyének) alaprajza

Az épület beosztása:

A műhelyberendezése:

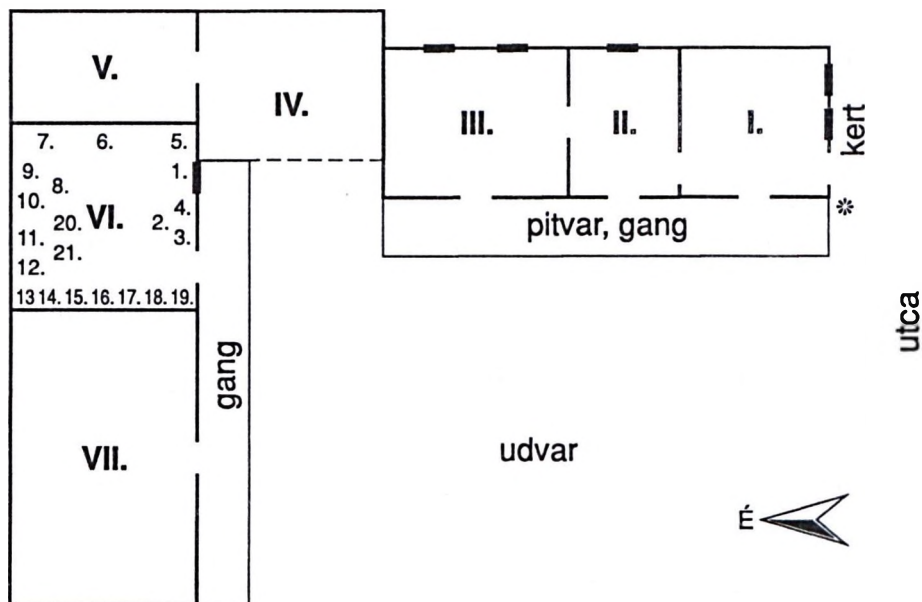

I. Első szoba (*Éső szoba*)
II. Lakószoba; télen: konyha
III. Nyári konyha
IV. Műhely (*Műhel*)
V. Anyagtároló (*Féször*)
VI. Pajta
VII. Istálló
* cégtábla: Kutnyánszky Ernő
bognár mester

1. esztërgapad
2. köszönűkő
3. két polc a falon
4. vonószék
5. nagyfűrészek
6. kisfűrész tartó állvány
7. fanyelű fúrókat tartó állvány
8. fakalapácsok (2 db)
9. vonókerék (4 db)
9/a. kalapácsok (4-5 db)
10. satu (fából)
11. furdancsok
12. gyalupad

13. toportartó (3 db toporral)
14. vinkli-, körzőtartó
15. mérőszalag (colstock) ceruzatartó
16. cájgráma (vésők, fúrók, gyaluk)
17. cájgráma (ua.)
18. vonókések
19. fűrészek
20. gyalupad
21. kérékszék
22. faragó tuskó
23. faragó tuskó
24. vaskályha
25. állványok, bakok

PESTI KÁLMÁN alsómocsoládi bognármester házának
(benne: műhelyének) alaprajza

Az épület beosztása:

- I. Lakószoba (*Éső szoba*)
- II. Füstökonyha (*benne: kemence*)
Padlásfőjáró
- III. Belső szoba (*Natyszoba*)
- IV. *Fésször*
- V. Istálló
- VI. *Műhely* vagy *méhél*
- VII. Pajta
- * a cégtábla helye

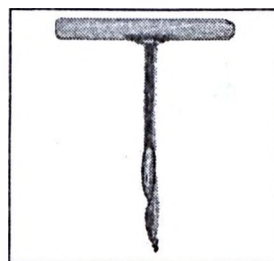
A műhelyberendezése:

1. gyalupad
2. vonókések (3 db)
3. furdancs (2 db)
4. mérőeszközök (vinkli, cirkli stb.)
5. polc a festékeknek, olajoknak
6. vaskályha
7. esztergapad
8. kerékszék vagy szatlerszék
9. sablonok (minták)
10. sablonok (minták)
11. cájgráma (vésők, gyaluk)
12. cájgráma (-,,- -,,- stb.)
13. sablonok, minták
14. sablonok, minták
15. kis gyalupad
16. fűrészek
17. nyelesfúrók
18. polc
19. puszkázó fúrók
20. tuskó
21. állványok, bakok

3. A továbbiakban azt fogom bemutatni, milyen eszközökkel dolgoztak az alsómocsoládi bognárok.

I. Bognárszerszámok, amelyeket a bognárok maguk készítettek:

1. A nyeles fúró vagy *nyeles furu nyeleit* (6. sz. kép, 1. sz. rajz) kemény fából (szilfa) készítették. Többnyire a kerékagy puszkázás előtti, vékonyabb *átfurásra* használták.

1. sz. rajz

2. A *kerékatypuskázó furu nyele*. Ez is szilfából készült. A kerékpuskázásra használt *furunak* különböző méretei vannak; így: 60-55-50 mm-es *kerékpuskázó furukat* különböztetünk meg.

3. A *köszpont furu nyele*, amely az előzőkhöz hasonlóan ugyancsak szilfából készült. A kocsiderékszög beillesztésénél szükséges *lik* vagy *luk kifurásához* használják.

4. A *gyalupad* (7. sz. kép) *kőrisfából készült részei*:

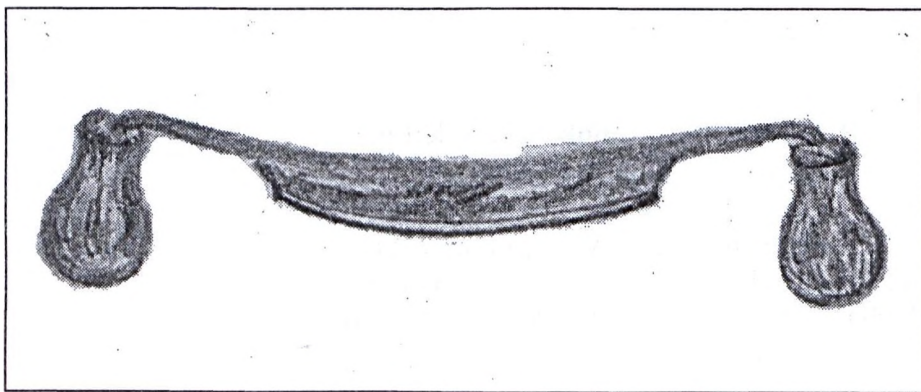
Az *ajja* vagy *álvány*; *gyalupadlap*; és a gyalupadlap jobb oldalához, jobb feléhez kapcsolódó *facsavaros satu* vagy *fapangaizli*. Némely gyalupadon *oldalsatu* is van; ez inkább az asztalosok munkájához fontos. A *gyalupad* fából készült alkotórészei közé soroljuk a gyalupad lapjának belső részén lévő *vájut*, amelybe a szükséges szerszámokat és a munkafolyamat készülő darabjait szokták elhelyezni. A készülő munkadarabokat külön állványra és a *bakokra* is szokták tenni, hogy *kéznél legyenek*, míg a munkadarab készítése be nem fejeződik. Pl. a négy kerék készítéséhez 48 db küllőt együtt, – nem szétszórta! – tartanak a gyalupad *váju* nevű részén is (8. sz. kép).

5. Az *észtergapad* *kőrisfából készült faalkatrészei*: *álvány* (felső része), *kerék*, (120x70-es *kerevet*). Az állványon van elhelyezve a *befogó* készülék, amelytől balra egy *észtergált 'esztergált'* fadarab található.

6. Az *akácfából készült kerékszék* egyik *fajtája* (9. sz. kép); *fatuskóból* készült a második változata (10. sz. kép). A 9. sz. képen látható *kerékszék talpazatból*, 4 db *lábbu* és 2 db *szorító fábu* áll.

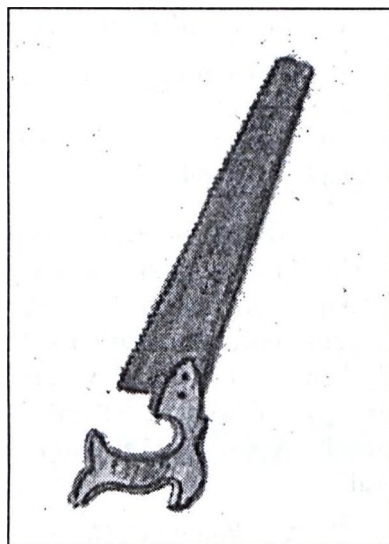
7. A *vonószék* vagy *szaltérszék* vagy *csikó* (11. sz. kép) *akácfából* készült. Alkotórészei: *üllőkeálvány* és a *mozgatható fej*.

8. A *vonókés* *szilfából készült nyele* (2. sz. rajz).

2. sz. rajz

9. A *fűrészök* (12. sz. kép) akácfából készült rámai az alábbi fűrészfajtákhoz valók: a) *csapoló fűrész* b) *körösztvágó* vagy *svájbszag fűrész* c) *aprópfogu fűrész* vagy *apszec fűrész* d) *hasított* vagy *kanyarított fűrész*. A 13. sz. képen balról jobbra haladva a c) és a d) *kézifűrész* nem kimondottan *bognárfűrész*; ugyancsak az e) *szélesebb lukfűrész* sem. A *rámoló fűrész*t vagy *rókafarku fűrész*t vagy *fuksfánc fűrész*t (3. sz. rajz) *keréktápak passzittásán*a, *rámolásán*a használják. A *keskenyebb lukfűrész* (g) szintén nem kimondottan *bognárszerszám*, de néha a *bognár* is használja.

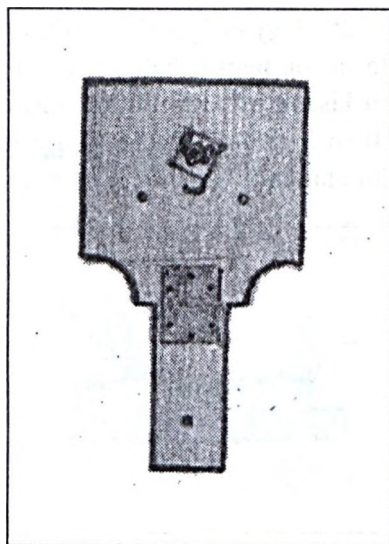
3. sz. rajz

10. *Fűrésztartó álvány*.

11. *Faragóbak* vagy *négylábú bak*: 8x10 cm-es átmérőjű, s akácfából készült. (A 14. sz. képen a *négylábú bakon* kifaragott *kerékagy* látható.)

12. Ugyancsak akácfából készült a *keréktápfőszabó bak*.

13. *Juharfaból* készült *sablonok* (15. sz. kép): a) *hámfa* vagy *kisafa* b) *lőcs* c) *ékeszarv* d),e) *kiságus* f) *első sarogla* vagy *sarágla* vagy *sarág'gya* *mellékfájja* g) *keréktálp* vagy *táp* h) *újabb lőcsminta* (más formájú, mint az előbbi) i) *hátsó sarogla mellékfája* j) *lőcs* k) *hámfa* vagy *kisafa*. A 16. sz. képen különböző erősségű és állású *fűrgettyűszarvminta* (a, b, c); *sarág'gya* (d, e) és *járomminta* (f) látható.

4. sz. rajz

14. A *faragóbalta* vagy *székörce* (17. sz. kép) *nyelét* a *bognár* akácfából készítette.

15. A *háromlábú bak* (18. sz. kép) *kőrisfából* készült.

16. *Fűrészrészelő satu* (4. sz. rajz) *diófából* készült; *vasalását* már a *kovács* végzte.

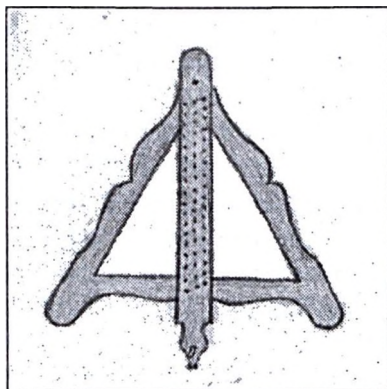
17. A *díszítésre* használt *staupkés* *diófából* készült része a *nyél*.

18. A köszörűkü (19. sz. kép) fából készült állványa.

19. Szilfából készült különböző vonalzó lécek (12, 5, 3 sukkes).

20. Fahasított sujak vagy suk vagy sukk: 30 cm hosszú és 25 cm átmérőjű; akácából készült.

21. Keréktálp- vagy tápkörző vagy cirkliző (5. sz. rajz) farészei: háromszög alakú keret, amelynek egyik csúcsához rögzítik (elfordíthatóan) a különböző helyeken kifűrt lécet, hogy vele különböző ívnagyságú köröket, félköröket rajzolhasanak. A cirkliző keréktálp kijelölésére való.

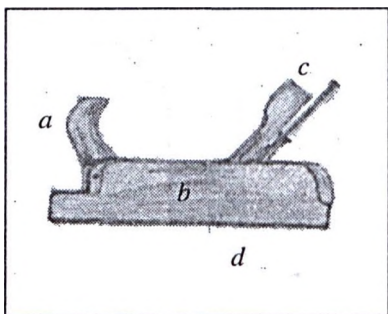
5. sz. rajz

22. Az állítható cirkli fanyele, farésze (20. sz. kép).

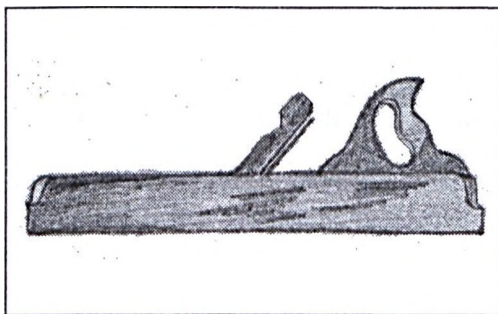
23. A staußgyalu faalkatrészei (21. sz. kép).

24. A különböző minőségű és nagyságú vésűk szilfából készült nyelei (22. sz. kép): a) 1/2 calos vésű b) 1/2 calos lukvésű vagy lohpeid vésű c), d) kerékpuskázáshoz 3/4 calos és 1 calos lapos vésű e) félgömbjű észtergakés f), g) fülés vésűk. A fekvő szerszámok: a) fülés vésű b), c) kisebb-nagyobb csavarhuzók d), e) lapos vésűk f) fakalapács (amelynek a fejét és nyelét is a bognár készíti).

25. A gyaluk fából készült részei (6. sz. rajz): a) gyaluszarv b) gyaluszáj (a rajzon nem látható) c) és d) gyalutok. A 23. sz. képen látható gyaluk: a), b) kisebb és nagyobb duplagyaluk (6. sz. rajz) c) erőstő gyalu (7. sz. rajz) d) srob gyaluk (= schropp gyaluk). Alsómocsoládon a fentebb felsorolt gyalufajtákon kívül még a szárnyas és a gömbölyített gyalut is ismerik.

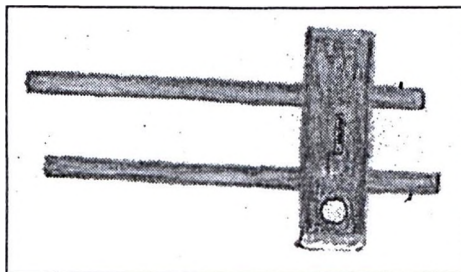

6. sz. rajz

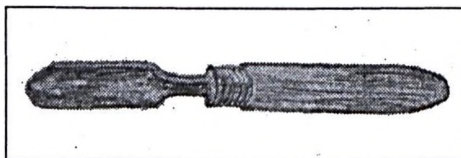
7. sz. rajz

26. Derékszögmérő vagy *vintli* (A 24. sz. kép 10. szerszáma.) A képen látható 9. szerszám az *állítható vintli*, az 1. pedig az *állítható srégvintli*.

8. sz. rajz

27. *Csapjelölő* vagy *strájpgmódli* (8. sz. rajz és a 24. sz. kép 2. és 3. szerszáma.) A 24. sz. képen két fából készült szerszám látható még: *állítható körzők* (Az 5. és 6. ábra szerszáma.)

9. sz. rajz

28. Nagy *szögező* és a *félkész-kalapács nyele*, amely *kőrifából* készült.

29. *Esztergakés fanyele* (A 9. sz. rajzon *félgömböjű esztergakés* látható).

II. Szerszámok, amelyeket kováccsal készítették el:

1. A gyalupadból kiálló 2 db *vaspangaizli*, amely különböző munkadarabok beszorítására alkalmas.

2. *Esztergapad esztergált fadarabgyában levő vazsdarab* vagy *köröm*, valamint a jobbról levő *vascsavar*.

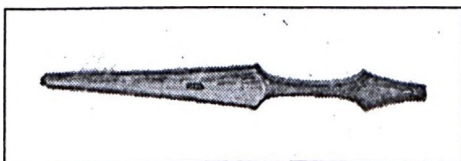
3. A *gyaluék* mögött levő *gyaluvas* vagy *gyalukés*.

III. Üzletekben vette a következő szerszámokat:

1. *Nyelés és központfuruk* merőlegesen álló, acélból levő *szára*, a végén levő *tollal* együtt.

2. *Kérékpuskázó furu* vasból levő része (10. sz. rajz).

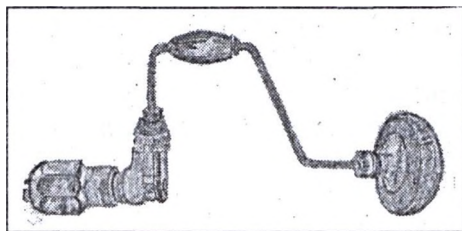
3. *Furdancs* (11. sz. rajz); melynek két fajtája van: a) *váltó* amelylyel bármely sarokba ún. *félfurással*, nem teljes köralakba is lehet fúrni a váltókészülék segítségével. A váltó neve: *racsni*. b) A *nemvál-*

10. sz. rajz

tós: csak teljes körülfúrással lehet vele fúrni (25. sz. kép és a 11. sz. rajz).

4. *Bokázó készülék* (26-27. sz. képek), amellyel a kerékküllők végén levő csapot készítik.

11. sz. rajz

5. *Vonókés pengéje.*

6. A „Szerszámok, amelyeket a bognárok készítenek” c. fejezetben említett fűrészfajták *szalaggyai*.

7. *Faragóbalt*a vagy *székörce pengéje* vagy *feje* (17. sz. kép).

8. Furdancsba való *csigafuruk*; ezeket a „finomabb munkák” készítésekor kisebb átmérőjű *lukak* fúrására használják.

9. *Csiszoló papir* vagy *smirgli*, amellyel a bognártermékek felületét simítják.

10. *Simító lemez* vagy *citling* (24. sz. kép 8. szerszáma.)

11. *Köszörükü* vagy *köszörüküj* hajtókarral (19. sz. kép). Magát a *köszörüküj*et kőművessel készítette a mester.

12. *Farészelő*. Ezt szerszámnyelek készítésekor használták.

13. *Staublemez* (amelyet a gyaluba vagy vonókésre helyeznek, hogy vele a díszítést elvégezhesék.)

14. Az állítható *cirkli* vasból levő része (20. sz. kép).

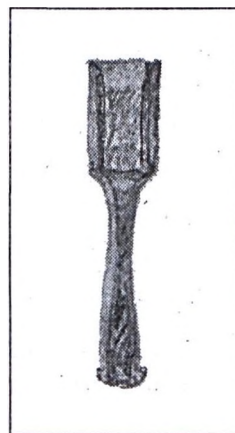
15. *Esztërgakésök pengéjje* (A 9. sz. rajzon gömbölyű esztërgakés).

16. „Szerszámok, amelyeket a bognár készít” fejezetben felsorolt *vésűfajták* vasból levő része. (A 12. sz. rajzon *fülesvésű*.)

17. A *nagy-, szögező- és félkészkalapács feje*.

A bognárszerszámok vasból, illetve acélból levő alkatrészeit gyakran kenik *fáradt olajjal* azért, hogy meg ne rozsdásodjanak.

4. Dolgozatomban eddig a kocsikészítő bognár kisiparos műhelyét, szerszámaikat mutattam be. A bognár kisiparos sokoldalúságát az alábbi adatokkal lehet érzékelteni.

12. sz. rajz

A kocsi készítésén és javításán kívül a bognárnak értenie kellett a paraszti munkát segítő eszközök (*tragacs, járom* stb.) „gyártásához”; és természetesen a bognártól rendelték meg az asszonyok a háztartásban nélkülözhetetlen eszközeit (*mosóteknő, gyuródészka* stb.).

Az egyéb bognáripari termékek és munkálatok:

1. *Hintó*
2. *Fédörös kocsi* (28. sz. kép)
3. *Tragacs* (29. sz. kép)
4. *Talicska* (30. sz. kép)
5. *Rőzsekötöző* (31. sz. kép)
6. *Tiloló* vagy *tiluló* (32. sz. kép)
7. *Járom* (33. sz. kép)
8. *Dagasztószék* vagy *dagasztóláb* (34. sz. kép)
9. Különböző mezőgazdasági *szérszámok nyelei*. (35. sz. képen *ásó- és kapanyél* látható.)
10. *Ékegöröndő* (36. sz. kép)
11. *Szánkótalp* vagy *szánkótáp* (37. sz. képen csak az eleje)
12. *Mosóteknő* vagy *teknő* (fenyődeszkából készült).
13. *Gyuródészka*
14. Régi *favázás cséplőgép* és *elevátor javítása*.
15. *Böllérfa* vagy *rémfa* vagy *akasztófa* készítése.

5. Az 1920-as és 30-as években a bognármunkához szükséges *szérszámfát* (bükk, kőris, akác, szil, cserfa) a mecseki erdőkből kellett megvennie a messternek. A *rönkfát* fuvarossal szállíttatta haza. Az anyag beszerzésekor a messter mindig együtt ment a fuvarossal, s a helyszínen rögtön kifizette a fa árát az erdésznek. A *szérszámfa* nem került túl sok pénzbe, viszont a fuvarosnak is kellett fizetni vagy 50–60 pengőt, illetve különböző bognártermékekkel lehetett törleszteni a fuvar árát.

Amikor a *szérszámfát* vagy *rönkfát* hazahozták, az udvaron rögtön kettérepítették *ékké, fejszévé* és *fasuk* vagy *suk ütleggel*, majd *fauszt* (*hasító*) *fűrészre* a szükséges daraboknak megfelelően 7–8 cm-es *fosznikat fűrészőrek* belőle. Ez az egyik legnehezebb és legnagyobb fizikai erőt kívánó bognármunka. A 40-es években már a legközelebbi *fűrésztelepökre* (Kárász, Magyaregregy stb.) kocsival szállították a rönköket, ahol *gattërfűrészre* a megfelelő méretre *fűrészőtétek*. A *gattërfűrész* 20–21 *fűrészlappá* dolgozott, tehát igen rövid idő alatt fel lehetett *fűrészőni* a kívánt rönkfamennyiséget.

Ma már a TŰZÉP-telepekről (Pécs, Dombóvár stb.) kapják az Állami Gazdaságok, üzemek a *főfűrészüzt fosznikat*.

A felhasított, illetve felfűrészelt anyagot a *szénapajtában* vagy a *fészörben* tárolták több évig (38. sz. kép); ugyanis a fának, amelyből a kocsi készül,

legalább 3–4 évesnek kell lennie, hogy tartós legyen. Gyakran szénát is tettek rá, hogy megvédje a huzattól és a hirtelen *repedést*ü.

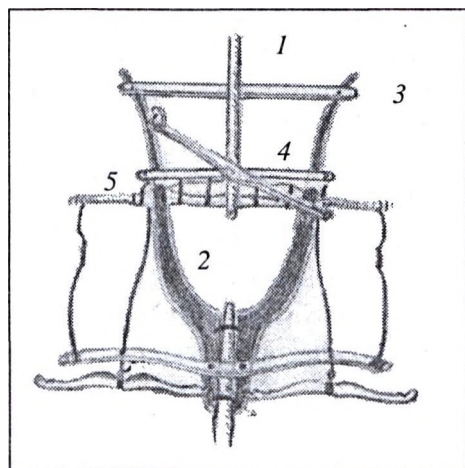
Ma már az üzemek és TŰZÉP-telepek tárolják a bognármunkához szükséges anyagot.

Már „A bognáripár története Alsómocsoládon” és „A mesterség elsajátítása” című fejezetben említettem, hogy a *kocsikészítés* (kocsigyártás) képezi a bognármester legfontosabb munkáját. Dolgozatomban éppen ezért csak a kocsikészítés munkafolyamatát és szakszókincsét kívánom feldolgozni a lehető legnagyobb teljességre törekedve. Az alábbiakban a kocsi alkotórészeit sorolom fel, továbbá elkészülésük munkafolyamatát, valamint azt, hogyan lesz az egyes alkotórészekből kész kocsi.

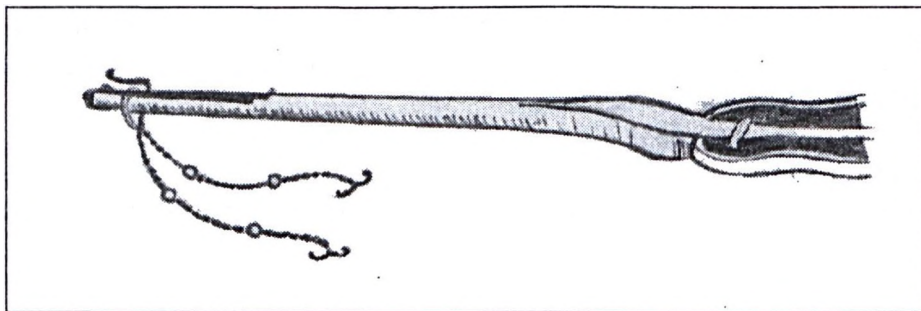
A kocsi a következő fő részekből áll: a kocsi *eleje* (13. sz. rajz, 39. sz. kép); a kocsi *hátujja* (16. sz. rajz, 40. sz. kép); 4 db *kerék* (17. sz. rajz); 2 db *ódal* (18–19. sz. rajz); 4 db *lőcs* (20. sz. rajz); 2 db (*első és hátsó*) *sarogla* vagy *sarág'gya* (21. sz. rajz).

A kocsi elejének részei:

1. *nyújtó* vagy *nyujtó*, 2. *rut-szárny* vagy *ruccárny*. A *rut-szárny* elülső végéből nyúlik ki a *kocsirud*, amelynek végén a *nyaklólánc* látható (14. sz. rajz).

13. sz. rajz

14. sz. rajz

A *rut-szárnyakhoz* a kocsi összeállításánál 2 vaspánttal erősítik (13 sz. rajz). Hátul, keresztben a *rut-szárnyon* van a *juha* (3). A *rut-szárnyat* vagy *ruccárnyat* középtűt közrefogja a *vánkos* (4), (amelynek alsó része az *ahstok*) és a *tengő* (5).

A *tengő* végén *vasburkolat* van: *tengőtök* (1); ezen fekszik egy *vaslemez*, a *kármentő* (2), melynek szöge a *tengőtökön* és a *tengőn* át-fúródik a *tengőtököt* tartva. Mindkettőn (*tengőtökön*, *kármentőn*) és a *tengőn* is áthalad a *tengővékszög* (3). Ez a *lőcsőt* védi a kieséstől. A *vánkos* fölött van a *fűrgettyű* vagy *fűrgető* vagy *förgető* (6). A *fűrgető* a *förgetőrakoncával* (7) vagy *szarvval*. A *rutszárnyon* elől találjuk még a *főrhincöt* vagy *förhencöt* vagy *förhécöt* (8). A *főrhinc* és a *tengő* végére van erősítve kétoldalt a 2 db *csatlóvas* (9), a *förhincre* pedig kétfelől a *hámtűkarika* (10) és a *hámfa* (11). A *tengőt* a *vánkossal* a *kötővasak* vagy *pántok* (12) kötik össze.

A *kocsi hátujjának* részei: (16. sz. rajz)

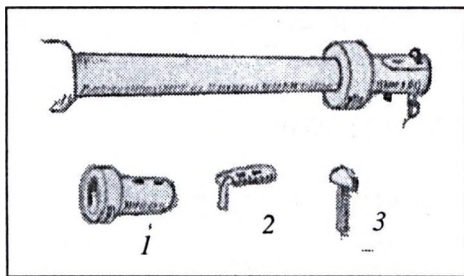
(1) *kiságas* vagy *kiságus*. Benne a *derékszög* (2) A *kiságas* két szárnyát a *vánkos* (3) és a *tengő* (4) fogja közre. A *vánkoson* kétoldalt van a *vánkosrakonca* (5).

A *kocsikerék* vagy *kerék* alkotórészei: (17. sz. rajz)

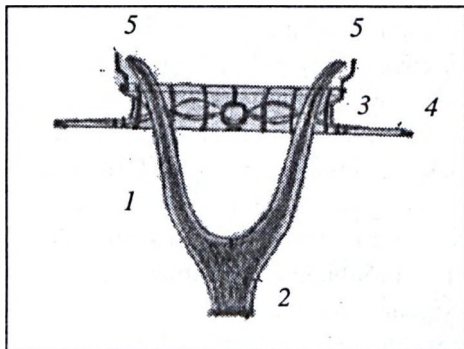
Fából készül: az *agy* (1); a *küllő* (2); a *talp* vagy *táp* vagy *tóp* (3); vasból készül: *puska* (4); a *sipkarika* vagy *sifkarika* (5); *atykarika* (6); *sing* (7) a *szögekké* (8).

Az *ódal* részei: a 18. sz. rajzon.

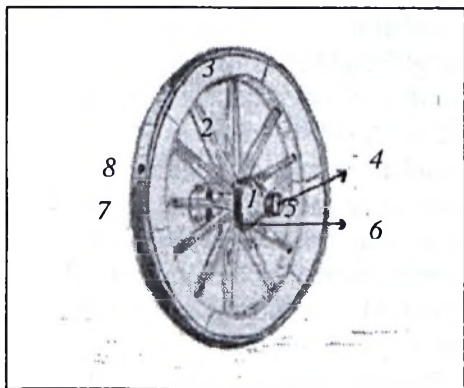
Fából készül: *alsó* vagy *ásó ódaldurung* (1); *felső* vagy *főső ódaldurung* (2); *köszfa* (2/b); *záp* (3); vasból készül: *pácavas* (4); *sarágglarakonca* (5); *lőcskarika* (6); *sarágglalánckarika* (7); *dörgölő* (8); *kötővasak* vagy *ódalpántok* (9).

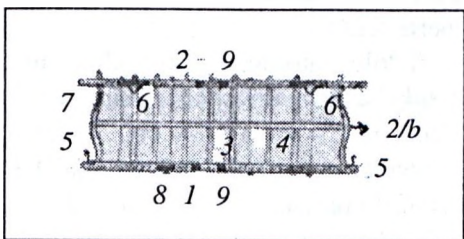
15. sz. rajz (tengely, tengőtök)

16. sz. rajz

17. sz. rajz

18. sz. rajz

Diszitött ódal (19. sz. rajzon).

A *lőcs* részei (20. sz. rajz)

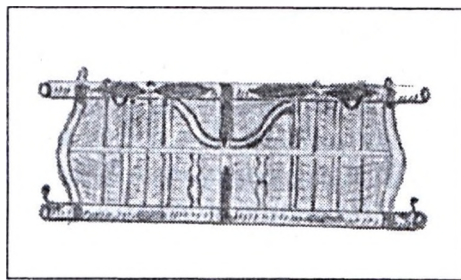
lőcsfej (1); *lőcsköpi* vagy *lőcskáva* (2); *kötővasak* vagy *pántok* (3).

A *sarogla* vagy *sarággya* részei (21. sz. rajz):

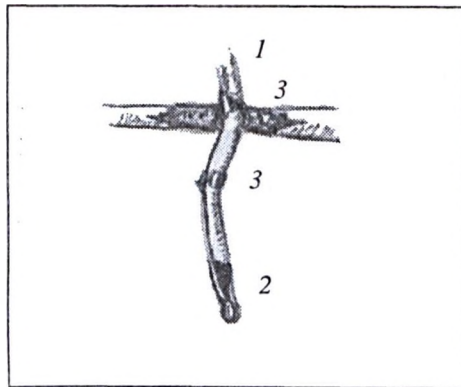
Saráglaláncok (1); *vaszápok* (2); 3 db *méllékfa* (3); 2 db *sarágla*fa (4). Végül a *kocsi ajján*, a *kocsife-nékben* található a 2–3 db *fenékdeszka*, amely elöl a *fürgettyün* hátul a *vánkoson* fekszik. A *fenékdeszka* hossza a *kocsioldal* hosszának, szélessége pedig a *fürgettyü* belvilágának felel meg. A *kocsi* tartozéka az *ostortartó* és a *kocsiülés*. (Ez utóbbiakat általában nem a *bognár*, hanem a *gazda* készíti vagy készítteti el.) A *bognárnak* nincs kialakult sorrendje a *kocsi* alkatrészeinek készítésében, éppen ezért a munkafolyamatok ismertetésében az előbbieken ismertetett *kocsialkatrészek* sorrendjét igyekszem követni. A *kocsialkatrészek* részleges munkafolyamatának leírása során csupán az esetben utalok a szükséges anyag minőségére, ha ajánlatos meghatározott fából készíteni a darabot. Más esetben már nem jelzem az anyag minőségét, ugyanis „A felhasználandó anyag” című fejezetben már az általában és leggyakrabban használt anyagokat ismertettem.)

A dolgozatomban előforduló és ma is használatos régebbi mértékegységek a *sukk*, a *col* vagy *cal* és *lénia*. (1 col $\approx$ 22 mm; 1 sukk $\approx$ 12 col, azaz 12x22 $\approx$ 264 mm; 4 lénia $\approx$ 1/4 col, 16 lénia $\approx$ 1 col.)

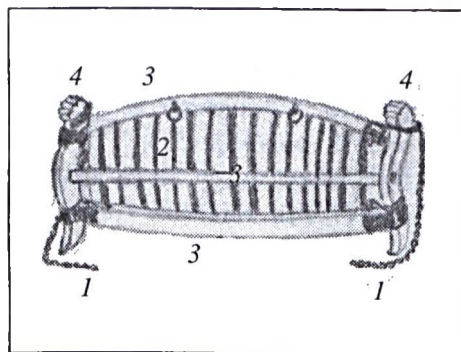
Nyújtó vagy *nyútó* hossza általában 6,5 *sukk*, de a hossz legtöbbször *kocsiódal* hosszánál 1 *sukkal* rövidebb. A *nyújtó* elöl: 3–3 1/4 col, hátul: 2–2 1/4 col széles; elöl: 2,5 col, hátul: 2,4 col vastag. Erre a méretre *fűrészölik*

19. sz. rajz

20. sz. rajz

21. sz. rajz

ki a *fausztfürésszē*, majd *dupla gyaluval* simára *lęgyalujják*, s a *sarkokat* *vonókéssal lęhuzzák*, levésik. A *nyútót* vagy *nyújtót* elejétől 3 col távolságra 22 mm-es *nyęleşfuruval* *kifurják*. Az elejét *vonókéssal lęgömböjittik*, hogy a kovács a vasat rávasalhassa. A vasat azért kell rátenni a *nyújtó végire*, hogy használat közben el ne repedjen. A másik *vęgit* is *męggömböjittik*, hogy a kocsi *hátujjába beilleszthető* legyen. A *kocsiódal* vasalása után a *kiságus* szögének helyét is *kifúrják nyęleş furuval*.

A *rutszárny sablonját* ráhelyezik a *fosznikra*, és ceruzával kijelölik a sablon kerületét. Általában a sablonok ráhelyezése a *fosznikra* úgy történik, hogy a mester minél jobban *ki tuggya hozni* a készített munkadarabot a *fosz niból*. Vagyis *ki köll kerüni a bütyköket (csomókat), repedésőket*, mert a csomós, bütykös fa, s főleg a repedezett, nem alkalmas szerszámfának. A lelkiismeretes bognár a nagyon drága fából sokat kénytelen félretenni a használhatatlanság miatt a hulladék közé. Hogy édesapa munkái tartósak, erősek voltak, azt az anyag nagyon gondos kiválasztásával és pontos, szép megmunkálásával biztosíthatta. Azt viszont soha nem kérdezte meg egy gazda sem, amikor a dicsérgetés közepette kigurította a kereket udvarunkból, hogy mennyi anyag kellett a kerék elkészítéséhez... Amíg a *kovács* két rossz patkóból csinálhatott egy jót, addig a bognár mindig a drágán beszerezhető fát tudta csak felhasználni. Nem véletlen, hogy a falu legszegényebb iparos a bognár volt, a legmódosabb pedig a kovács.

A *kijelölés* után nagyon rövid idő alatt *körüfürészölük szallagfürésszē*. Régebben *szallagfürész* helyett *kanyarított fürésszē fausztóták* ki (18. sz. kép). Ez a munka nagyon sok figyelmet, erőt követelt, éppen ezért a bognárok ezt a munkát tartották a legnehezebbnek. Jó idő esetén ezt a munkát a műhely előtt, az udvaron végezte a mester. A *foszni* befogására és rögzítésére készítette fából maga a bognár a *satut*.

A *kifürészelt rutszárny* alsó és felső felét először *szimpla (schropp) gyaluval lęöręgölik*, majd *dupla gyaluval gyalujják*. A *rutszárny* felső felét, mivel teljesen *ęgyęnősnęk* kell lennie, *ęręsztő gyaluval* is *lęgyalujják* 6,5–7 cm-es *vastagságra*. Ezután a külső és belső felét *közepessęn* hasznát *vonókéssal kipuccóják*.

Az *ahstok* (tengelyág) és *vánkos* munkafolyamata a *körüfürészelésig* azonos a *rutszárnyéval*. A 32 col hosszú *ahstokot* 7–8 cm-es *vastagságra gyalujják dupla gyaluval*, a *rutszárnyhoz* hasonlóan a felső felét *raupang gyaluval gyalujják*, az alsó felét pedig *vonókéssal kipucójják*.

Miután *kifürészelték* a *vánkos* mintáját, *dupla gyaluval lęgyalujják* középén 2,5 col *vastagságra*.

A *rutszárny*, *ahstok* és *vánkos* elkészítése után következik az összeállításuk. A két *rutszárny* közé, a *kocsirud* helyére egy *stęklit tesznek*. A *stękli* hossza 20 col; az alsó vége 2 col, a felső vége 2,5 col széles. A *stęklit lánc* és egy *faék* segítségével szorítják össze a *rúdszárnyal*. A *rutszárny* hajlatától

a tengelyágy széléig 18 colt mérnek jobb és bal irányban egy zsineggel. Az *ahstok* zsineggel való *lémérése* után a *vánkost* is ugyanúgy bemérik, mint az *ahstokot*, és ráhelyezik a tengelyágyra. Ezután bejelölik az *ahstokon* és a *vánkoson* a négy (4) *sűjjesztést* (a *rúdszárny* helyeit). Következő lépés a *faék* és *stékli* kiütése. Majd az *ahstokon* és a *vánkoson* jelölt súllyesztőket lapos vésővel kivésik, ezt követi az egyes darabok félgömbölyűre, illetve különböző idomokra való kipucolása vonókéssel; majd *simittólemézzé simittyák, citlingölik*. Végül az előzőhöz hasonlóan *összeékelik*. A *vánkost, ahstokot* és *rútszárnyat* 18–20 mm-es *fanyelű furuval átfurják* és 2 *faszöggel* átszőgelik.

A 33–34 col hosszú, 20 col magasságú, 2 col vastagságú *juhának* a *rut-szárnyra* való ráhelyezése már kovácsmunka. Munkafolyamata ugyanolyan mint az *ahstoknál*; csupán a *vastagság* kigyalulásának mérete más.

A *fürgettyű* sablon után jelölik ki a *fosz니라* az alábbi méretek szerint: 36 col hosszú, a két végén 2,5–4 col, középen 3–3 1/4 col széles. A kijelölés után *kanyarító fűrészszé kifűrészölik*, majd *dupla gyaluval szögletösré kigyalujják*. A *fürgettyűszarvat* vagy *szarvat* sablon után a következő méretben jelölik ki a *fosz니라*: 10 col hosszúra, felül 5/4 col, alul 1/2 col vastagra. A kijelölés után *kanyarító fűrészszé kifűrészelik*, majd *dupla gyaluval kigyalujják*. A *fürgettyű* közepétől mindkét irányban 14 colt mérnek. Így jelölik ki, hogy hova kerül a *fürgettyűszarv*. Ezután a *fürgettyűszarv* alsó felének megfelelő formát rajzolnak a *fürgettyűre*. Nagyon fontos, hogy a jelölés pontosan a *fürgettyű* két végének irányába történjen, ugyanis csak az így kijelölt helyre lehet elhelyezni a *fürgettyűszarvat* a *fürgettyűbe*. Ellenkező esetben a keréknek, oldálnak fordulásnál akadályt jelentene. A jelölés után 15 mm-es *nyeles furuval átfurják* a *csaphéleket* (a *fürgettyűszarv* helyeit a *fürgettyűben*) és *fűles vésűvel* többszöri próbálgatás után kivésik. A *fürgettyű* közepét 20–22 mm-es *nyeles furuval kifurják* (a derékszög helyét), majd a *fürgettyű* felső részén 35 mm-es átmérőjű szélességre, 15 mm-es mélységre *besűjjesztik* a *faszöget*.

Végül: *vonókéssé kipucójják, simittólemézzé citlingölik* a *fürgettyűszarvat*; szegleteit is *légömböjittik* vagy *légömbölyittik*. Pucolás után behelyezik a *fürgettyűszarvakat* a *fürgettyűcsapokba* és 1–1 *faszöggel* átszőgelik.

A *kocsirud* általában 11–12 *sukk* hosszú. Bükk-, kőris-, szil- vagy akác-fából készül. A *rud* vastagabb végének 2–2,5 col a mérete, elejének *szélőssége* 2 col. A fent említett méretre *hasító fűrészszé kifűrészölik*, majd *hosszu eresztő gyaluval gyalujják*, végül *kipucójják* (gömbölyítik), *citlingölik*.

A *főrhinc* 5 *sukk* hosszú, középen: 2–2 1/4 col, a két végén 2 col széles és 2 col magasságú. Sablonját ráteszik a *fosz니라*, kijelölik az anyagot, majd *kanyarító fűrészszé kifűrészölik*; *dupla gyaluval* szegletesre *kigyalujják* és félgömbölyű formára *kipucójják*, végül *citlingölik*.

A *hámfa* készítésére kettérepített 12–13 cm-es vastagságú kőris-, akác-

vagy bükkfa a legalkalmasabb. A 30 col hosszú, közepén 6/4 col, a két végén 5/4 col vastagságú sablont ráteszik a *fosznira*; a kirajzolás után *kanyarított fűrészszé* kifűrészelik, *dupla gyaluval meggyalujják*; – végül *vonókéssel* félgömbölyű formára *kipucójják* és *simítottlemezzé*, *citlingé* *citlingölik*. A citlingelés után minden darabot *üvekpapírral* is *kicsiszónak*.

A *hámtűkarikát* és a *csatlóvasat* a kovács vasalja fel. A *kocsi hátujja* ugyanúgy készül, mint a *kocsi eleje*; csupán a *vánkos* mérete más; hossza: 30 col, szélessége: 1,5 col, magassága: 2,5–3 col.

A *kocsikerék* munkafolyamata a *kerékagy* elkészítésével kezdődik. A 12 col hosszú *kerékagyat* 1–2 éves cser- vagy akácfából *faragóbaltával* *kifaraggyák* (14. sz. kép); ezután *észtergapadon* *kiésztergájják*. Az *agy* átmérője különböző. A nehezebb kerekéké (hátsóké) 12 col, a könnyebbeké (elsőké) 5,5 col.

A *kiésztergált agyat* állítható *körzővel* (a középrészen!) 12 *éggyellő* részre osztják, majd 14 mm-es *csigafuruval* *kifurják* a *küllő csaphejét*. A *küllőzés* előtt 1–2 hónapig feltétlenül ajánlatos hűvösebb helyen tárolni a *kiésztergált agyat*; tudniillik így kell védekezni a hirtelen megrepeséd ellen. A „félkész” *kerékagy* helyes *tárolása* elengedhetetlen feltétele a jó *keréknek*; ugyanis a fent említett idő alatt fokozatosan kiszárad az *agy*. Tárolás előtt a kovácsok rávernek 2 *vaskarikát* (*síp- vagy atykarikát*), hogy az *agy* később a nagy ütések következtében szét ne repedjen. Ezután a 12 db *küllő* elkészítése következik. Nagyon fontos a *küllők* anyagának megfelelő előkészítése. A legalább 25–35 cm átmérőjű, rönk alakú akác-, cser- és kőrisfát *fausztt fűrészszé* 55 cm hosszúra vágják; majd *fejszével* – fasulyok vagy *suk* segítségével – *átlós* irányban elhasítják, hogy *üikörfelületöt* kapjanak. Csak *átlós* irányban történhet az elhasítás, mert különben *déskafelületöt* kapnak, s így a *küllő erős szorításná* eltörik. A *széthasítás* után *faragóbaltává* 5–6 cm szélesre, 3 cm vastagságúra *faragják ki a küllőnek valót*. Legalább egy évig tárolják az így előkészített, *küllőnek való* fadarabokat. A szárítás után 1–2 cm-t *lőfűrészszé* mindkét végéből, hogy a faragás után keletkezett *repedések* ezáltal eltávolítsák. Faragóbaltával finoman átfaragják. Az *ékajszoló-dást, évetemődést* vagy *éferdülést* lefaragják. A következő mozzanata a munkafolyamatnak a *küllőnek* a *kerékagyba való csapolása, bokázása*, A *bokázás* módja teljesen egyéni. Vannak mesterek, akik *bokázó* készülékkel (26–27. sz. kép) végzik a *bokázást*; ugyanis szabályos kör alakúra lehet megmunkálni vele a *küllő csapját*. Ugyanakkor sokan idegenkednek a *bokázó* készüléktől; tudniillik a legpontosabb csapolás mellett is könnyen széthasítja a *keréktalpat*, mivel a szabályos kör alakú *csap* vagy *boka* feszítő hatása oldal irányba is terjed.

A *vésüvel* *kipucótt*, majd *vonókéssel* *simított boka* viszont csak félgömbölyű, így az oldalszorítás csak akkora, hogy a *talp* vagy *táp* elbírja. *Hosszanti* irányban viszont kissé erősebbre kell hagyni a *csapot* vagy *bokát*,

így a szorítás megvan, de jó irányban. E jelentéktelennek látszó „fogás” is bizonyítja, hogy a szakma alapos ismerete (anyag- és szerszámismeret) rendkívül fontos a jó minőségű, tartós kerekek előállításában.

A bokázás vagy csapolás előtt kerékszéken (9–10. kép) 4–5 kg-os nagykalapáccsal beverik a küllőket a kivésett kerékagyba. A küllők beverése sem tartozik a könnyű munkák közé. Bal kézzel fogni kell a küllőt, és jobb kéz sújt a nagykalapáccsal. A koncentrált erő kifejtés mellett arra is figyelni kell, hogy a küllők egy vonalba kerüjjenek, vagyis úgy kell irányítani az ütest a kalapáccsal, hogy egy küllő se álljon kijebbe vagy beljebb. – A jó küllőzéshez erő és éles szem, figyelem szükséges. Küllőzni kétféleképpen is szoktak a küllő irányát tekintve. Ha a lukakat mintegy két sorba vésik az agyba, akkor az egymás mellett álló küllők szembe néznek egymással. Ha egy sorba vésik a lukat, akkor a küllők is vonalba kerülnek. Édesapa inkább az utóbbi megoldást választotta a küllőzésben. Az előbbi időigényesebb munkát kíván; igaz erősebb a kerék is.

A keréktalp vagy keréktáp bükk-, kőris- vagy diófából készül. 50–60 cm-es hosszúságra fausztfűrészszél fűrészölik a rönköket, majd fejszével, fasujokkal (sukkal) és faékkal 15–16 cm vastagra kihatják. Hasításnál (l. küllő) arra kell vigyázni, hogy ne dőszka, hanem tükrös fölületöt kapjunk, ugyanis ez az egyik feltétele annak, hogy a keréktalp ne repedjen meg. Egy évi tárolás, szárítás után állítható körzővel, azaz keréktáp körzővel lemérik egy kész keréken a kerék magasságának felét (41. sz. kép), s kijelölik a magasság felét a tapra, ugyanis ez lesz a talp hossza.

A hátsó kerék magassága: 36–37 col, az első keréké: 30–32 col. A keréknek a talpa, helyesebben talp része 6 egyenlő részből azaz 6 keréktalpból áll. A talp magassága 2 1/4 col. A kijelölés után erre a magasságra hasító fűrészszél kifűrészölik (42. sz. kép), majd faragóbaltával léfaraggyák (43. sz. kép). A következő mozzanat a fölszabás. A talp hosszát keréktápfölszabó bakon elvágják hasító fűrészszél a kerék magasságának felére. Ezután állítható körzővel vagy krájcirklivé kimérik a csapokat, a talpban lévő küllők heleit, s 22 mm-es nyelős furuval ki is fúrják. A küllőket kanyarított fűrészszél körbefűrészölik, s vonókéssel pucójják. Ezután a küllő felső végére 22 mm-es bokát vagy csapot készítenek vésüvő és vonókéssé (l. küllőnél az agyboka készítése). A bokázás után a kereket kerékszégre helyezik, és 2 kg-os félkézkalapáccsal ráverik a küllőkre a tápakat. Különös „forcsinfosság” (fogás) a keréktáp felszabásánál az, hogy a tápak összeerősztésiné egy ceruza-vastagságnival nagyobb rést hagynak azért, hogy amikor a kovács felhúzza a singvasat, ne torzuljon el a szabályos kör. Ugyanis a singvas összebb húzza a tápakat, sőt az összeerősztésné is enged az anyag.

A talpat vagy tápat két oldalánál 45 mm-es vastagságra faragóbaltával megfaragják (44. sz. kép), majd vonókéssel simára lehátújják (45. sz. kép). A keréktalpakat kétoldalt gömbölyített gyaluvá 40 mm-es vastagságra légyal-

ujják. Végül erősen kopott, keskeny vonókéssel *kipucójják* és *kigömböjittik* a belső sarkokat. A kerékkészítés befejező mozzanata a *kerékpuskázás* (46. sz. kép). A talpak, küllők és a kerékagy közé 3 db 1 m-es fadarabot tesznek, s ezáltal megmelik a kereket. Két ember hajtja a kerékpuskázó *furu nyelít*, és a mester irányítja a *furut*, mert a *lukbefurásnak* pontosnak kell lennie. A jobb irányba történő *furás* szintén nagy pontosságot igénylő munka, ugyanis rossz *befurás* esetén a kerék *vándlizik*, csámpásan jár. Miután *kifúrták* a *puska hellit*, nagykalapáccsal és egy kis fadarab segítségével szorosan beverik az agyba a vasból készült *puskát*. A *puska* beverésével lehet szabályozni az *útmértéköt*, azaz a két kerék közti távolságot. (Az útmérték megýenként változik. Baranyában 42 col.) A *singvasat* a kovács teszi fel a kerékre. A *kocsiódal* (47. sz. kép) készítése a *durungok* megmunkálásával kezdődik. A *fölső durungot* 2–2¼ col, az *alsót* 2,5 col vastagra *kifűrészelik*. A *hosszikocsi durunggya* 12 sukk hosszú, a *rövidkocsié* 7,5–8 sukk. E méretre *kifűrészelik* a *kocsiódal durungokat fauszt fűrésszel*, aztán *dupla gyaluval lęgyalujják*. A gyalulás után a *zpok*at *főszabják*, azaz: a *zpok* helyét *colstokkal* a *kocsiódal durungokon* kijelölik. A következı lépés: a *zpok* helyeinek *kifurása* 10–12 vagy 14 mm-es *csigafuruval*; majd a *lukak füles vésüvel* való kivésése. A *fölső kocsiódal durungon* 12 mm-es *nyelęs furuval* *kifúrják*, s *füles vésüvel* kivésik az *ostor helit*, azaz az *ostortartót*. A *durungon* lévı *luk* nemcsak *ostor* tartására való; – sőt elsősorban nem az a szerepe, hanem az, hogy a *vendęgoldal* felszerelésekor *fa-* vagy *vasszöggek* e helyen rögzítsék a *vendęgoldalt tartó ft*.

A *kocsiódalzpot* 15 col hosszúra hagyják. Felsı része: 6/4 col, alul: 7/4 col széles; vastagsága: 1/2 col. E méretek szerint *fűrészelik* ki *hasított fűrésszę*, aztán *dupla gyaluval lęgyalujják*.

A *köszft*, amelynek hossza a *kocsiódal* méretétıl függ, *fausztfűrésszę* 5/4 col vastag és 6/4 col szélesre *kifűrészelik*, ezután *dupla gyaluval lęgyalujják*, majd a *zpok* helyeinek *colstokkal* való kijelölése után 12–14 mm-es *csigafurukk* *kifurják* a *zpok* helyeit. A *zphejek füles vésüvel* való kivésése után a *zpok*at *szögező kalapáccsal* beverik a *durungok* és a *köszfa* kivésőt *zphejeibe*.

A két darab szélsı *zpot* 14 mm-es *csigafuruval* *kifúrják* és négy *faszögge* *szögelik* a *durungokhó*. „A *kocsialkatrészek*” című fejezetben felsorolt *kocsiódal* *vasrészeinek fölvasalása* a kovács feladata.

A *lőcsőt* lehetıleg görbére nıtt fból készítik, mert ha *ęgyenıs szállu fbu* készül, eltörik. Az *elülső lőcsök* vagy *ęső lőcsök sablonának* méretei: a vastagsága 6/4 col, hossza 29 col, a szélessége viszont nem meghatározott. A *hátulsó lőcsök* hossza 25 col, vastagsága 6/4 col. A méretet sablon után görbe fból *kanyarított fűrésszę* *kifűrészelik*, *dupla gyaluval* 6/4-es vastagságra *lęgyalujják*, majd *vonókéssę* *idomittyák*, *pucójják*, és *simittólemęzzę* *citlingölik*.

A vasalkatrészeket (*lőcsfej, lőcsköpi, kötővasak*) a kovács vasalja fel.

A *saroglafákat* lehetőleg görbére nőtt bükk-, kőris-, szil- vagy akácfából fűrészelik ki *kanyarított fűrészszel, sablon után*; ezután 7/4-es vastagságra gyaluadják *hosszu, erőztő gyaluval*. A *saroglafákon* pontosan kimérik a *mellékfák csaphéjait*, s 6–7 mm-es csigafurukká kifuradják, majd *füles véső*vel kivésik. Hajlított részét pedig *vonókéssel* vagy *szárnyas gyaluval* kipucójják.

A *felső sarágla mellékfájának belmérete* 32 col, az alsóé 18 col. A középső mellékfának viszont nincs határozott mérete. A hátulsó *sarogla* méretei: a *felső mellékfa belvilága*: 36 col; az alsó *mellékfájé* 32 col. E fent említett méretekre fűrészelik ki a *fát fauszt fűrészszel*; majd *dupla gyaluvá* légyaluadják; és ezután *colstokkal* pontosan *béosztják a pácvasak hejait*. Ezeket a helyeket 6–7 mm-es csigafurukká ki is furadják. A *vaspácákat* a kovács helyezi bele a *mellékfágba*. Végül *összeszabják a sarogla- és a mellékfákat*. A 3 db mellékfát végével helyezik be a *saroglafába*, majd félkérkalapáccsal bele is verik.

A *kocsifénékdészka hasított fűrészszel* való kifűrészélése a következő méretre történik: szélessége a *fűrgettyü belvilágának* felel meg, vastagsága: 2 col. A *légyalulása* *hosszu, erőztő gyaluval* történik.

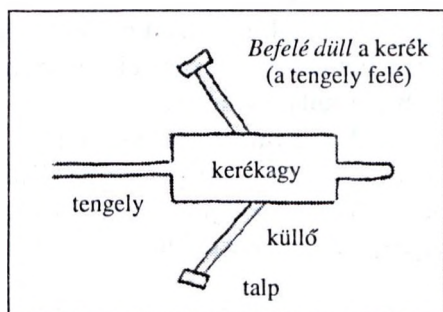
A kocsikalkatrészeinek részletes ismertetése során láthatjuk, hogy a kocsikészítés sok tekintetben a bogárnar és kovács együttes munkájának az eredménye. A kocsikalkatrészállítását a bogárnarok és kovácsok közösen végzik.

A *szerelvények* *összerakásánál* először azt kell megnézni, hogy melyek az első és melyek a hátsó kereke, valamint az első és hátsó *lőcsök*. Megemelve a hátsó és első *tengőket*, a *tengővégeket* beleteszik a kerék *puskájába*; azaz: ráhelyezik a *tengőkre* a *kerékeket*. Ezután az *ahstok* és a *vánkos* közé teszik a *nyújtó* fúrott, vastagabb részét, majd a *fűrgettyüt* is ráteszik a *vánkosra*. A *fűrgettyü* kifúrt közepébe beleteszik a *dérekcsőget*. Tudniillik ezzel erősítik a *vánkoshoz* és *ahstokhoz*. A *nyújtó* másik része a *kiságus* alá kerül, valamint a *hátulsó ahstok* és a *vánkos* közé. A *kiságus dérekcsőg* helyét 20–22 mm-es *nyelős furuvá* kifuradják, és 10 mm-es mélységre besüllyeszti a *dérekcsőget* a *kiságus elejibe*. Ezután a két *ódal* feltevése következik. Elöl a *fűrgettyüre*, a két *fűrgettyűszarv* közé teszik az *ódalakat*, hátul pedig a *vánkosra* helyezik. A kovács vasalja az *ódalakat* a *vánkoshoz*. Kötőpántokkal erősítik azokat a *vánkoshoz*. Ezután a *tengővégekre* ráteszik a *tengővéktokat* és a *kárméntöt*. Az *ódalak* megfelelő beállítását után felszabják a 4 *lőcsöt*, azaz behelyezik a *lőcskarikába*, és a *lőcskávát* ráteszik a *tengővégre*. Végül beütik a *tengővégsőget*. Ezt követi az első és hátsó *saroglák* láncainak behelyezése a *kocsiodalakon* levő *saroglalánckarikába*. A *fénékdészka* behelyezése után kiütik a *siéklit* a két *rukszárny* közül, és a *rudat* teszik a helyére; majd két *vaspánttal* a *rukszárnyakhoz* erősíti a kovács. Utolsó lépés a 3–4 *fénékdészka* behelyezése a kocsikalkatrész *ajjába*, s az *ülődeszka* felhelyezése az oldalakra.

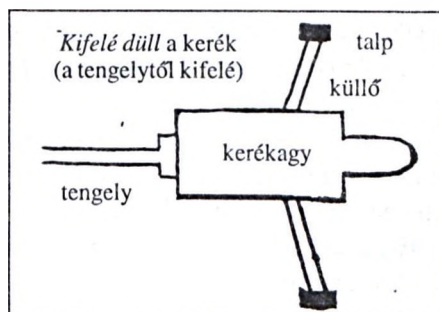
6. Teljesen új kocsit a legutóbbi időkben már csak nagyon ritkán készítettek a parasztok Alsómocsoládon. Ennek az okát abban látjuk, hogy az 1950-es évek nehezebb gazdasági viszonyai között legtöbb gazdálkodónak munkaeszközei fejlesztésére anyagi fedezete egyáltalán nem volt, vagy csupán egészen jelentéktelen összeget tudott fordítani e célra. Talán hihetetlennek tűnik, de így volt: apám – Pesti Kálmán bognár – a fentebb említett években örülhetett, ha kisebb javítási munkák elvégzésével bízták meg, s nem volt ritka az egész napos vagy több napot igénybe vevő munkának egy liter borral vagy 1–2 liter tejjel (!)... sőt a csak a „köszönömmel” való fizetése sem. Igaz, a köszönöm mellé ígéret is került ilyen formán: „*Köszönöm, maj mekszógállom tezsvér.*” Persze ez a mekszógállás nagyon szokszor csak ígéret maradt.

A fentebb vázolt ok miatt a bognármunka az 50-es években jobbra a javításokra korlátozódott.

A kocsinál leginkább a *kerekek* vannak használatban, természetes hát, hogy ezek kopnak, törnek el aránylag rövidebb idő alatt. Tehát a *kocsi* alkatrészei közül leginkább a *kerék* szorul *javításra*. – A *kerék talpa* (*tapa*, *tópa*) *mén tönkre* legelőször, aztán *agyba* mozdul meg. A *megmozdulás* abban áll, hogy a *küllők* az *agyban* *mëglazúnak*, és vagy *kifelé* vagy *befelé* *dűnek*. (Erre mondják: *Kidűt a kerekem* vagy: *Bedűt a kerekem*.) Sőt ez is gyakori megjelölés: *Kirogyott a kerekem*.

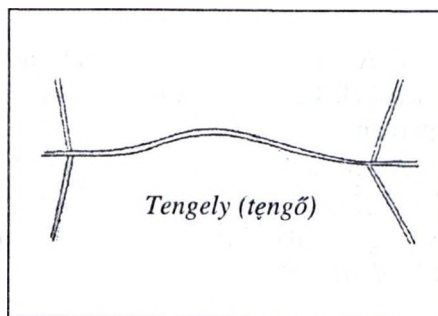
22. sz. rajz

23. sz. rajz

Ha *kifelé* vagy *előre* *dűll* a *kerék*, egy ideig még bírja a terhelést. Ti. a *tengely* vagy *tengő* a következő formában van beállítva:

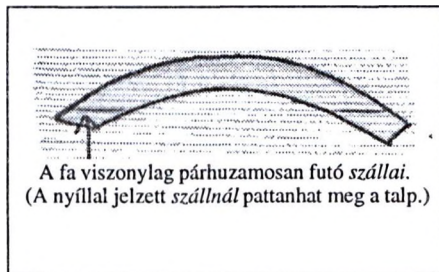
Ha viszont *befelé* vagy *hátra* *dűll* a *kerék*, rövid idő alatt *tönkre* megy az *agyába*. Ezt megelőzendő a *kerék-agyonn* *ujbu mëk kő* igazítani a *kül-*

24. sz. rajz

lők helyit (a lyukakat). Az igazítás annyiból áll, hogy *utánna kő vésni az agyat*, majd *bę kő küllőzni*.

A *kidűt kerék* javításánál is gyakoribb a *tópjavítás*. Minthogy a nagy megterhelés közvetlenül a földdel érintkező *talpat* vagy *tópot* éri, legelőször az *pattanhat męg*. A *kipattanás*, *törés* egyik oka az, hogy a *keréktalp ki van fürészővę a fa szállábu* (ez ún. „eredendő ok”-nak számít, mert a talpat másként kifürészelni nem lehet!); s a másik ok az, hogy a *keréksing* vagy *kerékráflaza a kerékőnn*, (vagy a kovács húzta fel lazábban, vagy használat közben lazult meg), s ennek következtében a kereket lazán összefogó *sing* vagy *ráf nęm védđi a talpat* vagy *tópot a döccenésőktű*, mire a talp *szakállá lépattan*. A *fa szállábu kivágott, kifürészőtt talp* rajzban így ábrázolható:

25. sz. A *lepattan* rész a talp *szakállá*

Az így meghibásodott kereket természetesen *ki kő javítani*. A kovács leveszi a *singőt* vagy *ráfot*, majd a bognár *kicseręli* újjal a hibás *talpat*.

A kocsi alkatrészei közül elsősorban a *kerék* a téli nedves, nyirkos idő után tavasszal, különösen április hónapban, amikor már *szárazap szeles idő gyűn*, – könnyebben *pusztul*. Ilyenkor a *ráf (sing)* meglazul. Ezért a *kerékőnn* a *singőt (ráfot)* *męk kő huzatni a kováccsal*. Ezt a legtöbbszor kellő időben nem csináltatták meg, és így a kerék előbb *pusztulásba megy*.

A többi kocsialkatrész közül különösen azok a *darabok* mennek tönkre, amelyek ugyancsak *ki vannak véve a fának az erejibű*, vagyis a *szállábu*. Ilyenek a *kocsi eleje*, *kocsi hátujja*, a *sarággyák mellékfájja* és a *kocsilőcs*. – Ezek a *darabok*, a kerékhez hasonlóan, úgyszintén száraz időben mennek tönkre legjobban.

A javítás menete itt is ez: a *kovács leszedi a vasalást*, és csak utána lehet kijavítani a *darabot*.

7. A bognártermékek előállításában a célszerűség a döntő, azaz a szívós termékek készítése. A díszítés kevésbé játszik szerepet, mint pl. a fazekasiparban.

Az elkészült darabokat, termékeket a bognár gyakran díszítette *staubgyaluval* (21. sz. kép.) és *staubkéssel*, a vonókésbe elhelyezett díszítő vaslemez-zel. A következőkben csupán felsorolom a *staubgyaluval* (I.) majd a *staubkéssel* (II.) díszítendő alkatrészeket és termékeket.

I.

1. *oldalzápok (ódalzápok)*
2. *tengőjágy (ahstok)*
3. *vánkos*
4. *Keréktalp (keréktáp) (49. sz. kép.)*

II.

1. *küllő (díszített küllő neve kapnis küllő, illetve siltös vagy sültös küllő)*

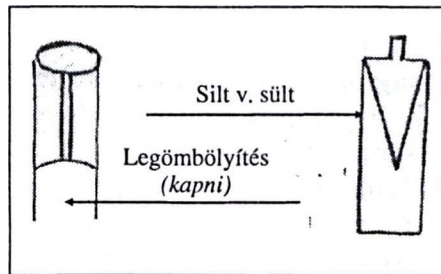
2. *kocsirud*

3. *sarágla vagy sarág'gya mellékfája*

4. *kocsioldal, kocsiódal (a 4)a rajzon tulipános oldal látható).*

5. *a tiloló, tiluló feje (48. sz. kép)*

6. *járom (50. sz. kép)*

26. sz. rajz

III.

A műszavak szótára

A szócikk elején áll a szó köznyelvi alakja, utána a tájnyelvi forma (helyesebben a mesterség- vagy műszó). Ezt követi a fogalom definíciója, majd a szó német megfelelője.

A *toldalékok* mellett (tárgyrag, többes szám jele, birtokos személyrag, ige-
ragok) megadjuk a *címszó szófaji* megjelölését.

A, Á

agykarika *atykarika (-át, -ák) fn.*

Erősítés céljából az agy tövéhez boruló vaskarika.

alakítják *alakittyák, idomittyák (-om, -od, idomitti) ige*

Valamely bognártermék vonókéssel, faragóbaltával vagy vésővel való tisztítása, formálása.

állítható körző *körző, cirkli (-it, -jje) fn.*

Kerékagyak kifaragásánál, a kerékagy beosztásánál használt mérőeszköz.
Német megfelelője: *der Zirkel*.

állítható mérő állítható srégvinkli, vinkli, vintli (-t, -jje) fn.

Két egymással tompaszöveget bezáró falemez, amely a derékszögmérőhöz hasonlóan szögletes fadarabok kijelölésére alkalmas. Német megfelelője: *der Winkel*.

aljdeszka *ajdészka, fenékdészka (-át, -ák) fn.*

A kocsi aljára elhelyezett 2 vagy 3 deszkalap, amelynek hossza a kocsi-
oldal hosszának felel meg.

állvány *álvány (-t, -ok) fn.*

Magasan elhelyezett szerszámgépek és eszközök tartására használt szer-
kezet.

anyagraktár, anyagtároló *anyaktároló (-t, -k) fn.*

A bognáripari termékek készítéséhez szükséges szerszámfák tárolására
használt helyiség, ill. fészter.

aprófogú fűrész *apszëcfűrész (-ot, -ök) fn.*

A csapok összeállítására alkalmas aprófogú fűrészlap.

ásónyél *ásónyél, (ásónyelet, ásonyelek) fn.*

A föld lazítására, forgatására használt eszköz szerszámfából készült,
egyenese része.

B

bak *(-ot, -ok, -tya) fn.*

Két-két kereszt alakban összerótt lábból és ezeket a metszőpontban
összekötő gerendából szerkesztett faállvány. A négylábú *bak* alacsonyabb,
a háromlábú magasabb állású volt.

balta-, szekerce- és toportartó *(-t, -k) fn.*

A falra két vasszöggel erősített falemez; balták, toprok, szekercék tartására
szolgált.

baltanyél, szekercenyél *baltanyél, szëkörcënyél (baltanyelet) fn.*

Egyik végén kissé kiszélesedő, éles, a másik végén tompa vasszerszám-
fából készült egyenes része, nyele.

bedült a kerekem *bëdüt a kërëkem, bërogyott a kërëkem*

A küllők meglazulnak az agyban, és befelé dülnek.

bognár *bognár (-t, -ok, -gya) fn.*

Kocsigyártó, illetve egyéb faipari munkákat végző iparos.

bognármester *bognármëstör (-t, -ök, -gye) fn.*

A bognáripart mesterségszerűen űző, szakképzett személy; kocsigyártó
kisiparos.

bognárszerszám *bognárszërszám (-ot, -ok, -gya) fn.*

Olyan eszköz, amely a bognármunka elvégzésében az emberi kéz hatóképességének növelésére, támogatására vagy pólására való. A szerszámokat részben maguk a mesterek készítették.

bognártermék (-öt, -ök) fn.

A bognármunka eredményeként emberi szükséglet kielégítésére alkalmas eszközök, tárgyak (*kocsi, tiloló* stb.)

bokázó készülék *bokázó* (*bokázót, bokázó készülék*) fn.

A csap vagy boka készítésére alkalmas, gyárilag előállított szerszám. A kerékküllő csapját ezzel alakították ki.

böllérfa *rénfa, akasztófa* (-át, -ja vagy -jja) fn.

A levágott disznó felakasztására szolgáló faszerkezet.

bütyök *bütyök, csomó* (*bütyköt, bütyök*) fn.

A fadarabon kemény, tömör kidudorodás, csomó, amely nehezíti a szép megmunkálást.

C

cájgráma *cájgráma, szerszámszekrény* (-át, -ök; -át, -ák) fn.

Fadoboz, faláda (ráma), amelyben a szerszámokat tartják. (Lásd: a **fadoboz** címszó alatt is!) Német megfelelője: *der Zeugrahmen*.

körző *cirkli* (-t, -k) fn.

(Lásd: **állítható körző** címszó alatt!) Német megfelelője: *der Zirkel*.

col *cal, col* (-t, -ok, -os) fn.

Bognár mértékegység (1 col = 22 mm). Német megfelelője: *der Zoll*.

colos vésű *colos* vagy *calos vésű* vagy *véső* (-t, -k, -jje) fn.

Kocsikerék talpalásnál a küllők bevésése használt eszköz.

colstok *colstok* (*o-t*) fn.

Öt darab vékony falemezből álló s az összeillesztésnél elforgathatóan egymásba kapcsolt, 1 m hosszúságú, cm és col jelölésű mérőeszköz. A col jelöléséből alakult a mérőeszköz neve is. Német megfelelője: *der Zollstock*.

Cs

csap *csap, boka* (*csapot, bokát*) fn.

Fából való szerkezeti elem végének kidolgozott, kiemelkedő része, amely egy másik szerkezeti elem megfelelően kidolgozott mélyedésébe beleillik.

Itt: a küllő vége, amely a kerékagyba illeszkedik.

csaphely *csaphel, csaphéj* (-et, -e) fn.

A csap méretének megfelelő mélyedés a fadarabban; itt a keréktalp mélyedése, ahová a küllő kerül.

csapjelölő *csapjelölő, csabgyelölő, csabgyellőlő, strájmódli*

A csap vastagságának jelölésére alkalmas eszköz, amely fából készült.

csapolás csapulás (-t, -ok) fn.

A csap beverése a csaphelybe (a keréktalpba). Ez a küllőzés után következik.

csapoló fűrész csapuló fűrész (-t, -ök) fn.

A küllő, kocsiodalzáp csapolásához szükséges eszköz.

csatlóvas csatlóvas (-at, -ak) fn.

A *főrhinc* és a tengely végére van erősítve két oldalt; s egyúttal a kocsi fellépőjéül is szolgálhat.

csavarhúzó csavarhúzó (-t, -jja) fn.

Véső alakú, nyeles szerszám, hasított fejű csavarok be- és kicsavarására, facsavaros alkatrészek szerelésére.

cséplőgép cséplő, cséplőgép (-et, -ek) fn.

A gabonaszemnek a kalászból való kipörgetésére és elkülönítésére szolgáló gépszerkezet. A régi cséplőgépek fából készült alkatrészeit sérülés, törés stb. esetén a bognárok javították.

D

darab darab, foszni (*darabot, fosznit*) fn.

1. Szilárd halmazállapotú testből, anyagból leválasztott, meghatározott nagyságú és alakú rész.

2. A bognár által készített valamilyen munkatermék része (pl. a kocsi elejéhez szükséges darabok).

3. Általában: munkatermék.

4. Ritkábban: 'foszni' jelentésben.

dagasztószék dagasztószék, dagasztóláb (...széket, ...széktye) fn.

A kenyérsütéshez előkészítendő tészta gyúrásához szükséges *gyúróteknőt* erre helyezik.

derékszög derékszög (-et, -ek) fn.

A fürgettyűben és a kiságusban lévő vasfejes szög.

derékszögmérő derékszög, vinkli (*vinklít*) fn.

Két egymásra merőlegesen álló falemez, amely szögletes fadarabok kijelölésére alkalmas. Német megfelelője: *der Winkel*.

derékszögmérő-, vinkli- és körzőtartó derékszögmérő-, vinkli- és körzőtartó

Falba vert szög, amelyre egyszerűen csak felteszik a derékszögmérőt és a körzőt.

deszkafelület deszkafölület (-öt) fn.

A fadarab fénytelen felülete.

dörgölő dörgülő (-t, -jje) fn.

A kocsioldal alsó oldaldorongjára erősített vaslemez. A szerepe az, hogy a kerékvas fordulásakor ne dörzsölje az oldalt.
dupla gyalu *dufla gyalu, puc gyalu (-t, -k) fn.*
(Lásd: a **hosszú, eresztő gyalu** címszó alatt!)

E, É

elkajszolódás vagy **elvetemedés** *ĕkajszolódás, ĕvetemödés (-t, -a/-e) fn.*

A bognártermék felületének elferdülése.

Igei alakban: *ĕkajszolódik, ĕvetemődik.*

ék *ék, stĕkli (ĕket, stĕkkit) fn.*

Fából készített, hegyesszöget alkotó síklapok által határolt, hasáb alakú merev eszköz, amely feszítésre használatos.

েকেগরন্দী *েকেগরন্দী (-t, -jje) fn.*

Az eke rúdja, amelyet az eke vánkosa tart a tengely fölött. Az eleje a taligához kapcsolódik.

ĕket farag *ĕket farag, ĕket csinyál*

Az ék felületéről apró fadarabokat levagdal, lemetél.

elvetemedés l. **elkajszolódás**

esztergakés *ĕsztergakés (-t, -ök) fn.*

Esztergyályozáshoz szükséges eszköz, amellyel az esztergapadba elhelyezett munkadarabot megmunkálják. Ebből is volt egyenes és gömbölyített élű.

esztergályoz *ĕsztergáloz, ĕsztergájoz (-om, -unk) ige*

Esztergapadon esztergakés segítségével a munkadarabot (pl. kerékagyat) kiformálja, illetve ezt a munkát a beszédhelyzetben adott időben folyamatosan végzi valaki. (A *ki* igeikötő a cselekvésfolyamat befejezettségére utal.

Vö.: **kiesztergályoz!**)

esztergályozás *ĕsztergálozás, ĕsztergájozás (-t) fn.*

A kocsialkatrészek közül a gömbölyű felületűek (*agy*) esztergapadon történő végleges megmunkálása.

esztergapad *ĕsztergapad (-ot, -ok) fn.*

A gömbölyű felületű kocsialkatrészek megmunkálásához szükséges fából és vasból készített szerszám. Pedál segítségével lábbal hajtották.

F

facsavaros satu *satu, fapangaizli (-t, -k) fn.*

A gyalupadon elkészíthető darabok befogására alkalmas szerszám, ebben forognak az elkészítendő darabok.

fadoboz, szerszámszekrény *faláda, cájgráma (-át, -ák) fn.*

A műhely falára helyezett nyitott szekrényke különböző bognárszerszámok (gyaluk, vésők stb) tárolására. Német megfelelője: *der Zeugrahmen*.

fahasító sulyok *suk, sukk (-ot, -tya) fn.*

A küllőtalp kihasításakor használják a faék és a fejsze beverésére.

fakalapács *fakalapács (-ot, -ok) fn.*

Ékbeverésre és általában a véséskor használt ütőszerszám, amely egy négyszögletes vagy gömbölyített fafejből és ennek közepébe merőlegesen illesztett hosszabb fanyélből áll.

fáradt olaj *fáradt olaj (-at, -jja) fn.*

Hosszabb időn keresztül nem használt olaj; ill. használt, de még hasznosítható olaj.

farag farag (-ok, -gyátok) ige

Fejszével, szekercével vágja, alakítja a fát.

faragóbalt *faragóbalt, balt, szerkörce (-át, -ét) fn.*

A bognármunka félkész anyagainak kifaragására használják, pl. a kerék-talp, küllő stb. faragására.

fareszelő *fareszellő, reszellő (-t, -jje) fn.*

Acélból, vasból készült, sok apró, éles kiemelkedéssel, „foggal” ellátott, rendszerint hosszúkás alakú szerszám. Az illeszkedő részek (pl. a küllő csapjának) finomabb megmunkálására használták.

faszeg faszög (-et, -gye) fn.

A faelemek összekapcsolására alkalmas vékony, hosszabb, fából készült rudacska.

fatuskó *tuskó (-t, -jja) fn.*

A kidöntött, kivágott fa törzsének a gyökér fölött levő tömött, csomós, bütykös darabja. Ezen faragták ki a küllőket, kerékagyakat.

féderes kocsi *fédörös kocsi, hintó (?) (-t, -k) fn.*

A hintóhoz hasonló jármű. Tévesen sokan hintónak is nevezik! Személyszállításra szolgáló gyorskocsi, amelynek első és hátsó tengelye *fédereken* nyugszik. A *fédër* vagy *fédör* vaslapokból, illetve vaslemezekből összeállított rugalmas vasköteg, amelyet enyhén domborúra formáltak. Erre az egymással szembefordított *fédërlapra* helyezik a tengelyt. A 28. sz. képen látható féderes kocsi készítője Pesti Kálmán volt.

félfúrás *félfurás, féfurás (-t, -ok) fn.*

Félfúrásról akkor beszélünk, ha a különböző fajtájú fúrókkal a fúrás csupán félkör irányban történik.

félgömbölyű esztergakés *félgömbölü esztërgakés, félgömbölü esztërgakés (-t, -ök) fn.*

(Lásd: a **lapos esztergakés** címszó alatt!)

félgömbölyű lyukvéső *félgömbölü vésü, lokpëid vésü (-t, -jje) fn.*

Német megfelelője: *der Lochbeitel*. Kerékpuskák bevésésére használt bognárszerszám. (Több méretben is létezett!)

félkészfűrész *félkészfűrész, fékészfűrész* (-t, -ök) fn.

Mintegy 30 cm hosszú, acélból készült kézi fűrész, amelynek egyik végén *fafogó* van. Egy, azaz *félkézzel* lehetett vele dolgozni.

felszabás *főszabás* (-t, -ok) fn.

Valamely készülő bognártermék pontos kijelölése, ill. a részek összemérése, összeszabása.

felszab *főlszab, főszab* (-om; -unk) ige.

Pontosan kijelölik, kimérik a készülő bognárterméket.

felvasalás *fölvasalás, fővasallás, megvasalás* (-t, -ok) fn.

A kocsis vasalkatrészeinek felszerelése, feltevése.

fenékdieszka, aljdeszka *ajdészka* (-át, -ák) fn.

Vö.: *aljdeszka* címszóval.

fogás *forcsinflosság* fn.

Az egyes bognártermékek pontos elkészítésekor megmutatkozó leleményesség, ötlet. Ezekről (is) volt az egyik iparos jobb, mint a másik!

förhénc *förhenc, főrhinc, főrhenc* (-öt, -ök) fn.

Egy vékony, de erős fagerenda, amely a rúdszárnyra van keresztbe vasalva.

furdancs *furdancs* (-ot, -ok) fn.

A különböző méretű fúrók behelyezésére alkalmas gyári készítmény (l. 25. sz. kép!).

furdancsba való csigafúrók *csigafuruk* (-at) fn.

Finomabb munkák (pl. kerékagyban a küllők helyeinek kifúrása) elvégzésére használt eszköz.

fúró *furu* (-t, -k) fn.

Az egyes bognártermékek egymásba illesztésekor lyukak készítéséhez szükséges szerszám. Sokféle fúrót használtak a bognárok.

fuvar *fuvar, fuar* (-t, -ok, -gya) fn.

Járművel, rendszerint bérért, megszabott díjért történő teher vagy személyszállítás, fuvarozás.

fuvaros *fuvaros, fuaros* (ritkán) (-t, -ok, -ssa) fn.

Járművel való személy- vagy teherszállítást hivatásszerűen vállaló és végző személy.

füles *véső fűles* *vésü, vésü* (-t, -k) fn.

Kerékagy vésésre, kocsiodalzápok, saroglyák (saroglák) lyukainak bevésésre alkalmas szerszám.

fürgettyű *förgettyü, fürgető, förgető* (-t, -k) fn.

Fából készült alkatrész két füllel. A kocsis elülső tengelyének (*tengő*) *párna* nevű részén találjuk. A két oldal (*ódal, kocsiódal*) segítségével a hátsó tengelyt (*tengőt*) összeköthetjük a *párnán* kb. 80°-ra elfordítható fürgettyűvel.

(Erdélyben a székel székér e tartozéka: *fergettyü* néven ismert.)

fürgettyűrakonca *fürgettyü szarv (-at, -ak) fn.*

A fürgettyűből kiálló két fafül.

fűrész *fűrész (-t, -ök) fn.*

Fogakkal ellátott vaslap; s a fa sima felületű elvágására szolgál.

fűrészbak *fűrészbak (-ot, -tya) fn.*

Fából x-alakban összeállított állvány, (*bak*), amelyre az elfűrészészelendő fahasábot helyezik.

fűrészszel *fűrészszel (fűrészszelők, fűrészszűsz) ige*

Kemény faanyagot, pl. szilfát fűrészszel folyamatosan darabokra vág úgy, hogy a fűrészrt rászorítva a fára ide-oda húzza.

fűrészráma *fűrészráma (-át, -ájja) fn.*

A szalag végeire merőlegesen álló két lécs a két lécet középen összekötő faléc. Ez feszíti ki a benne levő fűrészlapot.

fűrészreszelő *satu reszelő satu (-t, -k, -jja) fn.*

(vö. *satu*)

fűrészraktartó állvány *fűrészraktartó állvány (-t, -ok) fn.*

A műhely falára magasan elhelyezett, fából készült állvány, amelyen fűrészrészek lógnak.

G

gatterfűrész *gättär fűrész (-t)fn.*

A fűrésztelepek fűrészszelő gépe. Német megfelelője: *Gattersäge*.

gereblye *geréblye, gerébgye (-ét, -ék) fn.*

Vas- vagy fafogakkal ellátott gazdasági eszköz. Fából készült, egyenes, kinyúló része a *nyél*. A *nyeleket* általában a bognárok készítették *szíjókés-sel*.

gömbölyítő gyalu *gömbölyítő gyalu (-t) fn.*

A bognártermékek gömbölyűre való legyalulására alkalmas szerszám.

Gy

gyalu *gyalu (-t)fn.*

A durvább felületű fa simábbra való egyengetésére, megmunkálására alkalmas eszköz.

gyaluék *gyaluék (-et, -tye) fn.*

A gyalu szájában a gyalukés előtt elhelyezhető négyszögletes alakú fadarab. Ezzel lehet állítani (szabályozni) a gyalukés vágási mélységét.

gyalukés *gyalukés (-t, -ök) fn.*

A gyaluba ékelt, acélból készült, kemény, éles kés, amely a megmunkálendő fa felületét simára egyengeti.

gyalulni *gyalúni*, főnévi igenév

Bognártermékek gyaluval való megmunkálása.

gyalupad *gyalupad* (-ot, -ggya) fn.

Kb. 2 m hosszú, asztalhoz hasonló, nehéz, erős faállvány, amelyen vastagabb lap van. A gyalulandó tárgyat különböző befogókkal és ékekkel rögzítik a lapra. (L. a 7. és 8. sz. képen!)

gyaluszáj *gyaluszáj* (-at, -jja) fn.

A gyalu középső részén levő mélyedés, amelyben a gyaluék és gyalukés található.

gyaluszarv *gyaluszarv* (-at, -a) fn.

A gyalu elejének fülszerű része. Ezzel lehet megfogni és irányítani a gyalu elejét.

gyalutok *gyalutok* (-ot, -tya) fn.

A gyalu alsó négyszögletes alakú része.

gyúrófa *gyurófa, sodrófa* (-át, -ák) fn.

Az összenyomkodott tészta nyújtására való, henger alakú használati tárgy, háztartási eszköz.

gyúródeszka *gyuródészka, gyurótábla* (-át, -ák) fn.

Deszkalapokból összeragasztott tábla, amelyen a tésztát a gyúrófával elnyújtják.

H

hámfa *hámfa, kisafa* (-át, -ák, -jja) fn.

Az a vízszintes, kampóval ellátott fa, amelyet a *förhinc*re akasztanak. A lóistrángot erre erősítik. A szóval kapcsolatos szólásmondás: *Kirúg a hám-bu.* [= Nem tűri a kötöttségeket.]

hám-tűkarika *hám-tűkarika* (-át, -ák) fn.

A hámfán levő vaskarika, amely a gyeplőszár tartására szolgál.

háromlábú bak *háromlábú bak* (-ot, -ok) fn.

Keresztben összerótt 3 faláb felül vízszintes összekötő fával.

háromnegyedes véső *háromnegyeds vésü* (-t, -k) fn.

Hintókerék talpalásánál a küllők végeinek levésésére alkalmas szerszám.

három sukkes vonalzóléc *vonalzóléc* (öt, -cce) fn.

Kerékküllőzésnél, fürgettyűkészítésnél kijelölésre, illetve irányjelölésre használt eszköz.

hasító fűrész *hasító fűrész, kanyarító fűrész, fausz fűrész* (-t, -ök) fn.

A leghosszabb rámás fűrész. Általában minden munkadarab fűrészelésére alkalmas. Ezzel vágták ki a *foszni*-ből a nagyobb darabokat (*kiságus, förhinc, ódad* stb.).

hátolás *hátulás* (-t, -a) fn.

A kész kocsikerék vonókéssel vagy baltával való lefaragása.

hintó *hintó (-t, -k, -jja) fn.*

Lófogatú, rugós, személyszállító jármű. A díshintókat festették, fényezték; az üléseket kárpitozták.

hosszú eresztő gyalu *eresztő gyalu, raupang gyalu (-t, -k) fn.*

Általában a nyílegyenes és szegletes gyalulásra használt eszköz. Pl.: az ekegöröndő, kocsirúd és a hosszú deszkalapok gyalulására.

J

járom *járom, (jármot, -gya) fn.*

Általában az igásállatok húzószerszámának az a része, amely az állat testére, nyakára támaszkodik, s amelyhez a közvetlenül húzó rész (istráng, rúd) van kapcsolva.

juha *juha (-át, -ájja) fn.*

A rúdszárny végeit összekötő fapánt, amely a kocsi alvázán hosszanti irányban elterülő rúdhoz támaszkodik. (L. I. sz. rajz!)

K

kapanyél *kapanyél (-et, -ek) fn.*

A talaj lazítására, megforgatására, porhanyóssá tételére, gyomtalanítására használt kézi eszköz fából készült egyenes, kinyúló része. Ezt is a bognárok készítették puha, könnyű fából, pl. hársfából.

kapni *kapni (-t, -jja) fn.*

A küllő közepére a staubkéssel húzott díszítő vonal.

kapnis küllő *kapnis küllő (-t, -k) fn.*

Staubkéssel húzott díszítővonalas küllő.

kármentő *kármentő (-t, -jje) fn.*

A tengőtokon fekvő vaslemez.

kerék *kerék (keréket, keréke vagy keréktye) fn.*

Tolással, húzással valamilyen irányban mozgatott tárgyon, szerkezeten rendszerint fából vagy fémből készült, tengelyen forgó, kör alakú küllős alkatrész, amely forgás által lehetővé teszi a tárgy, szerkezet vagy jármű tovagördülését. A bognár készítette kocsinak négy (küllős) kereke van.

kerékagy *kerékagy, agy (-at, -ak) fn.*

A kerék középső része, amelyből a küllők kiágaznak. Ebbe illeszkedik a kocsi tengelyének vége.

kerékkötő lánc *kerékkötő lánc(-ot, -ok) fn.*

A bal hátsó kerék előtt az oldal alsó fájához (alsó oldaldurungjához) erősített lánc.

kerékpuska *puska, kerékpuska* (-át, -vā) fn.

Vashüvely, amelyet a kerékagyba süllyesztenek a bognárok.

kerékpuskázás *puskázás* (-t) fn.

Kerékpuskázó fúróval a kerék agyába helyezendő puska helyének kifúrása. (Lásd: 46. sz. kép!)

kerékpuskázó fúró *kerékpuskázó furu* (-t, -k) fn.

A kerék agyába helyezendő vascső (puska) helyének kifúrásához szükséges szerszám; a legnagyobb fúró.

kerékszék *kerékszék* (-öt, -tye) fn.

A kiesztergált agy beszorítására alkalmas, talpakon álló eszköz, szerszám. (Lásd: 10. sz. kép!)

keréktalp *kerékāp, keréktóp* (ritkán) (-at, vagy -ot) fn.

A kerék szilból, de főleg kőrisfából összerótt kerülete. Erre kerül a *singvas*.

keréktalpakat farag *keréktāpakat farag* szó szerkezet.

A keréktalp felületéről apró fadarabokat levagdal a szekörce vagy topor segítségével. (Lásd: 44. sz. kép!)

keréktalp felszabó bak *keréktāp fōszabó bak* (-ot, -tya) fn.

A keréktalpak pontos kijelölésére alkalmas bognáreszköz, amely három lábból áll.

keréktalp körző *cirkliző, cirkli* (-t, -jje) fn.

Kisebb-nagyobb méretű kerek kerületének méréséhez szükséges eszköz. Német megfelelője: *der Zirkel*.

keresztvágó fűrész *körösztvágó fűrész, svájpszak fűrész* (-t, -ök) fn.

Keréktalp felszabására, kaszanyélkampó készítésére alkalmas szerszám.

keskenyebb esztergakés *keskenyebb esztērgakés* (-t, -ök) szó szerkezet.

15 mm átmérőjű eszköz, amely az esztergapadban elhelyezett munkadarabok finomabb kidolgozására való.

keskenyebb lyukvéső *lokbājd vēsü* (-t, -k, -jje) fn.

Kisebb kerékpuskák bevésésére alkalmas bognáreszköz. Német megfelelője: *der Lochbeitel*.

kézi fűrész *kézi fűrész* (-t, -ök, -e) fn.

Gépi berendezés nélkül működő, egy személy által is kezelhető kisebb fűrész.

kicsérél *kicsērēli* (kicserelöm) ige

Valamely tönkrement bognártermék újjal való helyettesítése; illetve egy-egy megrongálódott kocsialkatrész meghibásodott részének kicserélése újjal.

kicsiszol *kicsiszol, kicsiszul, (kicsiszóta)* ige

A fa felületét üvegpapírral megtisztítja, simára dörzsöli.

kidült a kerekem *kidūt a kēřekēm, kiroyott a kēřekēm*

A küllők meglazulnak az agyban, és kifelé dülnek.

kifűrészelik a fa szállából ki van fűrészővő a fa szállábu szerkezet

A fűrészelés nem a fa viszonylag párhuzamosan futó szálainak irányában történik.

kiesztergályoz *kiesztërgáloz, kiesztërgájoz (-om, -od, -i) ige*

Esztergapadon esztërgakés segítségével a munkadarabot (pl. a kerékagyat) teljesen készre megmunkál.

kipucol *kipucol (-om, -od, -i, kipuccójjá) ige*

A kész terméket vonókéssel, citlinggel és dörzspapírral finoman megtisztítja.

kiságas *kiságus (-t) fn.*

A rúdszárnyhoz hasonló alakú, csak a mérete kisebb. (Lásd: 16. sz. rajz!)

kisfűrésztartó állvány *kisfűrésztartó állvány (-t) fn.*

Magasan elhelyezett, kisebb méretű fűrészek tartására használt szerkezet.

ki tudja hozni ki tuggya hozni szó szerkezet

Képes a szerszámfából gazdaságosan, pontosan kijelölni, kifaragni vagy kifűrészeszelni a készítenő darabot. A takarékoság kényszerítette erre a bognárokat.

kocsi *kocsi (-t, -k, -jja) fn.*

Általában kereken gördülő, lovak által vontatott szárazföldi közlekedési és szállító eszköz.

kocsi eleje *kocsi eleje (...elejit, ...elejin) szó szerkezet.*

A kocsinak elöl levő, elülső része; a hátuljával szemben. Ide *fogják be* a lovakat.

kocsifa *kocsifa (-t) fn.*

A kocsikészítéshez előkészített, alkalmas száraz fa.

kocsi hátulja *hátujja (hátujját) szó szerkezet és fn.*

A kocsinak hátul levő része. A hátsó kereket szokták völgyemenetben bekötni, ill. fékezni.

kocsigyártás *kocsigyártás (-t, -a) fn.*

Kocsik iparszerű készítése vagy gyártása.

kocsioldal *kocsiódal (-t, -ak, -a) fn.*

A kocsi két oldalát alkotó, fából készült, löcsökkel megtámasztott, fel- és leszerelhető deszkalap vagy létraszerű rács.

kocsioldaldurung *kocsiódalldurung (-ot, -ok) fn.*

A kocsioldal (*ódal*) közfájával párhuzamosan futó vastag fadarab.

kocsioldalpánt *ódalpánt (-ot) fn.*

A kocsioldal megerősítését szolgáló vaslemezek.

kocsioldalzáp *kocsiódalzáp (-ot, -ok) fn.*

A kocsioldaldurungok (*kocsiódalldurungok*) összefogására alkalmas faalkatrész.

kocsirúd *kocsirud, rud (-at, -ak, ruggya) fn.*

A kocsi elülső tengelyéhez közvetve erősített, hosszú hengeres rúd, amely

mellé a lovakat fogják, s amelynek segítségével azok a kocsit irányítják jobbra vagy balra fordítják, illetve húzzák.

köszörűkő *köszörükü, köszörüküj (-et, -ek) fn.*

Szerszámok élesítésére használt gömbölyű terméskő, de többnyire műkő, amelyet négy lábú bakra helyeznek. A vastengellyel forgatható kő alatt a vályúban víz van, amelybe beleér a kő, és így az állandóan nedvesen forog élesítés közben.

kötővasak vagy **oldalpántok** *ódalpántok (-at) fn.*

A kocsioldal megerősítésére szolgáló vaslemezek.

közfá *köszfa (-át, -ák) fn.*

A kocsioldal (*ódal*) közepén végignyúló vízszintes, a durungoknál vékonyabb, hosszú, lécszerű fadarab.

központ fúró *központ furu (-t, -jja) fn.*

A kocsiderékszög beillesztéséhez szükséges lyuk kifúrására alkalmas szerszám.

küllő *küllő (-t, -jje) fn.*

A jármű kerekének agyát és talpát vagy koszorúját összekötő, sugarasan álló fogak, rudak egyike. Akácfából készült.

küllőler *küllőler (-t) fn.*

A küllő vastagságának mérésére alkalmas szerszám.

küllőzés *küllőzés (-t) fn.*

A 12 küllő bevésése a kerékagyba.

L

lapos esztergakés *lapos esztèrgakés (-t) fn.*

Az esztergályozandó anyag sima felületének megmunkálásához használt lapos végű, de éles szerszám.

lapos véső *lapos vésü (-t, -jje) fn.*

Különböző méretű, acélból készült fanyeles szerszám, amely általában bemélyedés, lyuk kimélyítésére, kivésésére való.

lefárag *lèfara (-om, -od, -gya) ige*

Késsel, fejszével a fa felületéről eltávolítja a repedéseket, az egyenetlen kiemelkedéseket.

legömbölyítés *lègömbölítés (-t, -ök) fn.*

Valamely kész bognártermék vonókéssel gömbfelület alakúra való lefáragása.

lénia *lénia (-át, -ák) fn.*

Bognár mértékegység. (16 lénia = 1 col)

lőcs *lőcs (-öt, -ök) fn.*

A kocsioldalak támasztására szolgáló, enyhén görbe vonalú faalkatrész. Egy kocsinak négy *lőcse* van.

lőcsfej *lőcsfej* (-et, -ek) fn.

A lőcs kellően kiformált felső vége, amely a kocsioldalhoz (*ódalhoz*) támaszkodik, és tartja a koci oldalát.

lőcskarika *lőcskarika* (-át, -ák, -jja) fn.

A lőcsöt a kocsioldalhoz szorító vaskarika.

lőcskáva *lőcsköpi, lőcskáva* (*lőcskávát*) fn.

A lőcs alja, amely a *tengővégre* van erősítve.

lyukfűrés *lukfűrész* (-t, -ök) fn.

Fadarabon kisebb, kerekded nyílás kifűrészelésére alkalmas bognárszerszám.

lyukvéső *lukvéső, lukvésű, lobbájdvésű* (-t, -k) fn.

Kerékpuskák bevésésére alkalmas szerszám. Német megfelelője: *der Lochbeitel*.

M

minta vagy **sablon** *minta* vagy *sablon* (*mintát, sablont*) fn.

Fából készített sablon, amelynek mérete, formája egyezik a bognáriparti termékek alakjával és szokásos méretével.

mellékfa *mellékfa* (-át, -ák) fn.

A két saroglyafa összefogására szolgáló saroglyaalkatrész. (Lásd: 21. sz. rajz!)

mérőszalag *mérőszallag* (-ot, -gya) fn.

Hajlékony anyagból készült, és így feltekerhető, mm és cm jelzésű, hosszúságot mérő eszköz.

mérőszalag-, ceruza- és küllőlertartó *mérőszallag-, cëruza- és küllőler-tartó* (-t, -k) fn.

(lásd: *körző- és vinklirtartó*)

mester *mestör* (-t, -ök) fn.

Valamely kézműiparban önálló iparűzésre való jogosultságot, mesterlevelet szerzett személy; önálló iparos. Az inasok és segédek *mestör*-nek szólították az őket oktató bognárokat. A falubéliek inkább csak keresztnévükön említették az iparosokat.

mosóteknő *mosóteknő, teknő* (-t) fn.

Kivájt faderék, újabban deszkából összerótt háztartási eszköz, amelyben ruhákat tisztogatnak, mosnak.

műhely *műhej, méhel, műhel, műhē* (-t, *műhēbe*) fn.

Kisipari mesterség vagy munka végzésére alkalmas helyiség berendezéssel; szerszámokkal, gépekkel.

N, Ny

nagyfűrésztartó állvány *natyfűrésztartó állvány* (-t, -ok) fn.

Magasan elhelyezett, nagyobb méretű fűrészek tartására használt szerkezet.

nagykalapács *natykalapács* (-ot, -ok) fn.

Kerékpuskázásnál és kerékküllőzésnél használatos szerszám; amelynek kb. 5–10 kg a súlya.

nagyoló esztergakés *nagyuló esztërgakés* (-t, -ök) fn.

Félgömbölyű alakú, legalább 20 mm átmérőjű eszköz, amely az esztergapadba elhelyezett munkadarabok durvább megmunkálására alkalmas.

négylábú bak *faragó bak, négylábu bak* (-ot, -ok) fn.

Keresztben összerótt 4 faláb, vízszintes összekötő fával.

nyaklólánc *nyakló, nyaklólánc* (-ot, -ok) fn.

A lovat a kocsirúdhoz kötő lánc.

A szóval kapcsolatos szólás: *Iszik nyakló nékü. Nëm jó nagy melegbe nyakló nékü inni a vizet.* A *nyakló nékü* jelentése: 'korlátlanul'.

nyaklószög *nyaklószög* (-et, -ek) fn.

A kocsirúd szabadon álló végén levő kampós szög, amelybe a ló nyaklóját akasztják bele.

nyeles fúró *nyeles furu* (-t, -k) fn.

Kerékagy, nyújtó, fürgettyű és egyéb kocsialkatrész fűrására alkalmas szerszám.

nyújtó *nyujtó, nyúto* (-t, -vā) fn.

Az első és hátsó *tengő* összekötésére szolgáló kocsialkatrészként erős, hosszú rúd.

O

oldalpánt *ódalpánt*

(lásd: **kötővasak**)

ostor *ostor* (-t, -ok) fn.

Bot, vessző, amelynek vékonyabb végére rendszerint rojtos végű, vékony vagy font szíj, lószőrfonat vagy zsineg van erősítve; s ezzel ütik, terelik, serkentik a kocsit vontató állatokat.

ostortartó *ostortartó* (-t) fn.

A kocsi jobb oldalának felső oldaldurungján az oldal végétől 10 cm távolságra levő kifűrt lyuk az ostor tartására. E célra bőrtokot és üreges belsejű fatokot is szoktak használni.

Ö

ötnegyedes ötnegyedös vésű (-t, -k, -jje) fn.

A kerékagy kivésésére használható bognáreszköz.

ötsukkos vonalzóléc ötsukos vonalzóléc (-öt, -ök) fn.

A rúdszárny, kocsi eleje, ekegöröndő kijelölésére alkalmas szerszám.

összeállítás összerakás, összezeresztés (-t) fn.

Különböző, de egymáshoz illeszthető tárgyakat, részeket egymás mellé helyezése és egymáshoz kapcsolása, hogy valamilyen egységet alkossanak.

P

pálcavas pácavas, vazzáp, vazzáp (...vasat, ...zapot) fn.

A kocsioldal faalkatrészeinek összetartására szolgál.

polc póc (-ot, -ok) fn.

Különböző tárgyak elhelyezésére való, deszkából készült, vízszintesen a falra erősített lap.

pusztul pusztul ige

Valamely bognártermék vagy bognáreszköz tönkremegy.

R

rúdszárny rutszárny, ruccárny (-at, -ak) fn.

A rudat tartja a kocsiban, hátrafelé kétágú villaként nyúlik szét a kocsi első tengelye fölött.

repedés repedés (-t, -ök) fn.

Különböző fadarabokon, termékeken levő vékony, vonalnyi rés, amely külső erő hatására vagy kiszáradás következtében keletkezett. Az ilyen fa használhatatlan a bognár számára.

rókafarkú fűrész fuksfánc fűrész, rókafarkú fűrész (-t, -ök) fn.

Az elkészült bognármunkák pontos összeillesztésére szolgáló szerszám, egészen vékony fűrész. Német megfelelője: *der Fuchsschwanz... Säge*

rönk rönkfa, rönk (rönköt, rönkfát) fn.

Kivágott fatörzs henger alakú, 6 m-nél rendszeresen nem hosszabb darabja, amelyből fűrészelt árut vagy faragott (bárdolt) fát készítenek.

rőzsekötöző rőzsekötöző (-t, -jje) fn.

A fáról lehullott, levagdalt vagy letördelt apróbb ágak, gallyak összekötéséhez használt eszköz. (L. 31. sz. kép!)

S

saroglya *sarágla, sarogla, sarog'gya, sarág'gya* (-át, -ák) fn.

A kocsi elején és hátulján keresztben az oldalakat fűzi össze, azaz a kocsivégeket zárja le.

saroglyafa *saroglafa, saráglafa, sarog'gyafa, sarág'gyafa* (-át) fn.

A saroglya 3 db mellékfájának összefogására szolgáló két görbe fadarab.

saroglyalánc *saroglalánc, saráglalánc, sarág'gyalánc* (-ot) fn.

A saroglya két oldalán levő lánc, amellyel a saroglyát a kocsihoz erősítik.

saroglyalánckarika *sarog'gyalánckarika, saráglalánckarika* (-át) fn.

A kocsi oldalán elől és hátul levő 2–2 vaskarika, amelyek a saroglyák láncainak behelyezésére valók.

saroglyarakonca *saroglarakonca, sarág'gyarakonca* (-át) fn.

A kocsioldal alsó rúdijából elől és hátul is kiálló, rögzített vasfűl. A szóval kapcsolatos szólás: *Rakoncátlan ez a ló. Mámëg rakoncátlan ez a gyërók!*

satu¹ *satu* (-t) fn.

Rendszerint munkapadhoz erősített, vasból készült, csavarral szétnyitható és összeszorítható, harapófogószerűen működő szerszám a megmunkálandó tárgy rögzítésére. (L. 4. sz. rajz!)

satu² *satu* (-t) fn.

Két függőleges fahasábból álló szerkezet, amelynek távolságát facsavarral lehet szabályozni. Főleg fűrészeléskor használja a bognár. (L. 1. és 42. sz. kép!)

segédlevél *segédlevél (...levelet, ...levélgye)* fn.

Valamely ipari szakma megtanulásáról, illetve a szakmai vizsga sikeres letételéről szóló bizonyítvány, amelynek alapján a bizonyítvány tulajdonosa az iparban önálló segédként működhet; ma: szakmunkásbizonyítvány.

sült *silt, sült* (-ök, siltye) fn.

A küllőn staubkéssel kifaragott díszítő elem, amely a csaptól a bokáig terjed.

sültös küllő *siltös küllő, sültös küllő* (-t, -k) fn.

A küllő csapja alatt háromszög alakúra kialakított díszítőelem, amely sült-höz hasonlítható.

simítani *simittani, citlingőni* főnévi igenév

A bognártermékek felületének simító lemezzel való finom megmunkálása.

simító lemez *simittó lemez, citling* (*citlingöt*) fn.

A vonókéssel megmunkált termékek simábbá tételére alkalmas eszköz; vékony acéllemez.

sing *sing, singvas* (*singöt, singvasat*) fn.

A kocsikerék talpára erősített vaslemez, amely a keréktalp szilárdítására és védelmére szolgál.

singszög *sinkszög* (-et, -ek) fn.

A singnek a keréktalpra való ráerősítéséhez használták a kovácsok.

sipkarika *sifkarika, sipkarika* (-át, -ák) fn.

A kocsikerék agyát szorító vaskarika. A német *der Schift* 'toldat, illesztés' szóval lehet kapcsolatban vagy a *schiften* 'rátold (szegezéssel)' igével.

staubgyalu *staubgyalu* (-t, -ok) fn.

Staublemezzel ellátott gyalu, amelyet díszítésre használnak.

staubkés *staupkés* (-t, -ök) fn.

Bognáripari termékek díszítésére alkalmas vonókés, amelyre staublemezt tesznek.

staublemez *staublemez* (-t, -ök, -zzē) fn.

A bognártermékek díszítésére használt, hullámos bemélyedést hagyó acél-lemez.

süllyesztés *süjjesztés* (-t, -ök) fn.

Különböző bognártermékek egymásba helyezése, illesztése. (A csap behelyezése a csaphelybe.)

sukk *suk*, *sukk* (-ot) fn.

Bognár mértékegység. (1 sukk = 12 coll; 264 mm)

Sz

szalagfűrész *szallagfűrész* (-t, -ök) fn.

Gépi hajtású fűrész, amely két nagy átmérőjű tárcsán átvett és közöttük kifeszített, végtelen szalagszerű pengével fa vágására alkalmas. Nagy mértékben könnyítette a bognárok munkáját.

szárnyas gyalu *szárnyas gyalu, álitható duplagyalu* (-t) fn.

Küllők, rúdszárnyak tisztításához szükséges szerszám.

szán *szánkó, szán* (*szánt, szánkót* vagy *szánkát*) fn.

Havas, jeges talajon használt általában állati, emberi erővel vontatott kisebb, nagyobb jármű, mely elöl felgömbített két talpon csúszik. A lóvontatta jármű inkább a *szán*; a sporteszköz pedig a *szánkó*.

szántalp *szánkótáp* (-at) fn.

A szánnak, szánkónak elöl fölfelé görbülő talpa, amelyen csúszik.

szegező kalapács *szögező kalapács* (-ot, -ok) fn.

A kocsioldal deszkázásakor a szögek beverésére alkalmas eszköz. Általában gyakran használt szegbeverő szerszám.

szekér *szekér, kocsi* (*szekeret, kocsit*) fn.

Nagyobb terhek szállítására alkalmas négykerekű jármű. Községünkben a fogalom szokásos megnevezője: a *kocsi*.

szekerce *szekörce, balta* (*szekörcét, baltát*) fn.

(vö.: **balta**)

szekercenyél *szekörccenyél, baltanyél (...nyelet, ...nyeiek) fn.*

(vö.: **baltanyél**)

szerszámfa *szërszámfa (-át, -ák) fn.*

Bognáreszközök, termékek készítésére alkalmas fa.

szimpla gyalu *szimpla gyalu, srob gyalu (-t) fn.*

A német *schruppen* 'tisztít; előmunkál, nagyol' igével van kapcsolatban a *srob gyalu* név!

T

talicska *talicska (-át) fn.*

Egykerekű, két kézzel tolható hordó, szállító eszköz. (L. 30. sz. kép!)

tárol *tárol (-ok, tárúsz) ige*

A bognáripári termékek készítéséhez szükséges anyagot szerszámfát elraktároz, tárol.

tengely *tengő (-t) fn.*

Minden olyan rúd, amelyen kerék forog. A két kereket köti össze. A kocsi tengelye vasból készül.

tengelyág *ahstok, akstok (-ok, -tya) fn.*

Az első *tengő* több vaspánttal egy *faágyhoz* van erősítve. Ennek a neve: *ahstok*.

tengelytok *tengőtök (-ot) fn.*

A tengely (*tengő*) végén levő vasburkolat.

tengelyvég *tengővég (-et, -ek) fn.*

A kocsitengely kiálló, átlukasztott vége a tengelyvég (*tengővég*). Ezen forog a kerék.

tengelyvégszeg *tengővégszög (-et) fn.*

A tengelyen (*tengőn*), a *kármentőn* áthaladó szög.

tiloló *tiluló (-t, -jja) fn.*

Fából készült szerszám a kendernek a pozdorja aprajától való megtisztítására.

tizenkét sukkes vonalzóléc *tizënkët sukkes vonalzóléc (-öt) fn.*

Kocsirúd, hosszúoldal kijelöléséhez szükséges bognárszerszám.

toportartó, balta-, szekercetartó *toportartó, balta-, szekörccetartó (-t) fn.*

(Vö.: **baltatartó**)

tragacs *tragacs (-ot, -ccsa) fn.*

Rendeltetésében a talicskához hasonló, egykerekű, kezdetleges szállítóeszköz, amely nyitottabb rakterű, és kocsiodalszerűen zápokból áll. Nagyobb terhet lehet vele szállítani, mint a talicskával. (L. 29. sz. kép!)

tükörfelület *tükörfölület (-öt) fn.*

A fadarab fényes felülete.

U, Ü

útmérték *utmérték* (-öt) fn.

Az egy tengelyen levő két kerék közti távolság.

ülődeszka *ülődeszka, kocsiülés (ülődeszkát, ...ülést)* fn.

A kocsioldalak (*ódalak*) elejére keresztben felhelyezett deszkalap.

üvegpapír *üvekpapír, dörzspapír, smirgli* (-t) fn.

Egyik oldalán enyvezett és finomra őrölt üveggel, üveggörrel meghintett, csiszolásra használt papír.

V

vályu *váju, válu* (-t, -k) fn.

A gyalupad belső részén levő mélyedés, ahova különböző szerszámokat, munkadarabokat helyeznek.

vánkos *vánkos* (-t) fn.

Az ahstok fölötti lapos farész.

vánkosrakonca *vánkosrakonca* (-át) fn.

A hátulsó tengely ahstokja fölött kétoldalt elhelyezkedő kocsialkatrész. Hasonlít a fürgettyűhöz, de alatta nincs vánkos; és így merev, nem forgatható.

vaspangazli *vaspangajzli* (-t) fn.

A gyalupadon levő két kiálló, négyszögletes, 20–25 cm hosszú vasdarab. A gyalupadba beállítható úgy, hogy különböző nagyságú részei álljanak ki a gyalupadból. Különböző munkadarabok beszorítására alkalmas.

vastagság *vastagság* (-t) fn.

A *vastag* melléknévvel kifejezett tulajdonság, sajátság; valamely testnek, tárgynak, anyag tömegének mélységi kiterjedése, ill. a szokottnál nagyobb kerületi terjedelme, térfogata szélességben; valamely testnek, testrésznek, tárgynak, anyagnak vastag volta.

vendégoldal *vendégódal* (-t) fn.

A szekér két oldalára erősített, nála hosszabb, erős, vastag rúd vagy gerenda. A kévével, szalmával, szálás takarmánnyal megterhelt kocsi, szekér rakodó területének növelésére szolgál.

véső *vésű* (-k, -t) fn.

Csapok készítésére alkalmas bognárszerszám.

vonalzó léc *vonalzó léc* (-ök) fn.

A bognármunkák faragásánál, fűrészelésénél kijelölésére alkalmas szerszám.

vonókés *vonyókés, vonókés, szijókés* (-t) fn.

Hátoláshoz, keskeny késsel el nem végezhető munkához használatos, markonyeles szerszám. (L. 11. sz. kép!)

Keréktalp tisztításához erősen kopott vonókést használtak.

Finomabb munkák végzésére; pl. *küllősilt* készítésekor és egyéb munkadarabok tisztítására használják a kissé kopott vonókést.

vonószék *vonyószék, szatlérszék, csikó, szijószék (...széket)* fn.

Bognárszerszám, amelyen a megmunkálandó darabokat (küllőnek valót, szerszámnyelet stb.) befogják. – Részei: az *ülőkeálvány* és a pedállal mozgatható *fej*. Nevét részben az magyarázza, hogy *vonyókéssel* vagy *szijókéssel* dolgoznak rajta. A metaforikus *csikó* megnevezés alapja pedig az, hogy négy lábon áll, és *feje* is van! (Vö.: a *bak* jelentésével!)

Z

záp *záp (-ot, -ok)* fn.

A létra, kocsiodal, saroglya keresztfája, foka.

záphely *záphel, záphej (-et, -ek)* fn.

Az alsó és felső *ódaldurungokon*, valamint a saroglyák mellékfáin 6–7 mm-es csigafúrókkal kifúrt lyukak.

UTÓSZÓ

A műszavak között több olyan német jövevényszó található, amelynek jelentéstartalmát nehéz felismerni, mert a baranyai ún. sváb iparosok tájnyelvi kiejtésében a német köznyelvi formáktól erősen eltérő alakváltozatok őrződtek meg. A német nyelvű iparosoknál tanult magyar inasok nem értették pontosan a német mesterségszók jelentését, mégis elsajátították és használták is szakmájuk gyakorlása során a német megnevezéseket. Némely szónak nem is alakult ki magyar megfelelője (ilyen a *citling*, a *pangajzli* stb.); bizonyos szavak népetimológiás úton magyarosodtak (pl. *sifkarika* > *sipkarika*) vagy a felismerhetetlenségig torzultak (pl. *vaspangajzli*).

A bognár mesterek a *helyi magyar nyelvjárást* beszélték, így ez a tanulmány a dialektológiai vizsgálatok számára is fontos adatokat szolgáltat.

A dolgozatban közölt nyelvi anyag értékét növeli az tény, hogy – sajnos – a bognármesterséget községünkben (de talán a Hegyháton is) ma már (1999-ben) kihalt kisiparnak lehet tekinteni.

TARTALOMJEGYZÉK

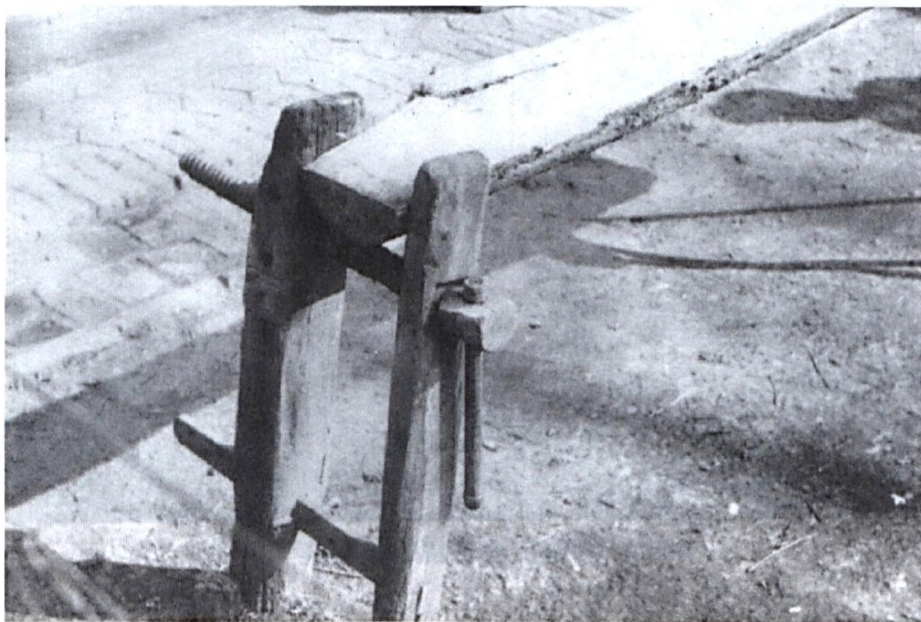
I. A bognáripár rövid története	238
II. 1. A mesterség elsajátítása	241
2. A műhely leírása	242
3. Szerszámok	245
4. Termékek	251
5. Hogyan készül a kocsi?	251
a) Az anyagbeszerzés és a tárolás régen és ma	251
b) A kocsikészítés munkafolyamata	252
6. Javítási munkák	261
7. Díszítés	262
III. A műszavak szótára	263

Szerkesztői megjegyzés:

A tanulmány 1963-ban szakdolgozatként készült a Pécsi Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszékén. – A szótári rész bővítése 1998-ban már nem volt módunk, de apróbb igazításokkal (a definíciók egyszerűsítésével vagy ritkán kiegészítésével, a fonetikus átírás következetesebb alkalmazásával stb.) segítjük olvasóinkat az egyértelmű eligazodásban.

P. J.

KÉPMELLÉKLET

1. sz. kép: A satu

2. sz. kép: Kutnyánszky Ernő bognármester

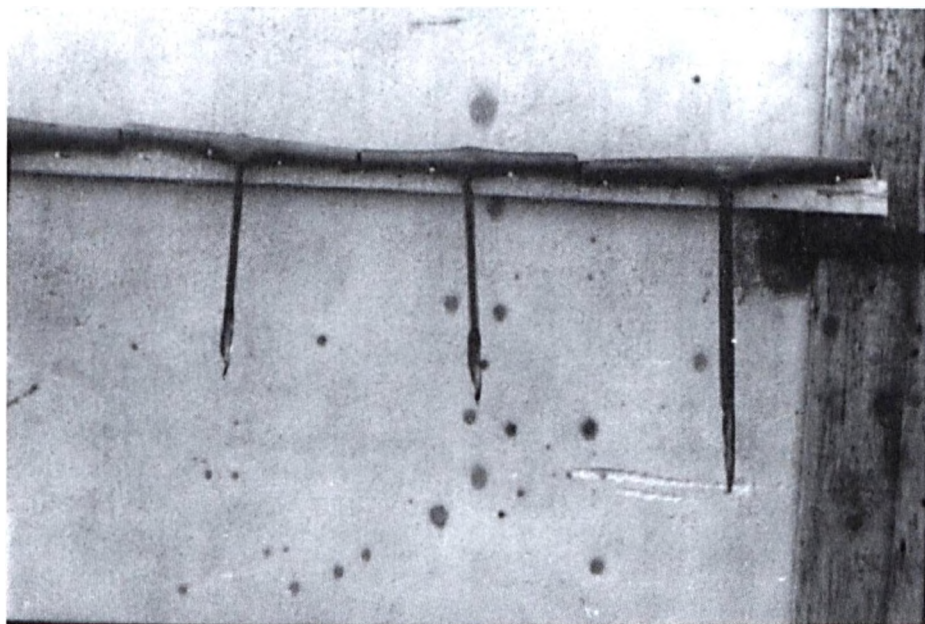
3. sz. kép: A műhely belseje

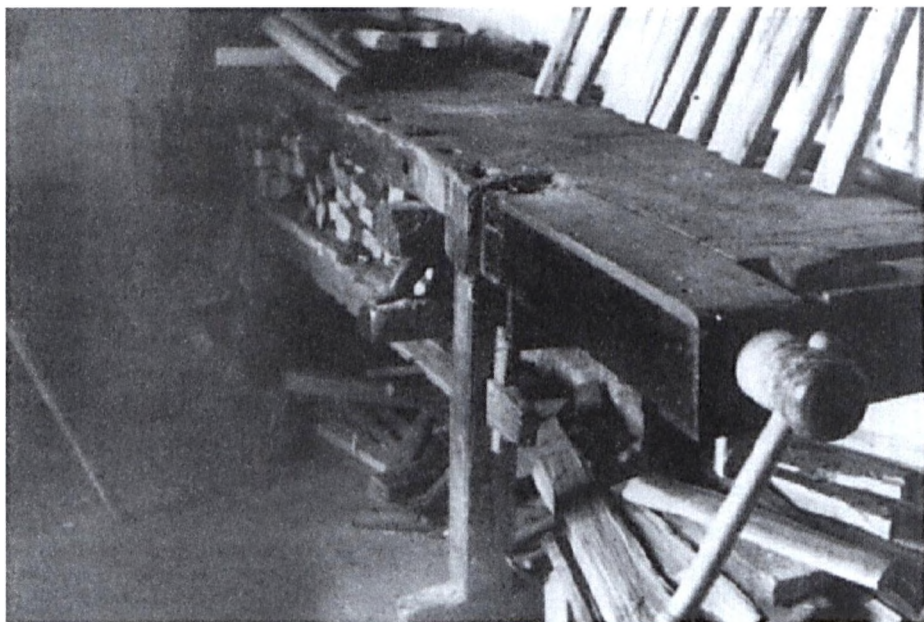
4. sz. kép: A műhely belseje

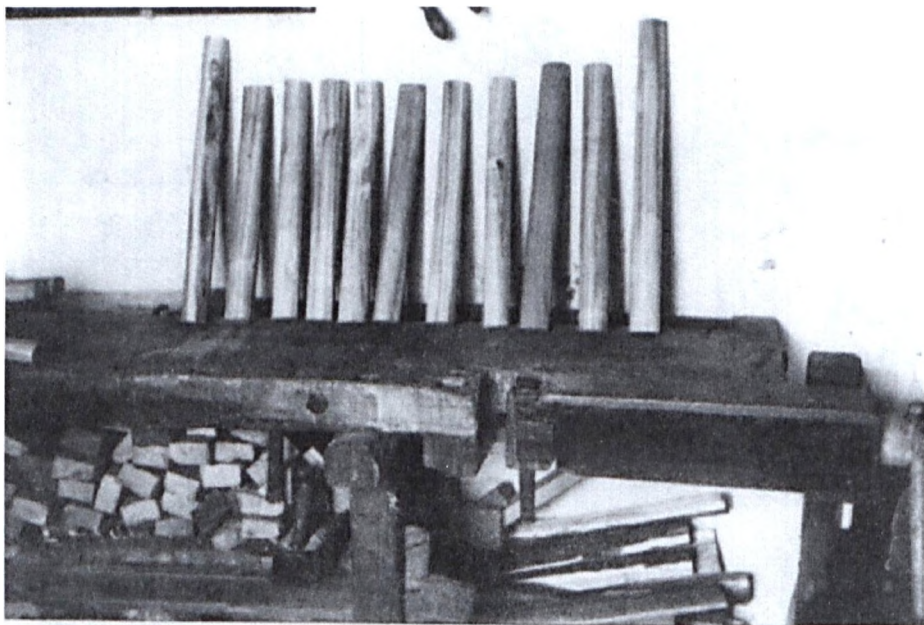
5. sz. kép: Pesti Kálmán bognármester

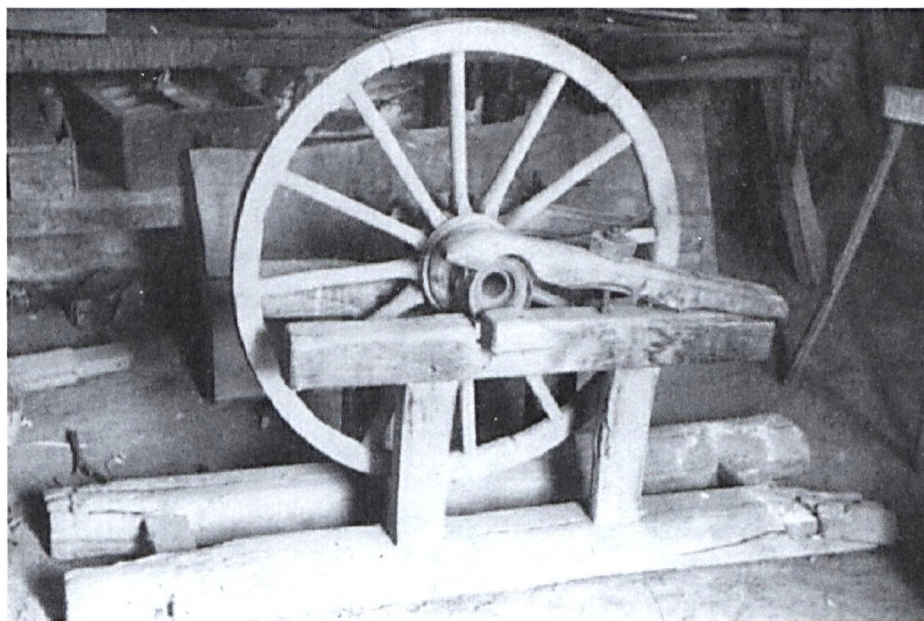
6. sz. kép: Bognárszerszámok (nyeles fűrók)

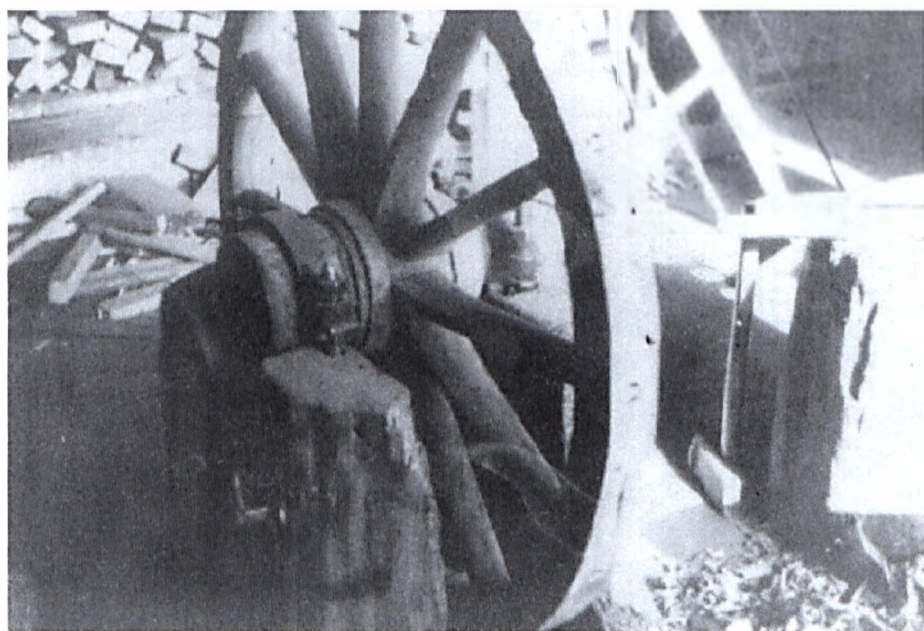
7. sz. kép: Gyalupad (rajta és alatta küllők)

8. sz. kép: Gyalupad küllőkkel

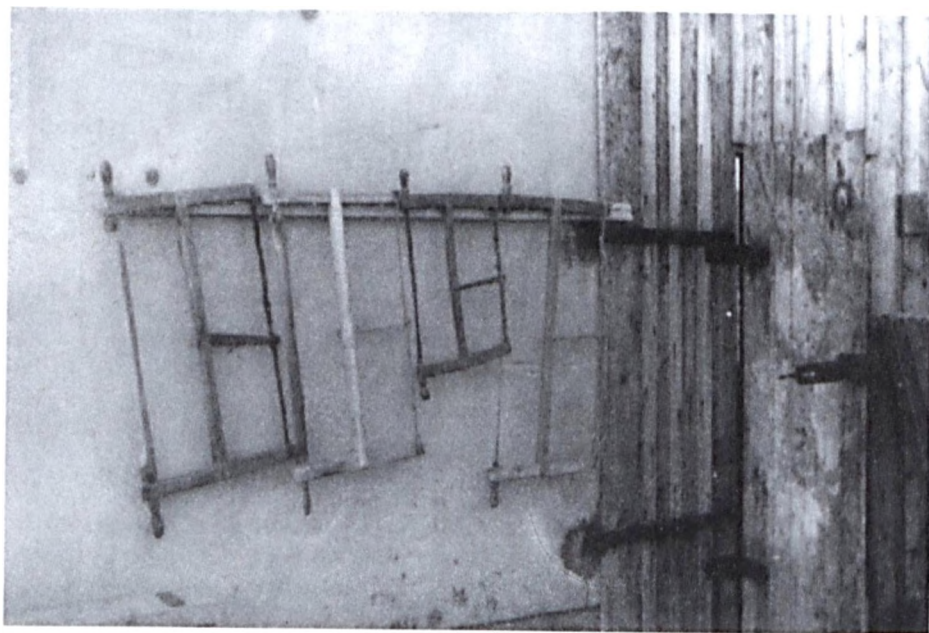
9. sz. kép: Kerékszék (benne egy hátsó kerék)

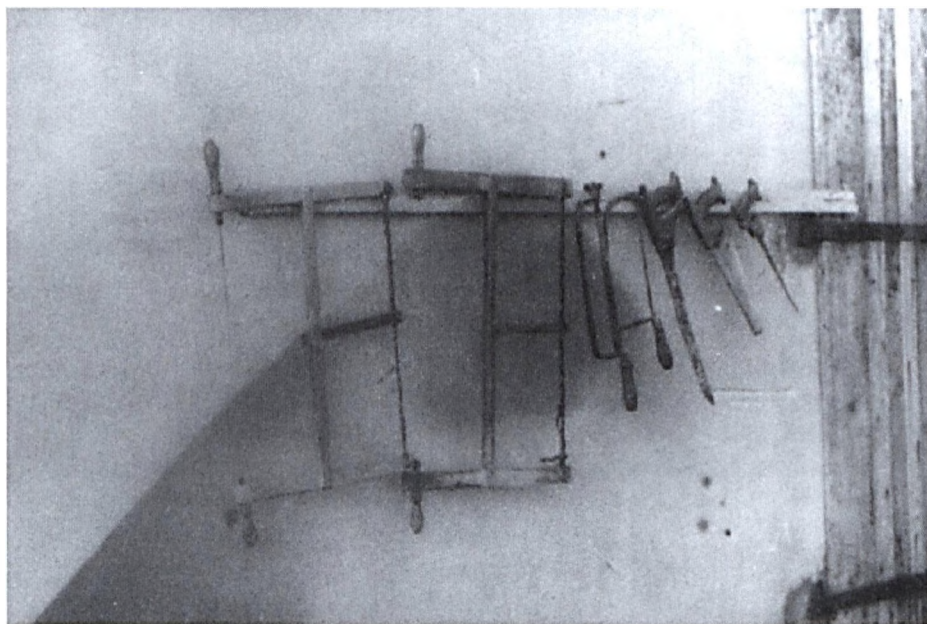
10. sz. kép: A kerékszék s benne egy rögzített kerék

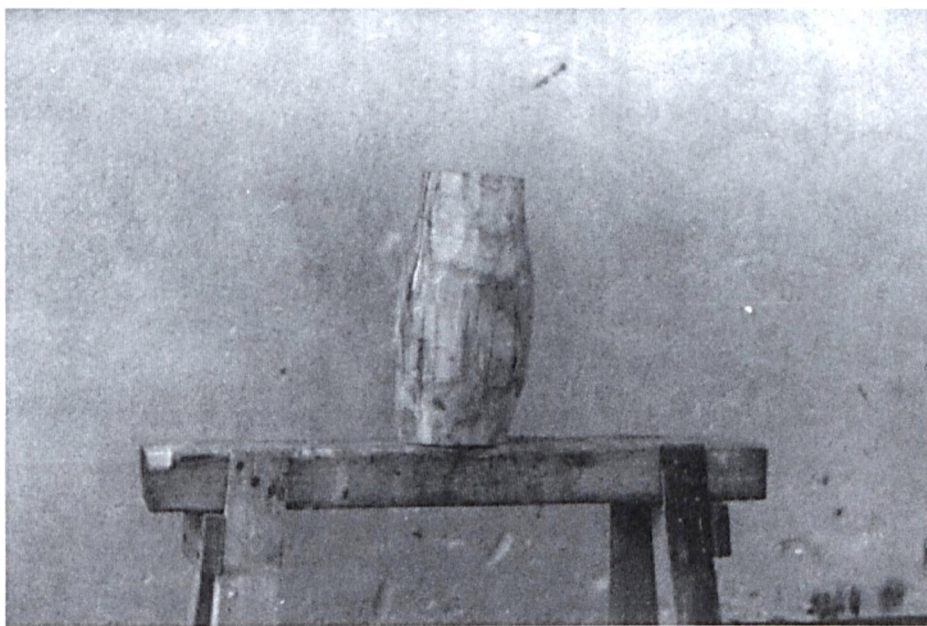
11. sz. kép: Pesti Kálmán a vonószéken küllőt farag

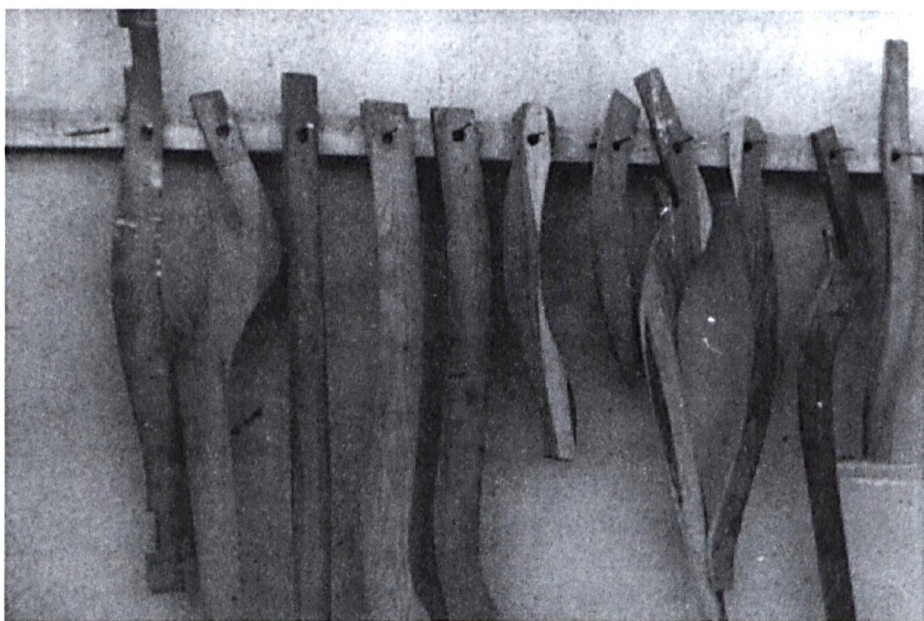
12. sz. kép: Rámás fűrészek

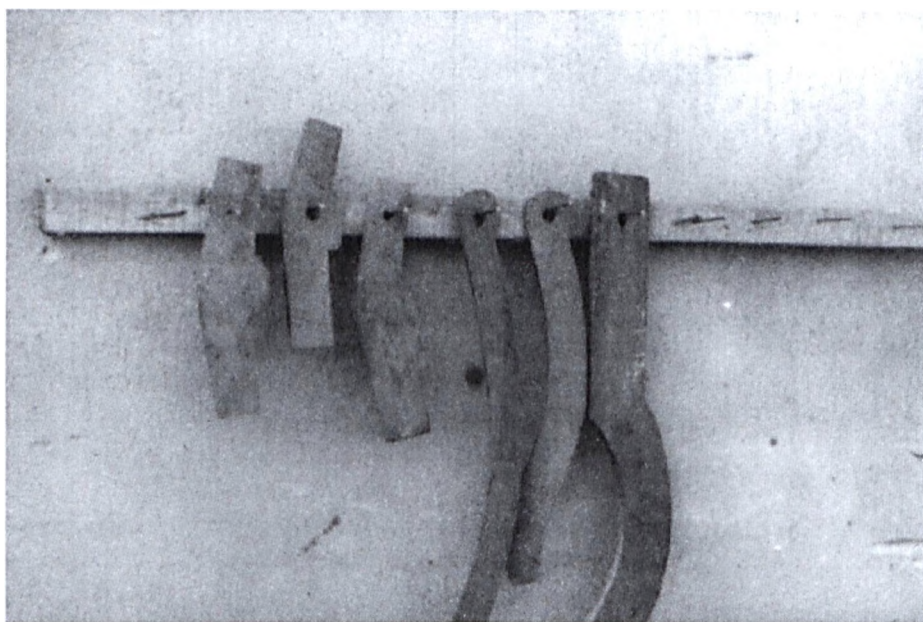
13. sz. kép: Bognárszerszámok (fűrészek)

14. sz. kép: Négy lábú bak (rajta fejszével kifaragott kerékagy)

15. sz. kép: Minták vagy sablonok (lőcs, saráglya stb. mintája)

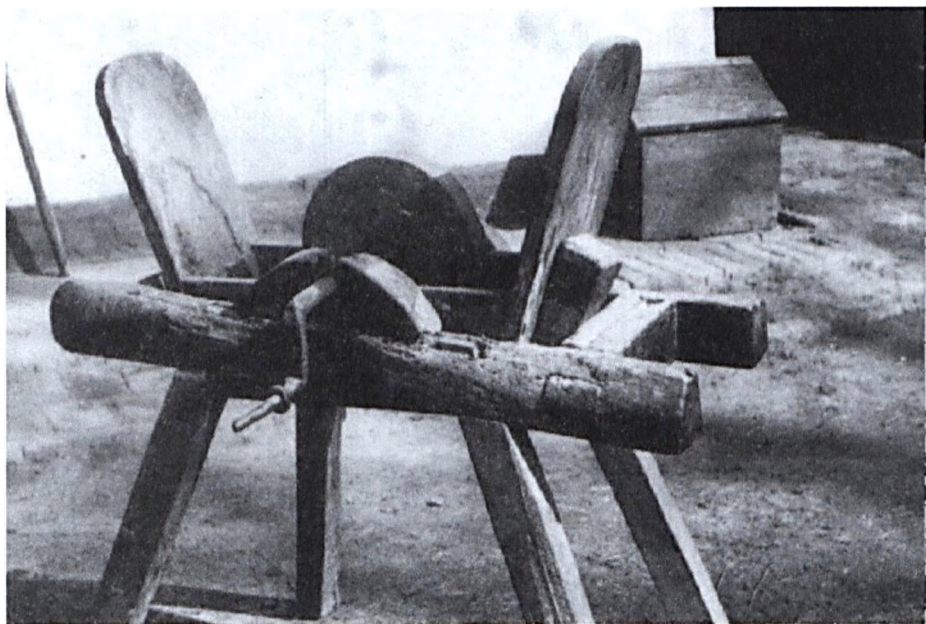
16. sz. kép: Minták, sablonok

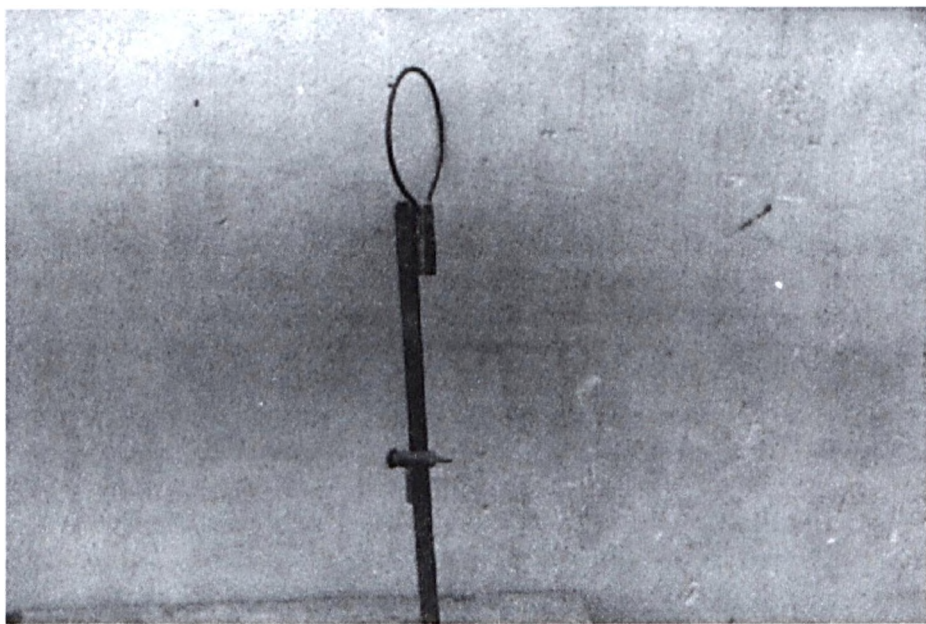
17. sz. kép: Fatuskók szekőrcével, faragóbaltával; a háttérben állvány

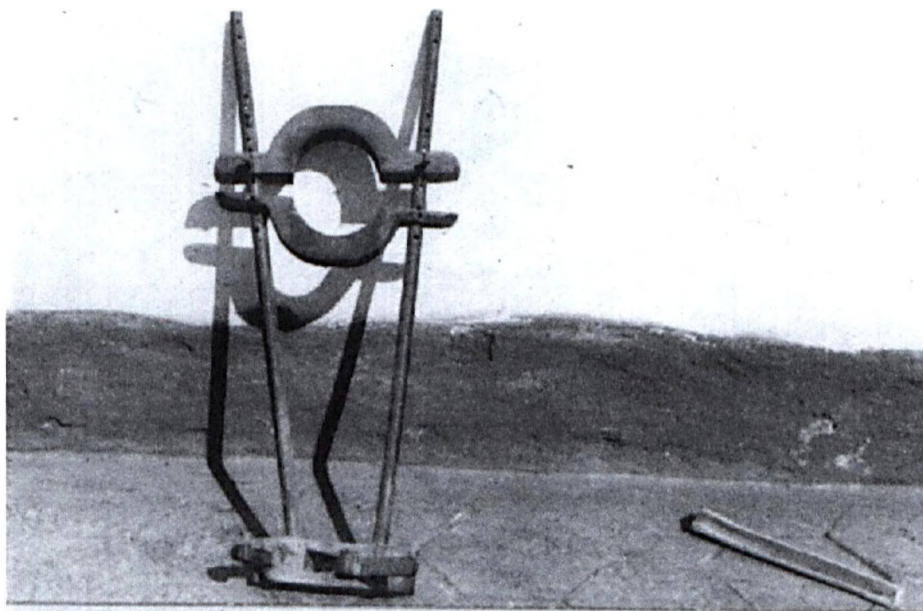
18. sz. kép: Pesti Kálmán rúdszárny kifűrészelését végzi háromlábú bakon

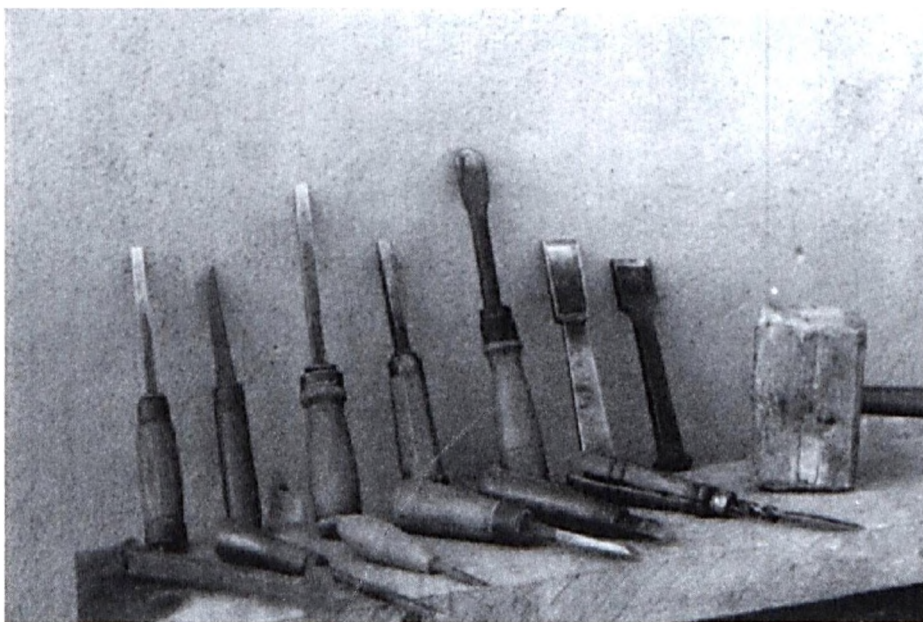
19. sz. kép: Kézi hajtású kösörűkő

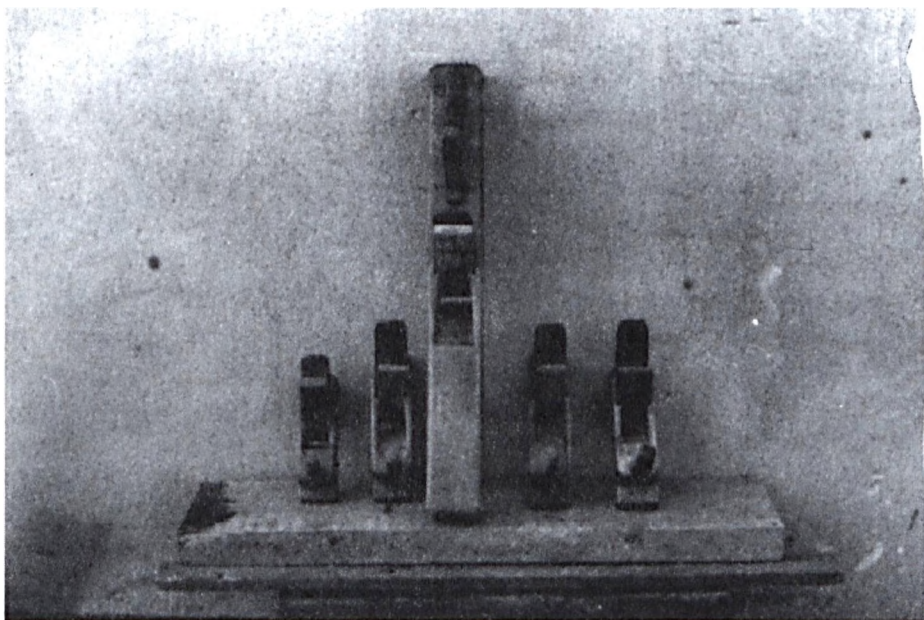
20. sz. kép: Állítható körző

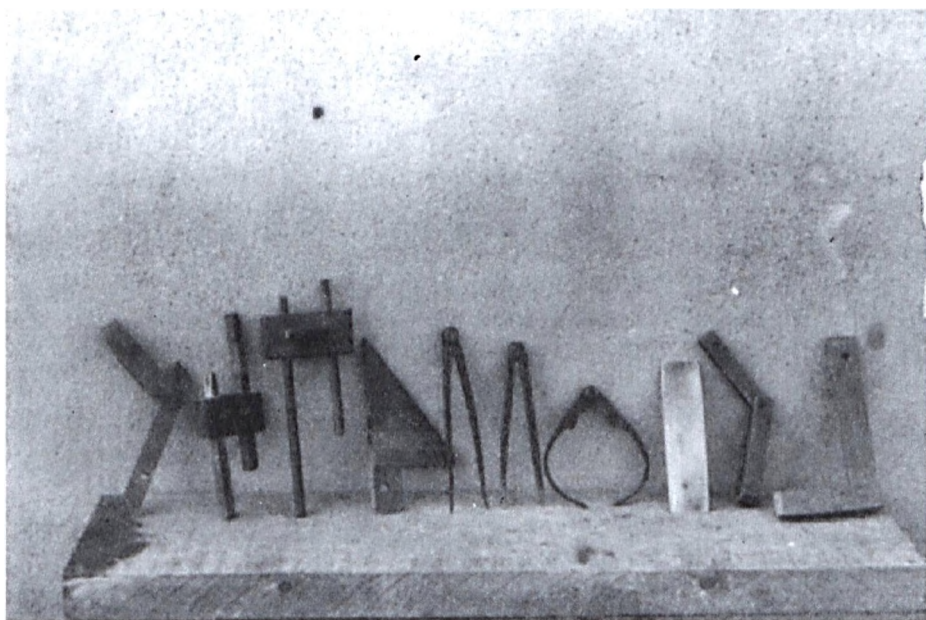
21. sz. kép: Staubgyalu

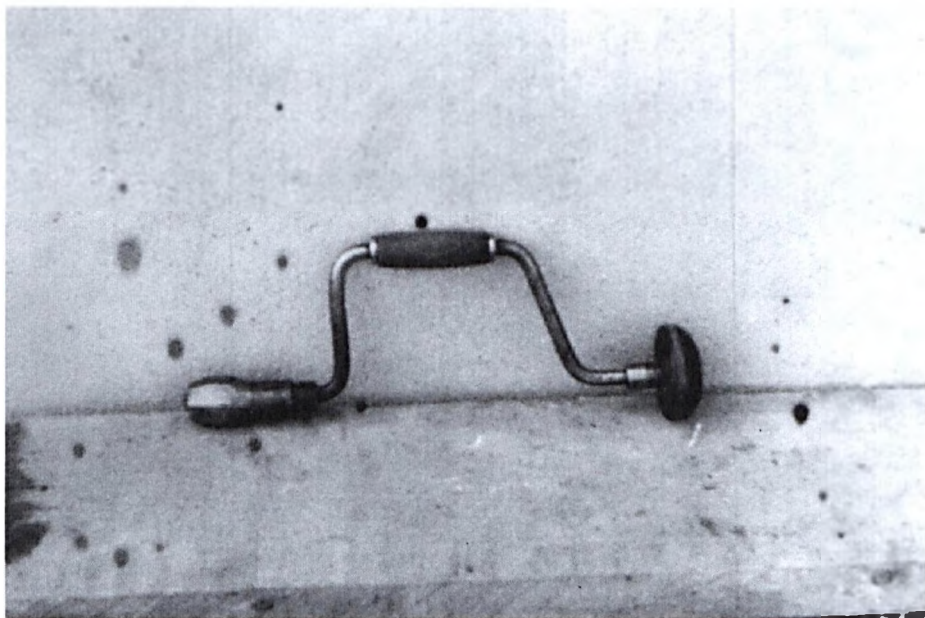
22. sz. kép: Vésők fakalapáccsal

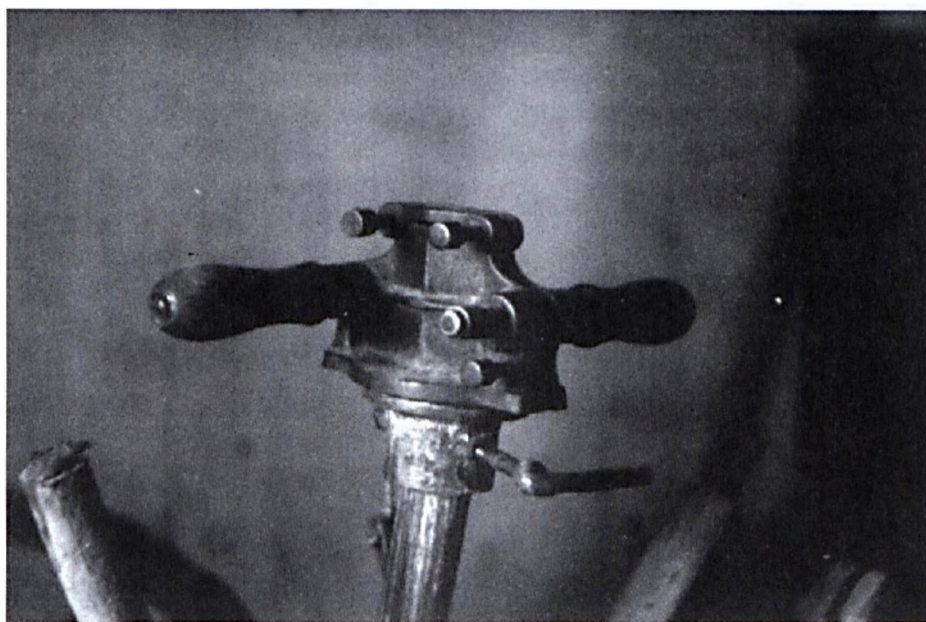
23. sz. kép: Gyaluk

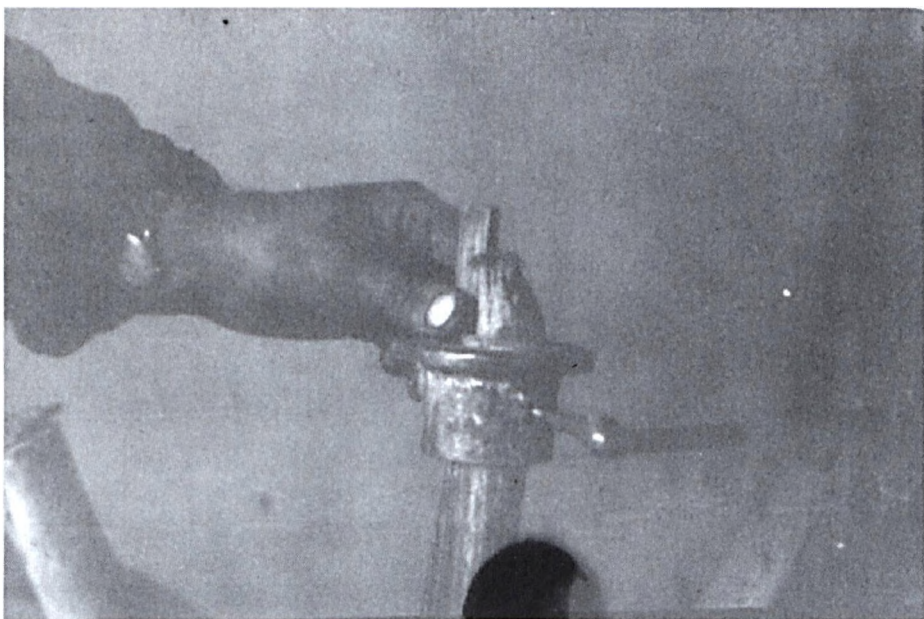
24. sz. kép: Bognárszerszámok (körzők, vinkli stb.)

25. sz. kép: *Furdancs*

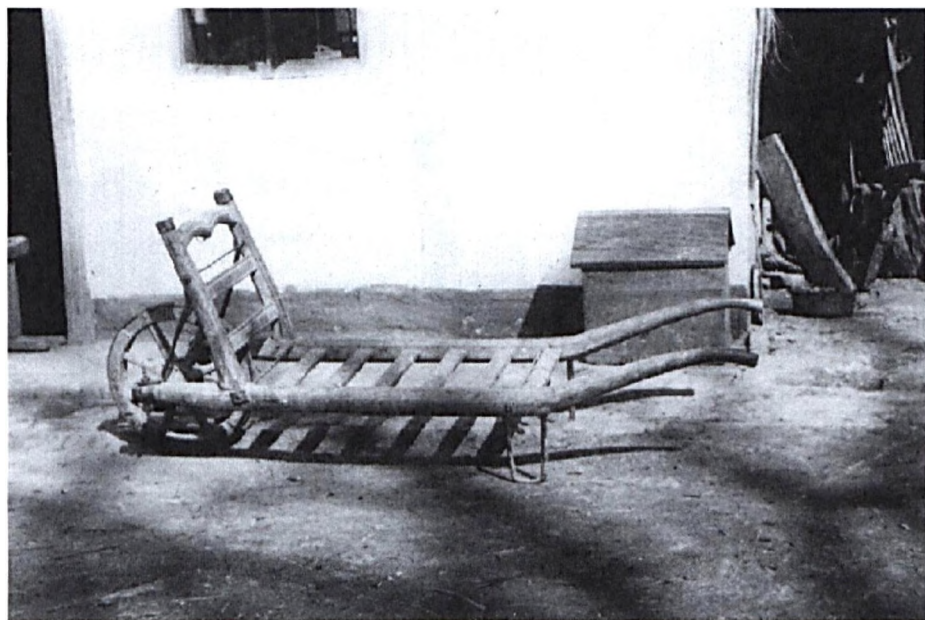
26. sz. kép: *Bokázó készülék*

27. sz. kép: Bokázó készülék

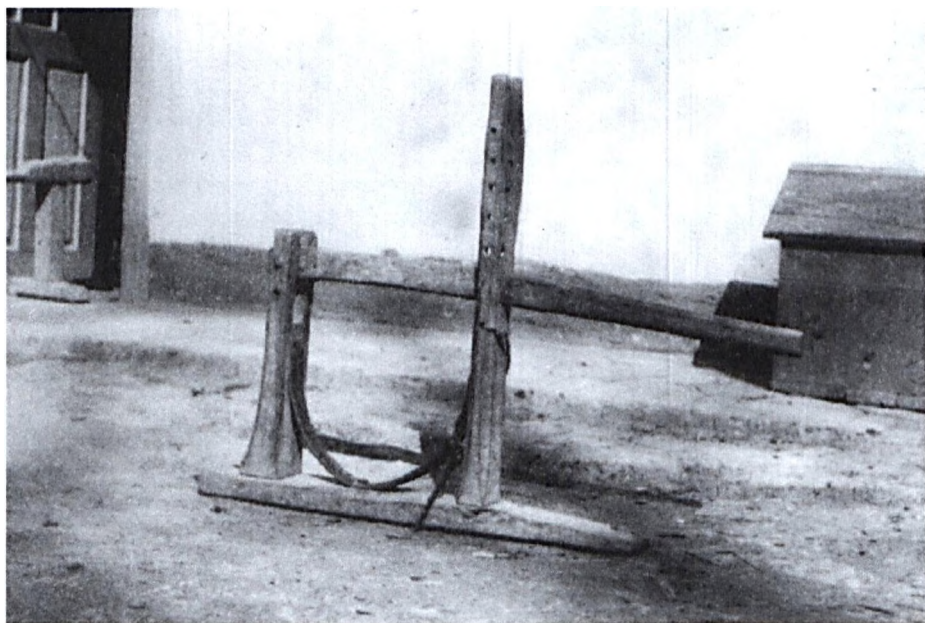
28. sz. kép: Fédörös kocsi

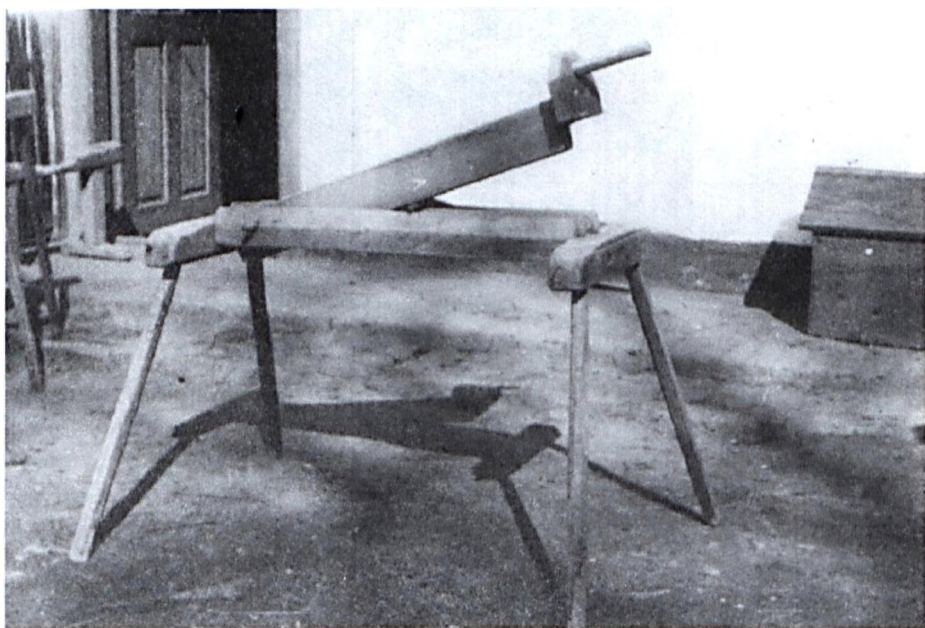
29. sz. kép: *Tragacs*

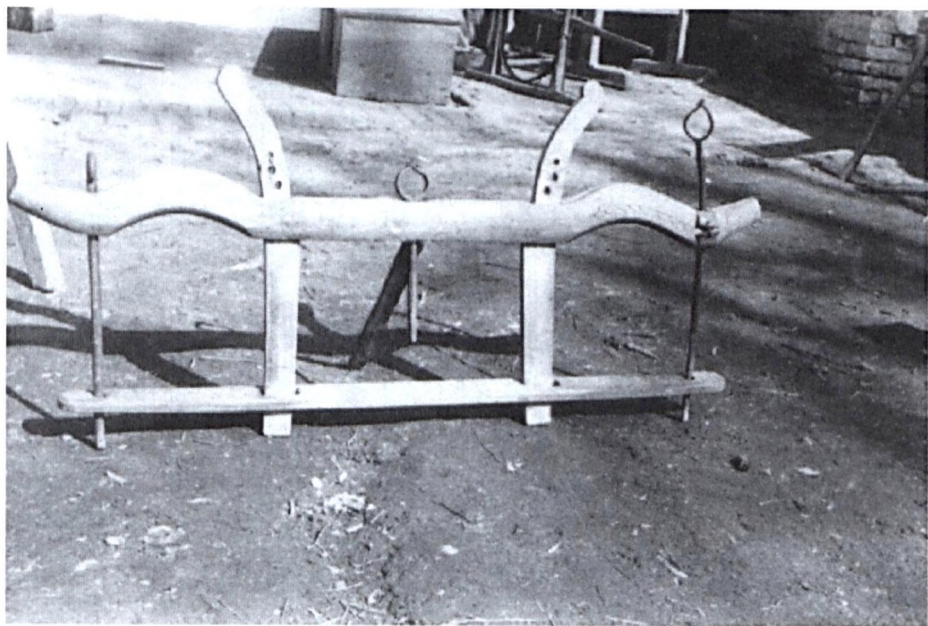
30. sz. kép: *Talicska*

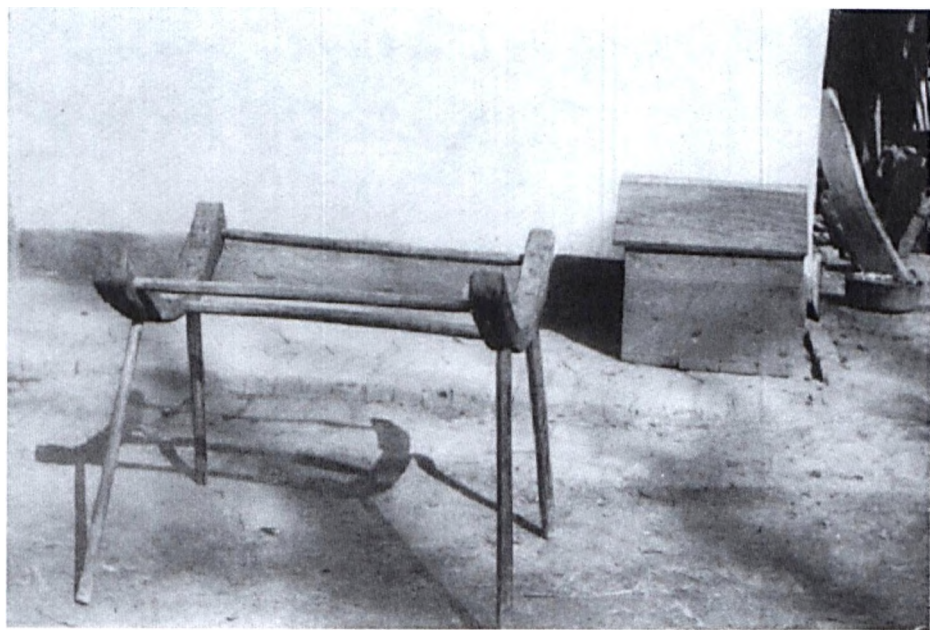
31. sz. kép: Rőzsekötöző

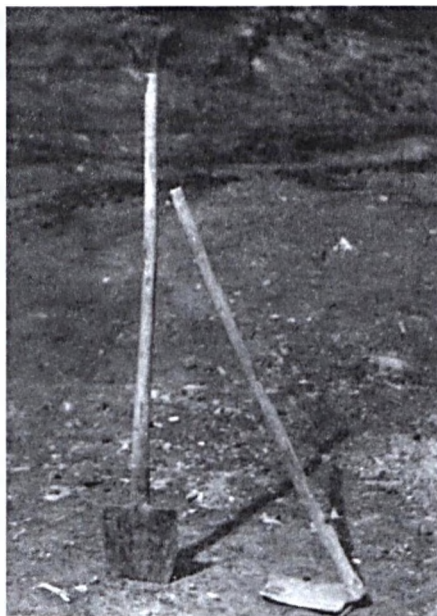
32. sz. kép: Tiloló

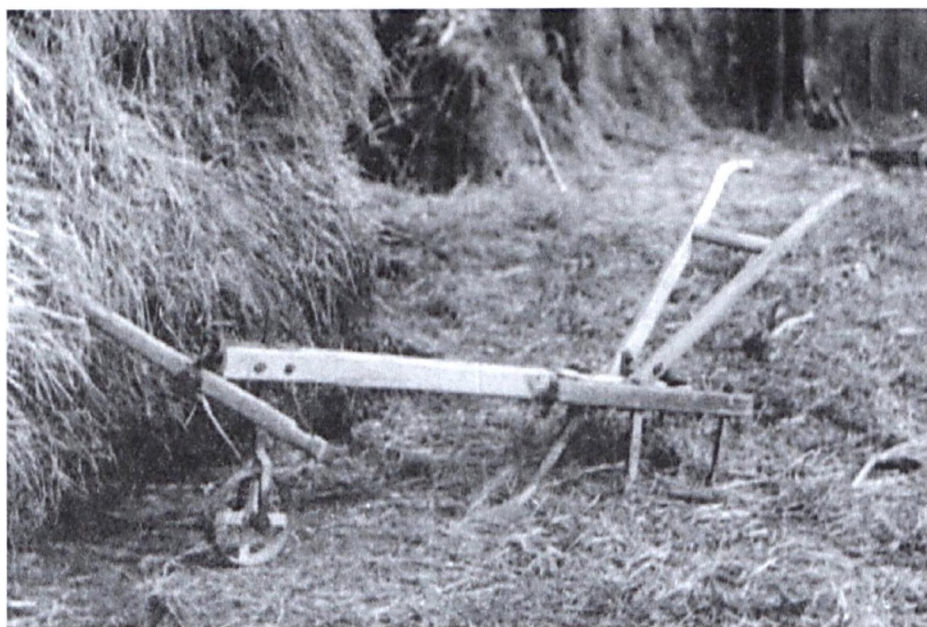
33. sz. kép: Járom

34. sz. kép: Dagasztószék

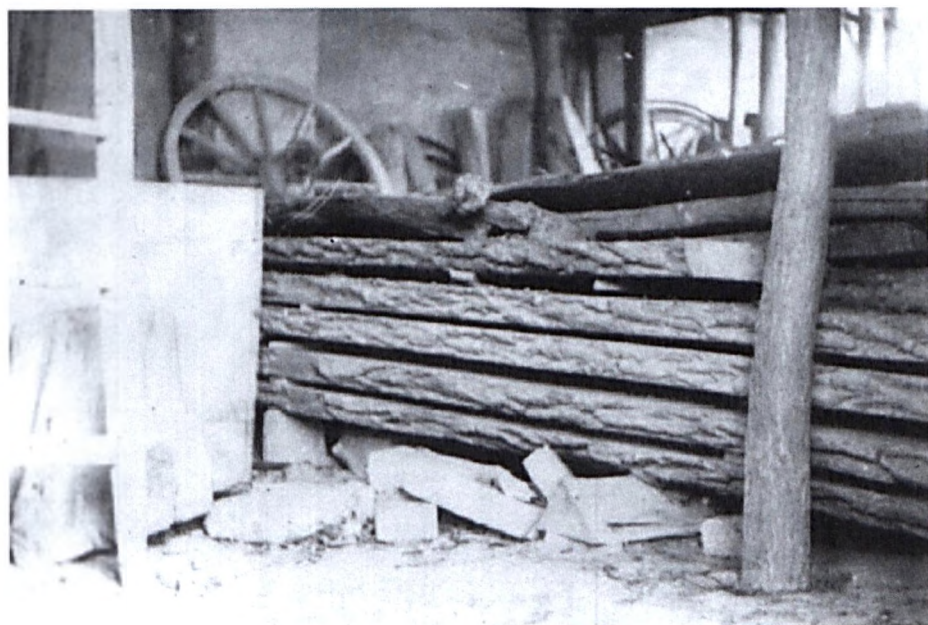
35. sz. kép: Ásó- és kapanyél

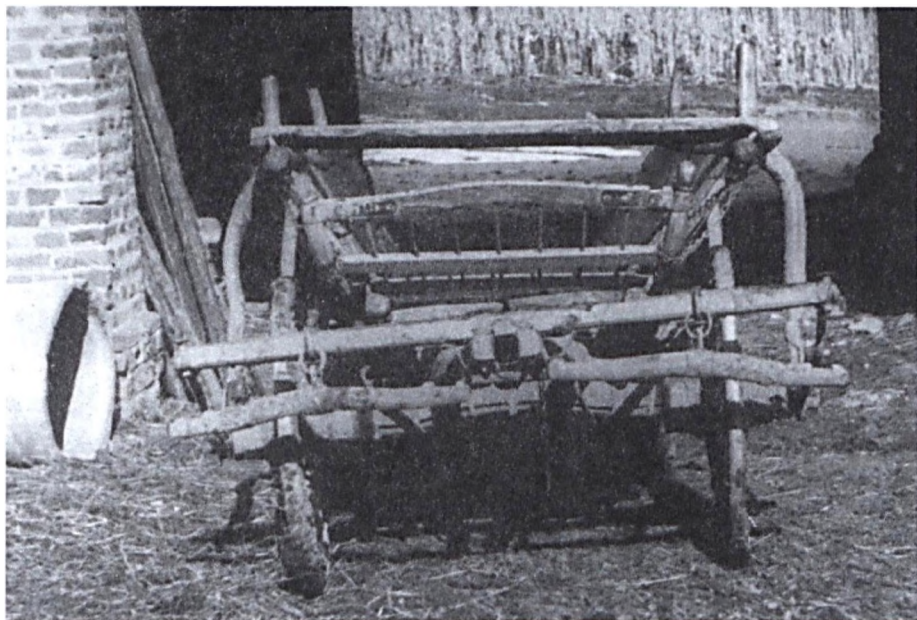
36. sz. kép: Eke (igliző)

37. sz. kép: Szántalp

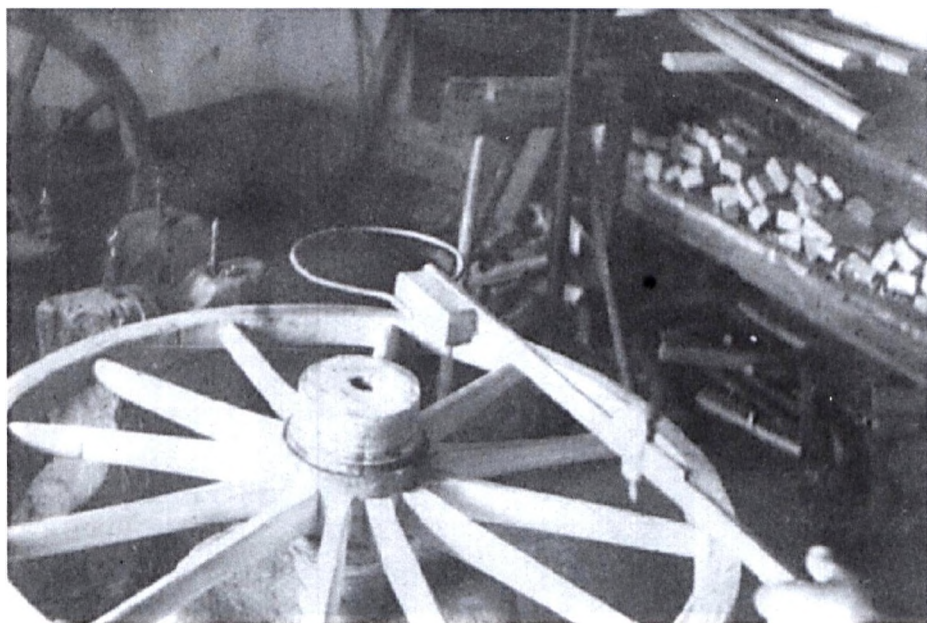
38. sz. kép: Anyagtárolás a fészerben

39. sz. kép: A kocsi eleje

40. sz. kép: A kocsi hátulja

41. sz. kép: A kerék magasságának kijelölése

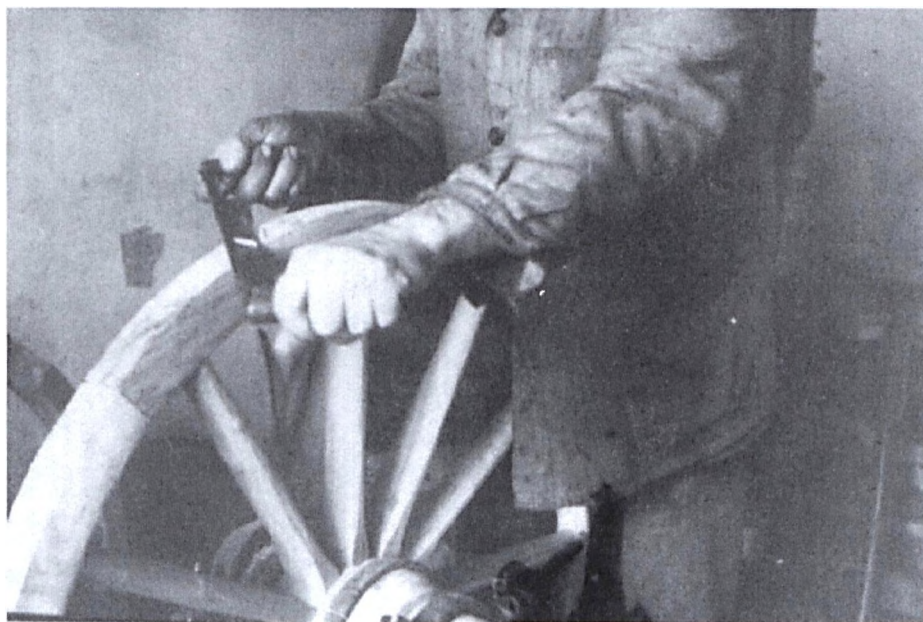
42. sz. kép: A keréktalp magasságának kifűrészelése (Pesti Kálmán)

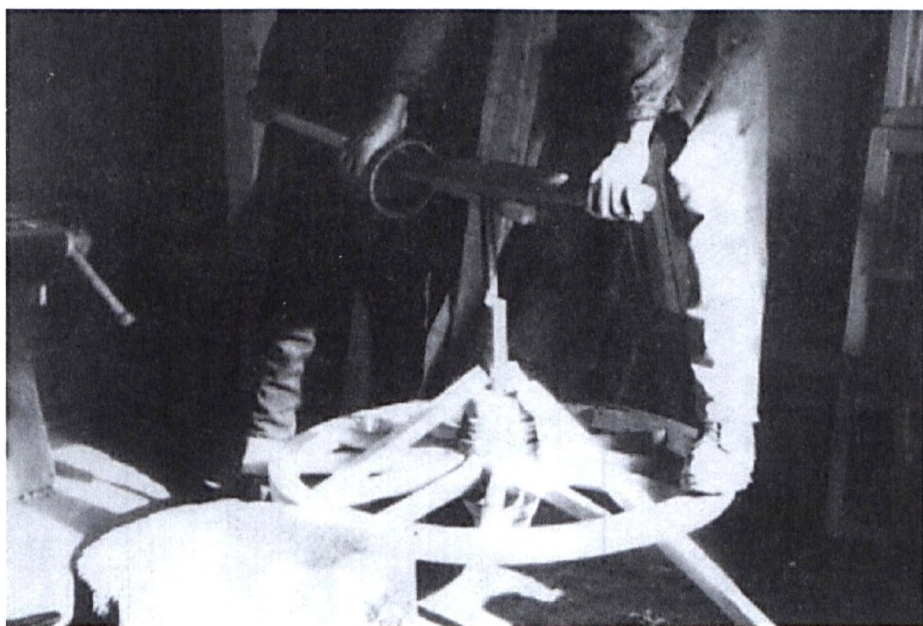
43. sz. kép: A keréktalp lefaragása (Kutnyánszki Ernő)

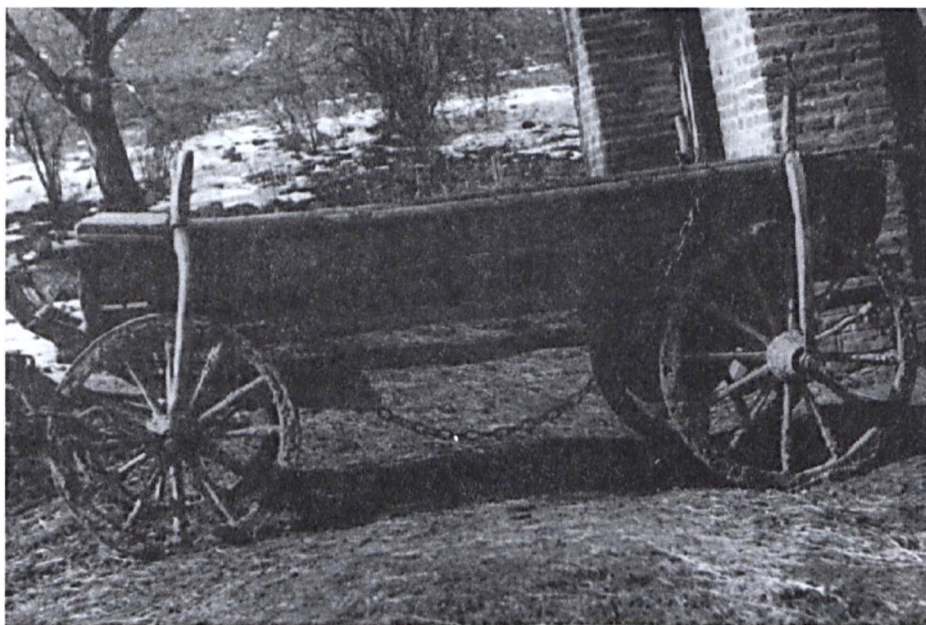
44. sz. kép: A keréktalp lefaragása baltával

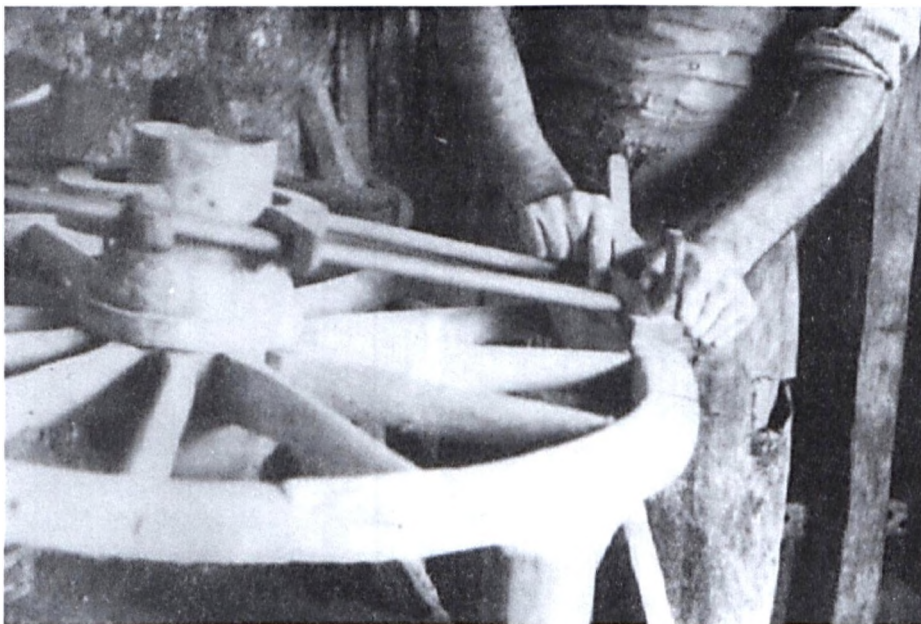
45. sz. kép: A talp lehátolása szijókéssel

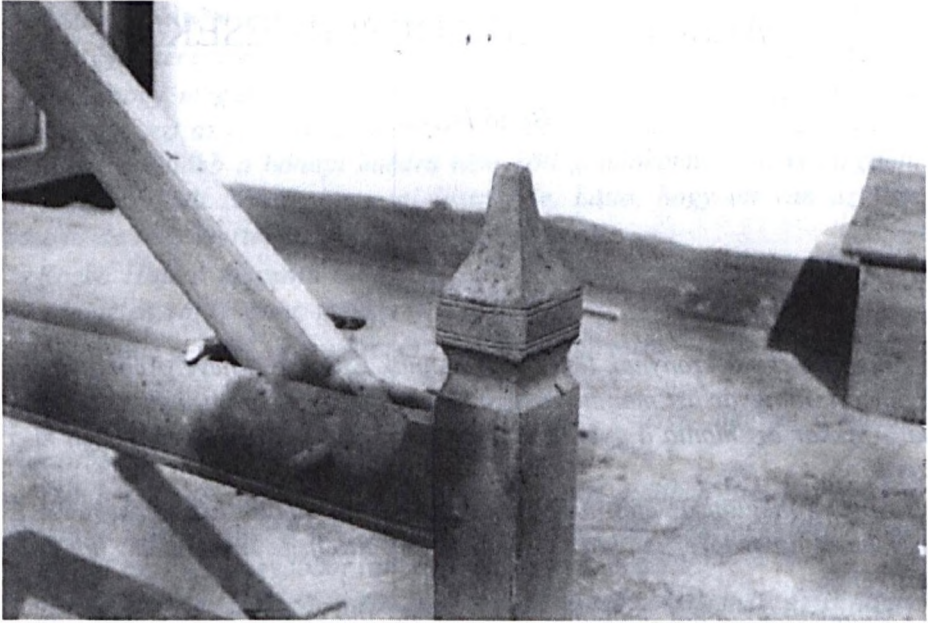
46. sz. kép: A kerékpuskázás

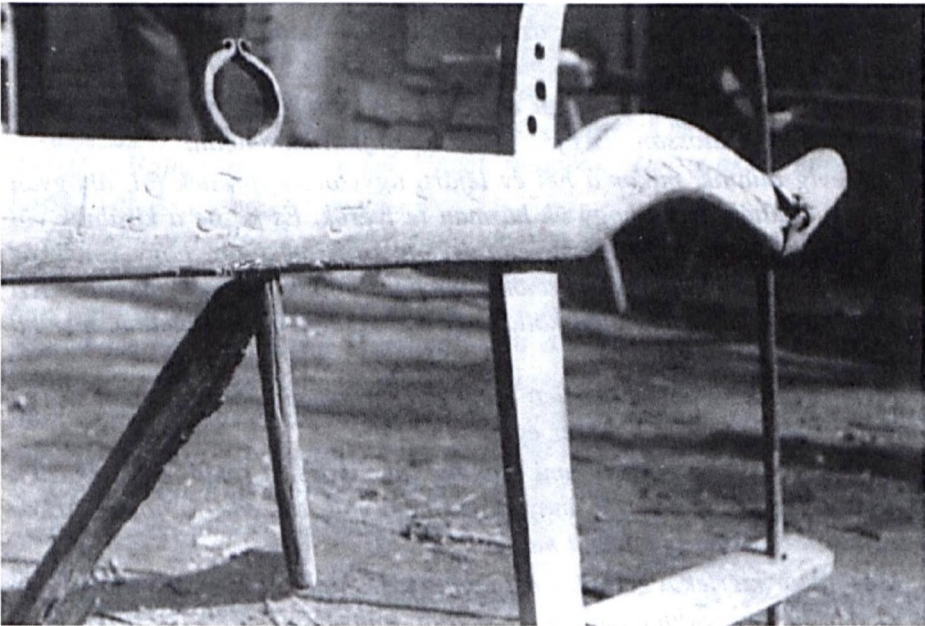
47. sz. kép: A kocsí oldalnézetből

48. sz. kép: A keréktalp díszítése staubgyaluval

49. sz. kép: Díszített tiloló

50. sz. kép: Díszített járom

ALSÓMOC SOLÁDI NÉPMESÉK

Banó István¹

Este, Éjfél, Hajnal² (24. sz. mese)

Éjszaka egy asszonynak lett egy fia. Annak Este lett a neve. Amikor megszületött, mingyár azt mondta az anyjának: – Aggyál ruhát, mer el megyék ki. – Akkor azt monta a gyerek, hogy ű most nem vár a ruhára, elmén ki a zerdőre.

Közben meglött az éfél, megenn születött effia, annak Éfé lött a neve. E is kimönt az erdőre, találkozott avvâ, raktak tüzet, de nem tutták, hogy űk testvérök.

Meggyütt a hajnal, hajnalba még egy fia lött neki. Ennek Hajnal lött a neve. Amikor e is kimönt az erdőbe, ezt má nem engették oda a tűzhő, nem tutták, hogy űk testvérök. Ennek attak egy kis parazsat, ez külön rakott tüzet.

Hét évig ott tüzeltek egy fojtába, és azon a napon, amikor megszülettek, sorba hazaméntek: – Anyám, aggyá ruhát, had öltözzek föl.

Az anyja meglepődött, mer azt hitte, hogy a vadállatok széttépték őket. Azt monta: – Fekügy lë fiam, mire fölébrecc, kész lëssz a ruha.

– Így ezen mód mind a kettőt írgya föl. Az érdökösse még ezután gyün. Mindenkör fokozatossan, az Éfé éfélkor, a Hajnal hajnalban.

Hét évig aluttak, mikor a hét év lejárt, úgy sorba ébrettek föl, ahogyan születtek. Ittutták³ még, hogy űk hárman testvérök. És közbe a királnak vót három lánya, azok nyomtalanu eltűntek. A királ mektutta, hogy ennek az asszonynak mijen különös gyermekei vannak. Fölhivatta őket magáého. Azt monta hogy: – Tinektök tunni köll, hogy hun vannak az én lányaim, mer ha nem, a nyakatokat lëvötetöm.

Bizon a lékkissebbik nem ijett még, hanem azt monta, hogy uan hosszi láncot csinátasson, aki fölér az égig.

Összeszötték az országba, ami csak vót lánc, kocsira rakták és ki akarták huzatni a zerdő széllire. És annyi fogat nem volt, aki elbírta volna. Akkor a Hajnal mekfokta, és kihúzta maga.

Mas mikor kiértek a zerdőbe, azt monta a Hajnal az Este bátyjának, hogy mënnyën, hozzon valahunнан tüzet. Asztán mint mönt, talát egy tüzet, látta mint egy ördög süt egy embört. Az ördög azt mongya neki: – Jó hogy jössz, a hónapi röggelirű nem kő gondúkonni. Ez megijett, és hát lëült, várta, mi történik vele.

Közbe ezek nem győszték várni, a Hajnal monta az Éfél bátyjának:

– Ergye, keresd még az Este bátyját, hogy hun van, és hozzatok tüzet.

E is, hogy meglátta a nagy tüzet, e is odamegy. Az ördög akkor má javába ette ezt az embört. És amikor az ördög meglátta Estét, azt mongya: – Jóvan, legalább a hónapi ebédre nem köll gondókonni. – E is megijett, és mingyár lőült. Várta, hogy mi lössz vele. Látta, hogy ott van az Este bátyja, de nem mertek még egymásnak szóni sē.

Közbe Hajnal megunta a várást, a láncot nem szerette vóna otthagyni, de kénytelen vót émönni, mēkkesni bátyjait.

Észrevötte a tüzet, megy ára és ráröpűt a bátyjaira: – Mit üdögētök itt? Mēr nem hosztok tüzet?

Az ördög viszont ennek is monta: – Jó hogy gyüssz, megvan a hónapi vacsorám is.

Dehát Hajnal azt monta: – De én nem azért gyüttem ide, hogy neköd vacsorád lögyek, hanem tüzet akarok vinni. – Így hát abba egygésztek még, hogy aki reggēre nagyobb tud hazunni, azé lössz a tűz.

És hát szóval az ördög nem mert ezöktü alunni, ezök még az ördögtü. Röggē, mikor fölébrettek, az ördög monta: – Nahát most hazuggy ēggyet!

A Hajnal azt monta a zördögnek: – Előbb tē!

Az ördög azt monta: – Ki este, réggel nem imátkozik, az nem üdvözül. – Aszongya a zördög: – Hát most hazuggy tē!

Hajnal azt mondja: – Láttad-ē az éjjel egy pógár itt nyomtatott a fa te tején, a szóma lepötyogott, a szēm fōmmaratt.

A zördög azt mongya: – Emmá nem igaz – és észalatt.

Akkor foktak a tűzbü, elvitték a lánchó, és ott raktak maguk tüzet. És aztán délfelé a Hajnal fokta azt a sok láncot, földopta, fönn is akatt, éppen ölég hosszú vót.

Hajnal úgy akarta, hogy a bátyjai mönnyenek föl, ű maj lēnn vigyáz, mer ha ű mēn fő, űt maj becsaptyák. Nahát asztán bátyjai nem mertek fōmönni, űneki muszájjott főballagni a láncon. És ő mikor fölért egészen, visszánézött, látta, hogy a bátyjai becsapták. Vót a városba egy vörös lovag, az szerette vóna a kirá lányait megfogni, vagy mēktalálni. Az megvesztögette őket, és csinyátak egy akkora állást, ott a láncot elmeccik, maj ha a lányok lēgyünnek, az állást eldöntik, hogy a Hajnal mēkhaljon.

Közbe Hajnal mikor fölért, körünézött. Ott egy kemöncét fűtt egy ördög mögenn. Azt mongya Hajnalnak: – Jó, hogy gyüssz, lēgalább möglössz a kosztom.

Azt mongya Hajnal: – De én nem tudom, hogyan köll ráűni erre a lapátra.

Az ördög erre kapta: – Így köll ráűni. – Hajnal még belökte a kemöncébe, rázárta az ajtót, hogy az ördög megsűt.

Amint ballagott, talált ēry szép arany kastélt, ebbü a legidősebbik kirá lány

nézett ki. Azt mongya királlány a Hajnalnak: – Hol jársz tē Hajnal, ahol még a madár sē jár?

Azt mongya: – Nēm mēhetēk el, inkább tē is siess, mer az én uram ēty tizēnkétfejű sárkány, ha hazagyün, széttép.

Aszmongya: – Csak add ide a kosztját, amit szokott önni.

Kihozott három egész kēnyeret és tizēnkétliter bort. Alighogy mēgētte, mēgitta, gyütt a tizēnkét fejű sárkány: – Idegön szagot érzök!

Hajnal nēm sokat komédiázott, úgy vákta földhő, hogy, mind a tizēnkét feje lészakatt. És ki vätte mind a tizēnkét fejbü a nyelvet, étötte a tarisznyába. A királlkisasszony mēg hozott egy arany pácát, mēgütötte az arany kastélt, mingyárt arany almává változott. Az aran pácát almával ēggyütt szintén eltette tarisznyába.

Azután mēgin ballagott. Nēm messze köllött mönni, mikor mēktaláták a középsőt. Az is kinézött az ablakon, az mēg má gyémánt kastél vót. Monta, hogy: – Mit kerestök ēre, de mēnnyetēk el innen, mer mingyá gyün a huszonnégyfejű sárkány-uram.

Azt monta Hajnal: – Hozd ide a zönnivalójját!

A is lēhozott mingyá hat kēnyeret és húsz liter bort. Mēgitta, mēgette, éppen gyütt a sárkány nagy tűzzel-vassal. Hamarosan összekapaszkodtak, de Hajnal azt is úgy vákta földhő, hogy a huszonnégy feje mingyár lészakatt. Ennek is kiszötte az összes nyelvét, étötte a tarisznyába. És a királlkisasszony is mēgütötte ēty kis gyémánt pácával a kastélt, az is gyémánt almává változott. Ezöket is beletötte a tarisznyába.

Na mast má két testvér mēgvót, mast a harmadikér mēntek.

Hát azt is mēktalálták hamarosan, az egy rubin kastélba vót. Ammá messzirü kiabálta hogy: – Nē gyűjjetök, mer széttép bennetöket a harminckét fejű sárkány.

Nē spekulájj annnyit, hanēm add oda a zönnivalójját, a sárkányét, aztán majd elintézzük.

Lēhozott kilenc kēnyeret, harminc liter bort. Míg evvel végzött, gyütt is a sárkány. A Hajnal összekapaszkodott vele, úgy hogy ennek is lēesött mind a harminckét feje a nyakáru. Ennek is kiszötte mindön nyelvit, és eltötte a tarisznyába. A királlkisasszony szintén mēgütötte kis rubinveszővel a kastélt: rubin alma lött. Ezöket is eltette a tarisznyába.

Most má mēg vannak mendve a királlkisasszonyok, ballagnak a lik felé, ahun Hajnal fölgyütt.

Akkor lēnéz Hajnal, úgy vót, ahogyan előbb: ezēk állnak ott az álványon. Hajnal úgy akarta, hogy ű mén lē elébb, akkor mendve van mindön, de a lányok nēm mertek fönnmaranni.

Hajnal mēkfogattatta a lányokkal, hogy hét évig tarthatták a lakodalmat, de addig mēg ne esküggyenek.

Akkor, mikor a lányok lēmöntek, Hajnal ēballagott befelé. Akkor találkozott

közbe egy ősz, öreg emberrel. Monta neki, hogy hogyan miképp van, szeretne innen lejutni.

Azt mongya: – Nézd fiam, mindön hét évben fölgyün ide egy griff madár lóbörér – megmutatta, hogy hun a lóbör – burkolózz bele!

Alighogy beleburkolózott a bőrbe, hallotta, hogy a griffmadár gyün. Érzöte, hogy a madár viszi lőfelé.

Hát a griffmadár lővitte űket az ű fészkiere, ęty fa tetejire. És ő pedig tovább ęmönt, a griffmadár, másik zsákmányér, Hajnal męg ott maratt a fészökiere.

A kis griffmadarak ękeszték bontogatni a bőrt, Hajnal kibujt, a kis griffmadarak kicurukkútak a fészökiere.

Közbe ęgy óriáskięyó mindön ęvbe mększokta önni a griffmadár kölkeit. Az męnt föl a fára ęppen, hogy mögöski a kölkeit, dehát Hajnal elvágta annak a nyakát, hogy a kięyó lęesett, lędöglött.

Az öreg griffmadár mikor gyütt vissza, azt monta: – Mast már nęm is męk vissza, ugyis męętte a kölkeimet. De męgis męgnęzöm, hátha ęggyet hagyott.

Mikor męglátta ezt az idegön embört, ráförmett, hogy: – Mit keresöl itt?

Aztán a kis griffmadarak mingyár monták, hogy ez mentötte męg az ęlle-tüket.

Hát kérdözte, hogy most mivel hálájja męg, hogy męgmentette a gyermek-keit.

Azt mongya, hogy vigye el legközelebb, közeliccse męg a hazájját.

Fölmüt a griffmadár hátára, hát az jó ęvitte, közel a hazájjáhó.

Aztán mikor akart átmönni ęgy hidon, a vízbü ęgy sárkánykięyó, a hidon męg ęggy oroszlán verekiöttek.

Hát mast gondóta, hogy a sárkányt veri męg, az oroszlánnak segít. Igy aztán ketten könnyen lęverték a sárkányt.

Most az oroszlán nęm akart tüle sęmmi áron sę elmaranni, mindönfelé követte. Fölmönt ęffára, gondóta, hogy az oroszlán maj męgunnya a várást, és otthaggya. Aztán az oroszlán ęggyet nagyot ordított, ű lęesött a fáru, aztán elájút. Aztán addig nyalogatta, męg Hajnal föl nem ębrett, így asztán hű pajtások lęttek.

És akkor ballagtak a városuk felé. Mikor beérték a városba, mindönhun nagy dinom-dánom. Aztán bemęgy ęgy vendęglőbe, kérdęzi a vendęglöstü, hogy mi az a dinom-dánom?

Aztán a vendęglős monta, hogy hét ęvvel ęzelött a kirájnak a lányai el-tüntek, ęgy vörös lovag, męg két másik embör męktalálták, azoknak most van az esküvőjjük.

– Męg ma este ęn is ott lęszök.

Azt mongya vendęglős: – Má pedig ijen embör oda nęm kerülhet. – Fo-gattak a vendęglős összes vagyonába.

Aztán akkor a Hajnal írt egy cédulát, odaatta az oroszlány szájába, hogy aggya oda a kissebbik királlánynak.

És hát a katonák nem akarták beereszteni a várba, ordított eggyet, a katonák elszalattak, úgy tudott bemenni a várba.

Éppen a kissebbik királykisasszony kinn vót, és elvötte az oroszlántu a cédulát, és elővasta, és szót a testvérgyeinek, hogy: – Itt a megmentőnk! És akkor rendűtek egy fiákert, és az oroszlán elvezette őket a vendéglőbe, ahun vót a Hajnal.

Ez a szegény kocsmáros megjött, hogy oda van az egész vagyona, de Hajnal azt monta neki, hogy maraggyon csak az üvé az egész vagyon. – Mikor megismerték egymást, szépen ballagtak vissza a kastélba.

Aztán mikor meglátták a Hajnalt testvérgyei, megjitterek nagyon, még a vörös lovag is.

És akkor a Hajnal a sárkánnyelvekkel, az arany, gyémánt, még a rubin kastéllal bizonyonyította a királ előtt, hogy ű a megmentő.

Hát a királ azt monta neki: – Tied mind a három lányom, és a királságom, és hát büntesd meg ezöket, ahogy akarod.

A testvéreit széttépette az oroszlánnyal. A vörös lovagot pedig kettőbe vágatta, és kitűzette a várkapura.

Ők pedig éltek tovább boldogul.

Lukács János

A királykisasszonyok cipője⁴

(40. sz. mese)

Mondom: Mast ez kirá lögyön, vagy valami fejedelöm? Hát lehet királl is, mer mi úgy mesétünk: királl.

Volt egy kiráj, annak vót három lőánya. És ennek a három lőálynak mind-önnap ęty pár ujdonatúj cipőt kellőt csinyáni. A királ nem tutta mire véni, hogy hun szaggatik el a cipőjjüket. Kihirdette az egész országba, hogyha találkozik ujan fiatal embör, aki azt még tuggya mondani, hogy az ű lőányai hol szaggattyák el a cipőket, neki aggya fele birodalmát, és a lőányát feleségül, és a királságát.

Tőhát vállalkozott is: hercegök, grófok, gazdagok, szegényök: mindönféle fajtábu nagyon sok.

Dehát egy sēm tutta megörözni, mer mikor ezök készölőnni akartak, valami áloamat eresztöttek az örre, és így elaluttak. És így nem vőhette el őket egy sem, mer nem tutták megmondani, hogy hol és mēre járnak a lőányok, hol szaggatik el a cipőjjüket.

Abba az országba vót egy szegény kanász-bujtár, tehát az mēnt a kirájhoz jelölköznī, hogy ű mēgőrzī a lányait.

Hát ez odafekütt az ajtóba, ahun a kirájlányoknak a hálló-szobájik vót (vagy volt, az má mindēgy). És ez a kulcslukonn mindig benézött, hogy mit cselekősznek a kirájlányok. Nēm vót neki ēgyebe, mind a szürgye, és kis ruházata. És mikor látta, hogy a királlányok gyűnnek ki, nézni őtet, akkor behúszta magát, és lēfekütt, és horkót, mindha ő nēm tudom mījen mēllen alunnēk.

Mikor asztán bemēnt az a bizonyos királlány, aki kinn vót, a testvérgyei azt kérdēzték tőle, hogy micsinál a kis kanász.

Tēhát azt monta, hogy: – készűhetűnk, merd a kis kanász aluszik.

Mikor osztán elkesztek készűlőnni, a kis kanász mēg leste a kulcslukon, hogy mit csinálnak.

Készűlőttek, őltősztek. Mikor aztán főlkészűltek, főlőtősztek, akkor elővēttek ēgy skatulát, abba vót valami kenőcs; akkor avval bekenték magukat, és űk akkor kinyitották az ablakot, és elmēntek.

Kis kanász mēg bemōnt, ez is bekenődött; má bekente magát abbu a skatulábu, és elmēnt utánnik. Mikor főlát az ablakpárkányra, azt monta a kiskanász: – Uccu gubám, utánnik, hogy nē maraggyunk el tőlīk.

Akkor beértek legelsőbe ēgy rézerdőbe. A rézerdőnek a közepibe vót egy kút, abba vót rézszinű víz, réz sudárfa, réz gém, mindőnfēle, mēg réz vödör is.

Ott lészátak, ittak a vizbű, és mēgmosakottak. Akkor főlszáltak, és mōntek tovább. A kiskanász mikor odaért a réz kuthoz, ivott és mēgmosakodott, és ő is mēnt utánnik.

A kissebbik lēány azt monta, mikor a kiskanász lészát: – Nénējjeim, valaki jár utánnunk, mer zörrent az erdő.

Két időssebbik azt mongya neki: – Nē beszélj ijē ostobaságot, amēre mēg a madár sē jár!

De a kiskanász mindőnhun a nyomukba vót.

Akkor következött utánna az ezüst erdő. Annak az ezüst erdőnek a közepibe vót ēgy ezüst kút, ezüstszinű víz benne, ezüst gém, sudárfa, és mindőnfēle ezüst, mēg a fák is benne ezüst vót.

Ott is lészátak, ittak, és mēgmosakottak, avval továbbmēntek. És a kiskanász szinte: lészát, ivott, és mēgmosakodott, és utánik mōnt.

Ott is szinte, mikor lészát, a kissebbik lēány monta: – Nénējjeim, zörrent az erdő! – Ott má fenyőgetésszel keztek biztatni: nē beszéljjon, mer mēgverik.

Tēhát akkor mēgenn elindútak, és beleértek az aranyerdőbe. Annak az arany erdőnek a közepibe vót ēgy arany kut, és arany mindőnfēle, és arany-szinű víz vót a kútba.

Ottand lészátak, ittak, mēgmosakottak, és tovább mēntek. És a kiskanász szinte: ez is lészát, mēgmosakodott, ivott, és utánnik mēnt.

Akkor beértek, odaértek egy nagy várható. Ott a kapu be volt zárva. A lányok még ott vártak, a kiskanász is akkorra odaért. Gyűtt a kapus, és beeresztötte őket. A kiskanász tehát belopózott velük.

Abba a várba volt egy nagyszörű táncterem, odakisérték őket föl a lányokat, és ott neki áltak mullatni addig az ideig, még a cipők el nem szakattak. Mikor a cipők elszakattak, léhúszták és bedobták a pad alá, ahol a kiskanász el volt rejtőzve. A kiskanász még összeszötte őket, és betette a kistarisznyába.

Tehát ezután kesztek enni, ebédöni, vagy vacsorázni, nem tom mekkora idő volt, hát minálunk vacsora volt a mesébe. És az idősebb lány lőejtötte a villáját. Fokta kis kanász, beletette tarisznyába. A középső leány, ez még a késit. Azt is beletette a tarisznyába.

Mégenn aztán akkor ékesztek készölönni, és utnak indútak hazafelé. Mikor asztán elindútak, a kiskanász is kisurrant utánnik mingyárt.

Legelsőbe hazafelé érték az aranyerdőt. Ottan mégenn lészátak a kútná innya, és szinte megmosakottak. A kiskanász is lészát, ivott, megmosakodott, és lővötte a vödröt, beletette a tarisznyába, még lőtört egy aranyágot. Akkor utánnik.

Mégenn onnan elindútak, beértek az ezüst erdőbe. Ott az ezüst erdőbe is lészátak, ittak, megmosakottak, és tovább indútak a lányok. A kiskanász ott is lészát, ivott, megmosakodott; lővötte az ezüst vödröt, lőtört egy ágot, és beletette a kistarisznyába.

És onnan mikor elindútak, beleértek a rézerdőbe. És lészátak mégenn; ittak és megmosakottak, és akkor fölszátak.

De itt má a kiskanász nagyon sietött, és mégenn mikor lészát, nem messze volt hozzájik: mégenn zörrent az erdő. Lővötte a vödröt, még egy réz-ágot tört, beletette kistarisznyába.

Akkor mégenn monta a lekkissebik lány: – Nénnejjeim, akárki jár utánank, mer zörrent az erdő.

Akkor a nénnyei nekiméntek, és megverték.

Tehát a kiskanász annyira iparkodott, hogy mikor ezök beérnek, ű már az ajtóba fekügyék. Ugy is lőtt.

Mikor ezek hazaértek, a kiskanász má belebujt a szűrbe, és nagyon horkolt, mintha ű tuggya Isten mennyire alunnék.

Tehát kimént az idősebb lány megnézni, hogy ott van-é a kiskanász. Tehát ott volt, és alutt. – Na – aszongya, mikor bemönt – ez is eméhet âra, amère gyűtt.

És másnap röggel a lányok mikor fölkeltek, beméntek az aptyukhol, és mégenn monták nekijje: – Kegyelmes apánk, királlunk, csináltassál cipőt nekünk, mer elszakatt.

Akkor külte az inast a kiskanászáért, hogy így tutta őket megörözni. De a kiskanász még akkor is ott fekütt az ajtóba, a feje a kistarisznyán volt.

A zinas monta nekijje hogy: – Hivat az őfölsége királl, hogy mēnny be számolásra.

Hamar fölkel, rákapta a szürgyét, mēg a kistarisznyát a nyakába akasztotta. Es akkor előszette a kistarisznyának a fenekirü a cipőket. Kitette hogy: ez az idősebb lányé, ez a középsőé, ez mēg a lekkissebbiké.

Kérdözte a királl hát, hogy hol szaggatik össze.

Akkor azt monta a kiskanász: – Messze-messze az ópēreñciás tengörön túl van egy nagy kastél, és ott abba a kastélba van egy nagy táncteröm, mindön éjjel odajárnak a lányok táncolni, és mullatni. Addig táncolnak, mēg a cipők el nem szakannak.

Akkor kivette az idősebb lánynak a villáját, mēg a középsőnek a késit: – Merd – aszongya – ottan észnek is!

Aszongya a királl: – Na hát kiskanász! Mivel méktuttad örözni, mast a három lányom közü eggyet választhacc.

ÉS akkor a lekkissebbiket választotta. A kiskanásznak csinyátattak ruhát, mindönfélét, és így méktartották a lakodalmat.

Mast vége van.

Tombi János

Téza effédik

(42. sz. mese)

A régi világba élt egy szegény család, vót neki egy fia, és egy leánya. Bekövetközött az tél, nem volt tüzfájjik. Huszonkét éves volt a fia. Azt monta neki az édosapja és az édosannya, hogy mēnnyen az erdőbe, a favágók vágják a fát, hozzon egy zsák forgácsot.

Volt neki egy szamarik és egy kis kordé. Kapott a fiu hat zsákot, üresst, rádobta a kordéra, és elmēnt az erdőbe. Nagyon fujt a szél, egy vastag fa mellé állt az kordéval, számárral. Es egy idegēn hang mēkcsapta fülét. Fülēlōdött, nézelōdött, és egy kōszikla ajba mēkfigyelt egy embört. Hát amint ő figyel az embört – az egy rablóvezér volt – ez azt monta hogy „téza effédik”, varázsszó lehetött ez; mēgnyilt eggy ajtó, és tizēnketten ott áltak, és bemēntek, és ő akkor leste, mēg ezek kijönnek, és hova mēnnek.

Mikor kijött a tizēnkettő, akkor azt monta a rablóvezér: – „Téza tēktik”. Na mast ő fogott egy zsákot az válára, és ő monta, hogy „téza effédik”, és az ajtó kinyillott előtte. Mast ő tizēnöt lépcsőn lēhallatt, tizēnkét szobát talát. Voltak a szobákban ruhanemük, fegyverek, ezüstpénz, aranypénz, papírpénz, mind külön-külön szobába.

Az tizēnkettedik szobába volt egy nagy göcs, és emberhullák, lēvagdosott

fejek. Talált aranypézt, ezüstpézt, rézpézt, papírpézt. Papírpézzel megrakta a zsákokat, és elmönt. Négy zsákkal hazavitt, akkor a szomszéggya elárulta őtet, hogy honnét szöröszte ezt a sok pénzt. Akkor ő azt mondotta neki; – Itt és itt, ezen a helén. Mennyen, majd ő is kap.

Elvitte négy zsákokat, megrakta, elvitte az utolsó lépcsőig. Még volt zavarodva, nem nyílt ki az ajtó, zárva maradt a barlang. A rablókapitány kiadott négy embörnek utasítást, hogy körözzék, és lessék a betörőt. És éppen mentek hazafelé, az még kiabát belülről: „téza téktik, téktik, nem hogy effedik.” – Őtet röktön lévőtték az barlangba, és elárúta a szomszéggyát, hogy az monta őneki, hogy hol ez a barlang. És őtet pedig nem eresztették szabadon, röktön a fejét lévőtták. És ő megmente, hol lakik az a bizonyos, hány házszám alatt, és mijen a ház.

Mast a kapitány kiatta a parancsot. Mast a kerekerekre gumi-sint húztak, gumi patkót a lovakra. Este tíz órakor a tizenhárom embör utrakelt ahhoz a szégén faluhol. Országut vezetött körösztü; harmadik ház volt a falu végétül.

Tizenégy órakor érkeztek közel a faluhó. A testvérgye fenn vót a szobában, világított, kötött, és észrevette, hogy jönnek ezek. Mast mikor beérkezett az rablóbanda, körülszállták az épületét. A kocsi fel volt szerelve mind éggy lajtos kocsiba, abba volt egy őrség. Most aztán vitrom olaj vót készen a házná. Bort kért az illető őrszem, vitrom olajt öntöttek be neki, de a léány!

A léányt mentötte még az egész családnak az életét, mert a rablóbanda bent volt a pincébe, mullattak, és ő az őrszēmēt elaltatta, és ekkor fegyverbe álltak, és akik a pincébe mullattak, az őszest lelüvöldözték. És akkor a kerbe csináltak egy mēl likat, és a tizenhárom embört oda betemették, oltatlan meszet és vizet rájik, és be lettek temetve.

És akkor ők elmēntek kocsikkal és elhoszták a sok holmit, pénzt, mindönfélét a zárt barlangbu. És akkor peddig ez a gyerök ott lētt földesur, és azúta vannak földesurak.

Tombi József

Hazudós mese⁶ (43. sz. mese)

Hát mikor az én édösanyám mekszületött, akkor a bábaasszony azt monta neköm, hogy mennyek el a körösztantyámér. De a körösztantyám má mekhát, fönt pihent a menyországba.

Hát én nagyon hama fölmöntem, hogy elhivom a körösztlésre. Hát mast gondolkottunk, hogy hogy megyék haza, gyorsan kõne utazni. Azt monta

Szent József: – Nézzed fiam, itt a sarokba van egy rakás korpa, ebből fogunk sodorni kötelet! – No de egyrétién nem ért lë, ekkor duflán vëtem, rákötöttem az dërekamra. Mikor asztán a dërekamra kötöttem, ereszkëtem lëfelé, egy huncfut egër vót a közepén, és elrákta a kötelet, és én leëstem, és dërékig beleestem a föld közë. Az egyik lábamat kihúztam, és bicskával elváktram combtűbe. Akkor elszalattam haza, hosztam egy ásót, és kiástam a lábomat, és a másikat hozzáragasztottam. Mast mikor hazaértem, már az édösanyám mëg vót körösztvë, éppen csak nagyszörü vendégségre értem, és kérdëzték, hogy mér nem jön a körösztanyám. Azt montam, hogy nem jöhet, mert nagytakaritás van a mënyországba.

Tombi József

Banó István a meseszövegek közlésén túl azt is fontosnak tartotta, hogy tisztázza: milyen szerepe volt a mesemondónak az 1930-as években a Hegyhát falvaiban⁷. Felsorolta a mesemondás alkalmait; vizsgálta a mesemondók előadói típusait és társadalmi hovatartozását; elkészítette az általa gyűjtött szövegek mesetipológiai besorolását; összefoglalta a meseszövegek tájnyelvi sajátosságait; szó társzerűen tette közzé a mesék tájszavait és az egyéb népi nyelvi szavakat, kifejezéseket.

Adatközlőiről a következőket írta:

Lukács János 1899-ben született Baranyaszentlőrincen, szegényebb családból. Volt katona, részt vett a világháborúban is. Meséjét Alsómocsoládon (Baranya m.) jegyeztem le tőle, ahol már tíz éve él mint szegény kétkézi munkásember. Meséje hanglemezre is került a Rádió Rt. és a Néprajzi Múzeum néprajzi hanglemez-felvételeinek keretében.⁸

Lukács János mint mesemondó különösen érdekes típus.⁹ Meséjét a klasszikus népmese mintájához szabta, tulajdonképpen sehol sem zökken ki a mesei hangulatból. De nem éli bele magát a mesébe, inkább hűvösen, fölényesen távol tartja magát tőle. Amikor meséjét leírtam, kikerülte a visszatérő cselekmények megrövidített ismétlését is: „Igy ezön mód mind a kettőt írgya föl. Az érdökösse mëg ezután gyün.” Azt hiszem, ide vehetjük azt a jelenetet is, amikor találkozik a mesei másvilágon a hős a sárkány rabságában sínylődő királylányokkal:

„Azt mongya a királlány a Hajnalnak: – Hol jársz, të Hajnal, ahol mëg a madár së jár?”

Azt mongya: – Në beszéjj sokat, gyere velem elviszlek apádhó.”

Így bánik el aztán a második lánnyal, mëg a harmadikkal is:

„Hát azt is mëktaláták hamarossan (a harmadik lányt), egy rubin kastélba vót. Ammá messzirü kiabáta hogy – Në gyűjjeték, mer szëttép bennetöket a harminckëtfëjü sárkány!

– Nė spēkulāj annyt, hanēm add oda a zönnivalóját, a sárkányét, aztán majd elintézünk.”

Ezzel a fölényes, gúnyolódó hanggal mintha csak azt mondaná: Ne óbégass, hiszen a mesében vagyunk, nekem úgyis győzőm kell.

Lukács János olyan alkotó típusú mesélőnek mutatkozik, akinek nincs kedve a mese alakításához. Nem tartja komoly dolognak a mesélést. Valószínűleg ezért is nem tud több épkézláb mesét elmondani.

Tombi János 1872-ben született Alsómocsoládon, jobb módú kisgazdacsaládból. Szülőfalujában élte le életét, mint „jobb módú pógár”. Meséit még legénykorában tanulta, amikor még – *Tombi János* visszaemlékezése szerint – a mesélés volt a legények egyik legfontosabb szórakozása.

Öntudatos reprodukálónak látszik, vagy bátortalan alakítóknak is nevezhetők. Tudatában van annak, hogy a mese alakítása teljesen a kezében van. Föl is veti néha a kérdést, hogy mit hogyan alakítson, de mindig a hagyomány alapján dönt, mint pl. mindjárt a mese elején is: „Mondom most ez kirá lögyön, vagy valami fejedelm? Hát lehet királl is, mer mi úgy mesētünk: királl.”

Egy másik esetben előbb logikai alapon próbál dönteni, de ismét csak a hagyomány győz: „Tehát azután kesztek ěnni, ebédőni vagy vacsorázni; nēm tom mekkora idő vót. Hát minálunk vacsora vót a mesébe.”

Legvilágosabban kitűnik magatartása egy, a nyelvhasználatra vonatkozó, hasonló megjegyzéséből. Meséjében előjött a *volt* alak, ő azt *vót*-nak ejtette, és utána hozzátette, hogy „*vót* vagy *volt*, az má minděgy.” Tudta, hogy *volt* a „helyesebb,” de ő azért csak megmaradt a szokottabb *vót* mellett.

Valószínűnek tartom, hogy nem mindig ilyen formában mondja el ezt a mesét. Most azért tépelődik néhol, mert valami felelősség-félét érez azért, hogy nekem tollbamondja a mesét, ezáltal ő ad neki végleges formát. Egyéb-ként meséjének felépítése, hangja, előadásmódja kifejező és kedves. Talán még alkotónak is lehetne venni, ha nem lenne meg benne ez a kis bátortalanság.

Mint ember különösen érdekes egyéniség a következő mesélő, *Tombi József* is. 1874-ben született Alsómocsoládon kisebb birtokú földmíves családból. Elég korán elkezdett kóborolni, ebben aztán később sokra vitte. Járt Amerikában, Kínában, Japánban, Dél-Amerikában, Kanadában, Németországban. Seholy sem maradt meg sokáig, pedig néha jól ment a dolga. Öreg korára visszatért elhagyott családjához szülőfalujába. Most is elég kemény küzdelmet kell folytatnia a mindennapi kenyérért. Bevallottan van ambíciója a mesélésre. Apja is jó mesélő volt, ő pedig egész életében mindig külön volt, most is szeretne valamivel az emberek fölé kerülni. De amint elbeszélései mutatják, nincsen a meséléshez különösebb tehetsége. Hazudós meséje azonban eléggé lendületes.

A meseszövegek típusai¹⁰

Lukács János:

24. (*Este, Éjfél, Hajnal*) Aarne-Thompson 301A. Ilyen még kötetünkben az előbbi, a 23. sz. mese. L. annak jegyzeteit is.

Tombi János:

40. (*A királykisasszonyok cipője*) Aarne-Thompson 306. Bolte-Polívka III. 82. k. 133. sz. Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok II. 20. sz. mese.

Tombi József:

42. (*Téza effedik*) Aarne-Thompson 676. A „téza effedik” és a „téza tektik” kitételei arra vallanak, hogy német forrásból származott e mese, és ezen értelmetlenné vált kifejezés varázsszóként fennmaradt. Bolte-Polívka III. 137. kk. 142. sz. Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok II. 93. sz.

43. (*Hazudós mese*) Honti 1962. Apám lakodalma típus, Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok II. 267., 268. sz. mesék.

A 43. sz. mesét Banó István a Berze Nagy-féle mesekatalógus (Magyar népmesetípusok I., II. Pécs, 1957) alapján a tréfás mesék, novellamesék típusába sorolta, de típuszám nélkül. (Lásd Banó István: *Este, Éjfél, Hajnal*. Bp., 1988. 248.)

Jegyzetek

- ¹ Banó István (Kaposzsekcső 1918 – Bp. 1994) népmesekutató, aki 1962-től főiskolai tanár volt az Országos Pedagógiai Intézetben. A budapesti egyetemen szerzett középiskolai tanári oklevelet (1941), majd ugyanott bölcsészdoktori címet (1942). Györfy István professzor tanítványaként szülőföldjén, a Hegyháton végzett népmese gyűjtést az 1930-as évek végén. Gyűjtőútjai során Alsómocsoládra is eljutott, és itt három adatközlő öt meseszövegét sikerült lejegyeznie. Ezeket először a „Baranyai népmesék” (Bp., 1941) c. könyvében tette közzé; később bizonyos egyszerűsített átírással az „Este, Éjfél, Hajnal” (Bp., 1988) c. kötetben. Életemvének méltatását lásd: Magyar Néprajzi Lexikon 1. (Bp., 1977. 208–209.).
- ² Banó István: *Este, Éjfél, Hajnal* (Bp., 1988. 71–77.)
- ³ Banó István: Baranyai népmesék (Bp., 1941. 172–178.)
- ³ ittutták: „így tudták”
- ⁴ Banó István: *Este, Éjfél, Hajnal* (93–97.). Banó István: Baranyai népmesék (226–230).
- ⁵ Banó István: *Este, Éjfél, Hajnal* (20–21) „Forgács helyett kincsek” címmel; ill. ugyanez a szöveg „Téza effedik” címmel a „Baranyai népmesék” c. kötetben (236–238.)
- ⁶ Banó István: *Este, Éjfél, Hajnal* c. könyvben (213–214) „Nagytakarítás a menyorszámban”

címmel; ill. ugyanez a szöveg „Hazudós mese” címmel a Baranyai népmesék” c. kötetben (238.).

⁷ *Banó István*: Baranyai népmesék (9–41.), Banó István: Este, Éjfél, Hajnal (215–246.)

⁸ Pátria Hanglemezek F. M. XV.

⁹ *Banó István*: Baranyai népmesék (26–27., 30–31., 32.)

¹⁰ *Banó István*: Baranyai népmesék (293., 295., 296.)

ALSÓMOC SOLÁDI HIEDELEMMONDÁK

Zentai János

Alsómocsolád egy kis »szigetfalu« Baranya-Hegyhát északi felén, annak ott leginkább németek lakta részén. Sziget volta magyarságából adódik. Az északról szomszédos Mágocs magyarsága már szinte teljesen eltűnt (1945 előtti állapotok értendők!). Északkeleten a még nyomaiban megtalálható horvátságon kívül a sváb Bikal, délkeleten a tiszta sváb Szalatnak, délnyugaton a még néhány »utolsó-mohikán« magyar családú, teljesen elsvábosodó Ág, Kisvaszar, nyugaton, a túlsó völgyben a még talán egyharmadában magyar Gerényes.

Maga Alsómocsolád sem magyar már. Bár ide eredetileg sváb telepítés nem történt, a XIX. század elejétől kezdve egyre jobban fokozódott beszivárgásuk: a kitelepítésig a falu lakosságának kb. egyharmadát tették ki. A falu, ilyen sziget voltánál fogva, érdekes néprajzi sajátosságokat őrzött meg. Lakossága sok tekintetben elüt a hegyháti magyaroktól; színesebb népviseletével, egyéb kapcsolataival is, inkább a völgyiségi néprajzi csoporthoz hasonlít, bár ettől egy sváb terület teljesen elválasztja, illetve gátolja a közvetlen érintkezést. Baranya felső, északkeleti sarkában a Mecsek egyik Tolna megyére nyíló regényes völgyben, a környező sváb tengerben, néhány tiszta magyar község – Magyaregregy, Kárász, Vékény, Szászvár-Császtza, és a már Tolnához tartozó Máza, Györe – terül el. Lakói külön, érdekes néprajzi csoportot alkotnak. E területet nevezik a terület lakói és a környező községek Völgységnek. A Tolna megyei Völgységnek ez egy kiöblösödő folytatása. (Ezeket azért részletezem, mert az alábbi »történetek« nagyrészt e tájon játszódnak.)

Az adatközlő – Radics József – régi pásztorcsaládból származik. Apja, nagyapja pásztor volt; ősei között pásztorokra, betyárookra emlékezik.

Apja itt született; kicsi korában árvaságra jutva, az akkori itteni földbirtokos, – a negyvennyolcas időkben a megye egyik kiváló vezető alakja, majd emigráns, mindig nagy Kossuth-barát – Majthényi báró kegyelmekenyerén nevelődött. Talán e révén jutott be a pécsi székeskáptalan magyaregregyi erdészetébe vadőrnek. Onnét valószínűleg a betyárokkal való szorosabb kapcsolata miatt csöppent ki, így aztán visszatért ősei foglalkozásához, a pásztorokdához. Ezen a környéken változtatgatta a munkahelyeit, egyik község-

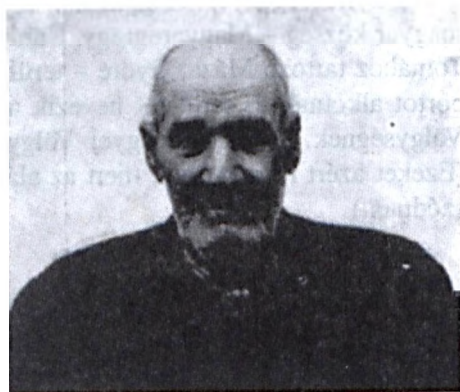
ből, uradalomból a másikba. Lengyelen, a nagy tudománypártoló Apponyi gróf uradalmában volt pásztor, amikor adatközlőnk született. A »háromszázhatvatöt ablakos« lengyeli kastély alól elindulva követte apját a kisgyerekek munkahelyváltozásaiiban, ennek következményekénti lakóhelycseréiben.

E vidék több helyéhez fűződik monda – Márévár, Lánykő –, a betyárvilág romantikus emléke: *Almási malom*, *Almási csárda*, ahol Rigacz Jánost, e vidék betyárját agyonlőtték a zsandárok. Az erdők közé szorult, völgyfenekeken meghúzódó kis falvakban sokáig éltek a babonák is.

Ezen a tájon, ebben a környezetben serdült fel adatközlőnk.

A századforduló táján mindjobban polgárosodásnak indult, felbomlott paraszti rendben a pásztorársadalom éppen fordítva, egyre alább csúszott, az agrárproletáriátus legmélyebb fokára. Mind kevésbé becsült tagja lett a pásztor a falu társadalmának. Ezt érezve adatközlőnk, igyekezett kitörtni ebből a mélységből. Ez időben a fejlődő vasúti forgalom nyújtott itt keresetet néhány embernek. A nyugdíjas állás vonzotta a szegény nincstelent. Radics József is felhagyott már ifjan az ősei foglalkozásával, – vasutas lett. De ebben a mi akkori szerencsétlenül egészségtelen társadalmi rendszerünkben, még a kisebb munkahelyeken is, élesen jelentkezett a társadalom rétegződéseinek elkülönülése. A MÁV-altiszt bizony a vasutas társadalom nagyon mély fokán húzódott meg. Az ilyen emberek élete alig különbözött a szegény parasztokétól. Különösen az első nemzedék szellemi szintje még alig emelkedhetett feljebb. A paraszti társadalomba beleágyazódott ilyen ember továbbra is részese maradt a népi kultúrának. Adatközlőnk életkörülményei is minden szállal ide kötődtek. Így nem csodálkozhatunk, hogy a gyermekkori folklórhatások még késő aggsága korában is feltörnek emlékezetében.

Életútjának szinte már a legvégén sikerült megmenteni néhány nagyon értékes hiedelemmondát, mégha töredékesen is, egyre jobban elhomályosuló, szertefoszló tudásanyagából.

Az előadás módja elég gyenge. Adódhat ez az adatközlő előrehaladott korából (82 éves), vagy eredetileg gyengébb mesélő képességéből. Figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy a mesemondás kora – az erősen meg-

változott társadalmi, gazdasági viszonyok következtében – lejárt. Vonatkozik ez különösen a hiedelemmondákra. A fiatalabb nemzedék, jó ha csak megmosolyogja, de nagyon sokszor ki is gúnyolja az ilyen mondákat és a monda elbeszélőjét. A még ezeket ismerő öregek e miatt magukba fojtják, nem közlik ebbeli tudásukat, így azok lassan elhalványodnak. Éppen ezért nehéz ma már ezek felgyűjtése; ha restellkedve mégis el-elbeszéli egyik-másik öreg, már hiányzik belőlük az a pezsgő életszerűség, az a szinte elhíhető erő, amely ezeket a mondákat egykor oly vonzókká, élvezetessé tette a hallgatóság előtt. És minthogy a meséről mind a mesemondó, mind a hallgató tudta, hogy az csak »mese«, addig az ilyen mondák valódiságáról az elbeszélő is és a hallgató is nagyon sokszor meg volt győződve, igaz történetnek vette. Ma már persze az ilyen elhívőkkel nagyon ritkán találkozunk, s ez is elősegítette az ilyen mondák elhalását.

Adatközlőnk esetében is kb. ez a folyamat mehetett végbe. Így a régi mondák lesüllyedtek majdnem a teljes feledés mélyére. A mostani felszínrehozás közben letöredezték róla a finomabb részletek, – de a törzs, a mag megmaradt. Olvasás közben érezzük, hogy a szövegből hiányoznak részletek, sokszor nincs meg a részek között a logikai összefüggés. Bizonyára az adatközlőnek is keletkeznek ilyen érzései a monda elbeszélése közben, s amikor a hiányt észrevette, eszébejuthattak a kimaradt részletek, ezeket később, nem egészen megfelelő helyekre toldta be.

Ezen hiányosságok ellenére a mondák – különösen az 1. és 2. számú – befejezett történetek, a sokszor félmondatokkal elmondottakból is megérthető a lényeg. Értékük vitathatatlan.

1. GARABONCÁS

Édösapám meséte, hogy vót neki ety pásztor baráttya, az meséte, hogy valamikor előfordút még ojan, hogy garaboncások is jártak. Vót nekije egy bujtárgya, fijatal legény. Ez vig szokott lenni máskor, de akkor úgy szomorkodott. Asztán aszt monta nekije a gazdája; tē mér vagy ijen szomoru, fijam, micsoda? Aszonygya a gyerök; hát azér ojan szomoru, mer aszongya máma gyün egy garaboncás, és üneki avvā mēkköl verekönni. Utysē tud maga segíteni rajtam, aszongya, pedig az a garaboncás má nagyon öreg.

Hát asztán délután háromóra tájba ēccör csak fölkerekődött ety főjhő. Akkor monta a gyerök, hogy avvā a főjhővē gyün a garaboncás, és hotyha az mēgver engömet, akkor – aszongya – innen, a bizonyos országbu, ameddig nekik van uralmik, ami itt teröm, asztat ēviszi. De hotyha én mēgveröm, akkor én hozom ē azoktu. Akkor aszonta a gyerök a gazdájának, vigyázzon ám, ha tēheti,

mënnjön be ide a gödörbe, ott van monyarófa, – aszongya – vág'gyon lë három ideji hajtást, azokat fog'gya össze, és a monyaróhajtással addig vagdajja mindég annak a köröszcsontját, amig ük vijnak.

Amikor a főjhő odaért hozzájuk, akkor ujan köd alaktyába szát lë arra a bizonyos helre. Az a zillető asztán bika formájába gyütt elő. A gyerök is mëgráskódott, bika lëtt ű is. Összecsaptak. Asztán úgy is lett, a gazda, ahugyan a gyerök monta, segítött nekijje. Mikor asztán ëverte, ëhajtotta, ëment a főjhő, mëg az a garaboncás is, asztán má nëm látta sënki. De a gyerök is ëment utánna, má az gondúta a zöreg, nahát, ez alikhanëm nëm gyün vissza többet. De ëccör csak mëggyütt a gyerök, asztán a zsepkedőjibe hozott mindönfélét. A zsepkedőjibe mindönhová kötött ujan kis csomót: a zëggyikbe buza, – ez mëg ez, így sorba mindönfélét. Akkor mëgmutatta a gazdájának, hogy itt van – aszongya –, ha az mëgvert vóna engömet, akkor az vitte vóna el a tájunkru eszt a mindönféle termést, asztán nëm termött vóna itt sëmmisë ojanféle. Dehát – aszongya – ü verte mëg asztat, asztán így sikerűt a termést onnan ëhozni.

Asztán így szabadút mëg tüle.

A közölt monda a táltosviaskodás egyik jellegzetes formája; a magyar ősi hitvilág máig megmaradt emléke. Hogy itt a hőst garabonciásnak nevezik, nem táltosnak, ez mit sem von le a monda értékéből, ez Dunántúlon általános.

A táltosviaskodás eredetét a sámánhitben találjuk meg. A táltosviaskodás jelenségét Ipolyi Arnoldtól kezdve Diószegi Vilmosig minden e tárgykörrrel foglalkozó kutató mint a táltosság, illetve sámánemlék egyik legtipikusabb megjelenési formáját említi, s jegyez fel róla több ilyen mondát.

Nem lehet célunk a sámánizmus ismertetése, magyarázata, hiszen ezt a témát szakemberek már alaposan feltárták, nagyon gazdag irodalma van. Az sem célunk, hogy a mondát részleteiben elemezzük; alapjában teljesen meg egyezik az eddig e tárgykörben történt közreadásokkal. Alább azért bizonyos azonosításokra visszatérünk.

E közreadást inkább adaléknak szántuk, a sámánizmusnak a magyarság olyan részénél való elterjedése bizonyításául, ahonnét eddig még vagy alig vagy nagyon kevés adatunk volt. DIÓSZEGI írja: »...az ezekhez a magvakhoz fűződő kerek, színes történeteket az Alföldön ismerik...« (1952. p. 315). »...és szinte teljesen hiányoznak a Dunántúlon.« (1952. p. 316).

A sámánizmus emlékei nem teljesen ismeretlenek Baranyában. Az ormán-sági »fársángoló« ma már csak elhalványuló csökevényben élő népszokása őriz ilyen nyomokat. Egyik a »fársángolók« viselete: fejükön rossz kalap, melyre körül lecsüngő színes szalagokat kötöttek, a kalapba tollat (van halvány adat tollseprűre is) tűztek. Ebben a sámán fejviseletére ismerhetünk. A

köszöntőversben a regölés szövegtöredékei vannak (pl.: »...adjon az úristen ennek a gazdának...«) és a refrénszerű: »haj regő rajta«.

A táltosviaskodásnak ellenben alig van emléke, a BERZE NAGY-féle gyűjtésben (III. p. 266) Bodáról került elő egyetlen kis töredék, amelyben a garabonciásnak meg kell vívnia a bikával.

Az itt közölt monda viszont kerek egész. Értékelése szempontjából végezzünk egy kis összehasonlító elemzést.

Diószegi Vilmos, a sámánizmus legkiválóbb hazai ismerője és e tudományág művelője, e tárgyú könyvében (1958) végez összehasonlítást a sámánság és a magyar táltoshiedelem, illetve ezekre emlékező hiedelemmondák között. A párhuzamot pontokba foglalva mutatja ki (1958. p. 363). A felsorolás első húsz pontjából három vagylagos. A maradó tizenhét pont közül tizennégy megtalálható mondánkban is. Csak három pont hiányzik: nem közli a viaskodók színét, nem emlékezik meg a visakodással együttjáró szélről, zivatarról, és nem tud az itt garabonciásnak mondott táltos révületbeesésről. Ellenben gazdagabb, részletesebb a 18. pont előfordulása – a termésért való viaskodás – mert itt, a legtöbb hasonló tárgyú mondától eltérően, nagyon részletesen, szemléltetően adja elő a győztes általa legyőzöttnek tartományából elhozott termést. (Lásd a zsebkendő szélébe kötött csomókban búza, és az egyéb – név szerint fel nem sorolt – termények jelképes terméselzsákmányolását.)

Bátran feltételezhetjük, hogy további kutatás, a mindjobban apadó hiedelememlékek között is, még remélhet újabb adatokat. (Mint ahogy máris előbukkant egy szavai öregasszonytól egy – bár áttételes, de e tárgykörhöz tartozó – monda, melyben a rontás elleni védelemért a »fíves¹«-hez menő panaszosnak előadja a javas, hogy neki ezért meg kell vívnia a rontó »fíves«-sel.)²

2. MITMIT

Édösapám meséte, hoty Kárászon vót ëty Száraz Gyuri nevü juhász embör, asztán az mindég zenészött a dudájával.

Tartottak itten mullaccságokat. Vót ëgy ijen farsangi bál, három nap is szót a zene ottan. A Száraz Gyuri a dudát bevitte a másik szobába, az szót ottan átu nekik, űk mëg asztán táncútak ott a táncterömbe. Mikor má vót ujan eset, hoty Száraz Gyuri lëitta magát vagy mi, többször ádgýütt, ott táncút a többiekkë, és asztán mégis szót a duda. Asztán nyekögött a duda és ël-ëlnykkantotta magát, akkor monták a vendégök, hogy Gyuri bácsi mönnyön, mer asztán nëm lëssz jó. Hát ijenök is mëktörténtek, hogy mëgnyikkant a duda, nëm jó zenészött, mert má akkor dógozott a Száraz Gyuri rajta, hogymëgakarna szabadúni a zördögtü.

Asztán mék közbe az is vót, hogy ěcseréte ěgy bonyhádi bugyros zsidónak, a rossz kabát, měg ijen micsoda közě odakeverte. Mikor a zsidó ěvitte Bonyhádra, ottan měkkülömbözik³ a bizonyos portékát, ronygyot, hát asztán kőszte vó a mitmitke, vagyis a zőrdög. Akkor ěszbegyűtt a zsidó, hogy itten baj van, mer ijent cserét valahun, hát visszavitte a Száraz Gyurinak.

A mulaccságokra ějártak birkát csórěszni. Egy este něm jó sikerűt, ěszrevetěk űket a szalaknai⁴ němötök, utánik měntek, měksőřětőszěték űket. Száraz Gyuri vitte a hátán a birkát; annyit lűjdőszětek, hogy a birkának měg a belibű is fojt a micsoda, űgy měgsőřětőszěték. De a Száraz Gyurit něm ěrte el, asztat něm fokta a gojó, vagyis sőřět, ameddig hát a zőrdög hatalma vót, addig hát něm fokhatta a gojó.

A Száraz Gyuri számót azon, hogy měk köll valahugyan szabadűni tüle, kőne csinyáni valamit. Měktutta, ijent beszětek má nekiě, hogy hugyan lěhet tüle měkszabadűni. Kiměnt a legellőře, likat furt a kőřtefába. Amikor befurt, akkor mindig bekűtte, pucujja ki az izět, furuport. Tőpszőř monta neki a zőrdög, Gyuri mit akarsz evvě? Měnny csak ěs pucód ki! Mikor őlěg lik vót má, akkor nyirfaszögge beszőģěte. Akkor asztán má něm tudott a zőrdög kigyűnni.

ěn láttam aszt a fát. Mikor Kárászra ereszkődűnk lě, valamikor vót ujan gyalogut, jobbra valami kut is vót ott, főřáskűt, a māsik kocsiut měg měnt balra. Asztán hallottam a zapámту, az mesěte, hogy Kárászon furta be a kőřtefába a zőrdőģöt a Száraz Gyuri. ěn minděg ojan vőtam, szerettem měggyőřőźni, hogy igaz-ě, ha valami tőřtěnik. Aszonta a zapám, měg lěhet látni a vágást, hogy be van vágva fejszěvel. Asztán měgníztem, igaz is vót; láccott ott a rěgi vágás, měg valami luk forma is. Minděg szerettem měggyőřőźni az ijen mesěs dőģokru, mer babonát, boszorkánysăģot sohasěm akartam ěhinni.

Mikor aztán befurta a Száraz Gyuri a zőrdőģöt, akkor otthatta.

Akkor lakott ott Kárászon ěgy Galambos nevű, ěgy őřeg legěny. ějjě kivezette a lovakat legětetni. Főťűnő vót, hogy amikor kikőťtěte a lovakat, má kajábáta valaki: Jankó, gyere ide! Hát ki lěhet ěz? – aszonygya –, mast kőťtőtem ki, má ěszrevőťtek? De tőbbszőř ismětőte, hát odaměnt a kőřtefáhó, ahun monta a zőrdög, hogy gyere ide. A kőřtefának a keleti ődalán talász ijen vágást, ha ottan tapogacc. Měgajáta: ha kieresztő, annyi pěnzt viszők, hoty kanállā sě tuggyátok měģěnni. Asztán ugy is lětt. Kivětte aszt a szőģet, kieresztőtte. Azok měg is gazdagottak. Spěkulát a něp, beszět, hogy hugyan hogy űgy měggazdagottak ězők. Vót ojan, aki aszt mesěte, hogy valamijen měretőt vittek tűlik, – szakajtót, abba měrtěk el a zaranyat, hogy annyi aranyik vót nekijik. ěz vót a něp beszěģgye.

A Száraz Gyuri něm tutta, hogy a zőrdög kiszabadűt. Eměntek měgen birkát lopni a baráťtyaival. Akkor bizony měgugrasztották űket; ě köllőtt meněkűni, mer agyon lűttěk vóna űket. Csak měntek, ěccěr gyűn a zőrdög. Monta neki:

Gyuri maj ráfizecc még, hogy így csinyátá, figyelmeztettek elégször. Akkor a Gyuri monta a bátyjainak⁵, hogy a szencsalád óvasóval⁶ vagdalóggyanak körülötte, avvā véggyék, akkor nem tud közelibe gyünni a zördög; mer még akarta fogni. Hát így nem birt hozzája fénni. Fogatta a Száraz Gyuri, hogyha megszabadul a zördögtü, akkor ide ëty köröszöt csinyátat. Szalaknán kivü a zut mellett még mast is mëgvan a körösz⁷, a Száraz Gyuri csinyátatta.

Esz hallottam meséni, úgy jutottam rá.

3. LUDVÉRC

A zédösanyám fíjatal korába meséte, hogy valamëjrik faluba ottan ismert ëty családöt. Gazdag embör vót, jártak hozzá dógozni. A zasszonynak ludvérci vótak; má ludvérc! Asztán hogy odajártak dógozni, többször, mikor ebédötek, vagy egygyütt vótak, mindég szót a ludvérc; mit-mit-mit; mitmitkének is hilik⁸. Sokszor rápöröit a zöregasszony: ördögöt! a fene ögyön mëg! Nem akarta, hogy hajja a nép. Asztán a gyerökök, lányok mikor ëgygyütt vótak, meséték: van ám neki ludvérc, aszonygyák azér ijen gazdagok mëg mi. Hát asztán aszonygya a zédösanyám, hogy igaz vót, mer a pajtásai meséték, hogy a palláson a rag alatt, ott egy üjegbe vót a ludvérc. Hogy látták a züjegbe, asztán piros sipka vagy mi vót a fején, ojan kevésjön át ottan. Ijen meséket mesétek, ű monta, hogy ű eszt mindég hallotta a pajtásaitu. Szömëjössen nem látott ëgyebet, mind aszt, hogy ëgy időbe a fíjatal asszony, ajis akart ijen ludvércöt. Asztat uty kötti ki, hogy a fekete tík, ami ëső tojása, aszt a hóna alatt kötti ki. Hát aszt látta anyám is – aszonygya –, ëccör mikor fészkalódott, mer sokat köllött szenvenni neki, mikor kötötte ki, az má akkor kezdi mozgatni, mëg birni a zerejivel – kigurút a hóna alu a tojás, uty hogy a zágy alá mënt, csak kapkodott a tojás után, ott kotorásztu ki a zizé alu.

Hallottam má oiant, aszt hogy ëgygyütt ét, férfinak nő, nőnek pedig férfi. Egygyütt él; azok úgy mëkkinozik ëgymást. Ijent is hallottam, úgy annak nem tudom a mesélését.

Esz tudom mondani, mást nem tudok.

A két utolsó mondában előforduló »főszereplő« a szakirodalomban lidércnek nevezett természetfeletti lény.

Meglehetősen ismert, feldolgozott, sőt tisztázott a táltos-hiedelemkör. Ellenben sok megfejtésre váró probléma van még a lidérc hiedelme körül. A

táltos lénye, bár – különösen a magyarság nyugati felén – gyakran keveredik vagy azonosul a garabonciással, – magában álló, elhatárolt, úgy eredetében, mint funkciójában. Ezzel szemben a lidércfogalomban többféle természetfeletti lény keveredik.

E kis eszmefuttatásnak nem célja a téma körüli probléma megoldása. Éppen azért nem is vonultatjuk fel az idevonatkozó irodalom egészét, és mellőzzük a rokon,- európai- és egyéb népek hasonló hiedelmeinek ismertetését, csak éppen annyit közlünk, ami szükségesnek mutatkozik a bemutatott mondáknak az érintett tárgykörbe való elhelyezésére⁹. És talán lesz benne néhány tetteiserkentőnek szánt gondolat, egészen rövid észrevétel, nagyoltan megvont körvonal, melyekkel a lidérckérdés tisztázásának szeretnénk segítségére lenni.

Mindenek előtt tegyünk egy rövid sétát történeti, illetve nyelvelméink körül.

A Magyar Oklevélszótár szerint (p. 587) 1482-ből származik e szó legrégebből ismert emléke; érdekesen akkor személynév: Paulus *Lydercz*. A Magyar Nyelvtörténeti Szótár *lidérc* címszava alatt (II. p. 608): *ledercz* (Bornemissza P.: Evangéliumokból és az Epistolákból való tanúságok, – 1573–75 között); *lidroc, lydroecz* (Érdy Codex, p. 638, ill. p. 504, – 1526–27-ből) *lidwercz* (Calepinus szótára, – 1592-ből); *luedércz* (A. Comenius: Janua linguae Latinae reserata, in hung, linguam, 1643-ból); *lödértz* (Pápai Páriz-szótár. – 1767-ből).

Már a felsoroltak rövid magyarázatából is a lidérc három féle formában jelentkezik:

1. nyomó incubus (pl. lidércnyomás),
2. asszonyokkal »eordog bagzott lidércz módgyára«. »Lidércz olyan formájú madár, mint iromba tyúk.«
3. tüzes lidérc, – szikrázik (tüzesember).

Lássunk az idevonatkozó irodalomból néhány példát:

1. Bornemissza Péter írja az Ördögi kísértésekben (p. 204): *Lidertzesec*. »*Lidertz* oerdoegoekroelis czudakat mondhatnec, Es az felekroel kic oezvegyec leuen, wra kepeben az Satan hozza iart, es vele iatzodozot.«

2. Mátyás L. (p. 337) Fekete jérce fekete tojásából bal hón alatt kell kikeltetni. Ujjnyi nagyságú, majomfejű emberke lesz belőle: *ludvércz*.

3. Szendrey Zs. (p. 337) Fekete tyúk tojásából apró, fekete, szárnyas jószág »...éjjel jár, s úgy világít, mintha lámpa égne...« Gazdájától kérdi: *mit?* Parancsát teljesíti, »...megvédi gazdáját mindenféle bántalmazás ellen,...« Ékkel lehet a fábafűrt lyukba zárni.: *Lidérc*.

4. Jakab J. (p. 310). Fekete »csirke-tyúk« tojásából hón alatt kelthető ki. Gazdája minden kívánságát teljesíti. *Lidérc*.

5. Győrffy I. (p. 82). »Aki lidércet akar költeni, az kösse a hóna alá egy fiatal fekete jérce tojását, abból *lidérc* lesz...«

6. Luby M. (p. 117–118). Fekete tyúk első tojását kell hón alatt kikeltetni, »... tulajdonosa mással nem élhet.« *Lidérc*.

7. Katona I. (p. 172). *Ludvérc*. Fekete jérce Luca napján tojt első tojásából: Csak férfi költhette ki hóna alatt. Fekete madárka, kincset hoz gazdájának.

8. Jankó J. (1892. p. 194). *Lidérc*. Rossz lény, kereszteletlenül eltemetett gyerek sírja felett ül. Fény alakjában is látható. Közösül a nővel.

9. Jankó J. (1902. p. 408). *Ludvérc*. »Fajtalan lélek, tébolygó lélek.« Olyan mint a nyomórúd, fényes, szalad, szikrát hány. Ember képében látogatja áldozatait. Lábuja olyan, mint a lóé. Lányhoz legény, legényhez lányképében látogat, fajtalankodik vele, annyira megviseli, hogy elsorvad. Csecsszopó gyerek vérének kiszívja.

10. Gönczi F. (p. 169–170). *Lucfir*. Hosszú, mint a nyomórúd, tűzszínű, maga körül fényességet áraszt. Hátulja forog, szakadozik, tüzet ereszt ki. – Legény, lány, asszony képében jár: lólába van. – Mint szerető jár ahhoz, kit hatalmába ejthet; elsorvasztja. Nemzőszerve fából van. – 70 éven felüli asszonyból lesz.

11. Kovács Á. (p. 111). *Lidérc*. »2. ...Mind egy tüzes kendő siklott végig a levegőbe. 3. ...ment a *lidérc*... s hányta a szikrát maga után.«

12. Kristály B. (p. 107). *Lidérc*. Legény képét felvéve megy a lányhoz – ludlábú –, lányképében legényhez? »bolond szeretőköt gyötri s epeszi.« – Éjjel repülnek, tüzes farkuk világít, »tele f..sa (:fossa) az egész udvart tüzes szikrával.«

Most nézzünk meg néhány baranyai példát:

13. Kiss G. (p. 134–136). *Ludvércnek* nevezett mitikus lényt kétféle formában említ; a) száll a levegőben, szikrát hány maga után, b) fekete tyúk tojásából hón alatt kelthető ki. Fényes, feketetollú *tik* (tyúk) képében jár; gazdájához intézett *mit-mit-mit?* kérdésre, annak mindent meghoz.

14. Berze-Nagy J.-féle gyűjtésből; (III. p. 339):

a) *Mitmitke*, mindent meghoz.

b) *Ludvérc*, hossziórú¹⁰, satnya csibéből lesz.

c) *Lidérc*, tüzesember (földet rosszul mért mérnök).

d) *Ludvérc*, fekete csibe hónaalatt költött tojásából, mindent hoz.

e) *Lidérc*, az alvó mellén fekszik.

Talán még annyit hozzá: Czuczor–Fogarasi (p. 1489) szinte teljesen a tüzesemberrel azonosítja.

Mint látjuk, már a nevében is nagy a változatosság. Ipolyi, aki először kísérletezett a lidérc magyarázatával, több nevét sorolja fel: *lidérc*, *ludvérc*, *lodovér*, *lucvér*, *iglic*, *ihlic* (p. 228). Változatos az elnevezése a felsorolt né-

hány példában is. Az irodalmi neve: *lidérc*, Baranyában alig ismeretes, illetve használatos. A megye legnagyobb részében a *ludvérc* elnevezés az általános, de Ormánság keleti felén, és az ehhez csatlakozó kisebb területen, valamint a Drávaszög egy részén *ludvérc*. Legtöbbször csak *mitmit* vagy *mitmitke* néven emlegetik, máskor *ördög* a neve – »ördöge van«, »ördög hordja neki a pénzt« stb. (Láttuk a közölt mondákban sem egységes az elnevezés, váltakozva fordul elő: *ludvérc*, *ördög*, *mitmitke*.)

Ha jól megnézzük a példákban felsorolt alakokat, a *lidércnek*, vagyis e néven ismert démonikus lénynek, három főbb (de még ennél is több) megjelenési formáját fedezhetjük fel.

1. Valamilyen tyúktojásból, bizonyos körülmények között kelti ki valaki. Az így keletkezett lény általában valami rendkívüli formájú csirke, madár (lásd a 2–7, 13/b, 14/b, d, péld.), vagy egyéb apró szörnyalak (lásd a 2. példát). Gazdáját állandóan *mit-mit* kérdéssel ostromolja (innét a *mitmit* vagy *mitmitke* elnevezése), az erre kapott parancsokat teljesíti (lásd 3, 4, 7, 13/b, 14/a, d péld.). Gazdájával nemi kapcsolatot tart (lásd 7. példa). (Több példa felsorolása esetén természetesen több, de lényegbevágóan a bemutatottakkal megegyező, azonossági bizonyítékot kapnánk.)

Az e pont alatt ismertetett *lidérc* gyűjtőnév alatt számontartott természetfeletti lény hiedelme a legelterjedtebb Baranya megyében, itteni legismertebb neve: *mitmit(-ke)*. De ez, mint a példákból kitűnik (és irodalmunk bizonyítja), ismert az egész magyar területen.

2. Másik, a *lidérc* fogalom alá sorolt lény, a *tüzesemberrel* tart rokonságot (de nem az!). Ez hosszú, tüzes rúdszerű tünemény, szikrázva száll a levegőben, repül be a kéményen, padlásablakon, kulcslyukon a házba (lásd 8–12, 13/a példák). Ennek eredete nem olyan egyértelmű, mint az 1. típusé. Annak a hiedelmével szinte mindig együttjár az eredet – tojásból kel stb. –, ennek inkább csak megjelenése, léte szerepel a »történetekben.« Gyakran emberalakot vesz fel, amikor is nagyon tevékeny nemi életet él a kiszemelt ellenkező nemű emberrel, akire nézve ez nagyon káros kimenetelű. (L. 8–10, 12. péld.).

A két felsorolt típus néha egybeolvad. Ezt példáink között is megtaláljuk (3. sz.).

3. A harmadik típus az ördögszeretővel rokon. Emberalakban jár, ló- (esetleg lúd-) lába van. (L. 10, 12. péld.). Pusztító hatású nemi tevékenységet ez is folytat a hatalmába kerülttel. Ez a típus gyakran megy át, azonosul a 2. számúval.

E három főbb típus mellett jelentkezik még két ritkább változat. 4.) az incubus lény (*lidércnyomás!* – lásd 14/c péld.), és 5.) vámpírszerű lényként, amikor is a gyermek vérért szívja ki (L. 9. péld.).

Nézzük meg most, hogy a közölt két *lidércmonda* hogyan helyezkedik el az imént nagy vonalakban felvázolt hiedelemkörben.

A 2. sz. mondában a *lidérc* elnevezése *mitmitke* és *ördög* változatban for-

dul elő. Létrejöttéről a monda nem szól. Alakjáról világosan nem beszél az adatközlő, de az a tény, hogy észrevétlenül rongyok közé dughatta a gazdája, bizonyítja kicsiny voltát.

Egyéb ismérvei megegyeznek a *lidérc* = *ludvérc* = *mitmitke* (1.) típusával. Vagyis: teljesíti a gazdája kívánságát (a kiszabadító Galambosnak sok pénzt hoz), gazdáját megvédi a golyótól, söréttől (lásd. 3. sz. példa), a ráunt gazdája úgy tud tőle megszabadulni, hogy fába fűrt lyukba küldi, nyírfaékkal beszegezi (a 3. példában is).

A 3. sz. monda *lidérce* ugyanezen típushoz tartozik. Itt az adatközlő a *mitmitke* és a *ludvérc* nevet használja felváltva. Ebben a mondában az asszony hóna alatt kelti ki a fekete tyúk tojását, hogy *ludvérchoz* jusson. Alakja – bár nincs pontosan körülírva – minthogy egy üvegben elfért, »piros sipka vagy mi« van a fején, különös kicsi lényre mutat. Gazdájától állandóan kérdi: *mit? mit?* Az adatközlő itt nem említi, hogy gazdája mit parancsolt neki, de rendkívül gazdagságát a falu lakossága a *ludvérc* tevékenységének tulajdonítja. Adatközlő a monda végén a *ludvérc* és gazdája közti nemi kapcsolatról tudósít, mégpedig annak hátrányos következményeiről is: »megkínozik egymást«.

Mind a két monda hiányos, sőt töredékes, de a kettő egymást jól kiegészíti, elég jól kimeríti az (1.) típusú *lidérc-lény* minden ismervét, sőt talán még ki is bővíti akkor, amikor a keltés közben jelentkezik már a létrejövő gonosz lény kellemetlenkedése: »mer sokat köllöt szenvedni neki, mikor kötötte ki; az má akkor kezd... bírni az erejével.«

Jegyzetek

¹ Ormánságban a *javas* közhasználatú elnevezése.

² Zentai Tünde kéziratban lévő gyűjtésből.

³ Széttválogatják.

⁴ Szalakna = Szalatnak, Kárász németlakosságú szomszédaluja.

⁵ Bátyjai is részt vettek a lopásban.

⁶ Katolikusok rózsafüzérnek is nevezett olvasója.

⁷ Útszéli kőfeszület.

⁸ Hívják = nevezik.

⁹ Ezért nem tárgyaljuk itt, nem hivatkozunk, nem is szállunk vitába a *lidérccel* foglalkozó olyan nagyobb tanulmányokkal, mint IPOLYI a Magyar Mythológiában, SZILÁGYI a Magyar szófejtétegekben, DOMANOVSKY az Acta Ethn. 1958. évi számában (orosz nyelven) a *lidércről* közölnek.

¹⁰ Hosszú orrú.

Irodalom

Táltos-garaboncás

- Berze Nagy J.*: Baranyai magyar néphagyományok III. Pécs, 1940.
- Diószegi V.*: A visakodó táltosbika és a sámán állatalakú életlelke. Ethn. LXIII. (1952) 308–355. Bp.
- Diószegi V.*: A honfoglaló magyar nép hitvilága kutatásának néhány kérdéséhez. Ethn. LXV. (1954) 20–65. Bp.
- Diószegi V.*: A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Budapest, 1958.
- Diószegi V.*: Sámánizmus. Budapest, 1962.
- Fehér J.*: Bátyai táltostörténetek. Ethn. LXVIII. (1957) 125–128. Bp.
- Holló D.*: A garaboncás diák alakja a magyar néphagyományokban. Ethn. XLV. (1934) 19–34, 110–126. Bp.
- Ipolyi A.*: Magyar nythologia. Pest, 1854.
- Kálmány L.*: Összeférhetetlen táltosainkról. Ethn. XXVIII. (1917) 260–266.
- Kodolányi J. ifj.*: A táltos a magyar néphagyományokban. Ethn. LVI. (1945) 31–37. Bp.
- Luby M.*: Táltosokról, lidércekről. Ethn. XXXIX. (1928) 117–119. Bp.
- Róheim G.*: Magyar néphit és népszokások. Budapest, 1925.
- Solymossy S.*: Magyarság Néprajza IV. A magyar ősi hitvilág. A táltos. Budapest, é. n.
- Szűcs S.*: A régi Sárret világa. Bp. é. n.
- Szűcs S.*: Időért viaskodó táltosok. Ethn. LXII. (1951) 403–409. Bp.

Lidérc

- Berze Nagy J.*: Baranyai magyar néphagyományok III. Pécs, 1940.
- Bornemissza P.*: Ördögi kísértések – az 1578-i kiadás után Bp. 1952.
- Czuczor–Fogarasi*: A Magyar Nyelv Szótára III. Pest, 1865.
- Fazekas F.*: A lidérc és a táltos a szalontai nép hiedelmeiben. Ethn. XXXVII. (1926) 38–39. Bp.
- Gönczi F.*: Göcsej. Kaposvár, 1914.
- Győrffy I.*: Babonás hiedelmek és szokások a fekete-körösvölgyi magyaroknál. Ethn. XXVII. (1917) 81–89. Bp.
- Ipolyi A.*: Magyar mythologia. Pest, 1854.
- Jakab J.*: Szatmár megyei babonák. Ethn. VI. (1895) 309–312. Bp.
- Jankó J.*: Kalotaszeg magyar népe. Budapest, 1892.
- Jankó J.*: A balatonmelléki lakosság. Budapest, 1902.
- Katona I.*: Sárköz. Budapest, 1962.

- Kiss G.: Ormányság. Budapest, 1937.
 Kovács Á.: Kalotaszegi adatok a lidércről. Ethn. LVIII. (1947) 116. Bp.
 Kristály B.: A »ludérc« a székely néphitben. Ethn. VI. (1895) 105–108. Bp.
 Luby M.: Táltosokról és lidércekről. Ethn. XXXIX. (1928) 117–118. Bp.
 Magyar Nyelvtörténeti Szótár II. Budapest. 1891.
 Magyar Oklevélszótár, Budapest, 1902/06.
 Mátyás L.: A szigetvári néphitből. Ethn. V. (1894) 336–338. Bp.
 Róheim G.: Magyar néphit és népszokások. Budapest, 1925.
 Szendrey Zs.: Ember- és természetfeletti lények a szalontai néphitben. Ethn. XXV. (1914) 315–324.

ZENTAI JÁNOS (Gerényes, 1907– Pécs, 1973) néprajzkutató elsősorban az Ormányság néprajzával foglalkozott. (Életművét lásd részletesebben: Magyar Néprajzi Lexikon. Bp., 1982. 5. kötet, 614.) Édesapja az Almási-völgyben (Ág község határában) álló vízimalomnak volt a gépésze és molnára. Mivel a malom Mocsoládhoz közelebb esett, mint Ághoz, a Zentai család tagjai inkább „számítottak” mocsoládinak, mint ági lakosnak. Ide jártak vásárolni, és Zentai János ifjú korában gyakran felkereste mocsoládi barátait. Tagja volt a 30-as években működő híres Színjátszó Egyletnek is. Bizonyára már akkor felfigyelt a falu legidősebb mesélőire, köztük egy roppant színes egyéniségre: *Radics Józsefre*. Vele azonban csak jókora késéssel, a 60-as években tudott ismét kapcsolatot létesíteni. A magnetofonfelvétellel rögzített alsómocsoládi hiedelemmondák több szempontból is megkülönböztetett figyelmet érdemelnek. Érdekes például az, hogy keletkezésük és hagyományozódásuk a pásztortársadalomhoz kötődik; így archaikusságuk kétség nélküli. Töredékességük ellenére is bizonyítják ezek a szövegek, hogy a hegyháti mondák egy részében megőrződött a népi hitvilág egyik legkülönlegesebb természetfeletti lényének, a *lidérc*-nek (*mit-mitke* nevű lénynek) az alakja, emléke. (Lásd még: Magyar Néprajzi Lexikon. 3. kötet, 452–454.)

Zentai János „Alsómocsoládi hiedelemmondák” c. tanulmánya először 1967-ben jelent meg a Janus Pannonius Múzeum Évkönyvében (81–87).

AZ ALSÓMOCSOLÁDI NYELVJÁRÁS VÁLTOZÁSAIRÓL¹

Pesti János

I. A mai nyelvjárásról vázlatosan

Alsómocsolád mai nyelvjárása az ún. *déli nyelvjárástípushoz*, ezen belül az *észak-baranyai* altípushoz tartozik.² A magánhangzó-fonémák száma, illetve aránya itt (rövid–hosszú relációban) 8:4. A köznyelvi *ú, ű, í* helyén ugyanis *u, ü, i* hallható; bár bizonyos szavakban már a hosszú magánhangzós ejtés is terjedőben van (*megnízöm, kúdis* 'koldus' stb.). A falu mai nyelvjárásának hangrendszere:

a) Rövid magánhangzók: *u, ü, i; o, ö, ë; a, e.*

b) Hosszú magánhangzók: [*ú, ű, í* csak ritkán]; *ó, ő, é; á, â, ê.* (Az *â, ê* csak polifonemikus hangként!)

c) A mássalhangzók részrendszere szinte azonos a köznyelvi rendszerrel: *p/b, t/d, k/g, ty/gy; f/v, sz/z, s/zs, j, h; c/dz, cs/dzs; r, l; m, n, ny*, – de a köznyelvi *j* helyén, még a hagyományosabb *l* is előfordul (*Károl, válu, selöm*), illetve bizonyos fonetikai kötöttségek miatt, meghatározott hangkörnyezetben (általában *r, p* és *m* után) a köznyelvi *j* helyén más hang jelenik meg (*r+j > rgy* pl. *borgyu, várgya, sargyu, irgyon* stb.; *p+j > pty* pl. *aptya, kaptya, kalaptya* stb.; *m+j > mgy* pl. *szomgyus*).

Alsómocsolád mai nyelvjárásában az ún. fonémaváltozatok (vagy hangszínváltozatok) elég nagy gazdagságot mutatnak: az *á* változatai: *á* (gyakrabban), ritkábban előrébb képzett *á*; az *e* változatai: *ę, e, ä*; az *ë* változatai: *ë, ě, ě*; az *ö* változatai: *ö, ő*.

A hangkapcsolatokban a hangmódosulások ma már szinte a köznyelvvel megegyező formában mennek végbe, de alakváltozatok esetében inkább a régi(es) formákat lehet hallani (*avval, evvel, husvétok* stb.).

A köznyelvitől eltérő hangmegfelelések

1. A köznyelvi (a továbbiakban: kny-i) *ő* helyén *ű* (*űket, kű*; de van *üket, küj, kü* is!)
2. A kny-i *ó* helyén *ú* (*azúta, gondúta*).
3. A kny-i *é* helyén ma már ritkábban *í* (*níz, 'néz', ínököl 'énekel'*).
4. Tipikusabb és gyakoribb itt a hangsúlytalan *ö*-zés (*mëgyök, teszöm*), mint a hangsúlyos *ö*-zés (*mögyök, köllök 'kellek'*).
5. Az *ë* megterhelése kisebb a kny-i megoldásokhoz képest, mert az *ë*-k helyén inkább az *ö* hallható. – Összességében Mocsolád mai nyelvjárása inkább *ö*-ző, mint *ë*-ző!
6. Az *l*-zés itt gyengébb, mint a közeli Somogy és Tolna megye nyelvjárásaiban. Néhány szó alapján feltételezhető, hogy az *l*-zés kiterjedtebb volt Alsómocsoládon is (*Károl, fogol 'fogoly', pöndöl 'pendely'* stb.).
7. Az explozív *gy*-zés, *ty*-zés (*borgyu, aptya*) ugyancsak visszaszorulóban van.
8. Gyakori az azonszótagú *l* pótlónyúlásos kiesése: *főd, ëment, ëvitte; asztã, asztó 'asztal'; röggë 'reggel'*.
9. Fő jellegzetessége Mocsolád mai nyelvjárásának a zártabb *á* (vagyis az *ä*): *Mágocs, Kálmán, látom* stb.
10. Az *ä* utáni asszociatív *o*-zás (*lábom, hátom*) máig megőrződött a falu nyelvjárásában; bár átmeneti formaként ez is előfordul: *lábam, hátam*.
11. Az *e* itt nyíltabb a kny-i *e*-nél (*ëlmënt, älmënt*).

Alaktani jelenségek

1. Az 1. sz. 3. sz. birtokos személyragja itt: *a, e* (*háza, kertye, füle*).
2. A többesszám 3. sz.-*ű* kny-i *-uk, ük* helyén: *-ik, -jük*: *lovik, házik, kertyik*.
3. A kny-i *-ból, -ből* helyén: *-bu, bü*; a kny-i *-ról, -ről* helyén: *-ru, -rü*; a kny-i *-tól, -től* helyén: *-tu, -tü* (*ebbü, arru, attu*).
4. A kny-i *-hoz, -hez, -höz* helyén csak *-hó, -hő* (és *-hol, -höl*); ezért Mocsoládon ebben a ragrendszerben (a hiányzó illabiális *-hez* miatt!) nincs az illeszkedés rendszerében labiális-illabiális illeszkedés (*viszhöz 'vízhez', késhöz 'kéhez'*).
5. Az ikes ragozású alakzatokat még a fiatalok sem igen használják; vagyis a szokásos formák: *eszök, iszok* stb.
6. Alsómocsoládon a többes szám első személyű igealakban nem tesznek különbséget az alanyi és tárgyas ragozás között: *Leverünk a díjót. Kimosunk a ruhát. Csókolunk a Vëronkát. Bepöröitünk a szomszédot.*

II. A falu nyelvjárásának változásai 1896 óta

E téma kutatását az teszi lehetővé, hogy a múlt század végén (az 1890-es években) Kulcsár József tanulmányozta és leírta a hegyháti (benn a mocsoládi) nyelvjárás fontosabb sajátosságait.³

Kulcsár József, aki jól ismerte a mocsoládi nyelvjárás főbb jellegzetességeit (és szépírói műveiben is használta ezeket a nyelvi formákat) –, felfigyelt arra, hogy a falu nyelve 1895 táján nem ugyanolyan, mint amilyen volt az ő ifjú korában. Életéből addig csaknem negyven év telt el, és ebben az időintervallumban számára is érzékelhető nyelvi változások mentek végbe. Némi túlzással, de mégis a lényegre utalóan ezt írta: „A fiatalabb nemzedék már jóformán kifogástalanul beszéli az irodalmi nyelvet; ellenben az öregek beszédje hemzseg a tájszólástól.”⁴

A köznyelv és az irodalmi nyelv hatására Mocsoládon is megkezdődött Kulcsár idejében a nyelvjárás színtelenedése, háttérbe szorulása; ám a folyamat nem bizonyult olyan gyorsnak, mint ahogy azt Kulcsár József sejtette. Azaz falunk sajátos nyelvjárása az idősek beszédében – alapvetően – mindmáig megőrződött, és a fiatalabb nemzedékek nyelvhasználatában is előfordul néhány nyelvjárási különlegesség.

A magánhangzók hangszínváltozatai (ĕ, ȑ, á, ě stb.) korábban, a falu 19. századi nyelvjárásában is léteztek, hiszen az 1960-as években Kulcsár tanítványainak beszédében még megfigyelhettem az említett átmeneti hangjelenségeket. A hangszínváltozatok elemzése adhat fogódzókat ahhoz, hogy a köznyelvi formák kialakulását jobban megértsük. (Pl. *hőgy* ~ *hȑgy* ~ *hĕgy* ~ *hĕgy* stb.)

Kulcsár tanulmányának népnyelvi adatai azt bizonyítják, hogy a mocsoládiak beszédében régen erősebb fokú volt a *zártabb ejtés tendenciája*; azaz a kny-i/nyj-i megfeleltetésben a *zárt mgh-k* voltak túlsúlyban. Például:

A 19. sz. végén	A mai nyelvben
<i>ére-óra</i>	<i>ĕre-āra</i> vagy <i>ĕre-àra</i>
<i>férde</i>	<i>ferde</i> vagy <i>fĕrde</i>
<i>kengyé, kenygyé</i>	<i>kenygyel</i>
<i>nyév</i>	<i>nyĕv</i> vagy <i>nyelv</i> vagy <i>nyĕv</i>
<i>megeméte</i>	<i>megemĕte</i>
<i>étörött</i>	<i>ĕtörött</i> vagy <i>eltörött</i>

<i>éveszött</i>	<i>èveszött vagy elveszött</i>
<i>szóma</i>	<i>szálma vagy szalma</i>
<i>óma</i>	<i>àlma vagy alma</i>
<i>hógass</i>	<i>hågass vagy hàlgass</i>
<i>Ēmögýök Bikóra, Lengyére.</i>	<i>Ēmögýök Bikalra, Lengyelre.</i>
<i>hunap</i>	<i>hónap 'holnap'</i>
<i>ustor</i>	<i>ostor</i>
<i>Ruzsa, Ruzsi</i>	<i>Rózsza, Rózsi</i>

Vagyis az *e/é*, *a/o*, *o/u* kny-i/nyj-i megfeleltetés esetében a hangpárok (hangellentétek) két hangja közül régen – általában – a zárt(abb) mgh-s formát választották (s néhány szóban ez ma is megfigyelhető: *szóma*, *hunap*); ám lassan-lassan a zárt(abb) hangzók helyén a kny-i nyíltabb mgh-k is megjelentek (*férde* > *férde* > *fērde* > *ferde*; *Bikó* > *Bikō* > *Bikà* > *Bikal* stb.). A nyelvi, hangbeli változás kezdete és vége között átmeneti hangjelenségekkel kell számolnunk. – Az *e/é*, *a/o*, *o/u* megfeleltetés példáinak egy része összefüggésben van az *l* kiesésével és a pótlónyúlással (pl. *szóma*, *óma*, *étörött*, *nyév* 'nyelv' stb.); más szavakban e hangtani jelenségtől teljesen független a zárt mgh-k előfordulása (*ustor*, *Rúzsi*, *hugyan*, *dobul*, *táncul* stb.).

Kulcsár hangzásbeli változatosságra való törekvést gyaníthatott néhány szóalakban: „Ha több *e* van egy szóban, egyik helyett *é*-t vagy *i*-t vesz: *férde* (ferde), *gerébgye* (gereblye), *kemince* (kemence), *isztergya* (eszterháj).⁵ – Lehet, hogy igaza van, de az sem zárható ki, hogy a nyj-i szóalakváltozatok így őrizték meg az említett szavak régebbi (eredetibb?) hangsorát; vagyis itt nem nyelvészeti igényű, tudatos hangcseréről van szó. (Vö.: a TESz. II, 432. *kemence* szócikke alatt szb.-hv. *kamenica*!; a TESz. I, 811. *ferde* szócikk alatt: a *férde* szóban a *r* nyújtó hatása és az *e* szótagbeli helyzete lehet a magyarázat a hangcserére!; TESz. I, 1049: a *gerébgye* szóban az *e* > *é* nyúlást indukálhatta a mgh zárt szótagbeli helye, ill. a mgh-t követő msh.-torlódás *bly*, *bj*).

A nyílt tendenciára Kulcsár adatai között kevés példát találunk (*sarággya*, *baránnya* stb.). Mivel a nyílt *a*-zás a mai nyelvben hangsúlyos és hangsúlytalan szótagban egyaránt megjelenik (*magyaró*, *pazdërgya*, *baggya*, *barbél*, *pakróc*, *kalbász* stb.), feltételezhetjük, hogy ez a jelenség nem új keletű, és Kulcsár korában szélesebb hatókörű lehetett.

A Hegyháton (így Mocsoládon is) a 19. sz. végén a jelenleginél jóval erősebb fokú volt az *ö*-zés, hiszen a két szótagú szavak hangsúlyos (első szótagbeli) hangzóját is érintette (*Mökönyös*, *Görönyös*, *mögýök*, ...*része lö*-

gyöm benne stb.). Ma inkább csak a hangsúlytalan szótagban jelenik meg (mëgyök, tëszm, jëgveröm, eszm stb.); illetve az ö-zést ë-zés váltja fel (mëgyëk, tësëm), sőt az ö értékében érdekes átmeneti fonémaváltozatokat lehet hallani Mocsoládon (Pëtör ~ Pëtër; këll ~ köll stb.). Az ë/ö váltakozású szavakban az idősek még az ö-ző, a fiatalok inkább az ë-ző változatot részesítik előnyben.

A labiális ü-zésre már Kulcsár sem talált sok példát (mégis: üng, ümög, Dücső); s ma már befejezettnek lehet tekinteni az ü > i változást, hiszen egy-két szóban őrződött csak meg a régi hangzás (Füzet 'fizet' füzetés 'fizetés').

Megingathatatlanul tovább él nyelvjárásunkban az l kiesésével együttjáró pótlónyúlás (vögy, föld, ëmënt, ëvitte stb.).

Diftongusok Kulcsár idejében nem voltak, ma sincsenek a falu nyelvjárásában. Legfeljebb a nemzetközi műveltségszavakban: autó, augusztus stb.

Mássalhangzó-jelenségek:

A ly-nal írt szavak nagy részében régen l-t ejtettek (Károl, válu, lik, Rovaszlik, gömbölü, selöm, sülled ~ silled, mucsola ~ mocsila, barbél ~ barbé, fërtál ~ fërtá, kastél, hüle, hömbölög stb.); – s ma már csak néhány szóban van l-zés (válu, lik, hüle), azaz a j-vel való ejtés a tipikusabb.

Kulcsár idejében a hangűrpótló mai v hang helyén h-t ejtettek: loham 'lovam', soháb 'sváb'. Ma ezekben a szavakban v hallható.

Felfigyelt Kulcsár arra is, hogy egyes szavak végén a hegyhátiak „elnyelik a mássalhangzót”.⁶ A szóvégi msh-k eltűnésének több fonetikai oka van:

– Az egyik ok: az l-t megelőző mgh. nyúlása (időtartambeli változása): röggë, lábárú, korbácsó stb.

– A másik ok: a nazalizált szóvégen a mgh. veszi át (olvasztja magába?) a szóvégi nazális hangzót (biq, régö, lá, asztá – 'bizony', 'régen', 'lány', 'asztán'.)

– Végül: a szóvégi zártabb á (amely egyúttal nazálisabb ejtésű is) ugyan csak segíthette a szóvégi msh. eltűnését (mamá – 'ma már').

A község mai nyelvjárásában a hangkapcsolatok hasonulósos jelenségei között számos köznyelvi forma hallható, de bőven van példa a hasonulások hagyományosabb megoldásaira is. A teljes hasonulás esetei között: dl > ll (pallás, palló); dn > nn (alunni, fekünni, tunni, harmannap); a névmás z hangjának hasonulása (em mëg 'ez meg' am má, 'az már' ak kő 'az kell').

A v zöngésítő hatása (tezsvér), ill. a v zöngétlenedése (hetfen, tesfér, hatfan) inkább csak az idősebbek beszédében figyelhető meg.

Néhány nyelvjárástörténeti kuriózum a falu mai nyelvjárásából: kum 'hunyn', kumó 'hunynó', kumni 'hunyni', komp 'homyn'; jel ~ gyel, gyelöl, Jenei ~ Gyenei (családnév) stb.

Alaktani (morfológiai) tekintetben a főbb jellegzetességek:

- Kulcsár idejében a tárgyas ragozás egyes szám 3. személy ragja nem illeszkedett (*tudi, láti, mondi, akari*; de többes számban nem: nincs *tuditok!*). Az idősek beszédében ma is: *tudi, láti* stb.
- Kulcsár korában: *-bú, -bű, -rú, -rű*; ma: *-bu (ból), -ru, -rű (-rol, -ről)*.
- A tárgyas ragozás 2. személyre utaló ragja Kulcsár idejében: *megválik*, ma: *várlak*.
- A múlt század végén Mocsolád nyelvében még létezett az elbeszélő múlt vagy félmúlt: *mondá, adá*; ma: *mondja, adja*. Kulcsár műveiben is sok példát lehet találni erre a jelenségre.
- Az ikes igéket nem ragozták „szabályosan” a régi mocsoládiak: *észök, iszok* stb. Ma is inkább: *észök; ritkán észëm*.
- Erős fokú illeszkedés hozta létre, ezeket a szóalakokat: *látnák 'lát-nék', adnák 'adnék'* stb. Ma is inkább: *látnák 'lát-nék'*.
- Kulcsár idejében még: *ittenék, ottanék*; ma: *itt, ott*.

Igen nagy mértékben változott egy évszázad alatt a mocsoládiak szókin-
cse. A közismert társadalmi-gazdasági változások eredményeként eltűnőben
van a hagyományos paraszti gazdálkodás és az egykori népi kismesterségek
fogalmi rendszere, ismeretanyaga. Kevés fiatal tudna csak választ adni arra,
hogy mit jelentenek ezek a szavak: *hámfa, kisafa, förhénc, löcs, nyomórud*;
kerékagy, küllő, keréktalp stb.

Igaz, lovaskocsin sem igen utazik már a hegyháti ember; sokkal inkább
személygépkocsin... Természetes hát, hogy a régi paraszti kultúra szókin-
cse – sajnos – feledésre van ítélve; s bizonyára jön a helyébe más (*táp, tápos*
csirke, fólia, fóliakertészet stb.).

Az egykori tájszavak továbbélését úgy ellenőriztem, hogy Sternerné Nagy
Katalin segítségével megkérdeztük a falu legidősebb embereit (Gál Mihály-
nét, Rózsa Jánosnét, Banó Pálnét) és két „fiatalabb” asszonyt (Gál Lajosnét,
Bükkösi Józsefnét): ismerik-e a Kulcsár által közzétett tájszavakat?⁷ – 47
tájszó közül 30 szó minősült ma is ismert és használt szónak (*epörgye, szö-
dörnye, rétüngössen, kanista, paszita* stb.); 10 szót ismertek, de nem egészen
a régi jelentésében (*bocskorszój, derék, baszárka, kaczabajkó, csurak, go-
bánty, taják, szodé, csimota, jászruha*); 7 szót nem ismertek, s ezek kihalt
tájszónak tekinthetők (*öcsém 'húgom', csoszogó 'tutyi', lendő 'pereputty',
sarmankodik 'vágyakozik', megfölozi 'túltesz rajta', puzsér 'maszatos, pasz-
koncza gyermek', derék 'út, országút'*). A statisztikai adatokkal a tájszóis-
meret változásainak arányait szerettem volna érzékeltetni. – Természetesen
a „Hegyhát” c. tanulmányban sokkal több tájszó van, mint amit Kulcsár
annak minősített. Ezek nemcsak nyelvészeti, hanem néprajzi szempontból is
fontosak: *bagó-sipka, nyakravaló, ködmön, pruszlik, csimbók* stb.

Mondattani jelenségeket nem említ Kulcsár a „Hegyhát” c. tanul-

mányában. Ennek az az oka, hogy akkor a nyelvjárások mondattani kutatása még csak a kezdeti stádiumban volt; Arany János szavaival „a nyelvészek a szó egérfarkába kapaszkodtak, és megfledkeztek a mondatról”.

Kár, hogy kevés eredeti szöveget tett közzé Kulcsár a mocsoládi (hegyháti) népnyelvből. Ezért is van különös értéke az általa leírt hegyháti (mocsoládi) *köszönéseknek, jókívánságoknak*.⁸

Az előadással azt kívántam érzékeltetni, hogy Mocsoládra és a Hegyhátra vonatkozóan jól felhasználhatják a nyelvjárás kutatói a Kulcsár által gyűjtött nyelvi adatokat.

Mivel Kulcsár írói szövegeiben nem kevés a nyelvjárási elem, ezeket is a dialektológia forrásai közé lehet sorolni. Sok régi eredetű szólást, közmondást használt, és ezeknek gyűjtésében is közreműködött.⁹ Nem lehet, véletlen, hogy novelláiban a figyelmes olvasó könnyen ráismer a mocsoládi tájnyelv (a beszélt nyelv) különleges szavaira, frazeológiai egységeire.

Kulcsár József nemcsak tudós leírója volt a hegyháti (mocsoládi) nyelvjárásnak, hanem egyúttal őrzője, továbbadója is. Stílusesszökként jól alkalmazta prózai írásaiban a helyi nyelvjárás sok-sok elemét.

Összegzés:

Az átmeneti nyelvi formák (*Pétör, Pétër; lábom, lábom*) és bizonyos jelenségek visszaszorulása (az *adi, láti, tudi* helyett inkább *láttya, aggya, tuggy*; a főnévi igenév *-nya* képzője helyett ma már a *-ni* a szokásosabb) azt jelzik, hogy Alsómocsolád sok archaizmust őrző nyelvjárása erősen változóban van. Az elmúlt fél évszázadban itt is megindult a köznyelviesedés folyamata.

Jegyzetek

¹ Rövidett formában előadásként elhangzott Alsómocsoládon (1992. szept. 19-én) a Kulcsár József-emlékülésen.

² Kálmán Béla: A mai magyar nyelvjárások. Bp., 1953. 74–77. – Imre Samu: A mai magyar nyelvjárások rendszere. Bp., 1971. 340–5, 372.

³ Kulcsár József: Hegyhát. In: Várady Ferenc (szerk.): Baranya multja és jelenje. I. kötet 222–226. Újra-kiadása a „Bolygó csillag, futó csillag...” (szerk.: Pesti János) c. kötetben.

⁴ Kulcsár József: Hegyhát. 222. Lásd még a „Bolygó csillag, futó csillag...” c. kötetben a bevezető tanulmányt (19–22).

⁵ Kulcsár József: Hegyhát. 222.

⁶ Kulcsár József: Hegyhát. 223.

⁷ Kulcsár József: Hegyhát. 224.

⁸ Kulcsár József: Hegyhát. 239–240.

⁹ Sirisaka Andor: Magyar közmondások könyve. Pécs, 1891. (Bevezetés)

KULCSÁR JÓZSEF, ALSÓMOC SOLÁD ÉS A HEGYHÁT NÉPRAJZI KRÓNIKÁSA

Lantosné Imre Mária

A millennium évében megjelent kétkötetes monográfia, „Baranya multja és jelenje” Hegyhátról szóló fejezetét – Várady Ferenc szerkesztő megbízásából – Kulcsár József készítette el. A választás nem véletlenül esett őrá. Kulcsár József 1878-ban a Pécsi Püspöki Tanítóképző Intézet elvégzése után visszatért szülőfalujába, Alsómocsoládra.

Közel két évtized alatt, a feltehetőleg fiatal korától kibontakozó irodalmi, népismereti érdeklődése fölerősödik benne. Mint faluja „iskolamestöre”, a századvégen megtapasztalhatta a környező paraszti világ, a népi életmód, a közösségi kapcsolatrendszerek gazdag hagyományanyagát, de megtapasztalhatta az e téren meginduló lassú változásokat is.

Itt érdemes emlékeztetnünk arra, hogy a magyar néprajz mint fiatal tudományág abban az időszakban új lendületet vett a pozitívista kutatásokkal; amely a jelenségek alapos feltárását, hű leírását tartotta legfontosabb feladatának.

Kulcsár figyelme hazatérését követően fordul a falu népelete felé, lejegyzi megfigyeléseit, tapasztalatait. Közel húsz éven át ír rendszeresen az alsómocsoládi emberek életéről, valamint helyi népdalok hatására verseket, és ezekhez dallamokat is szerez.

Várady Ferenc erre figyel fel, és felkéri, hogy legyen a Pécsi Napló munkatársa. Az 1880-as években több tárcája, tanulmánya jelenik meg a lapban. Az egyik legkorábbi leírást ő teszi közzé a dunántúli, pontosabban a kisvaszari cigányokról. Foglalkozásukról, kunyhóikról, kéregető-kolduló vándoréletükről, szinte vizuálisan is megelevenítő sorokat olvashatunk.

Egyik legjelentősebb műve, a „Szózat a Magyar Néphez”, 1880 körül Budapesten jelent meg, a Magyar Mesemondó 119. füzetében. Eredeti kiadását az Országos Széchenyi Könyvtár őrzi.

Ez a verses elbeszélés egyetemes érvénnyel szóló drámai vádirat, a születésszabályozás és a magzatelhajtás ellen. Benne rámutat a tragikus szokás társadalmi gyökereire és az egyéni önzésre egyaránt.

Kulcsár József a „Hegyhát” megírása előtt történeti, statisztikai népismereti tanulmányokat egyaránt olvasott. Tájföldrajzi megfigyeléseken túl felhasználta az akkor modernnek számító 1890-es országos népösszeírás adatait is.¹ Fontosnak tartotta megemlíteni az új ipari létesítményeket: a területet átszelő, ill. építés alatt álló vasúti pályákat és közutakat, valamint az I. cs.

kir. Duna-Gőzhajózási Társaság bányáit. Emellett a természeti, táji adottságokra, a látnivaló érdekességekre is felhívta a figyelmet.

A lakossági arányokra kitérve megállapítja: „Száz esztendő előtt a hegyháti járás csaknem teljesen magyar volt.” A németek Tolnából és a megye más részéről fokozatosan települtek át évszázadok folyamán. Az itt élő, a 17. században betelepült görögkeleti rácok szinte teljesen kihaltak, maradványaik a magyarokkal nyelvi téren integrálódtak.

Jó szemmel, kiváló érzékkel ismeri fel a népi kultúra társadalmi változásokkal együttjáró fázisait, amikor így szól: „Aki a hegyháti járás magyar népét híven le akarja festeni, vissza kell néznie néhány évtizedre, párhuzamba kell állítania a harminc év előtti magyart a maival. Mert kétféle magyar van most a Mecsekhatón: az ötven éven felüliek, s a negyven évesnél fiatalabbak (a közbeeső tíz esztendő az átmenet)”² – Ráébred arra, hogy a kiegyezéssel járó gazdasági innováció elindítja e népi kultúra addig stagnáló ősi hagyományainak végérvényes átalakulását.

A századforduló vidéki gazdasági helyzetéhez szolgál értékes adatokkal leírása, arról a gyakorlatról, mely szerint a környező falvak speciális termékeiket egymás között még a századfordulón is cserélték. A természetbeni csere nemcsak a gabonára, hanem a mezőgazdasági és kézműipari termékekre is kiterjedt.

Jellegzetes példaként említi Vaszart (Kisvaszart), a híres német-magyar fazekasfalut, ahonnan a mesterek edényeikkel járták a vidéket, – hozzá tesszük, hogy kályháikkal is, és terménycserével értékesítették portékájukat.³

A Hegyháton a magyarok és a németek együttélése számos, érdekes, interetnikus kölcsönhatást eredményezett, nemcsak a viselet vonatkozásában, hanem a női munkavégzés területén is. Ennek jegyében veszi észre Kulcsár József, hogy a magyarok elhagyják a háziszövést, és német mintára a fonalat takácsal szövetik meg. Eltanulják a németektől a kötést és a horgolást is.

A hegyháti táji adottságok, a Kapos folyó síkságán összefutó és átvezető utak tették lehetővé, hogy korábban sokan a fuvarból éltek, kereskedőknek szállítottak Pestre, Székesfehérvárra, Siófokra, Nagykanizsára, valamint Győrbe és Moson megyébe is. Főfoglalkozásként azonban mindenütt a földművelésből és az állattartásból éltek. Munkaerőkölcs és szorgalom tekintetében, a századfordulóra – a korábbiakkal ellentétben – a németek és magyarok már azonos színvonalon álltak.

Előremutatóan újszerű, antropológiai jellemzése a hegyhátiakról: „Testalkatra a hegyháti magyar általában elég erőteljes, a katonaanyag mindig bőven kikerül közülök. Elég szívósak is; nem egy hetvenéves ember van olyan, ki még bírja a kaszanyelet fogni: egyik helységből a másikig pedig elgyalogol néha a nyolcvanesztendő is.”

Egyúttal észreveszi a kistáji eltéréseket is: „Az egyes vidékek közt mind-azáltal észrevehető eltérés van testalakot tekintetében is; az összehasonlítás azonban a tisztább magyar fajnak kedvez. Hegyhát két szélén, s a hegyesebb vidékeken többnyire alacsonyabb, zömök természetűek, középiűt ellenben s a nyíltabb részeken számos sugár magas férfi található.”

Elfogult lokálpatriotizmussal folytatja: „Mocsolád az első helyek között áll /mármint alkatra a legkiválóbb férfiakkal/, asszonynépéről azt tartják, hogy a Hegyháton a legcsinosabbak. A német férfiak deli szálas alakok, az öregek borotvált képűek, a fiatalabbja a magyar módit követi és bajuszt növeszt.”⁴

A „változás és a változatosság” jegyében hosszú leírást szentel a férfi és női viseletek ismertetésének. Kiváló megfigyelőkészséggel felismeri az öltözet hagyományos-régi és megújuló vonásait.

A magyar férfiak viseletének leírása arra vall, hogy környezetében még nem indult meg az iparral együttjáró foglalkozásváltás, az ingázás, mint pl. a közeli Sásdon, ahol az emberek iparba, bányába kerülésével a leggyorsabban bekövetkezett a régi viseletből való kivetkőzés:

„A férfiak rövid inget, keskeny gatyát viseltek. Az ing ujjá és a gatyá szára oldalvást kék, sárga, vagy vörös fonállal volt kivarrrva, ami az alsó-baranyai sokacoknál még most is divatos.” Ezen kívül „...parádéra nagy hajóforma patkós csizmát, bőrmellényt (kisködményt), kivarrott festett ködmént.. a fiatalok bő prémes, ólomgombos sötétkék dolmányt, egy kezdetleges kucsma-fajt, úgynevezett: bagó-sipkát, később a legények túlon túl bokrétázott kalapokat és hosszú nyakravalót hordtak, a melyet hétszer is körülcsavartak...”⁵

A németek viseletükben hagyományörzőbbek: „...Ott még látható sárgagombos világos-kék mándli (az öregeknél galléros kék köpönyeg), hosszúszárú harisnya, csatos czipő, térdig érő fehér bugyogó, ami helyenként már hosszabb ugyan, de egyforma szűk mindenütt. A katolikusok közül a járás szélén lakók, főként a mágocsiak maradtak legállhatatosabbak a régi viselethez. Beljebb már sötétes olcsóbb szövet-ruhát, hol csizmát, hol pantaltót, „cugos” cipőt viselnek ünnepenként, kalapot is, de mégis legtöbb még a sapka (Peltzkap), ...klumpában járnak...”⁶

A Hegyháton, a magyarok körében egykor általánosan divatozott a hétköznapi bocskorviselet. Ünneplőre csizmát hordtak.

Meg kell jegyeznünk, hogy a sásdi vásárokon még a századelőn az 1910-es évekig egész utcát képeztek a bocskorárosok, akkora volt a kereslet a bocskorok iránt.

Említésre méltónak tartja a magyar férfiak ősi, hosszú ill. csimbókba kötött hajviseletét, amely

mint férfi ékesség makacsul tartotta magát, amíg a sorozás és a katonaidő alatt erőszakkal le nem vágták. Az erőszakolt hajvágásnak sokszor bicskázás lett a vége.

A Hegyháton elterjedt viseleti kölcsönhatásokat is észreveszi. A rövid szárú gyapjúkapca – mint többször megemlíti – a klumpával együtt a németek hatására, került a magyarok használatába.

Alsómocsoládon és környékén a polgári divat nyomán a gazdagabb paraszt- és iparoscsaládokban, a férfiak már a század végén, keményített, fölálló gallérú inget viseltek.

Csupa költészet, ahogy a női öltözetről ír: „...A nők közül ködment csupán a foghíjas anyókák vesznek még magukra, a kik már sötétszínű ruhákban gyászolják néhai ifjuságukat. A süldő banyáktól lefelé télen: prémes *kaczabajkót*, nyáron: hol bővebb szabású *röpijét*, hol testhez feszülő kabátkát (réklit) viselnek, többnyire más színűt, a két-három sorban pántlikával, csipkével kivarrott alju szoknyánál, a mely jóval hosszabb, mint évek előtt volt. A térdet már elhagyta, de bokáig még nem ért le, bokorugrónak azonban nem nevezhető. Ha az ugrós menyecske átjutna is a bokron, a szoknya már megakadna rajta. Ruhájuk kelméje félselyem, kasmir, vagy terno (hétköznapra pedig olcsóbb mosószövet), a fölsőtest és kötény néha bársony. Helyenként hordják még nyaranta a bodros ujjú inget is, meztelen karral fölötte színes mellénykét, legfölül a virágos nagy keszkenővel; egyebütt a nagy keszkenőt a röpike fölött kötik át derekukon. A menyecskék otthon piros bécsi kendővel kontyra kötik körül a fejüket; a templomba pedig elül kötött rojtos selyemkendőbe járnak.

Öltözetük nagyon is festői, tarkább a tarkánál. De már a szabásban s a színek összeválasztásánál bizonyos izlés mutatkozik; csakhogy rengeteg szélesen öltözködnek. Némelyiken nyolcz-tíz nehéz vászon alsószoknya is van, a tizenegyedik már gyolcsból való, keményítve, ropogósra vasalva, erre jön aztán a tizenkettedik, az ünneplős felső-szoknya. Ezek terhe majd lehúzza a csípőiket; de elszenvedik a kellemetlen terhet mégis azon hitben, hogy úgy szép.

A mint a férfiaknál a bocskor, a nőknél a csizma múlta idejét. Az ifjabbak ünnepeken kivágott félcipőt, vagy „stivedlit” viselnek; máskor úgy mint az idősebbek, *csoszlit*, *csoszogót* (komótczipő-félét), sőt rossz időben nem írtoznak a faczipótól sem.

Lelógó pántlikás fonatú haját már nem viselnek a hajadonok, hanem föltűzik. Zsirozni, még zsirozzák a hajukat, de már takarékosabban bánnak a zsiradékkal.

Egyáltalán mutatósabbak, izlésesebbek, tisztábbak, mint annaelőtte...”⁷

Kulcsár József leírása az Alsómocsolád környéki és hegyháti népről tele van szebbnél-szebb néplélektani megfigyeléssel. Belülről szemléli és ismeri a magyar és a német nép életfelfogását, munkaerkölcsét, értékrendjét, lelki szükségleteit is.

Fontosnak tartja előrebocsátani a tolerancián alapuló német és magyar együttélést. Fájó iróniával emlegeti, hogy „...a régi magyarok között akadtak olyan gyászmagyarkák, akik a munkát csak komájuknak tartották, a takarékoságról sem tudták, mi fán terem... értelem dolgában... az egész járás egy nagy tábora volt a „keresztes vitézeknek”, olyanoknak, akik csupán kezük keresztvonását tudták nevük helyett odabiggyeszteni.”⁸ Úgy érzi azonban, hogy az utóbbi 10 évben megváltozott a helyzet, mert nagy szerepe lett a művelt tanítói gárdának.

A hegyháti magyar és német katolikusok az andocsi és a máriagyűdi szakrális táj vonzáskörzetében éltek. Így hol Máriagyűdre, hol Andocsra zárandokoltak.

Máriagyűd inkább a németeket vonzotta. A hagyományos népi vallásos élet sok archaikus vonást őrzött meg, még a századfordulón is. Erre vall az, hogy Kulcsár még számos népi vallásos ponyvafüzetet látott használatban. Ilyen volt a „Hét mennyei szent zár”, „Angyal hozta szent levél” stb., melyeket búcsúvezetők terjesztettek, és a falusiak búcsúk alkalmával vásároltak. A rendszerint magánkiadású verses imalapok szövegei előtti „ad notam” megjegyzéssel a dallam is azonosítható volt.

A hegyháti nép erkölcséről szólva Kulcsár József úgy érzi, hogy a buzgó vallásos gondolkodásmód megtartotta a vidék népét, mert „az öngyilkosság és a gyermekikkasztás sem olyan általános, mint sok magyar tájon”.

Úgy látja, hogy a férfi nép általában csak virtusból verekedik, nem jellemző rájuk az italozás. A nők ugyan tartják a hitvesi hűséget, de „nyelvök hegyesebb, mert talán seholsem fordul elő annyi asszonyi perpatvar mint itt, s óvakodik mindenki, hogy a falu szájára kerüljön.”⁹

Mint pedagógus a családi élet nagy erényének tartja, hogy a gyermekek már zsenge ifjúságuktól természetszerűen nevelődnek a házi munkában.

A folklór hagyományokról szólva felidézi a „speciális helyi érdekű betyár”, Rigacz János és társa Hideg János alakját, akik 1850-es években éltek a Hegyháton. Emlékezetüket Alsómocsoládon és környékén gazdag népköltési hagyomány őrzi.

A hegyháti falvak épületeiről, a házak berendezéséről rendkívül színes leírást olvashatunk. Az ősi gyakorlat szerint a régimódi házakban „a kéményen jártak ki és be” (= a füst az ajtón keresztül távozott). A főzés nyílt tűzön bográcsban, üstben történt. A konyhai munkákat, pl. gyúrás a földön végezték. Az 1880–90-es évekre a régi füstősházakat új, szabadkéményes és takaréktűzhellyel ellátott lakóépületekkel váltották föl. A zsúpos házak helyett a cseréppel fedettek váltak általánossá.

A bútorzatról így emlékezik: „...Régebben nagyon kezdetleges volt a bútortzat. Vett széket legfőlebb az öreg bíró szerzett be, mert ahhoz urak is jártak; a szobában padok, lóczák, önfaragta karszékek voltak elhelyezve; ágyfélét is használatra maguk róttak össze deszkából. Csak a tornyos nyoszolya

volt festett jászág, melyben az eladó leány ágyneműje volt fölhalmozva, no meg a ház éke: a tulipános láda. Ma már azonban az „első házakban festett székek, fényezett ágyak, keményfa-almáriomok, sőt diván is láthatók! Az ablakokat csipke-, vagy legalább is „alkotmányos függönyök” díszítik sok helyen. A követválsztáskor kapott zászlók piros és zöld kelméje függönynek igen népszerű matéria. Némelyek padlóztatják, mi több: festetik is már szobájukat, különösen a bíró kandidátusok.”¹⁰

A társaskapcsolatok, az esztendő és az emberélet fordulóinak gazdag hagyományvilágát Kulcsár József alsómocsoládi emlékeiből idézi fel.

Leírásából az is kitűnik, hogy a faluközösség folklór tradíciói elevenebben és maradandóbban éltek, mint a tárgyi kultúra emlékei. Nem véletlen, hogy Berze Nagy János, Baranya megye neves folklórkutatója mintegy 20–30 évvel később még szinte változatlan szépségében fedezhette fel a hegyháti táj népéletének sajátos szokásait: az újévi köszöntőket, a népi játékokat, a rötyű (köcsögduda) melletti farsangi hurkatáncot, a nyársdugás vidám perceit, a magyarok betlehemezését és a németek Christkindl-jét, ill. az Adam–Eva-Spiel-jét vagy a pünkösdi királyné választást stb.

Nemcsak az ünnepek, hanem a hétköznapi szokásai is összehozták a falu fiataljait. Őszi estéken más-más háznál összejöttek „kender nyomásra”, amikor a deszkára fektetett kendercsomókat vidám dalolás és mesélés közben sarokkal tiporva megpuhították.

A leányvásárokon és búcsúkbán megismerkedett fiatalok „gyűrűzője” (eljegyzése) és lakodalmának rendje meggyeszte talán a legrégiesebb vonásokat őrizte meg.

Az emberélet további fordulója: a keresztelés és a temetés ugyancsak gazdag tradíciójú volt ezen a vidéken.

Minden bizonnyal alsómocsoládi tapasztalatait összegezte „A Hegyháton dívó babonák” című fejezetében, ahol érzékletesen leírja a rontáshárító, gyógyító eljárásokat, a javasasszonyok praktikáit az emberek és állatok gyógyításának gyakorlatában.

A Hegyhát bemutatását a baranyai monográfiában a Máré-vár regéje¹¹ költői átdolgozásával és a helyben gyűjtött népdalszövegekkel fejezi be.

Kulcsár József a kor legmodernebb módszerével végezte széles ívű néprajzi megfigyeléseit. Gyűjtőmunkája és írásai a mai napig forrásértékű ismeretanyagot nyújtanak a Hegyhátról.

Szerkesztői megjegyzés: Előadásként elhangzott Alsómocsoládon, a Kulcsár- emlékülésen, 1992. szept. 29-én.

Jegyzetek

¹ Eszerint a Hegyhát területe: 205 93 négyzetkilométer, összlakossága 44 és félezer, 21 271 magyar, 22 752 német, 86 horvát, 7 szerb, 4 vend, 315 egyéb. Vallási megoszlás: 36 673 római katolikus, 4 gör. katolikus, 7 görög keleti, 7005 ág. evangélikus, 83 református, 708 zsidó élt ezen a kistájon.

² Várady Ferencz: Baranya multja és jelenje. I–II. Pécs, 1896–97. 222.

³ Ez a gyakorlat az 1920-as évekig, másutt is élt vidékünkön. A Keleti-Mecsek kézműves falvai között hasonlóan cserélték a faeszközöket, szerszámokat, esztergált székeket, fazekasárura, kádárok készítette fadényekre stb.

⁴ Várady F.: 1896–97. 226.

⁵ Uo.

⁶ Várady F.: 1896–97. 260.

⁷ Várady F.: 1896–97. 228–229.

⁸ Várady F.: 1896–97. 229.

⁹ Várady F.: 1896–97. 234.

¹⁰ Várady F.: 1896–97. 236.

¹¹ Füzes Miklós (szerk.): Márévár és környéke. Magyarereggy, 1997. 246–247.

Képjegyzék:

Zelesny Károly fényképeinek reprodukcióját Lantos Miklós készítette.

1. Jómódú magyar gazda háza. 1895 körül

2. Hegyháti német család ünnepi viseletben 1895 körül

3. Tormási magyar férfiak 1895

4. Lakodalmas magyar csoport. Alsómocsolád, 1895 körül

A HEGYHÁTI NÉMETEK NYELVÉRŐL

Wild Katalin

1. A német nemzetiségű lakosság csak a XVIII. sz. végén jelent meg Alsómocsoládon. A jelenlétükre és létszámukra vonatkozó első adatok 1783-ból származnak, ekkor 95 német lakos élt a faluban. Feltehetően nem szervezett telepítés során és nem közvetlenül német nyelvterületről kerültek ide, hanem a szomszédos németlakta falvakból települtek át (Füzes 1998:83). A népszámlálások adatai szerint a német anyanyelvűek száma és a falu összlakosságához viszonyított százalékos aránya az alábbi képet mutatja: 1880:274 (36%), 1890:106 (13,7%), 1900:174 (23,2%), 1910:275 (33,9%), 1920:19 (2,4%) (Schnitzer 1928:102–103); 1930:68 (8,3%), 1941:284 (39,2%). 1948 júniusában 109 német nemzetiségű lakost telepítettek ki Németország szovjet megszállási övezetébe. Az utolsó, az 1990. évi népszámláláskor 3 személy vallotta magát német anyanyelvűnek, és 18-an pedig a nyelvet beszélőnek (Füzes 1998:108, 131).

Az adatközlők visszaemlékezései szerint a magyar többségű településen a németek már a XX. század elején jól beszélték a magyar nyelvet. A nyelvjárási színezetű helyi nyelvváltozatot a gyerekek magyar játszótársaiktól és az iskolában sajátították el. A két világháború közötti időben a német nyelvet jóformán már csak családi és rokoni körökben használták. Napjainkban csak néhány idősebb ember beszéli a tájnyelvet.

Az alábbiakban Kulcsár József (1858–1904) tanító feljegyzései alapján bemutatom a hegyháti németek XIX. századvégi nyelvi helyzetét, majd az Alsómocsoládon beszélt német tájnyelv néhány sajátosságait ismertetem.

2. Alsómocsolád szülötte, Kulcsár József tanító a „Hegyhát” c. tanulmányában, amely 1896-ban Várady Ferenc „Baranya multja és jelenje” c. monográfiájában jelent meg (I. kötet, 219–269. p.), jellemzi a térség, így szülőfaluja németiségének nyelvét is. Megállapításai elsősorban a németek nyelvismeretére, nyelvhasználatára és a magyar–német nyelvi kölcsönhatásokra vonatkoznak. Ezen túlmenően röviden bemutatja a német tájnyelv főbb hangtani sajátosságait, összevetve a német irodalmi nyelvvel. Feljegyzései alapján megállapítható, hogy jól ismerte a német irodalmi nyelvet, és egy hegyháti tájnyelvnek is birtokában volt, mert csak ennek ismeretében lehetett képes az általa leírt fontos nyelvi jellemzők felismerésére, valamint a nyelvjárási példamondatok, illetve szavak pontos lejegyzésére.

Kulcsár Józsefnek a hegyháti németek nyelvi helyzetére vonatkozó megállapításai fontos adatokat szolgáltatnak a régió nyelvjárásainak kutatásához, bizonyos mértékig lehetőséget biztosítanak az akkori és a későbbi nyelvi

állapot meghatározott szempontok alapján történő összevetésére, és így a főbb változások, fejlődések feltárására. A hegyháti németek nyelvét elsőnek ő jellemezte; és tette ezt akkor, amikor a jelenlegi Magyarország területén beszélt német nyelvjárások szervezett kutatása még nem kezdődött el.¹ Megjegyzéseit érthető módon nem a nyelvész, a germanista szemszögekből tette, hanem a tájékozott, olvasott, az őt körülvevő világ jelenségeire fogékony ember nézőpontjából.

A következőkben ismertetem Kulcsár néhány feljegyzését, és magyarázatokkal látom el azokat.

a) A hegyháti németiség nyelvének sokszínűségéről a következőket írja: „A hegyháti németiség – épen mivel a hány ház, jóformán annyi tájról verődött együvé –...” (Várady 1896:259). Közismert, hogy Délkelet-Dunántúl németisége a török hódoltságot követő telepítések során került Magyarországra. A betelepülők túlnyomórészt középnémet nyelvterületről származnak, és csak kisebb hányaduk délnémet – sváb, keleti frank, ill. bajor – eredetű. A német telepések az alábbi területekről jöttek: Hessen különböző tájairól, mindenekelőtt Fulda, Darmstadt és Frankfurt környékéről, a Pfalzból, a Saar és Mosel vidékéről, Mainz-térségből, Elsaß-Lotharingiából, Baden-Württembergből és Ausztria területéről (Weidlein 1973/74: 30). Ebből adódik, hogy a Dél-Dunántúlt a német nyelvjárások tarkasága jellemzi. Elsősorban a hesseni és frank nyelvjárások különböző változatait beszélnek itt, de megtalálható a sváb és az osztrák-bajor tájnyelv is.

A német nyelvjárások – ellentétben a magyar nyelvjárásokkal – jelentősen eltérnek egymástól. Ezért fordulhat elő, hogy a különböző német tájnyelvet beszélők nem vagy alig értik egymást. Kulcsár (1896: 259) a Tevel környéki németeket hozza például, akiket nem ért meg „más emberfia”. Tevelen, Kisdorogon és Zombán ugyanis valódi sváb nyelvjárásokat hallunk; nyelvük a környező falvak hesseni és frank tájnyelvet beszélői számára ténylegesen nehezen érthető.

b) A Hegyhát németiségét is a nyelvi sokszínűség jellemzi, ők is különböző német területekről vándoroltak be. Ezt bizonyítja Kulcsár következő feljegyzése is: „Németországnak alig van vidéke, melynek a hegyháti járás németjei közt képviselője ne volna, a legtöbben mégis Würtembergből, Badenből, Elsaß-Lotharingiából származnak” (1896:260). A múlt század végén nyilván még tudták az egyes családok, hogy elődeik mely német területről érkeztek, és feltehetően ennek alapján nevezte meg Kulcsár a fent említett három német nyelvterületet. Szerepet játszhat ebben az a téves nézet is, amely szerint a magyarországi németek zöme a Fekete-erdőből (Württembergből) jött. Napjainkban az egyes falvak lakosságának származási területére elsősorban a nyelvjárásuk domináns jegyei alapján következtethetünk. A hegyháti német nyelvről ez ideig még nem készült részletes tanulmány. Néhány összefoglaló jellegű nyelvjárási munkában² található csak utalás arra, hogy a Hegyhát

németségének nyelvében a frank és hesseni tájnyelvi elemek dominálnak, a sváb nyelvi sajátosságok csak másodlagosak.

A hegyháti németiség „tűrhetően beszél németül. Ez pedig már nagy szó, hiszen tudvalevő, hogy a német köznép – némely helyütt valóságos kannibál módjára – milyen kegyetlenül szokott elbánni Göthe nyelvével.”... „Hegyháti németeinket azonban megérti az intelligens ember, még ha maguk között beszélnek is...” – véli Kulcsár (1896:259) a továbbiakban.

Intelligens emberen nyilván a német irodalmi nyelvet beszélőt érti. Tulajdonképpen azt állítja, hogy a hegyháti elsődlegesen frank és hesseni nyelvjárásokat a csak az irodalmi német nyelvet ismerő ember is megérti. Ez nem véletlen, hiszen az egységes német nyelv elsődlegesen a közép-német nyelvterület írott nyelvi változataiból és az ott beszélt nyelvjárásokból alakult ki. Goethe nyelvén Kulcsár azt az irodalmi nyelvet érti, amely Goethe műveiben igen magas fokra jutott. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a német irodalmi nyelv, mai elnevezésével sztendernyelv, elsődlegesen írott nyelvi forma, és Goethe is csak műveinek írásakor használta. A hétköznapi életben, mint általában a németek, Goethe is nyelvjárást beszélt. Frankfurtban született, tehát egy, a dél-dunántúli németiség nyelvéhez igen közel álló tájnyelvet használt.

d) A hegyháti németek nyelvéről a továbbiakban még a következőket írja (1896:259): „...mert mindegyik más-más tájról származván, addig ostorozták, gúnyolták egymásnak hibás szólásmódját, míg leszoktak legalább a szarvas hibákról.”

Ez a megállapítás rámutat a nyelvjárások egy igen fontos fejlődési folyamatára, a különböző nyelvjárások keveredésére és kiegyenlítődéseire. A telepítések során az esetek többségében egy-egy falun különböző nyelvjárást beszélő csoportok telepedtek le. A betelepülést követő első évtizedekben a településeken belül az eltérő nyelvjárások kiegyenlítődték, és kialakult egy relatív homogén helyi tájnyelv. Ezek a nyelvjárások, mivel több tájnyelvi csoport összeolvadásával jöttek létre, ún. keveréknyelvjárások. A tájnyelvek keveredése során általában a többség vagy az első telepes csoport nyelve győzött. A későbbiekben egy-egy nagyobb német tömbön belül végbement a szomszédos falvak nyelvjárásainak kiegyenlítődése is. Ez úgy történt, hogy az egyes települések nyelvjárásai feladták a többi tájnyelvtől feltűnően eltérő nyelvi jegyeiket, amelyeket Kulcsár „szarvas hibának” nevez.

e) A Hegyhát c. tanulmányában a nyelvi kölcsönhatásokkal is foglalkozik Kulcsár. A betelepült németek igen gyorsan gazdasági kapcsolatokat létesítettek az itt élő más etnikai csoportokkal, és e kapcsolatok révén kerültek az első jövevényszók a németek népnyelvébe. A magyarból kölcsönzött szavak kezdetben földrajzi nevek, a németek számára ismeretlen ruhadarabok, növények és munkaeszközök nevei, valamint a közigazgatásra vonatkozó kifejezések voltak. A szóátvételek száma az idők folyamán egyre gyarapo-

dott, elsősorban 1945 után, és egy sajátos német–magyar keveréknyelv alakult ki a hazai németiségnél.

Kulcsár szerint a magyarul nem tudó németek a XIX. század végén nyelvjárásaikban csak néhány magyar szót használtak, mint a következő szövegben: „Mer war’n mit’m Hans-Jergl in’s Preszhaus, hom’er a Babrigasch kocht und truf bar Lider Schiller getrunge’, hald kut kemulatt. Der Teixl soll immer puzsulni!”³ (Hans-Jörggellel⁴ a pincében voltunk, paprikást főztünk és néhány liter siller bort ittunk rá, hát jól mulattunk. Az ördög búsúljon mindig!)

Akik tudtak magyarul, azok pedig Kulcsár feljegyzései szerint így beszéltek egymással: „Gyere ide szomszéd, ich mécht’ tir was sage’. Elmész-e hunap a vásárra?” (Gyere ide szomszéd, szeretnék valamit mondani. Elmész-e holnap a vásárra?)

Szintén a gazdasági kapcsolatokkal függ össze, hogy a németek állataiknak magyar nevet adtak. A szarvasmarhák *Csákó*, *Cifra*, *Bimbó* stb. névre hallgattak. A lovak kormányzása azonban két nyelven történt: a *tüled!*, *hoz-zád!*, ill. a *Hot!*, *Har!* szavakkal. Németjeink már a múlt század végén is magyar nyelven fakadtak káromkodásra. A németek magyar nyelvtudásáról örömmel állapítja meg, hogy a tiszta német falvakban is egyre többen bírják a magyar nyelvet.

3. Az Alsómocsoládi tájnyelvben a német nyelvterületen is élesen elkülönített nyelvjárások ötvöződtek egybe. Találhatók benne közép-német (heszeni) és délnémet (keleti frank, sváb) sajátosságok. Több esetben nyelvi párhuzamokat is használnak, tehát ugyanazon nyelvi jelenségnek mindkét fent említett nagy nyelvjárási területre jellemző változatait. Így pl. párhuzamosan megtalálható a közép- és délnémet nyelvjárások közötti legfontosabb hangtani eltérés, vagyis bizonyos hangok szomszédságában a régi *p* hang megtartása (közép-német állapot), ill. *pf* hangkapcsolatként történő ejtése (délnémet jellemző), pl.: *kloppe*–*klopfe* ’klopfen:kopog, ver(eget)’, *Kopp*–*Kopf* ’Kopf:fej’ alakok. Gyűjtött adataim azt mutatják, hogy a párhuzamok megléte ellenére a nyelvjárásra elsődlegesen mégis az ún. II. hangeltolódás közép-német állapota, vagyis a régi *p* hang megtartása a jellemző: *Appel*/*Äppel* ’Apfel:alma’, *roppe* ’rupfen:tép’, *Pluk* ’Pflug:eke’.

A kicsinyítő képzők használatában is megmutatkozik a nyelvjárás-keveredés, és ebből adódóan a párhuzamos alakok használata. A példák többségében az egyes szám kicsinyítő képzője a *le*, a többes számé a *-lich*, pl.: *Peemle*, *Peemlich* ’Bäumchen:fácska’, *Haisle*, *Haislich* ’Häuschen:házacska’, *Ferkele*, *Ferkelich* ’Ferkelchen:malacka’.

A *-le*, *-li* többes szám: *-lich* kicsinyítő képzők a keleti frank (délnémet) nyelvjárások jellemzői. Németországban e szuffixumokat viszonylag kis területen használják, Fuldától délkeletre Bad Kissingen, Neustadt és Römhild környékén (Weidlein 1980:110).

A Délkelet-Dunántúlon ezek a képzők megtalálhatók többek között Szattnak, Mecseknádasd, Óbánya és Pusztakisfalva tájnyelvében. A 'lány' 'Mädchen' lexéma egyes számú kicsinyítő képzős alakjánál szintén párhuzamos formák használatosak: *Mädel/Mädle*, ill. *Mätje*. A -je 'chen' kicsinyítő képzős alak *Mätje*, amelyet két adatközlő is megadott, a Mohács térségében beszélt fuldai eredetű nyelvjárások jellemzője.

A régi *ai* diftongus helyén Alsómocsoládon *a* monoftongust ejtenek, mint a frank nyelvjárásokban, pl. *haaß* 'heiß':forró', *braat* 'breit':széles'.

Középnémet hangtani jellegzetesség továbbá az intervokális *t* zöngés ejtése, pl.: *Peder* 'Peter:Péter', *Fraidak* 'Freitag:péntek'.

A 'Brücke:híd' és 'warst:voltál' szavak ejtése délnémet befolyásra utal: *Pruck*, ill. *warscht*.

Befejezésül néhány lexikai sajátosságot szeretnék megemlíteni: A Roß:ló' lexéma használata a délnémet nyelvterületre jellemző. A *Keeti* 'Getti' a 'keresztapa' sváb, a *Kodl* 'Godl' pedig a 'keresztanya' majnai frank eredetű elnevezése.

Jegyzetek

¹ Petz Gedcon 1903-ban a Magyar Tudományos Akadémián előadást tartott a hazai idegen nyelvjárások kutatásának fontosságáról. Ezt követően lendült fel a hazai német nyelvjárások vizsgálata. (Petz Gedcon: A hazai idegen nyelvjárásokról. In: Akadémiai Értesítő 1905, 472–480. p.)

² Lásd Johann Weidlein és Heinrich Schmidt cikkeit.

³ A mai köznyelven Hans-Georg und ich waren im Preßhaus, wir haben Paprikasch gekocht und darauf ein paar Liter Rotwein getrunken, uns halt gut unterhalten. Der Teufel soll immer traurig sein!

⁴ Georg 'György' egyik becézett alakja.

Irodalom

1. 1990. évi népszámlálás. A nemzeti népesség száma egyes községekben (1960–1990) KSH Budapest, 1991.

2. Füzes Miklós (szerk.) (1998): Alsómocsolád. Községtörténeti monográfia I. Alsómocsolád.

3. Hutterer, Claus Jürgen (1975) Die deutsche Volksgruppe in Ungarn. In: Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen, Budapest, 11–36. p.

4. Schilling, Roger (1928): Ansiedlung der Deutschen in Rumpfungarn. In: Bleyer, Jakob (szerk.): Das Deutschtum in Rumpfungarn. Budapest, 43–87. p.

5. *Schmidt, Heinrich* (1928): Die deutschen Mundarten Rumpfungarns. In: Bleyer, Jakob (szerk.): Das Deutschtum in Rumpfungarn. Budapest, 5–39. p.
6. *Schnitzer, Johann* (1928): Statistisches über das Deutschtum in Rumpfungarn. In: Bleyer, Jacob (szerk.): Das Deutschtum in Rumpfungarn. Budapest, 89–193. p.
7. *Várady Ferenc*: (1896): Baranya multja és jelenje I. kötet. Budapest (1896).
8. *Weidlein, Johann* (1952): Deutsche Mundarten der Schwäbischen Türkei. In: Zeitschrift für Mundartforschung XX, 218–231. p.
9. *Weidlein, Johann* (1973/74): Die Mundarten der Donauschwaben. In: Archiv der Suevia Pannonica, Jg. 8. Heidelberg, 28–35. p.
10. *Weidlein, Johann* (1980): Die Verkleinerung in den donauschwäbischen Mundarten. In: Weidlein, Johann: Die Schwäbische Türkei II. Beiträge zu ihrer Geschichte, Sprach- und Volkskunde. Schorndorf, 109–110. p.

Szerkesztői megjegyzés: Előadásként elhangzott Alsómocsoládon, a Kulcsár-
emlékülésen, 1992. szept. 29-én.

288 373

Alsómocsoládi bakák az I. világháborúban.
Kovács (Csárdás) János és katonatársai
1915-ben

Katonai szakácsok az I. világháborúban.
Közöttük Kovács (Csárdás) János

Kovács (Csárdás) János és katonatársai
1915-ben

Bali Vince 45 éves volt, amikor behívót
 kapott. 1916-ban Besztercén (ma:
 Besztercebánya) teljesített szolgálatot

Alsómocsoládi legények 1910 körül

Alsómocsoládi színjátszók 1936-ban. Felső sor: Czukor József, Nagyistván János, Dicső János, Dicső József, Bódog Antal, Piszer Erzsébet, Kovács Jenő, Piszer Mária, Csordás Ferenc. Középső sor: Zentai János, Dicső Ilona, Bali János, Cziráki Jolán, Csordás János, Nagy Anna, Keinbaum Péter, Lécz Béla, Gerber Mária, Farkas István, Toronyi József, Groob Rozália, Kiss Károly. Alsó sor: Pandur Mária, Róth Ferenc, Pesti Kálmán, Sáska Mária, Nagy Béla, Zentai Edit, Tombi István, Simon Rozália és Farkas János. A kép hátoldalán: 1936. április 13. Koncz Foto, Dombóvár

Alsómocsoládi színjátszók 1936-ban. A kép hátoldalán Krausz Iván fényképész, Dombóvár

Alsómocsoládi leventék 1933-ban a Templom-kertben. Vezetőjük: Horváth Béla tanító úr

Kovács (Csárdás) János harmonikajátékával gyakran szolgáltatott „muzsikát” a mocsoládi fiataloknak. A felvétel 1923 körül készült

Az „Ezüstkalászos gazda”-tanfolyam szervezői, előadói és hallgatósága 1941-ben Alsómocsoládon. – Felvétel: KONCZ ANDRÁS, Dombóvár

Bali Mária és Dicső János esküvői fotója 1919-ből

Bali Mária arcképe 1924-ből

Tóth Józsefné Juhász Teréz, Gombos Gyuláné Gál Anna és Tóth János 1940-ben

Szegedi Jánosné és Szegedi János az 1930-as évek elején „kisiskolás” tanítványaik körében. A kislányok a helyi népviseletbe öltöztek; s fejükön pártá, illetve kendő látható

Ragoncsa József és felesége
Alsómocsoládon az 1960-as évek elején

Ragoncsa Ferencné Pandur Teréz az
1940-es évek végén Alsómocsoládon

Kulcsár József egykori tanítványai (köztük
balról az első: Ragoncsa Ferencné) 1968.
III. 24-én Alsómocsoládon, a
Kulcsár-emléktábla leleplezése napján

A Kulcsár-emlékünneposég résztvevői a
Templom téri emléktábla avatásán 1968.
III. 24-én

Aratóbrigád a téész földjén az 1950-es években Alsómocsoládon

Az ebédszünetben üdítőital is „járt” az aratóbrigádnak

Hagyományos aratás kaszával. A kaszás mögött a marokszedő

Cséplőgép és munkásai Alsómocsoládon az 1950-es évek elején

Cséplőgép és munkásai Alsómocsoládon az 1950-es évek elején

Két idős mezei munkás: Keresztes Márton és Ragoncsa Ferenc

Óvodások kirándulása a Kálvária 1943-ban

Alsómocsoládi óvodások 1946-ban

Kisiskolások bálja 1964-ben

Szternér Pálné Nagy Katalin tanítónő tanítványaival 1954-ben

A Pesti család 1969-ben Alsómocsoládon

Zentai János (1907–1973) néprajzkutató
arcképe

Az 1964. és 1997. évi beszédfelvételek adatközlői:

Nagy Lászlóné Jurasits Erika

Kohl Béláné Nagy Erzsébet

Ginzer Henrietta

Ginzer Jánosné Pízer Rózsa

Németh Lajos

Németh Jánosné Gász Mária

Czukor Józsefné Dicső Erzsébet

Gaál Jánosné Ragoncsa Irma

Csoportkép az adatközlőkről

Bandi Istvánné

Alsómocsolád a Kálvária-hegyről

A faluközpont a Kálváriáról. Háttérben a Halastó, a Pörösi-dűlő

A DÉLHÚS Rt. vendégházának (a volt Sztankovánszky-kastélynak) nyugati homlokzata

A kastély ízléssel berendezett nagyterme

Trischler Ferenc szobrászművész „Idős hölgy” c. műve a kastély parkjában

Trischler Ferenc „Idős hölgy” (részlet)

Trischler Ferenc szobra, a „Fiatallány”

